ARHIVA

Societății Științifice și Literare din Iași

TOM. V.

ANUL 1894

ARHIVA

SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

ANUL V

1894

IAȘĬ
EDITURA SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
1894.

TABLA DE MATERII

Poeziĭ

1) Greşindu-se paginaţia, punem în parentes pagina, aşa cum este greşit numerotată.

Notiţĭ

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚEĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IASI

Anul V. Ianuarie și Fevruarie 1894. No. 1 și 2.

Henric Cortazzi

SÉANCE
du
Divan adhoc de Moldavie
du.... 1857

Introducere de Gr. Buțureanu

Sub acest titlu publicăm parodia unei ședințĭ a divanuluĭ adhoc al Moldoveĭ, datorită răposatuluĭ Henric Cortazzi; noi posedăm o copie din 23 Octomvrie 1881 făcută de D. Căpitan Costescu, după original, cu figurile alăturate.

Ședința parodiată de Cortazzi este cea mai însemnată din toate ședințele divanuluĭ adhoc al Moldovei din 1857; de aceia credem trebuitoare oare care notițĭ explicătoare și punerea în evidență a cîtor-va din actele marĭ săvîrșite de această adunare.

Ședințele adunăreĭ adhoc ale Moldoveĭ să deschid in ziua de 22 Septembrie 1857; ia era compusă din 8 reprezentanțĭ aĭ cleruluĭ, 28 proprietarilor marĭ, 14 aĭ proprietarilor micĭ, 15 aĭ sătenilor și aĭ orășenilor, în totul 85 de deputațĭ.

Alegerea acesteĭ adunărĭ a fost foarte furtunoasă: Caimacanul oveĭ Vogoride, sprijinit de Poarta Otomană și de o parte din ile garante, lucra prin toate mijloacele pentru a împedeca a- persoanelor declarate de maĭ înainte ca sprijinitoare unireĭ regăti luĭ posibilitatea domnieĭ Moldoveĭ; în acest scop lis-

tele electorale fură întocmite după plac, presiunile cele mai mari fură exercitate asupra alegătorilor, așa încît alegerea dete persoane devotate Caimacanuluĭ. Unioniștiĭ, sprijinițĭ maĭ ales de consulul Francez, Victor Place și de modul cum să făcuseră alegerile în Muntenia, îndreptară plîngerĭ în toate părțile, așa încît Poarta să văzu nevoită a ordona, 1) revizuirea listelor de alegătorĭ pe baze maĭ largĭ și al 2-lea, a doua alegere.

Alegerea a doua a dat adevarata reprezentare a țereĭ Moldoveĭ.

Căimăcanul Vogoride, sprijinit la Constantinopol, nu să dădea învins; el căută alte mijloace cu scopul de a zădărnici și discredita lucrările adunăreĭ adhoc. Astfeliŭ pe deoparte prin organul oficial al țărei «Gazeta Moldoveĭ» dădea alarma în țară, că adunarea adhoc este o adunare revoluționară, sprijinindu-se maĭ ales pe hotărîrea luată de adunarea adhoc privitoare la puntul al 9-lea al «șiruluĭ de chestiĭ» propuse spre rezolvire, și privitoare la recunoașterea drepturilor cetățeneștĭ tuturor creștinilor din țările romîne; pe de alta informa Poarta, că adunarea adhoc a Moldoveĭ depășește toate drepturile sale, că aduce agitație în țară, așa în cît Poarta Otomană a făcut treĭ note prin care declară adunarea adhoc de agitătoare și pe membriĭ eĭ de exaltațĭ [1]).

Maĭ mult decît atîta, Caimacanul Vogoride, recurge la ultimul mijloc, provocînd o manifestație la mitropolie contra hotărîrilor adunăreĭ adhoc, în preziua uneia din ședințele cele maĭ însemnate, adică acea privitoare la «chestia relațiilor dintre proprietarĭ și locuitoriĭ sătenĭ», cea maĭ aprinsă dintre toate chestiunile. Iată ce zicea Cogălniceanu despre această înscenare de manifestație [2]) «O mizerabilă manifestație s-a făcut la Mitropolie. In ziua cînd s-a tratat chestia. Guvernul neinvitat de nimenĭ, a socotit de cuviință să puie 20 de soldațĭ la ușile adunăreĭ. Nicĭ manifestația reacționară, nicĭ gvardia militară nu aŭ avut nicĭ o înriurire asupra barbaților de convicție. Noĭ ne-am făcut datoria ;—și după vot, minoritatea a plecat capul înaintea majorităței, așteptînd în deplină încredere hotărîrea Congresuluĭ».

---

1) Ședința Divanuluĭ adhoc 16 Decembre 1857. Cogălniceanu..... sîntem învinovățițĭ că am avea trebuință de oaste pentru a susținea deliberațiile și că în mijlocul nostru s-ar fi aflînd deputați esaltați. Cred că trebue să respundem și să arătăm nedreptatea acestor învinovățiri.

2) Ședința adunăreĭ adhoc a Moldoveĭ din 19 Decemvre 1857, suplimentul 8 al ședințeĭ a 21.

«Dacă guvernul a tolerat manifestația, dacă i-a dat un feliŭ de consacrație, publicînd prin gazeta de Moldavia, că a primit o petiție reacționară și că descuviințază cererea Armenilor; dacă, cum să zice, a raportat la Constantinopoli exagerînd împrejurările, toate acestea nu pot cădea în sarcina adunăreĭ. Și ne bucurăm numaĭ că, chiar în nota Inalteĭ Porțĭ, aceĭ ce aŭ contribuit la vinovata manifestație s-aŭ calificat după cuviință. Ex. S. Ali-Pașa le dă titlul de *populace*, gloată în simțul cel maĭ înjosit».

Această imprejurare este subiectul Frontispiciuluĭ parodieĭ, cînd Caimacanul Vogoride trimete oștire sub cuvînt de a protegui pe membriĭ adunăreĭ contra pornireĭ populațiuneĭ; măsură zadarnică, de vreme ce poporul nu avea nicĭ o nemulțumire asupra hotărîrilor luate pînă atuncĭ de adunare.

Figurile oratorilor însemnațĭ din divanul adhoc reprezentate în parodie, ne daŭ măsura spirituluĭ de nemulțumire și luare în rîs a chestiunilor celor maĭ importante; astfeliŭ tema întregeĭ scene cu discursurile inscrise sub fiecare figură este pusă pe sama celeĭ maĭ înverșunate discuțiunĭ care a avut loc în divanul adhoc, anume ședința din 18 Decemvrie.

In această memorabilă ședință să pune în discuție «chestia relațiilor dintre proprietarĭ și locuitoriĭ sătenĭ». Inainte de a arăta miezul acesteĭ ședințe, trebue să spunem cîte-ceva asupra mersuluĭ lucrărilor principale. In ziua de 7 Octombre adunarea adhoc a Moldoveĭ a exprimat cu aproape unanimitate dorințele sale asupra organizăreĭ principatelor; aŭ fost contra numaĭ Logofătul Alecu Balș din Focșanĭ, care era, cum să numește el singur, proprietar a 80 miĭ fălcĭ și Locotenentul de Episcop al Romanuluĭ Nectarie Hermeziu. Propunerea votată și iscălită cu această ocazie suna așa:

1. Respectarea drepturilor principatelor și în deosebi a autonomieĭ lor, în cuprinderea vechilor lor capitulațiunĭ, încheiete cu Inalta Poartă în aniĭ 1393, 1460, 1511, și 1634.

2. Unirea principatelor într-un singur stat sub numire de *România*.

3. Prinț străin cu moștenirea tronuluĭ, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europeĭ și aĭ căruia moștenitorĭ să fie crescuțĭ în religia țăriĭ.

4. Neutralitatea pămîntuluĭ principatelor.

5. Puterea legiuitoare încredințată uneĭ Obșteștĭ Adunărĭ, în care să fie reprezentate toate interesele națieĭ [3].

Două zile după aceasta, adecă în 9 Octomvre acelașĭ an, adunarea adhoc a Munteniеĭ a votat de asemenea acelaș program.

Cît eraŭ de insuflețițĭ membriĭ adunăriĭ adhoc pentru cauza unireĭ să poate cunoaște din următoarele părți ale discursurilor.

Hurmuzachi... «Nu credem că în momentul acest suprem, de la care atîrnă viitorul și fericirea a 5 milioane de frațĭ, să să afle între noĭ macar unul, care n-ar dori împlinirea cererilor rostite de țara întreagă prin aleșiĭ săĭ. Cine este în stare de a le combate, acela nu este Romîn, ci dușman al fraților săĭ, dușman al țăreĭ, unealtă a intereselor străine.

Unul ca acela aibă curajul rătăciteĭ sale opiniĭ, vie pe tribună. Noĭ iĭ vom răspunde».

La această provocare, logofătul Balș depune pe biuroŭ protestul, iscălit de el și locotenentul de Episcop al Romanuluĭ, contra unireĭ principatelor, la care respunde M. Cogălniceanu. Din acest însemnat discurs vom reproduce numaĭ cîte-ceva :

Cogălniceanu : «Mulțumesc adunăreĭ, saŭ maĭ bine zicînd să să feliciteze adunarea de dovada de nepărtinire ce a dat astăzĭ, învoind onorabilululuĭ deputat de Putna și Preosfințituluĭ locotenent de Roman de a-șĭ esprima opiniile liber și neîmpedecat; cu toate că pentru propunerĭ și amendamente art. 60 din reg. cere ca, spre a fi ele primite la cetire, trebue să fie sprijinite cel puțin de 5 membri. Propunerea onor. deputat de Putna în toată adunarea n-a găsit decît un singur sprijinitor, și adunarea totușĭ a învoit cetirea acesteĭ propunerĭ și inscrierea eĭ în protocolul zileĭ. Mulțumesc și felicitez adunarea. Noĭ astă-zĭ am dat dovadă că sîntem demnĭ de libertatea ce Europa ne-a recunoscut, de a ne rosti dorințele și trebuințele. In toată această adunare, insuflețită de o singură simțire, de o singură dorință, asigurarea naționalitățiĭ noastre, două singure glasurĭ s-aŭ găsit, care voesc a merge contra voințeĭ națiuneĭ, în contra voințeĭ luĭ D-zeŭ, cerînd pastrarea statuluĭ quo și prin urmare a nămoluluĭ de nenorocirĭ și de abuzurĭ, care-ĭ formează trista istorie ; și cu toate acestea adunarea puind de o parte restricțiile regulamentuluĭ săŭ, a învoit ca astă-zĭ toată opinia, fie cît de antinațională, cît de singuratică, să să ex-

3) Buletinul adunăreĭ adhoc ședința 7 Octomvre 1857.

prime liber și neîmpedecat în fața țăriĭ, care o va descuviința, în fața Europeĭ, care o va judeca. Libertate pentru opiniĭ, respect pentru persoane. Aceasta este linia de purtare care ne va insufla astă-zĭ, care trebue să ne insufle tot deauna. . . . .

«Vin acum la D. mare logofăt și Cavaler Alecu Balș. D-luĭ în loc să vie a ne vorbi aicĭ, ca deputat al țăreĭ, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aicĭ, ne-a rostit opínia sa ca proprietar de 80 mii fălcĭ pămînt. Mare avere, frumoasă avere, nimenĭ din noĭ nu o are. Insă este cineva care o are înzecit maĭ mare, care să numește țară, acea țară care o reprezentează această adunare. D. deputat ne zice că are 80 miĭ fălcĭ. Eĭ bine, noĭ, Adunarea avem maĭ mult decît chiar 800 miĭ fălcĭ, căcĭ înfățoșăm țara. . . .

«Insă nu mă pot opri de a spune și simțirile poporuluĭ, acel ce nu știe nicĭ a ceti nicĭ a scrie, acela care ca oamenĭ aĭ natureĭ nu știŭ a spune decît aceea ce simțesc. Să fim stăpînĭ în țara noastră, zicea un onorabil deputat pontaș, să unim Moldova cu Muntenia, să tragem ca împrejurul unuĭ loc sterp un gard mare și zdravăn; locul numaĭ să fie închis și în curînd fără a fi chiar arat, fără chiar a fi sămănat, vor veni vînturile, vor veni paserile ceriuluĭ și vor aduce sămînță și de florĭ și de copacĭ; în curînd icĭ colea va răsări cîte o floare, icĭ colea cîte un copăcel, copaciĭ vor crește, și la umbră, sub copacĭ, vor mirosi florile și vom avea o livadă mare și frumoasă; în copacĭ vor cînta păserile ceriuluĭ și la umbră să vor veseli oameniĭ, bine-cuvîntînd pe Dumnezeŭ și pe împărațĭ.—Iată Domnilor de Roman și de Putna, cum săteniĭ, cum noĭ, cum poporul, cum tot ce simte și voește un viitor pentru copiiĭ săĭ, pentru nația sa, înțălege unirea. Inima poporuluĭ nu să înșală nicĭ odată. Să ascultăm fraților inima poporuluĭ nostru, să ascultăm glasul națieĭ noastre, care ne strigă neîncetat: Unire, Unire.

«Să gîndim că astă-zĭ este ziua cea maĭ mare din veacul nostru, că *astă-zĭ nu numaĭ scriem, dar facem istoria țăriĭ noastre*».

Solemnitatea cu care s-a făcut votarea acesteĭ propunerĭ ne dă măsura înflăcărăreĭ și puterea hotărîreĭ membrilor adunăreĭ. Iată ce zice Buletinul: «Votarea s-a făcut în chipul următor: Fie-care deputat, pășind către biuroŭ, a rostit in glas mare votul săŭ și l-aŭ adeverit tot odată și prin subscrierea numeluĭ săŭ în act. Cu acest prilej, deputațiĭ întovărășaŭ votul și cu expresiunĭ de bucurie: Așa: Mitropolitul Sofronie: «unde-ĭ turma, acolo-ĭ și păstorul». Gh. Sturza a zis: «Mulțumesc luĭ D-zeŭ că

mi-a lungit zilele ca să văd cea maĭ frumoasă zi a neamuluĭ românesc», și altele.

Odată terminată această chestiune aprinzătoare, adunarea adhoc s-a pus pe lucru, și o comisie din sinul său a formulat un șir de 12 chestiunĭ generale și anume: 1. Indreptarea hotaruluĭ principatelor prin o comisie europeană. 2. Supunerea străinilor din principate la jurisdicția țăreĭ. 3. Slobodă întemeere a legămintelor comerciale ale principatelor. 4. Organizarea puteriĭ armate naționale în privirea sistemuluĭ de apărare a principatelor. 5. Libertatea culturilor în mărginirea capitulațiilor. 6. Inființarea uneĭ autorităţĭ sinodale centrale pentru trebile bisericeștĭ ale bisericeĭ romîne. 7. Egalitatea inaintea legeĭ și accesibilitatea tuturor Romînilor la toate funcțiile statuluĭ; așăzarea dreaptă și generală a contribuțiilor și supunerea tuturor la conscripția militară. 8. Respectul domiciliuluĭ și al libertățiĭ individuale. 9. Drepturĭ politice pentru pămînteniĭ de orĭ ce religie creștină. 10. Despărțirea puteriĭ executive de cea legislativă. 11. Neatîrnarea părțeĭ judecătoreștĭ de administrație în special, și 12. Responsabilitatea Miniștrilor.

La votarea punctuluĭ 9 a urmat un șir de discuțiunĭ viĭ, la care aŭ luat parte oratoriĭ ceĭ maĭ de samă aĭ adunăreĭ. Eraŭ două curente: uniĭ susțineaŭ că drepturile politice să să dee numaĭ pămîntenilor de religiune creștină ortodoxă, și alțiĭ carĭ susțineaŭ drepturĭ politice pentru pămînteniĭ de orĭ ce religie creștină. Intre discursurile urmate, cităm acele ale oratorilor V. Sturza, M. Cogălniceanu și C. Negre.

De asemenea o vie discuțiune s-a încins asupra instituireĭ senatuluĭ. Majoritatea deputaților, cu Cogălniceanu în frunte, izbutesc a face ca să să respingă cu unanimitate, dintre dorințele adunăreĭ, crearea instituțieĭ senatuluĭ, sub orĭ ce nume și formă, ci să fie numaĭ o singură adunare a țăriĭ.

Ajungem la însemnata ședință de la 18 Decemvrie cînd s-a pus în discuție «chestia relațiilor dintre proprietarĭ și locuitoriĭ sătenĭ», și cari formează obiectul parodieĭ luĭ Cortazzi. Secțiunile adunăreĭ discutaseră pe clasă această chestiune și-șĭ dăduse părerea motivată în scris; însă aproape în fie-care secție era majoritate și minoritate, amendamente o sumă, părerĭ deosebite, cu un cuvînt socotințele împărțite în așa chip, încît nu să puteaŭ orienta singurĭ deputațiĭ ce era de făcut. Cît de însemnată era chestiunea ne-o spun oratoriĭ ceĭ marĭ, cariĭ sunt unanimĭ în a recunoaște suferin-

țele țaranuluĭ și necesitatea de a se aduce o înbunătățire stăreĭ lor. Vom cita în parte ceva din acoste discursurĭ 4).

Cogălniceanu.... «In adevăr sînt în tot dreptul de a sprijini că de la deslegarea acesteĭ chestiĭ atîrnă însășĭ soarta națieĭ noastre. Ce ar fi nația, ce ar fi *țara*, dacă *țaraniĭ* noștri ar fi nenorociți ? Eŭ întrebuințez cuvîntul de țaran în simțul săŭ cel nobil de *locuitor al țăriĭ*. Departe de la mine încercarea altora de a despreţui această clasă, cea maĭ numeroasă și cea maĭ importantă a societățiĭ. Țăraniĭ pentru mine nu sunt nicĭ prinșĭ pe cîmpul bătălieĭ, nicĭ cumpărațĭ cu banĭ, adică *veciniĭ* saŭ *streinĭ*, ci sunt însușĭ elementul cel maĭ puternic al naționalitățiĭ romîne ; țaraniĭ sînt însușĭ țara, aceĭ, cărora suitoriĭ boerilor proprietarĭ de moșiĭ e astă-zĭ le ziceaŭ, *iubițiĭ noștri compatrioțĭ*, chiar atuncĭ cînd voŭ a le sui boerescul, precum dovedește cererea boerilor către omnul Moruz din 1805. Ce ar fi țara noastră, ce ar fi nația noastră, o maĭ adaog, fără țaranĭ ? Insușĭ această întrebare arată cît soluția este de grea. Eĭ bine, eŭ socot că am fi putut să tăem nodul gordian, dacă nu am fi consultat decît patriotismul nostru». Cogălniceanu închee astfeliŭ acest însemnat discurs:

«Domnilor deputațĭ ai locuitorilor pontașĭ, după maĭ mult de un secol, puterile subscriitoare ale tratatuluĭ de Paris v-aŭ înapoiat și vouă dreptul de a vă rosti, în mijlocul adunăriĭ țăriĭ, durerile, trebuințele și dorințele voastre. Voĭ ațĭ lucrat împreună cu toate cele alte trepte la punerea temelieĭ a noueĭ zidirĭ a neamuluĭ nostru. Mărturisițĭ voĭ singurĭ, dacă o singură dată în această adunare, s-a rostit o singură dorință, care să nu fi fost în privința voastră, care să nu fi ținut la folosul întregeĭ națiĭ. Precum în toate cererile noastre de maĭ înainte, așa și acum noĭ compătimim la durerile voastre, și voim toțĭ cițĭ sîntem aicĭ, orĭ cît să fie de deosebite opiniilor noastre, toțĭ voim vindecarea acestor durerĭ și fericirea trepteĭ voastre, fară de care nicĭ treapta noastră, ba chiar nația, nu poate să fie fericită. Nu credețĭ că boerimea a fost și este nesimțitoare la suferințele voastre. Maĭ înainte ca puterile Europeĭ să vă fi deschis gura în mijlocul adunăreĭ, pururea s-aŭ găsit boerĭ cariĭ aŭ luat în apărare interesele voastre, cariĭ aŭ desvălit suferințele voastre. Mulțĭ din eĭ aŭ zis despre suferințele voastre,

---

4) Buletinul adunăreĭ adhoc al Moldoveĭ ședința de la 18 Decemvrie 1857. Suplimentele.

aŭ aparat drepturile voastre, poate chiar maĭ mult de cît însușĭ voĭ prin propunerea voastră!

«Cu o sută patru-zecĭ de anĭ maĭ înainte, Domnul Cantimir a descris ticăloasa voastră stare!».

An. Panu. «Nicĭ odinioară, Domnilor, nu m-am înfățoșat cu maĭ multă sfiire înaintea D-voastră decît în momentul de față. Cugetărĭ deosebite mă năvălesc. Eŭ sînt chemat a-mĭ da votul în chestia ce să tratează și maĭ mult decît totdeauna mă simțesc apăsat sub greutatea uneĭ marĭ răspunderĭ. Inima mea este plină de îngrijire. O chestie mare, o chestie de viață și de viitor pentru nația romînă să tratează astă-zĭ. Sîntem noĭ pregătițĭ a întreprinde această faptă uriașă? Studiat-am noĭ chestia în deosebitele sale faze? Simțim noĭ în sufletul și conștiința noastră că ne-am format o convicție și că acea convicție este dreaptă și poate aduce fericirea țăreĭ?

«Imbunătățirea soarteĭ locuitorilor sătenĭ este obștește simțită. Nația romînă revendicînd drepturile sale, ea nu poate intra între celelalte națiĭ civilizate, decît acordînd tuturor fiilor săĭ drepturĭ și folosurĭ cerute de spritul secoluluĭ și recunoscute de nevoia uneĭ propășirĭ înțelepte și mîntuitoare. . . . .

«La ce pot ajunge încriminațiĭ asupra fraților săĭ? cînd noi cu toțiĭ sîntem venițĭ aice ca să căutăm în inimile noastre, nu ura și veninul, ci dragostea și dulceața, cu care să rostim dorința pentru vindecarea rănilor ce am suferit, prin ura și discordia aruncată între noĭ de către vrăjmașĭ. Deputațiĭ pontașĭ aveaŭ dreptate a-șĭ arăta nevoile lor, a-șĭ arăta dorințĭ pentru un viitor fericit, și adunarea era chemată a se interesa maĭ cu deosebire la cercetarea și studiarea uneĭ chestiĭ de o așa mare însemnătate. Dar o Dumnezeule! Romîniĭ să vede n-aŭ profitat încă de trista esperiență a timpurilor trecute, de durerile și nenorocirile ce aŭ suferit prin desbinărĭ: O! sînt vinovate acele ființĭ care nu înțeleg momentele de criză și datoria ce are fie care individ în societate, cînd un popor îșĭ cere drepturile și locul săŭ în lume! !....

Și închee astfeliŭ:

«Acum voesc ca să mă audă aceĭ cariĭ scriŭ memorande roa calomniĭ în contra noastră, căcĭ lor le voĭ adresa aceste cuvinte.

«Panu, căruia îĭ refuzațĭ toate drepturile în patria sa, căruia nu vroițĭ a-ĭ recunoaște nicĭ origina sa necontestabilă de Romîn nicĭ legăturile de familie, nicĭ slujbele ce a făcut țăreĭ, nicĭ închi-

soarea ce a suferit pentru ea; acel Panu, va apara cu toate puterile sale proprietatea, această bază fundamentală a tuturor societăților».

După toate dezbaterile urmate, s-a procedat la vot; dar nicĭ una din propunerĭ n-a întrunit majoritatea, așa încît chestia relațiilor dintre proprietarĭ și sătenĭ n-a fost limpezită prin verĭ o dorință hotărîtă.

In ședințele următoare s-a continuat cu discutarea celor alte dorințĭ ale țăriĭ și în fine în ziua de 21 Decembre 1857 ședințele adunăreĭ să închid, prin discursul luĭ An. Panu:

«Sînt momente în viața popoarelor, care hotărăsc despre existența lor. A fi chemat un popor a să pronunța asupra soarteĭ sale, a-șĭ însemna locul ce el are pe pămînt, a cunoaște și a arată mijloacele prin care numaĭ poate avea viață, este a să ridica maĭ presus de toate interesele și a esercita dreptul cel maĭ mare cel maĭ sfînt ce a dat Dumnezeŭ națiilor, dreptul suveranitățeĭ.

«In asemenea momente ne găsim noĭ de cînd funcționează această adunare.

«Nepregătițĭ pentru o misie atît de înaltă, fără îndoială noĭ am făcut greșelĭ, însă ele sînt ale inimeĭ iar nu ale judecățeĭ. Ne vor imputa că n-am adus aicĭ răceala și tactul cuvenit oamenilor de stat; dar înșușĭ dușmaniĭ noștri nu vor putea sterge din conștiința lor încredințarea că noĭ ne iubim nația.

«Vor veni timpurĭ cînd se vor cunoaște ceĭ cari aŭ lucrat pentru binele Românieĭ.

«Inchizînd șirul dorințelor noastre și în așteptarea comunicațiilor din partea comisieĭ europene, noĭ avem a ne folosi de zilele sărbătorilor pentru a ne întoarce în sinul familiilor. Noĭ ducem cu noĭ aducerea aminte de toate cele ce am lucrat, de toate cele ce am simțit împreună. Eŭ cred că o solidaritate morală ne leagă de acum. Cînd vom vorbi despre lucrările acesteĭ adunărĭ să nu uităm, domnilor, că fie-care a fost condus de patriotism și de dorința pentru binele națieĭ; să nu uităm că deosebirea în socotințĭ ce aŭ urmat cîte odată, nu a provenit din deosebirea de simțire, căcĭ inima tuturor a simțit pentru țară, dar a provenit din deosebirea chipuluĭ pe care unia îl socoteaŭ maĭ nimerit decît alți pentru a ajunge tot la același scop, la scopul obștesc» [5]).

---

5) Buletinul ședințelor adunăreĭ adhoc a Moldoveĭ din 21 Decemvrie 1857

Cu acestea să închee şedinţele adunăreĭ adhoc a Moldoveĭ din 1857.

Ast-feliŭ stăteaŭ lucrurile pentru aceĭ ce vedeaŭ în desbaterile adunăreĭ şi maĭ ales în acele relative la chestiunea ţărănească partea serioază a lucrurilor. In orĭ ce afacerĭ omeneştĭ, chiar şi în cele maĭ de samă, este şi o parte comică, şi probabil că în cursul dezbaterilor s-a pronunţat de verĭ un orator cuvîntul de «truffes», ciupercă nu prea cunoscută în Moldova pe acele timpurĭ. Desbaterile nefiind stenografiate, nu să găseşte nicĭ o urmă în ele despre această împrejurare. Totuşĭ nu este numaĭ glumă în parodia luĭ Cortazzi. Aceĭ ce sînt parodiaţĭ şi reproduşĭ în caricătură, sînt tocmaĭ oratoriĭ ceĭ maĭ de samă aĭ divanuluĭ adhoc, aceĭ ce simţeaŭ o adevărată durere pentru nenorocita stare a poporuluĭ romîn, şi care doreaŭ să lecuească cîte-va din rănile luĭ, maĭ ales acea foarte gravă a situaţiuneĭ deplorabile în care să afla ţărănimea romînă.

Dacă în privinţa unireĭ n-aŭ fost decît două vocĭ protivnice, nu era tot astfeliŭ şi cu chestiunea ţărănerscă, care a întimpinat în adunare o improtivire atît de energică şi a dat loc la atîtea propunerĭ de soluţiunĭ deosebite, încît nu s-a putut lua nicĭ o hotărîre. Cortazzi reprezintă partidul protivnic reformeĭ propusă de oameniĭ de progres din adunare, şi parodia luĭ caută să ridiculizeze această însemnată cauză. Este interesant de a constata modul cum era privită chestiunea relaţieĭ dintre proprietarĭ şi ţaranĭ de cătră ambele partizĭ; una din ele văzînd în dezlegarea pe care o propunea, mîntuirea ţăreĭ, cea altă făcînd din ea o temă pentru rîs şi glume.

Credem că parodia luĭ Cortazzi este de interes istoric pentru a avea oglinda maĭ complectă a împrejurărilor prin care trecea neamul romănesc în acele vremĭ de grea cumpănă.

FRONTISPICE

Séance du Divan adhoc de Moldavie du. . . . . 1857.

Michel Cogălniceanu monte à la tribune ;ׂ il déclare que la proposition des paysans est une idée neuve ; or que le triomphe d'une idée neuve constitue le progrès d'un peuple ; donc, qu'en acceptant la proposition, la Moldavie montrera qu'elle est en progès. La majorité trouve que M. Cogălniceanu raisonne très bien.—M. Cogălniceanu se retire satisfait.

M. Hurmuzaki demande la parole. Il déclare à haute voix que le Divan c'est lui ; que lui c'est le Divan ; que le divan c'est l'Etat ; que l'Etat c'est le divan, donc que l'Etat c'est lui; que lui c'est l'Etat; que l'Etat et le Divan c'est lui ; que lui c'est l'Etat et le Divan.

M. Panu monte à la tribune. Il déclare que la fleur du Divan est fanée ; que le souffle empesté des passions l'a flétri avant l'heure (ici l'orateur s'attendrit et pleure) ; qu'après mûre reflexion, et avec toute la bonne volonté possible, il ne peut moins faire que de comparer l'honorable député Cogălniceanu à un serpent chauve et l'honorable membre Hurmuzachi à un porc extraordinairement gras, qui prend les autres députés pour des truffes.

M. l'honorable Hurmuzaki crie qu'il repousse la qualification de porc extraordinairement gras.

M. Panu dit qu'il la maintient et la corrobore.—(Le tumulte augmente).

S. E. le Métropolitain croit de son devoir d'agiter la sonnette.

M. Ralet monte à la tribune.—Il déclare que le mot «truffes» lancé à l'improviste par l'honorable membre Panu, a fortement excité son appétit, et qu'il se sent une violente envie d'aller manger au buffet une tranche de galantine aux pistaches. Il demande donc à l'honorable assemblée de vouloir bien suspendre sa séance, pour lui en laisser le temps.

On procède au vote par assis et levé ; le résultat est que la séance sera suspendue et que l'honorable député Ralet ira manger de la galantine aux pistaches.

Quelques voix demandent le vote par appel nominal.

M. Miclescu prend la parole pour appuyer la demande de vote par appel nominal.

On vote par appel nominal.—Le résultat du vote est que la séance ne sera pas suspendue ; que l'honorable député Ralet n'est pas obligé d'avoir faim parce qu'on a parlé de truffes, et qu'il ne mangera pas de la galantine aux pistaches.

Moment de silence dans l'assemblée.

Son Em. le Métropolitain croit de son devoir d'agiter la sonnette.

Un député paysan monte à la tribune.—Il demande à l'honorable assemblée ce que c'est qu'une truffe ?

L'honorable député Cogălniceanu lui répond de sa place que c'est ce qu'on remplace souvent par des marrons quand on fait rôtir les dindes et que les truffes manquent.

Le député paysan se retire satisfait.

Son Em. le Métropolitain croit de son devoir d'agiter la sonnette.

M. Negri monte à la tribune.—Il fait une proposition par laquelle il serait défendu à l'orateur Panu, et à tout autre orateur occupant la tribune, de prononcer a l'avenir le mot «*truffe*»—L'assemblée, consultée par assis et levé, adopte la proposition.

L'orateur continue en demendant que la même défense soit appliquée pour le mot «*porc*», sauf toutefois le cas exceptionnel et nécessaire où l'on parlerait de l'honorable membre Hurmuzaki.

M. B. Sturza demande ensuite la parole.—Il fait une proposition, pour que l'assemblée impose une *limite maximum* du nombre de fois qu'il sera permis à son Em. le Métropolitain d'agiter la sonnette, dans le cours d'une séance.

(Son Em. le Métropolitain croit de son devoir d'agiter la sonnette). On procéde au vote par assis et levé. La proposition de l'honorable membre B. Sturza est adoptée.

On remet à la prochaine séance le vote qui doit fixer la limite maximum du nombre de fois que Son Em. le Métropolitain pourra agiter la sonnette dans le cours d'une séance. La séance est levée.

Traducerea Legendelor

1) *Mihail Cogălniceanu* să suie la tribună; el declară că propunerea ţăranilor este o idee nouă—însă triumful uneĭ ideĭ nouă constitue progresul unuĭ popor—deci că primind propunerea, Moldova va arăta că este în progres.
Majoritatea găseşte că d. Cogălniceanu raţionează foarte bine.
D. Cogălniceanu să retrage mulţumit.

2) *Alexandru Hurmuzaki* cere cuvîntul. Declară cu glas tare că divanul este el, că el e divanul; că statul este divanul, că divanul e statul: deci că statul este el, că el este statul; că statul şi divanul sînt el, că el este statul şi divanul.

3) *D. Panu* să suie la tribună. El declară că floarea divanuluĭ e vestejită; că suflarea înciumată a pasiunilor l-aŭ ofelit înainte de timp (aicĭ oratorul e mişcat şi plînge).—Că după o coaptă reflecţie şi cu toată buna voinţă cu putinţă, el nu poate face maĭ puţin decît a asămăna pe onor. deputat Cogălniceanu cu un şerpe chel, şi pe onor. membru Hurmuzachi cu un porc foarte gras, care ie pe ceilalţĭ deputaţĭ drept trufe.
Onor. Hurmuzaki strigă că respinge calificaţiunea de porc foarte gras.
Dl. Panu zice că o menţine şi o întăreşte (vuetul sporeşte).
Eminenţa sa Mitropolitul crede de datoria luĭ a suna clopoţelul.

4) *D. Ralet* să suie la tribună.—El declară că cuvîntul trufe aruncat fără veste de onor. membru Panu i-aŭ stîrnit cu putere pofta, şi că-şĭ simte o mare dorinţă de a merge să mînînce la bufet o felie de galantină cu fisticĭ. Cere decĭ de la onor. adunare să bine voească a suspenda şedinţa pentru a-ĭ lasa timpul trebuitor. Să procede la vot prin sculare şi şedere, rezultatul este că şedinţa va fi suspendată şi că onor. deputat Ralet va merge să mînînce galantină cu fisticĭ.
Cîte-va vocĭ cer votul cu apel nominal.

5) *D. Miclescu* ie cuvîntul, pentru a sprijini cererea de vot cu apel nominal. Să votează cu apel nominal, rezultatul votuluĭ este că şedinţa nu va fi suspendată; că onor. deputat Ralet nu este obligat de a-ĭ fi foame pentru că s-a vorbit de trufe şi că nu va mînca galantina cu fisticĭ.
Moment de tăcere în adunare.
Eminenţa sa Mitropolitul crede de datoria luĭ a suna clopoţelul.

6) *Un deputat ţăran* să suie la tribună.—El cere de la onor. adunare ce este o trufă? Onor. deputat Cogălniceanu îĭ respunde de la loc, că este aceia ce să inlocueşte adesea orĭ cu castane cînd frigĭ curcanĭ şi trufele lipsesc.
Deputatul ţaran să retrage mulţumit.
Eminenţa sa Mitropolitul crede de datoria sa să sune clopoţelul.

7) *D. Negri* să suie la tribună.—Face o propunere, după care ar fi oprit oratoruluĭ Panu şi orĭ-căruĭ altuĭ orator ce ar ocupa tribuna de a rosti în viitor cuvîntul trufă. Adunarea consultată prin sculare şi şedere primeşte propunerea. Oratorul urmează înainte cerînd că aceiaşĭ oprire să fie făcută şi pentru cuvîntul porc, afară decît în cazul excepţional şi necesar cînd s-ar vorbi de onor. membru Hurmuzaki.

8) *D. B. Sturza* cere apoĭ cuvîntul.—Face o propunere pentru ca adunarea să impună o limită maximum de cîte orĭ va fi permis Eminenţeĭ sale Mitropolituluĭ de a suna clopoţelul în cursul uneĭ şedinţĭ.
Eminenţa sa Mitropolitul crede de datoria sa de a suna clopoţelul.
Să procede la vot prin sculare şi şedere.—Propunerea onor. membru B. Sturza este primită.
Să lasă pe şedinţa viitoare votul care trebue să hotărască limita maximum de cîte orĭ Eminenţa sa Mitropolitul va putea suna clopoţelul în cursul uneĭ şedinţĭ.
Şedinţa este ridicată.

Gh. Ghibănescu

BABA VODOAEA

saŭ

NUNTA DIN 1834.

Era în anul 1834 toamna. Țara scapase de guvernul rusesc a luĭ Kiseleff, prin numirea de domn a vorniculuĭ Mihalachi Sturza, fiiul logofătuluĭ Grigoraş Sturza, unul din ceĭ maĭ bogațĭ boerĭ de pe acea vreme în Moldova.

Numirea luĭ M. Sturza ca domn a fost alegerea cea maĭ nimerită, ce curțile protectoare aŭ putŭt-o face față cu situațiunea critică în care să afla atuncĭ Moldova. Cincĭ anĭ cît ținuse ocupația rusască în principate, țara avuse a îndura patru loviturĭ crude, două holerĭ la 1829 şi 1831, lăcustele în doĭ anĭ de-a rîndul, şi boala de vite, aşa că țărănimea maĭ ajunsese la sapă de lemn. Pune la acestea şi starea de nesiguranță a țăriĭ în ceia ce priveşte gŭvernul şi ne vom putea explica mulțemirea tuturora la auzul alegereĭ de domn în persoana vorniculuĭ M. Sturza.

Investitura să făcu în Țarigrad cu o mare pompă, iar Sultanul Mahmud în persoană — contrar vechiuluĭ obiceiŭ—iĭ dădu firmanul de domnie.

Pe la finele luĭ August domnul intra în Galațĭ, după ce 3 zile făcuse carantină la Dunăre şi fusese nevoit să-şĭ schimbe hainele ciumate.

Drumul de la Galațĭ la Iaşĭ era o adevărată serbătoare națională. Lumea să îngrămădea prin tîrgurĭ să vadă fața nouluĭ domn şi să-ĭ ureze mulțĭ anĭ şi domnie fericită.

Satele eşise la drumul mare şi formaŭ şirurĭ nesfîrşite, printre care Domnul să strecura în goana cailor prin mijlocul uralelor nesfîrşite a poporuluĭ pentru domnie nouă.

Drumul acesta fusese bătut şi răzbătut de desele domniĭ nouă, care în curs de 3 veacurĭ să văzuse în ţara Moldoveĭ. Dar domnia luĭ Mihalachi Sturza avea ceva noŭ şi interesant în sine, căcĭ venia a îndeplini nişte fapte marĭ, pe care Ioniţă Sturza n-avŭse timpul nicĭ a le gîndi, necum a le îndeplini.

Noul domn era unul din boeriĭ cunoscuţĭ în ţară prin cultura sa aleasă, prin sentimentele sale umanitare şi maĭ ales prin zelul către cultura naţională, ca unul ce fusese atîţa anĭ de-arîndul membru în Eforia scoalelor, alăturea cu marele Mitropolit Veniamin Costachi.

In Iaşĭ i să pregătea o primire strălucită, cum altuĭ domn nu i să dăduse ochiĭ să vază. De la rohatca Docolineĭ şi pînă la Palatul domnesc (azĭ seminariul Veniamin) să rădicară 4 porţĭ de triumf, lucrate cu mult gust şi artă învăscute cu florĭ şi cu verdeaţă, şi împodobite cu o sumă de simboale alegorice, iar lumea ticsă, de da om peste om, forma un lanţ nesfîrşit şi mişcător pe tot întinsul uliţilor de la rohatca de azĭ a Socoleĭ, pe Podu-Roş, pînă la Palatul domnesc. Delegaţiunĭ de-a breslelor, de-a negustorilor şi de a boerilor, cum şi reprezentanţĭ streinĭ eşise intru întimpinarea domnuluĭ, urîndu-ĭ bună venire.

Armata era înşirată de-a lungul uliţilor ca să ţină pe de o parte linişte în mulţimea nerăbdătoare şi curioasă de a vedea maĭ în grabă pe noul domn, cum şi a face toate onorurile cuvenite careteĭ domneştĭ, care încunjurată de stabulul major, înainta încet şi în pasul cailor pentru a avea timp Domnul să răspundă la uralele nesfîrşite, ce eşiaŭ din pepturile mulţimeĭ, care parte stătea pe uliţe, parte prin balcoane şi pe la ferestre, parte sus tocmaĭ pe acoperemintele caselor şi de a căror răsunet clocotea văzduhul.

Alaiul să îndreptă către biserica Sf. Neculae cel domnesc spre a să face tradiţionala ungere.

La palat îl aştepta o primire strălucită. Toată boerimea Iaşuluĭ şi toate cucoanele stăteaŭ în medeanul din preajma palatuluĭ, aşteptînd momentul sosireĭ de la biserică. Un pavilion frumos decorat era rîdicat la intrare, unde 12 fete tinere stăteaŭ gata să întimpine pe domn, oferindu-ĭ ghirlande de florĭ.

Să anunţă plecarea de la Biserică. Mişcare în mulţime. Cît îţî cuprindea ochiĭ nu vedeaĭ decît capete de oamenĭ, ce sămănaŭ cu valurile uneĭ mărĭ mişcate de adierea vîntuluĭ. Carîta înainta la pas spre Palat, urmată fiind de nenumărate trăsurĭ, cum şi de mulţimea ce să îngrămădise să vadă pe Domn, la intrarea în Palat. Cum intrară în medeanul din faţa Palatuluĭ o ploae de florĭ curse asupra capuluĭ Domnuluĭ de la damele ce ocupaŭ tribunele, iar corul celor 12 fete cu trup de zină şi cu vocĭ îngereştĭ, după ce întonară un imn de ocazie, acoperiră trăsura domnească cu ghirlande de florĭ. Cu multă greutate putu răzbate în ograda palatuluĭ, unde făcîndu-i-se onorurile cuvenite de gvardie intră în palat în tonurile ascuţite ale muziceĭ militare.

Ţara avea acum domn, şi toţĭ să întorceaŭ acasă cu mulţemirea în suflet că lucrurile aŭ intrat iar în drumul lor.

Acestea să petreceaŭ în Septemvre. Multe lucrărĭ eraŭ de făcut şi la care noul domn să puse cu rîvna cuvenită.

Pentru a lega însă amintirea suireĭ sale pe tron de un fapt în adevăr popular, noul domn crezu că e bine ca cu prilejul patronuluĭ numeluĭ săŭ, Sf. Mihail, în ziua de 8 Noembre, să să serbeze în Iaşĭ cununia a 16 părechĭ de tinerĭ, cîte una de fie care ţinut, Moldova numărînd pe atuncĭ numaĭ 16 judeţe prin desfiinţarea ţinuturilor Hîrlăŭ şi Cîrligătura.

Poroncĭ grabnice să dădură la isprăvniciĭ, ca pe ziua de 8 Noemvre să fie gata în Iaşĭ 16 părechĭ de tinerĭ, pe care Vodă îĭ va cununa, îĭ va înzestra de la dînsul şi le va purta toată cheltuiala drumuluĭ şi a nunţiĭ.

Vestea ca fulgerul să răspîndise în cele maĭ îndepărtate colţurĭ ale ţăriĭ.

*
* *

Călătorul, care merge de la Bîrlad spre Vasluĭ, de cum a ajuns la Podul Doamneĭ, zăreşte pe podişul, ce domină Docolina, turnurile albe ale uneĭ bisericĭ, ce ne spune că acolo în văgăunile acelea e un sat. Nişte copacĭ stufoşĭ ascund priviriĭ călătoruluĭ acoperemîntul cîtor-va case stuhuite, care, îndată ce te suĭ pe cărăruşa, ce plea-

că de la hanul Docolineĭ la deal, îțĭ apar în toată intregimea lor.

E satul *Cornii-Albeștĭ*, numit astfeliŭ pentru că-ĭ alcătuit din *Cornii*, ce-s în deal și *Albeștĭ* ceva maĭ la vale. Nu departe în jos aproape de șoseaua Vasluĭ-Bîrlad, e săteleanul *Rădĭu*, 2 kilometri distanță de la Docolina.

Suit pe podișul Corni-Albeștilor privirea, ce ți să disfășură, e încîntătoare. Ți să arată în toată lungimea eĭ frumoasa vale a Bîrladuluĭ. Vezĭ în sus tîrgul Vasluĭ ca în strachină, și ajutat de o bună ocheană poțĭ distinge foarte bine casele, străzile, deși departarea e de 16 kilometri; Satul *Kițoc*, Fabrica de la Muntenĭ, ți să arată ca micĭ punte albe presărate pe întinsul covor verde al șesuluĭ.

Icĭ să vede o dungă lungăreață, neregulată și alburie; este apa Bîrladuluĭ, ce șerpuește de-a lungul văiĭ; icĭ o înfloritură verde închisă, e pădurea ce acopere amîndouă malurile Bîrladuluĭ, între Crasna și Muntenĭ; maĭ în colo lungĭ și întretăiate dungĭ de colorĭ deosebite, verde deschis, galben și negru, sînt fășiile de pămînt arat, sămănat și plin de verdeață. Mărginile covoruluĭ să perd în azurul depărtat, care unește cerul cu pămîntul.

In jos priveliștea e și maĭ întinsă. Satele staŭ ascunse în dosul dealurilor, micĭ păturĭ de fum arată că acolo în vale e un sat; Șesul lung și îngust să desfășură pe o întindere de peste 30 kilometri, la capătul căruia zăreștĭ în umbră marginile tîrguluĭ Bîrlad. Pe tot lungul șesuluĭ trenul brăzdează azĭ valea ducînd cu el belșugul, lumina și cultura.

La spate e un deal ce domină tot satul și pe care sînt sădite viĭ și livezĭ, iar în vîrf codri secularĭ îĭ acopăr creasta.

Acolo în satul din vale, în Albeștĭ, trăia pe la 1834 *Gligori Zvoreanu*, om pămîntean, cinstit și de bun neam și unul din ceĭ maĭ cuprinșĭ locuitorĭ din sat. El era și *pasnicul* satuluĭ, adică cel însărcinat a strînge baniĭ biruluĭ și a-ĭ vărsa la isprăvnicie în Hușĭ.

Casa luĭ Zvoreanu era simplă și modestă, ca privire, acoperită cu stuh, îngrădită cu gard de nuele și înstreșinat cu spinĭ. In coasta caseĭ un ocol pentru vite dădea un aer de belșug întregeĭ locuințĭ. De jur împrejurul caseĭ era durată o prispă înaltă de un metru, casa cătînd la vale spre șesul Bîrladuluĭ. Intrarea era la marginea din

sus a prispeĭ unde un bolovan de peatră servea drept scară, iar uşa de lemn boită cu lutişor roş, dădea în tindă ; în fundul tinziĭ o mulţime de huciubee, de care-ĭ trebuesc omuluĭ la gospodărie. La dreapta o vatră mare cu cuptor şi cu ursoaică în pod ; vatra era arsă şi pîrlită de foc, la căldura căruia să duraŭ cele mămăligĭ pentru gurile din casă, femeia şi două fete cam stătuţele cu vîrsta, căcĭ *Ioana* cea maĭ mică număra peste 22 anĭ.

La dreapta ceva maĭ încoace de vatră, altă uşă ce dădea în odaia cea mare, lipită pe jos cu !ut, cu păreţiĭ albĭ şi văruiţĭ. In fundul odăiĭ o laviţă cam lătuţă, pe care eraŭ aşternute în teanc, pale peste pale feliŭ de feliŭ de lăvicere, zestrea fetelor; apoĭ perne de feliurite mărimĭ. La dreapta cîte-va scaune şi o mesuţă între cele două fereştĭ, ce dădeaŭ în ogradă. La stînga un pat cu ţăruşĭ bătuţĭ în pămînt, cu cîte-va ţolice pe dînsul, iar deasupra luĭ o culme, pe care stăteaŭ atîrnate feliŭ de feliŭ de ţesăturĭ şi alesurĭ. O uşă mică dădea într-un *etăcel*, de unde de pe fereastră vedeaĭ devale pînă la Podul Doamneĭ.

Gligori Zvoreanu era răzăş din neam în neam în satul Albeştĭ, şi avea acum ca rude şi cumătri maĭ jumătate de sat. Imprejurările făcură însă ca să nu-şĭ poată mărita aşa în pripă cele două fete, fie că nu să găsise flăcăŭ, care să să potrivească, fie că nu le venise încă vremea. Bietul om era cam năcăjit de aceasta, dar să mîngîia cu vorba că tot a sosi odată ceĭ care-s scrişĭ să fie ursita fetelor.

Intr-o zi Zvoreanu era dus la cîmp după vite. Femeia luĭ trebăluia nu ştiŭ ce prin ogradă, iar fetele eraŭ prin vecinĭ după cel urît de perdut. Numaĭ iată că să trezeşte cu *Ion Manole* din vale din Rădiŭ că întreabă.

— Da unde-ĭ Gligori, lele Marandă.

— Ia, la cel cîmp. Da ce ţi-ĭ treaba ?

— Aveam să-ĭ spun ceva de samă, dar dacă nu-ĭ acasă, las c-oiŭ veni eŭ mîne desdedimineaţă. Să-ĭ spuĭ, Dumneta, lele Marandă, să nu iasă aşa de cu vreme de-a casă, că de cum s-a umezi de ziuă voiŭ veni pe aicĭ.

— Bine, moş Ioane, i-oiŭ spune ; adică, de ce nu mi-aĭ spune şi mie.

— Avem ceva de vorbit noĭ înde noĭ, şi pe urmă dacă a fi să fie ceva ţ-om spune ;— buna vreme.

— Buna vreme.

Ion Manoli să îndreptă în spre Rădiŭ, iar lelea Ma-

randa strînse cîtêva vreascurĭ să ațîțe focul. Fetele fură și ele în curînd acasă; nu trecu mult și sosi de la cîmp și bărbatul, și după ce să așezară cu toțiĭ în jurul uneĭ mese rotunde cu 3 picioare să înfulice cîte ceva, femeia spuse bărbatuluĭ săŭ cum a venit Ion Manoli din Rădiŭ, cum a întrebat de Dumnealuĭ și cum a zis că va veni mîne desdedimineață.

*
* *

Ion Manoli era el om destul de cuprins în Rădĭŭ. Era pasnicul satuluĭ. Avea o casă bine durată, îngrădită cu gard de jur împrejur, și o gospodărie întemeiată. Mama Safta era inima caseĭ.

Avea un băet Stefan, flăcăoandru de vre-o 19 anĭ, singura lor bucurie și pentru el munceaŭ și să străduiaŭ. Maĭ avea el și un frate maĭ mic la Hușĭ, pe Toader, căruia tîrgovețiĭ îĭ ziceaŭ *Bizinic,* fiind că avea dugheană în mahala, în Răeștĭ, ceva maĭ la deal de *podul luĭ Bizinic*—zis azĭ al Hagiuluĭ—de unde ș-a și luat numele de Bizinic în loc de *Manoli*, cum să numea în satul luĭ de naștere în Rădiŭ.

De cîte orĭ Ion Manoli venia în Hușĭ, trăgea la fratele săŭ, la Bizinic, care deși crîșmar, era bine văzut și să împrietenise cu toțĭ veciniĭ de prin prejur, cu Diniș Vornicul, cu Irimia Arhip tabacarul. Ba încă cît a ținut crîșma a căutat să dreagă podul de peste pîrăul Răeștilor făcîndu-l de piatră cioplită, cu arcurĭ în cît mersese vestea în tot tîrgul de trăinicia și frumuseța podùluĭ luĭ Bizinic.

Pe la finele luĭ Septemvre 1834, venind Ion Manoli să facă vărsarea banilor șfertuluĭ al 3-lea, aude vorbindu-se la Isprăvnicie de poronca luĭ Vodă, ca să să adune cîte o păreche de tinerĭ din tot județul și să să trimeată la Iașĭ, că-ĭ va cununa și înzestra Vodă.

Ispravnic pe atuncĭ era Ion Cuza, care multă vreme a stat în Isprăvnicia Fălciuluĭ. El a fost primul Ispravnic în Hușĭ după 1832, căcĭ înainte reședința Ispravnicilor era la Fălciŭ, și după rotunzirea ținuturilor făcută după Reglement, Hușiĭ deveniră capitală de județ.

Tîrgul deși mic, cam de vre-o 3000 de locuitorĭ, începuse a să mări prin mutarea de la țară a miĭ de sătenĭ, ce ocupară măhălălile prin așezarea de curînd a *Bul-*

garilor şi a *Şopilor*, cum şi maĭ apoĭ prin venirea Jidanilor în număr covîrşitor de mare.

Ion Manole, cum aude, vine la frate-său Bizinic, să ia de vorbă despre vestea ast nouă, şi plănuesc eĭ înde eĭ că n-ar fi rău să însoare cu prilejul acesta pe nepotul lor de soră, pe Ion, cam trecut cu aniĭ, ce-ĭ dreptul, ştiĭ colea flăcău numaĭ dracul să-l însoare.

Ideia era minunată: de bucurie Toader Bizinic scoase din beciŭ o oală cu vin şi închinînd eĭ cîteva paliciurĭ, întăriră şi maĭ mult hotărîrea de a căuta mireasă nepotuluĭ lor Ion, ca mult într-o săptămînă să dea răspuns Ispravniculuĭ, că-ĭ gata totul.

A doua zi plecă la ţară cu noaptea-n cap. Scoborîse în valea Lohanuluĭ cînd începuse a să lumina de ziuă; iar ceĭ de-a casă n'apucase a-şĭ isprăvi trebile dedimineaţă, cînd iată că şi soseşte Ion Manoli venind din Huşĭ.

— Da ce ţi-a venit de-aĭ plecat aşa de cu noapte de la tîrg? Să vede că n-aĭ avut mult popas pe la cele crîşme din drum, cum ţi-ĭ obiceiul? zise femeia.

— Ia tacĭ, măĭ, femee, tu nu ştiĭ ce-ĭ vorba prin Huşĭ.

— Oiŭ şti, dacă mi-ĭ spune.

— Lasă mă să-mĭ deshăm calul, să-ĭ daŭ o leacă de fîn, că dă, de şi-ĭ dobitoc, dar el m-a adus în grabă să-ţĭ spun şi ţie vestea.

Iată de ce să vorbeşte; că Vodă a dat poroncă în ţară, ca de ziua luĭ, de sfîntul Mihaĭ, să fie în Iaşĭ 16 părechĭ de tinerĭ, pe care are să-ĭ cunune El, ba încă să zice că are să-ĭ şi înzestreze. Ce zicĭ tu, n-ar fi bine să colăcim la aşa ceva pe nepotu-meŭ, pe Ion, că tot o aşteptat el pînă acum; să vede că acum i-a venit şi luĭ vremea să-l cunune Vodă.

— Cum adică, măĭ omule, vine asta? Ce gustu-ĭ şi aista?

— D-apoĭ dă, maĭ ştiŭ şi eŭ. Aşa e vorba şi haĭ să vedem ce-am putea înjgheba. De fată nu mă tem eŭ că n-oiŭ găsi. Ce-ĭ dreptul aicĭ în sat sînt cîte-va, dar îs nişte mucoase faţă cu dînsul, şi apoĭ

Cîte fete să rîdică
Nu pot face-o mămăligă.

Dar este în sat la deal, în Albeştĭ, cumătru Gligori. Ştiĭ că are două fete cam stătute, şi cea maĭ mare s-ar potrivi de minune cu Ion al nostru.

Stefan în timpul acesta trase cu urechea din tindă la vorbele tetică-său, dar nu să amestecă în vorbă, că nu cadadicsea faţă cu el.—Nu-ĭ vorbă era el acum flăcăŭ de 19 anĭ; juca în horă de vre-o 5 anĭ şi ajunsese cel maĭ priceput în ale joculuĭ. Ştiea cele maĭ multe strigăturĭ, şi toată ziua ţinea hora în gura luĭ, căcĭ de cum să prindea în joc nu-ĭ maĭ tăcea gura cît picul. De multe orĭ babele şi nevestele îl stupise de noroc să nu să deoache, şi care maĭ de care să minunaŭ de isteţimea sa. Vezĭ Dumneta, lelică hăĭ, îşĭ zicea una alteia, feciorul Manoloaeĭ ce puĭ de lele s-a ales. El îĭ învîrte pe toţĭ; fără dînsul ar fi o muţenie; nu-ĭ vezĭ pe ceilalţĭ cum staŭ parcă ar vorbi parcă n-ar vorbi fetelor; el însă unde să duce e val vîrtej printre ele. Nu ştiŭ ce s-a alege şi de dînsul; să aibă numaĭ parte de el moş Ion şi mama Safta.

Ştiia toate fetele pe degete; pe unde cercase cu undiţa nu să prinsese, dar era mîndru de dînsul. Maĭ cunoştea şi fetele din Albeştĭ şi Cornĭ, sate numaĭ de-o zvîrlitură de băţ departe de Rădiŭ. Pe Ileana şi pe Ioana, fetele luĭ Gligori Zvoreanu, le cunoştea, dar nu le prea avea la inimă, că adesa îl făcuse *puşchiŭ*, ceia ce nu-ĭ prea venea luĭ la socoteală.

Stefan ce-ĭ dreptul nu era el trecut cu dedeochiul de frumos. Mărunţel la statură, cu ochiĭ căpriĭ, părul castaniŭ faţa-ĭ era smolită de muncă şi de soare, dar între flăcăiĭ satuluĭ nu era coadă, ba era frunte de isteţime la giumbuşlucurĭ.

Ce-şĭ chiti el în cap, cînd auzi de planurile tetică-său, vom vedea, dar pentr-un moment tăcu şi părinţiĭ săĭ plecară spre casa luĭ Ion.

Mama luĭ Ion era soră cu Manoli şi Bizinic din Huşĭ. Să chema Ilinca, şi era cea maĭ mare între fraţĭ, femee acum la 60 de anĭ. Feciorul său Ion era om ca de 35 de anĭ, destul de trecut ca ţaran. Barbatul Ilincăĭ murise de mult şi toată greutatea caseĭ o ducea Ion, care văzînd nevoia mîni-sa n-a maĭ ţinut să să însoare, ca să maĭ adauge la sărăcie şi calicie: şi poate în felul său bine a făcut; acuma nicĭ nu să maĭ gîndea la aşa ceva. Cînd însă văzu pe moşu-său şi pe mătuşă-sa că-ĭ spun de nuntă în împrejurărĭ ca acelea; să-ĭ cunune Vodă, să-ĭ înzestreze Vodă, să să ducă la Iaşĭ şi să le cetească cununia la Mitropolie, un nuştiŭ ce îĭ gîdili inima luĭ rece, şi-n data mare îşĭ dădu

cuvîntul că ar vea să facă pasul aista, deşi poate-ĭ cam tîrziŭ.

— Noĭ ţi-am găsit şi mireasă, respunse Manoli; ştiĭ pe cine? ia pe una din fetele luĭ Zvoreanu din Albeştĭ, tot nicĭ ele nu-s aşa de tinerele; ba cea maĭ mare *Catrina* chiar iĭ potrivită cu tine.

— Poĭ cum chiteştĭ, D-ta moş Ioane; numaĭ să vrea şi dînsa?

— N-aĭ a te îngriji tu. Facem noĭ să vrea, că doar n-a sta pînă ce-a împleti cosiţă albă! Dă, are tatăl lor cu ce să le ţie, dar de la o vreme începe a să sătura şi el. De cîte orĭ nu m-am întîlnit eŭ cu cumătru Gligore şi da unde da şi tot la spinul din casă ajungea; că ce ar face ce ar drege să urnească una din petre, că nu de altă, dar lumea-ĭ ră; începe a vorbi de una de alta, şi maĭ ştiĭ, păcatele, ce să poate întîmpla. Pe femee nicĭ dracu n-o poate păzi. Şi-mĭ dădea de pe atuncĭ a înţelege, că te-ar vrea pe tine să te aibă de ginere. Aşa cred că cum i-oiŭ spune voia ta, el are să să prindă, şi apoĭ vezĭ nu-ĭ vreme de perdut; maĭ sînt vre-o două treĭ săptămînĭ, şi trebue să fiţĭ la Iaşĭ.

— D-apoĭ n-or fi şi alţiĭ, care să să aţie la aşa ceva?

— Eĭ, şi tu, dacă iaĭ pe aţinut, tot coadă rămîĭ; cată de apucă înainte. La Isprăvnicie am aflat că zilele acestea pînă Duminică să i să aducă ştire, care şi de unde, că trebuesc pregătirĭ nu şagă.

— Apoĭ, dacă-ĭ aşa fă cum crezĭ maĭ răpede.

Să despărţiră uniĭ de alţiĭ şi moş Manoli în loc să să abată pe acasă, apucă drept la deal spre Albeştĭ, să vadă pe Gligori Zvoreanu şi să-ĭ spună de hotărîrea luată.

Dar cînd colo nu-l găsi şi lăsă vorbă pe lelea Maranda ca să să vadă pe adoua zi desdedimineaţă.

Acasă să întoarse într-un tîrziŭ, cînd maĭ toţĭ dormeaŭ duşĭ.

Stefan în tot timpul acesta rămase acasă şi fel de fel de planurĭ îşĭ croia in minte.—Adică la ce-aşĭ scapa eŭ chilipirul din palmă. Bădiţa Ion, ce-ĭ dreptul, iĭ maĭ mare ca mine, dar cum iĭ el de încet şi băbălăŭ n-are să facă nicĭ o ceapă, cînd a da cu ochiĭ de Vodă. N-o eşit el maĭ dăunăzĭ, cînd o trecut pe aicĭ spre Iaşĭ, dar încă să să ducă acolo şi să-l cunune! Şi apoĭ eŭ de ce nu m-aşĭ însura? Cîţĭ de-al de mine nu s-o însurat? Vasile a

Iliţoaeĭ, Grigori a Pălădoaeĭ, Neculaĭ a leleĭ Sofroniĭ, şi eŭ adică, tocmaĭ acum cînd e vorba să cunune vodă.... e! d'apoĭ mă-nsor. Nu m-or vrea fetele, dar le-oiŭ vrea eŭ. O chitit el tata pe Catrina luĭ Zvoreanu pentru Bădiţa Ion eŭ oiŭ alege pe Ioana, de şi-ĭ maĭ mare ca mine cu vre-o doĭ treĭ anĭ, şi mă face ia pe mine *puşchiŭ*; cînd i-oiŭ spune însă că vreaŭ s-o iaŭ, n-a să aibă ce să zică.

Aceste gîndurĭ îl munceaŭ, cînd iată că mă-sa întră în casă.

— Da tu pe aicĭ eştĭ Ştefănucă?

— Pe-acasă, mămucăe, dar tata unde-ĭ?

S-o duc la Zvoreanu în Albeştĭ să-ĭ spue de hotărîrea luĭ Ion; nu ştiĭ să vede că s-o hotărît să să însoare, să iee pe Catrina luĭ Zvoreanu, că ştiĭ, o venit vorba de la Vodă, de la Iaşĭ să să ducă pe ziua de Sfinţiĭ Arhanghelĭ Mihail şi Gavril, patronul luĭ Vodă, 16 părechĭ de tinerĭ cîte una de fişte-care ţinut, şi pe care are să-ĭ cunune dînsul.

— V-am auzit maĭ adineaorĭ vorbind; eŭ eram icĭ în tindă, dar am tăcut, că nu ştiŭ cum îmĭ era să vorbesc de faţă cu tătuca. Eŭ m-aşĭ trage la aşa ceva, dacă s-ar putea, şi vezĭ de pune mătale cuvînt pe lîngă tătuca, că ce să maĭ umble cu bădiţa Ion şi cu Catrina. Eŭ vreaŭ să iaŭ pe Ioana, şi să mă duc eŭ la Iaşĭ.

— Bine, băete, zise mă-sa; deşi eştĭ prea tînăr că de abia acum îţĭ înherează musteaţa, dar dacă vreĭ tu, nimene nu te opreşte. Şi tată-tăŭ s-o însurat de tînăr, ia un băet de 20 anĭ, maĭ fără musteaţă. şi eŭ eram fată de 16 anĭ; ne-am luat, am trăit cum am putut; te avem acum numaĭ pe tine, că ceilalţĭ i-a luat D-zeŭ, dar n-am avut a bănui nimăruĭ. Şi apoĭ şi mie îmĭ place să să însoare omul de tînăr. Vorba ceia „sculatul de dimineaţă şi însuratul de tînăr nu strică». Nu ştiŭ ce i-o trăsnit şi luĭ tatîto ista cu Ion. I-un bădălăŭ de pe acum; D-zăŭ să mă erte, de cît bărbat fleac şi mămăligă, maĭ bine nimic. Numaĭ drept să-ţĭ spun, Ioana cam nu-ĭ pentru tine. Tu eştĭ un copil pe lîngă ea. Dînsa-ĭ fată de vre-o 24 de anĭ; o ştiŭ eŭ bine. Cînd m-am măritat eŭ, ia era făcută de vre-o şase lunĭ. Parcă o văd cînd o aducea mă-sa în albiuţă. Ce spuĭ tu, de atuncea-ĭ vreme; eŭ eram o copilă şi iată-mă-s acum femee la 40 de anĭ, ca mîne; şi cînd mă gîndesc cum trece vremea!... Tu nu eraĭ pe lume; am făcut întăiŭ pe Ilie, care o murit de ţiţă, D-zeŭ să-l erte, că era

să fie coşcogemite flăcăŭ, ce eştĭ tu acum, maĭ mare, poate chiar gospodar în sat; şi ce frumos băet era! cînd îmĭ aduc aminte mi să umple inima de jele, cum de n-a trăit şi el să să bucure de bunurile lumiĭ aceştia. Apoĭ am făcut pe Sanda, moartă din facere, şi maĭ la urmă după vre-o treĭ anĭ te-am făcut pe tine. Eraĭ slab şi ogîrjit de mititel şi nicĭ nu maĭ credeam că am să te văd aşa cum eştĭ. Dar creşte omul în ciuda tuturora, şi care nu crezĭ, acela trăeşte. Nu mi-o fost dat să fac multe ploduri ca răposata bunica tatî-to, care să zice c-a făcut vre-o 16 copiĭ. Facĭ, şi cînd colo umpli pămîntul cu dînşiĭ. La ce-o maĭ dat şi D-zeŭ ista moartea, dar iar te-ntorcĭ şi zicĭ că de n-ar maĭ muri oameniĭ, nu i-ar maĭ ţinea pămîntul.

Caut eŭ icĭ în sat la noĭ; cînd m-am rîdicat şi eŭ fetnegică în casă la părinţĭ, eraŭ case mult maĭ puţine ca acuma: s-o îmulţit lumea nu glumă: numaĭ noĭ n-am avut parte de copiĭ, ia, numaĭ tu singur, dar uite: Tironeasa are 6, Păsătoaia 5, Mămăligeasa vre-o 4 şi toarnă maĭ în fie-care an cîte unul. I! ce chin îĭ şi aista! îĭ bine să aĭ maĭ mulţişorĭ, dar cînd te gîndeştĭ că trebue să-ĭ facĭ să-ĭ creştĭ, te saturĭ, şi-ţĭ vine a zice bodaproste, nu-mĭ maĭ trebue nicĭ unul.

Dar dacă ţi-ĭ voia ta aşa, fă cum te duce inima şi gîndul, măĭ băete. Şi pe mine cătă bunică-tăŭ să mă oprească de a lua pe tatî-to, dar mămuca, D-zeŭ s-o erte, a stat de capul luĭ şi tot pe-a eĭ a fost. Ş-apoĭ cum văd nu-ĭ el aşa de hahotnic pentru Ion, îl ştie el cît îĭ poate pielea,—Oĭ vorbi.

Stefan îşĭ luase un petroĭŭ de pe inimă, îşĭ trînti căciula pe ceafă şi o plecă prin sat spre a maĭ da tîrcoale pe la cele fete să le spue şi lor gîndul.

Cînd sosi Manoli din Albeştĭ, femeea luĭ dormea dusă, dar băetul abia sosit de pe drumurĭ să zvîrcolea în patul vîrtos, parcă-l durea ceva.

— Ce aĭ tu Ştefănucă, de n-aĭ adormit.

— Am venit maĭ adineaorĭ, tătucă şi nu ştiŭ ce am că nu pot adormi.

— Nu cumva te nelinişteşte vorba luĭ Vodă?

Stefan înghiţi nodul şi să sili să adoarmă.

(Va urma).

P. RĂŞCANU

SCOALA ROMÎNEASCĂ

De vr-o doi-spre-zece anĭ încoace chestiunea învățămîntuluĭ public, saŭ maĭ bine chestiunea *profesorilor*, este la ordinea zileĭ. Tinerĭ și bătrînĭ, liberalĭ și conservatorĭ, miniștri orĭ inspectorĭ saŭ simpli delegațĭ la examene, părințiĭ de familie în cea maĭ mare parte, toată lumea este de părere că scoalele noastre sînt slabe, că tineriĭ es răŭ pregătițĭ din scoalele naționale, într-un cuvînt, că *profesoriĭ în marea lor majoritate nu-șĭ fac datoria*. Această credință împărtășită astăzĭ de toțĭ trebue să ne ingrijască ; pentru că este vorba de viitorul copiilor noștri, de viitorul țăreĭ noastre. Acum nu maĭ poate fi vorbă de o *goană asupra scoalelor*, ca pe timpul generaluluĭ Tell, pentru că tocmaĭ ceĭ maĭ înflăcărațĭ prietinĭ aĭ scoalelor, mulțĭ dintre profesorĭ, foarte mulțĭ dintre discipuliĭ lor, sînt de această părere. Trebue ca răul să fi ajuns la culme, pentru ca să să găsassă astfeliŭ de unanimitate în acuzare. Și lucrul e cu atîta maĭ grav, cu cît țara noastră a făcut marĭ progrese în toate ramurile activitățiĭ sociale. Pe cînd pentru alte ramurĭ din organizmul statuluĭ sînt numaĭ cuvinte de laudă, toțĭ să întrec a înegri pe profesorĭ. Armata noastră poate fi pusă alăturea cu cele maĭ bune armate din lume și ofițeriĭ noștri sînt eminențĭ. Laudă, dar, armateĭ romîne. Magistratura romînească e la înălțimea chemăreĭ sale ; de aceia statul a trebuit să-ĭ asigure inamovibilitatea și a fost foarte darnic, cînd a fost vorba de dotațiunea magistratureĭ. Ne putem mîndri cu ingineriĭ romînĭ ; eĭ sînt fala țăriĭ noastre ; străiniĭ ne invidiază scoala noastră de podurĭ și șosele ; liberalitate dar față cu corpul nostru technic și cu scoala care-l pregătește. Administrația lasă de dorit ; dar este nădejde că cu subprefecțiĭ plătițĭ ca profesoriĭ de universitate, lucrurile să vor îndrepta și vom avea și o administrație model. Astfeliŭ armata, magistratura, corpul technic, administrația chiar, toate sînt la înălțimea lor ; numaĭ instrucțiunea publică este căzută. Nu voim să facem apologia pro-

fesorilor ; căcĭ nu aceasta ne-am propus. Dar dacă ne-am face apologiștiĭ lor, atuncĭ nu am avea decît să punem o simplă întrebare : cine a produs pe toțĭ aceștĭ barbațĭ cu care să mîndrește Romînia ? Și am cere atuncĭ să ni să arăte cițĭ dintre bărbațiĭ însemnațĭ în drept, științĭ, artă militară. medicină și literatură, și-aŭ făcut cursul primar și secundar, căcĭ nu poate fi vorba de studiĭ speciale și superioare, în scoalele din străinătate. Atuncĭ am vedea lămurit dacă profesoriĭ de la Sfîntul Sava, de la liceul din Iașĭ, de la Institutele-Unite și alte scoale secundare, aŭ fost și eĭ în stare a scoate barbațĭ carĭ să să poată măsura cu ceĭ ce și-aŭ făcut educațiunea în străinătate. Atuncĭ s-ar dovedi că institutoriĭ și profesoriĭ scoalelor noastre, atît de urgisițĭ de cît-va timp, aŭ contribuit și eĭ, în măsura puteriĭ lor și a mijloacelor de care aŭ dispus, la înălțarea aceluĭ măreț edificiŭ, care să chiamă Romînia Una și Nedespărțită. Ba poate că atuncĭ s-ar dovedi ceva și maĭ mult ; anume că : în nicĭ o țară din lume profesoriĭ, nepregătițĭ cum aŭ fost aĭ noștri, fără material de studiŭ, în niște localurĭ imposibile, cu lipsa absolută de cărțĭ didactice, fără nicĭ o încurajare din partea nimăruĭ, cu programe imposibile și necugetate, cu niște părințĭ de familie carĭ departe de a-ĭ ajuta în greaua lor misiune, să fac de multe orĭ complicĭ aĭ copiilor răĭ și nărăvițĭ, fără nicĭ un control, *în nicĭ o țară din lume institutoriĭ și profesoriĭ nu ar fi putut face atîta cît aŭ făcut aĭ noștri.* Dar, cum am spus, nu intreprindem a lua apărarea lor ; pentru că și noĭ sîntem dintre ceĭ nemulțemițĭ cu mersul instrucțiuneĭ în țară la noĭ. Voim să ne spunem cuvîntul nostru, pentru că în momentul cînd să face reorganizarea învățămîntuluĭ public este *o datorie*, maĭ ales pentru profesorĭ, a-șĭ expune părerea lor.

*
* *

Frumoase timpurĭ a avut Scoala romînească. Maĭ nu găsim popor pe lume care să să fi îndreptat cu atita avînt spre scoală și învățătură și rarĭ popoare, sărace cum e al nostru, aŭ avut o încredere maĭ mare în bine-facerile lumineĭ și ale științeĭ. Cînd s-aŭ înființat cele dintîiŭ scoale naționale, tinerĭ de toate treptele sociale s-aŭ inscris în controalele lor. La examenile publice venea capul statuluĭ, mitropolitul și ceĭ maĭ de frunte boerĭ ; examenul general era o sărbătoare în capitalele județelor și toțĭ proprietariĭ marĭ și micĭ, preoțĭ șĭ negutitorĭ, socoteaŭ o datorie să iea parte la acea sărbătoare națională ; și nime dintre avuțĭ nu venea fără premiĭ pentru scolarĭ.

Examenul, maĭ ales cel de vară, era o mare solemnitate. Cu cîteva zile maĭ înainte, scoala să repara și să decora frumos ; băețiĭ scrieaŭ bilete de invitare și în ajunul începereĭ examenilor porneaŭ după împrumutat fotoliurĭ și scaune pentru lumea aleasă ce avea să-ĭ onoreze, nu cu prezența lor, dar cu dragostea lor, cu dorința de a să încredința prin întrebărĭ dacă știaŭ ceva, cu premiile lor și cu încurajarea lor. Impărțirea premiilor să făcea în ogradă, pentru că era peste putință a să găsi o cameră destul de spațioasă pentru toată lumea.

Frumoase timpurĭ ! Ferice de scolarĭ și maĭ ferice de profesorĭ !

Profesorul era pe acele timpurĭ, unul din cele maĭ însemnate personaje din tîrgul săŭ; fiind că era în adevăr un dascal pentru tinerime și pentru oamenii maĭ maturĭ. Vorbesc numaĭ de Moldova ; pentru că această parte îmĭ este maĭ cunoscută. Dar același lucru era și în Muntenia. Era, pe acele vremĭ, o pleiadă de directorĭ de scoală primară care pînă la adîncĭ bătrînețe aŭ trăit încunjurațĭ de dragostea, stima, și respectul concetățenilor lor. *Platon* la Bacăŭ, *Homiceanu* la Piatra, frațiĭ *Paulini* unul la Botoșanĭ și celalt la Focșanĭ, *Niculeanu* la Tecucĭ, *Vitza* la Galațĭ, dascalul meŭ *Popescu* la Bărlad, *Darzeŭ* la Iașĭ, și alțiĭ mulțĭ, aŭ rămas legendarĭ în istoria învățămîntuluĭ nostru. Sute și sute de scolarĭ li-aŭ trecut prin mînă și toțĭ scolariĭ lor aŭ rămas în inima lor cu amintirĭ pline de respect pentru mariĭ dascalĭ. Cum făceaŭ eĭ de eraŭ așa de iubițĭ de scolarĭ, așa de respectațĭ de părințĭ ? Nu aveaŭ pregătirĭ speciale pedagogice ; nu trecuseră prin scoale normale ; nu eraŭ luceferĭ de științĭ ; dar înlocuiaŭ toate aceste pregătirĭ prin inima lor cea largă, prin dragostea pentru patrie, prin conștiința limpede ce aveaŭ eĭ de înalta lor chemare. Blînzĭ cu ceĭ sfioșĭ, aspri cu ceĭ răĭ, bunĭ și dreptĭ cu toată lumea, eĭ găseaŭ în inimă cuvinte care luminaŭ și deșteptaŭ pe copil, și în faptele lor modele de imitat. Nu era vre-un mare pedagog dascalul Popescu dar toțĭ, părințiĭ și scolariĭ, eram încredințațĭ că el ni vra binele, că știe numaĭ el ce este acel bine, și eram sigurĭ că vom eși oamenĭ din mîna luĭ. Eram săracĭ, cărțile eraŭ scumpe ; pentru noĭ însemna mult a avea caete, penițe și maĭ ales hîrtie de desen ; nu aveam liniștea necesară de învățat acasă. Dascalul le împăca pe toate. El găsea mijloc a ni le procura gratuit saŭ cu prețurile pe jumătate ; iarna, clasele eraŭ încălzite de la patru dimineața și noĭ puteam veni să ne pregătim la scoală ; sara acelaș lucru. Vara ni să da drumul la patru p. m. ca să ne jucăm două oare ; pe răcoare ne întorceam la scoală ca să ne pregătim. In timpul lecțiunilor, ceĭ bunĭ puteam eși în ogradă ca să ne jucăm ; pe cînd el era ocupat cu ceĭ maĭ inapoiațĭ. Voia să ne deprindem a ceti cu litere latine și în fiecare duminică, după eșirea de la biserică ne adunam la scoală și ceteam «Foaea pentru minte» saŭ vre-o carte scrisă cu litere străbune. Și pe lîngă aceasta, o mare îngrijire pentru exercițiile corporale. In fie-care joĭ după masă, scolariĭ și profesoriĭ eșiaŭ la cîmp de jucaŭ mingea, barul saŭ alte jocurĭ. Și creșteam mintoșĭ, cu regulă, și bine pregătițĭ pentru viitorul ce să deschidea naintea noastră. Și acest viitor însemna pentru noĭ a ne duce la Iașĭ, *la Academie*.

Profesorul era prețuit între concetățeniĭ săĭ ; pentru că era între ceĭ maĭ luminațĭ de pe atuncĭ și pentru că era însuflețit de focul sacru al patriotizmuluĭ. Pe cînd în scoală ne învața pe noĭ ceĭ micĭ, a cînta : «Ce e patria romînă ?» «Hora unireĭ» și »Scumpă Moldovă», afară el era agentul cel maĭ înflacărat al ideilor unioniste. La noĭ nu s-a găsit un Wilhelm I care să declare că unitatea națională este opera institutorilor și a profesorilor ; dar dacă

nu s-a zis, Istoria nepărtinitoare va spune că fără conlucrarea preuţilor ieşiţi din mîna fraţilor Scriban, profesori la seminariŭ; fără inteligenta, energica şi plină de abnegaţie conlucrare a institutorilor din Moldova, ideia *unireĭ* nu ar fi pătruns niciodată aşa de adînc în toate straturile societăţiĭ. O sumă de tinerĭ luminaţĭ, toţĭ boerĭ, aŭ putut ţinea conciliabule, scoate jurnale, a dresa proclamaţiunĭ.

Dar prin cine aŭ putut eĭ să să pună în raport cu neguţitoriĭ, cu meseriaşiĭ, mulţĭ pe atuncĭ, cu locuitoriĭ mahalalelor şi cu ţaraniĭ? Pentru dînşiĭ toate aceste păturĭ sociale eraŭ inabordabile. Preuţiĭ şi maĭ ales profesoriĭ aŭ izbutit ca aceste ideĭ să să propage pretutindenea. Nu eraŭ tipografiĭ prin judeţe; băeţiĭ de la scoală ţineaŭ locul. La Bîrlad, în casa D-luĭ Iacob Fătu, ne adunam cîţîva băeţĭ din scoală şi copiam în maĭ multe exemplare proclamaţiile, discursurile şi lucrările care nu să puteaŭ publica, pe timpurile căimăcămieĭ luĭ Vogoridi. Atuncĭ făceaŭ politică profesoriĭ. Laudă lor! Pentru că acea politică a contribuit foarte mult să ajungem unde sîntem astăzĭ. Dacă n-ar fi făcut politică Bozianu, fraţiĭ Boierescu, Aron Florian, Creţescu, Laurian, Barnuţ, N. Ionescu, fraţiĭ Scriban, Melhisedec, Ureche şi alţiĭ; dacă n-ar fi făcut politică pe atuncĭ toţĭ profesoriĭ şi institutoriĭ din ţările surorĭ *Romînia n-ar exista.* Pe atuncĭ politica era o sfîntă datorie naţională; pe atuncĭ nu să zicea «dascalul să-şĭ caute de scoală». Foarte bine. Dar dacă dascalul va căuta numaĭ de scoală, popa de biserică, medicul de bolnavĭ, magistratul de procese, inginerul de maşinele sale şi arhitectul de clădirĭ; dacă soldatul va trebui să-şĭ caute numaĭ de cazarmă şi administraţia generală şi comunală de trebile sale, atuncĭ cine să facă politică? Cine să fie în consiliile comunale, în cele judeţene, în cameră şi în senat? Comercianţiĭ şi industriaşiĭ? Dar ştiut este că neguţitorul care să ocupă cu politica, foarte degrabă îşĭ închide magazia; iar cît pentru industriaşĭ, D-zeŭ să ferească pe ţara noastră de atot puternicia lor. Avem numaĭ începuturĭ de industrie şi, de pe acum, am început a simţi efectele. Industria morarilor face că poporul romînesc mînîncă astăzĭ pînea cu 25 de banĭ kilogramul, pe cînd grîul să vinde cu treĭ galbenĭ chila, ca înainte de 1860; industria petroleuluĭ face că Romînul plăteşte 50 de banĭ litrul de petroleŭ prost, pe cînd la Anvers, petroliul rafinat, adus din America, costă numaĭ 15; marele fabricĭ de lemne aŭ scumpit lemnul de lucru intr-un chip spăimîntător, pe cînd preţul pădurilor e aproape staţionar. Şi apoĭ cîţĭ sînt în ţară, industriaşĭ şi comercianţĭ? Cine dar să facă politică? Rămîne numaĭ Avocaţiĭ şi încă avocaţiĭ fără procese; pentru că ceĭ cu procese orĭ fug de politică, orĭ o fac numaĭ de mîntuială. Dar e ridicol, şi poate şi primejdios, ca viitorul uneĭ ţărĭ să remînă numaĭ pe mîna avocaţilor. Cu patru-zecĭ de anĭ în urmă nu să judeca aşa. Profesorul, tocmaĭ pentru că era profesor, era obligat să lucreze în chestiunile naţionale. N. Ionescu, venit din Paris, îşĭ inaugurează cu strălucire cursul de istorie la Academie. Remas profesor şi barbat de ştiinţă, cu talentul escepţional cu care l-a înzestrat natura, cu o putere colosală de muncă, pînă intr-atita că era

să-şĭ piardă vederea, N. Ionescu ar fi ajuns unul din ceĭ maĭ străluciţĭ reprezentanţĭ aĭ ştiinţiĭ în România. Nu-ĭ este permis a fi numaĭ profesor. Tocmaĭ pentru că e înzestrat cu atîtea talente; tocmaĭ pentru că e harnic; tocmaĭ pentru că e gata a să expune in tot momentul pentru patria sa, N. Ionescu trebue să plece în Belgia; să înfiinţeze «Etoile du Danube» şi să facă la două, treĭ zile o călătorie la Paris saŭ la Londra, trăind din greŭ, muncind necontenit, cerşitorind audienţe pe la persoanele influente şi expunîndu-se în tot momentul. Era dator să facă acest sacrificiŭ, tocmaĭ pentru că era profesor. Şi l-a făcut. Această politică *naţională*, şi *numaĭ pe aceasta*, trebue să o facă profesoriĭ. Conştiinţa lor, demnitatea lor, datoria lor, *trebue* să-ĭ oprească a ajunge *politicianĭ de meserie.*

***

Iată ce aŭ făcut profesoriĭ în marea mişcare naţională şi iată pentru ce cel întîiŭ strigăt al Romînilor, îndată după Convenţiunea din 1858, a fost «lumină, scoala». Şi ca să răspundă la această unanimă dorinţă, toate guvernele care s-aŭ succedat aŭ întemeiat în toate părţile scoale primare şi secundare, două universităţĭ; dar nime nu să întrebà dacă avem orĭ nu personalul didactic; dacă comunele şi statul avea mijloace a le susţinea şi dacă ţara avea pe atuncĭ posibilitatea a le înzestra cu materialul didactic necesar. Minunată a fost acea generaţie măreaţă din 1848. Ia suplinea la toate neajunsurile sale prin entuziasmul eĭ nemărginit şi prin avîntul eĭ patriotic. Cu încrederea eĭ în vitalitatea neamuluĭ romînesc, ia a realizat adevărate minunĭ. Ioan Brăteanu, cu puţine studiĭ făcute în pripă, ajunge ministru de finanţe, ministru de războiŭ şi un mare bărbat de stat; Mihaiĭ Cogălniceanu, cu studiĭ foarte serioase în drept şi ştiinţile politice, e fabricant de postav, ministru de instrucţie şi unul din mariĭ creatorĭ aĭ Romînieĭ moderne; Doctorul Neculaĭ Creţulescu e ministru de justiţie şi de instrucţie şi pune semnătura sa pe cele maĭ însemnate legĭ organice în aceste două ramure; poetul Vasile Alexandri e ambasador şi ministru; Lascar Catargiu, cu foarte puţină carte, ajunge de la început chiar a fi considerat între ceĭ maĭ însemnaţĭ barbaţĭ de stat aĭ Romînieĭ. Şi lucru curios, tocmaĭ ceĭ maĭ bine pregătiţĭ aŭ avut maĭ puţină influenţă în afacerile publice, saŭ n-aŭ avut influenţa pe care o meritaŭ. Un Ion Ghica, un Bozianu, fraţiĭ Boerescu, un Ioan Strat, aŭ remas pe planul al doilea. Poate tocmaĭ pentru că eraŭ maĭ luminaţĭ, maĭ bine pregătiţĭ, eraŭ maĭ conştiincioşĭ şi, prin urmare, maĭ puţin îndrăzneţĭ. Nu aveaŭ nevoe de multă ştiinţă, li era de ajuns dragostea de ţară; şi această dragoste li-a fost de ajuns. Eĭ nu aŭ avut nevoie de nicĭ o pregatire profesională, pentru ca să ajungă foarte departe şi să realizeze mult bine. Eĭ bine! ceia ce aŭ făcut eĭ, credeaŭ că toţĭ o vor face. Nu aveam personal pregătit pentru profesoratul secundar. Să vor lua tinerĭ, cari aŭ terminat liceul şi să vor numi profesorĭ. Odată numiţĭ să vor pune să-şĭ complecteze lipsurile şi vor găsi în inima lor de Romînĭ, în

dragostea lor pentru tinerime, toate mijloacele pedagogice, toate secretele meserieĭ pe care nu le învăţase în scoală ; vor fi şi eĭ bunĭ profesorĭ, cum fuseseră şi înaintaşiĭ lor din scoalele primare.

Japoneziĭ cînd s-aŭ decis a lua parte la marea mişcare culturală a Europeĭ aŭ întemeiat două licee şi aŭ adus profesorĭ englejĭ, francejĭ şi germanĭ. Cursurile să făceaŭ în aceste limbĭ. Cînd aŭ avut un număr de absolvenţĭ de licee, bine pregătiţĭ pentru Universitate, s-aŭ adresat iarăşĭ la învăţaţiĭ europenĭ. Aŭ angajat adevarate celebrităţĭ, cu contract şi cu lefĭ colosale, pentru un număr de anĭ. La espirarea contractuluĭ, Japonul avea cîţĭ-va licenţiaţĭ şi doctorĭ, carĭ să putea compara cu ceĭ maĭ bunĭ din Europa. Din aceste dintiĭ promoţiunĭ s-aŭ ales profesoriĭ liceelor şi scoalelor secundare ; iar ceĭ maĭ distinşĭ aŭ fost trimişĭ prin marele centre culturale din Europa, pentru ca fie-care să să perfecţioneze în ramura sa ; şi astfeliŭ, în scurt timp, Japonul a întemeiat scoale care pot susţinea comparaţia cu cele maĭ bune din lumea întreagă. Mulţĭ dintre streiniĭ angajaţĭ cu contracte, s-aŭ întors în patria lor, unia aŭ remas în ţară ; iar locurile remase s-aŭ umplut cu tinerĭ bine pregătiţĭ. Tot în felul acesta aŭ procedat şi înţelepţiĭ noştri bătrînĭ. Cînd s-aŭ întemeiat cele dintîiŭ scoale în principatele romîne, aveam în Transilvania un focar de lumină ; de aice s-a adus scînteia care avea să lumineze întreg neamul romînesc. Maĭ fericiţĭ de cît Japoneziĭ, noĭ am adus profesorĭ romînĭ. Din Transilvania ne-aŭ venit George Lazar, Eftimie Murgul, Fabian, Bojinca, Laurian, Maiorescu, Barnuţ, Papiu, Suciu, Pop, Micle, şi mulţĭ alţiĭ. Aceştia aŭ pus temelia unuĭ învăţămînt sistematic ; după cum eĭ aŭ contribuit mult la deşteptarea simţuluĭ naţional, care amorţise în timpul Fanarioţilor. Devotaţĭ naţionalizmuluĭ şi scoaleĭ, foarte exacţĭ întru îndeplinirea datoriilor, foarte modeştĭ în viaţa lor privată, iubind mult pe tinerimea încredinţată îngrijirilor lor, aceştĭ dascalĭ adevăraţĭ, aceştĭ apostolĭ devotaţĭ, şi-aŭ consacrat toată activitatea lor şi aŭ pus toată mîndria în a cultiva noua generaţiune, a-ĭ insufla ideĭ sănătoase şi de ordine şi a o face vrednică de chemarea sa.

In acest chip s-a procedat oare şi de la 1858 incoace ? De feliŭ. In 1857 noĭ eram mîndri de tot şi cuvîntul *peste putinţă* nu exista în limba romînească. Scapasem de protectoratul rusesc, sfărămasem dispotizmul care ne apasase în curs de viacurĭ ; surpasem boerimea atîta vreme doamnă pe ţară ; ne transformasem de odată din o ţară orientală în o ţară constituţională ; ajunsesem Belgia Orientuluĭ ! Ceia ce maĭ remănea de făcut era puţin lucru şi neînsemnat, faţă cu paşiĭ giganticĭ pe care-ĭ făcusem. Pentru Romînĭ, dar nu maĭ era nimică imposibil. Şi plecînd de la aceste ideĭ şi credinţĭ, am întemeiat o mulţime de scoale, pentru că ce putea fi maĭ uşor de cît a învăţa carte pe tinerĭ şi pe copiĭ ?

***

Şi dacă era vre o reformă de intreprins cu multă cumpăneală şi cu multă prudenţă era, de sigur, reforma învăţămîntuluĭ ; pentru că prin ia să încredinţa instrucţiunea şi educaţiunea tinerimeĭ pe

timp de treĭ-zecĭ de anĭ. Treĭ-zecĭ de anĭ pe mîna unor oamenĭ nepregătițĭ însemna a compromite viitorul a o mulțime de generațiunĭ. La aceasta nu ne-am gîndit și iată cum s-a procedat cu învățămîntul superior. Lăsăm la o parte facultatea de drept; pentru că înainte de 1858, scoalele de drept aveaŭ profesorĭ eminențĭ. Bozianu, Costaforu, frațiĭ Boereștĭ, în Muntenia; Barnuț, Suciu, Apostoleanu, Papiu, în Moldova, eraŭ la înălțimea îndatorireĭ lor. Aceștĭ profesorĭ ar fi putut figura cu onoare pe catedra orĭ-căreĭ universitățĭ din lume. Mă ocup maĭ cu seamă de facultățile de științĭ și litere. Cum s-aŭ înjghebat profesoriĭ trebuitorĭ? In toate țerile din lume nu să chiamă la o catedră universitară decît oamenĭ versațĭ în știința lor, cunoscuțĭ prin lucrările lor și încercațĭ prin o ultimă încercare: concursul. Să înțălege că nu maĭ poate fi vorba de concursurĭ cînd iĭ vorba de o ilustrațiune, saŭ de un barbat care a dat probe de competență ca privat docent saŭ ca agregat însărcinat a face un curs saŭ conferințĭ la facultate. La noĭ s-aŭ luat profesorĭ de la liceul superior și s-aŭ trecut la universitate; s-aŭ luat toțĭ tineriĭ cari veneaŭ din streinătate, licențiațĭ orĭ doctorĭ de la cine știe ce universitate și s-aŭ făcut profesorĭ universitarĭ și s-aŭ luat Francezĭ ceva maĭ deștepțĭ și s-aŭ pus profesorĭ de literatura franceză. Nicĭ grade universitare, nicĭ lucrărĭ de valoare care să-ĭ îndrituească a aspira la asemenea onoare, nicĭ o încercare prin concurs. Căcĭ înaintea cuĭ avea eĭ să treacă concursul? Pe noĭ ne interesa un singur lucru; să umplem golurile care eraŭ în învățămîntul superior; pentru că trebuea să să știe în lume că avem două universitățĭ cu cele patru facultățĭ complecte; că am făcut progrese marĭ și în instrucție, ca în toate. Și catedrele tot nu s-aŭ putut complecta, pentru că nu eraŭ oamenĭ și nu eraŭ banĭ. Atuncĭ facultățile aŭ mers cum aŭ putut. S-a văzut la noĭ ceia ce nu s-a maĭ întîmplat la nicĭ o universitate din lume: un singur profesor de istorie, un singur profesor de filosofie, un singur profesor de limba elenă, și numaĭ unul de limba latină, la facultatea de litere; un singur profesor pentru toate studiile, atît de variate, care să chiamă științĭ naturale; un singur profesor de chimie și cîte două și treĭ catedre de matematică, puse în spinarea unuĭ singur profesor. Cu ceĭ maĭ marĭ savanțĭ și încă resultatele ar fi fost puțin simțitoare.

Dar aceasta nu era de ajuns. Cine zice universitate și știință, zice în acelaș timp și laboratoriĭ și bibliotece. Eĭ bine, douăzecĭ de anĭ, cursurile noastre esperimentale aŭ fost lipsite de laboratoriĭ și de materialul științific necesar. Cele întăĭ începuturĭ de laboratoriĭ datează de vre o zece anĭ și încă nu avem nicĭ unul complect și înzestrat cu toate cele necesare. Iar cît pentru bibliotece, va trece încă multă vreme pînă ce vor ajunge să conțină toate izvoarele istorice, toate cărțile, toate revistele necesarie pentru progresul științiĭ. Nu este timpul acum să arătăm ce sacrificiĭ și-aŭ impus țerile care pun preț pe știință pentru laboratoriĭ, colecțiunĭ și biblioteci. Vom arăta altă dată cît aŭ cheltuit Germania cu univesitatea de la Strasburg, care era, cu toate aceste, înfloritoare în 1870; să va vedea cît aŭ cheltuit ia pentru celelalte universitățĭ ale sale

și ce cheltuelĭ colosale s-aŭ făcut pe aiurea. La noĭ abia a început a să sacrifica ceva, de vre-o zece anĭ încoace.

Universitățile celebre îșĭ aŭ fondurile lor, dotațiile lor; cu aceste fondurĭ ele ajută pe studențĭ, încurajază pe profesorĭ, provoacă și trimit misiunĭ și, cînd renumele universitățiĭ o cere, nu să daŭ în lăturĭ a plăti colosal celebritățile științifice, pentru ca să profeseze în acea localitate. Pe de altă parte, numărul studenților fiind mare, profesoriĭ eminențĭ îșĭ fac bun venit din plata pentru a azista la cursurĭ și din suma destinată pentru examene. La noĭ nu e nicĭ o deosebire. Cel care urmează regulat la curs, ca și cel care numaĭ subscrie în registrul de presență; cel care-șĭ face cursul în conștiință, după puterile sale, ca și cel care-l face de mîntueală; toțĭ sînt remunerațĭ deopotrivă. Și care li este remunenuția? 720 de leĭ pe lună, după două-zecĭ de anĭ de serviciŭ: leafa unuĭ cap de biuroŭ din ministeriu, a unuĭ Inginer de clasa II-a, a unuĭ prim procuror, a unuĭ locotenent-colonel, diurna unuĭ deputat. Pentru această remunerare, el a trebuit să învețe două-zecĭ de anĭ; să-șĭ pregătească în fie-care zi cursul; să să țină în curent cu descoperirile făcute; să-șĭ cumpere cărțile și revistele de care are nevoe; să aziste gratuit la sute de ezamene pe an; să aziste ca delegat la scoalele secundare; să iea parte în juriile de concurs pentru catedrele vacante și să facă curs, cel puțin de treĭ orĭ pe săptămînă înaintea unuĭ auditoriŭ nepregătit; fiind că ceĭ maĭ tarĭ dintre eleviĭ liceelor, după legea din 1864, aveaŭ drept a să prezenta la catedrele pentru învățămîntul secundar și, să nu uităm, că în tot timpul acesta profesorul *a trebuit* să facă și politică. A trebuit; pentru că era dator să-șĭ spună cuvîntul săŭ în chestiunile marĭ politice și pentru că, chiar de n-ar fi voit, nu-l lasa liniștit partidul din care face parte, oameniĭ cu cari să află în legăturĭ politice. Multă vreme după 1866, nu vorbesc de Muntenia, pentru că acolo a fost maĭ slabă acțiunea politică a profesorilor, toțĭ Munteniĭ și maĭ ales Bucureșteniĭ fiind oamenĭ politicĭ, multă vreme după 1866, ca și maĭ înainte, profesoriĭ umpleaŭ coloanele gazetelor, eĭ eraŭ oratoriĭ intrunirilor publice. Și pînă-n ziua de astăzĭ, liberalĭ și conservatorĭ cînd aŭ nevoe de un barbat înțelept și așa de cinstit că nicĭ calomnia nu-l poate atinge, aleargă la un profesor; după cum tot un profesor este necesar în cameră și în senat pentru raporturĭ și pentru Adresa ca respuns la Discursul tronuluĭ.

In alte țărĭ profesorul să ocupă cu știința, scrie la reviste, comentează cărțĭ, și tipărește cursul, și trage foloase din munca luĭ. La noĭ, el nu are nicĭ macar această nădejde. Dacă statul orĭ Academia iea asuprășĭ cheltuiala tipariuluĭ, profesorul are cel puțin mîngîerea de a vedea dat la lumină rezultatul cercetărilor și al veghierilor sale. Altmintrelea, cînd ar face imprudența, el sărac, a cheltui și cu tipărirea, e în primejdie a remînea cu cartea nevîndută. Pentru ce? Pentru că nu e bună? Nu, ci pentru că ni lipsește publicul.

Punețĭ în aceste condițiunĭ pe cel maĭ savant om din lume; obligați-l să scrie în romînește; plătiți-l cum sînt plătițĭ profesoriĭ

noştri universitarĭ; cinstiţi-l şi resplătiţi-l cum sînt resplătiţĭ eĭ, şi atuncĭ veţĭ vedea spornicia munceĭ luĭ, devotamentul şi abnegaţia luĭ.

Şi cu toate acestea, cu toată puţina lor pregătire, cu toate greutăţle pe care le-aŭ întîmpinat în cale, este cea maĭ mare nedreptate a să afirma ca universităţile noastre n-aŭ produs nimică. Să înţelege că nu putem avea pretenţia a ne compara cu facultăţile franceze, cu Parisul şi Nancy; ar fi o necuviinţă a ne compara cu universităţile germane, cînd ştim cum îşĭ pregăteşte Franţa pe profesoriĭ săĭ universitarĭ: studiĭ strălucite în liceŭ, treĭ anĭ în scoala normală superioară, doĭ anĭ la scoala franceză din Roma, doĭ anĭ la scoala franceză din Atena, apoĭ examenele de agregaţie, şi doctorat, pe urmă un stagiŭ în liceele din Paris şi facultăţile din provincie, pentru partea literară; matematecĭ speciale, scoala normală superioară, lucrărĭ practice în laboratoriile de la Şcoala de studiĭ înalte, Collège de France, Museŭ şi Observatoriŭ etc. pentru partea ştiinţifică; cînd cugetăm la toate aceste măsurĭ luate pentru a capata bunĭ profesorĭ la facultăţĭ, ar fi o îndrăzneală a face o comparaţiune. Şi cu toate acestea, rezultatele universităţilor noastre nu sînt de nebăgat în seamă. Licenţiaţiĭ noştri, după o pregătire de cîte-va lunĭ maĭ ales pentru a să întări în cunoaşterea limbeĭ franceze, iaŭ uşor licenţa în Paris, şi cu laudă: maĭ tot ce s-a scris în romîneşte maĭ de seamă e scris de profesorĭ şi în Academia Romînă numărul profesorilor este preponderant. Fie liniştiţĭ barbaţiĭ noştri politicĭ, universitatea romînă aŭ muncit şi aŭ întors cu prisos cheltuelile făcute de cătră stat. Romînia să poate făli cu profesoriĭ universitarĭ carĭ aŭ o reputaţie europeană şi scoala romînească nu e maĭ pre jos de celelalte instituţiunĭ ale ţăriĭ.

***

Graba de a înfiinţa scoale cu orĭ ce preţ n-a dat nicăire roade maĭ nenorocite de cît în învăţămîntul secundar. Pentru liceul inferior şi pentru gimnaziĭ, legea din 1864 cerea de la candidat să justifice că a făcut liceul şi să depună un concurs, care consta din examen oral şi inscris asupra ***tuturor materiilor din liceŭ.*** Să considera media ca notă ultimă şi după ia să proclama rezultatul. Vra să zică putea cineva să să prezinte la o catedră de ştiinţĭ naturale d. e.; să capete nota doĭ la acel obiect, dar zece la religie, opt la matematecĭ, etc. Notele marĭ obţinute la celelalte obiecte îĭ dădeaŭ drept a fi recomendat de juriŭ pentru ocuparea catedreĭ vacante. Aşa s-a şi făcut. Vra să zică tînărul de optsprezece anĭ, în loc de a maĭ învăţa la universitate şi a-şĭ depune licenţa, pentru ca peste patru anĭ să ajungă tot profesor de liceŭ, intra de odată şi să vedea de odată cu o mie de leĭ vechĭ pe lună, cu patru anĭ cîştigaţĭ la gradaţie şi la pensie. Naiv ar fi fost de s-ar fi maĭ dus la universitate; pentru că ştiut este, că omul nu prea învaţă numaĭ pentru dragostea ştiinţiĭ, ci caută să să folosască de ştiinţa dobîndită.

Acum să vedem cu ce bagaj ştiinţific ieşia din liceul din Iaşĭ

un tînăr la 1864. Era următorul program: şapte anĭ pentru limba latină şi franceză; treĭ anĭ pentru germană facultativă; treĭ anĭ de ştiinţĭ naturale (clasa I, II şi III); şase anĭ de istorie şi unul de statistică; patru anĭ de fizică şi chimie; patru anĭ de limba elenă şi şapte anĭ de matematicĭ, în cari să învăţa: aritmetica, geometria, trigonometria plană şi sferică, geometria descriptivă, geometria analitică, teoria funcţiunilor şi noţiunĭ de geodesie. Acesta e programul. Să vedem realitatea. In şapte anĭ cît am stat în liceŭ (1857—1864) pot să zic că n-am învăţat istorie. Evul mediŭ în clasa V cu D. N. Ionescu care era şi inspector scolar; istoria literatureĭ engleze cu D. Hasdeŭ în clasa VI; statistica cu C. Chirnischi în clasa VII. Ştiinţĭ naturale aproape de loc cu Cobălcescu în cele treĭ clase inferioare; din fizică nu să făcea nicĭ odată optică şi acustică şi din chimie nu să învăţaŭ decît metaloidele şi vre-o treĭ metale; limba latină în cursul inferior să propunea admirabil decătră Zaharia Columb; dar ceĭ treĭ anĭ din cursul superior eraŭ prea de ajuns pentru a uĭta aproape tot ce învăţasem; elenă o făceam bine cu arhimandritul Climent şi în matematicĭ eram chiar foarte tarĭ sub profesorul neuitat I. Pop. Iată ce putea şti un absolvent *bun* de liceŭ de pe acele vremĭ, poate că să învăţa ceva maĭ mult după 1864; dar nu eraŭ departe de noĭ. Iată candidaţiĭ la catedrele vacante, de la 1864—1869, adică tocmaĭ cînd s-aŭ înfiinţat cele maĭ multe scoale secundare din Moldova: două gimnaziĭ în Iaşĭ, cursul superior la liceul din Bîrlad, liceŭ la Botoşanĭ, gimnaziŭ în Bacăŭ şi Focşanĭ, Scoala de comerţ din Gataţĭ, scoala normală pentru învăţătorĭ din Ismail, etc. Vra să zică candidaţiĭ noştri pot fi în stare a preda bine matematica pe care aŭ învăţat-o bine, pot ajunge bunĭ profesorĭ de latineşte, dacă li va fi drag a fi profesorĭ, pentru că n-aŭ decît să-şĭ amintească de minunata metodă a luĭ Columb; la rigoare, cursul de elenă nu va suferi cu eĭ, dar atîta şi nimic maĭ mult. Şi aceasta e aşa de adevărat că printre profesoriĭ numiţĭ pe acele vremĭ să găsesc minunaţĭ profesorĭ de matematică, bunĭ de limba elenă, mulţĭ bunişorĭ de latineşte, dar prin o rară esceptie veţĭ găsi unul bun de istorie şi fizică şi de sigur nicĭ unul de ştiinţĭ naturale.

După ce am făcut cunoştinţă cu candidaţiĭ, să azistăm la un concurs. El să ţine la liceŭ pentru cursul inferior; în genere, privighiază pedagogiĭ la lucrările scrise şi aceştia colegĭ. aĭ candidaţilor, închid ochiĭ, dacă nu li lucrează eĭ tezele. Juriul e indulgent pentru că nici nu sînt atîţia candidaţĭ cîte locurĭ vacante, şi pentru că nu era de unde să să iea suplinitorĭ. Şi mulţemită legeĭ din 1864, să întîmplă lucrurĭ de necrezut. Un candidat care avusese una la ştiinţele fisico-naturale este numit profesor de technologie şi de chimie aplicată la mărfurĭ la o scoală de comerţ; un altul care nicĭ nu a auzit de pedagogie e numit profesor de această ştiinţă şi director al uneĭ scoale normale; un altul e numit profesor de geografie comercială, fără să fi deschis o carte de geografie, şi cu atît maĭ puţin de geografie comercială. Aceştĭ tinerĭ de 18—20 de anĭ aŭ primit ordinul de numire şi aŭ plecat la catedrele respective. Sînt numiţĭ profesorĭ, aŭ cîte o mie de leĭ vechĭ pe lună

și sint obligați a da maximum 12 oare pe săptămînă. Ce s-a întîmplat atuncĭ? Ceĭ cu tragere de inimă, ceĭ cu conștiință, ceĭ cu dor de țara lor și cu milă pentru tineritul cari li încăpea în mînă s-aŭ pus pe lucru. Aceștia sînt majoritatea. Aŭ căutat să invețe din capăt, și profesorul de geografie comercială, harnic și inteligent, a ajuns, în curînd unul din ceĭ maĭ bunĭ profesorĭ aĭ scoalelor noastre.

Și de aceștĭ profesorĭ aŭ fost mulțĭ; de almintrelea ar fi fost perdută nația romînească, dacă generațiunĭ intregĭ ar fi fost numaĭ pe mîna unor nemernicĭ. Ce s-aŭ făcut însă cu ceilalțĭ? Ceilalțĭ văzînd că aŭ leafă bună, că li-ĭ asigurată soarta, că nu aŭ a da nimărui nicĭ o socoteală de chipul cum își înțeleg profesoratul, ceilalțĭ aŭ început a să deda și la alte ocupațiunĭ. Aŭ ajuns avocațĭ, moșierĭ, tipografĭ și neguțitorĭ, aŭ început a precupeți cu funcțiunea lor deschizînd internate și institute sub deosebite numirĭ și Scoala Romînească, atît de curată pînă atuncĭ, a avut nenorocirea a număra între profesoriĭ eĭ specimene ca profesorul de matematică care nu știa după ce manual predă, ca profesorul de fizică și chimie, cursul superior, care avea drept bibliotecă numaĭ manualele D. P. Poni, ca profesorul de științĭ de la un seminariŭ cari auzind că vine un delegat serios la examen, a rupt noaptea toate biletele care nu le știa și s-a prezentat a doua zi *sigur* față cu examinatorul, ca profesorul de latinește de la un gimnaziŭ, care pe prospectul de materia propusă în clasa I-a scriia cu mîna sa: *aepitomae*, historiae sacrae, ca profesorul care s-a scuzat că nu poate introduce o gramatică latină, nouă și raționată, pentru că exemplele eraŭ numaĭ în latinește, fără a fi traduse cum eraŭ în gramatica luĭ Sommer; și alțiĭ. Gimnaziile eraŭ perdute în parte. Nădejdea era la liceŭ; pentru că pentru cursul superior legea cerea concurs numaĭ asupra materieĭ speciale, ținut la universitate. Slabă garanție pentru că în momentul cînd s-a simțit nevoie de un curs superior, ceĭ de la cursul inferior, *veteraniĭ*, aŭ făcut tot posibilul și aŭ izbutit a trece maĭ departe. Astfeliŭ s-aŭ compromis și liceele.

***

Aceasta greșită recrutare a corpuluĭ didactic nu e singura greșală a legislatoruluĭ din 1864. El a mers maĭ departe. Și a închipuit că profesoriĭ sînt destul de pregătițĭ pentru chiemarea lor, că sînt crescuțĭ anume în scoale speciale ca să fie devotațĭ învățămîntuluĭ, și li-a acordat o independență deplină. Pe cînd sub imperiul vecheĭ legislațiunĭ era un Inspector general al scoalelor; pe cînd, pe atuncea, controlul mergea așa de departe că promovarea elevilor și scolarilor chiar nu să făcea decît după notele puse de delegațiĭ trimișĭ anume, legea din 1864 dezbracă pe guvern de orice drept față cu scoalele. Directorul și dirigințiĭ sînt aleșĭ de către profesorĭ și eĭ alcătuesc consiliul scolar. Să poate face recurs la ministeriŭ în contra deciziunilor consiliuluĭ, dar care părinte va putea pleca la Bucureștĭ ca să susție dreptățile copiluluĭ săŭ? Examenul îl face profesorul singur; el promovează și lasă repetențĭ și numaĭ el știe cîtă materie a făcut, cum a făcut-o și cu cît aŭ

ramas elevii. Raporturile delegaților, cari azistă cîte odată, n-aŭ nicĭ o sancțiune.

Maĭ mult încă. Profesorul nu poate fi cenzurat, suspendat saŭ destituit, decît numaĭ în urma sentințiĭ date de către un juriŭ alcătuit din profesorĭ. S-a făcut multă vorbă despre această judecată prin egalĭ. S-a afirmat că profesoriĭ aŭ abuzat într-un chip nedemn de acest drept important, conferit de lege. In maĭ multe rîndurĭ, miniștriĭ aŭ declarat că nicĭ nu vor maĭ da în judecată de vreme ce tribunalele alcătuite din profesorĭ achită într-un chip sistematic. Teribilă acuzare, care dacă ar fi în totul exactă ar fi de ajuns să pecetluiască pentru vecinicie pe întreg corpul profesoral din Romănia; pentru că nimic nu poate fi maĭ grav decît ca întreg corpul profesoral să să facă solidar cu răiĭ profesorĭ, membri nedemnĭ aĭ societățiĭ, cari pot conrupe tinerele generațiunĭ în loc să li servească ca modele vrednice de imitat. Noroc că asemenea gravă acuzare să întemeiază numaĭ pe simple afirmațiunĭ. Pentru ca să fie temeinică, ia trebuia să să întemeieze pe fapte. Și pentru ca să să curme odată cu această chestiune noĭ am propune un mijloc foarte simplu. Am ruga pe administrațiunea superioară a instrucțiuneĭ publice să publice un tabloŭ de toate procesele cari s-aŭ judecat înaintea juriilor profesorale, cu actul de acuzare, cu rezumate din depunerile marturilor și cu sentințile pronunțate de către juriĭ. Numaĭ în acest chip s-ar putea face lumină asupra aceșteĭ foarte importante chestiunĭ. Nu știŭ dacă să va intreprinde o asemenea publicațiune, reclamată de toțĭ profesoriĭ cari țin la demnitatea corpuluĭ din care fac parte? dar ceia ce pot afirma, fără teamă de a fi desmințit, este că: *nicĭ odată, în curs de treĭ-zecĭ de anĭ, nu s-a dat în judecată nicĭ un profesor pentru că era incapabil, orĭ pentru că nu-șĭ făcea datoria în scoală.* Aŭ fost judecațĭ pentru purtare ră în viața privată, pentru note precupețite, pentru neregule în matricule și cataloage, pentru o speculă cu așa numitele *institute* și chiar pentru că aŭ subscris proclamațiunĭ politice. Dar nicĭ odată n-a venit organul ministeriuluĭ să dea în judecată pe un profesor că e absolut nul. Maĭ mult încă. Un ministru, și un mare ministru al instrucțiuneĭ, azistă la două lecțiunĭ făcute de un profesor; constată că e nicĭ de o treabă; să mărginește a-l înfrunta, dar nu'l dă în judecată.

Și tocmaĭ asemenea profesorĭ trebuesc eliminațĭ din scoală pentru că aŭ tîmpit zecimĭ de generațiunĭ pînă ce aŭ eșit la pensiune; pentru că au contribuit a strica o mulțime de tineri prin exemplul nulitățiĭ lor. Trimișĭ înaintea unuĭ juriŭ universitar, asemenea profesorĭ ar fi fost destituițĭ la moment. Aicea nu să maĭ încăpeaŭ marturĭ, aicea juriul nu să afla față cu greutățile de care vom vorbi maĭ jos. Lucrul era limpede. Juriul ar fi azistat la zece, două-zecĭ de lecțiunĭ făcute de profesorul acuzat, l-ar fi dovedit de nemernic și l-ar fi eliminat numaĭ de cît. Nu să poate zice că el s-ar fi pregătit în acest timp, pentru că ignorantul și leneșul nu să maĭ poate pregăti în vecĭ. Nu s-a făcut aceasta nicĭ odată. S-aŭ trimis, cum am zis, înaintea juriuluĭ profesorĭ acuzațĭ pentru alte vine. Dar legiuitorul din 1864 care înființase juriile profesorale,

ıitase că o lege are nevoe și de o procedură. Juriul trebuia să citeze marturĭ, să facă o instrucție la fața locului, să supună la jurămînt și toate aceste lucrărĭ să fie învestite cu o sancțiune oarecare. Pe de altă parte, procedura trebuia să prevadă și să garanteze și drepturile acuzatuluĭ. Toate aceste mijloace de investigațiune, toate mijloacele de a să face lumină, pentru formarea conștiinței juratuluĭ, nu eraŭ prevăzute în lege, Jurațiĭ trebuiaŭ să lucreze cum îĭ ducea capul și cum li să părea maĭ bine. De aicea atîtea sentințe contradictoriĭ, de aicea și posibilitatea pentru acuzat de a să putea strecura și scapa cu o pedeapsă mică. Să maĭ ținem samă de un alt fapt. *Politica* a contribuit mult în darea în judecată a profesorilor. Rar s-a întîmplat ca un ministru conservator să trimită înaintea juriilor pe un profesor din acel partid și vice-versa. Atuncĭ juriul nepărtinitor, care cunoștea adevărata pricină, pentru care e dat în judecată profesorul, care știea că dorul de scoală încălzește pe acuzator, să arată maĭ indulgent și vinovatul era considerat ca o victimă a politiceĭ și intrigilor locale. Față cu toate acestea putem explica cîteva sentințe nedrepte, dacă vor fi. Dar putem afirma, spre lauda corpuluĭ profesoral, că foarte puținĭ aŭ fost dațĭ în judecată în curs de treĭ zecĭ de anĭ, și dacă ar fi să stabilim o comparație între magistrațiĭ destituițĭ cu dreptul și militariĭ osîndițĭ cu dreptul, atuncĭ comparația ar ieși în favoarea profesorilor; cu toate că și militariĭ sînt judecațĭ de aĭ lor.

***

Nedestul de pregătițĭ, cu un concurs trecut cum am zis, fără nicĭ o noțiune de practică pedagogică, tinerĭ, profesoriĭ fac cursurĭ și să înțelege că, în majoritate, sînt slabe. Ce să putea face ca scoalele să meargă bine? Trebuiaŭ controlațĭ aceștĭ profesorĭ, ținuțĭ din scurt și pușĭ în pozițiune ca să să pregătească bine. Franța din 1867, pe timpul ministruluĭ Duruy, nu era cu mult maĭ pre sus decît noĭ în colegiile și chiar în unele din liceele sale din provinciĭ. Ce a făcut marele ministru? Pe de o parte și-a ales o mulțime de inspectorĭ dintre ceĭ maĭ aleșĭ membri aĭ universitățiĭ de Franța și pe de alta, din biurourile ministeriuluĭ ieșiaŭ zilnic instrucțiunĭ, povețe, învățăturĭ asupra metodelor de introdus și asupra datoriilor corpuluĭ didactic, și, în cîțĭ-va anĭ de ministeriŭ, Duruy, a schimbat fața scoalelor franceze. Ușor să putea face aceasta și la noĭ. Am avut inspectorĭ deși nu eraŭ prevăzuțĭ în lege: pentru că legea dădea ministruluĭ putința și-ĭ punea îndatorirea a inspecta scoalele. Și înainte de organizarea controluluĭ instrucțiuneĭ publice am avut inspectorĭ. Unde sînt povețele lor? Unde sînt instrucțiunile care ar fi avut drept scop a lumina pe ceĭ nedomerițĭ asupra grelelor și multiplelor datoriĭ ale profesoratuluĭ? Știaŭ că profesoriĭ s-aŭ suit pe catedră, nepregătițĭ, fără să aibă o idee de izvoarele istorice, fără să-și închipuească ce vra să zică a comenta un autor, fără să fi făcut o singură experiență de fizică și chimie, fără să fi avut ideie de un laboratoriŭ, fără să fi fost deprinșĭ a lucra probleme și absolut fără nicĭ o inițiare practică în meseria lor. Eraŭ

incredințați, pe de altă parte, că în scoalele noastre sînt multe, foarte multe, elemente bune, profesorĭ gata a urma orĭce sfat bun, dispușĭ a fi bunĭ profesorĭ, dar cari eraŭ ,profesorĭ mediocri din pricină că nu știiaŭ cum s-o iea, pentru că nu făcuseră ceia ce aș numi eŭ *ucenicia* profesoratuluĭ. Căuta administrația superioară să utilizeze aceste elemente bune ? De feliŭ. Din înălțimea în care-l punea studiile sale escelente, reputația sa de om savant, și puterile cu care era investit. Inspectorul nostru, ca un uliŭ pîndea pe nenorocita profesoară care a greșit, pe profesorul care s-a abătut de la datoriile sale, și îndată raport fulgerător la ministru, dare în judecată, un argument maĭ mult pentru ministru ca să tune în contra profesorilor. Și eraŭ lucrurĭ care să puteaŭ face ușor. In Rusia, d. e., inspectoriĭ s'aŭ încredințat, cași la noĭ, că profesoriĭ nu daŭ copiilor teme, versiunĭ, probleme, de lucrat a casă, și că, întocmaĭ ca și la noĭ, cînd să dădeaŭ remîneaŭ necorectate. Ce a făcut guvernul rusesc ? Dat-a el în judecată pe profesorĭ, orĭ luat-a el măsurĭ disciplinare în contra lor ? De feliŭ. Pentru că, guvern cuminte, el a înțeles că profesoriĭ nu să găsesc pe toate cărările. Cariera profesorală e așa de grea și răŭ remunerată că-ĭ trebuia cuiva multă abnegație și devotament ca să o inbrățișeze. Altmintrelea, cu aceleașĭ studiĭ, el intră în magistratură, in armată, să face avocat orĭ să ocupă cu politica și ajunge foarte departe. Ar fi ușor cînd s-ar găsi profesorĭ ca subprefecțĭ orĭ comisarĭ de poliție, guvernul rusesc și-a zis : eŭ cer profesorilor ca, pe lîngă oarele de scoală, să muncească și acasă ; li cer prin urmare un plus de muncă la care eĭ nu sînt obligațĭ ; li-o cer, dar este drept ca să-ĭ plătesc. Si atuncĭ s-aŭ dat în mîna fie-căruĭ director de scoală secundară o sumă, nu mare, cu care să să plătească fiecare teză coreasă de profesorĭ, două saŭ treĭ capeicĭ de teză și lucrare scrisă. Indată ceĭ maĭ negligențĭ dintre profesorĭ aŭ început a da lucrărĭ elevilor acasă, ale corege și a face observațiunĭ asupra lor. Și iată cum, pentru o sumă neinsemnată, fără sgomot și fără insulte la adresa profesorilor, guvernul rusesc a realizat o mare înbunătățire în mersul învățămîntuluĭ public.

In Franța marele ministru Jules Ferry a găsit, în 1881, o mulțime de colegiĭ și chiar și liceie cu profesorĭ cari nu eraŭ nicĭ licențiațĭ. Atuncĭ s-a adresat la profesoriĭ facultăților și li a zis ; d-voastră sînteți profesorĭ minunațĭ ; facețĭ cursurĭ admirabile ; de cît sunteți strașnicĭ la licență ; refuzațĭ pe un candidat eminent care în compoziția franceză. a avut nenorocirea a scrie monsieur în loc de monseigneur, vorbind de un cardinal. Foarte bine. Dar mie-mĭ trebuiesc licențiațĭ pentru școalele mele secundare. Spuneți-mĭ cum să poate capata mulțĭ licențiațĭ. Și atuncĭ licența în litere s-a desfăcut în treĭ ; s-aŭ creat treĭ sute de burse pentru studențiĭ de la litere și științĭ ; s-aŭ ales ceĭ maĭ bunĭ pintre tineriĭ profesorĭ două sute s-aŭ trimis la facultățĭ pentru a-și pregăti agregația, și în treĭ anĭ, scoalele secundare ș-aŭ complectat cadrele lor numaĭ cu licențiațĭ și agregațĭ. Așa să procedează cu minte. Acum, se ne închipuim în locul inspectoruluĭ nostru, măreț, aprig, gata a strivi pe profesorĭ, și el însușĭ nu tocmaĭ nevinovat, să ne închi-

puim un barbat blînd, conscient de superioritatea sa, care vine în școală; constată răul și convoacă apoĭ pe profesorĭ în conferință și pe unia acasă, și li arată care sînt ceĭ maĭ bunĭ autorĭ de consultat, care sînt cele maĭ bune tractate de pedagogie. cum să mânuiască aparatele, cum să deie temele, ce trebuie să facă pentru a și complecta instrucția lor și a deveni și bunĭ profesorĭ. Sfaturile Inspectoruluĭ învățat, ale omuluĭ luminat și blînd, ar fi avut mare înfluență asupra profesorilor noștri, dintre cari mulțĭ nu așteptaŭ de cît să le audă pentru ca să le urmeze. Cu chipul acesta, cu această poliție maĭ mult preventivă de cît represivă, s-ar fi înlăturat multe rele din învățământul nostru. Nu s-a făcut aceasta, saŭ s-a făcut cu totul din contra.

***

Al doilea mijloc pe care-l avea administrația centrală a învățămîntuluĭ pentru a remedia la insuficiența pregătireĭ profesorilor era întocmirea unor bune cărțĭ didactice. Se puteaŭ găsi, în 1864, șapte barbațĭ în țara romînească, capabilĭ de a lucra manuale pentru școalele secundare, fie-care în specialitatea sa. Aleșĭ dintre oamenĭ nesupușĭ la nicĭ o bănuială; bine resplătițĭ pentru munca lor, aceștĭ învățațĭ ar fi dat în mîna elevilor un conducător sigur pentru obiectul ce aveaŭ a studia și o carte adevarată, scutită de greșelĭ, bine și metodic alcătuită; învățată chiar pe de rost, cum era metoda celor maĭ mulțĭ dintre profesorĭ, ar fi făcut pe elevĭ să facă oare-care progres. Măsura a fost încercată de ministrul Maiorescu, în 1873, pentru o carte de cetire. El a însărcinat pe Lambrior, Slavicĭ, Barbu Constantinescu și alțiĭ să o redacteze, plătind munca lor. Acea carte de cetire este una din cele maĭ bune din cîte avem astăzĭ. Dar aceasta a fost singura încercare. Miniștriĭ, și înainte și după aceia, aŭ lasat ca manualele să fie lucrate din inițiativa privată, sub rezerva aprobăreĭ ministeriale. Nu era răŭ; dar a fost de condemnat, și putem zice scandalos, chipul cum să capata aprobarea, ușurința neiertată cu care să aprobaŭ cărțile prezentate. Un autor făcea cartea și o prezenta ministeriului. Acesta însărcina pe o persoană competentă să o cerceteze; în genere însă această persoană era prietin cu autorul. Fie că să pleca la rugăciunile și stăruințile autoruluĭ, fie că să înțelegea în alt mod destul este că opinà, pururea, pentru aprobare. Atuncĭ era destul să să găsească un editor ghibaciŭ și cartea, foarte scumpă, era în mînile tutulor elevilor din școalele secundare; edițiunile să succedaŭ după edițiunĭ. Și astfel s-aŭ făcut că zecimĭ de miĭ de manuale de școală, toate aprobate de ministeriu, aŭ falșificat mintea elevilor, li-aŭ introdus în cap o mulțime de noțiunĭ neadevărate și i-aŭ supus la grea tortură, pentru ca să poată mistui toate manualele aceste, neadevărate, răŭ scrise și alcătuite fără nicĭ o metodă.

Dar dacă ceĭ pușĭ în capul școalelor nu aŭ dat nicĭo atențiune cărților de școală, îngrijitu-s-aŭ macar de cărțile pentru premiĭ? Premiul? Eŭ sînt contra premiilor; după cum sînt contra notelor, contra clasificăreĭ, contra orĭ-căreĭ distincțiunĭ în școală și în contra orĭ-căreĭ solemnitățĭ, cu zgomot, cu trîmbițe, cu discur-

surĭ, etc. Să susţine că prin aceste distincţiunĭ să întroduce emulaţia între şcolarĭ. Eroare foarte mare. Maĭ degrabă să întroduce între elevĭ zavistia şi gelozia. Credeţĭ că ceĭ nepremiaţĭ, să încurajază la muncă şi, plinĭ de zel, ies de la această solemnitate ferm hotărîţĭ ca la anul viitor să merite şi eĭ această onoare? De feliŭ. Eĭ aŭ ieşit, maĭ degrabă, plinĭ de ură în contra premiaţilor şi încredinţaţĭ în mintea lor că, lor, li s-a făcut mare nedreptate. Cel care a trăit între şcolarĭ, cel care a avut ocazie a vorbi cu părinţiĭ nepremiaţilor, va fi auzit, nu mă îndoiesc, cum să esplică premiile date. Cutăruia i s-a dat pentru că e prietin cu directorul şi cu profesoriĭ; cutăruia pentru că are pregătitor acasă cutăruia pentru că părinţiĭ aŭ fost faţă în tot cursul examenelor, şi atuncĭ notele natural că aŭ trebuit să fie maĭ marĭ. Vaĭ de directoriĭ de şcoale şi de profesorĭ în ajunul clasificaţieĭ generale. Prin urmare, în loc de a să deştepta emulaţia, să dă din contra curs liber relelor apucăturĭ omeneştĭ. La ceĭ norociţĭ cu premiile şi cu locurile întăĭ să dezvoltă mîndria. A izbutit să învingă pe conşcolariĭ săĭ, cît de sus să uită omul superior la ceĭ aşa de departe de dînsul! Prin urmare, sus o ambiţie care nu se întemeiază pe nimic şi jos răutatea omenească. Eĭ bine, e grozav ca teribila luptă pentru existenţă să înceapă chiar din şcoală. Vor avea timp să lupte fără preget cînd vor fi marĭ; să ĭ lăsăm macar în şcoală să să considere ca fraţĭ şi să trăiască ca fraţĭ. Părinţiĭ pedepsesc pe fiiĭ neascultătorĭ ca să să îndrepteze; dar nu fac deosebire în recompense. Ba, din contra, duioasa natură aşa a lasat ca tocmaĭ fiul cel maĭ mărginit la minte, maĭ slab saŭ maĭ contrafăcut la corp, tocmaĭ acela este maĭ iubit. Şi lucrul să esplică. Ingrijirea şi duioşiia părintească caută, pe cît este posibil, să îndulcească amărăciunea ce zilnic o simte copilul defectuos. Aşa ar trebui procedat în şcoală. Profesorul maĭ inteligent de cît majoritatea părinţilor, trebuie să-şĭ îndrepte dragostea tocmaĭ către inteligenţile rebele şi atenţiunea sa deosebită tocmaĭ asupra naturelor sburdalnice. Cu nota una în catalog, cu un dute la loc şi cu datul în conferinţă pentru că elevul a murmurat, nu să cîrmuieşte şcoala, familia cea mare. Eştĭ dator, tu profesor, să mi-l facĭ cuminte, tocmaĭ pentru că e nebun; să mi-l înveţĭ carte, tocmaĭ pentru că e leneş; dacă ar fi fost inteligent, înţelept, ascultător, nu avea nevoie de şcoală. Ar fi învăţat şi singur. Dar şcoala şi programele sînt tocmaĭ pentru inteligenţa mijlocie a copiilor. Legea, însă prevedea premiile. Dacă era o carte care trebuia aleasă cu îngrijire era tocmaĭ cartea care să dă la premiĭ. Această carte aminteşte elevuluĭ zile plăcute. De multe orĭ, maĭ tîrziŭ, cînd să sting iluziunile; cînd vin decepţiunile, cînd să încredinţază omul că altă ceva e a fi întăiul premiant în clasă şi altă ceva a fi între oameniĭ ceĭ întăĭ în societate. Atuncĭ, în aceste momente de amărăciune, premiantul de odinioară priveşte cu drag la cartea care-i aminteşte de victoria luĭ de o zi. Cît de bine trebuia să fie aleasă o asemene carte! Cum să alegea ia! Era mare îmbulzeală la ministeriu cînd să cumpăraŭ cărţile pentru premiĭ. Atuncĭ găsiaŭ ocazie librariĭ şi autorii a-şĭ desface vechiturile şi cărţile fără nicĭ o valoare. Şi la premiĭ să împărţiaŭ

la elevĭ gramaticĭ latine în versurĭ, gramaticĭ franceze imposibile, ca să nu maĭ spun şi altele. Mulţĭ dintre premiaţĭ nicĭ nu ajungeaŭ cu ele acasă; le vindeaŭ pe drum la antiquarĭ, pe nimică. Cum remîne atuncĭ cu *simbolul* biruinţiĭ cîştigate ?

***

In starea în care să aflaŭ şcoalele noastre, nişte programe bine cumpănite, potrivite cu cunoştinţile sumarie, de care eraŭ înzestraţĭ absolvenţiĭ şcoalelor primare, destul de desvoltate pentru a servi ca o călăuză pentru profesor, lăsînd însă destul loc şi acţiuneĭ individuale a acestuia, cuprinzînd numaĭ materiĭ necesare pentru cultura unuĭ om, pentru nevoile societăţiĭ romîneştĭ şi pentru studiile ce aveaŭ a continua tineriĭ în învăţămîntul superior, nişte asemenea programe, stabile, modificate numaĭ la mare nevoie şi cu multă chibzuinţă, însoţite de instrucţiunĭ şi poveţe pentru profesorĭ, ar fi contribuit mult pentru înbunătăţirea şcoalelor noastre şi ar fi remediat, întru cît-va, la relele învăţămîntuluĭ.

Legea cuprindea cîte-va dispoziţiunĭ norocite relative la programe. Aşa d. e. nicĭ o modificare nu să putea face fără o prealabilă consultare a tutulor consiliilor şcolare din ţară; fiecare profesor era obligat a trimite la finea anuluĭ şcolar, programa amănunţită a cursuluĭ săŭ pentru anul viitor; adică să cerea ca să să pronunţe asupra modificărilor de introdus tocmaĭ ceĭ cari eraŭ să aplice programa, ceĭ care-şĭ cunoştea eleviĭ şi eraŭ în poziţiune a-şĭ da socoteală de rezultatele modificărilor; pe de altă parte, profesoriĭ fiind obligaţĭ a face eĭ programa dezvoltată a cursuluĭ lor, autoritatea superioară să putea încredinţa de destoinicia lor, de metoadele bune saŭ rele, ce întrebuinţaŭ. Amîndouă aceste dispoziţiunĭ aŭ ramas literă moartă. Din timp în timp, şi foarte des, consiliile şcolare eraŭ consultate, nu asupra a uneĭ, saŭ două modificărĭ de introdus în programă, ci asupra unuĭ program complect. S-aŭ întrebuinţat zecimĭ de întrunirĭ ale profesorilor secundarĭ pentru a alcătui programe şi, de sigur, că între dosarele din ministeriu cele maĭ voluminoase sînt dosarele programelor. Toate aceste proiecte de programe să trimiteaŭ la Bucureştĭ. Iată dar pe nenorociţiĭ membri aĭ consiliuluĭ permanent de instrucţiune cărora li se aduceaŭ faţă nu cu nişte respunsurĭ la o modificare de program, respunsurĭ motivate pe larg, ci cu zecimĭ de proiecte de programă. Ce făceaŭ eĭ ? Le lasaŭ binişor la o parte şi să apucaŭ de alcătuiaŭ eĭ un proiect tot complect de program. Acest proiect să prezenta înaintea unuĭ consiliŭ general, a căruia majoritate era formată de institutorĭ, de reprezentanţĭ aĭ conservatoriuluĭ şi a şcoalelor de bele-arte şi de reprezentanţĭ a tutulor şcoalelor speciale. Acest consiliŭ se aduna pentru două-zecĭ şi cincĭ de zile, fără să ştie maĭ dinainte care sînt chestiunile de discutat: să împărţia în comisiunĭ, şi spre capătul sesiuneĭ să apuca de discutat programa. Atuncĭ, dacă eraŭ profesorĭ de matematică; ieşia o programă bună la matematică; de dovediaŭ literaţiĭ, să încărca partea literară. Şi rezultatul era o programă, ca cea actuală, în care unele obiecte sînt foarte dezvoltate, pe cînd, altele sînt puse în cîteva rîndurĭ. Esplicaţia este uşoară; lipsiaŭ din consiliŭ profesorĭ de istorie şi de filozofie. Cît

pentru programele dezvoltate, trimise de către profesorĭ la finele anuluĭ școlar, cine era să-șĭ peardă tocmaĭ timpul vacanțieĭ ca să cetească sute de programe dezvoltate de cursurĭ, să le adnoteze, să li facă observațiunĭ și să le înapoiască celor cari le-aŭ trimis? Rămîneaŭ neatinse, și profesoriĭ făceaŭ cum știaŭ și cum i duceaŭ capul. Legea maĭ prevedea numirea *provizorie* pentru corpul didactic. Prin aceasta să înțelegea, negreșit, că tînărul care, la concurs, a dat dovadă că posedă știința să fie supus la o încercare practică în curs de doĭ saŭ treĭ anĭ și, pe urmă, numaĭ să fie confirmat definitiv. Din aceasta urma că autoritatea școlară era datoare să urmărească, pas cu pas, pe profesorul provizoriŭ, în viața sa publică și în cea privată, pe catedră ca și în oraș, și numaĭ după ce s-ar fi încredințat că este destoinic în toate privirile pentru marea misiune ce i s-a dat; numaĭ atuncĭ i s-ar fi dat definitiva. Nu s-a înțeles așa. Dispoziția legei a rămas o literă moartă. Profesor provizoriŭ însemna numaĭ un profesor care nu are un decret prin care să i să facă cunoscut că e definitiv. In colo avea toate drepturile, ca și cel definitiv.

O lege posterioară, legea Chițu pentru gradație, specifica lămurit că profesorul care a împlinit un noŭ termin de gradație să fie dator a trimite un memoriŭ relativ la materia ce propune. Din aceste memorie, autoritatea superioară s-ar fi putut încredința dacă profesorul să maĭ ține în curent cu știința, orĭ dacă el știe numaĭ un manual pe de rost cum pretindea să-l invețe și nenorociții ce-i căzuseră în mînă. Să înțelege, de la sine, că dacă nu ar fi trimis acest memoriu orĭ dacă era cu desăvîrșire prost memoriul, cel puțin nu capata gradație. Această dispoziție înțeleaptă a legeĭ a rămas o literă moartă; gradația s-a acordat numaĭ după aniĭ de serviciŭ, făcuțĭ d-zeŭ știe cum, și e un scandal ne maĭ auzit a vedea nulitățĭ patente primind 520 de leĭ pe lună și ieșind la pensie cu această respectabilă sumă. Și iată cum dispozițiunĭ importante din lege aŭ remas o literă moartă în curs de treĭ-zecĭ de anĭ.

***

Dar în timpul acesta, lumea progresa; științĭ nouă să creaŭ și cadrele programelor noastre trebuiaŭ lărgite pentru a să face loc la materiile nouă, de care să simția nevoie. Era absurd lucru a să pretinde ca un elev să poată urma cursurĭ superioare de științĭ naturale, numaĭ cu noțiunile maĭ puțin decît elementare cîștigate în cele întăĭ treĭ clase din gimnaziĭ și liceie; nu să putea închipui ca limba romînă să lipsiască din programa școalelor noastre secundare, și într-un timp cînd studiul geografieĭ lua o dezvoltare așa de mare în școalele franceze, după cum, de mult, avea un loc de onoare în cele germane, s-a simțit nevoia a să introduce geografia; higiena, exercițiile gimnastice și exercițiile militare trebuiaŭ să găsască un loc în programă; desenul și canto trebuia înșirat în toate clasele, și într-o țară constituțională, în care tot Romînul e cetățan, nu să poate considera că și-a făcut cine-va o educație complectă fără noțiunĭ de economie politică și drept constituțional.

Iată o întreagă serie de ştiinţĭ, lasate de o parte pînă atuncĭ, care veniaŭ să ceară un loc în educaţiunea tinerilor romînĭ. Toate trebuiaŭ să-şĭ găsască locul cerut; pentru că, din nenorocire la noĭ, ca şi pe aiurea, să făcea raţionamentul următor: ştiinţa este folositoare, prin urmare cu cît va fi maĭ multă cu atît va fi şi maĭ folositoare.

Şi plecînd de la acest punct de vedere, care în aparenţă să părea indiscutabil, s-a început alcătuirea unuĭ noŭ program. De la început s-a ivit o mare dificultate. Gimnaziile fi-vor ele numaĭ patru clase inferioare de liceŭ, orĭ nişte scolĭ de sine stătătoare? Cu alte cuvinte, să va da în ele o instrucţie integrală, fără să ne preocupăm dacă scolariĭ vor urma şi cursul superior de liceŭ, orĭ materiile învăţate în ele vor fi în armonie cu cele superioare? Chestiune foarte importantă de la care atîrna soarta viitoruluĭ program. Consiliul general a fost de părere că gimnaziile trebuesc să fie de sine stătătoare şi, prin urmare, elevul absolvent de gimnaziŭ să aibă noţiunĭ despre toate ştiinţele. Prin urmare s a admis în noul program ideea *superposiţiuneĭ*: ştiinţĭ naturale şi în cursul superior şi în cel inferior, de asemenea istorie, fizică, matematică, etc. Atuncĭ aŭ trebuit să să înghesuiască vechile materiĭ, care figuraseră pînă atuncĭ, pentru a să face loc noilor veniţĭ. S-aŭ împuţinat oarele de matematică, istorie, şi ştiinţĭ naturale; s-a sacrificat aproape cu totul religia, s-aŭ făcut o mulţime de combinaţiunĭ. Un singur obiect a ramas neclătit. Nime n-a îndrăznit a să atinge de *limba latină*, ca de nişte sfinte moaşte; limba greacă a maĭ capatat o clasă, a treia, iar limba franceză a continuat a să preda de la clasa întiia pînă la a şaptea. Unde-ĭ logica care, maĭ cu samă, trebuie să inspire pe autoriĭ unuĭ program? Dacă cea maĭ mare parte dintre eleviĭ gimnaziilor şi a cursuluĭ inferior din licee, din deosebite motive, sînt nevoiţĭ a părăsi scoala, cu ce ştiinţă ies eĭ, şi ce să fac? Să duc la scoala de farmacie, intră în scoala normală de institutorĭ, să duc la scoala de telegrafie şi la alte scoale profesionale, orĭ, după legea din 1864, să prezintă la concurs pentru o catedră de scoală primară, unia intră în comerţ. La ce li-a servit acestor copiĭ nenumăratele oare, pe care le aŭ intrebuinţat chinuindu-se ca să înveţe tocmaĭ cele maĭ grele obiecte, latina şi greaca? N-aŭ fost un timp şi o energie cheltuită în zadar? Ies din cele patru clase ştiind bine aritmetica, cu noţiunĭ de istorie şi de geografie şi cu oarecare noţiunĭ de desen. Atita tot, pentru că e ridicol a presupune că ştiŭ ceva din ştiinţile naturale, de vreme ce aŭ invaţat în cl. a II-a fiziologia, zoologia şi botanica; în clasa a III-a geologia şi mineralogia. Adică ştiŭ foarte puţin in raport cu cheltuelile părinţilor, cu sacrificiile făcute de către stat şi cu osîrdia profesorilor. Programa sacrifică pe eleviĭ din gimnaziĭ şi pe ceĭ din cursul inferior de licee.

Ingrijitu-sa macar de ceĭ din cursul superior? Era peste putinţă. S-a ingrămădit toată istoria universală numaĭ în treĭ anĭ; s-aŭ pus două lecţiĭ pe săptămînă în clasa a VII-a pentru fiziologie morfologie, anatomie, zoologie şi botanică; s-aŭ hotărît două lecţiĭ pe săptămînă în o singură clasă, pentru logică şi psihologie; s-a lasat înse *limbilor clasice* timp de ajuns pentru ca să facă şi poetică

și versificație, și anticitățile, și istoria literatureĭ; s-aŭ îngrămădit toată algebra, geometria în spațiŭ, trigonometria plană și sferică și cosmografie numaĭ în treĭ anĭ. Adică tocmaĭ cît trebuia ca eleviĭ numaĭ să frunzărească atîtea materiĭ și să să zăpăcească maĭ tare de cum eraŭ pînă atuncĭ.

Iată programele care cîrmuesc scoalele noastre secundare de două-zecĭ de anĭ.

***

Aceasta nu era de ajuns. Aproape odată cu introducerea în cursul secundar a acestor programe, a intrat o boală incurabilă: filologia, studiul istoric al limbilor și cărțĭ de scoală voluminoase. Pentru întîia oară aud scoalele noastre de limba sanscrită și de filologie comparată. De acum înainte, nu să maĭ învață gramatica pentru a putea cetì un autor, ca astfeliŭ elevul să să deprindă cu modele incomparabile și să facă cunoștință cu anticitatea, din ideile căreia trăim noĭ în mare parte astăzĭ; nu să maĭ consideră învățătura limbeĭ moderne ca o simplă achizițiune a unuĭ *instrument* de perfecționare a omuluĭ; limba latină și greacă să studiază din punctul de vedere al eruditiuneĭ, pentru a satisface curiozitatea învățatului care urmărește fenomenele limbistice și să delectează cu ele.

Franceziĭ aŭ introdus în scoalele lor gramatica istorică a limbeĭ; gramaticiĭ lor urmăresc fie-care cuvînt; îl iaŭ din latinește, îl trec prin evul mediŭ și îl urmăresc în diversele sale accepțiunĭ și în schimbările sale fonetice pînă astăzĭ. Dacă Brachet a făcut așa în gramatica sa, de ce nu am face și noĭ? Și atuncĭ, în loc de a învăța pe copiĭ să cetească frumos și repede, în loc de a ajunge degrabă la traducere și recitărĭ, profesoriĭ i-aŭ îndopat cu *regule* și *derivațiĭ*. Și atuncĭ s-aŭ alcătuit cărțĭ de citire a limbeĭ franceze de treĭ sute de paginĭ și gramaticĭ în treĭ volume; iar la limbile clasice nu s a vorbit decît de sanscrita, de prefixe și sufixe, de formele dialectale, de formele conservate în inscripțiunĭ, de latina populară, o întreagă morfologie a limbelor clasice. Rezultatul a fost că eleviĭ din cele dintîĭ băncĭ, căcĭ sîntem în clasa a III-a și a IV-a, admiră elocuența profesoruluĭ savant, iar ceĭ de prin fund să ocupă cu altă ceva; rezultatul aŭ fost că eleviĭ aŭ uitat a căuta prin dicționare, nu aŭ învățat ce vrea să zică o temă saŭ versiune pentru că savantul nostru nu să ocupă cu asemenea măruntișurĭ și la bacalaureat, eĭ nu aŭ altă resursă decît tezele, care le vin de afară făcute gata; pe care le copiază, cum aŭ copiat în clasă și traducerea făcută de cătră profesor. N-ar fi mare primejdie că nu știŭ grecește și latinește. Nicĭ în alte țerĭ nu știŭ. Presidentul juriuluĭ de bacalaureat, *din Paris*, constată, anul trecut, în raportul cătră ministru, că aspiranțiĭ nu știŭ latinește; că cum li să dictează subiectul eĭ își pun mîna pe dicționare, dovadă că n-aŭ în mintea lor un vocabular latin, nicĭ expresiĭ latine. Dar nenorocirea mare este că eleviĭ s-aŭ încredințat că sînt oare în care eĭ vin degeaba la scoală; că sînt obiecte, pentru care eĭ să trudesc degiaba, pen-

tru că nu văd nicĭ un folos, și atuncĭ scoala nu maĭ este instituția sfîntă pentru tînăr și profesorul nu maĭ este barbatul ale căruĭ cuvinte trebuiesc sorbite cu lăcomie: pentru că tot ce spune el e adevărat și e spre folosul tinerimeĭ; atuncĭ tînărul remîne încredințat că toate cuvintele frumoase ale profesoruluĭ, toate regulele luĭ, toate povețele și pedepsele luĭ ca să învețe acele lucrurĭ deșerte, sînt numaĭ niște *mofturĭ*. Și cînd elevul a ajuns să pronunțe acest cuvînt, atuncĭ profesorul, atuncĭ scoala e discreditată, spre marea daună a educațiuneĭ tinerimeĭ; căcĭ în definitiv acesta este scopul principal al scoaleĭ secundare. Profesoriĭ maĭ puțin savanțĭ aŭ trebuit să imiteze pe ceĭ din centrele cele marĭ. S-ar fi înțeles studiul limbeĭ romîne, făcut în acest mod la universitate; dar pentru limbile streine, și la liceŭ, este absurd. Chiar pentru limba romînă, metoda aceasta nu poate fi admisă într-un liceŭ.

Modificarea programeĭ, făcută cu așa de puțină cumpăneală, maĭ avea și alt defect. Ia introducea materiĭ nouă, fără a avea personalul pregătit. In adevăr, la universitățĭ nu eraŭ catedre de geografie și de limba romînă și aceste obiecte nu figuraseră, pînă atuncĭ, nicĭ în programele liceelor. Dar trebuiaŭ maĭ bine de cincĭ-zecĭ de profesorĭ de limba romînă și de geografie, și uniia încă la cursul superior. Ce trebuea să să facă și ce s-a făcut? S-ar fi putut amîna, pentru cîțĭ-va anĭ, numirea titularilor la catedrele de curînd create; s-ar fi putut însărcina d. e. profesorul de istorie să facă geografia și cel de latină să propună limba romînă și în timpul acesta un număr de tinerĭ ar fi fost trimișĭ în străinătate, ca să învețe geografia și limbile romanice și, la întoarcere, s-ar fi numit profesorĭ. Nu s-a procedat în acest mod: ci s-aŭ numit titulariĭ catedrelor și așa, afară de Lambrior care făcuse studiĭ admirabile la Scoala de Nalte Studiĭ din Paris, am avut profesorĭ de romînește cari aŭ trebuit să să formeze eĭ singurĭ, să învețe lucrurĭ de care nicĭ nu avuseseră ideie pînă atuncĭ, să-șĭ creeze metode și să lucreze și cărțĭ didactice în această materie. Cu multă trudă, cu multă pipăire, după feliurite experiențe toate pe socoteala elevilor, mulțĭ dintre aceștĭ profesorĭ, de romînă și de geografie, improvizațĭ, aŭ ajuns bunĭ profesorĭ, dar cîțĭ nu aŭ ajuns la nicĭ un rezultat?

Iată cum, în 1879, să repetă aceiașĭ procedare, care dăduse rezultate așa de triste în 1864.

***

Dar în timpul acesta, toată lumea, și administrația scolară, cea dintîĭ, era îngrijită de mersul scoalelor noastre; și, maĭ ales, de rezultatele, în mare parte deplorabile, ce dădeaŭ. Era cunoscut că din ele es o mulțime de tinerĭ cu puțină știință, dar pretențioșĭ; cu puțin dor de muncă, dar ambițioșĭ; și că, în genere, să îndreptaŭ numaĭ spre carierile liberale, spre bugetul statuluĭ. «Romînul, zicea Manolachi Costachi, să naște bursier, trăiește funcționar și moare pensionar». Și aceste cuvinte eraŭ expresia adevărată și ezactă a cugetăriĭ tuturor și a realitățiĭ lucrurilor. Ce era de fă-

cut în fața acesteĭ primejdiĭ, în fața acestuĭ proletariat intelectual, cel maĭ primejdios dintre toate, care amenință societatea romînă. Făcînd ca alte țerĭ, ca Anglia d. e. s-ar fi intocmit o înaltă comisiune de anchetă. Această comisiune ar fi vizitat toate scoalele noastre de la Dorohoĭ pînă la Severin și ar fi adunat toate elementele de care avea nevoe, pentru cunoașterea adevărateĭ situațiunĭ a scoalelor noastre secundare. Pe urmă ar fi cercetat ce aŭ făcut alte țerĭ în situația noastră și ar fi aflat ce instituțiunĭ s-aŭ creat pentru prevenirea acestuĭ răŭ. Și astfeliŭ, cunoscînd adînc scoalele noastre, cunoscînd ce s-a făcut aiurea, chibzuind și meditînd și discutînd un timp îndelungat, această comisiune ar fi venit cu planul săŭ de reformă, l-ar fi publicat, ar fi provocat discuțiunea și s-ar fi ajuns la un rezultat înțelept, practic și potrivit cu împrejurările și cu mijloacele noastre. Nu s-a procedat în acest mod; ci degrabă și fără nicĭ o pregătire prealabilă s-a decretat înființarea de *gimnaziĭ reale*, pe care le prevedea legea din 1864; dar pe care miniștriĭ cumințĭ nu le înființaseră. In zadar consiliul general din 1879, care votase programa acestor gimnaziĭ, rugase pe ministru, prin raportul săŭ general, să nu le înființeze de cît numaĭ după ce-șĭ va pregăti personalul necesar. Ministrul s-a grăbit a le înființa. Ce sînt gimnaziile reale? Nime nu o știe. Atita să știe că sînt niște gimnaziĭ în care nu să învață grecește și latinește și în care s-a turnat matematicĭ și științĭ naturale, imposibile de învățat de niște copiĭ de la 11—15 anĭ. Ba să maĭ știe ceva Să maĭ știe că elevul, care a avut nenorocirea a intra în unul din aceste gimnaziĭ, nu maĭ are posibilitatea de a-șĭ maĭ continua studiile maĭ departe. Poate intra în o scoală specială, profesională, dar luĭ îĭ este interzis a să maĭ gîndi la un învățămînt superior. Le am putea numi niște scoale secundare pentru prostime, care tot proștĭ și neînvățațĭ vor remănea toată viața lor. Apoĭ cu astfeliŭ de creațiunĭ era să să pună o piedică serioasă pentru proletariatul intelectual?

Dar, însfîrșit, fără să prea știm ce însamnă și ce scop aŭ gimnaziile reale, am înființat gimnaziĭ reale. Trebuia macar acum să luăm măsurĭ ca nouăle creațiunĭ să fie încredințate la oamenĭ pregătițĭ anume, care să știe cum are să propună în aceste scoale și destoinicĭ întru îndeplinirea datorieĭ lor. Nicĭ nu s-a gîndit nimine. Increzătorĭ în bunul simț al Romînuluĭ, tarĭ în credința că D-zeul părinților noștri care nu ne-a părăsit în timpul invaziuneĭ barbarilor, ne va inspira și acum, am complectat catedrele gimnaziilor reale, cu un personal care, în mare parte, nicĭ nu avea ideie de ce însamnă aceste scoale, care nicĭ nu văzuse un gimnaziŭ real, le-am dat în mînă un program și le am ordonat să-l pună în lucrare; și ca să avem personalul necesar, am închis ochiĭ la concursurĭ și am dat notă de trecere, pentru că era un gimnaziŭ real. Ce s-a întîmplat atuncĭ? Toțĭ tineriĭ profesorĭ serioșĭ și cu conștiință, aŭ profitat de cea întîiŭ ocazie ca să să permute la un gimnaziŭ clasic saŭ la un liceŭ, îndată ce capataŭ numirea provizorie la unul real, și aŭ remas numaĭ aceĭ ce nu s-aŭ putut strămuta, tînjînd pînă astăzĭ după scoalele clasice, pentru că conștiința

lor nu-ĭ lăsa a remînea la niște scoale unde nu sînt dumerițĭ ce aŭ să facă.

Iată cum a înființat statul gimnaziile sale reale.

***

Aceasta nu a fost de ajuns. Asupra copiilor noștri a trebuit să vină și altă calamitate. Am rîde dacă nu ar fi vorba de zecĭ de generațiunĭ stricate. Comuna Piatra, cea din Dorohoĭ, cea din Tecucĭ, cea din Calarașĭ, cea din Slatina, și multe altele, după ce-aŭ terminat clădirile, adevarate palate, pentru scoalele primare, și le-a înzestrat cu tot materialul didactic necesar; după ce n-a remas nicĭ o palmă din drumurile sale nepavate; după ce a canalizat orașul; a observat că concetățenilor lor li maĭ trebuia numaĭ un lucru, un gimnaziŭ. In altfel comuna era în primejdie de a să înăduși de grămezile de banĭ, cari stăteaŭ degeaba în lăzile eĭ.

Dar ce feliŭ de gimnaziŭ ? Dacă ar fi întemeiat unul clasic, s-ar fi opus ministerul, și comuna nu voia să să strice cu ministeriul. La centru domnind tendința de realizm, comunele aŭ înființat gimnaziĭ reale. Eraŭ ghibacĭ, și putem zice, cu mult machiavelizm ediliĭ noștri. Pe de o parte, închideaŭ gura adversarilor ; pentru că «am înființat un gimnaziŭ», cu vorba aceasta să smulgea pururea aplauzele auditoruluĭ. Pe de altă parte consiliul comunal numia pe profesorĭ și aceștia iĭ eraŭ devotațĭ. Profesoriĭ intemeiaŭ o tipografie, făceaŭ o casă de economie, scoteaŭ un ziar, și bunĭ de gură cum sînt în genere profesoriĭ, la întrunirile publice adversariĭ sînt reduşĭ la tăcere, iar în zilele de alegerĭ, harnicĭ și alergătorĭ cum sînt eĭ, cine maĭ putea rezista unor consilierĭ orĭ candidațĭ cari aveaŭ astfeliŭ de auziliarĭ ? Dar să schimba guvernul și cu el și consiliul comunal ; profesoriĭ remîneaŭ în opoziție ; pentru că trebuie să o spunem spre lauda corpuluĭ didactic, că marea majoritate a profesorilor a fost consequentă în politică ; rarĭ aŭ fost profesoriĭ cari să să schimbe după vînt. Cînd profesoriĭ eraŭ în opoziție, atuncĭ consiliul comunal din Piatra, probabil că și pe aiurea, găsea un remediu eroic : desființa gimnaziul real și întemeia un altul clasic, cu profesorĭ noĭ. Gimnaziul din Piatra s-a schimbat la față de cîteva orĭ și ar face un serviciŭ mare istorieĭ scoalelor acel care ni-ar da istoria acestuĭ gimnaziŭ în timp de zece anĭ, arătînd deosebitele schimbărĭ, mutărĭ și transferărĭ, tabloul alipirilor și despărțirilor de catedre efectuate în acest timp la acest nenorocit gimnaziŭ. Eŭ am tabloul mutațiilor profesorilor numaĭ pe un an și remîn uimit.

Dar aceste consiliĭ nu să gîndeaŭ la finanțele comuneĭ ? Am zis că eraŭ ghibacĭ consilieriĭ. Eĭ îșĭ făceaŭ interesele lor și cînd eraŭ satisfăcuțĭ, atuncĭ pîndeaŭ momentul favorabil, cînd ministrul avea nevoie absolută de cîteva voturĭ în cameră, și atuncĭ gimnaziul real orĭ clasic trecea în budgetul statuluĭ, cu profesorĭ cu tot. Atuncĭ statul să încarca în cheltuelĭ și copiiĭ cetățenilor continua a-șĭ perde timpul la gimnaziul real ; dar orașul nu era maĭ pe jos de cît altele, avea o scoală secundară !

***

Pentru înbunătățirea corpuluĭ didactic al scoalelor secundare s-a votat în 1883 legea Chițu, lege binefăcătoare prin care să cerea gradul de licențiat pentru o catedră de gimnaziŭ și de liceŭ. Mulțemită acesteĭ legĭ, băncile facultăților aŭ început a să umple și scoalele normale superioare, create de către ministrul V. A. Urechiă, a incoronat această operă de regenerare. Cel puțin de acum înainte eram în drept a ne aștepta că educația și instrucția copiilor va fi încredințată în mînĭ destoĭnice. Așa ar fi fost dacă vechia rătăcire, întemeiarea continuă de scolĭ nouă, nu s-ar fi continuat. Atuncĭ asupra scoalelor noastre a venit o nouă nenorocire: *suplinitoriĭ*. Legea cerea licența pentru a să prezenta cineva la un concurs; dar trebuiaŭ numaĭ decît profesorĭ; pentru că era nevoie *să înbogățim* țara, pe fie-care zi, cu nouă creațiunĭ. Licențiațĭ nu să puteaŭ fabrica; iar autoritatea scolară nu putea aștepta; trebuia numaĭ de cît *luminat* poporul romînesc! Atuncĭ s-aŭ luat tinerĭ cu două saŭ treĭ examene de facultate și absolvențĭ cărora li maĭ trebuia un an de sirguință pînă-șĭ vor depune licența, licențiațĭ în drept și, maĭ la urmă, orĭce persoane disponibile, și, fără nicĭ un simulacru de concurs, prin o simplă decizie ministerială, s-aŭ numit suplinitorĭ. Cu chipul acesta, ministrul să putea lăuda că a înființat multe scoale; avea la dispoziție pe aceștĭ suplinitorĭ, cu cari putea face ce voia; pentru că legea nu-ĭ proteja de loc; și, ceia ce nu trebuie scapat din vedere, ministrul avea la dispoziție și o sumă foarte mare, economia ce rezultă din reținerea de 30 % la care, după lege, eraŭ supușĭ suplinitoriĭ. O administrație cuminte nu ar fi înființat scolĭ nouă; ar fi încredințat catedrele vacante la profesoriĭ de celelalte obiecte; ar fi lasat pe tinerĭ să-șĭ sfîrșască în liniște cursurile lor și nu am avea spectacolul întristător de astăzĭ, ca din 795 profesorĭ de scoale secundare de băiețĭ, căcĭ numaĭ de ele ne ocupăm, să fie 323 de suplinitorĭ și din aceștĭ 795 profesorĭ numaĭ 200 să fie licențiațĭ saŭ doctorĭ în litere orĭ științĭ; iar ceilalțĭ cu feliŭ de feliŭ de titlurĭ, între cari 60 *cu titlurĭ necunoscute*, zice «Anuarul» publicat de ministeriŭ, adică *fără nicĭ un titlu.*

***

Aceștĭ profesorĭ, pregătițĭ orĭ nepregătițĭ, definitivĭ orĭ suplinitorĭ, aŭ dinaintea lor o programă foarte grea și cărțĭ didactice imposibile; sînt obligațĭ a preda în niște localurĭ, adevarate cuiburĭ de infecțiune, și aŭ în clasă, în termin de mijloc, 70 de elevĭ în cursul inferior. Să vedem ce sînt aceștĭ copiĭ pe cari eĭ sînt datorĭ să ĭ învețe carte și cărora trebuie să li facă educațiunea? Statul romîn și-a luat asupra sa o mare și grea sarcină; el a deschis la toată lumea porțile școalelor secundare, întemeind în toate părțile gimnazii și liceie, înmulțind clasele divizionare. Nu a făcut răŭ. Statul este dator să dea instrucție la toată lumea care o cere; porțile școaleĭ nu pot fi închise pentru nimınea; foarte adesea capetele cele sănătoase sînt tocmaĭ jos și statul este dator să li dea posibilitatea a ajunge cît de sus; și dacă din Vasluĭ orĭ din Sla-

tina va fi ieşit un singur om învaţat, naţiunea e pe deplin recompensată pentru sacrificiile ce a făcut cu gimnaziul din acea localitate, în curs de zecimĭ de anĭ. De cît numaĭ, atuncĭ să-ĭ deie nişte şcoale în care să s... ..bileze mintea şi inima copiluluĭ; să i să facă educaţia de care simte mare nevoie, şi, prin instrucţiunea dată, să-ĭ daĭ un instrument puternic de traiŭ în societate. Să ieasă copilul maĭ bun, maĭ cuminte, decît cum era; şi, ieşit din şcoală, să aibă folos din învăţătura cîştigată. In alt chip, iĭ facĭ un răŭ. l-aĭ dat instrucţiunea şi l-aĭ laşat pe drumurĭ.

Profesorul nostru să găseşte dar faţă cu şepte-zecĭ de elevĭ, în marea lor majoritate, foarte săracĭ. Aceştĭ copiĭ trebuie să aibă cărţĭ, şi cărţile sînt scumpe; aŭ nevoie de atlase şi de dicţionare; trebuie să fie bine îmbracaţĭ şi bine hrăniţĭ, pentru ca să nu să înbolnăvească şi să frecventeze şcoala regulat. Pe urmă, maĭ este de o absolută necesitate ca aceştĭ copiĭ să aibă a casă, o cameră a lor, încălzită, luminată, unde să-şĭ pregătească lecţiunile pe a doua zi şi, lucru de multe orĭ necesar, o persoană, tată orĭ mamă, care să-l povăţuiască la pregătirea lecţiunilor; să-ĭ esplice o nedumerire; să-ĭ lumineze o chestiune, întunecată în carte, şi maĭ întunecată încă, de multe orĭ, prin *explicaţia* profesoruluĭ. Cîţĭ dintre copiiĭ şcoalelor noastre sînt în asemenea condiţiunĭ? Ceĭ bogaţĭ îşĭ trimet copiiĭ în streinatate; ceĭ cu dare de mînă iĭ pun în şcoalele private; iar şcoalele publice rămîn, în adevăr, şcoalele *poporuluĭ* romînesc, sărac şi incult cum este încă el. Cum are să înveţe acest copil? Şi este cu putinţă a să face o comparaţie între şcoalele noastre secundare şi cele din alte ţărĭ? Cine-şi trimit copiiĭ la scoalele secundare, în alte ţărĭ? Burghezia. Franţa cheltuieşte pe an 79 de milioane cu învăţămîntul secundar; dar aproape 60 milioane sînt plătite de cătră părinţĭ, pentru internatul copiilor lor şi chiar şi pentru externat. Aceştĭ părinţĭ, nu numaĭ că susţin aproape toate cheltuielile făcute cu colegiile şi liceiile, dar trimit în şcoale şi copiĭ frumoşĭ, rumenĭ la faţă, voinicĭ, cu maniere, copiĭ de oamenĭ bogaţĭ. In şcoalele noastre nu vezĭ, în mare parte, decît copiĭ slabĭ, anemicĭ, rău crescuţĭ sau fără nicĭ o creştere, fără cărţĭ, fără haine, nevoiţĭ a face dese absenţe din pricina lipseĭ, puşĭ în imposibitate a-şĭ pregăti lecţiunile acasă şi pierzînd timpul la şcoală. Să potriveşte munca profesoruluĭ francez orĭ german cu munca ce trebuie să muncească profesorul romîn? Ce să facă el în o oară de lecţie? Să facă poliţie, să observe ca eleviĭ să fie curaţĭ şi cuviincios înbracaţĭ, să explice, orĭ numaĭ să asculte, pentru ca să dea note la 70 de elevĭ? Şi toate aceste într-un aer infectat prin atîtea emanaţiunĭ, că am da bucuros celor cari critică aspru pe profesorĭ 300 leĭ pe lună, numaĭ să stea cîte două oare pe zi într-un ast-fel de mediu. Cine-i maĭ vine în ajutor? Nimenea. Este un director; dar acesta are şi el catedra sa; lipsesc pedagogĭ şi nu este cine să înlocuiască pe profesorul care lipseşte. Să ne mirăm dar că maĭ bine de jumătate din copiiĭ noştrĭ rămîn repetenţĭ? Ne-am mira cînd ar fi altfel. De ce şcoalele militare d. e. merg bine; pentru că elevilor să dă toate necesariile; pentru că celor bunĭ nu li lipseşte nimic pentru ca să înveţe. Iar ceĭ răĭ

sînt ţinuţĭ din scurt şi trebuie să învețe. Cît pentru personalul didactic, el e acelaş ca şi la celelalte şcoale. Maĭ mult încă : un profesor care dă rezultate strălucite în o şcoală militară, dă foarte mediocre în un liceŭ orĭ gimnaziŭ ; pentru că nu să potriveşte îngrijirea din şcoala militară, ajutoarele puse la dispoziţia elevilor de către şcoală, cu părăsirea în care sînt lasaţĭ eleviĭ şcoalelor secundare în sinul familiilor, cu năravurile pe care le pot contracta pe la gazde, cu *îngrijirea* cu cari sînt căutaţĭ în internatele private.

***

Aceasta fiind starea şcoalelor noastre, să ne întrebăm dacă s-aŭ căutat remediile necesare. Adevărul ne obligă să mărturisim că îndată după 1865 şi în tot timpul de treĭ-zecĭ de anĭ trecuţĭ de atuncĭ, mai toţĭ miniştriĭ de instrucţiune s-aŭ preocupat de această chestiune. T. Maiorescu, Al. Cretzescu, generalul Tell, Conta, V. A. Urechiă, D. Sturdza, T. Maiorescu pentru a două oară, P. Poni, aŭ venit cu proiecte pentru *reforma instrucţiuneĭ publice*. Toate aceste proiecte saŭ că nu s-aŭ luat în consideraţiune, saŭ că aŭ fost îngropate în cartoanele cameref orĭ ale senatuluĭ şi ajunsese de să credea că ministrul de instrucţie care va veni cu un proiect de lege, subsemnează, prin însuşĭ acest act îndrăzneţ, demisiunea sa. In adevăr, nicĭ unul din aceste proiecte de reformă nu aŭ fost discutat în ambele camere şi temerarul ministru a fost silit să să retragă. Trebuia o explicaţie acestuĭ fapt şi esplicaţia s-a găsit îndată : proiectele de lege aŭ căzut din pricina opoziţiuneĭ şi a releĭ voinţĭ a profesorilor. Gravă acuzaţiune, care li să aducea de însuşĭ capul lor, de sprijinitorul lor natural în corpurile legiuitoare! Căcĭ în ţara noastră s-a văzut următorul fapt întristător: un ministru să acuze pe subordonaţiĭ săĭ. Nu s-a văzut ministru de războiŭ să acuze pe militarĭ că sînt hoţĭ saŭ incapabilĭ, macar că aproape pe fiecare zi vedem militarĭ reformaţĭ pentru incapacitate saŭ condemnaţĭ pentru hoţie ; n-am văzut ministru de justiţie să susţină că judecătoriĭ sînt venalĭ, cu toate că s-aŭ văzut curţĭ întregĭ destituite şi mulţĭ judecătorĭ îndepartaţĭ cu motive ; nu este exemplu ca ministrul de lucrărĭ publice să să plîngă în camere în contra corpuluĭ technic, cu toate că tunelul de la Bărboşĭ s-aŭ surpat de atîtea orĭ, şi cu toate că să fac multe greşelĭ şi la acel ministeriu. Numaĭ în ministeriul de instrucţie, liberalĭ ca D. Sturza orĭ conservatorĭ ca I. Strat, profesorĭ ca D. Urechiă orĭ oamenĭ în afară de profesorat ca G. Chiţu, barbaţĭ cu studiĭ strălucite ca D. Ionescu orĭ oamenĭ cari aŭ avut a face puţin cu şcoala ca generalul Tell, toţĭ, cu o duioasă unanimitate, s-aŭ întrecut a aduce cele maĭ aspre invinuirĭ profesorilor. Intre aceste invinuirĭ cea maĭ gravă, de sigur, a fost că s-aŭ opus la orĭ-ce reformă în învăţămînt. Această acuzare este aşa de invederată că nicĭ maĭ poate fi pusă în discuţiune. Ia are privilegiul de a provoca pururea aplausele majorităţilor. Ni permitem a ne opri asupra eĭ, pen-

tru că, în adevăr, dacă ar fi exactă în totul, nu am găsi, nicĭ noĭ, cuvinte de ajuns pentru a o infiera.

Trecem peste ministeriul efemer a luĭ A. Cretzescu și nu ne oprim la proiectul de reformă a generaluluĭ Tell, ilustru în istorie pentru alte cuvinte. Ajungem la ministeriul D. Maiorescu. Eĭ bine, ar fi o copilărie a ni închipui că D. Maiorescu a căzut atuncĭ din ministeriu din pricina profesorilor. Cine cunoaște cît de puțin istoria contimpurană a țereĭ noastre și a aflat și cele ce s-aŭ petrecut între culise, știe că senatul din 74, ca și cel din 91, aștepta numaĭ o ocazie a-l face să cadă. Nu-i drept a să arunca în sarcina profesorulor ieșirea din ministeriu a D. Maiorescu și, prin urmare, înlăturarea proiectelor sale. Binevoiască ceĭ vinovațĭ a-șĭ lua, eĭ, respunderea faptelor lor. Pentru V. Conta ar fi o naivitate a ne închipui că Brătianu l-a luat în ministeriu pentru ca să facă reforma școalelor. Era vorba de a să disloca grupul *moderaților*, care amenința să ajungă puternic în Moldova. A luat în ministeriu pe Teriakiu și pe Conta: s-aŭ sfîrșit cu moderațiĭ, și atuncĭ Conta putea trece la Casație. Iar cît pentru legea de instrucție, nicĭ e vorbă. D. Urechiă să plînge contra profesorilor. Imi pare răŭ că iubitul meŭ profesor a avut iluzia că ar fi un reformator al școaleĭ romîneștĭ. Dacă era politic maĭ adînc ar fi priceput din capul loculuĭ că ministeriul D. Brătianu, cel cu «oameniĭ de treabă în fruntea afacerilor și hoțiĭ la pușcărie» e un ministeriu de tranziție, saŭ maĭ bine zis de decor pentru serbarea solemnitățiĭ proclamăreĭ regatuluĭ romîn. Să fi primit profesoriĭ cu aplauze cele patru-spre-zece proiecte de lege a D. Urechiă orĭ să le fi combătut, aceasta era tot nimică: zilele ministerului d-sale eraŭ numărate de la început. Și cît pentru noĭ sîntem măhnițĭ că un profesor ca D. Urechiă a remas, pînă astăzĭ, cu ideia că n-a putut face nicĭ un bine școaleĭ din pricina profesorilor. Nu am auzit ca D. Sturza să fi zis că proiectul d-sale ar fi căzut din pricina profesorilor. D-sa știe foarte bine că profesoriĭ, din contra, în marea lor majoritate eraŭ pentru proiect, cu amendamentele pe care le-ar fi primit chiar d-sa.

Profesoriĭ s-aŭ agitat, în adevăr, orĭ de cîte orĭ a fost vorba de reforma învățămîntuluĭ și s-a agitat fiecare după creșterea sa, după știința sa, după devotamentul ce avea pentru școală. Și eraŭ datorĭ să să agite; pentru că nu să poate face în învățămînt nicĭ o reformă contra voințiĭ profesorilor. Cu profesoriĭ nu să poate procede, cum să procede cu ceĭlalțĭ funcționarĭ. Aicĭ ordinul ministruluĭ, legea, nu e de ajuns. Trebuie ca înșușĭ profesoriĭ să să fi încredințat de bunătatea eĭ, pentru că eĭ sînt în contact direct cu părințiĭ și cu eleviĭ. Aŭ să li să impună metode care li să par lor neraționate; are să li să impună chiar cărțĭ, rele după părerea lor; profesoriĭ aŭ să reziste prin *forța de inerție*. Aŭ să să conforme instrucțiunilor cît timp inspectorul e pe aproape; restul anuluĭ fac cum știu eĭ. Și nu-i poate îndeparta, pentru că, cum am maĭ spus, sînt foarte rarĭ iubitoriĭ de a îmbrățișa cariera profesoratuluĭ. Cînd chestiunea e maĭ gravă, atuncĭ eĭ protestă cu tărie, și puternicul Wilhelm II-lea a dat înapoĭ înaintea profesorilor germanĭ !

*
* *

Dar dacă deosebitele proiecte de reformă n-aŭ fost înlăturate prin vina profesorilor, atuncĭ care sînt cauzele neizbutireĭ lor ?

Ministeriul de instrucţiune deşi nu este cel întîiŭ în ordinea hierarhică este, însă, cel maĭ greŭ dintre toate. Acum nu să maĭ poate zice, ca într-o comedie franceză : «donnez-moi un ministère, un tout petit ministère, un ministère de rien de tout, le ministère de l'instruction publique». In toate celelalte ministere, ministrul are a face cu barbaţĭ, carĭ înţeleg, şi căror li să ordonă. Aicĭ ministrul are a face cu copiĭ şi cu părinţĭ, în mintea copiilor cînd e vorba de fiiĭ lor, cu profesorĭ conscienţĭ de valoarea lor şi, de multe orĭ, capriţioşĭ şi susceptibilĭ, cu profesoare care plîng, cu prelaţĭ nătîngĭ şi pretenţioşĭ, cu o lume întreagă pe care trebuie să o menajezĭ, să o convingĭ şi, în definitiv, să-ĭ facĭ pe voie. De pe la jumătatea luĭ August, toată luna luĭ Septemvrie şi jumătate din Octomvrie, nenorocitul ministru, şi mult maĭ nenorocitul secretar general, trebuie să aibă un cap de fier ca să nu să zăpăcească şi o voinţă de oţel ca să nu să încovoaie. I remîne tocmaĭ o lună pentru ca să să pregătescă pentru munca cea mare, care să cheamă sesiunea corpurilor legiuitoare şi care ţine pînă la jumătatea luĭ Maiŭ. Maĭ are o lună şi jumătate de lucrat în ticnă pînă la Iulie ;pentru că nu să poate pretinde ca să muncească cu aceiaşĭ încordare şi în lunile de vacanţă, Ministrul actual a făcut-o, dar cu cît sacrificiŭ ! In tot timpul acesta, ministrul a trebuit să presideze deosebite comisiunĭ ; să asculte pe consiliul permanent şi să rezolve chestiunile aduse înaintea sa de către inspectorĭ. In fine, proiectul săŭ de lege asupra instrucţiuneĭ este gata. Consiliul de miniştri îĭ aprobă ; el este prezentat înaintea corpurilor legiuitoare.

Bun orĭ răŭ, ce şansă are ministrul că proiectul va trece ?

Maĭ întăĭ nu-ĭ proect de reformă a legeĭ de instrucţie care să nu aibă nevoie de multe milioane pentru a fi pus în aplicaţie ; şi camerile, liberale orĭ conservatoare, nu daŭ bucuros zecĭ de milioane *pentru profesorĭ*. Pe urmă vine greutatea de a să studia un proiect de lege de sute de articole, proiect asupra căruia nu pot lua cuvîntul de cît ceĭ carĭ cunosc chestiunea, şi care închide gura la mulţĭ oratorĭ. Apoĭ vine gelozia membrilor insemnaţĭ din partid, căror nu li vine bine ca *bunul lor amic* să-şĭ pună semnătura în josul uneĭ legĭ menite a schimba, poate, faţa ţăriĭ. In fine sînt nemulţemiţiĭ saŭ duşmaniĭ personalĭ. *Bila neagră* stă spînzurată, din acel moment, asupra nenorocituluĭ ministru şi la prima ocazie el este sacrificat.

Pentru ca un proiect de lege asupra instrucţiuneĭ să izbutească, trebuie, maĭ întăĭ, să să găsească un ministru energic, foarte harnic, şi cu destulă autoritate în partidul săŭ, pentru ca să nu-ĭ precupeţască nicĭ voturile, nicĭ milioanele. Trebuie în al doilea loc ca acest ministru să facă parte dintr-un ministeriŭ asigurat de lungă durată. Trebuie, în fine, ca acel ministru să să încunjure de toate luminile necesare şi de oamenĭ carĭ cunosc adînc starea instrucţiuneĭ şi mijloacele de înbunătăţire, şi, lucru esenţial, ministrul *să să grăbească* a veni cu proectul în cele întăĭ sesiunĭ ale corpurilor legiuitoare. Numaĭ în asemenea condiţiunĭ proiectul are sorţĭ

de izbîndă. Dacă D. Mitică Sturza ar fi fost ministru al instrucțiuneĭ dela 1879—1883, reforma învățămîntuluĭ ar fi fost făcută cu zece anĭ în urmă.

Iată, după noĭ, care aŭ fost cauzele de n-aŭ izbutit atîtea proiecte de lege și credem că legenda opozițiuneĭ profesorilor va înceta.

***

Cel care a avut răbdarea a ne urma în această lungă expunere, să va fi încredințat, sperăm, că nu trebuiesc învinovățițĭ numaĭ *profesoriĭ* de toate relele care sînt în învățămînt. Cum ni-aŭ fost ministriĭ, cum ni-aŭ fost consiliul superior, deputațiĭ și senatoriĭ, cum ni-aŭ fost inspectoriĭ, așa ni-aŭ fost și profesoriĭ. Am pornit-o răŭ din capul loculuĭ ; am comis în timp de treĭ-zecĭ de anĭ, greșelĭ peste greșelĭ; am maĭ ținut maĭ mult la aparență decît la realitatea sănătoasă ; am căutat să imităm și să ne punem, numaĭ decît, la nivelul celorlalte națiunĭ ; am voit să fim numaĭ de cît *Belgia Orientuluĭ*, uitînd că Belgia are o civilizație care durează de o mie de anĭ ; și acum cînd vedem că realitatea nu corespunde visurilor și speranțelor noastre, ni trebue, ca Evreilor, un țap emisar care să fie încărcat cu toate pacatele luĭ Israil și găsim că acel țap sînt profesoriĭ. Nu-ĭ drept. De la ministru și rectoriĭ universităților, însărcinațĭ prin lege cu controlul suprem, pînă la cel de pe urmă învățător; de la inspectoriĭ generalĭ pînă la cel de pe urmă sub-inspector orĭ institutor superior, *toțĭ sîntem vinovațĭ* și toțĭ avem partea de respundere, pe care trebuie să o asumăm bărbătește și să ne punem, nu pe recriminațiunĭ ci pe căutarea remediilor necesare.

Și remediul nu este imposibil; pentru că dacă răul e grav, el nu este incurabil. Scoalele noastre secundare n-aŭ ajuns la acea decadență că trebuie închise și profesoriĭ lor nu sînt așa de nemernicĭ ca să fie nevoie de a-ĭ înlătura pe toțĭ. Sînt multe, foarte multe, elemente sănătoase în scoalele noastre; și rezultatele ce aŭ dat ele nu sînt absolut nule. Aceste scoale aŭ trimis în învățămîntul superior tinerĭ cu care s-ar fi putut mîndri orĭ ce scoală secundară din lume ; tineriĭ bacalaureațĭ aĭ noștri aŭ trecut în primul rang scolĭ foarte grele în streinătate și fac astăzĭ podoaba țeriĭ noastre. In drept ca și în medicină ; în științile naturale ca și în matematicĭ ; în filozofie, și chiar în litere, bacalaureațĭ saŭ licențiațĭ aĭ scoalelor noastre aŭ putut sta alăturea cu ceĭ maĭ strălucițĭ elevĭ aĭ scoalelor din streinătate și a-ĭ întrece adesea orĭ. Nu avem nevoie de exemple. Numaĭ ceĭ cari nu vor, nu le cunosc.

Dar scoalele noastre aŭ nevoie de *o reformă radicală* și, în cît ne privește, vom schița principalele puncte din această reformă, tot cum am făcut în expunerea de față «*sine ira et studio*» spunînd tuturora adevărul în față ; pentru că, liberalĭ orĭ conservatorĭ, oamenĭ de sus orĭ oamenĭ de jos, noĭ putem zice despre toțĭ ca Tacit: «*mihi nec beneficio nec injuria cogniti*». (va urma)

CALISTRAT HOGAŞ

Amintirĭ din o călătorie

(Urmare)

Eram flămînzĭ ca nişte lupĭ într-o stînă; însă nu moare cineva de foame. Comarnicul gemea sub greutatea unor caşĭ rotunzĭ şi gălbiĭ, albeaţa bulgărilor marĭ de urdă contrastà cu negrul scîndurilor afumate pe care stăteaŭ; un mare ceaun de stînă plin cu jintiţă aburea într-un colţ; de altmintrelaa necurăţenia domnea nesupărată ca în toate locurile unde e multă grăsime şi puţină apă. Mirosul caracteristic de oaie amestecat cu cel de brînză străbătea pînă în crierĭ; într-un colţ maĭ retras al stîneĭ un teanc de pieĭ miţoase de oĭ perite serviaŭ de sigur unuĭ întreg popor de checheriţĭ drept caldă şi moale locuinţă. Ciobaniĭ cu plete lungĭ şi unsuroase, cu staturĭ atletice să găseaŭ foarte bine în cămeşile lor impermeabile. Dintre toţĭ baciul cel maĭ bătrîn era şi cel maĭ murdar. Imĭ închipuĭ că toate lucrurile propăşesc în ţara aceasta; singură stîna trebue să fie aceiaşĭ astăzĭ ca şi pe timpul păstorieĭ dacice.

— Moşule, ziseĭ eŭ în fine, adresîndu-mă către baciul

cel bătrîn, toate ca toate, dar dacă a-ţĭ avea ceva de ale mîncăriĭ, v-am cinsti şi noĭ pe D-voatră.

— Şĭ fără cinste, respunse baciul, numaĭ să vă mulţămiţĭ cu ce avem.

— Ne mulţămim cu ce poate trăi omul, şi fiind-că o să mîncaţĭ poate şi D-voastră, ia să cinstim cîte un pahar de rachiŭ.

Nu eram în adevăr nicĭ anticul Elie, nicĭ modernul Cagliostro, avusem însă grijă că şipul meŭ de rachiŭ să nu rămîe maĭ pe jos decît ulciorul biblic al văduveĭ din Sarepta, Cu puţină chibzuială izbutisem a-l avea totdeauna plin; mă îngrijisem. de asemenea să duc cu mine tutun de lulea. Şi e ştiut că rachiul şi tutunul sînt două lucrurĭ cu care un drumeţ îşĭ face în totdeauna mînă bună, pe lîngă ciobanĭ maĭ cu samă. Cinstirăm toţĭ cîte un pahar de rachiŭ, începînd bine înţeles cu baciul cel bătrîn şi terminînd cu tînărul meŭ tovarăş de călătorie. Peste jumătate de ceas, masa fu gata; doĭ din ciobaniĭ ceĭ maĭ tinerĭ întinseseră acum jos în stînă nişte foĭ late de brustur, iar de jur înprejur aşternuse pieĭ de oae, cojoace şi sarice. O mare mămăligă de aur eşită din tiparul ferbinte al unuĭ ceaun, să resfaţa fără pudoare sub ochiĭ noştri, şi toate produsele lapteluĭ, sub variatele lor forme, să înşiraseră, cerc, înprejurul eĭ,

— Heĭ! moşule ziseĭ eŭ aşezîndu-mă la masă şi adresîndu-mă către baciul cel bătrîn, ospăţul dumitale ne aduce aminte de o poveste cetită prin cărţile noastre. Mîncînd am să v-o spun.

— Voia D-voastră, zise moşneagul, pînă atuncĭ ia poftim şi-ţĭ îmbuca o ţîră. Vă rugăm numaĭ de ertare.

— Dar ce ertare să maĭ încape moşule? or nu-ĭ mămăliga destul de mare şi noĭ destul de flămînzĭ? de ertare ar trebui să să roage merindele d-tale care or să in-

tre sub dinţi de lup ; ia priveşte pe tovarăşul meŭ, care n-aŭ sfîrşit de a-şi prăji cataligele, cum trage cu coada ochiuluĭ !

In tot timpul acesta tovarăşul meŭ îşĭ încălzise în adevăr pe toate părţile cele două picioare lungĭ ale sale ; acum însă, construindu-le în unghiu obtuz, îşĭ aşazase coatele pe genunchĭ şi prezenta căldureĭ foculuĭ două palme late cu degetele resfirate ; iar în intervalul dintre ele, şi pe acelaşĭ plan, îşĭ vîrise mica luĭ figură ; numaĭ nasul colosal şi roş înainta în formă de virgulă afară din planul neted al palmelor. Sta nemişcat.

— Heĭ ! prietene, îĭ strîgăĭ, eŭ nu cumva pe vîrful Hăläuceĭ şi înaintea a doĭ tăciunĭ ţi-a vinit gustul să-ţĭ daĭ momente de gura sobeĭ ? Ia vino să mîncîm, şi în urmă veĭ avea destul timp să urmăreştĭ în flacăra foculuĭ figuri le fantastice de zmeĭ şi de balaurĭ. Fără să zică un cuvînt să sculâ de lîngă foc, să întinsă cu satisfacţie de-ĭ pîrîi încheeturile şi să aşezâ la masâ. Ospăţul fu scurt frugal şi tăcut.

— Acum cînd sîntem sătuĭ şi la adăpost, zise tovarăşul meŭ adresîndu-să la mine, d-ta domnule cel cu mitologia într-un buzunar şi cu istoria în altul, aĭ voe să facĭ un curs în regulă despre modul cum Balaam să înţelegea cu măgăriţele, Ziporah cu piramidele Egiptuluĭ, şi din ce cauză Cristofor şi-a schimbat cu un box sacra luĭ figură. Şi aprinzîndu-şĭ o ţigară să răstogoli a lene pe pieile miţoase de oae aşternute împrejurul foculuĭ.

— Eştĭ comod, junele meŭ Sardanapal, îĭ respunseĭ eŭ ; ie sama însă că un întreg popor de checheriţĭ, condudus de şefĭ maĭ îndrăzneţĭ decît Beleze şi Arbace, înaintează în rîndurĭ strînse şi nevăzute prin pădurea de miţe a pieilor de oae moartă ; peste puţin veĭ fi asediat şi, fără să aştepţĭ revărsarea Tigruluĭ peste malurĭ, veĭ arde ca

în foc nestins sub însetatele muşcături ale năvălitoarelor checheriţi; ş-apoi înţelegi bine că pe Hălăuca n-o să avem la îndămînă mercuriale pentru a scoate pe aceşti oaspeţi din nobila ta piele. Precum vezi îţi fac hatîr acum şi nu te condamn decît la un curs mic de istorie adevărată. Altă dată îţi voi administra şi o doză de Balaam, Ziporah şi Cristofor.

Nu terminasem bine şi tovarăşul meŭ sări ars de pe blănile moi de oae, pe care să aşăzase.

— Dar atunci, zise el, unde o să dormim? îmi vine să cred că d-ta nu te îngrijeşti de nimic şi că iei în glumă toate lucrurile ori cît de serioase ar fi ele?

— Eşti de o rară putrundere, tînărul meŭ Alexe, îi răspunseiŭ păstrîndu-mi poziţiunea antică, ce-mi luasem pe una din sarici. De aşi fi Zolas saŭ Coridon, m-aş deda bucuros la plăcerea îmbătătoare ale veri unei idile nocturne, şi cu atît mai mult cu cît aci nu ne aflăm tocmai în împărăţia somnului. Precum vezi macul nu creşte la intrarea colibei din această Arcadie friguroasă. Dacă însă te gîndeşti serios la somn, o să căutăm vre-un cotlon afară. Avem la îndămînă atîta muşchiŭ încît ai putea să-ţi înjghebezi din el perne şi saltele mai moi decît ale regelui Solomon; te asigur însă că, cel puţin noaptea aceasta, regina din Saaba nu te va vizita.

— Quousque tandem abutere patientia nostra? zise tovcrăşul meŭ pe un ton în care gluma şi seriosul să întîlneaŭ.

— Strănepot degenerat al lui Cicerone de la care numai nasul l-ai moştenit, hai să ne culcăm.

Mă sculăi şi rugăi pe baciul cel bătrîn să ne găsască vre-un loc mai potrivit pentru noapte. Baciul însă, om cu socoteală, ne îndemnă să rămănem în stînă, trăgîndu-ne luarea aminte asupra frigului de afară şi chiar asupra lupilor ce rătăciaŭ cîte odată prin părţile acelea. Toate stăruinţele lui însă remaseră zadarnice; checheriţele ni să pă-

reaŭ maĭ de temut decît lupiĭ şi gerul. Ne conduse decĭ departare ca la o sută de paşĭ, la o veche şandrama, din care nu maĭ remăsese decît vre-o patru scîndurĭ de-asupra şi vre-o două saŭ treĭ pe laturĭ. Aicĭ fusese stîna altă dată; de un timp însă, să mutase devale, maĭ la adăpost. Cît ţinu lumina unuĭ chibrit, cercetarăm locuinţa noastră de noapte. Cînd remaserăm prin întuneric şi după ce maĭ cu samă ciobanul ne dorise noapte bună şi să departase, începuĭ a mă gîndi serios la ce ni să putea întîmpla peste noapte. Gerul ca gerul, dar lupiĭ baciuluĭ mă cam nelinişteaŭ.

Cît despre tovarăşul meŭ nu-l vedeam şi prin urmaré nu ştieam ce face; sînt sigur însă că şi pe el îl frămîntaŭ tot aceleaşĭ gîndurĭ ca şi pe mine.

Niciodată în tot cursul acestuĭ drum nu-mĭ aduc aminte să fi fost maĭ îngrijit decît atuncĭ. Vîntul de ghiaţă, ce ne însoţise de-a stînga maĭ toată ziua, reîncepuse cu o îndoită furie şi tăindu-se în scîndurile rarĭ ale şandramaleĭ noastre, gemea în răstîmpurĭ lugubru şi a pustiŭ; nemărginita singurătate de pe treptile înalte ale spaţiuluĭ îndoia sublimul fioros al situaţiuneĭ; şi, deşi în regiunea stelelor, noaptea totuşĭ era aşa de oarbă, încît la doĭ paşĭ formele lucrurilor dispăreaŭ. Departe numaĭ, pe linia ce însemna hotarele dintre pămint şi cer,o făşie palidă de lumină încingea de jur înprejur cercul negru al vedereĭ; dar ce ne putea nouă folosi aceste rămăşiţĭ de lumină întîrziete, din soarele altor lumĭ, pe marginile departate ale emisferuluĭ nostru?... Mă hotărîĭ să mă culc. Imĭ aşezăĭ bocceaua într-ŭn colţ al şandramaleĭ, îndesăĭ pălăria pe cap, legîndu-ĭ cu o batistă marginile peste urechĭ, mă înfăşurăĭ strîns în mantaua mea lungă şi largă, puseĭ capul pe bocea în loc de pernă şi iată-mă în una din cele maĭ bune condiţiunĭ spre a face filozofie orizontală.

— Noapte bună amice, eŭ m-am culcat, tu ce facĭ?

ziseĭ eŭ tovarăşuluĭ meŭ despre a căruĭ existenţă numaĭ urechile îmĭ puteaŭ da oarecare informaţiunĭ.

— Şi eŭ caut să mă culc, dar cum şi unde ?

— Ca mine şi pe sinul dulce al mameĭ comune.

— Am cinste a-ţĭ spune că de astă dată daŭ draculuĭ şi mamă comună şi tot.

— Eŭ scumpul meŭ sînt hotărît a rămînea aicĭ; tu însă dacă nu găseştĭ destul de moale sinul ce-ţĭ recomand, poţĭ adresa o rugăciune mareluĭ Joe, ca să te spînzure de un picior în spaţiŭ; acolo tu veĭ putea însoţi pînă la ziuă mişcarea de translaţie aparentă a stelelor, iar eŭ mă însărcinez ca în memoriile mele de călătorie să te apoteozez, rîdicîndu-te la rangul de nouă planetă... şi încă o planetă cu chipiŭ !

Dacă tovarăşul meŭ n-a turbat atuncĭ, de sigur că nu va maĭ turba nicĭ odată. Mormăi nu ştiŭ ce şi bojbăind prin întuneric veni să să aşeze lîngă mine.

— Inainte de a călca în fericitele regiunĭ ale visurilor, ziseĭ din noŭ tovarăşuluĭ meŭ: rogu-te să-mĭ spuĭ la ce zeitate cugeţĭ a te închina pentru moment ? Soareluĭ, geruluĭ saŭ vîntuluĭ ?

— Dar asta ?

— Eŭ mă-nchin vîntuluĭ. Noaptea aceasta cel puţin ar trebui să fim de legea Ţiganuluĭ.

— Drept să-ţĭ spun, nu te maĭ pricep ; sîntem ameninţaţĭ a degera de frig şi a fi mîncaţĭ de lupĭ, şi tot îţĭ maĭ vine să glumeştĭ.

— Şi una şi alta de s-ar întîmpla, junele meŭ Anaharsis, crede-mă că le-aşĭ lua drept o glumă, cam nesărată în adevăr, dar totuşĭ drept o glumă atît din partea geruluĭ cît şi din partea lupilor.

— Eŭ dorm.

— Somn uşor şi visurĭ plăcute.

Tăcurăm. După cîte-va mişcărĭ comune tuturor ani-

malelor care să pregătesc pentru somn, găsirăm equilibrul necesar pentru a dormi. Corpurile noastre elastice să adaptasă destul de bine terenuluĭ accidentat ce ne servea de aşternut, iar boccelele noastre deveniseră nişte perne excelente. Vîntul, numaĭ vîntul nu înceta de a geme cu o furie nebună şi de a zgudui disperat şubredul nostru adăpost. Totuşĭ, somnul începuse acum a să furişa sub genele noastre, iar închipuirile lumiĭ reale a lua proporţiunile şi formele fantastice din lumea visurilor.... mi să părea că pămîntul să scurge în haos şi că un nemărginit deşert să deschide sub mine; saŭ mi să părea că dintr-un punct cît un atom imaginar de mic nişte negre şi vaste cercurĭ concentrice să desfac şi-şĭ lărgesc cuprinsul pînă peste marginile nesfîrşituluĭ, că să năşteaŭ din punctul lor generic şi, tot din el, să desfăceaŭ aceste cercurĭ cu o repegiune atît de ameţitoare, încît închipuirea mea tîrîtă de jocul acesta fantastic îmĭ lăsă în cercurĭ intipărirea vie a unuĭ vîrtej;... forme de fiinţĭ bizare să înfiripaŭ pe fundul orb al ochilor meĭ; sgripţorĭ cu ghiare colosale, grifonĭ inaripaţĭ, baziliscĭ cu ochiĭ de jaratic, crocodilĭ cu rîtul de porç şi cu pumnale în loc de dinţĭ, balaurĭ cu limbĭ de flacărĭ. apoĭ un furnicar mişuitor de fiinţĭ micĭ cu ochiĭ în treĭ colţurĭ, cu botturĭ lungĭ, cu treĭ picioare cu labe de mîţă cu nasurĭ sucite, cu coarne uriaşe, cu ghimpĭ, cu păr, cu pene, cu catalige... şi toată această lume de fantasme produs al uneĭ închipuirĭ scăpate de sub stăpînirea adormită a raţiuneĭ, ca într-un danţ infernal să învîrtea vijelios. Treptat însă tabloul să depărta, coloritul să ştergea, formele bizare să topeaŭ una în alta şi apoĭ, în perspectiva depărtăreĭ, un punct numaĭ palid, mic, imperceptibil, să maĭ putea destinge pe fundul unuĭ haos de întunerec fără marginĭ....

Adormiĭ.

Nu pot şti cu siguranţă dacă în timpul somnuluĭ mi-a

fost frig saŭ cald saŭ dacă lupiĭ m-aŭ mîncat saŭ ba; pot însă afirma că deşteptîndu-mă mi-am revăzut persoana, spre a vedea dacă nu-ĭ lipseşte ceva; era completă. Vîntul încetasă şi tovarăşul meŭ încă dormea.

—Heĭ! D-le Sibarit, strigăĭ eŭ, împingîndu-l cu piciorul, ia deranjază-te puţin de pe această saltea moale de puf de lebădă, şi de pe aceste perne moĭ umplute cu zefir.

Să întinse, mormăi, să frecâ la ochĭ, să sculâ pe jumătate şi maĭ întinzîndu-se încă odată:

— Că bine am dormit, zise căscînd, dar ce maĭ de fleacurĭ am visat.

— Să poate, după om şi visul, eŭ însă am visat lucrurĭ foarte serioase.

— Aĭ putea să-mĭ spuĭ şi mie ce aĭ visat?

— Şi de ce nu? Mi să păreă că citesc cartea a patra din paradisul perdut al luĭ Milton tocmaĭ la locul unde zice: „leganaţĭ de cîntările privighitorilor, Adam şi Eva dormeaŭ ţinîndu-se înbrăţişaţĭ: iar bolta înflorită făcea să cadă o ploae de roze peste membrele lor goale; rozele căzute eraŭ dimineaţa înlocuite prin altele din noŭ înflorite. Dormĭ pǎreche fericită". Dar fiĭ pe pace, mi-am inspectat coastele şi le-am găsit în numărul reglementar; aĭ scapat prin urmare de gloria de a trece în memoriile mele drept strămoaşa omenireĭ.

— Trebue să-ţĭ declar, bătrînule explorator al paradisurilor perdute, că am avut deprinderea să citesc cu capul descoperit sublimele versurĭ ale orbuluĭ din Albion şi că am privit tot cu aceiaşĭ sfinţenie pe Adam şi Eva îmbrăţişaţĭ cu care am privit şi pe animalul cu două spete a luĭ Shakespeare. Aşĭ dori cu toate acestea să ştiŭ dacă, din Bocacio, Milton şi Shakespeare, luaţĭ ca premise, n-am putea alcătui un silogismu cu concluziunea Paul de Kock?

— Mi să pare că întrebarea ta e răŭ pusă, şi că ar trebui să să ştie maĭ întâĭ dacă nu te-ar urechi Aristotele,

simţindu-te că voeştĭ a te servi de adînca luĭ ştiinţă pentru lămurirea tuturor prostiilor minţeĭ tale ? Saŭ poate că virginul tăŭ sînge îţĭ năvăleşte la obraz, înaintea animaluluĭ cu două spete a luĭ Shakespeare ? Te cred ; înainte de toate însă, raniţa în spate, stînga înprejur, pas gimnastic şi înaine, marş ! noule Tartuf.

Zis şi făcut. In cîte-va minute furăm gata. Ne abăturăm pe la stînă, unde ne răcorirăm faţa cu apă rece, ne luarăm rămas bun şi plecarăm.

(va urma)

Episcopul Ghenadie de la Rîmnicul Vîlcei

HRISOVUL

Luĭ Leon voevod pentru scoaterea Grecilor din țară

Prin Magazinul istoric al luĭ A. Tr. Laurian și N. Bălcescu din 1845 Tom, I pag. 122—125, sub No. 1 este publicat hrisovul luĭ Leon voevod «pentru izgonirea Grecilor din țară». Sub textul acestuĭ document și în formă de notă stă tipărit: «originalul acestuĭ hrisov să află la mînăstirea Bistrița; cu toată căutarea de pînă acum a originaluluĭ, încă nu s-a putut găsi prototipul acestuĭ document nicĭ în arhiva Statuluĭ și nicĭ aiurea unde-va»; iar d-l V. A. Urechie într-o intrevorbire avută, și-a arătat bănuiala că hrisovul luĭ Laurian nu este autentic. Deși aceasta noĭ o știeam încă de la 1886, cînd am întrat în posesiunea documentuluĭ original și autentic ce ne propunem al publica, totușĭ eram hotărîțĭ de a amîna publicarea luĭ, pînă cînd D-zeŭ ne va învrednici de a începe cu toată osîrdia lucrarea noastră proiectată, zic, cronica Mitropolieĭ Ungro-Valahieĭ. Văzînd însă, că d-l Ureche dorește a avea o copie de pe acest document cu o oară maĭ înainte; de altă parte, știind cîtă valoare istorică are un document, care în cuprinderea luĭ arată una cîte una relele, de care a suferit țara în viacul al XVII-lea, adică furișarea Grecilor în trebile țăriĭ și stăruința lor în a apuca și ținea în mînele lor toate instituțiile atît civile cît și bisericeștĭ; în sfîrșit, documentul nostru avînd și particularitatea, că el arată și una din formele, cum Greciĭ aŭ apucat mînăstirile

de la noĭ, zise închinate; noĭ îl dăm publicitățiĭ acum, făcînd a să păstra și notà toate particularitățile luĭ literare, însoțindu-l de cîte-va note deslușitoare, ce să ating de elementele grafice, și în sfîrșit copiind și niște note care sînt scrise maĭ în urmă pe dosul decumentuluĭ.

Hrisovul nostru este scris pe pergament și are pecetea domnească, atîrnată de un șnur de mătasă, ce să compune din două șuvițe groase, iar în împletirea șuvițelor a intrat matasă galbănă, roșie, albastră, albă și verde. Mărimea hrisovuluĭ este de 57 ctm. pe 36, iar a pecețiĭ este pe un diametru de 10 ctm a căreia ciară roșie este întinsă într-o migmă de rîșină cu ceară de albine, groasă de 3 ctm. pe un diametru de 13 centimetri. Toată ceara roșie a pecetieĭ este ruptă, afară de partea de sus, unde să maĭ citesc literile; синъ покоинаго щефана воевода въ лѣаш =fiiul reposatuluĭ Ștefan voevod în anul.

Hrisovul începe cu vorbele florate іже въ = care în, ce sînt lucrate cu chinoros, văpsea galbenă și verde saŭ maĭ precis lagi-verde; adică un verde închis. Sub textul documentuluĭ este titulatura luĭ Leon, lucrată cu acelașĭ feliŭ de litere florate și în aceleașĭ culorĭ, iar peste primele vorbe ale titulatureĭ, domnitorul a scris cu mîna sa «† Iω Leon voevod». Toate inițialele de la fraza cu numele domnitoruluĭ, pe care noĭ îl dăm cu litere cursive, sînt scrise cu chinoros. Și în deobște să poate zice că caligraful Stoica Gram. a întrebuințat toată măestria grafică a timpuluĭ săŭ, pentru ca să ne lase un document și de valoare grafică.

Documentul nostru are și particularitățĭ limbistice. Maĭ întîiŭ în mod general să poate zice că caligraful Stoĭca era un Romîn, care cunoștea limba slavonă numaĭ din studiŭ, și de aceia are maĭ multe neregularitățĭ gramaticale slavice, ba maĭ mult, un genitiv îl formează sub înrîurirea limbeĭ romîneștĭ. Despre aceste, în notele speciale de sub document. Apoĭ maĭ observăm că limba romînească a hrisovuluĭ nostru este în întîia fază a formațiuneĭ sale; vorbele ca *o obicîni*, în locul luĭ obicînui al nostru de astă-zĭ, *țerăĭ* în loc de țăreĭ, *adevărat* în loc de adeverit, *den* și *de în* în loc de din, *de pre ună* în loc de dinpreună, *argintwrile* pentru argintăriile, *a noi* și *a tări* pentru a înoi și întări,

Tot asemenea vedem, că Stoĭca Gram. nu știa întrebuințarea virguleĭ, și pentru aceasta el pune punctul negru, iar pentru punctul de la sfîrșitul frazelor punctul cu chi-

noros. O particularitate gramaticală ne atrage deosebită luare aminte asupra documentuluĭ; voiesc să zic, că Stoica caligraful ştiia foarte bine să deosebească conjuncţia сѫ=să de reflexivul се=se şi de aceia el scrie totdeauna şi în mod foarte regulat; сѫ ѹмбле=să umble, се ѧнчеп=se încep, се ва афла=se va afla, сѫ се афле=să se afle, etc. Şi dacă este să încheiem aceste micĭ observaţiĭ limbistice putem stabili că Stoĭca Gram. avînd înaintea sa greutăţile formaţiuneĭ limbeĭ romîneştĭ, dispunea şi de o doză bunicică de cunoştinţĭ gramaticale.

In sfîrşit să notăm aicĭ şi însemnările, ce sînt scrise pe dosul hrisovuluĭ de mînĭ posterioare. Maĭ întîiŭ avem însemnarea „netrebnic“ adecă o notă, ce arată o clasificare a maĭ multor documente din punctul de privire al valoareĭ economice a documentuluĭ, şi anume, că el nu tractează despre vre o moşie. Maĭ jos: „pentru rînduelile ţăriĭ», şi de desubt; «Hrisovul luminatuluĭ Domn Leon voevod pentru scoaterea Grecilor din ţară» şi această însemnare a hotărît şi titlul, ce noĭ l-am dat documentuluĭ la transcrierea luĭ. In sfîrşit: „scris în condica nouă No. 1». Fără a putea zice vre-un cuvînt despre timpul cînd s-aŭ scris notele de maĭ sus; despre această din urmă bănuim, că ia este scrisă pre timpul Episcopuluĭ Filaret, şi pe la sfîrşitul viacului trecut (a). Iată şi textul fidel al hrisovuluĭ:

«Care întru Hristos D-zeŭ drept credinciosul şi binecinstitorul şi iubitorul de Hristos şi singur stăpînitor *Iω Leon voevod* fiiul răposatuluĭ Iω Ştefan voevod. Cu a luĭ D-zeŭ milă şi dumnezeească dăruire stăpînitor şi domnitor în acest pămînt al Ungro-Vlahieĭ. încă şi în laturile de preste munţĭ Amlaş şi Fagaraş herţog. A bine-voit domnia mea. din asa bună voinţă şi din cinstita şi luminata inima domnieĭ mele. ca să prea mărésc pre Dumnezeŭ, cel ce m-a prea mărit pre mine şi cu glorie m-a înălţat pre mine pre tronul sfînt-răposatuluĭ părinteluĭ domnieĭ mele

---

a) Vezĭ amărunţimile despre timpul, persoana şi modul transcrieriĭ documentelor Episcopieĭ de Rîmnic în fascioara noastră „Arhiva Episcopieĭ de Rîmnic. Documnetele Bis. din Craiova Maica domnuluĭ de la Dud“.

De aceia şi domnia mea am dăruit (pre popor) cu acest de faţă hrisov al domnieĭ mele în totul cinstit şi frumos şi ales, care este maĭ pre sus de toate darurile cinstite [1]. Ca să fie de mare credinţă. la mîna boiarilor ţeräĭ domnii meale. marĭ. şi micĭ. şi boiarilor mazăli. şi roşiilor. şi log(*o*)feţilor domneştĭ. den toată ţeara domnii meale. Pentru nişt(*e*) [2]) lucrure şi obiceaiure reale. ce aŭ fost adaus(*e*) de oamenĭ striini în ţara domnii meale, Care obiceaiure nimenelea nu leaŭ maĭ putut obicĭni [3]. Căc(*ĭ*) văzîndu că săntu de mare pagubă ţerăĭ. Pentru aceaia domnia mea am socotit de am strînsu toată ţeara. boiari mari. şi mici şi roşiĭ. şi mazăliĭ. şi toţĭ slujitoriĭ deam sfătuit cu voi a domnieĭ meale. Decĭ văzind toţĭ. atîta sărăcie şi pustiire ţerăĭ. căuta-tam domnia me cu tot sfatul ţerăĭ. să se afle de unde cad aceale nevoĭ pre ţeară.aflatu-seaŭ. şi seau adevărat [4]. cum toate nevoile. şi sărăcia ţerăĭ. se încep de la grecĭ striinĭ. cariĭ ameastică domniile. şi vînd ţeara fără milă. şi o precupescu [5]. pre camete asuprite [6]. şi deacă vin aici în ţeară. eĭ nu socotescu să umble după obiceaiul ţerăĭ. ce strică toate lucrurile bune. şi adaog legĭ reale şi asuprite [6]. şi alte slujbe leau mărit şi leaŭ rădicat fără seamă. pre atîta greime ca să-şĭ plătească eĭ camete-

1) Hrisovul pînă aicĭ este scris în limba slavonă, cu maĭ multe neregularitățĭ gramaticale; ceia ce dovedește puţina cunoştinţă a acestĕ limbĭ din partea luĭ Stoica Gram.—Tot în această parte sînt cele două litere florate, despre carĭ am vorbit maĭ sus, precum şi numele luĭ *Leon*, scris cu chinoros, şi pre care noĭ l-am dat cu cursive.

2) Literile din parenteză arată lipsurile din text.

3) Vorbă romînească, formată din slavonescul ОБИЧАЙ=obiceiŭ, de unde romînescul obicĭni şi maĭ pe urmă obicĭnui.

4) Pînă la 1631, data hrisovuluĭ să vede că, Romînii încă nu aveaŭ verbul acesta în conjugarea a patra, ca *astă-zĭ*, şi în participiĭ întrebuinţaŭ forma adiectivală „adevarat“.

5) Precupi, maĭ aproape originalul slavon ПРѢКОУПИМЬ, şi în loc de precupeţi al nostru de astă-zĭ.

6) Asuprite în loc de asupritoare; adecă pasiv în loc de activ.

le lor. şi săşĭ îmbogăţească casele lor. Şi încă alte multe striinărĭ aŭ arătat. spre oameniĭ ţerăĭ, nesocotindu pre nicĭ un om de ţeară, înstriinîndu oameniĭ ţerăĭ. de cătră domnia mea. cu pizme. şi cu năpăştĭ. şì asuprind săraciĭ. fără milă şi arătînd vrăjmăşie cătră toţĭ oameniĭ ţerăĭ. Decĭ văzîndu domnia mea nişt(e) lucrure ca acealea. şi pradă ţeara (sic). Socotit-am domnia mea de pre ună cu tot sfatul ţerăĭ. de am făcut domnia mea leg(ă)tură. şi jurămînt mare. de am jurat domnia mea ţerăĭ. pre sfînta Evanghelie, cu mare afurisanie denaintea a cinstituluĭ, şi prea luminatuluĭ părinteluĭ nostru kir vlădica [7]) Grigorie. mitropolitul ţerăĭ rumăneştĭ. şi denainte a părinteluĭ Theofil episcopuluĭ de la Rîmnec [8]). în sfînta besearirică. a domnieĭ meale. cea mare. de încetatea. a scaunuluĭ domnieĭ meale de în Bucureştĭ [9]) şi după jurămînt cu tot sfatul ţerăĭ călcatam acealea obiceaia reale. şi leam pus domnia mea toate jos. şi am scos aceĭ grecĭ striinĭ de în ţeară afară ca prea nişt(e) neprieatenĭ ţerăĭ fiindu. Şi am tocmit domnia mea. şi alte lucrure bune. care să fie de folos ţerăĭ. ca şi cum ceale legĭ şi obiceae bune. ce leau fost tocmit ceĭ domnĭ bătrînĭ. ce li se fericează [10]) viiaţa lor. şi lis cunoscu tocmealele. că aŭ fost de folos ţerăĭ. Aşijderea şi domnia mea încă am tocmit. şi am în-

---

7) Vorba vlădică vine de la slavonescul БЛАГИКО=stăpîn, ce să aplică la orĭ-ce arhiereŭ. In literatura bisericească a Munteniei, precum şi în graiul vorbit, titlul acesta să aplică numaĭ la mitropolit.

8) La Episcopìa de Buzeŭ era episcop Efrem, despre care hrisovul nostru nu face nicĭ o amintire, de oare-ce hrisovul luĭ Laurian îl aminteşte fără înţeles chiar.

9) Biserica cea mare despre care să face aicĭ amintire nu este biserica Mitropolieĭ Ungro-Valahieĭ de astă-zĭ, care s-a început a să zidi la 1656 şi s-a sevîrşit la 1665. Această biserică este Biserica veche domnească din Bucureştĭ, supranumită „Curtea veche".

10) Fericez-zĭ -ază, în loc de posteriorul fericesc,-ştĭ -şte, De aicĭ să vede că acest verb a avut la început terminaţiunea indicativuluĭ prezent în ez şi nu esc ca astă-zĭ.

tărit leg(ă)tură cum alte obiceae ce nau fost msĭ înaintə vrèame. să nu se maĭ facă. nicĭ să se ia boiarilor oerit den oĭ. nicĭ dijmă de în stupĭ. nicĭ gorştină [11]) de în porci nicĭ vinaricĭ. nici a boiariu mari. nicĭ a mic. nicĭ a boiari mazăli. nicĭ a roşiĭ. nici a log(o)feţĭ domneştĭ. ce să fie în pac(e) cum au fost de veac. numaĭ să aìb(ă) a da roşiĭ bir întru 1 an de 2 orĭ. de un cal po [12]) ugr 40 la sf(e)ti demitrie şi la sf(e)ti Gheorghie. Aşîjdirea şi log(o)feţiĭ domneştĭ. încă să aib(ă) a da de doao orĭ întru un an ugr... [13]). cum le va fi cisla [14]). scris(ă) la vistierie. Alta. greciĭ cariĭ sîntu însuraţĭ în ţeară. de aŭ luoat romîne [15]). şi au moşiĭ. Eĭ să se lipească la roşiĭ. şi la alte ceate. să trag(ă) 1 nevoia ţerăĭ. ca şi moşteniĭ loculuĭ. aceia să fie întru un cu ţeara. Iar cuĭ se va afla lucrul cu instriinare despre bine-l(e) ţerăĭ. au va amesteca domnia. saŭ va fi mozavìr [16]) cu ţerăĭ. pre acela fără cruţare să fie vinovat supt moarte groznică ca un hitlean dė ţeară. iar greciĭ ce vor avea moşiĭ aicĭ în ţeară şi dobitoc [17]), şi-i va fi femeaia şi casa întralt(ă) ţeară. de se va scrie în ceatele ţerăĭ şi va tra-

---

11) Noĭ cunoaştem această dajdie din alte documente cu numirea de goştină. Cînd vedem aicĭ, că aceasta să numeşte gorştină, ne aduce aminte, că vorba este în formaţiunea eĭ primitivă, care să deduce de la slavonescul гора = munte, deal, darea din produsul dealurilor, adecă acea a porcilor, ce să creşteaŭ în pădurile de pe dealurĭ.

12) Po, vorbă slavonă şi însamnă cît, cîte.

13) In document este un spaţiŭ alb, lăsat pentru scrierea număruluĭ ugrilor.

14) Cisla, vorbă slavonă în romîneşte cu două înţelesurĭ şi vine de la число = socoteală. Cu înţelesul literal însămnează socoteală, saŭ chìbzuirea cenzuluĭ, iar cu cel figural întrevorbire, sfat, converzaţie.

15). Prima formulă a femininuluĭ romîncă.

16) Mozavir, vorbă slavonă cu înţelesul de uneltitor, vînzător de ţară, clevetitor al uneĭ persoane.

17) Dobitoc, vorbă romînească de la verbul slavon добымь = a cîştiga. Şi această vorbă este formată după părerea noastră din timpurile cînd oameniĭ îşĭ îmulţeaŭ animalele domestice cu prinderea boilor şi a cailor selbatecĭ, de care eraŭ pline ţările noastre.

ge la nevoe cŭ ţeara eĭ să lăcuească aicĭ în ţeară. iar cariĭ nu se vor scrie. ei să fie lepsiţĭ de ţeară. şi să lis(e) ia moşiile şi bucatele pre seama domnească. Aşijderea şi călug(ă)riĭ grec(i) cariĭ au cumpărat mănăstirile. de leau făcut metoşe. ca să li ia venitul. săl' scoat(ă) de în ţeară. şi arginturile [18]). şi moşiile. aceia să iasă de în mănăstire afară. să fie numaĭ călugărĭ rumînĭ. cum aŭ fost de veac şi să lis ia seama de tot ce aŭ fost al mănăstirilor. nimic să nu lipsească. Alta. după moartea boiaruluĭ. saŭ fieş ce om, să nu ise ia bucatele domneştĭ. Ce să rămăe la sănge [19]). sau unde va lăsa mortu. să fie lasat. cum aŭ fost de veac. Alta. judeţul să nu se maĭ arunce cu sila asupra boiarilor. Alta. roşieĭ cai împărăteştĭ să nu dea. nicĭ să lis trag(ă) bucatele pentru sat sau pentru alţiĭ. Alta. închinăciunile pizmaşilor. cariĭ închină la domnie gloab(ă). şi pradă. să nu se asculte. Alta. judecata de ocină [20]). şi de alte moşiĭ. sau ori-ce judecată. să nu se facă pre mită. sau prè făţărie. sau pre voia a boiari. ce să se facă cu dereptate. după pravil(a) creştinească. Alta. nicĭ un om fără judecată şi fără divan să nu se omoară. ce săl închiză întăiŭ, deaciia săl scoaţ(ă) la divan. să-i fie vina cunoscută de toţĭ. atunce să piară. cumul va ajunge leagea pre vina luĭ. Alta. aproziĭ să ias den mijloc. să nu maĭ fie. ce să fie postealnici de sută. oameni de ţeară. să ia treapăd cum au fost obiceiul. Alta. prada cupărieĭ şi a puşcărieĭ. să nu fie. ce să ia numaĭ de om 20 de banĭ. cînd va eşi. Alta. mitropolia. episcupiile. egumeniile. să nu se schimbe. pre mită. ce să fie pre săbor [21]). şi să nu fie volnic patriarhul a tremite

---

18) Arginturĭ în loc de argintăriĭ.

19) Rămînerea avereĭ la sînge însemnează la rudele de sînge, spre deosebire de rudele morale.

20) Ocină de la slavonescul ОПЧИНЪ=moş. proprietate moştenească saŭ părinţască.

21) Expresie analoagă a termenuluĭ nostru de astă-zĭ, alegere, care şi pe timpul luĭ Leon să făcea în adunarea obştească.

aicea în țeară nicĭ vlădică. nicĭ episcop nicĭ egumen [22]) ce prea cine va aleage țeara și sfatul. vlădică sau piscup. acela să fie. numa să tremiță la patriarhul. să dea blagoslovenie, cum au fost de veac. Și banĭ să nu să maĭ ia pentru cununia. pre aceaste pohte ale țerăĭ. și ale sfatuluĭ. pre toate căte scriu maĭ sus. domnia mea mam jurat cu mare jurămînt. să aib ale ținea în viața domnieĭ meale. Iar să [23]) voiu calca una deîntra aceastea. atuncĭ acest jurămîntu să cază cu osîndă. asupra domnii meale. și a feciorilor domnieĭ meale [24]). Și în urma noastră. care va dărui domnul dumnezeŭ a fi domn țerăĭ rumăneștĭ. orĭ den ce neam încăl rog cu numel(e) luĭ dumnezeu. că aibă a cinsti și a noi și a tări [25]) acest hrisov al domnii meal(e) pre tocmeal(ă) cum scrie maĭ sus. Iar cinel va călca și-l va sparge. și-l va strica acela să fie trăclet [26]). și bl(e)stemat de vlădica Hris(tos) și afurisit de 318 sf(ea)ti otți ej(e) rut v nechei [27]) și să aibă parte a lăcui. cu Iuda și cu Aria. la un loc v veachi amin. Se je ubo i sved(e)telii postavi hom g(ospodst)v(o) mi [28]) jupan hrizea vel(ichiĭ) dvor(nic) i jupan papa vel(iki)

---

22) In vechime jurisdicțiunea cleruluĭ nostru de la mitropolit pînă la egumen, era rezervată Domnitoruluĭ țeriĭ; și aceasta din pricina averilor, ce eĭ concentraŭ în persoana lor. In decursul timpurilor patriarhiĭ de Constantinopol căutaŭ a-șĭ însuși acest drept, întinzîndu-l pînă și la numirea lor; și eĭ întindeaŭ aceste pretențiĭ nu numaĭ la mînăstirile, numite stavropighiale, dar și la acele pămîntene.

23) Să=dacă, al nostru de astă-zĭ, și derivat de la latinescul si.

24) Să vede, saŭ maĭ bine zis, să știe, că Leon a călcat acest jurămînt; și de aceia Mateĭ Basarab cu partida luĭ a detronat pre Domnitor anume pentru cuvîntul că era părtinitor Grecilor.

25) A tări, a noi, primele forme ale verburilor a întări, a înoi, dar nu lipsesc din acest document nicĭ formele uzitate astă-zĭ; ceia ce dovedește valoarea literară a limbeĭ documentuluĭ nostru.

26) Trăcleat, vorbă slavonă derivată din КЛАТИ= a blestema și ТРЪ saŭ ТРИ=de treĭ orĭ, în totul de treĭ orĭ blestemat.

27) Resturĭ din înrîurirea slavonă asupra limbeĭ noastre documentale și care să traduc: „sfințĭ părințĭ, cariĭ sînt în Nicheia“.

28) In vecĭ amin. Pentru aceasta și marturiĭ a pus dommea“.

log(ofăt). i jupan dumitrașco vel(ichii) vis(tier). i jupan miho vel(ichii) sp(ă)t(ar). i jupan gherghe vel(ichii) stol(nic). i jupan buzinca vel(ichii com(is). i jupan nedelco ve(ichii) pah(arnic). i jupan dumitrașco vel(ichii) post(elnic). i sie sam rec(e) g(ospo)d(st)v(o)mi. i napisah az stoica gram. v nastol(niĭ) gradu Bucureștĭ. m(e)s(e)ța. . . . 15 dnea. ot Adama daj do n(u)nea. tecuștago leato. vleat 7139. a ot rojdestva H(risto)va 1631 [29]).

Iω Leon voevod milostiia bojiiu gospodar zemli ungro-vlahiiscoĭ. [30]).

---

29) Toată partea slavonă să traduce : „și aceasta a zis însușĭ domnia mea și am scris eŭ Stoica Gram. în orașul capitală Bucureștĭ, luna...... 15 zile de la Adam și pînă acum anul curgător. în anul 7139 iar de la nașterea luĭ Hristos 1631. Notăm, că numirea luneĭ este roasă în document, dar bănuim după resturĭ a fi luna Martie.

30) „Io Leon voevod cu mila luĭ D-zeŭ domnitor pămîntuluĭ Ungro-Valahieĭ" Această titulatură ocupă toată partea de jos a documentuluĭ și este lucrată în litere florate și în colorile arătate maĭ sus. Tot preste această titulatură a scris Leon cu mîna proprie. „Io Leon voevod".

Cornelia din Moldova

LUNA ŞI STELELE

Biata lună obosită
Cîte nopţĭ de strajă stat
Işĭ luase noapte bună
Şi s-a dus de s-a culcat.

Iară stelele geloase
S-aŭ vorbit în urma eĭ
Cu luceferiĭ din cerurĭ
Şi maĭ marĭ şi mititeĭ,

Să s-aprindă toţĭ d-odată
Şi să dea atîta foc!
Ca s-arăte cît pot ele
Chiar cînd nu-ĭ lună de loc.

Dar degeaba le-aŭ fost truda
Să simţia că luna nu-ĭ
Şi-atîrna o noapte neagră
Pe albastrul ceruluĭ.

(20 Iulie 1893 Mănăstirea Agapia)

INTR-AMURG

Ce senin şi fără grijă
A fost cerul ziua-ntreagă!
Ca gîndirea unuĭ creer
Cînd începe să-nţeleagă.

Şi ce roşu-è acuma!
Luptă cruntă să încinge
Intre zi şi între noapte;
Spre apus e numaĭ sînge.

Pleacă-nvinsă-n luptă ziua
Umilit e mîndrul soare,
Iar luceafărul lunatec
Iesă-n noaptea-nvingătoare.

Cĭuruit de miĭ de stele,
Cerul e albastru iarăş,
Vine luna spre luceafăr
Mult iubitul eĭ tovarăş;

Noaptea veselă ca ziua,
De succesul eĭ nebună,
Scoate miĭ de stele nouă
Şi le-aprinde lîngă lună.

(18 Septembre 1893).

I. LAUR

Astrele

Astrele ce umplu ceriul
Pentru alte lumĭ sînt sorĭ;
Pentru noĭ sînt stele blînde
Ce să stîng de cătră zorĭ.

Astfeliŭ sînt şi pentru mine
Stele soriĭ altora;
Tu eştĭ numaĭ mîndrul soare
Ce luceştĭ în lumea mea.

Cîntec

Buza mea nu maĭ grăeşte
Ochiul e închis,
Mintea mea nu maĭ gîndeşte
Nicĭ în tainic vis;

Numaĭ inima îmĭ bate
Tare-adînc şi greŭ,
Căcĭ şi-n mutul somn străbate
Jalnic dorul tăŭ.

Lacul

Un lac să-ntinde sus în munte
Intre înalte stînci,
Să scaldă soarele din ceruri
In apele-i adînci;

Şi unda-i limpede ca roua
E rece şi răcoare,
Din ea însă aprins ferbinte
Resuflă caldul soare.

Asfeliŭ ades îmĭ pare mie
Cerescul tăŭ amor;
In unda clară, adîncă, rece
Un soare arzător.

In formă antică

Lungul gînd spre dînsa să-ntinde din inima-mĭ tristă,
Lin să desfăşură-n cale-ĭ ale-amintireĭ icoane,
Gîndu-mĭ ca norul în stropĭ să topeşte—lacrimĭ s-anină
Pe-ale amintiriĭ dulce icoane, ca roua pe florĭ!

Poveste şi realitate

Ades iubito tu vroeştĭ
Să stăm frumos cuminte
Să ne iubim ca în poveştĭ
Numaĭ prin dragĭ cuvinte.

Deodată însă-un sărutat
Prin farmec ne rîpeşte
Ş-atuncea vorba-aŭ încetat
Căcĭ inima grăeşte.

Lîngă Marea

Lîngă marea-adînc verzie şi cu valurĭ de smarald
Staŭ privind în depărtare de pe năsipişul cald;
Gîndul meŭ să limpezeşte de al lumeĭ vuet, chin,
Cum s-alege dintre nourĭ ceriu-albastru şi senin.
Gol de tot ce umple-n viaţă clipa grabnic trecătoare
Nesfîrşitul meŭ din suflet soarbe nesfîrşita mare.
Simt în mine a eĭ mărime, veşnica-i mişcare simt
Şi a valurilor sale cadenţat şi jalnic cînt.
Rînd pe rînd lovesc în peptu-mĭ ca în stîncile din mal
Il scaldă cu-a lor răcoare, îl copăr cu al lor cristal
Ş-apoĭ fug-în depărtare faţa măriĭ de-o frămînt
Parcă-s vîrfurĭ de-arburĭ liquizĭ clătinaţĭ de-un mare vînt.
Nu ştiŭ dacă pe-a eĭ spume zbor corăbiĭ plutitoare
Saŭ de-s gîndurile mele ce să pierd în depărtare.
Una ca un punct negreşte discul soareluĭ de-apus —
Astfeliŭ tu gîndire neagră zborĭ spre-un soare ce s-a dus!—
Şi aud un jalnic vuet ca de clopot depărtat;
Orĭ din marea, orĭ din suflet, el de dor a resunat!

(Swinemünde pe marea Baltică).

I. Boniface-Hétrat

BA, AM FOST...

(S O N E T)

eninul ceriuluĭ să pierde-n marea-opală
Şi-n pînzele-umflate-şĭ toacă toaca-ĭ vintul,
Vîslaşul harnic îşĭ sfîrşise-înfine cîntul,
Un cînt de dor în dulcea-ĭ limbă provansală.

—« *Cîţĭ anĭ aĭ, moşule ?* —Nicĭ nu-mĭ daŭ osteneală
Să-ĭ număr, zeŭ !.. M-aşteaptă cam de mult mormîntul !..
Cît timp mă poartă-însă marea şi pămîntul,
Mă las în voia soarteĭ fără sfială ;

Şi cînt ! . am adîncit a vieţiĭ taină toată,
Şi să-mĭ maĭ număr aniĭ ?!.. Par că nu-ĭ tot una ?..
—«*Ferice eştĭ* ?—Aşa-ĭ !.. Să-o cred şi eŭ îs gata :

Am pîne, soare ; am o lulea, mi-ĭ barca bună ;
Şi bolnav nicĭ... ba-am fost în viaţă-o dată
Şi eŭ—de mult, ce-ĭ drept—de dragoste nebună !..

Sormieux (lîngă Marsilia)
Maĭ 1892.

TRIOLETE

I

In versurĭ scurte şi-uşurele
Ţesînd un şir de triolete,
Te rog nu crede că-s mărgele
In versurĭ scurte şi-uşurele!

Tu inima-mĭ s-o cațĭ în ele;
Căcĭ vreaŭ cum este să se-arăte
In versurĭ scurte şi-uşurele
Ţesînd un şir de triolete!

II

Din sufletu-mĭ desprinsu-s-a un vis şi-a dispărut,
Precum din ceriul înstelat dispare-o stea desprinsă...
Mă uit-napoia mea şi-n juru-mĭ, trist, uimit şi mut
Din sufletu-mĭ desprinsu-s-a un vis şi-a dispărut.

Şi-nchipuirea, zugrăvind icoana din trecut,
Imĭ întrupează parc-o alta-n loc de steaua-mĭ stînsă...
Din sufletu-mĭ desprinsu-s-a un vis şi-a dispărut,
Precum din cerul înstelat dispare-o stea desprinsă!..

III

S-ar crede că-ntradins poiana tace;
Eŭ visul meŭ să-l spun, nicĭ n-am cuvinte...
Şi-mĭ pare că pârîul.. n-am ce-ĭ face:
S-ar crede că-ntradins poiana tace!

Mă rîde el, căcĭ visul meŭ nu-ĭ place:
«Te-uițĭ-napoĭ!... şi eŭ tot curg-nainte!»
S-ar crede că-ntradins poiana tace;
Eŭ visul meŭ să-l spun — nicĭ n-am cuvinte!

Varatec 93.

IV

Pe geamurĭ zugrăveşte gerul floricele
Şi-şĭ scutură văzduhul fulgiĭ pe pămînt;
De plumb e cerul ziua, noaptea-ĭ fără stele...
Pe geamurĭ zugrăveşte gerul floricele!

Stingher de tot pe lume cad pe gîndurĭ grele
Şi-n juru-mĭ... nicĭ un zimbet, nicĭ un cald cuvînt
Pe geamurĭ zugrăveşte gerul floricele
Şi-şĭ scutură văzduhul fulgiĭ pe pămînt!

V

Cărunta iarnă-şĭ cîntă cîntul
Şi ninge-afară, ninge, ninge...
Şi-ĭ alb, şi-ĭ ghiaţă tot pămîntul,—
Cărunta iarnă-şi cîntă cîntul!

Cît aşĭ dori să sufle vîntul
Să-ţĭ ducă versu-mĭ roş de sînge!...
Cărunta iarnă îşĭ cîntă cîntul
Şi ninge-afară, ninge ninge...

***

Ce-mĭ tot şopteştĭ minciunĭ la ureche.
Pîrăule de la Varatec?
Ţi-ĭ basmul chiar ca lumea veche:
Ce-mĭ tot şopteştĭ minciunĭ la ureche?

Işĭ cat şi maicile-o pereche?
Ia tacĭ,—cam prea eştĭ uşuratec!
Ce-mĭ tot şopteştĭ minciunĭ la ureche,
Pîrăule de la Varatec?

***

Agapie nouă, Agapie veche,—
O dulce raiŭ cu treĭ poiene!
Dar... bradule! ce-mĭ cînțĭ la ureche?..
«Agapie nouă, Agapie veche!

De vraĭ să vezĭ cîte-o pereche
Sub lună—vino! da-s viclene»..
Agapie nouă, Agapie veche.
O dulce raĭŭ cu treĭ poene!

***

Mai bine așa te-aĭ dat pe față
Mutîndu-țĭ raiul pe pămînt!
Te-mpinse-un dor de altă viață:
Maĭ bine-așa te-aĭ dat pe față.

Uităriĭ dînd sfînta povață
Tu nu te-aĭ îndrăgit cu un-sfînt...
Maĭ bine așa te-aĭ dat pe față
Mutîndu-țĭ raiul pe pămînt....

***

Iar bate vîntul cel tomnatec
Și oaspețiĭ plecat-aŭ iară
Din sfîntul loc de la Varatec.
Iar bate vîntul cel tomnatec!

Măicuța—oftează problematec,
Căcĭ departe-ĭ păn' la vară!..,
Iar bate vîntul cel tomnatec
Și oaspețiĭ plecataŭ iară.

Epigrame

I

De scris în a vieţiĭ mare carte
Minciunĭ să nu te-apucĭ,
Ca să nu capeţĭ după moarte
In loc de cruce—crucĭ!

II

LUI X.

Femeia ta ţifnoasă de cap te năuceşte
Mă mir de-a ta răbdare, s-o ştiĭ, ţi-o spun curat.
Dar aĭ şi-o mîngîere, încaltea-ţĭ maĭ lipseşte
O jumatate numaĭ şi eştĭ. . . întreg Socrat!

III

Rien n'est parfait en ce bas-monde.
Témoin P. T., ce pauvre ami
Que son épouse furibonde
Ne rend Socrate qu'à demi...

IV

LUI X.

Volumul tăŭ e fermecat,
Ce-naltă poezie!
Cînd noaptea-l iaŭ cu mine-n pat
Mă scapă de-insomnie:

V

LUI Z.

Hîrtie mînjeştĭ tu, crezînd că facĭ artă,
Şi arta te usucă, te pierde
In loc cu a ta liră să plîngĭ „frunza moartă"
Cu cobza să cînţĭ „frunză verde"....

NEGULAI BELDIGEANU

PĂMÎNTUL

POEMĂ

(Urmare)

Aduc vermiĭ siluricĭ ochĭ micì în cap şi-n coadă,
Ochĭ micĭ, ce-n telescoape n-ar şti nimic să vadă...
Vin stolurĭ rotiferiĭ şi cum tot vin, ieĭ rîndurĭ
Inoură sub ape ca nouriĭ de gîndurĭ...
Făpturĭ abia urzite, cu cît maĭ simple sînt,
Puterea de viaţă le dă maĭ mult avînt....
Căcĭ zecĭ de anĭ de-ar trece, un rotifer uitat
Revine la viaţă, cu apă de-ĭ udat.
Dar cîtă frămîntare, ce luptă şi ce chin,
Pìn vermele s-ajungă un Kepler, un Darvin!..
Sporind tuniciеriĭ, lungĭ seculeţe viĭ,
Incep urzirĭ de inimĭ, dar nu şi neroziĭ...
Ascidia încearcă un tip rar pe pămînt;
In oŭ găseşte fiul şi leagăn şi mormînt,
Şi pănă ca să nască, în sine poartă mortul,
Aşa că ea nu-şĭ vede copilul ci nepotul...
Un peşte făr de crier, nedoritor de minte,

Incearcă o viaţă, ce-l duce înainte
Spre ţelul cugetăreĭ, la care obosit
Ajunge-va un crier de gîndurĭ chinuit...
Iar plazma ce să mişcă prin transformărĭ încet,
Incearcă să urzască tipare de schelet.

Frumoasă epopee din lumile stelare,
Tu ne arăţĭ cum prinde-un verme întrupare;
Cum s-a născut o lume, cum s-a trezit simţirea,
Prin care-n poezie va străluci iubirea...
Dar maĭ pre sus de-atîtea concepţiĭ îndrăzneţe,
Viaţa e minunea minunilor măreţe...
Viaţa ieste sfinxul vestitelor mişcărĭ,
Din oul microscopic, din alga uneĭ mărĭ;
Atingere în piatră, iubire-n trunchiŭ şi os,
In putred lemn şi crier—un fosfor luminos...
Şi multe forme fi-vor pe alt tipar croite,
Şi transformărĭ de speciĭ în plazmă adormite,
Şi tot maĭ multe trepte viaţa va spori,
Pîn' minţele şi aştriĭ zenitul vor suî...

Sè curăţă văzduhul şi ploaia tot slăbeşte,
Un ocean de negurĭ de-asupra să bolteşte.
Ce gol, cît întuneric! nicĭ un luceafăr încă;
In aer nu-ĭ zimbire, verdeaţa nu-ĭ pe stîncă;
Dar legile natureĭ nicĭ cum nu să opresc,
Schimbîndu-se pe-ncetul, fiinţele păşesc.
Un aer umed este vehicul de viaţă,
Ce-aduce pe ostroave o palidă verdeaţă;
Prin rădăcinĭ şi frunze începe un alt traiŭ.
Lipsit încă de cuget, lipsit încă de graiŭ.,
Să-ntinde pretutindenĭ lihenul, verde stîns,
Feriga să adapă cu-al aburilor plîns,
Iar umedul deschide fiinţelor cararea,

Ce face ca să iasă viețile din marea
Sub forme și sub haine deosebite-n totul
De vîsla și carena, ce le sporea înotul.

Pe cînd plutesc în apă monere și cèlule,
Prin insule începe un zbor de libelule ;
Acesta-ĭ scorpionul, prolog de întrupare,
Ce labele-nchegate în embrion le are ;
A sale-atrofiate și dezmembrate moaște
Abia știința astă-zĭ e-n stare-ale cunoaște...

Astfeliŭ să întrupează făptura insulară.
Pe care despotizmul n-o face să tresară ;
Prin scorpie începe viața pe pămînt,
Ș-acum își sapă lutul întiiul săŭ mormînt...

(Va urma)

D. IAMANDI

LA O MAICA

(Principesei P. Caragea)

In primăvara vieţii mele te-am întîlnit în a mea cale,
Sub vălul de melancolie spunea privirea ta cu jale
De-a vieţeĭ grele suferinţe şi de amara amăgire
A omuluĭ care să-ncrede în a iubireĭ ispitire:
Ea îl îndeamnă şi-l atrage, astfel cum unuĭ călător
Din depărtărĭ i să arată pustiul cel amăgitor
Oraşe ntregĭ şi cu palate, grădinĭ ce par din paradis,
Le urmăreşte noptĭ şi zile..., apoĭ dispar ca şi un vis.

Te-am întîlnit acuma iarăşĭ sub vălul de călugărie,
Privirea ta cea tot frumoasă ce-mĭ spune după anĭ ea mie?
Uitata-ĭ răutatea lumeĭ, uitata-ĭ chiar şi-a eĭ iubire,
Ca şi părerea din pustiurĭ e tot în viaţă nălucire;
Cu ochiĭ tăĭ de foc şi jalnicĭ privit-aĭ lumea ast de ghiaţă,
Din lacrimile tale multe ţi s-a făcut pe ea o ceaţă,
Apoĭ cu dulcea ta privire în sus spre cerurĭ aĭ cătat,
Şi mîngîere suferinţeĭ acolo numaĭ aĭ aflat.

GR. N. LAZU

TRADUCERI DIN HEINE

De mult staŭ în nemişcare

(Din „Intermezzo liric“ No. 8)

De mult staŭ în nemişcare
Miĭ stele-acolo sus,
Privindu-se de viacurĭ
Cu dor de-amor nespus.

Vorbesc o limbă ele
Cu graiŭ frumos, nedres,
Dar filologiĭ încă
Ce spun, n-aŭ înţeles.

Eŭ încă-am învăţat-o
Şi nu-ĭ uit sfîntul rost;
Gramatică, a scumpeĭ
Privire ah! mi-a fost!

Gr. N. Lazu

Pe aripĭ de cîntare

(Din „Intermezzo liric" No. 9)

Pe aripĭ de cîntare
Te duc iubito-n zbor ;
Un loc pe mal la Ganges
Cunosc tăinuitor.

Acolo-ĭ o grădină.
Şi luna dintre norĭ
De lotos florĭ aşteaptă
Pe ale eĭ surorĭ.

Şi multe-şĭ spun viole
Şi mult la stelĭ privesc
Şi tainic trandafiriĭ
Ambrosie-şĭ şoptesc.

In copce vin s-asculte
Gazele după vînt ;
In departare valurĭ
S-aud cum să avînt.

Acolo sub palmieriĭ
Iubit-umbriţĭ să stăm.
Şi-amor să bem şi pace
Şi dulce să visăm !

DIN MORMINTE IMI REIESE

(Din „Intermezzo liric“ No. 38).

Din morminte îmĭ reiesă
Dulce chip din vremĭ trecute
Şi de multe-mĭ aminteşte
Lîngă tine petrecute

Ziua rătăcesc vaĭ ! mie
Fără drum, făr-de carare
Mă privesc mieraţĭ cu toţiĭ,
Căcĭ măhnit le par eŭ tare.

Noaptea însă îmĭ prieşte
In a nopţiĭ pustiire
Singur numaĭ şi-a mea umbră
Rătăcim în părăsire.

Pasu-mĭ sună-n departare
Lumea-n jurul meŭ e mută
Luna-n ceriurĭ să trezeşte
Şi cu dulce mă salută.

Şi în dreptul caseĭ tale
Staŭ acuma în tăcere,
Şi privesc spre-a ta fereastră
Şi privesc cu-a mea durere

La fereastra de la care
Tu-mĭ spuneaĭ vr-o vorbă bună
Pe cînd căutînd la tine,
Ca un stîlp eŭ stam în lună !

Gr. N. Lazu

Spune-mĭ dragă, nu eştĭ visul?

(Din „Intermezzo liric“ No. 16).

Spune-mĭ dragă nu eştĭ visul
Ce in ferbințelĭ, încet,
L-a născut în zi de vară
Vre un crier de poet?

Insă nu-aşa guriță
Şi privirĭ de fermecat
O copilă-aşa drăguță,
Vre-un poet nu a creat.

Basiliscurĭ şi vampiriĭ
Ce ne îngrozesc pe loc,
Şi-animale fabuloase,
Nasc poețiĭ cu-a lor foc.

Insă viclenia-țĭ dragă
Şi frumosu-țĭ chip plăcut
Cu ochĭ blînzĭ de amăgire
Nu, poețiĭ n-aŭ făcut!

Un brad sta singuratec

(Din „Intermezzo liric“ No. 33).

Un brad sta singuratec
La nord pe-o goală stîncă,
Şi somnul îl cuprinde
Şi-ngheț şi neauă-adîncă.

Visează de-o palmieră
Ce spre Resare-soare
Stînd singură tînjeşte
Pe-o stîncă arzătoare.

DĂRĬ DE SEAMA

Studiile inginerului francez Bechman asupra alimentăriĭ Bucureştiuluĭ cu apă.

In *Timpul* de Joĭ 25 Noembrie 1893 este publicat sub titlul «*Apa din straturile inferioare ale terenurilor quaternare*» concluzia raportuluĭ d-luĭ inginer Bechman în chestia aducereĭ apeĭ în Bucureştĭ. Să ştie că relativ la această chestiune, s-aŭ propus de către inginerii noştri treĭ soluţiunĭ: 1) captarea apelor de ploae adunate în năsipurile şi prundurile quaternare de sub pătura de *Loess*, din înprejurimile Bucureştiuluĭ; 2) aducerea apeĭ de la munte din bazinul superior al Dîmboviţeĭ şi în fine 3) captarea apelor din straturile inferioare celor quaternare. Pentru această din urmă soluţiune să pronunţă şi dl. inginer Bechmann în raportul săŭ; căcĭ după calculele d-sale sistemul alimentăriĭ cu apă de la suprafaţă ar costa peste 20 milioane, fără să dee rezultate perfecte, iar aducerea apeĭ de la munte ar costa cel puţin 25 milioane, pe cînd soluţiunea alimentăriĭ cu apă din straturile inferioare nu ar costa decît 4 milioane.

Iată acum ce cetim în *Timpul* relativ la raportul acestuĭ savant inginer francez:

D. Bechmann, după ce aduce omagiile sale d-luĭ in-

giner Cucu *pentru geniala idee ce a avut de a căuta aseminea ape în jurul Bucureştiuluĭ, inspirîndu-se de lucrările analoage intreprinse do inginerul Lavizzari pentru alimentărea oraşelor Veneţia şi Padua* şi după ce laudă „conceptiunea aşa de promptă şi priceperea aşa de vie a d-luĭ primar Filipescu“, care s-a grăbit a dirija cercetările în această direcţiune, face descrierea sistemuluĭ întrebuinţat la Bîcu pentru explorarea terenuluĭ aquifer. Apoĭ vorbind de cercetările făcute de Dl. inginer Cucu pentru căutarea apeĭ în jurul Bucureştiuluĭ, prin străpungerea a două puţurĭ; unul în apropiere de Dîmboviţa şi celalt nu departe de Ciorogîrla, ne spune că: după ce s-a străpuns pămîntul (*Loess*) pe o grosime de 6—8 m. şi un prim strat de năsip şi pietriş destul de gros, care conţine stratul superior de apă provenită din ploĭ, s a dat peste un *strat argilos impermeabil* de 1 m. 30 c. m.—3 m. sub care s-a găsit un al doilea strat năsipos, care la o adîncime de 20—25 m. a dat indată *apă ţişnitoare*, care s-a urcat la 2 saŭ 3 m. sub sol, destul de sus spre a să deversa la nevoe în apăductul de la Bîcu. «Această constatare, zice d-l Bechmann, are de bună seamă valoarea uneĭ adevarate descoperirĭ; este în adevăr permis a presupune că între cele două puţurĭ, depărtate unul de altul cam de 1700 m. stratul de apă să întinde fără intrerupere şi că în laturile opuse ale acestor două puncte, alese într-un chip aşa de arbitrar, acest strat de apă încă să maĭ poate găsi; *de ce n-ar exista el oare în tot şesul Munteniet?* Dar aceasta ar fi o bogăţie idraulică de primul ordin, susceptibilă de a aduce o mulţime de serviciĭ şi a căreĭ punere în exploatare ar fi o nepreţuită bine-facere pentru ţară».

In legătură cu aceste fapte, iată ce găsim în „Memoriile geologice“ ale regretatuluĭ geolog Gr. Cobălcescu, (publicate în 1883 în romîneşte şi franţuzeşte), Intr-o no-

tă de la pag. 53, relativ la un curent subteran observat în districtul Buzeuluĭ, plasa Pîrscovuluĭ, aproape de hanul de la Mănzăneştĭ:

«*Am putea adăoga că el nu poate fi singurul curent ce ar veni din înălţimile Carpaţilor, să curgă prin păturile profunde, către părţile de jos ale ţăriĭ, şi că este o mare probabilitate că s-ar putea obţine puţurĭ arteziane, sfredelind pînă la o adîncime suficientă în zonele de jos plane ce să întind la poalele Carpaţilor.* Este adevarat că în timpul de ministeriat la lucrările publice a d-luĭ Panaite Donicĭ la 1865, consiliul technic al acestor lucrărĭ a intreprins, la Cotrocenĭ, o sfredelire nefructuasă, însă atuncĭ să comise o mare greşală, începîndu-se această lucrare fără un studiŭ geologic prealabil, care să fi putut da maximul de adîncime la care trebuia să să renunţe de a urma cu lucrările. S-a făcut astfeliŭ a să cheltui de către stat maĭ multe milioane, fără cel maĭ mic folos, fără macar a să ajunge la o soluţiune negativă, dar sigură, asupra posibilităţiĭ saŭ imposibilităţiĭ de a să obţinea puţurĭ arteziène în ţară. Lucrările aŭ fost începute cu un diametru ce n-a permis de a urma cu sfredelirea maĭ mult de 350 m. adîncime, şi noĭ am văzut că cel puţin în *Pîrscov,* nivelul apeĭ să află sub terenul cu congeriĭ (sub-quaternar) care nu poate avea maĭ puţin de 800 m. grosime; trebue dar a să străbate la Cotrocenĭ cel puţin aceste depozite (cu congeriĭ). Este adevărat că în momentul de a să înceta lucrările s-a chemat de la Viena, ilustrul Geolog Hauer, care a dat un respuns foarte evasiv asupra posibilităţiĭ de a să capata puţurĭ arteziene în Romînia; dar el văzînd lucrările compromise, poate că nu a voit a lovi în prestigiul autorităţilor ţăriĭ, care dispusese cu atîta uşurinţă de milioanele eĭ".

Din această notă şi din alte părţĭ ale studiuluĭ citat

maĭ sus, precum şi din savantele sale lecţiunĭ făcute la universitate, să vede că Cobălcescu prevăzuse existenţa uneĭ nape de apă, care infiltrîndu-să în înălţimile Carpaţilor sub straturile superioare impermeabile ale depozitelor pliocene, ar curge spre regiunile joase ale Munteniеĭ pînă în Dunărea. La pag. 9 din acelaşĭ memoriŭ, chiar ne dă o secţiune schematică de la Lopatarĭ (Buzeŭ) şi pînă în Dunărea, din care ne putem face o idee generală de constituţiunea geologică a regiuneĭ şesurilor şi a dealurilor din Muntenia. In această secţiune vedem întîiŭ pătura de *Loess* şi prund, ambele quaternare, iar dedesubt depozitele pliocene cu paludine, în care trebue să să afle pătura de apă în chestiune.

Geniala descoperire a d-luĭ inginer Cucu, după cum o numeşte d-l Bechmann, a fost dar prevăzută în esenţa eĭ, cel puţin cu 10 anĭ în urmă, de Cobălcescu, în urma îndelungatelor şi stăruitoarelor luĭ cercetărĭ geologice a ţăriĭ noastre. Şi dacă d-l Cucu, n-a avut cunoştinţă de dînsa, lucru ce nu ne prea vine să credem pentru un distins inginer ca d-sa, datoria noastră, cărora ne este scumpă amintirea luĭ Cobălcescu, este de a o scoate la iveală, acum cînd ocazia să prezintă; căcĭ aceasta este *singura răsplată* ce o putem da, după moarte macar, acestuĭ om, care timp de 30 de anĭ, a muncit fără preget pentru a ne face să cunoaştem şi să preţuim maĭ bine acest colţişor de pămînt, numit Romînia. Dacă în viaţă fiind, nu a fost preţuit după adevarata luĭ valoare, să-ĭ dăm macar după moarte meritele ce i să cuvin.

Dacă din potrivă d-l Cucu, cunoştea ideile emise de Cobălcescu, lucru ce după mine este foarte probabil, şi le-a trecut sub tăcere, atuncĭ lucrul este şi maĭ regretabil. Datoria d-sale ca Romîn, era de a pune în evidenţă, maĭ ales faţă cu un învăţat strein, o idee aşa de strălucit

confirmată prin fapte, a unuĭ geolog romîn. Nicăirĭ însă, în raportul d-luĭ Bechmann şi nicĭ în diferitele dărĭ de seamă cîte le-am cetit publicate de ingineriĭ noştri relativ la chestia apeĭ din Bucureştĭ, nu am văzut pomenindu-se măcar în treacăt de ideia emisă de Cobălcescu. Ne putem închipui ce părere ciudată îşĭ va fi făcut d-l Bechmann, punîndu-ne în ipoteză foarte probabilă, că d-sa cunoştea ideile emise de Cobălcescu, văzînd că cercetările puţinilor oamenĭ de ştiinţă pe care i-am avut sînt necunoscute chiar în propria lor ţară!

Incheind aceste observaţiunĭ, pe care le fac din un simţimînt adînc de recunoştinţă către regretatul meŭ profesor Cobălcescu, declar că nu am avut de loc în minte ideia răutăcioasă, de a voi să intunec renumele d-luĭ Cucu. Pot să să găsască însă oamenĭ maĭ răĭ la inimă, care să bănuiască că un motiv nu tocmaĭ dezinteresat este la mijloc, în uitarea numeluĭ luĭ Cobălcescu, şi să presupună că d-l Cucu a pornit inspirat gata la Veneţia şi Padua.

Sava Athanasiu

II

Dan, roman de *A. Vahuţă*, Bucureştĭ 1893.

Literatura romanelor este încă foarte restrînsă la Romînĭ; nuvele multe, prea multe poate, romane prea puţine; din cînd în cînd cîte unul şi apoĭ iar o pauză îndelungată în producerea lor. Care să fie pricina? Este oare viaţa noastră aşa de sarbădă, aşa de neinteresantă, încît să nu deie închipuireĭ prilejul de a schiţa scene din ia? Că lucrul nu este astfeliŭ ne-o dovedeşte mulţimea nuvelelor care şi ele schiţază întîmplărĭ originale din traiul poporuluĭ nostru. Dar apoĭ care viaţă este neinteresantă? De îndată ce o existenţă să mişcă pe pămînt, ia devine un centru de activitate care fără voie trebuie să atragă privirile. Nu să poate decĭ susţinea că în formele dezvoltate de viaţa ro-

mînească ar lipsi stofa romanuluĭ; ceia ce lipseşte este puterea de concepţie, talentul, munca şi răbdarea cerute de alcătuirea luĭ. O nuvelă e comparativ uşor de scris; observĭ o singură întîmplare, scurtă, fără ramificărĭ în a eĭ acţiune, fără nevoia uneĭ dezvoltărĭ şi urmărirĭ statornice a caracterelor, fără trebuinţa zugrăvireĭ unuĭ fond de tabloŭ, o stare socială pe care să să desfăşure. Un personaj saŭ două, cîte-va trăsăturĭ de penel, puţină umbră pe icĭ, lumină pe dincolo şi tabloul este gata. Cu totul altfeliŭ cu romanul; el cere un studiŭ, o concentrare a minţeĭ, e dezvoltare logică şi firească a o mulţime de împrejurărĭ unele din altele, un adevăr psihologic care să nu să desminţă un singur moment în cursul unuĭ lung şir de întîmplărĭ, într-un cuvînt o încordare a minţeĭ, o muncă şi nu o jucărie a condeiuluĭ. Este însă cunoscut că ceia ce lipseşte cu deosebire Romînuluĭ este stăruinţa, şi că, maĭ ales în literatură, credem că nu numaĭ cetirea dar şi producerea eĭ este tot o afacere de petrecere. Astfeliŭ fiind lucrurile, am simţit o deosebită plăcere cînd am cetit înştiinţarea despre apariţia romanuluĭ d-luĭ A. Vlahuţă *Dan*, cu atîta maĭ mult că autorul şi-a făcut un renume întemeiat de poet plin de simţire. Cum a apărut *Dan*, l-am cetit cu mult interes, spre a-mĭ desfăta odată sufletul la o cugetare poetică maĭ trainică şi maĭ dezvoltată a poporuluĭ romîn. De la început trebuie să spun că romanul d-luĭ Vlahuţă are un merit, la care nu ne-aŭ prea deprins romanele romîneştĭ de pînă acuma, este interesant şi să citeşte cu plăcere, cu oarecare încordare chiar, cu curiozitate cel puţin pînă dincolo de jumătate. Către sfîrşit slăbeşte; în curînd vom vedea pentru ce. Dar înainte de toate să expunem acţiunea desfăşurată de el.

*
* *

Dan un tînăr, visător, melancolic, *cam turburat şi neliniştit în gîndirile luĭ*, e profesor de psihologie la pensionul doamneĭ Raspal, unde între alte eleve are şi pe Ana Racliş, care din zburdalnică ce este obicĭnuit, la lecţiile luĭ ia parte cu cea maĭ mare luare aminte, să uită în ochiĭ luĭ, îĭ soarbe vorbele şi rămîne adeseaorĭ pierdută, rî-

pită de frumuseța cuvîntăriĭ, de căldura şimţiriĭ luĭ. Transformarea copileĭ nu scapă din vedere luĭ Dan şi o iubire s-a aprins în inimă-ĭ pentru frumoasa luĭ elevă. Vara, Ana să duce la Sinaia. Dan cere voie de la directorul gazeteĭ la care colaborează, Priboianu, să meargă la Sinaia. Aicĭ Ana îl vede la fereasta oteluluĭ şi-l chiamă jos. El să coboară turburat; ia îl prezintă unuĭ nepot al eĭ, aprins după scrierile literare ale luĭ Dan. Bătrînul Racliş, care-l cunoaşte tot din renume, îl pofteşte la gustare, la care ia parte şi ginerele luĭ Racliş, ministrul Lambrino, tatăl tînăruluĭ prezentat ca nepot al Aneĭ, şi cumnatul bătrînuluĭ Racliş, unchiul Aneĭ, avocatul Peruianu. Dan este invitat la o escursiune la Peştere; dar pe drum un ofiţer îngîmfat şi pretenţios, Drăghicĭ, lovind nişte ţăranĭ ce încurcase cu nişte lemne caravana boierească, Dan să desgustă şi părăseşte pe aceĭ ce-ĭ însoţia. El însă iubeşte tot maĭ mult pe Ana; o visază în somn ca şi în trezire, îşĭ desfătează inima la a eĭ amintire; toată melancolia fiinţeĭ luĭ, toate accesele luĭ hipohondrice, icoana eĭ le împrăştie ca prin farmec: „şi îndărăptul celor maĭ triste şi maĭ întunecate gîndirĭ, el simte în totdeauna vibrînd ceva luminos, cald şi bine-făcător, ca o mijire albă de soare într-un ceriŭ închis, acoperit de norĭ". O maĭ întîlneşte la o conferinţă a luĭ la Ateneŭ. La uşă ia îl aşteaptă, spre a-ĭ spune: „ce frumos aĭ vorbit d-le Dan". De odată Albert Lambrino nepotul Aneĭ, spune luĭ Dan că Ana să mărită cu Drăghicĭ, cu acel nesuferit şi pretenţios ofiţer. Dan nu respunde nimic. Albert să fereşte a pătrunde maĭ adînc în cugetul luĭ Dan, şi amîndoĭ tac, ne maĭ găsind nimic să-şĭ spună „Albert din discreţie, Dan din mîndrie" — Drăghicĭ face curte Aneĭ care nicĭ *o primeşte nicĭ o respinge hotărît*; dar ofiţerul, aflînd apoĭ că nu e atît de bogată pe cît credea, o părăseşte. Dan, care pare a nu să maĭ interesa de soarta Aneĭ, cu toate că o iubea şi că auzise vestea, care pentru el trebuia să fie îngrozitoare, că să mărită, deschide într-o zi fereasta şi ce să vadă? La fereasta din faţa caseĭ luĭ, pe Ana. „Dar aicĭ şedea ia? Cînd să mutase, casa lor era în calea Victorieĭ. De ce nu să maĭ duce de la fereastă? Ce-o fi gîndind? O trăsură să opreşte la poartă, *Ana să pleacă, face un semn* şi dispare. Ia să maĭ iveşte o clipă, cu pălăria în cap, îĭ *aruncă o privire neînţeleasă, pare c-a vrut să spună ceva, parcă i-a arătat ceva, o carte.* Dan îşĭ punea o mul-

ţime de întrebărĭ şi s-adîncea în respunsurĭ: ce a fost zvonul de astă-vară (de măritatul Aneĭ) ş-apoĭ de odată nu s-a maĭ auzit nimic? *A! luĭ i-a părut rău cînd i-a spus Albert* că Ana să mărită cu Drăghicĭ, *dar l-a surprins, fireşte. Ia să fi iubit pe Drăghicĭ; dar atuncĭ nu maĭ era Ana pe care o ştiea el; era o cochetă, o frivolă*". A doua zi Ana să arătă iar, timpul de a schimba un salut, un zimbet şi dispăru, şi aşa mergea maĭ departe această apariţie a Aneĭ în fereasta din faţă, fără ca Dan să facă nicĭ un pas spre a să apropia de dînsa.

In acest timp să întîmplă o mare nenorocire. Ana fiind în relaţiĭ zilnice cu unchiul eĭ Peruianu, a căruĭ femee era greŭ bolnavă şi întîmplîndu-se adesea să doarmă acolo, într-o sară este urmată de Peruianu în camera eĭ şi este violentată de unchiul eĭ.

„E întuneric, Ana să simte strînsă în braţele luĭ de fer şi cască gura să ţipe, să ţipe tare, să scoale casa, dar nu scoate decît un gemăt năbuşit, groznic ca ultimul suspin al unuĭ asasinat; ia crede însă c-a ţipat, că s-a auzit şi tremurînd să zbătea ca într-un vis oribil; gura luĭ o arde, braţele luĭ o îndurerează. — Lasă-mă... mi e frică... ah! O moliciune subită îĭ discordează toţĭ nerviĭ, crede că moare şi... nu maĭ ştie nimic".

Urmările fapteĭ luĭ Peruianu să văd în curînd. Ana devine grea. Deşi Ana spune tatuluĭ eĭ şi acesta deşi ştie fapta groznică şi murdară comisă de cumnatul săŭ asupra iubiteĭ sale copile, cînd Peruianu vine la batrînul Racliş spre a vedea ce maĭ face victima luĭ, bătrînul nu găseşte altă ceva de făcut decît a i să plînge liniştit despre indispoziţiile copileĭ, de lipsa eĭ de poftă de mîncare, etc.

Dan află de toată această întîmplare prin Poteraş, şi cu toate aceste, ca un noŭ Hamlet, tot ce-ĭ vine în minte la auzul grozăviilor cărora căzuse jertfă iubita inimeĭ luĭ, e să scrie impresiile sale. Apoĭ „zilele treceaŭ si Dan să gîndea tot maĭ rar la Ana, une-orĭ să întreba dacă în adevăr a existat o fiinţă care a trecut aşa ca o lumină prin conştiinţa luĭ saŭ e numaĭ o amintire maĭ vie din ce a cetit orĭ a visat odinioară. Intr-o zi la redacţie vede o cartă postală scrisă de mîna Aneĭ din Paris, unde ia să dusese cu tatăl eĭ spre a-şĭ ascunde ruşinea, prin care cartă cerea să i să trimeată ziarul acolo. Din ziua aceia Dan începu iar să să gîndească la Ana, să pune iar la făcut poeziĭ. Priboianu

directorul gazeteĭ, ce ţinea mult la Dan, văzindu-l pierdut pe gîndurĭ, slab şi descurajat, îl face să-ĭ mărturisască într-o convorbire iubirea luĭ pentru Ana Racliş. La mirarea luĭ Priboianu despre persoana în care-şĭ pusese iubirea, «domnişoara care»... Dan întimpină; «ştiŭ, dar ce e de vină? dacă a avut un unchiŭ mizerabil ce a nenorocit-o". Priboianu văzînd pe prietinul săŭ aşa de mîhnit, îĭ oferi suma trebuitoare ca să plece la Paris. Aicĭ după ce Dan întîlneşte pe Racliş, să duce la el a casă unde vede pe Ana. Iĭ spune că o iubeşte, ia respunde iubireĭ luĭ şi să hotărăşte să să cunune acolo, în Paris. Apoĭ Dan, cu soţia luĭ Ana şi cu copilul pe care îl năcuse în Paris, să întorc în ţară. Aicĭ, Ana să înstreinasă cu totul de rudele eĭ, şi era natural să fie astfeliŭ, din pricina falşeĭ poziţiĭ ce o aveà. Să căsătorise într-adevăr, însă nu cu tatul copiluluĭ eĭ, ci cu un altul care fiind om sarac, putea fi bănuit de lume că o luase pentru zestrea eĭ, deşi nu mare, dar tot vr-o 40.000 de leĭ. «Nu eşia din casă, n-avea nicĭ o prietină. Adesea zilele i să păreau lungĭ, apăsătoarè, singurătatea îi dădea gîndurĭ urîte, o umplea de temerĭ neînţelese, superstiţioase; ş-atuncĭ să aşăza la fereastă şi aştepta pe Dan cu nerăbdare». Intr-o zi întorcîndu-se cu Dan de la o preumblare şi văzînd o damă într-un cupeŭ, întrebà pe barbatul eĭ «cînd o s-avem şi noĭ un cupeŭ? Dan să îngriji mult de această întrebare. Altă dată stătea cu Ana de vorbă şi îşĭ aminteaŭ cum s-aŭ cunoscut, cum aŭ încolţit iubirea în inimile lor, cînd de odată Ana îl întreabă: «Tu aĭ spus doĭceĭ să mute patul de acolo?" Nouă suparare pentru Dan, pe care îl durea aceste ruperĭ subite de ideĭ, aceste săriturĭ de la visurĭ de iubire la proza vieţiĭ de toate zilele. Intre acestea Racliş ce să dusese în Basarabia la nişte rude ale sale, moare acolo. Mare tristeţă pentru Ana. Rămasă singură, numaĭ cu Dan, fără tatăl eĭ, fără nicĭ o rudă cu care să fie în relaţiĭ, fără nicĭ o prietină; vroia să plece din Bucureştĭ, cînd şi Dan îĭ spune că ar putea obţinea să fie numit judecător de pace la Pungeştĭ, în ţinutul Vasluiuluĭ. *Ana nu-şĭ maĭ putea stăpîni bucuria* «O de cîte orĭ nu m-am gîndit şi eŭ la asta, ca la un vis nerealizabil», şi cu toate aceste cînd Ana auzia pe tapiţer împachetînd mobilele, i să părea că toată viaţa eĭ să distruge, dar să silea să s-arăte veselă, ca să nu înţeleagă Dan". Cînd ajunge la Pungeştĭ şi să aşază la casa unuĭ

preot, curată şi plină toată de miros de busuioc, Dan întreabă pe Ana: Aşa-ĭ că-ĭ drăguţ aicĭ? şi ia îĭ respunde: «*Ce fericită mă simt, pare că nu mă încred*“—şi eĭ privesc miraţĭ în toate părţile, să extaziază de toate nimicurile». Cu toate că regretaŭ într-o privire mişcarea şi zgomotul ce l părăsise pentru linişte mormîntală în care petreceaŭ acuma, eĭ găseaŭ o despăgubire la ceia ce pierduse în dragostea care-ĭ unea „*ş-amîndoĭ ţinîndu-se de mînă eşiaŭ în tîrg şi să duceaŭ încet pe şosea*». Intr-o zi să certară puţin de la o sobă din care eşia fum. Să vede insă că urîtul începuse a cuprinde pe Ana şi ia devenise nervoasă. Ea ţipa une-orĭ la copilă să tacă cînd plîngea: lucru ce pînă atuncĭ nu făcea. Dan caută să o liniştească. Ia îĭ spune: «Te rog lasă-mă — Dar ce nu mă iubeştĭ?. In momentul ăsta *nu*»! Dan să retrasă. Cu toate acestea să împâcă curînd după aceia «*Ana îĭ înfăşură braţele după gît i-l strîngea cu mîna capul pe inimă şi valurĭ de regrete surde o năvăleaŭ din toate părţile sufletuluĭ, i să umplea în întuneric ochiĭ de lacrimĭ*»: Impacarea era din inimă şi nu făţărire.

„Era prin Fevruar. Dan venise de la judecătorie, bolnav, *îl durea capul*.—Ce o fi durerea asta de cap la tine, nu pricep... înainte n-o aveaĭ. „E aerul închis acolo şi miroase une-orĭ aşa de greŭ“—Cine te-a pus să te facĭ judecător, şi ce, toată viaţa aĭ de gînd să te chinueştĭ aice? «Nino cum găseştĭ tu totdeauna ocazie să mă amărăştĭ“.— Ia lasă-mă că m-am săturat, nu-mĭ maĭ face morală te rog. „Oh cum mă torturĭ“—D'apoĭ tu! cînd aĭ şti. Dar iar s-înpacă «*Dan îĭ deschise braţele ia îşĭ lăsă capul pe peptul luĭ şi pe amîndoĭ îĭ inecă plînsul*». Sînt invitaţĭ la un bal la arendaşul moşieĭ Steno. Ana elegantă şi frumoasă este încunjurată de toţĭ. Dan sta la o parte nemulţumit. Cînd să-ntorceaŭ de la petrecere eĭ nu vorbiră nimic. Dan să mira cum nu să pricepe ia ce să petrece în sufletul luĭ; aştepta să-l întrebe, să s-arăte neliniştită; dar ia nicĭ gîndea. Cînd intră în casă Ana spuse: uf ce răcoare e în *apartamentele noastre. Totuşĭ eĭ să înpăcaŭ din noŭ.* Eraŭ micĭ neînţelegerĭ conjugale care nu ar fi putut avea nicĭ o urmare maĭ însemnată. Ia îl îndemna să să silească a căuta să înainteze, ca să scape din Pungeştĭ, şi Dan îĭ spunea că va stărui să fie numit membru la Tribunalul de Vasluiŭ. Să vede însă că ceva să pusese între eĭ, (vom vedea în curînd ce). Intr-o zi Dan ca din senin: „Ziceaĭ

tu adineaorea că nu maĭ sîntem aşa de fericiţĭ ca la început, eŭ cred că dacă ne-am iubi cum ne iubeam, atuncea..." —Dar eŭ te iubesc dragă, ce om curios eştĭ tu ? respunse Ana. „De ce curios ?" — *Că-ţĭ puĭ aşa cîte ceva în cap şi te gîndeştĭ mereŭ zile întregĭ, săptămînĭ întregĭ, tot aia şi tot aia*. Uite, de cînd sîntem aicĭ tu n-aĭ maĭ scris nimic. Cînd aĭ să te apucĭ de roman. Maĭ linişte ce avem ?—Pe Dan îl tortura un gînd, că poate femeia luĭ nu era mulţumită cu soarta eĭ, că poate ia suferea în tăcere, îşĭ aducea aminte de unele vorbe ale eĭ, de unele căutăturĭ de reproş. Ia căuta să-l liniştească să-ĭ împrăştie temerile şi iar îşĭ *cădeaŭ în braţe plîngînd.* Dan să pune să scrie romanul, dar Aneĭ nu-ĭ place cum l-aŭ început, cu scena între ţaranĭ. Să iaŭ la ceartă de la această împrejurare şi-şĭ spun cuvinte maĭ grele, între care Ana, dorind să lovească pe Dan maĭ crud, începe a lăuda pe Peruianu, spunînd luĭ Dan că l-aŭ iubit şi că-l iubeşte încă. Dan eşi desperat. Iĭ venea în gînd să spună soţieĭ luĭ: „Doamnă dacă iubeştĭ atît de mult pe scumpul d-tale unchiu, mergĭ si trăeşte cu el" să gîndea însă la ridiculul despărţenieĭ. Ş-apoĭ iarăşĭ pentru ce ar fi ridicul, cîţĭ nu să despart ? De *odată îĭ fulgeră un gînd straniŭ, înfiorător, «Ana s-a sinucis"*. El tresări şi-şĭ întoarse capul; i să părea că aude un glas din urmă. Dan fugi spre casă, îngrozit de tabloul ce nu şi-l maĭ putea sterge din minte. Cînd ajunse aicĭ, Ana dormea lîngă copila eĭ. Pe Dan însă îl apucaŭ tot maĭ des durerile de cap; începu a-şĭ pierde cugetul şi de odată înebuneşte. Pe cînd îl duceaŭ la doctorul Suţu, Peruianu declama în cameră asupra moralităţiĭ publice.

*
* *

Pentru ce înebuneşte Dan ? Este nebunia luĭ o urmare a suferinţelor pe care le îndura în căsătoria luĭ cu Ana ? Fără îndoială că nu. Cel puţin din expunerea domnuluĭ Vlahuţă nu reiesă aceasta.

Ana singură dorisă a să strămuta din Bucureştĭ, unde nu maĭ putea trăi. Poate că Pungeştiĭ fusese răŭ aleşĭ de Dan ca loc de retragere ; dar lucrul nu era doar ceva peste putinţă de reparat. Nu era una din acele nenorocirĭ înaintea căreia mintea, neştiind cum să maĭ iasă din încurcătură, sare din ţîţînĭ. Nu era doar în ţara românească

aşa de peste putinţă ca Dan să să strămute la Vasluĭ, şi în cît timp este o speranţă, desperarea şi decĭ rostirea eĭ cea maĭ supremă nebunia, nu poate avea loc. Purtarea Aneĭ cu Dan nu era apoĭ aşa ca să-l aducă la pierderea minţiĭ, şi dacă d-l Vlahuţă vra să motiveze această nenorocire cu scena acea maĭ violentă, în care Ana pentru a lovi maĭ greŭ în Dan, ĭĭ spune că iubeşte pe Pernianu, apoĭ d-sa nu motivează prin nimic această schimbare subită a Aneĭ faţă cu soţul eĭ. Fusese între eĭ micĭ neînţelegerĭ, dar care toate să sfîrşise prin împăcărĭ sincere, însoţite de regrete şi lacrimĭ; de unde decĭ de odată acea zbucnire violentă a Aneĭ?

Dan înebuneşte fiind că simburele nebunieĭ era în el, şi aceasta dacă nu ne înşelăm este chiar tema desfăşurată de d. Vlahuţă. De aicĭ provine melancolia luĭ, greutatea cugetăriĭ luĭ, viaţa luĭ prea visătoare, frigurile ce-l apucă aşa fără nicĭ un motiv, durerile luĭ de cap care-l cuprind *încă inainte de a să fi certat el o singură dată cu Ana.*

Dacă astfeliŭ sînt lucrurile—şi este cu neputinţă, faţă cu expunerea d-luĭ Vlahuţă, ca lucrurile să stea alfeliŭ, atuncĭ romanul săŭ este greşit din fundament, căcĭ nicĭ odată o boală, fie ia chiar psihică nu poate alcătui fundamentul unuĭ roman. Cel mult poate intra ca element în complicaţie cu lupta pasiunilor şi a intereselor, precum în La dame aux Camélias a luĭ Alexandre Dumas fils, dar şi atuncĭ rămîne foarte discutabilă valoarea estetică a unuĭ asemenea element. Să ne închipuim că Dan nu ar fi înebunit şi *nicĭ nu trebuia să înebunească dacă nu ar fi fost bolnav de maĭ înainte.* Cum ar remînea atuncĭ cu catastrofa care trebuia să încheie romanul? aşa că ar fi rămas numaĭ cu banalităţile cerţilor conjugale, ba că mă iubeştĭ, ba că nu mă iubeştĭ, saŭ cel mult s-ar fi sfîrşit tot atît de banal prin o despărţenie pe motive de injuriĭ grave, *deslegarea romanuluĭ d-luĭ Vlahuţă nu esă din însuşĭ a luĭ ţesetură,* ci din o înprejurare exterioară, boală fizică şi psihică de care suferea eroul săŭ.

Şi cu toate aceste era uşor din închegarea închipuită de d. Vlahuţă a scoate cu puţine modificărĭ o foarte bună intrigă de roman, care să motiveze în chip logic şi psihologic nebunia luĭ Dan. N-avea decît să urmărească consecvent caracterul Aneĭ, pe care ne-o prezintă la început, şi pe icĭ colea chiar în cursul romanuluĭ, ca o persoană uşoară, căreia ĭĭ plac toaletele, balurile, care sare de la o

gîndire poetică la cele maĭ prozaice fără a fi atinsă cîtușĭ de puțin prin asemenea „ruperĭ de ideĭ“; dacă d-l Vlahuță ar fi pastrat Aneĭ caracterul eĭ de cochetă și ar fi făcut-o să să ducă după Dan numaĭ din cauza păcatuluĭ ce a căzut se asupra eĭ cu Peruianu, *fără însă a-l iubi, ci numaĭ fațărind cătră el o simțire neadevarată*; dacă în loc de a o face pe dînsa să ceară a să duce din Bucureștĭ, autorúl l-ar fi făcut pe Dan să caute a fugi de acolo și din orĭ ce-alt oraș, spre a nu maĭ auzi hula ce să arunca pe obiectul închinăriĭ luĭ; dacă în fine după ce Dan face pentru dînsa toate jărtfele, ia l-ar fi mustrat necontenit pentru viața pe care o silea s-o ducă și la sfîrșit l-ar fi tradat chiar cu Steno, arendașul de la moșia Pungeștiĭ, Dan dacă ar fi înebunit atuncĭ, am avea o desfășurare logică a faptelor ce nu ar lăsa nimic de dorit.

*
* *

Dar afară de această greșală fundamentală în concepția planuluĭ obștesc al romanuluĭ săŭ, d. Vlahuță este foarte slab în motivarea maĭ fie-căreĭ scene. Așa bunăoară cum să poate ca, după ce a fost în casa luĭ Racliș la Sinaia și a prînzit la el, Dan care iubește atît de mult pe Ana, să nu să maĭ ducă pe la casa lor, după ce să întoarce în Bucureștĭ ? Să va întimpina poate timiditatea luĭ Dan. Dar după ce ia să mută chiar în casa din fața luĭ, după ce Dan o vede la fereastă în repețite rîndurĭ și ia îĭ face semne, îl salută, tot nu îndrăznește să meargă la ia; în acest caz nu ar maĭ fi timiditate, ci prostie, și orĭce însușire e permisă unuĭ eroŭ de roman, numaĭ aceasta nu, afară doară în romanele comice. Dar cel puțin putea să-ĭ scrie; căcĭ nu este om așa de timid care să nu îndrăznească măcar a scrie în asemenea împrejurărĭ; ba chiar cine cunoaște oameniĭ știe că ceĭ foarte timizĭ la vorbă sînt foarte îndrăznețĭ la scris. Dar cînd află Dan că Ana să mărită cu nesuferitul Drăghicĭ; nicĭ atuncĭ să nu să miște ? A ! ba să-l aducă numaĭ la suspinurĭ, să-ĭ pară răŭ că nu e Ana cea drăguță visată de el ci, o *cochetă, o frivolă.* Cum Dan iubia pe Ana la nebunie, căcĭ altfeliŭ nicĭ n-o putea iubi, fiind atins de pe atuncĭ încă de încolțirea acesteĭ bolĭ, și el nu să sparie, nu aleargă, nu caută să să convingă, și ceia ce găsește de făcut este de a însărcina pe Țiganu

Poteraş cu iscoada ? Maĭ mult încă, el nu să mişcă nicĭ atuncĭ cînd aude grozăvia întîmplată cu Ana în casa luĭ Peruianu. Aceasta ne pare atît de peste putinţă încît ne întrebăm cum a putut d. Vlăhuţă să nu simtă greşala enormă ce o comitea în contra cerinţeĭ celeĭ maĭ elementare a logiceĭ pasiunilor ? Dar ce să zicem despre modul cum Ana să lasă a fi violentată de un om pe care nu-l iubeşte şi nu-l poate iubi, unchiul eĭ ! Descrierea d-luĭ Vlăhuţă ar fi de minune pentru o femee ce s-ar afla pe jumătate silită, pe jumătate consimţind *la un om pe care-l iubeşte*. Dar o femee să cedeze forţeĭ brutale fără a lupta şi să leşine de la prima sărutare zmulsă buzelor eĭ, aceasta nu cred să să fi văzut. Este cunoscut că unul din instinctele cele maĭ puternice ale femeeĭ este ruşinia (pentru ceĭ franţuziţĭ: pudoarea). O femee îşĭ apără onoarea eĭ la egal cu viaţa, adeseorĭ maĭ presus de ia. *Instinctul conservăreĭ*, care nu să lasă a fi escamotat nicĭ de filozofie, nicĭ de poezie, trebuia să o împingă la o luptă straşnică, să ţipe, să cheme în ajutor, şi numaĭ dacă ar fi făcut totul cu putinţă spre a scapa şi nu ar fi răspuns nimenea chemărilor eĭ, la sfîrşit ar fi putut, zdrobită de luptă, să piardă cunoştinţa. Ne prezintă astfeliŭ d. Vlahuţă lucrurile ? Nu ! Ana cedează aşa de uşor, nicĭ nu ţipă macar, deşi a *crezut că a făcut-o*; apoĭ aceasta să chiamă a violenta natura, spre a nu ne osteni prea mult gîndirea cu închipuirea uneĭ situaţiunĭ reale. Tot aşa de nefiresc, revoltător pentru simţimîntul moral este că urăciunea de Peruianu să aibă cutezanţa a calca în casa luĭ Kacliş cînd ştie că acesta a aflat murdăria comisă de el, şi maĭ de necrezut este cum poate tatăl Aneĭ să primească pe cumnatul săŭ, ba să i să jăluiască că copila luĭ ar fi pierdut pofta de mîncare, cînd Ana îĭ spusese actul de brutalitate căruia căzuse jertfă din partea luĭ Peruianu. Şi să nu ni să intimpine că Ana ĭar fi spus numaĭ că a fost violentată, fără a-i arăta de cine, de oarece atare mărturisire pe jumătate nu ar avea nicĭ un înţeles, şi Ana putea să-şĭ arăte nevinovăţia eĭ despre un asemenea fapt numaĭ şi numaĭ denunţînd pe moşul săŭ. Apoĭ urma romanuluĭ ne arată că fapta luĭ Peruianu este curînd cunoscută de tot Bucureştiul. In loc ca tatăl Aneĭ să arunce bestia pe fereastă, stă cu el liniştit de vorbă şi i să plînge de starea sănătăţiĭ feteĭ luĭ !!,

Am intrebat maĭ mulţĭ doctorĭ dacă e posibil ca o fe-

mee să cedeze violenții fără a țipa, și mi-a spus că să întîmplă uneori la femei isterice. Apoi cu o isterică și cu un nebun nu să alcătuește un roman.

Tot așa de puțin logic e dezvoltarea caracterului Aneĭ despre care nu să poate afla ceia ce vroește, ce-ĭ place și ce nu-ĭ place; dar despre contrazicerile eĭ s-a vorbit cînd s-aŭ analizat motivul înnebunireĭ luĭ Dan.

*
* *

Și cu toate acestea d. Vlahuță are însușirĭ eminente de scriitor de roman, una maĭ ales fără de care nu e bine să te atingĭ de acest gen literar. Știe să intereseze și partea întîiŭ a romanuluĭ d-sale pînă la strămutarea luĭ Dan ca judecător la Pungeștĭ să cetește cu plăcere. Are multe portrete foarte bine schițate, bunăoară acel al luĭ Priboianu, simpaticul director de gazetă; scene foarte duioase precum nașterea amoruluĭ între Albert Lambrino și Miba în Berlin· observațiĭ psihologice de un adevăr rar și de o migăioasă amărunțime, precum maĭ cu osebire sfiala luĭ Dan de a să înfățoșa înaintea luĭ Racliș și a Aneĭ în Paris, unde timp de două săptămînĭ să preumblă sub ferestele eĭ, fără a îndrăzni să urce scările; tablourĭ de o gingășie foarte mare precum acel cînd Ana să dezbracă și descrierea în acțiune a frumosuluĭ eĭ corp; apoĭ la fie ce pas aproape cîte o aruncătură de ochĭ asupra stăriĭ noastre sociale, încît romanul capătă un fond de tabloŭ de o importanță netăgăduită. Toate aceste ne arată că este multă stofă în d. Vlăhuță. De aceia mi-am și dat osteneala a analiza romanul săŭ cu această amărunțime, căcĭ, orĭ-care ar fi defectele luĭ, e o încercare serioază în literatura noastră. Ce ar fi trebuit d-luĭ Vlăhuță, ar fi fost schițarea și studiarea adîncă a unuĭ plan al întregiĭ clădirĭ ce vroia să rîdice, înainte de a fi pus mîna spre a eĭ edificare. Dl. Vlahuță să vede că a închegat începutul și și-a pus în gînd să sfîrșască romanul cu nebunia luĭ Dan. Cum s-o aducă însă și s-o motiveze nu s-a gîndit în destul; de aceia a greșit concepția obștească a creațieĭ sale.

*
* *

Maĭ avem o observație foarte gravă de făcut d-luĭ Vlahuță. Limba în care Dan e scris este în multe locurĭ în-

tr-adevăr înspăĭmîntătoare, plină de neologismele cele maĭ neiertate precum digera (mistui), efort (silință, cel mult sforțare), antrenare (răpire), dezolare, reproș, savurează, captivant, alarmant, iremediabil, penibil, apetisant, și sute de altele, din care maĭ însemnăm numaĭ pe fenomenalul *obsedant*».

Cetind romanul d-luĭ Vlahuță, pe alocurea, frumos scris, ne aminteam pe poetul cu limba luĭ vînjoasă, adevărat romînească; apoĭ iar dăm de părțĭ inpestrițate așa de pocit, că nu ne vine a crede că sînt eșite din aceiașĭ pană. Și cu ce ar putea îndreptăți autorul întrebuințarea unor terminĭ, pe care chiar nicĭ gazetariĭ noștri nu-ĭ pun în articolele scrise din fuga condeiuluĭ? Cu bogăția ideilor și îngustimea limbeĭ romîne? Nu cred să-ĭ fie învoit a face aceasta în proză, cînd nu o face în versurĭ. Cum? în vers, unde gîndirile trebuie să fie înghesuite, strîmtorate în calupul ritmuluĭ, rimeĭ și a strofeĭ, d-sa găsește spre a lor rostire cuvinte verzĭ romîneștĭ, și în proză unde tot largul hărtieĭ îĭ stă la îndămînă, nu poate ajunge la îmbracarea cugetăreĭ, scrie în o limbă păsărească, nicĭ romînă nicĭ franceză?

Orĭ cine ar putea să invoace acest argument, numaĭ *meșterul Vlahuță* nu.

Sfîrșim critica noastră cu speranța îmbucurătoare că la un al doilea roman d. Vlahuță va îngriji, studia și coordona după cea maĭ strictă cerință a realizmuluĭ bine înțeles,—departe de murdăriĭ, însă aproape de natură—încătușarea intrigeĭ, și va da o formă adevărat romînească poeticilor sale închipuirĭ.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

O descriere a Valahieĭ din viacul XVII.

Descritione in compendio de la Provinzzia di Valachia

Fioriva questa negli lustri passati gia cinquanta anni fa prima che contravenissero col armi agli hovdeni ottomani, li principi Michal vaivoda é Serban vaivoda é ben che tutavia sia rica é assai fertile di tereno é diogni altro trafico mercantile opulente, dagli incendij peró delle guére passate, é molto piu dalle continue é frecuenti scorarie dé Tartari é Turchi circonvezini, resta nulla dimeno in gran parte priva del maggior lume che habbino lé provinzie, che sono lé teré é i suditi, é sicome si contavano ale hóra il numero dé quatordeze millia vile saggeté tute alla detta provinzia, cosi hogi é ridota all comando di quatro mille solamente di cinquanta case l'una aresa con l'altra. E sicome il paese sij in se stesso rico per natura, sarebbe molto piu acrèssiuto anche dal arteffitio umano, mentre l'inmenso tributto che anualmente crola all publico erario, come si dirà asuo loco, non nè levasse il modo ai cittadini i qualli ridotti per questo alla disperatione et all tratar rustico è indiscreto, desidera peró sempre forsse meglio tratenersi nove mutationĭ de principi, non badando che colamutatione che desiderano segli acreson lé gravezze et socombon necessariamente ad altre spese solite farssi in simil mutationi è datal disperatione nassendo lotio si danó percio in continua crapola di manggiare è bevere. E ladetta provin-

tia della Valachia in sito piano, possede gran campagne, è boschi inffeniti, è anche qualche monte unico peró alla parte della Transilvania, è bagnata da molti fiumi, li piu uominadi è grandi, sono: Olto, Arges, Ialoniza è Donboviza: lè peschiere che sono molte, lé qual prendon lorigine dal Danubhio, nè conseguisse dà queste, il principe, considerabile utelle, medemamente dette minere di salle. A minere d'oro, di rame, è di un certo bottume nero che arde come cèra, queste peró non si tocano per non dar ocasione a Turchi di qualche varia. Letèré piu grosse che tiene sono. Giorgizza, Boseu, Remich, Fochsani, Slatin, apresso questo sono altrà diezzi simille che farano. ducento case per una: vi é poi Bocoresti gia residenzza del principe, fà questa tera mille ciquecento fuochi qui fabricai io unà chiesa à beneffitio di nostri catolizi, gualla viene ufficiada dà nostri padri. Confiste l'apulitezza di questa provinzzia in coppia grande di formenti, di queli sottratane quella quantita necessaria per la terà, é comunicatione à suffisienzza anche ai lochi vezini adessa, il resto poi viene comprato da mercanti turchi è grezzi, é per il Danubio sbocando nel mar Negro viene condotti à Constantinopolli. Il vino è prodoto in gran coppia, non è tropo gagliardo é di questi sene spazza in molta quantita, venendone anco de foresti, bevendosse il vino volentieri in questi lochi. Là maggior parte poi di bue é castradi che degli uni e delli, altri, né é fertilissima la provinzzia, viene medemamente condotti da mercanti turchi è grezzi a Costantinopolli, onde trova fasilisimo lésito, è di bue ancorà ne viene còndoti da mercanti albanesi à Zara é daivi dàltri merianti a Venezia. E di meraviglia poi l'infenita coppia di melli che si puo dir che sia quasi il polsso piu saldo della provinzzia, mentre dalle gabelle é dal spazzo di questi, é delle ceré che vene é in gran quantita trova il maggior suo rispiro il paese dalle spese inumerabilli è anualli che fá alla Porta. E sicome gli predeti mieli sono esitati fra Turchia a Constantincpolli, cossi la maggior suma delle cere viene condote da mercanti grezzi, per via di Spalatro a Venetia, é né riportano da Venetia in cambbio, tanta panina di setta, lana, é óro, é la smaltiscono al prencepe é à suoi boiari é altri. Solevano prima i principi della Valachia, et il presente anche tener la ressidentia in Bocoresti, mà da un anno in qua é trasportata in Tregovista per me-

glio asecurar la persona sua, non essendo in bon conzetto con la la Porta. E Tregovista loco prencipalle de la Valachia discosto unà giornata é meza dalli confini della Transsilvania, in questo loco à il principe assai comodo palazzo recinto di mura é per sua guardia tiene continuamente cento arhibusieri i qualli si dàno la muta ogni Sabatto, Elegge per suoi consiglieri dodezi boiari con l'impiego all governo della provinzzia i quali vengono à suo beneplacito deposti, havendo il comando independente in tute le deliberationi. Nel medemo loco risiede l'arcivescovo detto da locó vladicha con autorevol comando sopra tuti i caloggieri et altri religgiosi grezzi è valachi, la cui chiesa catedrale é di onesta grandezza coperta di piombo, con un grande giardino circondato di siepe, con ducento altre chiese di legno è pietra ufficiade da pretti daloro detti biseriche de popi. Ti fa conto che vi possano essere in detto loco disopra di sette millia case, abbitate da quaranta millia anime in circa, e sono dette case di legno coperte di asse et altre di canelle ricinte pur di siepe et altre senza. Vi sono otto monasterij di caloggieri che godano bona intrata, é la contribuiscono all monte Santo, é monte Sinai é ne compartiscon anco bona parte ad altre chiese della Gretia, concorendo in queste alcuni monasterij di Bocoresti. La grandezza poi di questo Principe consiste in havere in ogni evento di guéra otto millia boiari cioe gientil homeni dopo queste sono altri quatro mille di piu bassa conditione detti spatarei. â questi sono tenuti andar alla guera à loro spese, oltre ne paga il principe altri quatromille pur soldati à cavallo deti lofezi, cioe stipendiati, et apresso questo sono altri quatro mille pedoni, esenti dogni gravezza et in ocasione di guera sono pagatti dal principe a un tallero é mezo l'uno al mese et é gente assai brava, atta à maneggiare ogni arma, e larco. Tiene anco sei pezzi di canone grandi et alquanti altri picoli detti organi. Il vestir del principe é assai rico, é superbo porta alcune veste col bavaro longo detta da loró gabanizza fodrata per lordenario di superbi Zebelini.

Intrade		Ussida	
Tributi che leva il principe al paese dua volte all mese cinque millia talleri per volta ad ogni capo di casa per portione del loro potère	120,000	Quatro mille soldadi à cavallo stipendiati Tal. 3 all mese p. uno, mà li stanza tré mesi del han'o portendol tempo havanti	105,000
Datij dé tré saline	40,000	Tributo al Gran S-e	132,000
Datij dé valle é dentro nelle tere	60,000	Presenti all deto nel med^mo^ tempo	10.000
Decime delle casele che fa il melle	70,000	Presenti alli ministri grandi da porta nel med^mo^ tempo	20,000
Gabella deta dal melle p. il gran. Sig. Il mese di settembre ogni casa p. portione	130.000	Presenti alli medmi é ad altri in piu volte nell anno	50,000
Gabella deta il fumo ogni casa d. lochi grossi ecetuato li bojari é soldadi é altri che é in servitio del Principe Tal. 1 p casa	40,000	Presenti alli bassa di Gretia é di Şilistria	20,000
Gabella detta erba fresca	10.000	Spese eella corte del principe é donativi a piu qualita di persone	100,000
Talleri	470,000	Talleri	427,000

Per suplir à nove altre imposte della Porta, pone alli poveri del paese.

Venezia Fondazione Quirini stampalia, Relazione politiche vol. II. No. 116 p. 135.

Traducere

Descrierea pe scurt a provinciei Valahia

Inflorea aceasta (Valahia) în vremile vechĭ, pînă acum cinzecĭ de anĭ, înainte de a să opune cu armele, oardelor Turceştĭ, principiĭ Mihail voevod şi Şerban voevod, şi cu toate că este destul de roditoare şi bogată în pămînturi şi alte producte de negoţ, totuşĭ din pricina foculuĭ războaelor trecute şi maĭ mult încă din necurmatele şi desele incursiunĭ ale Tatarilor şi Turcilor vecinĭ, remase totuşĭ în mare parte lipsită de cea maĭ mare strălucire ce e dată provinciilor, care stă în pămînturĭ şi supuşĭ, şi din ceia ce să număraŭ atuncea cu cifra de patru-spre-zece miĭ oraşe supuse toate ziseĭ provinciĭ, e redusă astăzĭ a stăpîni numaĭ patru miĭ de cîte cincĭ zecĭ de familiĭ (saŭ case) luate una cu alta. Şi precum ţara este prin ia însăşĭ destul de bogată de la natură, ar fi încă mult maĭ sporită (această bogăţie) prin industria omenească dacă imensul tribut ce să fură în fie-care an din tezaurul public, cum să va vedea maĭ departe, n-ar lua acest mijloc cetăţenilor care reduşĭ din astă pricină la desnădejde şi la comploturĭ grosolane şi făţişe, doresc, crezînd că va fi maĭ bine, să înlesnească schimbărĭ de principĭ, neluînd seama că, cu schimbarea ce doresc îşĭ sporesc greutăţile şi să supun de la sine altor cheltuelĭ cerute poate în astfeliu de schimbărĭ şi de atîta desnădăjduire, născîndu-se să dedaŭ în necurmate ticăloşiĭ de a mînca şi a bea. Zisa provincie a Valahieĭ are o aşezare joasă, posedă întinse cîmpiĭ şi nesfîrşite pădurĭ, şi încă cîţĭ-va munţĭ, însă numaĭ spre partea Transilvanieĭ ; este scaldată de multe riurĭ, cele maĭ renumite sînt : Oltul Argeşul, Ialomiţa şi Dîmboviţa : bălţile care sînt multe şi-şĭ aŭ originea în Danubiŭ, să formează din aceste considerabile mlaştine asemenea şi depozite de sare. Are mine de aur, de cupru şi de un feliŭ de lemn negru ce arde ca ceara, acestea însă nu să ating, pentru a nu da Turcilor prilej de vre o schimbare. Cele maĭ marĭ oraşe ce stăpîneşte sînt Gherghizza, Buzeul, Rîmnicul, Focşanĭ, şi Slatina ; pe lîngă aceste sînt alte zece asemenea care ar cuprinde fie-care cîte două sute case (saŭ familiĭ) ; maĭ e apoĭ Bucureştiĭ acum reşedinţa principeluĭ ; cuprinde acest oraş una mie cincĭ sute familiĭ, aicĭ zidiĭ eŭ biserică în folosul catolicilor noştri, în care să face slujba de către preoţi noştri. Consistă bogăţia acesteĭ pro-

vinciĭ în marea cantitate (saŭ abondențǎ) de grîŭ, din care sǎ reține cantitatea de nevoe pentru țarǎ, și sǎ maĭ trimete încǎ de ajuns și locurilor vecine cu ia, iar restul este cumparat de negutitorĭ turcĭ și grecĭ și dus pînǎ la Constantinopole pe Danubiu și apoĭ pe marea Neagrǎ în care sǎ varsǎ el. Vinul sǎ produce în mare cantitate, nu este tocmaĭ tare și sǎ consumǎ [1]) mult, aducîndu-se încǎ și streine — în aceste locurĭ bîndu-se cu plǎcere vinul. Cea maĭ mare parte apoĭ din boiĭ și oile de care este foarte bogatǎ provincia, asemenea sǎ duc de negutitorĭ turcĭ și grecĭ la Constantinopole, unde gǎsesc ușor [2]), iar boiĭ sǎ duc de negutitorĭ albanejĭ la Zara și de acolo de cǎtrǎ alțĭ negutitorĭ la Veneția. E de mirat apoĭ nesfîrșita cantitate de miere care s-ar putea zice cǎ este aproape venitul cel maĭ statornic al provincieĭ, iar din vǎmĭ și din consumarea acestia, din ceara ce sǎ produce în mare cantitate, țara poate întimpina în mare parte, cheltuelile nenumǎrate și anuale ce face pentru Poartǎ. Și precum zisa miere este vîndutǎ prin Turcia la Constantinopole, astfeliŭ cea maĭ mare parte din cearǎ este dusǎ de negutitorĭ grecĭ, pe drumul de la Spalatro, la Veneția, și aduc din Veneția, în schimb atîtea stofe de matasǎ, lînǎ și aur și le vînd principeluĭ, boerilor sǎĭ și altora. Obișnuiaŭ la început principiĭ Valahieĭ și actualul chiar, a ține reședința în Bucureștĭ; însǎ de un timp în coace a strǎmutat-o la Tîrgoviștea, pentru a asigura maĭ bine persoana sa, nefiind în bunĭ terminĭ cu Poarta. Tîrgoviștea este locul principal al Valahieĭ departe o zi și jumǎtaĭe de hotarele Transilvanieĭ ; în acest loc principele are un palat destul de îndǎmǎnatec, încins de ziduri, iar pentru paza sa ține veșnic una sutǎ arcașĭ cari sǎ schimbǎ în fiecare Sîmbǎtǎ. Alege ca sfetnicĭ aĭ sǎĭ doi-spre-zece boerĭ, cu însǎrcinarea de a guverna provincia, care sînt depușĭ dupǎ bunul sǎŭ plac, avînd el hotǎrîrea netermuritǎ în toate deliberǎrile. In acelașĭ loc reșede arhiepiscopul numit de eĭ Vlǎdica cu putere autoritarǎ supra tuturor cǎlugǎrilor și altor religioșĭ, grecĭ și valahĭ, a cǎrui bisericǎ catedralǎ este de mǎrime potrivitǎ, acoperitǎ cu plumb, cu o grǎdinǎ mare încinsǎ de gard, avînd și alte douǎ sute bisericĭ de lemn și de piatrǎ, în care slujesc preoțĭ, zise de eĭ bisericĭ ale popilor.

1) Spazzare—vider.
2) Sigur, solid.

Să socoteşte că pot să fie în zisul loc maĭ mult de şapte miĭ case, locuite de patru-zecĭ miĭ suflete aproape, şi sînt aceste case de lemn acoperite cu şindilă şi altele cu stuh îngrădite tot cu gard şi altele fără (îngrăditurĭ). Sînt opt mănăstirĭ de călugărĭ care să bucură de bune veniturĭ ce le consacră sfîntuluĭ munte şi munteluĭ Sinai, şi maĭ împart încă o bună parte şi altor bisericĭ din Grecia, făcînd în aceasta concurenţă cîtorva mănăstirĭ din Bucureştĭ. Puterea acestuĭ principe constă în a avea în orĭce caz de războiŭ opt miĭ boerĭ, adică nobilĭ (gentilhommes) după care sînt alţĭ patru miĭ de condiţie maĭ de jos numiţĭ spătăreĭ, şi aceştia sînt îndatoraţĭ a merge în războiŭ pe cheltuiala lor. Afară de aceştia maĭ plăteşte principele alţĭ patru miĭ, tot soldaţĭ călărĭ, zişĭ lefegiĭ, adică cu plată, şi pe lîngă aceştia sînt alţĭ patru miĭ pedestri scutiţĭ de orĭce dare şi în caz de războiŭ sînt plătiţĭ de către principe cîte un taler şi jumătate de fie-care pe lună ; şi e un popor destul de curagios, apt în a mînui orĭce armă şi arcul. Ţine (principele); încă şase bucăţĭ de tunurĭ marĭ şi alte cîte-va micĭ, zise organe. Imbrăcămintea principeluĭ este destul de bogată şi luxoasă, poartă cîte-va haine cu gulerul lung numite Cabaniţă, căptuşite de obiceiŭ cu superbĭ Cacomĭ.

Intrărĭ		Eşirĭ	
Tributurĭ ce ia principele din ţară de două orĭ pe lună cinci miĭ de talerĭ de fiecare dată, de fiecare cap de familie proporţional cu puterea lor	120.000	Patru miĭ soldaţĭ călărĭ plătiţĭ a 3 tl. pe lună, de fiecare însă li se opreşte treĭ lunĭ din an	105,000
Veniturĭ a treĭ saline	40,000	Tributul Sultanuluĭ	132,000
Zecimĭ asupra stupilor ce daŭ mierea	70,000	Prezenturĭ aceluiaş în acelaşĭ timp.	10,000
Vama zisă a mierei pentru Sultan. In luna Septemvie fie-		Prezenturĭ miniştrilor mari. Porţeĭ în acelaşĭ timp	20.000
		Prezenturĭ acelorașĭ şi altora în maĭ multe rîndurĭ pe an	50,000

care casă, după partea eĭ	130.000	Prezenturĭ pașilor Grecieĭ și Silistrieĭ	20,000
Vamă zisă fumul (fumăritul) fie-care casă de locurĭ marĭ exceptațĭ fiind boeriĭ și soldațiĭ și alțiĭ ce sînt în serviciul Principeluĭ, leĭ 1 de casă	40,000	Cheltuelĭ ale curțeĭ principeluĭ și darurĭ la maĭ multe felurĭ de persoane	100,000
Vamă zisă a ierbeĭ tinere	10,000	Taleri	427,000
Taleri	470,000		

Pentru a face față la alte nouă impozite ale Porțeĭ, pune dărĭ saracilor țăriĭ.

Descrierea trebuiea să fie de pe timpul luĭ Mateĭ Basarab.

NOTIȚE

Intimpinare —Revista «Viața», într-un articol subsemnat Delavrancea dă a înțelege că eŭ aș fi luat banĭ de la principele Al. Stirbeĭ spre a pune în lumină favorabilă domnie părintelui săŭ principele Barbu Stirbeĭ al Munteniei. Insinuația d-luĭ Delavrancea este o ridicolă calomnie. Dacă să va ceti volumul VI, să va vedea că tendința mea a fost de a arăta maĭ cu deosebire mersul propășitor al țărilor romîne în timpul domniilor tuturor principilor de la 1821 în coace : a luĭ Grigore Ghica, Ioan Sandu Sturza, Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu, Mihaiŭ Sturza, Barbu Stirbeiŭ și Grigori Ghica al Moldoveĭ. Nu să poate tăgădui că Romîniĭ nu aŭ făcut progrese însemnate în timpul tuturor acestor domniĭ și *că aceste progrese sînt datorite cu deosebire inițiativeĭ lor*. Dacă nu am cercetat și partea ce poate părea umbroasă a domnieĭ lor, am făcut-o din motiv că toate aprețuirile contimporanilor în această privire sînt inspirate numaĭ de ură, calomnie și pasiuni răle ; prin urmare nu le puteam da crezare. Astfeliŭ ce incredere să poate pune în opiniunile luĭ Vaillant, Billecocq, Kotzebue și alțiĭ vădițĭ dușmanĭ personalĭ aĭ luĭ Alexandru Ghica, Bibescu saŭ Mihaiŭ Sturza ? Acuzarea făcută acestor domnĭ de servilism către Rusia nu are niciĭ un înțeles. Țările romîne eraŭ supuse politicéște sub despotismul rusesc și dacă este ceva de admirat, apoĭ de sigur e faptul că a putut să să opună, fie prin mijloace indirecte, fie prin trecerea ce o aveaŭ, la unele cererĭ nedrepte ale imperiuluĭ moscovit. A să pretinde însă acestor domnĭ din timpul regulamentuluĭ or-

ganic ca să fi arătat față cu Rusia o purtare neatîrnată și mîndră, este curat vorbind, o nebunie. Apoĭ de la declararea noastră de neatîrnare până astăzĭ, dacă s-ar scruta cu amăruntime istoria relațiilor noastre exterioare, s-ar găsi oare mult maĭ multă doză de spirit de neatîrnare de cum aŭ aratat-o Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Mihaiŭ Sturza? și sîntem doară, dragă doamne, de sine stătătorĭ! Sînt situațiunĭ fatale, în care ascultarea e de nevoie spre a scapa ceva maĭ mult încă de cît mîndria, existența însășĭ. Apoĭ pe atuncĭ existența noastră națională era un joc în mîna puterilor stăpîne, și să cere ca domniĭ noștri să fi jucat rolul luĭ Don Quixotte?

Cît despre relațiile mele bănești cu principele Alexandru Stirbeiŭ, ele s-aŭ mărginit în aceea că principele aŭ avut bunătatea a-mĭ cumpăra cîteva exemplare din Istoria Romînilor, venindu-mĭ astfeliŭ în ajutor pentru tipărirea aceșteĭ lucrărĭ. Același lucru însă l'a făcut în primul loc Majestatea sa Regele, apoĭ domniĭ George Cantacuzino, Anastasă Stolojan, Ioan Miclescu, Gh. Monteoru, principiĭ Gh. Bibescu și Grigori Sturza, defuncțiĭ Constantin Alcaz și Dim. Meleghi și dl Marinescu Bragadir. Fără acest sprijin mi-ar fi fost peste putință să adun ceĭ 30,500 de leĭ cît m-a costat tiparul celor 6 volumurĭ. Eŭ nu am fost subvenționat zecĭ de anĭ pentru a-mĭ scrie lucrarea, nicĭ nu mi s-a tipărit pe socoteala statuluĭ saŭ a Academieĭ, mod foarte ușor de a scrie și tipări, ci, bună ră, așa cum este, Istoria Romînilor a fost *productul întreg al proprieĭ mele muncĭ.*

Iată adevărul. Cine-l va primi, bine. Cine nu, puțin îmĭ pasă! Eŭ îmĭ știŭ conștința curată. Nu mi-am vîndut părerea pe banĭ și sînt convins că am făcut o lucrare pentru care dacă nu contimpuraniĭ, cel puțin viitorimea îmĭ va fi recunoscătoare.

Dar ponosul d-luĭ Delavrancea își are explicația luĭ. In Academie am îndrăznit să susțin cartea iubituluĭ meŭ fost elev Ioan Bogdan *Cronicile vechĭ ale Moldoveĭ înainte de Ureche*, in contra colecțieĭ de novele al d-luĭ Delavrancea, cele cu „căderea turuluĭ pantalonilor“. *Inde irae.*

A. D. Xenopol.

II

Sofia de Kowalewski, una din ilustrațiile matematice ale veaculuĭ nostru, profesoară de analiza înaltă la universita-

tea din Stockholm, răpită prin moarte abia la vrîsta de 37 de anĭ, spre marea daună a științeĭ, să trăgea prin tatăl eĭ Vasile Corvin-Krukovski, general de artilerie rus, din Mateĭ Corvin regele Ungarieĭ, cunoscutul fiŭ al luĭ Ioan Corvin de Huniade.

Iată ce găsim asupra acesteĭ originĭ a vestiteĭ matematice în notița biografică consacrată memorieĭ eĭ în *Rendiconti del circolo matematico di Palermo seanza del 12 Aprile 1891.* „M-me de Kovalevski est professeur à l'Université de Stokholm où elle forme de savantes élèves. Elle descend du roi de Hongrie Mathias Corvin, qui non seulement fut un grand guerrier, mais qui fut encore un protecteur éclairé des sciences, des lettres et des arts. Ce sont évidemment ces dernières qualités dont M-me Kovalewski a tenu à hériter de son illustre ancêtre, et nous l'en félicitons». Cîte-va notițe biografice asupra celebreĭ profesoare credem că vor interesa pe Romînĭ, de oare ce prin părintele eĭ, ea să trage din neamul lor ; le împrumutăm la aceeașĭ scriere.

Ea să născu la Moscva în 15 Decemvrie 1853 ; ea trebue să fi moștenit prin atavismu geniul eĭ matematic din partea mumeĭ eĭ, fiĭca matematiculuĭ Schubert, fiŭ el însușĭ al astronomuluĭ cu acelașĭ nume. Impărecherea în cursul generațiilor al înaltuluĭ spirit moștenit de la Ioan Corvin de Huniade cu aplicările matematice ale suitorilor eĭ despre mamă, explică geniul extraordinar al Sofieĭ în ramura matematicelor. Ea arătă din copilărie o aplicare foarte rostită către acest studiŭ, ce să crede a fi în deobște străin și puțin abordabil creeruluĭ fimeesc. Intîmplîndu-se ca la casa de țară unde locuia cu părințiĭ eĭ să nu ajungă tapeturile aduse din Petersburg spre a acoperi părețiĭ, să puse în odaia copiilor, în loc de hîrtie colorată, niște colĭ din cursul litografiat de matematică înaltă a luĭ Ostrogovski, care fusese urmat de către tatăl eĭ; copila stătea toată ziua suită pe scaune și cetind pe părețĭ lucrurĭ pe care era departe să le poată înțelege. Cu toate aceste, lucru curios, cînd la 14 anĭ începu a lua lecțiĭ de calcul diferențial, profesorul eĭ să mira de faptul că tînăra luĭ elevă părea că cunoaște lucrurile ce i să explicaŭ și că maĭ mult părea a-șĭ aduce aminte de cît a învăța din noŭ teoriile ce i să propuneaŭ. Fără îndoială că ea percepuse prin instinctul geniuluĭ cele cuprinse în colile lipite pe părețĭ, și de aceia

acuma explicările teoriilor celor maĭ complicate ale analizeĭ superioare i să păreaŭ așa de ințălese. După ce să mărită cu paleontologul de Kovalewski la vîrsta de 15 anĭ, merse la Berlin, unde luà 4 anĭ de zile lecțiunĭ private de la celebrul matematic german Weierstrass, nefiind invoit femeilor în Germania a asculta cursurile universitare. Ea fu proclamată Doctor în filosofie și magistră în artă de universitatea din Göttingen, după înfățoșarea numaĭ a tezeĭ sale scrise: «Zur Theorie der partiellen Differentialrechnung 1874». De atuncĭ ea publică maĭ multe lucrărĭ matematice, în totul în număr de 10, dintre care relevăm cu deosebire : Zusätze und Bemerkungen zu Laplace's Untersuchungen ueber die Gestalt der Saturnringe 1885; sur le problème de la rotation d'un corps solide autour d'un point fixe, și maĭ ales ultima lucrare făcută de ea înaintea morțiĭ: Mémoire sur un cas particulier du problème de la rotation d'un corps pesant autour d'un point fixe où l'intégration s'effectue à l'aide des fonctions ultraelliptiques du temps. Această lucrare fu premiată de Academia științelor din Paris în ședința din 24 Decemvrie 1888 cu premiul Bordin, care fu sporit înadins de la 3000 la 5000 de leĭ «pentru slujbele *cu totul extraordinare* aduse fiziceĭ matematice prin opera Sofieĭ de Kovalewski». Ea fusese chemată în 1884, după moartea soțuluĭ eĭ, la catedra de matematicĭ superioare, creată anume pentru dînsa la Universitatea din Stokholm, unde propuse cu cel maĭ mare succes pînă la 10 Fevruarie 1890, cînd muri în urma uneĭ răcelĭ care-ĭ atrasă o pleurezie galopantă. Sofia de Kovalewski a scris și maĭ multe lucrărĭ literare, mai ales amintirile eĭ de copilărie, care să opresc la 15 anĭ și în care ea dovedește o adîncă cunoștință a sufletuluĭ omenesc, unită cu un minunat talent de expunere. Ele să află publicate în rusește în *Vestnic Evropy cartea 7 și 8 din 1890.* Ar fi de dorit ca să să traducă în românește frumoasele amintirĭ al mareĭ matematece.

III

Mediciĭ din Bucureștĭ în 1864. Este curios de știut cine eraŭ mediciĭ din capitala RomânieĬ numaĭ cu 30 de anĭ în urmă. In Buciumul romîn anul II No. 192 găsim numele tuturor medicilor ce constituiaŭ societatea medi-

cală, cu alte cuvinte a tuturor celor ce practicaŭ medicina. Maĭ toţĭ sînt streinĭ. Iată lista lor :

Preşedinte Dr. Davila

Dr. Turnescu, G. Polizu, I. Polyzu, Severin, Capşa, Fotino, Maurer, Kugel, Hirsch, Vignoli, Auerbach, Georganta, Schram, Busate, Fiala, Keresteni Nica, Hainau, Triandafilidis, Vasiliadis, Combati, Grunau, Cariadi, Merini, Rouseau, Vehnert, Patzelt, Kiriazis, Pharmacist Hepites.

In 1894 maĭ toţĭ medicii sînt Romînĭ; iată fără îndoială un progres. Dacă am compara însă pe neguţitorĭ, am găsi tocmaĭ contrariul. Pe atuncĭ maĭ mulţĭ Romînĭ, acum maĭ mulţĭ străinĭ. Oare progresul romanizăreĭ profesiilor liberale compensază înstrăinarea comerţuluĭ şi a industrieĭ ?

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No 17.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IASI

Anul V. Martie și Aprilie 1894 No. 3 și 4.

CALISTRAT HOGAȘ

Amintiri din o călătorie

(Urmare)

Vîntul de cu noapte măturase nourii de pe cer și numai din văile adîncĭ ce să deschideaŭ sub picioarele noastre negurile deșteptate de primele raze ale dimineței, începeaŭ să să înalțe, ca fumul pornit din o jertfă colosală a naturei către creatorul săŭ.

— Ia privește, domnule Child-Harold cu ce priveliște măreață ne dăruește, pentru astăzĭ, bunul D-zeŭ al părinților tăĭ, ziseĭ adresîndu-mă către tovarășul meŭ. Dar ce naiba tot scurmĭ cu ochiĭ în pămînt, nu cumva ți-aĭ perdut nasul?

„Fiĭ pe pace! dacă l-am perdut și nu-l voĭ găsi n-am să cer împrumut de la d-ta; știŭ că n-aĭ de unde să-mĭ daĭ. Pînă atuncĭ însă aĭ fece bine să-mĭ arățĭ marșrutul pentru astăzĭ; încotro mergem și unde o să ne oprim? n-așĭ dori să maĭ pățim ca asară.

— Nimic maĭ ușor scumpa mea antiteză, încotro vom vedea cu ochiĭ și încotro ne vor duce picioarele, și dacă

asară n-a fost bine, cred că va fi maĭ răŭ disară ; precum vezĭ aĭ perspectiva uneĭ compenzaţiĭ negative ; cuiŭ cu cuiŭ să scoate.

„Foarte bine, dar cu socoteala aceasta o să ne rămînă cioalanele pe dealurĭ.

— Iată ziseĭ eŭ, pufnind de rîs, un om pe care l-a prins prea de vreme mila de ciolanele luĭ : eĭ bine linişteştete ilustrule scoborîtor al luĭ Cheops, vom lua toate măsurile ca nobilele tale ciolane să fie culese şi depuse în piramida funerară a familieĭ ; ce vraĭ maĭ mult ? mă însărcinez eŭ cu aceasta. Maĭ aĭ ceva de obiectat ?

„Nimic, numaĭ cum mă voiŭ vedea în valea Bistriţeĭ, mă suĭ pe plută şi mă duc la Piatră.

— Primo : nu poţĭ fi sigur că nu te va lua dracu înainte de a ajunge în valea Bistriţeĭ ; secundo : dacă te suĭ pe plută fără de mine, te înecĭ de sigur ; terţio : sub această îmbrăcăminte te leagă burduf şi te duce cu calaraşĭ la suprefectura cea maĭ apropiată. Cred că o să luăm împreună o bae în undele Negri-Şaruluĭ.

„O să vedem.

— De cînd călătorim aceasta e singura vorbă cuminte ce aĭ pronunţat O să vedem !... să înţelege că o să vedem. Paserile ceruluĭ nicĭ nu ară, nicĭ nu samănă, şi D-zeŭ totuşĭ le hrăneşte ; păuniĭ nicĭ nu ţese, nicĭ nu torc şi părintele ceresc îĭ îmbracă aşa de frumos !... să vede că n-aĭ nicĭ cea maĭ mică noţiune despre adîncile învăţăturĭ ale mîntuitoruluĭ nostru. A te lasa în paza providenţeĭ, e lucrul cel maĭ nimerit ; şi trebue să-ţĭ prezic aceasta de pe Hălăuca, adecă de pe aceiaşĭ catedră, de pe care în glas de tunet şi de vînturĭ. stăpînul fulgerilor.....

„O hîrtie de ţigară te rog.

Tovarăşul meŭ păstra cu mine o tactică de Fabius, saŭ avea totdeauna o duşă de apă rece la îndămînă, pe care

la timp, o turna peste capul meŭ înflăcărat... O hîrtie de ţigară, cînd eŭ tocmaĭ eram în vervă! un dispreţ pentru avîntul meŭ oratoric! Dispreţul însă era fin şi mie-mĭ plac asemenea lucrurĭ,

Iĭ dăduĭ portabacul.

Ne aflam acum pe înălţimile din urmă ale Hăläuceĭ; în departare răsăritul imens ardea în valurile de foc ale zorilor, iar soarele ca o colosală sprinceană de aur curat, să rîdica de după linia neagră şi ondulată a munţilor vaporoşĭ. Umbrele să îngrămădeaŭ în apusul încă în amurg şi grăbite să aruncaŭ în haosul altor lumĭ. Din văĭ negurile adormite, începeaŭ să să înalţe, trezite de razele dimineţiĭ; ici, colea, din adîncurĭ coloane sure de fum să înălţaŭ spre cerurĭ, topindu-şĭ creştetile lor în văzduhul luminos şi limpede. La dreapta, văile pline de lumină ale Ozaneĭ; la stinga văile neguroase ale Sabaseĭ, Borceĭ şi Bistriţeĭ să deschideaŭ adîncĭ şi prăpăstioase sub picioarele noastre. Noĭ mergeam spre cele din urmă pe o potecă tăiată poate de rariĭ paşĭ aĭ fiarelor selbatece în muşchiul verde şi rourat. S-ar fi zis că, părăsind regiunele lumineĭ ne îndrumam spre imperiul tăcut al umbrelor; atît de hotărît era contrastul dintre seninul răsărit pe care-l părăseam şi negurosul apus cătră care ne îndreptam. Incepusem a coborî la vale. Ne trebui maĭ bine de două oare pînă ce să eşim din regiunea muşchiuluĭ. Cînd intrarăm în pădurile tinere de fagĭ şi de mesteacănĭ, ce îmbracă văile maĭ de jos ale Hălăuceĭ, soarele inundase acum cu lumină munţiĭ din stînga şi din faţa noastră; căldura începuse a să simţi şi dimineaţa ne promitea o arzătoare zi de Iuliŭ. Cu cît înaintam scoborînd în păturile maĭ dese ale aeruluĭ din văĭ, cu atît maĭ grele deveneaŭ buccelele noastre. Meargeam a lene şi tăcuţĭ. Nicĭ o privelişte nu să maĭ deschidea ochilor noştri, căcĭ eram de toate părţile împre-

suraţi de pădurile posomorîte ale poalelor Hălăuceĭ. Cu îngustarea orizonuluĭ şi sufletele noastre să îngustase ; cel de pe urmă cioban, tot ca şi noĭ ar fi mers în vale, după sare pentru oile sale ; eram astfeliŭ reduşĭ la simpla expresiune a unor nevoeşĭ care ar fi suit dealurile şi scoborît văile, împinşĭ de trebuinţele meschine ale vieţeĭ de toate zilele. Şi totuşĭ sub pielea acestor nevoieşĭ muritorĭ de rînd, datorĭ eraŭ să intrevadă pe nişte zeĭ travestiţĭ !. .. Această idee mă făcu să rîd singur.

«*Ridere sine causa stulti solent*» îmĭ zise tovarăşul meŭ cu un ton sentenţios, fără să mă întrebe de ce rîd.

Cotirăm la stînga ; poteca să deschidea la vale lungă şi dreaptă înaintea noastră. Tot pe aceiaşĭ potecă, venind din altă parte, intrase şi mergea ca la o svîrlitură de băţ înaintea noastră, un băetan, care ţinea pe cap o putină ; şi fiind că era cu spatele înspre noĭ, nu ne văzu-se şi nicĭ simţi-se poate că cineva merge în urma luĭ ; mergea decĭ scoborînd încet şi şuerînd o arie de munte ; era nalt şi sdravăn ; putina de pe cap îl maĭ lungea încă, iar mînele aduse în formă de torţĭ, spre a ţinea putina, îĭ dădea aspectul unuĭ ulcior cu picioare.

—Eĭ ! flăcăule, strigăĭ eŭ, cu cea maĭ bună intenţiune din lume ; ia stăĭ o leacă !

Să întoarse,—era în adevăr un flăcăŭ sdravăn cît turnul Golieĭ—ne privi puţin, lăsâ putina în mijlocul drumuluĭ şi să făcu nevăzut în pădure.

— Dar asta cum să explică ? ziseĭ vorbindu-mĭ singur. Eram acum lîngă putină—o putină cu lapte acru,—ne uitarăm în toate părţile dar nu văzurăm pe flăcăul dispărut. Ne puserăm la umbră pe marginea poteceĭ, şi aprinserăm cîte o ţigară. Un foşnet de frunze îmĭ atrase atenţiunea, întorseĭ capul şi zăriĭ pe flăcăul nostru tupilat şi privindu-ne dintre nişte tufe dese şi apropiete. Fără să fiŭ

observat, scoseĭ revolverul şi-l întinseĭ înspre locul cu privirea.

— Staĭ! că trag, strigăĭ, abea ţinîndu-mĭ rîsul. Flăcăul încremeni pe loc; mă sculăĭ cu revolverul tot întins, mă apropiaĭ de tufile în care sta ascuns, şi îl siliĭ să iasă la lumină; era galben ca ceara şi tremura ca varga.

Iată-mă, ziseĭ în gînd, ridicat la treapta unuĭ eroŭ de codru: Bujor şi Tunsu! Nişte sermanĭ plagiatorĭ aĭ unuĭ strălucit model pe care viitorul îl purta în sinul săŭ fecund şi după care eĭ poate să fi avut o profetică presimţire.

Toată proza lucruluĭ stătea în această nenorocită putină cu lapte acru, care aspira la gloria de trofeŭ, şi care să părea că nu are conştiinţa comedieĭ eroice, care să juca cu tot seriosul drameĭ la umbra pădurilor; de aceia să vede că stătea aşa de pasivă şi nemişcată, ca o virgină, pentru care să luptaŭ doĭ cavalerĭ din evul mediŭ.

— Ia şezĭ colea jos, flăcăule, ziseĭ eŭ, lungindu-mă cel întîiŭ pe iarbă.

Nu îndrăznea şi remase în picioare.

— Şezĭ cînd îţĭ zic; nu face marafeturĭ; n-am obiceiŭ să spun un lucru de două orĭ.

In mod maşinal să lăsâ maĭ mult să cadă decît să să aşeze lîngă noĭ.

— Ce aĭ în putină?

„Lapte acru.

Şi nu-ţĭ venea să crezĭ că un glas aşa de moale, de tremurător şi de sfios, poate să iasă dintr-un piept al unuĭ voinic ca braziĭ munţilor luĭ.

— Lapte acru, în luna luĭ Cuptor? cuĭ spuĭ tu prujiturĭ?

„ Zăŭ boerilor, lapte acru pentru gloată.

— A! vra să zică voĭ sînteţĭ oamenĭ cuprinşĭ aveţĭ gloată?

„ Nu, zăŭ, nu boerilor; tata-ĭ beteag şi mama-ĭ vadană.

— Cum vadană mă-ta flăcăule? Tată-tăŭ nu-ĭ barbatul mă-tiĭ?

„ Mama care o avem, iĭ de al doilea şi fără cununie.

— Şi cu toate acestea tot nu-ĭ vadană, căcĭ are barbat deşi fără cununie.

„ Tata şăde la vite şi n-aŭ dat de 10 anĭ pe-acasă; iĭ beteag de picioare.

— Dar măta nu să duce pe la el?

„ Nu să duce nicĭ odată; zice că-ĭ departe.

Iată un menaj cu totul modern, cugetăĭ eŭ.

— Eĭ bine, fie şi cum zicĭ, continuăĭ; dar spune-mĭ, însă drept să-mĭ spuĭ, cam ce ne socoteştĭ tu pe noĭ?

„ Eŭ.. mă rog ertare.. eŭ nu socotesc nimica cuconaşilor.

— Nu umbla cu fleacurĭ; ţ-am spus că n-am obiceiŭ să spun un lucru de două orĭ; spune-mĭ cînd ne-aĭ văzut cam drept ce ne-aĭ luat?

„ Mă rog de ertare zise flăcăul tremurînd şi palid. am chitit că sînteţĭ nişte.. ...boerĭ.....

— Bine mă, maĭ văzut-aĭ tu boerĭ cu opincĭ în picioare şi cu boccelele-n spinare, ca noĭ?

„ Eŭ... n-am văzut, dar spun oameniĭ...

— Că boeriĭ poartă opincĭ şi boccele?

„ Nu... dar că ...

— Că ?.....

„ Că.....

— Haide spune odată, saŭ.... şi făcuĭ o mişcare ameninţătoare.

„ Că... . zise flăcăul ferindu-se mecaniceşte într-o parte, că boerĭ ca d-voastră maĭ trec cîte odată pe la noĭ.

Şi sudorĭ cît bobul de mazere curgeaŭ de pe fruntea rece şi palidă a bietuluĭ flăcăŭ.

— Şi nu ştiĭ tu numele vr-o unuia din aceştĭ boerĭ despre care aĭ auzit ? Dacă spuĭ drept n-o să-ţĭ fac nimic.

„ Spune tata de.... Gheorghe a Nastasieĭ. ...de Porfir, dar eŭ nu ştiŭ....

— Eĭ bine, eŭ sînt Porfir şi d-luĭ Gheorghe a Nastasieĭ, ziseĭ, arătînd pe tovarăşul meŭ ; uitete bine că e tuns, chiar acum a scapat din Pîngaraţĭ.

Tovarăşul meŭ, care stătuse pasiv la toată această scenă, jucată de mine cu un serios perfect, să întoarsă şi să mulţemi a-mĭ zice scurt.

„ Ţi-aĭ greşit destinaţia ; eraĭ bun de actor.

Iĭ aruncăĭ, drept răpuns, cîteva graţiosităţĭ franţuzeştĭ dintr-un vocabular intim ; în aceiaşĭ limbă şi din acelaş vocabular, tovarăşul meŭ să grăbi a nu-mĭ rămînea dator.

Că Porfir şi Gheorghe a Nastasieĭ nu vorbeaŭ alte limbĭ de cît cea moldovenească, aceasta o ştiia destul de bine flăcăul nostru; de aceia să uitâ el la noĭ cu oare-care mirare în care totuşĭ frica ocupa un loc însemnat.

— Şi ce te uţĭ tu aşa la noĭ ? nu crezĭ oare că sîntem ceia ce ţi-am spus ?

„ Eŭ ştiŭ că d-voastră nu sînteţĭ Porfir şi Gheorghe a Nastasieĭ, respunse el cu un fel de siguranţă, care-ĭ maĭ înviorâ faţa luĭ descolorată.

-- Şi de unde aflaşĭ tu aceasta aşa de iute, flăcăule ?

„ D-apoĭ dar ştiŭ eŭ că potlogarĭ ca Porfir şi Gheorghe a Nastasieĭ n-aŭ îmvaţat pe la şcolĭ să vorbească în limbĭ străine cum vorbiţĭ d-voastră; nu, nu,'ştiŭ eŭ că sînteţĭ de la oraş,

— Ce zicĭ tovarăşe ? Fiind că flăcăul vra numaĭ de cît să fim de la oraş, haĭ să fim cum zice el. — Eĭ bine fie cum zicĭ tu, sîntem de la oraş, ziseĭ adresîndu-mă flăcăuluĭ, şi fiind că tu aĭ făcut o descoperire aşa de mare, apoĭ eştĭ dator să ne îndrepţĭ, pentru desară, la vr-o gazdă în satul vostru. Cred că eştĭ din Sabasa ?

„Dar poftiţĭ mă rog la noĭ, avem unde vă găzdui şi cu ce vă ospăta.

Flăcăul are dreptate cugetăĭ eŭ; la o vadană şi la o asemenea putină cu lapte acru, cel puţin doĭ drumeţĭ pot găsi casă şi masă pentru o noapte.

— Bucuros flăcăule, respunseĭ eŭ; îţĭ mulţemim; desară sîntem oaspeţiĭ tăĭ; uită şi tu nacazul ce-ţĭ făcurăm.

„Să-ţĭ spun drept cucoane, m-aĭ vîrît în spărieţĭ cu pistolul d-tale şi de nu-l întindeaĭ asupra mea cînd m-a zărit între tufe, o luam la sănătoasa prin pădure.

— Şi cred că am făcut bine; altfeliŭ unde era să mînem la noapte, ş-apoĭ laptele acru trebue să fie minunat în luna luĭ Cuptor. Să plecăm junele meŭ Anabaptist, ziseĭ adresîndumă tovarăşuluĭ meŭ; cum voiŭ ajunge la Piatra, îţĭ promit a stărui să să facă o uşoară rectificare în actele stăriĭ tale civile. Trebue oricum intercalat pe lingă numele de familie, şi acel de Gheorghe a Nastasieĭ cu care te-a dăruit bătrîna ta nănaşă Hălăuca cu ocazia botezuluĭ tăŭ al doilea; să plecăm decĭ, ucenic al luĭ Bocald.

„Să plecăm palidă copie a luĭ Luigi Vampa, zise tovaraşul meŭ, cu cea maĭ perfectă convingere din lume.

Plecarăm. Flăcăul nostru, luîndu-şĭ putina pe cap, formase ulciorul cu două picioare şi mergea la o mică distanţă înaintea noastră.

Soarele păşind peste hotarele de foc ale meridianeĭ, începuse a cumpăni spre apusul din stînga noastră. Era la oara a două după miezul zileĭ, cînd ajunserăm în pitoreasca vale a Sabaseĭ. La spatele noastre Hălăuca cu nenumăratele sale trepte să rîdica în departare ca un nemărginit amfiteatru, care închidea cercul înalt al vedereĭ dinspre răsărit.

In faţă, la stînga şi în dreapta noastră munţiĭ Saba-

seĭ, Borceĭ şi Fărcaşeĭ să întindeaŭ pînă dincolo de hotarele ochilor, ca o mare încremenită de valurĭ violete cu nuanţe de aur, iar peste această panoramă nesfîrşită, arşiţa canicul›ră aruncase o reţea fină de vaporĭ alburiĭ, care dădeaŭ întreguluĭ aspectul uneĭ mărĭ de opal. Căldura era covîrşitoare, întreaga natură respira greŭ. Cine ştie dacă în acea zi resfăţatul copil din florĭ al Climeneĭ nu scapase din mînĭ frînele neînblînziţilor caĭ aĭ cerescululuĭ săŭ părinte! Altfeliŭ cum ne-am fi prăjit noĭ în recoroasele văĭ ale munţilor noştri întocmaĭ ca negrul Arab în năsipul arzător al deşertuluĭ săŭ? Intrasem acum pe prundul Sabaseĭ, un pîrăŭ limpede, care din fundul munţilor Farcaşeĭ să furişază prin umbra pădurilor virgine de pe înaltele sale malurĭ de stîncĭ calcarice şi devine la gura Borceĭ tributar al Bistriţeĭ; şi e atît de limpede acest pîrăŭ şi atît de curat e patul săŭ de prund multicolor pe care curge!...

— Nu mi-aĭ putea spune frumosul meŭ Adonis, ce mînă bine-făcătoare a umplut cu rouă această cupă de mozaic? ziseĭ, adresîndu-mă tovarăşuluĭ meŭ şi arătîndu-ĭ cu degetul spre pîrăŭ.

„Cînd Apolone e calare pe sibilă şi îĭ înfige în coaste sacriĭ săĭ pintenĭ, datorĭ sînt muritoriĭ să tacă şi să asculte, îmĭ respunse tovarăşul meŭ cu un ton sentenţios şi căutînd a să servi de acelaşĭ stil înflorit şi metaforic, de aceiaşĭ întorsătură antică de care şi eŭ adesea mă serveam.

Metafora era justă, fină şi tăioasă.

— Eştĭ perfect în metafore delicioasa mea scrumbie cuvîntătoare. Observ însă, că fecioara solitară de la Dodona putea, sub înalta umbră a stejarilor săĭ, să ducă în spete saŭ în braţe pe monseniorul Apolon şi putea acest din urmă, să-ĭ înfigă şi pinteniĭ în coaste; dar pînă la Apolonele tăŭ, eŭ duc în spete această afurisită de buccea, care

a devenit maĭ grea de cît samarul unuĭ magar şi maĭ pretenţioasă decît un Apolone libertin. Sînt de idee să căutăm un loc la umbră şi să ne scăldăm.

„ Cum aşa înferbîntaţĭ şi asudaţĭ cum sîntem ?

— Dă !... nu cumva te eĭ din greşală drept Alexandru Machedon saŭ Frederic Barbă-roşie ? nu cumva crez că ne aflăm aicĭ pe malurile Cidnuluĭ saŭ ale Solefuluĭ [1]) ? Ce dracu ! n-aĭ venit aicĭ nicĭ să sfărmĭ înpărăţia Perşilor, nicĭ să îngenunchĭ semiluna înaintea crucii; prin urmare n-aĭ a te teme nicĭ de frigurĭ nicĭ de apoplexie. Mă mir că nu te crezĭ maĭ degrabă pe malurile Sargeţuluĭ, trădător al comorilor stăpînuluĭ tăŭ [2]). Haĭ să ne scăldăm.

„ Dacă vraţĭ să vă duc eŭ la un loc bun de scaldat, zise flăcăul ce ne intovărăşea.

După ún patrar de oară ne aflam la umbra uneĭ stîncĭ enorme de calcar, unde pîrăul făcea un cot limpede şi adînc. Mesteacăniĭ bătrînĭ şi pletoşĭ cu trunchiurĭ de argint, uitîndu-se în apa de sub stînca pe care să născuse, atingeaŭ cu vîrful ultimilor ramurĭ creasta fugătoare ale undelor. Aĭ fi zis că te afli sub una din acele bolţĭ de umbră şi verdeaţă, pe care o nimfă pudică o alcătueşte la loc tainic pentru oara misterioasă a băilor sale.

— Precum vezĭ junele şi graţiosul meŭ Faun, ziseĭ adresîndu-mă tovarăşuluĭ meŭ, am sosit la locul unde nimfele acestor pădurĭ obicĭnuèsc a-şĭ dezvăli cîteodată comorile lor de graţiĭ ; desfă decĭ cununa de ederă şi lăuruscă ce încinge fabuloasele tale tîmple, leapădă această piele de leŭ care acopere jumătatea de moale alabastru al corpuluĭ tăŭ, aruncă departe braţul tăŭ curbat şi nodoros, şi haĭ să cercăm dacă aceste unde de cristal rece şi curgătoare maĭ păstrea-

---

1) In vechime Calecadnus.

2) Tovarăşul meŭ purta un nume deşi corupt, dar apropiat de al luĭ Bicilie sclavul luĭ Decebal.

ză cel puţin urma parfumată a vre-uneĭ nimfe sperioase cu sinurĭ crude şi selbatece,

„ Sper că intrînd în apă, zise tovarăşul meŭ, cu o răceală englezască, o să-ţĭ schimbĭ ideile; eŭ unul sînt o-bişnuit a-mĭ închipui pe nimfele acestor pădurĭ cu călcăile crapate şi cu palmele potlog.

Şi dacă maĭ considerĭ în plus ceapa şi mămăliga cu care ele să nutresc, apoĭ nădăjduesc că o să dispară aure-ola antică cu care vroeştĭ să încununĭ pe nimfele d-tale ; eŭ unul mă tem că intrînd în apă să nu strănuţĭ fără tabac.

Acest răspuns mă făcu să scuip şi să tac. Intrarăm în apă. Cruciaţiĭ luĭ Godofrid tăbărîţĭ sub zidurile Ierusali-muluĭ, după ce să fripsesără ca nişte şopîrle sub soarele de foc al ceruluĭ asiatic, nu cred să să fi desfătat maĭ cu deliciu sub picăturile marĭ şi recoroase ale uneĭ ploĭ pro-videnţiale, decum ne desfatarăm noĭ în undele de rouă curgătoare ale Sabaseĭ. După o oară, răcorițĭ şi întremaţĭ, pornirăm. Soarele pleca în spre apus şi atingea acum cu extremitatea sudică a disculuĭ săŭ primele piscurĭ ale munţilor ; s-ar fi zis că natura ducea o imensă tangentă de umbră la o circonferinţă de aur saŭ de foc. Pes-te o jumătate de ceas poposirăm la casa părinţilor flăcăuluĭ nostru, unde ne primi mama luĭ vitrigă, o femee naltă, uscăţivă, cu ochiĭ marĭ. buze subţirĭ şi nas ascuţit.

Dacă aceasta, cugetăĭ eŭ, nu e Meduza, e cel puţin Alecto, Ctezifona saŭ Megera.

Ce voiţĭ? Am avut totdeauna groază de femeile cu ochiĭ marĭ, buzele subţirĭ şi nasul ascuţit, şi cu toate că bi-nefacerea ospitalităţiĭ ar fi trebuit să-mĭ deştepte un alt or-din de cugetărĭ, nu mă putuĭ totuşĭ opri de a face reflexi-unea de maĭ sus. Cînd puseĭ bucceaua pe prispă, puţin lipsi să nu strig „εὕρικα“. Mi să părea că ceva mă saltă

în sus, aşa eram de uşor! Şi dacă Arhimede n-ar fi avut fatazia să să nască cu două miĭ de anĭ maĭ înainte, de sigur că marele săŭ principiŭ ar fi trebuit să rabde întunericul pînă în momentul cînd eŭ trebuia să lepăd bucceaua din spete pe prispa uscăţiveĭ noastre gazde din valea Sabaseĭ.

De altmintrelea o curăţenie perfectă domnea pretutindenea, lucru cam rar în locuinţele sărăcăcioase ale muntenilor noştri. Femeia de gazdă era curat îmbracată într-o fustă de cit şi o cămeşă de subţire şi albă pînză de casă, vrîstată cu burangic; părul eĭ era cu îngrijire pieptănat şi adus pe tîmple cu oarecare cochetărie; ba, dacă nu mă înşel, era strîns în conciŭ pe creştetul capuluĭ şi străpuns cu uu ac, după anticul obiceiŭ al Romanelor saŭ chiar după obiceiul femeilor noastre de astăzĭ. Cînd intrarăm, ia şedea pe un lăvicer aşternut pe prispă şi împletea la un colţun.

— Apoĭ dragă jupăneasă, ziseĭ de departe şi intrînd în ogradă, cu voe fără voe, bucuroşĭ saŭ nebucuroşĭ, iatăne oaspeţiĭ dumitale pentru noaptea asta: cel puţin flăcăuļ d-tale, după ce i-am tras o spaimă ţapănă, s-a hărăzit să ne găzduiască.

„ Bucuroşĭ, poftim, zise femeia, sculîndu-se şi venind să ne intimpine. Bine aĭ făcut Ioane, poftiţĭ. Ce face tatătăŭ, zise ia, adresîndu-se cătră flecăŭ.

„ Tot cum îl ştiĭ, respunse Ion, punînd putina pe prispă.

Pînă ce să lepădăm din spete buccelele noastre, femeia intrâ în casă şi maĭ aduse vre-o două lăvicere curate, pecare le aşternu afară pe prispă. Un băeţel ca de opt anĭ, îmbracat cu cămeşuţă şi izmene de pînză de casă, ca ghiocul de albe, încins peste mijloc cu un chimir mic, şi cu părul în plete lungĭ lăsate pe spate după obiceiul mun-

tenilor, şedea pe prispă maĭ de-o parte şi, mirat, să uita la noĭ cu ochĭ nevinovaţĭ şi marĭ.

„ Dapoĭ bine Vasilică; îĭ zise femeia cu un glas, în care duioşia de mamă nu lipsea, tu nu gîndueştĭ nimica?

Fără să zică nicĭ un cuvînt băeţelul să sculâ, să duse în casă şi eşi cu o cofiţă; apoĭ plecâ cu ia la un şipot din apropiere, de unde să întoarsă iute, aducînd-o plină cu apă rece. Tot el să duse în casă şi veni cu două pahare, pe care le umplu cu apă. Ni să aduse zahar şi ni să făcu astfeliŭ primele onorurĭ ale ospitalităţiĭ.

Nu-mĭ puteam lua ochiĭ de pe acest Vasilică, care sămăna cu îngeriĭ inchipuiţĭ de Rafael la picioarele Madoneĭ; şi cu toate acestea nu puteam rupe din mintea mea un şir de gîndurĭ răutăcioase, care în mod despotic mi să impuneaŭ.

Fără îndoială, cugetăĭ eŭ, aci nu mă aflu tocmaĭ în bordeiul cast al uneĭ Baucis a căruĭ Filemon olog e dus de zece anĭ la vitele sale; aş prinde ramaşag că Ulise era un prost şi Penelope o Greacă şireată; mare lucru să nu fi semănat Telemac cu Vasilică! Pînza Penelopeĭ!.... Dar cine-mĭ poate mie garanta că gazda noastră nu împleteşte de zece anĭ la un colţun, desfăcînd noaptea ceia ce face ziua? Nu prea ştiŭ bine de cîţĭ anĭ era Telemac spre a putea conchide cu siguranţă.. poate că Greciĭ aveaŭ altă aritmetică.... şi apoĭ pentru ce Itaca n-ar fi avut tot atîtea florĭ ca şi valea Sabaseĭ?.... Copil de florĭ!... Eĭ şi dacă Greciĭ n-aveaŭ această expresiune, urmează numaĭ decît că florile nu puteaŭ fi atuncĭ ca şi acum marturĭ aĭ imbrăţişărilor vinovate? Aceasta însemnează numaĭ atît că Romînul e maĭ poet... un copil de opt anĭ la o casă unde tata lipseşte de zece.. Aceasta să potriveşte numaĭ în cazul, cînd barbatul pleacă de-acasă cu hotărîrea de a-şĭ alcătui peste doĭ anĭ un moştenitor prin delegaţiune.... şi

maĭ la urmă, ce am eŭ cu toate acestea, cugetăĭ eŭ, încheind şirul acestor răutăcioase reflecţiunĭ.

„ Şi de unde veniţĭ ? ne întrebâ gazda noastră cu un ton în care femeia sfioasă de ţară să amesteca cu stăpîna de casă, şi aşezîndu-se pe prispă aproape de mine.

— Astăzĭ venim de pe Hălăuca, unde am mas astă noapte ; în drum am întîlnit pe Ion al d-tale şi fără multă ceremonie iată-ne în gazdă la d-ta. Cam pe neaşteptate, nu e aşa?

„ Cum socotiţĭ, dar oaspeţiĭ nu ne prea înbulzesc, şi cînd ne vine cîte unul, sîntem bucuroşĭ ; să poftiţĭ ca la d-voastră acasă.

— Poate şi maĭ bine, căcĭ la noĭ acasă nicĭ dormim pe ostenite nicĭ mîncăm pe flămîuzite ; ia numaĭ cît încurcăm lumea degeaba.—De cîţĭ anĭ e Vasilică al dumitale ?

„ De opt pe nouă aĭ ; opt o împlinit la Simedru ; da aşa-ĭ el rîdiche, nu creşte.

— O fi sămănînd tată-săŭ, căcĭ pe d-ta te văd nantă şi voinică. Dar pe omul d-tale nu-l văd, să vede că dă rar pe-acasă ?

„ Ur hi, vr-o zece aĭ de cînd nicĭ nu l-am văzut ; i-o căzut un butuc peste picioare şi l-o lasat olog ; şede la vite şi eŭ nu mă pot duce să-l văd, că-ĭ departe.

— Vra să zică Vasilică nicĭ nu cunoaşte pe tată-săŭ ; d-apoĭ bine moş Vasilică, ziseĭ întorcîndu-mă către băet, un flăcăŭ aşa ca tine de opt anĭ să nu vadă pe tată-săŭ de zece, să poate ? D-apoĭ atuncĭ cine ţi-a cumparat chimirul aista aşa de frumos ?

„ Mama, respunse băetul, fără să să gîndească.

„ Şi nea-ta zise femeia, sculîndu-se şi făcîndu-şĭ treabă, d-apoĭ cum să-l vadă dacă l-am făcut după ce-o plecat tată-săŭ ?

— Uite, nevastă, la asta nu tocmaĭ mă gîndeam, şi apoĭ să pare că vreaŭ să ştiŭ prea multe deodată.

„ D-apoĭ aşa sînteţĭ d-voastră tîrgoveţiĭ, vă place să iscodiţĭ toate.

— Şi să năcăjim oameniĭ ; uite cum te năcăjesc eŭ pe d-ta ; şi apoĭ mi să pare că am dreptate ; Vasilică al dumitale e un băet frumos ca o floare şi curat ca un ghioc.

„ O să-mĭ deochĭ băetul, zise femeia cu un accent de mînie glumeaţă ; Vasilică mamă, i-a dute de vezĭ ce face frate-tăŭ ? şi zi-ĭ să prindă vr-o doĭ puĭ, să gătim ceva pentru gustare; ajută-ĭ şi tu.

— Parcă ţi-a eşit un porumb din gură, dragă jupineasă, cînd aĭ ştí cît sîntem de flămînzĭ ! Tovarăşul ista al meŭ, pe care-l vezĭ că şede cu nasul în jos, e ruşinos ca o fata mare, deşi la blăstămăţiĭ să pricepe ca o catană bătrînă; o să-l vezĭ la masă, cum întoarce capul cînd înghite şi cum să şterge cu mîneca la gură cînd bea, ca să nu să cunoască c-o băut; dar bea al draculuĭ, nu vezĭ ce nas roş are? Şi i-s dragĭ fetele şi nevestele ca unuĭ lup în noaptea sfîntuluĭ Andriĭ.

„ Mulţumesc, zise tovarăşul meŭ răsturnîndu-se într-un cot pe prispă ; mă gîndeam tocmaĭ să-mĭ tipăresc nişte cărţĭ de vizită şi nu eram încă hotărît asupra diferitelor titlurĭ de distincţiune de care m-aşĭ fi putut servi. Profit de lista ce-mĭ puĭ la-îndămînă şi iaŭ act de toate, dar maĭ cu seamă de cel cu lupiĭ din noaptea sfîntuluĭ Andreĭ

— Aceasta-mĭ face să cred că pînă dimineaţă o să-ţĭ schimbĭ ideile despre nimfe... hoţ bătrîn ! Aĭ aerul de a-ţĭ aşeza bateriile spre a lua paradisul cu asalt. Eştĭ un Lavater, bătrînul meŭ locotenent, şi la rîndul meŭ cred că, de mîne dimineaţă începînd, o să îndrepţĭ pe icĭ pe cole paradisul pierdut al luĭ Milton.

Ce maĭ de spirit în valea Sabaseĭ ! o să înceapă a ne şedea răŭ ; şi femeia de casă care nu pricepea limba în care vorbeam, sătulă de pasivitatea eĭ, întinsese mîna

spre colţun spre al lua şi a să apuca iară-şĭ de împletit, cînd Vasilică să ivi de după colţul caseĭ, ţinînd de picioare şi în fie-care mînă cîte-un puĭ care să zbătea din aripĭ.

— Ţine-ĭ bine Vasilică, că zboară cu tine, ziseĭ băetuluĭ, care să duse drept la măsa cu un fel de aer victorios. Mi să pare că maĭ degrabă te-aŭ prins eĭ pe tine decît tu pe dînşiĭ.

„ Pe aista l-am prins eŭ, zise băetul rîdicînd maĭ sus un cucoşel vînăt care să zbătea mereŭ ; şi să lipi de mă-sa cu un aer de o îngerească nevinovăţie.

— Bravo Vasilică tu eştĭ uliu orĭ vindereŭ ?

„ Şi nea-ta ! ce tot năcăjeştĭ băetul ? Ţ-am spus că aĭ să-l diochĭ, zise femeia apucîndu-ĭ capul între palme, ca şi cum ar fi voit să-l sărute.

— O să-ĭ stîngem treĭ cărbunĭ în apă neînceputā şi-o să-ĭ treacă.

Şi cu tot înţelesul glumeţ ce dădeam vorbelor mele, totuşĭ o adîncă intipărîre îmĭ lăsâ această mamă şi acest copil, în inima cărora natura sădise, unul pentru altul, un amor de o sublimă simplicitate. Sint lucrurĭ care nu să pot scrie cum să simt. Noĭ, care ne-am turnat gîndul şi simţirea în tiparele recĭ ale apusuluĭ, am dat tuturor manifestărilor sufletuluĭ şi inimeĭ noastre formele străveziĭ şi descolorate ale uneĭ triste rafinărĭ ; între două strîngerĭ de mîne calde şi prieteneştĭ, am pus o piele lustruită de mănuşă ; drumul drept al cuvîntuluĭ, eşit din inimă, l-am cotigit prin nenumăratele întorseturĭ ale chibzuireĭ meşteşugite ; am pus o sticlă de ochelarĭ între privirele de foc a doĭ amanţĭ şi telurĭ de criţă între îmbrăţişările lor ; am mînjit buzele cu carmin şi faţa cu dresurĭ şi omul s-a tupilat în dosul chipiuluĭ de carnaval ; am stors toate murdăriele şi ne-am parfumat pielea; am înlocuit emanaţiunele calde şi dulcĭ ale natureĭ curate prin mirezme ameţitoare şi am scoborît

corpul viŭ la treapta de cadavru infect: scalpelul degenerăreĭ, ca în ipsos, a tăet în formele sculpturale ale omuluĭ, iar peste statueta de gheridon moda a aruncat toate panglicăriile sale multicolore şi manechinul a devenit polişinel; am aruncat inima noastră în cumpîna falşă a uneĭ educaţiunĭ de comerţ şi am drămuit sărutările copiilor noştri; am poroncit inimeĭ să bată maĭ lin şi sîngeluĭ să circule maĭ încet: sîngele şi inima aŭ ascultat şi, pe fruntea pornirilor măreţe şi spontanee, am înfipt pecetea ruşineĭ; pe dărămăturile templuluĭ inimeĭ am rîdicat capiştea minţeĭ şi a înţelepciuneĭ; am detronat pe D-zeŭ şi am întemeiat domnia idolilor! din putrejune am făcut viaţă, din corupţiune progresul, din automat pe om... şi cu cîtă mîndrie totuşĭ mariĭ cugetătorĭ nu-şĭ netezesc barba privind opera lor!.... E adevarat, domniĭ meĭ, că aţĭ dat un ţapăn genunchiŭ în spetele sărmaneĭ omenirĭ şi aţĭ aruncat-o departe pe calea progresuluĭ; din nenorocire însă aţĭ deşalat-o şi, deşi tînără încă, ia-şĭ urmează drumul răzămată pe cîrja decrepitudineĭ!...

Iată-mă pesimist, cugetăiŭ eŭ şi pentru ce? Pentru că Vasilică, lipindu-se de mă-sa cu atîta nevinovăţie, ridicase maĭ sus un cucoşel vînăt şi pentru că mă-sa îĭ apucase capul între palme ca şi cum ar fi voit să-l sărute! ce schimbătoare trebue să fie temperatura capuluĭ meŭ! Foarte posibil; natura e totuşĭ sublimă în simplicitatea eĭ şi mie-mĭ plac manifestările nemeşteşugite ale inimeĭ omeneştĭ; saŭ poate contactul cu singurătatea şi pustiul îmĭ comunicase ceva din gusturile omuluĭ primitiv; să poate; totuşĭ... sfîntă natură te salut!

V. G. Buţureanu

Calcarurĭ hidraulice, var hidraulic şi Ciment.

Este cunoscută de toţĭ importanţa industrială ce o aŭ astă-zĭ varul hidraulic şi cimentul. In vederea însă a faptuluĭ că, cea maĭ mare parte şi cea maĭ bună calitate a acestor producte ne vine din streinătate, am crezut de cuviinţă a face oarecare cercetărĭ asupra productelor ce s-ar putea obţinea cu materiale din ţară de la noĭ, căutînd maĭ întîiŭ a găsi depozitele de calcar ce ar putea servi la prepararea lor.

Maĭ înainte însă de a mă ocupa de această chestiune, să vedem în scurt ce înţelegem prin calcarurĭ hidraulice şi ce este varul hidraulic şi cimentul.

Sub denumirea simplă de *calcar* să înţelege o varietate maĭ mult saŭ maĭ puţin pură de carbonat de calciŭ, care, prin o calcinare potrivită şi bine condusă să descompune în anhidridă carbonică, care să dezvoltă în aer împreună cu productele de combustiune, şi în oxid de calciŭ saŭ *var*, care în virtutea afinităţiĭ ce are pentru apă, să combină cu ia, dezvoltînd o mare cantitate de căldură, suficientă pentru a aduce apa la temperatura fierbereĭ. Operaţiunea combinăriĭ varuluĭ cu apa cunoscută de toţĭ sub numele de *stîngerea varuluĭ*, ne serveşte pentru a cunoaşte calitatea sa. Dacă la stins, varul îşĭ măreşte mult volumul şi dezvoltă multă căldură, el să numeşte *var gras*; în cazul contrar varul să zice *slab*.

Varul gras este căutat fiind că în prepararea tencueleĭ pentru zidărie el dă un product care să solidifică foarte tare. Calitatea

varuluĭ depinde însă de la calitatea calcaruluĭ care l-a produs. Așa: un calcar curat precum e marmura de Carara, ne va da un var gras de o maĭ bună calitate, pe cînd un calcar ordinar ce conține argilă, năsip, carbonat de magneziu, sulfat de calciu, oxid feric, etc. ne va da un var cu atît maĭ slab cu cît proporțiunea acestor impurităţĭ va fi maĭ mare.

Nu trebue însă a crede că, calcarurile ce conțin impuritățile maĭ sus citate nu pot servi la nimic, din contra, prezența unora din aceste impurități și anume năsipul cvarțos și argila, permit prepararea varietăților de var numite *var hidraulic* și *ciment*, care să bucură de proprietatea foarte însemnată de a forma cu năsipul un mortar care să solidifică foarte tare și maĭ ales cînd să află în apă, ceia ce face ca aceste producte să fie utilizate în construcțiunĭ sub apă saŭ în locurĭ umede.

Calcarurile care prin calcinare daŭ naștere varuluĭ hidraulic și cimentuluĭ, să numesc *calcarurĭ hidraulice*. Pentru obținerea însă a acestor producte trebue a calcina calcarul la temperaturĭ suficiente pentru a da naștere la reacțiunĭ chimice asupra cărora vom insista maĭ în urmă. Este dar necesar ca înainte de a intreprinde o instalație pentru fabricarea cimentuluĭ saŭ a varuluĭ hidraulic, să să cunoască constituția depozitelor de carbonat de calciu ce vor servi la această fabricare, cu alte cuvinte, va trebui a face analiza calcaruluĭ din aceste depozite.

In general să poate spune, că un calcar ce conține maĭ puțin de 5% năsip și argilă, nu poate da prin calcinare nicĭ var hidraulic nicĭ ciment; conținînd de la 5—19% să obține var hidraulic, iar de la 19—35% să obține ciment.

Cînd este a să analiza un calcar pentru a să ști dacă poate da var gras saŭ var slab, nu e nevoe a să face o analiză complectă. Analiza eșantilioanelor pentru var hidraulic saŭ ciment trebue făcută însă cît maĭ complectă.

Analiza complectă a calcarurilor pentru var hidraulic saŭ ciment. Este de mare interes ca să să facă analize asupra a diverse eșantilioane de calcar luate din diverse păturĭ a aceluiașĭ depozit și chiar din diverse locurĭ a aceleiașĭ păturĭ, căcĭ după cum vom vedea maĭ în urmă, de la constituția calcaruluĭ depinde modul cum trebuesc conduse operațiunile calcinăriĭ și prin urmare calitatea produsuluĭ obținut.

Determinarea năsipuluĭ. Să iaŭ 20—25 gr. calcar şi să tratează cu acid azotic fōarte diluat; cînd atacul e terminat, ceia ce să recunoaşte de pe terminarea efervescenţeĭ, să spală cu apă prin decantare, căutînd a pune în suspensiune părţile insolubile cele maĭ fine, care constitue năsipul fin şi argila, şi lăsînd a să depune firele maĭ marĭ care sînt de năsip. După spalare complectă năsipul este uscat şi cîntărit. Trebue să evităm a pulberiza mineralul, după cum să practică în general, fiind că prin aceasta să pot sfarma firele de năsip.

Apa şi anhidrida carbonică. Prin încălzirea la 100 gr. a mineraluluĭ pulberizat, să poate determina proporţiunea apeĭ interpusă saŭ a apeĭ higrometrice. Calcinînd mineralul la temperatura roşie—intens, să determină înpreună apa combinată precum şi anhidrida carbonică; determinînd prin o altă operaţie anhidrida carbonică, să poate deduce prin diferinţă, apa combinată.

Determinarea sulfatuluĭ de calciŭ. Să face utilizînd proprietatea ce are acest corp de a să dizolvi în marĭ cantităţĭ de apă. Pentru aceasta să pulberizază 15—20 gr. de calcar, să introduce în un mare vas de steclă, peste care să toarnă apă destilată, şi să lasă să digereze 3—4 zile, agitînd din cînd în cînd. Licidul fiind perfect limpede, să decantează apa, înlocuindu-se cu alta, care este lasată să digereze din noŭ şi iarăşĭ decantată; dacă o parte din această apă lasă rămăşiţĭ prin evaporare, aceasta indică necesitatea uneĭ nouă operaţiunĭ. Dizoluţia fiind evaporată, să determină astfeliŭ pondul materiilor dizolvite de apă şi apoĭ dozîndu-se în ia oxidul de calciŭ şi anhidrida sulfurică, să poate compara rezultatul obţinut cu compoziţia sulfatuluĭ de calciŭ, precum şi cu pondul total al materiilor dizolvite de apă. Cînd există concordanţă, aceasta probează că eşantilionul de calcar analizat nu conţine alte materiĭ solubile de cît sulfat de calciŭ; în cazul contrar calcarul conţine sărĭ alcaline, a căror importanţă în timpurile din urmă a fost pusă în evidenţă.

In cazul cînd analiza ne indică o mică proporţiune de sulfat de calciŭ, să pot continua încercările asupra mineraluluĭ deadreptul; în cazul contrar, să analizază eşantilionul după ce a fost spalat cu apă.

Determinarea părţiĭ insolubile. Să iaŭ 3 gr. de mineral, şi să dizolv în acid azotic diluat. Să obţine o dizoluţie şi o parte inso-

lubilă. Această parte insolubilă este compusă din năsip, argilă neatacată și silicie provenind din argila atacată de acidul azotic. Ia este tratată cu o dizoluție slabă de hidrat de potasiu la o temperatură cuprinsă între 40° și 50° ; prin această operațiune să poate dizolvi silicia provenind din atacul argileĭ, fără a să ataca argila. După spalare și uscare să cîntărește din noŭ partea insolubilă în potasă și prin diferență să deduce partea ce s-a dizolvit, care probabil reprezintă silicia din argila atacată și ne pote pînă la un punct oarecare servi la determinarea constituțieĭ argileĭ cuprinsă în calcarul analizat. Aceasta încă ne poate prezice acțiunea ulterioară a silicieĭ asupra calcaruluĭ în timpul calcinăreĭ, căcĭ cu cît să dizolvă maĭ multă silicie, cu atît argila e maĭ fină și maĭ diseminată în masa calcaruluĭ. Partea insolubilă în potasă e compusă din năsip grosier, năsip fin și argilă neatacată. Fiind că s-a determinat în o operație anterioară năsipul grosier, deducîndu-se această proporțiune, să obține pondul năsipuluĭ fin și al argileĭ. Topindu-se materia cu 4 părțĭ de carbonat de sodiŭ, în un creuzet de platină să determină apoĭ silicia și oxidul de aluminiŭ.

Această operație însă nu ne poate da mijlocul de a deduce constituția argileĭ imediat; va trebui să cunoaștem și proporțiunea alumineĭ dizolvite de acidul azotic. Cu toate aceste, în observarea rezultatelor definitive obținute, nu va trebui să luăm în considerare ca avînd acțiune asupra calciuluĭ decît năsipul fin și argila, căcĭ năsipul grosier nu va pute avea maĭ nicĭ o acțiune.

Determinarea substanțelor solubile în acidul azotic. Dizoluția azotică este evaporată la uscare ; rămășița este evaporată pînă ce să descompun azotațiĭ de aluminiŭ și de fer. Să reia materia cu o dizoluție de azotat de amoniŭ care dizolvă calciul și magneziul, lăsînd ferul și aluminiul sub formă de oxide, pe care le cîntărim maĭ întîĭŭ împreună, apoĭ separăm ferul și deducem aluminiul prin diferență. In soluția azotică să precipită calciul prin oxalat de amoniŭ și apoĭ magneziul prin fosfat de sodiŭ.

Iată acum un tabloŭ de cîte-va analize de calcarurĭ hidraulice din Franța.

	$CaCo^3$	$MgCo^3$	FcO	Argilă	Observații
De la St. Germain	87.0	0.5	7.1	5.4	Puțin hidraulic
» Chanay (Macôn)	89.2	3.0	—	7.8	idem
» Nimes	86,0	5.0	—	9.0	Hidraulic
» Metz	78·0	3.0	4.0	15·0	Eminam. hidraulic
» Senonches	80,0	1.0	—	19.0	idem

Prepararea varuluĭ hidraulic şi a cimentuluĭ. Să vedem acum în scurt, care sînt metodele întrebuinţate pentru prepararea varuluĭ hidraulic şi a cimentuluĭ.

Maĭ întîĭŭ însă trebue să vedem ce reacţiunĭ chimice aŭ loc în prepararea lor, pentru a şti cum trebue condusă operaţiunea calcinăriĭ calcaruluĭ.

Dacă considerăm un calcar ce a aratat la analiză că conţine argilă suficientă pentru a da un var hidraulic. şi dacă acest calcar va fi calcinat pentru a da un var ordinar, să va obţinea un var slab de calitate mediocră. Pentru a să putea obţine varul hidraulic va trebui să să calcineze la o temperatură mult maĭ înaltă. Iată ce să observă în prepararea cimentuluĭ. Incălzindu-se calcacarul hidraulic la temperatura roş-intens timp de o oară, să obţine o masă galbăn-brună deschis, care să încălzeşte foarte mult cu apa, şi lasată în aer să stînge ca varul ordinar. Aceasta probează că reacţiunele chimice n-aŭ început încă. Cu cît însă temperatura creşte substanţa devine mai închisă şi în acelaşĭ timp rezistă maĭ bine la aer, să stînge maĭ cu greŭ, cu apă desvoltă puţină căldură Aceasta ne arată că reacţiunele chimice aŭ început : în adevăr, sub influenţa căldureĭ să formează oxid de calciŭ, care în contact cu silicea din argilă saŭ din năsip, dă naştere la silicat de calciŭ. In fine la roş-alb masa devine gri-verzie. Pînă aci calitatea varuluĭ obţinut a mers progresînd ; dacă însă să ridică temperatura şi maĭ mult, culoarea gri-verzie este inlocuită prin o culoare albăstrie şi din acest moment cimentul nu maĭ face pastă cu apă. In fine temperatura continuînd a creşte să obţine o materie verde stecloasă care nu maĭ este utilizabilă. Va trebui dar în prepararea cimentuluĭ să să caute a nu trece peste culoarea gri-verde.

Operaţiunea prepărăriĭ varuluĭ hidraulic saŭ a cimentuluĭ constă decĭ în o calcinare potrivită, care să face în cuptoare analoage cu acele ce să intrebuinţază pentru prepararea varuluĭ ordinar; încălzirea insă să face mult maĭ tare, pînă cînd bucăţile de calcar să topesc pe margine şi să lipesc unele de altele. Fiind însă că nu toate bucăţile sînt destul de arse, şi altele sînt prea arse, să face o separaţie mecanică, iar bucăţile bine arse sînt trecute în moară, iar pulberea obţinută este cernută, pentru a separa pulberea ce să poate utiliza, de firele maĭ marĭ care trebue din noŭ trecute în moară. Pulberea trebue trecută prin o sită ce are 100 de borte la

centimetrul patrat. Pulberea obţinută astfeliŭ este introdusă în vase de lemn închise pentru a fi prezervată de acţiunea umidităţeĭ şi a aeruluĭ.

In localităţile unde însă nu să găseşte calcar hidraulic bun pentru ciment, să poate prepara cimentul în mod artificial. Pentru aceasta e suficient a avea calcar cît maĭ curat şi argilă destul de pură.

Prepararea cimentuluĭ să face atuncĭ în modul următor : să amestecă calcarul pulberizat cu argila în pulbere fină în proporţiune de 4 părţĭ calcar pentru 1 parte de argilă saŭ în genere aşa ca să existe 20—30% argilă. Pentru ca amestecul să fie cît maĭ intim să uzitează un malaxor şi să diluează în apă aşa ca să să formeze un feliŭ de pastă omogenă. Această pastă este lasată să să depună, şi după separarea apeĭ să lasă să să usuce pînă ce masa începe a crapa ; atuncĭ să tae pasta deja destul de densă, sub formă de cărămizĭ, care sînt lasate să să usuce în aer, şi apoĭ sînt arse în cuptoare ca şi cînd ne-am servi de calcar hidraulic natural. Pentru ca operaţiunea să poată reuşi, trebue ca calcarul întrebuinţat să fie foarte friabil pentru a putea fi uşor redus în pulbere şi amestecat cu argila.

Să ştie că cel maĭ bun ciment este cimentul de Portland, care astă-zĭ să fabrică maĭ în toate ţările şi maĭ ales în Germania (lîngă Kufstein şi în alte localităţĭ), şi în Franţa (la Boulogne).

Ne remîne de examinat încă o chestiune şi anume, fenomenele ce să petrec şi cuĭ să datoreşte întărirea mortaruluĭ cu var hidraulic şi ciment. Această chestiune a fost studiată de foarte mulţĭ specialiştĭ. Să deosebesc de ordinar : *Cimentul Roman* saŭ cu solidificare repede şi *Cimentul de Portland* saŭ cu solidificare lentă. Să admite astăzĭ în genere că, întărirea mortaruluĭ cu ciment roman să datoreşte formăreĭ unuĭ silicat bazic de calciŭ, precum şi a uneĭ micĭ cantităţĭ de carbonat de calciŭ.

In ce priveşte cimentul de Portland, ideile sînt divizate : nu vom cita decît pe Winkler, Füchtinger şi Vicat. Orĭ-care însă ar fi teoriile admise, rezultă în definitiv că : materiile puse în prezenţă prin intermediarul apeĭ daŭ naştere la nişte combinaţiunĭ chimice, care fac din aceste materiĭ un tot compact şi rezistent.

Nu ne rămîne acum decît a descrie depozitele de calcar hidraulic din ţară ce am studiat şi rezultatele găsite.

(va urma)

Gh. Ghibănescu

BABA VODOAEA

saŭ

NUNTA DIN 1834.

(urmare)

A doua zi Manoli să sculâ cu noaptea-n cap şi fără să întrebe pe nimene o plecă spre Albeştĭ să spue luĭ Zvoreanu hotărîrea luată din ziua trecută.

Cînd să trezi Stefan, tată-săŭ nicăirea.

— Unde-ĭ tătuca, mămucăe ?

— O fi dus la Zvoreanu să-ĭ ducă colacĭ calzĭ de nuntă că parcă-l arde ceva la inimă.

— Dar nu i-aĭ spus nimic de vorba de-asară ?

— N-am avut cînd.

— Apoĭ dacă-ĭ aşa, ştiĭ una, mămucăe, eŭ mă îmbrac şi plec la Huşĭ să spun Ispravnicului că mă însor şi că vreaŭ să mă duc eŭ la Iaşĭ.

Cum vorbi să şi duse în casă; îşĭ îmbrăcâ pantaloniĭ ceĭ moldoveneştĭ, largĭ jos, cu creţĭ mărunteĭ şi deşĭ sus la bată, îşĭ luă contăşul săŭ blănit cu blană de hulpe pe la guler, puse şaua pe cal şi cît îĭ bate din palme era şi plecat şi pe icĭ ţi-ĭ drumul, băete, spre Huşĭ.

In tot drumul nu să opri decît la crîşma Olteneştilor, de maĭ răsuflă puţin calul şi apoĭ o luă întins la Huşĭ, ars fiind de dorul de a spune maĭ degrabă Ispravnicului gîndul şi hotărîrea sa.

Cînd sosi în Huşĭ era numaĭ potrivită vremea. Trase la scară la Isprăvnicie; prinse calul de dîrlog, îl lăsă jos la colţul

scărilor ; şi sfiicios sui treptele Isprăvniciei. La întrebarea făcută, un uşer îl conduse în odaia unde stătea în fund pe un jîlţ Ispravnicul.

— Ce cauţi băete, ce jalbă ai ?

— Să trăiţi, domnule Ispravnic am venit să vă spun că... am auzit şieŭ de la ţară că.... o dat Vodă poroncă că....

— Eĭ ce anume ? Nu cum-va eştĭ venit pentru însurătoare, să te ducĭ la Iaşĭ să te cunune Vodă. ?

Băetul tăcu, să înroşi, şi de unde înainte putu spune ceva, acúm i să înodă vorba în gît. Ispravnicul îl înţelese, să sculă binişor de pe jîlţ şi veni cătră băetan, care sta sfiicios lîngă uşă cu capul gol, şi cu căciula pusă gios la pămînt lîngă picioare.

Il bătu pe umere, şi zimbind îĭ zise cu un ton prietenesc : „de aceia mi te-aĭ gătit, d-ta, aşa ! Ioti, dumneta, contăş noŭ, pantalonĭ noĭ, dar s-a tale, orĭ le-aĭ împrumutat de la cine-va, să vii aicĭ să mă înşelĭ. Spune a cuĭ eştĭ ? de unde eştĭ ?...

— Sărut mînule, sînt ficiorul pasniculuĭ din Rădiŭ.

— A, ha ! Il cunosc pe tată tăŭ, pe moş Ion, e om la locul luĭ. Am avut cu el multe daraverĭ la moşia mea, la Bărboşĭ ; dar samenĭ tu vre-o leacă tată-to ?

Ia spune-mĭ cine te-a îndreptat pe tine aicĭ ?

Băetul povesti Ispravniculuĭ îngăimat toată întîmplarea de-acasă şi cum în fine s-a hotărît să vie singur fără ştirea tată-săŭ.

— Bine băete, te văd că eştĭ de inimă. Mireasă aĭ, ţ-aĭ găsit ?

— Ba, vă sărutăm mînule, n-am, dar oĭŭ găsi eŭ lesne. Cunosc eŭ o fată în sat în Albeştĭ, tocmaĭ fata cea maĭ mică a pasniculuĭ de acolo.

— Bun ; du-te acasă şi adă-mĭ răspuns pînă în 3 zile, că de unde nu, să întîrzie lucrurile şi poţĭ rămînea pe delăturĭ.

Stefan eşi îmbujorat din odaia Ispravniculuĭ şi într-o clipeală fu la moşu-so, la Biziuic,

Cînd îl văzu, îşĭ făcu cruce,

— Da, ce vînt te-a adus pe la noĭ, măĭ Ştefănucă, căcĭ cam de mult n-aĭ venit ?

— Apoĭ, ce să fac şi eŭ, moş Toadere, ia cu dorul însurătoareĭ,

— Cum să poate ! şi cu cine ?

— Am auzit şi eŭ de vestea că Vodă o poroncit să

să strîngă în Iașĭ 16 părechĭ de tinerĭ, că are să-ĭ cunune el, și cum am auzit, am venit la tîrg, am fost pe la Isprăvnicie și mi-o zis să-mĭ caut mireasă și să-ĭ duc răspuns pînă în 3 zile.

— Da tată-to știe ceva de toate acestea ?

— Ba, de loc. El umblă să colăcească pe bădița Ion cu catrina luĭ Zvoreanu. Eŭ chitesc însă să iaŭ pe Ioana.

— Minunat, dar ia poftim stăĭ ; ți-a fi foame, ți-a fi sete, dă, aĭ avut de muncă.

— Că drept zicĭ, moș Toadere, chiar mi-ĭ foame.

Din una din alta Stefan istorisi moșuluĭ săŭ toate cele petrecute la țară, cum a plecat așa fără veste de-a casă, spunînd numaĭ mămucă-sa, care nu l-a oprit, dar nicĭ nu l-a îndemnat.... Și așa cum mă vezĭ, moș Toadere, iată-mă flăcăŭ de însurat.

I să dezghețase acum băetuluĭ gurița față cu moșu-săŭ.

— D-apoĭ dă, măĭ Stefănucă; bădița Ion,—așa zicea el frate-săŭ maĭ mare—a venit maĭ dăunăzĭ pe aicĭ și spunîndu-mĭ vestea venită de la Iașĭ, noĭ am chitit pe Ion, că, dă, îĭ maĭ stătut. Noĭ, să nu-țĭ fie cu bănat, nicĭ nu ne-am gîndit la tine ; te știiam flăcăŭ în doĭ perĭ, că de-abia ți s-o dus lipul de după ureche ; dar dacă-ĭ așa, că tu vreaĭ numaĭ decît să te însorĭ, și maĭ ales acum, cînd te-aĭ prins față cu Ispravnicul, nu maĭ poțĭ da îndărăt. Eĭ ! ș-apoĭ ce zicĭ ! Ioana luĭ Zvoreanu te-a vrea ? Iĭ cam mare pentru tine; dar dacă a fi alta ? Eŭ cunosc multe fete de aicĭ din mahala, care ar merge bune bucuroase după tine.

— D-apoĭ nu știĭ, moș Toader, că trebue să fie țăranĭ, dă, așa am auzit-o așa ți-o spun ; cum am cumparat-o așa ți-o vînd. Dacă știam eŭ că treaba asta-ĭ chitită și pentru tîrgovețĭ nicĭ nu mă maĭ ațineam, dar așa, dacă-ĭ numaĭ pentru de al de-a noștri, de ce n-așĭ apuca eŭ înainte ? ce, să rămîn eŭ coadă ? Mă face el Ioana pușchiŭ ; auzĭ, d-ta, moș Toader, mă face pușchiŭ, dar cred că are să meargă cum oiŭ cere-o. Catrina cea maĭ mare vrea să meargă după bădița Ion, d-apoĭ Ioana n-are să meargă ia după mine ? Nicĭ vorbă.

— Apoĭ dacă-ĭ așa, să fie într-un ceas bun, nepoate, noroc să dea D-zeŭ și tot-deauna să cunune Vodă. Să ciocniră cîte-va pahare de vin pline ochĭ și după ce Stefănucă își șterse gura cu mîneca antereuluĭ, mulțămi moșu-săŭ de masa dată, și căută să plece prin tîrg.

— Eĭ! ce aşa grabă, ia maĭ stăĭ, să spun şi Vasîlcăĭ, că acuşĭ vine de prin tîrg, că de unde maĭ ştiĭ poate om pleca amîndoĭ înapoĭ să vedem ce face bădiţa Ion cu vorba noastră şi dacă-ĭ aşa să-l întoarcem din drumul apucat.

— I-o fi spus el mămuca pînă acum.

— Da, dar leliţa Safta ştiĭ că n-are aşa mare baftă pe lîngă bădiţa Ion, care-ĭ cam turc într-acestea. Trebue să merg eŭ. Şi Ion mi-ĭ nepot, şi tu-mĭ eştĭ, dar tot dacă-ĭ vorba de trimes flăcăĭ să-ĭ cunune Vodă, maĭ bine-ĭ unul maĭ tinerel, ca tine, tot calea-valea, de cît pe Ion, care-ĭ trecut cu dedeochiul. Iĭ maĭ mic ca mine cu vre-o 5 anĭ. Cînd s-o măritat leliţa Ilinca eŭ eram băet ca de 4 anĭ, abia abia mi-aduc aminte nunta eĭ; păr la anul l-a şi făcut pe Ion. Eĭ gîndeşte-te acum că m-aşĭ duce eŭ să mă însor; nu s-ar uita Vodă chiorîş la mine? cum! aşa flăcăĭ sînt pe la Huşul vostru. Haĭ că merg eŭ cu tine la ţară.

— Ce zicĭ? Unde te ducĭ, îl întrebâ jupîneasa Vasilca, care tocmaĭ atuncĭ întra pe uşă?

— Nu ştiĭ vorba... Ştefănucă să însoară; a fost pe la Isprăvnicie... are să-l cunune Vodă... cu Ioana, fata Zvoreanuluĭ din Albeştĭ.

— Cum asta?.. Parcă maĭ dăunăzĭ era vorba de Ion.

— Eĭ! Ce Ion! acum e Stefănucă.. şi de asta vreaŭ să mă duc la ţară să înduplec pe bădiţa Ion pentru Stefănucă, căcĭ după cît văd eŭ el n-ar prea vrea.

Pe la 4 îndesară căruţa era trasă dinaintea dugheniĭ şi luîndu-şĭ Stefănucă rămas bun de la mătuşă-sa Vasilca, plecară cu moşu-său spre Rădiŭ.

Acasă lucrurile eraŭ aproape închegate. Moş Manoli fusese pe la Zvoreanu, vorbise cu fata. Ia să tot codea cu respunsul.

— Eĭ, ce te maĭ codeştĭ, că nu eştĭ doar fată de 15 anĭ, să fiĭ aşa de ruşinoasă! Spune icĭ verde că *da*, şi ce are să fie! Peste 2—3 săptămînĭ te cunună Vodă şi aĭ să fiĭ şi tu gospodină la casa ta.

Zvoreanu, căruia toate acestea-ĭ venise fără veste, singur nu ştia ce să facă. Cu un gînd să zică ba, cu zece da.

— Ştiĭ ce una, cumătre Ioane, haĭ să mergem noĭ de vale spre Rădiŭ, să le lăsăm acasă, că ce-om hotărî noĭ are să fie bun hotărît.

Işĭ luară căciulele şi plecară la vale.

Mama Maranda rămase acasă cu fetele vorbind între

ele că cum are să fie lucrul ista, şi cum e faptul asupra nunţiĭ începură să descoase pe Ion că-ĭ aşa şi pe dincolo.

Zvoreanu şi cu Manoli mergeaŭ încet şi tot să opreaŭ din cînd în cînd. Multe-or fi vorbit şi or fi hotărît eĭ, dar cel cu năduful şi cu greul pe inimă zicea din cînd în cînd.

— Vezĭ, d-ta, cumătre Ioane, e bun băetul, dar nu ştiŭ ce-o fost de-o stat el pînă acum tot holteiŭ. N-a fi vre-un cusur la mijloc ?..

Scos din răbdare moş Manoli îĭ zise. Ce să fie ? o stat şi el flăcăŭ, cum o stat şi fetele d-tale fete. Ce tot cauţĭ cusur. Băetul e bun, îl cunosc eŭ, îl cunoştĭ şi d-ta.

Intraŭ acum pe poarta ţarineĭ şi să îndreptaŭ spre casă, cînd mama Safta cum îĭ văzu, le eşi înainte şi fără să-ĭ întrebe:

— Ştiţĭ una ?

— Ce ?

— Stefănucă o plecat la Huşĭ să spue Ispravniculuĭ că să însoară, că ia pe Ioana d-tale, cumătre Gligore, şi să-l trimeată pe el la Iaşĭ, că să duce. O plecat cum s-o sculat. Unde-o fost chip să-l popresc. S-o îmbrăcat în pripă, ş-o pus şaua pe cal şi acu trebue să fie pe-aproape de Huşĭ, căcĭ văd că soarele îĭ hăt sus, de două suliţĭ.

— Cum să poate, zise Manoli ! Auzĭ plodul ! i-o venit gust de însurătoare. Nu i-ĭ vremea ; îĭ lucrul chitit pentru Ion şi nu merge altfel.

— Bine, să fie cum zicĭ, dar dracu de băet să nu facă pozna, că ştiĭ vorba ceia : nu-ĭ pentru cine să găteşte, ci pentru cine să nimereşte.

— Ia tacĭ, tu ştiĭ una, şi eŭ ştiŭ maĭ multe ; haĭ cumătre Gligori spre leliţa Ilinca să vorbim cu Ion şi să dezlegăm odată iapa de la gard.

Fără multă vorbă lucrurile eraŭ acum puse la cale. Ion va lua pe Catrina, să vor duce la Huşĭ, de acolo vor fi trimişĭ de Ispravnic la Iaşĭ şi peste 2—3 săptămînĭ să vor întoarce gospodarĭ cununaţĭ de Vodă.

Ziua trecu cu vorba şi cu cioanda între lelea Safta şi moş Ion ; mama ţinea cu băetul, tata cu Ion.

— Om vedea, care pe care ; pe mine inima mă duce pentru Ştefănucă ; deşi-ĭ cam mic, dar e flăcăŭ, pe cînd Ion a dumitale, drept să ţi-o spun, i-un băbălăŭ,.. un papă-lapte.

— Ia nu maĭ tolocăni din cea gură, femee hăĭ !

In sat toţĭ locuitoriĭ ştiiaŭ că feciorul mameĭ Ilincăĭ

să însoară şi că ia pe fata luĭ Zvoreanu din Albeştĭ şi că-s menițĭ să-ĭ cunune Vodă la Iaşĭ.

In casă la Zvoreanu vorbă multă; fata îşĭ dăduse o-dată cuvîntul că merge după Ion şi tot satul ştiea că o sosit şi la casa luĭ Zvoreanu pețitoriĭ, că de mult încetase cucoşiĭ să maĭ cînte în prag, aşa că maĭ îşĭ luase nădejdea. Ioana era şi ia veselă de bucuria Catrineĭ, fără să-ĭ trăsnească prin cap că ceia ce să pregăteşte e pentru dînsa.

Pe cînd toate aceste să vorbeaŭ prin sat, iată că sosesc de la Huşĭ maĭ într-amurgul Stefănucă cu moşu-so Toader, care de un car de anĭ nu maĭ venise prin Rădiŭ, de tare ce-l încălecase trebile la tîrg.

Cea întîiŭ care le eşi întru întimpinare fu mama Safta, nerăbdătoare cum era din fire, şi pe dată le spuse că toate-s puse la cale, că Ion ia pe Catrina şi mult pînă poimîne vor pleca la Huşĭ.

Băetul încreți din sprincene, dar văzindu-se numaĭ cu mă-sa şi cu moşu-so nu-şĭ perdu firea.... Să vedem care pe care. Povesti apoĭ toate cele petrecute la Huşĭ, cum a vorbit cu Ispravnicul, cum i-a spus că l va trimete la Iaşĭ numaĭ să-şĭ găsască mireasă, că în fine el şi numaĭ el să va duce la Iaşĭ, nicĭ ca cît bădiță-so Ion; asta cît hăul şi pîrăul.—Apoĭ să înțelese între dînşiĭ, mama Safta cu cumnatu-so Toader cum ar întoarce pe Manoli din gîndul săŭ.

Intre acestea sosi şi el de la crîşmă, unde nu să vorbea alta decît de nunta luĭ Ion cu Catrina.

— Bine aĭ venit măĭ frate; dar ce dor te-a adus pe la noĭ?

— Ia băetu ista a d-tale, m-a făcut să viŭ; adică să spun drept, eŭ am stat de el să vin cu dînsul. Nu ştiĭ c-o fost la Ispravnic şi i-o spus că să însoară; iar Ispravnicul l-a ales pe dînsul ca să-l trimeată la Iaşĭ, numaĭ să-şĭ găsască mireasă mult pînă în treĭ zile, ca să nu să întîrzie lucrurile.

— Mi-a spus mă-sa; dar şi d-ta te-aĭ luat după dînsul, un fleac de băet; însurat îĭ trebue la vremea asta, nu să vede că-ĭ cu lipul după urechĭ, ştiĭ că n-are gust răŭ! La însurat frunte iar la treabă coadă. Ce spor mi-aĭ adus la casă, ia poftim încoace la răfuială: ce-mĭ staĭ acolo zgribulit? Nu ştiĭ să facĭ alta, cît îĭ ziua de mare, decît să spuĭ vrute şi nevrute, să înşirĭ la braşoave pe la cele fete, să le tragĭ, să le întinzĭ; la asta te văd că eştĭ bun; dar

tu eştĭ de gospodar? Eŭ măĭ, cînd eram ca tine, altele îmĭ umblaŭ prin cap. Mă-ta mă ştie: eram flăcăŭ, ştiĭ colea, aşezat la vorbă, nu ca tine un fluşturatic. Te place pe tine vre-o fată? ţi-aĭ găsit, doar n-o chelboşit, ştiĭ numaĭ să facĭ să rîdă cele babe şi neveste; altceva nimic. Aĭ tu tragere de inimă la lucrul tatî-to, ca pe urmă să aĭ şi la al tăŭ? Eŭ nu văd să aĭ sămne că aĭ să calcĭ pe urmele mele. Nu ştiŭ în partea cuĭ te-aĭ dat; poate într-a mîne-ta. Era şi ia o bună bucăţică; eĭ! dar ce-o fost s-o trecut; acum să vedem ce este.. Ion însă ĭ un om aşezat, ştie ce-ĭ voia şi nevoia; de atîta amar de anĭ el singur o duce în gît: unde daĭ tot pe Ion îl vezĭ la toate celea; ce făcea leliţa Ilinca fără Ion? Nu era nicĭ de mîncarea cînilor; el însă a stat pe lingă mă-sa, şi-a căutat de treburĭ şi tot ce vezĭ azĭ pe lingă casă e făcut de dînsul.... Dar tu? dacă m-aşĭ lăsa pe sama ta, he! he! m-ar mînca şi cîniĭ, dar aşa tot tu sarace Ioane trebue să-ţĭ facĭ ca să mînîncĭ, că altfeliŭ n-ar fi nimic. Să-ţĭ peie din gînd una ca asta; altădată va veni şi rîndul tăŭ şi atuncĭ vom maĭ vorbi; maĭ este timp, măĭ băete, nu-ĭ vremea încă trecută.

— Ia lasă şi d-ta bădiţă Ioane, totdeauna te-aĭ purtat aspru cu băetul. Doar numaĭ unul aĭ, n-aĭ maĭ mulţĭ; ceilalţĭ ţi-i-o strîns D-zeŭ la dînsul. Apoĭ doar noĭ am plănuit treaba asta; noĭ am hotărît-o maĭ întîiŭ; şi cum zic, să fim cu dreptul, a fost vorba întîiŭ de Ion, că dă, nicĭ pe mine nu mă ducea capul la Stefănucă, dar dacă acum treaba s-a încurcat, eŭ îmĭ daŭ tot cuvîntul pentru dînsul. Ce crezĭ d-ta că Ispravnicul are să-şĭ întoarcă cuvîntul cu una cu două! Ş-apoĭ să vorbim verde, că sîntem noĭ între noĭ. Şi Ion mi-ĭ nepot ca şi Stefănucă. Dar, crede-mă, că Ion nu-ĭ pentru treaba asta. Cum aĭ spus, îĭ bun gospodar, o căutat de leliţa Ilinca, n-am ce zice, să dea D-zeŭ să-ĭ trăiască; aşa băet aş vrea să am şi eŭ să mă caute la bătrîneţele mele, dar i-o trecut vremea de însurat. Aşa-ĭ omul ista făcut, de la o vreme cu greŭ să însoară. Cît eştĭ tînăr maĭ merge. Te amăgeştĭ singur, te amăgesc alţiĭ; să trece, eştĭ tînăr; dar luĭ Ion acum îĭ vine cam peste mînă. Are pe mă sa, care ştiĭ cît ţine la dînsul; Eĭ! poftim acum şi-ĭ maĭ du în casă şi noră. Ce vraĭ să-şĭ scoată ochiĭ ca mîţele? Doar nu ştiĭ povestea soacreĭ şi a nurorilor. Eŭ cred că trebue să te hotărăştĭ şi d-ta pentru băetul d-tale; ce adică, ţi-ar părea răŭ, dacă ţi-ar maĭ

cădea pâsat în gușă ? Pe băet are să-l cunune Vodă ; aud că are să și-ĭ înzestreze ; cine știe ce le maĭ dă și cînd colo să nu mă trezesc cu d-ta că-mĭ zicĭ ; „bine spuneaĭ tu, măĭ frate, că Vodă li-o dat boĭ. li-o dat vacĭ, li-o dat leĭ și parale și răŭ îmĭ pare că nu te-am ascultat". Mă tem însă c-atuncea va fi prea tîrziŭ. Și decît să aĭ atuncea supărare, haĭ maĭ degrabă acum cît e vreme să facem ce om face. Ce ? ți-ar strica să maĭ aĭ cîțĭ-va gonitorĭ în ocol și cîte-va vacĭ cu vițeĭ, și cîte-va parale icĭ la chimir ? Crezĭ oare că Vodă iĭ cheamă așa de florĭ de cuc? eŭ nu cred una ca asta odată cu capul. Doar știĭ că Vodă ist de acum e putred de bogat, mînîncă baniĭ cu lingura, nu alta; are nu știŭ cîte moșiĭ ! doar nu e sărac ca noĭ : are de unde să deie nu numaĭ la 16 părechĭ de țăranĭ, ci și la sute ; n-are el tarapanaua țăriĭ pe mînă ?

Ia vezĭ dar, haĭ să ne căutăm întîiŭ pentru noĭ. N-aș vrea să iasă vorba de aicĭ din casă, că nu de alta. dar n-aș vrea să să supere lelița Ilinca și maĭ ales Ion. care-l știĭ cît e de chilos : cînd să supără ține mînia cu aniĭ. Și de ce să iasă supărare din lucrurĭ de nimic ;—ce zicĭ și d-ta leliță Saftă.

— Ce să maĭ zic și eŭ, d-ta aĭ zis totul. Și eŭ doar am vorbit cu d-luĭ, dar unde mi-a dat ascultare ; așa am eŭ pacate, nicĭ odată vorba mea să nu fie bagată în samă. Il cunosc acum, doar nu sîntem luațĭ de erĭ de-alaltăerĭ, sînt 24 de anișorĭ împlinițĭ chiar în iastă vară la Duminica mare. Imĭ cunosc eŭ omul. De trăia și Ilie trebuia să am și cu dînsul buclucul aista.

— Dă, pe semne tu crezĭ că în totdeauna are să să întîmple să cunune Vodă, zise Manoli supărat; Iată ; așa îțĭ trîntește totdeauna cîte-o vorbă de te scoate din sărite. Poftim de vorbește cu dînsa, dacă poțĭ ; îndată îțĭ spune ceva de cînd bunica.

— Ia lasă bădiță nu te supara, că nu-ĭ lucru de mînie nu vedețĭ că stă băetul ista aicĭ și nu-ĭ bine să vă ciondănițĭ chiar așa din sănin în fața luĭ, am știut eŭ, păcatele mele, la ce vin ; am spus luĭ Stefănucă, haide nepoate, merg și eŭ cu tine că lelița Safta n-are multă trecere pe lîngă d-ta.

— Nu mi-ĭ de alta. măĭ Toadere, dar eŭ știŭ și mă gîndesc la vorba ta de adinioarea ; dacă Ispravnicul n-ar primi ceia ce am hotărît, pot eŭ să-ĭ staŭ împotrivă. Dacă el și-o dat cuvîntul cătră plodul ista al meŭ, cred că are

să şi-l ţie. Il cunosc bine pe conu Ionică, de cînd îşĭ lucra moşia de icĭ de peste deal, Bărboşiĭ. Mă cunoaşte şi d-luĭ pe mine.

— Tocmaĭ, tătucăe, a zis că te cunoaşte foarte bine, ba încă m-a întrebat de samăn vre-o leacă matale, îngăimă Stefan.

— Tocmaĭ asta, măĭ frate, mă pune pe gîndurĭ. Şi apoĭ ştiĭ că nu prea vine bine; scoţĭ vorbă de însurătoare; puĭ pe fată în gura lumiĭ; tot satul vorbeşte acum de nuntă; şi cum mi-ar veni mie să zic: ho! opriţi-vă, staţĭ loculuĭ; lucrurile s-o încurcat. Obrazu-ĭ doar aista. Eĭ! ce zicĭ?

— Apoĭ aşa eştĭ d-ta; sări arsa cu vorba lelea Safta, te grăbeştĭ şi cînd colo te pripeştĭ; aĭ maĭ făcut şi altele boacăne de tot şi te-aĭ dat îndărăt frumuşel. Ş-apoĭ ce? eştĭ legat de minĭ şi de picioare, dacă aĭ deschis vorba? Doar nu-s fete mititele; slavă domnuluĭ, îs nişte coşcogemite fete; D-zeŭ mă erte, dar Catrina d-tale n-a fi maĭ mică ca mine cu mult, ia cu vre-o 8 anĭ. Cînd m-am măritat dînsa era de vre-o cincĭ şase anĭ; doară îĭ maĭ mare mult ca Ioana; Intre Ioana şi Catrina a maĭ avut cumătra Maranda doĭ băeţĭ, şi i-o murit şi eĭ ca şi mie, Ilie şi Sanda, D-zeŭ să-ĭ erte.

— Apoĭ că şi Ion nu-ĭ maĭ mic; ia cu vr-o 5 anĭ dacă o fi maĭ mic ca mine, zise Toader.

— Eĭ poftim, şi d-ta vre-ĭ să facĭ casă, urmă mama Safta; şi să-ĭ trimeţĭ luĭ Vodă la Iaşĭ că aiştiia îs flăcăiĭ satuluĭ! u! stupi-ĭ-ar mîţele să-ĭ stupească! Nu ştiŭ cum nu ţi-ĭ silă ţie de dînşiĭ, şi apoĭ maĭ zicĭ că eştĭ om la locul d-tale! eŭ cînd îĭ văd, nu-mĭ vine să mă uit la eĭ, deşi unul mi-ĭ nepot cum ştiĭ, şi alta, dă, cunoscută; că dacă n-am fetit cu mă-sa, dar sîntem bune prietine.

— Că bine zicĭ leliţă Saftă. Ştefan e tînăr, ce-ĭ dreptul; dar maĭ bine să fie maĭ mic cu un an doĭ decît maĭ mare cu 12. Ia, adă-ţĭ aminte şi d-ta că nu eraĭ maĭ mare ca Ştefănucă cînd te-aĭ însurat; eraĭ flacăŭ de vre-o 20 de anĭ, şi el tot pe aicĭ. Ce s 19, ce-s 20 de anĭ? şi te maĭ puĭ pînă la atîta!

Manoli gîndi puţin; şi după o scurtă tăcere, îndreptîndu-se cătră Toader. cu un ton hotărît respunse:

— Că bine zicĭ, măĭ Toadere; ce spuĭ şi tu Saftă: aşa-ĭ că eram tînăr şi frumos cînd te-am luat? e! maĭ frumos decît Ştefănucă!

— Ptiu nu ţi-ĭ ruşine obrazuluĭ cal bătrîn ; maĭ dinioarea trăsneaĭ şi plesneaĭ, iar acum începĭ a face şagă. Ioti, nu vezĭ că-ĭ băetul ista aicĭ şi ţine-ţĭ lioaba acasă.

— Eĭ, lasă, nu-l maĭ dojeni şi d-ta acum ; zi amin, şi să fie într-un ceas bun. Ce zicĭ şi tu, măĭ Ştefănucă, ştiŭ că te-am ţinut mut cu vorba noastră.

— Vină încoace şi sărută mîna tată-to, că tot el îĭ temelia caseĭ, îĭ grăi mămucă-sa.

Ştefan veni; sărută mîna tatu-so şi a moşu-so,

— Las-o pe-a mea, n-o maĭ săruta, că eŭ am fost totdeauna pentru tine.

— Cum aĭ fost şi pentru mine, răspunse Manoli rîzînd... Eĭ de-acu, nevastă hăĭ, socri marĭ. Te-aĭ gîndit tu la aşa ceva ?

— Dacă nu eram eŭ, respunse Toader, nu ştiŭ dacă era să fiţĭ socri marĭ ; şi ştiţĭ că n-are să vă şadă urît. D-ta om de 45 de anĭ, leliţa Safta femee abia de 36, ştiĭ colea cum îĭ şade maĭ bine la horă ca soacră mare.

Toate bune, zise îngrijit moş Manoli, dar cum ne întoarcem noĭ vorba ; cum s-o sucim şi s-o învîrtim ! Nu mi-ĭ de alta, dar să nu să supere cumătru Zvoreanu.

— Eĭ, na-ţi-o ; d-apoĭ doar n-are de ce să să supere, zise Toader. Ion vroia să ia pe Catrina ; Stefan vrea să ia pe Ioana ; nu să schimbă pentru dînsul nimic. N-o măritat pe cea maĭ mare, a mărita pe iast maĭ mică, şi tot îşĭ uşurează casa cu o piatră. Ce-o gătit pentru Catrina a fi bun gătit pentru Ioana.

— Dar, ce zicĭ tu, măĭ Stefănucă, grăi tată-săŭ, te-a vrea fata ?

— Cum să nu-l vrea, respunse mă-sa. Doar nu ni-ĭ băetul aşa de urît ca să nu-l vrea fetele ! Ş-apoĭ tot d-ta spuneaĭ că de cîte orĭ te întîlneştĭ cu cumătru Gligori, tot de măritatul fetelor îţĭ vorbeşte ; orĭ Catrina orĭ Ioana tot fată-ĭ şi pace.

— Şi eŭ cred că or să vrea, grăi Toader; dă, zic şi eŭ ; nu ştiŭ cum s-or fi închipurluit băeţiĭ : ştiŭ atîta că mie mi-o spus că el o chitit pe Ioana luĭ Zvoreanu.

— Şi mie tot asta mi-o zis, respunse lelea Safta.

— Eĭ, tu ce zicĭ, măĭ Stefănucă ; îţĭ place fata ? spune acum verde, că, dă, eştĭ flăcăŭ de însurat.

— Apoĭ dă, tătucăe îmĭ place ; şi la ce nu mi-ar plăcea ; chioară nu-ĭ, şchioapă nu-ĭ, hîdă nu-ĭ ; nu-ĭ aşa de tî-

nără, dar din cîte fete cunosc eŭ, şi socot că cunosc destule, ia să arată a fi maĭ de haiŭ decît toate.

— Ştiĭ c-o început băetul nostru să vadă altfeliŭ ; aşa-s băeţiĭ ; cît îs tinereĭ să uĭtă la fete ca la cioare ; aş mînca pe asta, aş mînca pe ceia ; le lasă gura apă, toate li să par de mîncare şi cînd colo să pue mîna, ia pe care să întîmplă, alege pînă culege. Doar nu i-o zis degeaba săptămîna cea chioară. Aşa m-o chiorît şi pe mine, cînd am văzut pe mă-ta ; eĭ, dar aşa-ĭ dat să fie omuluĭ.

— Apoĭ chiar aşa ; pe mama cîţĭ aŭ cerut-o şi numaĭ mătale aĭ luat-o ; şi pe Ioana cîţĭ aŭ cerut-o şi să vede că i-a fost scris s-o iaŭ eŭ. Mă făcea ia puşchiŭ, dar de puşchiŭ n-a scăpat.

— Bun, zise Manoli, dar eŭ tot n-am găsit cum să întoarcem vorba către Ion. Pe Zvoreanu credem că l-om împaca: de nu-ĭ laia îĭ balaia ; are să tacă; dar Ion, dar leliţa Ilinca, ce aŭ să zică !

—Eŭ cred, zise Toader, că leliţa Ilinca nu-ĭ bucuroasă de încurcătura, în care aĭ băgat-o ; maĭ greŭ are să fie cu Ion.

— Din potrivă îĭ tare lesne, zise Stefan ; am găsit eŭ ac de cojoc şi pentru dînsul.

— Ce ?

— Parcă-mĭ spunea inima că lucrurile aŭ să fie aşa cum saŭ întîmplat. Pe cînd mă duceam spre Huşĭ, mă gîndeam fel şi chip, cum să intru la Ispravnic ; cum să încep vorba, dar dacă m-a da afară? acestea şi cîte şi maĭ cîte altele îmĭ umblaŭ prin cap. Dar lucrurile s-aŭ întîmplat aşa cum le ştiţĭ. Eram sigur acum de vorba Ispravniculuĭ; numaĭ mă gîndeam acasă. Dar dacă tata nu vrea ; dar dacă bădiţa Ion ţine una şi bună, aşa-ĭ c-am păţit-o? Ce-mĭ veni în minte atuncĭ. Să-ĭ joc renchiul ; cum es de la Ispravnic, aşa hăbăuc de cap, mă abat pe la un gramatic să-mĭ facă o hîrtie. Să întîmplă că gramaticul să te cunoască pe d-ta tătucăe şi cum mi să pare, mă văzuse şi pe mine cu d-ta, aşa că m-o ştiut îndată cum mă chiamă. Luĭ parcă-ĭ zice Gheorghe a Tutovoaeĭ. I-am spus cum stă pricina ; el îndată s-o pus pe-un scaun şi mi-o scris hîrtia asta, pe care iat-o.

Zicînd acestea, Ştefănucă scoase din sîn o coală de hîrtie, scrisă ceteţ, şi cu turaua minciunoasă a Ispravniculuĭ. Toader îĭ dădu cetire :

De la Isprăvnicia ținutuluĭ Fălciuluĭ.

Facem știre cu această scrisoare a noastră cum după poronca Măriei Sale luĭ Vodă am hotărît ca să trimetem la Iașĭ spre a fi cununat de Măria-Sa, flăcăul Ștefan ficiorul Pasnicului din Rădiŭ, numaĭ să-șĭ caute mireasă cît maĭ în grabă și să ne aducă nouă știre cel mult pînă în 3 zile

Oct. 12.

Ion Cuza ispravnic.

— Bun, zise Manoli; te văd că te duce capul la multe, dar Ion are să creadă una ca aceasta? Mă cam tem.

— Las, tătucăe pe mine: îl cunosc pe bădița Ion; cînd i-oiŭ arăta hîrtia n-are să zică nimic. Poate m-a ocărî. Mă aștept la una ca asta; dar de cetit pace: iscălitura ispravnicului n-o cunoaște; și apoĭ cum îĭ ș-un lăsător, parcă-l văd că are să zică „da bine c-am scapat și din chichionul ista".

— Nu ț-am spus eŭ drept, măĭ Toadere, că n-are cuĭ sămăna. Bucățică ruptă mă-sa la haractir și la istețime, Pe mine nu m-ar fi dus mintea la una ca asta în ruptu capuluĭ.. Prin urmare tu țiĭ gînj să te însorĭ. Atuncĭ haide să-ĭ căutăm mireasă; nu-ĭ vreme de pierdut.

— Eĭ aĭ auzit și tu, Saftă, ce ți-o urzit fecioru-to ista al tăŭ?

— Drept să-țĭ spun, că m-am crucit, nu altfel. Dar dacă aŭ ajuns lucrurile pînă aicĭ, faceți-ĭ pe plac; duceți-vă la Zvoreanu și acum vă pricepețĭ al de d-v. ce să spunețĭ, cum să bolmojițĭ lucrul.

Manoli și Toader o plecară spre Albeștĭ; spuseră luĭ Zvoreanu toată pricina cum stă; să înmărmuri și bietul om auzind ițele țesute de Ștefănucă.

— S-o schimbat lumea, cumătri Gligori, zise moș Manoli; noĭ eram proștĭ, cînd eram tinerĭ; nu vezĭ azĭ că iștiea care să ridică îs pe zece părțĭ maĭ dihaĭ decît noĭ!

— Cum să nu văd cumătri Ioane; eĭ, dar acum ce-ĭ de făcut?

Toader deschise vorba pentru Ioana, pe care o vrea Ștefănucă.

Cît a ținut vorba, nu știŭ; atîta am auzit că Ioana a început a plînge, cum să lese pe leliță-sa Catrina, că dacă-ĭ așa ia nu să maĭ mărită, și multe altele, dar că în cele din

urmă n-a avut încotro şi a trebuit după stăruinţa tată-so să zică *da*.

Maĭ în sară auzi şi Ion de tot ce să urzise. Luă toate ca bune şi cum era el liniştit de felul său nu zise nimăruĭ nimic, ci la vorbele mă-seĭ el tot respundea: „că bine zicĭ mata, mămucăe, maĭ bine-ĭ aşa cum s-a întîmplat; decît cu bucluc în casă, maĭ bine sărac şi curat».

A doua zi cînd era soarele de-o suliţă, Toader îşĭ luă rămas bun de la frate-său şi de la toţĭ aĭ caseĭ. La plecare sosiră şi lelea Ilinca cu Ion. ba maĭ era faţă şi Zvoreanu şi alţĭ răzeşĭ, şi după ce iĭ ziseră drum bun, dădu biciŭ caluluĭ şi plecă avînd alăturea în trăsură pe Ştefănucă.

Pînă în sară Ispravnicul ştiu tot; bătu pe spate pe Ştefan şi-ĭ zise: „într-un ceas bun măĭ băete: eştĭ cam mic de anĭ; la trup nu tocmaĭ nalt, dar nu cred să fi făcut altul ceia ce aĭ făcut tu. Du-te acum frumuşel acasă şi caută ca cu o zi maĭ înainte să fiĭ aicĭ cu mireasa ta, cu părinţiĭ tăĭ şi aĭ feteĭ, că de aicĭ aveţĭ să plecaţĭ la Iaşĭ. Pînă atuncĭ eŭ daŭ de ştire să vă pregătească gazdă; n-are să vă ţină nicĭ o para, nicĭ casă, nicĭ masă; vă plăteşte Vodă tot.

Ştefan nu-şĭ încăpea in piele de bucurie; sărută mîna Ispravniculuĭ şi mulţemit în suflet să îndreptă spre moşu-său, de unde plecă apoĭ la ţară noaptea pe răcoare, tot calare aşa cum venise întiiŭ.

*
* *

In ziua de 1 Noembre, într-o Joĭ, două căruţe ţărăneştĭ intraŭ în Iaşĭ pe rohatca Docolineĭ, venind de la Huşĭ. După ce rohatcariul opri căruţa în loc şi întrebă pe drumeţĭ de unde vin, eĭ îşĭ arătară hîrtiile date de Ispravnicul de Huşĭ, şi fără multă vorbă un om iĭ însoţi pînă la gazda anume aleasă pentru dinşiĭ. Era de maĭ înainte statornicit ca un om de la rohatcă să îndrepte pe nuntaşĭ, fie-care pe la gazdele lor.

Căruţele să opriră în ograda bisericeĭ Dancu; iar oaspeţiĭ noştri: Ştefan şi Ioana miriĭ, Gligori şi Maranda Zvoreanu ca socri micĭ, Ion şi Safta Manoli ca socri marĭ, fură întimpinaţĭ de un om de la curte, care le spuse că Măria Sa Vodă le-a hotărît aicĭ 2 chiliĭ drept gazdă şi că li s-a pus la îndămînă masă şi banĭ de cheltuială.

O săptămînă încheiată și-aŭ trămbălat-o oamenii noștri pe ulițile Iașuluĭ. Tot ce vedeaŭ li să părea minunat. Cunoșteaŭ eĭ Hușiĭ, nu-ĭ vorbă; dar ce avea a face Hușiĭ cu Iașiĭ: biata Ioana să uita mirată la tot ce vedea, și cum să întîmplă adesa omuluĭ prostolan, maĭ nu știa să spue ce-a văzut. Și doar nicĭ Iașiĭ nu eraŭ așa de spăriet pe acea vreme, dar pentru un om adus din podișul Albeștilor și pus în mijlocul Iașilor tot era ceva. In tot acest răstîmp aŭ avut prilejul să cunoască toate părechile de tinerĭ venite din județe. Mult să maĭ miraŭ eĭ de portul celor de la munte, care era cu totul deosebit de al lor.

Veni ziua sorocită pentru cununie.

Oamenii noștri să gătiră pentru o zi ca asta cu haĭnele lor cele maĭ curățele; cuscriĭ cu niște sumane nouă nouțe, cămeșĭ de fuior țesute cu burangiuc, în picioare cu ciobote cu călcăiul lat și potcovit cu caele, în cap o căciulă țurcănească. Mirele era cu bondiță cusută frumos, antereŭ cu mînecĭ largĭ și pantalonĭ moldoveneștĭ. La gît o batistă vărgată, cum poartă flăcăii la țară, cînd joacă la horă, cînd să hîrjonesc cu fetele, le prind de gît cu batista, și le trag cîte un sărutat de oftează și tata și mama. Mireasa în portul săŭ țărănesc; capul gol împodobit cu dumitrițe pe după urechĭ, și cozile împletite în două, și lăsate pe spate, o cămeșuță albă cusută cu altițe și cu arniciŭ. In jos niște fote curățele făcute din țesăturĭ de lînă cu peteală și de care stăteaŭ atîrnate maĭ multe pale pe culmea din casa lor de la Albeștĭ.

In picioare iminiĭ de piele groasă tăbăcită. In jurul gîtuluĭ cîteva șiragurĭ de mărgele, Zvoreanu neputînd cumpara pentru fetele luĭ cîte o salbă de lefțĭ, cum purtaŭ de demult cucoanele,

De dimineață toțĭ să duseră la biserică; așa să dăduse poroncă de maĭ înainte. Să știa de toțĭ că cununia să va face îndată după isprăvirea leturghieĭ.

Era obiceiul pe atuncĭ ca cununiile să să facă dimineața, cum stă scris chiar și în carte. Nu s-ar fi făcut pe atuncĭ cununiĭ noaptea, Doamne ferește.

Miriĭ trebuiaŭ să fie în biserică la tot serviciul leturghieĭ și din vechĭ era obiceiŭ să să împărtășască înainte de a li să ceti cununia. Era un semn de curăție a sufletuluĭ și de nevinovăție a feteĭ.

De la 9 dimineața biserica gemea de lume. Era ziua

luĭ Vodă şi pe lîngă asta şi cununia celor 16 părechĭ de tinerĭ.

Tot timpul cît ţinu leturghia o neîncetată frămîntare de lume în biserică; uniĭ eşiaŭ alţiĭ intraŭ, tocmaĭ ca albinele în stup. Vodă Sturza veni şi el înaintea eşireĭ cu darurile, şi-şĭ luă locul în strana împărătească, alăturea cu strana mitropolituluĭ. In biserică era toată curtea domnească, tot divanul ţăriĭ, toţĭ boeriĭ, care eraŭ sortiţĭ ca naşĭ aĭ tinerilor, împreună cu cucoanele lor; socriĭ şi soacrele, miriĭ şi miresele, apoĭ multă lume curioasă, aşa că era o mare înghesuială în mica biserică a Mitropolieĭ Moldoveĭ.

Pe la 11 începu cetirea cununieĭ. In mijlocul bisericeĭ să aşăză o masă; într-un mare *sahan* de aramă să puse toate inelele celor 32 de inşĭ. De jur împrejurul meseĭ să făcu o roată mare, alcătuită din mirĭ şi nuniĭ lor, în şirul acesta: nun, mire, mireasă nună; era un lanţ de 64 de persoane pestriţe la port ca şi la căutătură. Ceĭ maĭ semandicoşĭ dintre boerĭ fură ca nunĭ mirilor, şi însuşĭ Domnul fu nunul uneia din părechĭ.

Nu să cunoştea pe atuncĭ, cum nicĭ azĭ nu este pe la noĭ eresul acesta de a nu să ceti cununia de odată la maĭ multe părechĭ de mirĭ şi mirese. Pe la noĭ nu să crede de popor că pot să vină nenorocirĭ pe capul mirilor şi mireselor, cari şi-aŭ văzut faţa la cununie. S-a întîmplat de multe orĭ nunta a două surorĭ în aceiaşĭ zi; li s-a cetit cununia odată, avînd fie-care naşul săŭ, dar trăesc bine fericiţĭ.

Cununia să ceti odată pentru toţĭ. Trecură mult pînă cînd Mitropolitul isprăvi de zis, logodeşte-să robul luĭ D-zeŭ.. cu roaba luĭ D-zeŭ. cum şi maĭ apoĭ: cunune-să robul luĭ D-zeŭ..... cu roaba luĭ..... Eraŭ ceasurile aproape 2 şi cununia abia luă sfîrşit. Nun, părechiĭ de la Huşĭ, a fost clucerul Iancu Negel, nepotul Mitropolituluĭ, şi proprietarul Mălăeştilor.

La eşirea din biserică li să dădură darurile de nuntă.

Domnul întreba pe fie-care păreche din ce ţinut este şi după o mică povaţă părintească, Visternicul punea în mîna miresiĭ cîte o pungă cu 1000 de leĭ, tot sorocoveţĭ noĭ, spunîndu-le tot odată că acasă vor găsi cîte 4 boĭ şi cîte 2 vacĭ cu lapte.

— „Să vă iubiţĭ unul pe altul, le zicea Domnul, că şi Domnul vostru vă va iubi şi vă va cinsti".

Ce făcu, ce drese eşi la socoteală o părechc maĭ mult; dintr-un ținut venise două părechĭ, şi pe cît să ştiia eraŭ din județul Putneĭ. Cînd colo la număr hazul nu fu prost. Ca să nu fie ruşinațĭ li să dădură 300 de leĭ, fără tu boĭ, fără tu vacĭ cu lapte.

*
* *

La palat o masă mare îĭ aştepta pe toțĭ, dar o aşa masă şi aşa bucate cum oamenii noştri nu maĭ văzuse pînă atuncĭ. Să tăiase 40 de curcanĭ, 2 vite ; să dăduse drumul la 2 poloboace de vin.

In jurul uniĭ mese să aşezară la un colț miriĭ, puşĭ fată în față cu miresele lor. Intre dînşiĭ întrețesațĭ stăteaŭ părințiĭ. La celalalt colț de masă eraŭ boeriĭ cu cucoanele lor,

Multe or fi şopotit între dinşiĭ țăraniĭ, cînd s-aŭ văzut puşĭ la aşa masă, dar ştiŭ că moş Manoli ghiontea pe cuscru-so Zvoreanu şi-l întreba despre tot ce vedea.

— Pti ! d-apoĭ pe aice cuscri Gligori nu-ĭ ca pe la noĭ pe acasă. Noĭ ne maĭ ştergem la nevoe şi cu mîneca sumanuluĭ, pe cînd aicĭ şervete berechet. Cuțite ne-o pus la fie-care, nu ca la noĭ unul la masă şi acela cînd să întîmplă să fie. Cum ştiŭ boeriĭ iştia să trăiască ! Dar oare aceste ce-s ? arătă spre *furculițe*.

— Dracu le maĭ ştie ; văd că aduc cu furca de la fîn, dar....

— Să chiamă *furculițe*, spuse un vecin de-alăturea, care îĭ luă cuvîntul din gură.

— Auzĭ cuscre, că le zice furculițe ; tocmaĭ cum îțĭ spusesem eŭ. Dar oare la ce-or maĭ fi bune şi ele ?

— Tacĭ şi D-ta să ne uităm la boerĭ din ceala colțĭ ce fac ; şi ce-or face D-lor, om face şi noĭ.

— Ioti, custre că iaŭ cu dînsele din farfurie, parcă n-aŭ mînĭ. Aĭ noştri sireaciĭ, cînd să pun jos roată în jurul mămăligeĭ îțĭ însfacă halca cu mîna, ți-o strînge în pumnĭ, ştiĭ colea numaĭ bună de înghițit; borşul şi laptele n-aĭ cum să-l mînîncĭ fără lingură, celelalte. slavă Domnuluĭ, le iaĭ cu brînculița.

Boeriĭ începură a mînca ; Țăraniĭ să uitaŭ țintă, ca de obiceiŭ la eĭ să vadă cum mînîncă. Miresele smerite stăteaŭ maĭ mult cu nasu-n pămînt, şi numaĭ din cînd în

cînd furaŭ cu coada ochiuluĭ la oaspeţĭ. Dar cîte nu să pîcîliră cu pustia de furculiţe. Aşa Ioana o apucă în grabă de dinţĭ, în loc s o apuce de mănunchiŭ. Rîsul n-a fost prost, păcat numaĭ că nu era cine să rîdă, că eraŭ toţĭ de-o teapă.

— Bagă de samă, fată hăĭ, îĭ zise tată-săŭ; te-ĭ împunge nu alta şi ce fel de mireasă îĭ fi împunsă la gură.

— Şi zăŭ lasă gluma, cuscre Gligo''i, ce-o maĭ stîrnit şi boeriĭ iştia? Să mînîncĭ d-ta acum şi cu furculiţa. La ce dracu maĭ are omu mînĭ?... Dar iar.... şi-o făcut eĭ ca pentru dînşiĭ. Mînîncĭ fără să te feştelestĭ pe mînă, nu ca aĭ noştri, cînd mînîncă doldura de grăsime.

— Şi ştiĭ d-ta cuscri, că nu-ĭ răŭ lucrul aista? ce-ĭ şi aceia să întingĭ cu mîna prin strachină?

— Curat aşa, De aĭ tu sarmale la masă, haĭ cărăbăneşte din cea strachină cu mîna te umple de grăsime, mă iartă, ca porcul; nu vezĭ însă d-ta boeriĭ ce mînĭ albe şi curate aŭ?

— Cum să nu văd? de aceia, n-o făcut el degeaba, cine o scornit furculiţa.

— Ştiĭ ce una? cred că n-ar fi răŭ să ne luăm şi noĭ cîte una pe la casele noastre, şi dacă n-aşĭ fi aicĭ la Vodă, maĭ că m-ar împinge păcatul să fur una; nu de alta, dar să vadă şi ceĭ din sat, ce lucrurĭ să găsesc pe la masa luĭ Vodă.

— Haracandemine, cuscre de ce veĭ să te apucĭ? Nu cumva să păţim vre-o ruşine, tocmaĭ aicĭ. Las la cioarele. Om găsi noĭ prin ist tîrg una două de prubă şi ne-om lua.

— Cum dracu să nu fie furculiţe şi pe la Huşiĭ ciia? or fi, da nu le-am văzut eŭ.

— Poĭ că nicĭ eŭ, dar aşa mi să pare că nu s. Maĭ puĭ şi d-ta Huşu la socoteală. Chiar c-aĭ nimerit o. Apoĭ şi Huşeniĭ nu-s tot de-aĭ noştri. Bizinic mi-ĭ frate, Cioric ţi-ĭ văr; şi ce adică dacă îs la tîrg? tot ţăranĭ de-aĭ noştri. De unde să aibă şi eĭ? Nu de mult am fost acolo la o nuntă; ştiĭ, d-ta, cînd feciorul luĭ Irimia Arhip, cel cu casa lîngă frate-meŭ Biz'nic o luat pe fata Ceofoaeĭ. Ce masă crezĭ c o făcut? A pus în Odaia cea mare, o masă, dragăliţă doamne, masă mare să chema; pe masă icĭ şi colea cîte un cuţit la treĭ patru inşĭ: cîte-va linguri; furculiţe nu să pomeneaŭ pe atuncĭ. De jur împrejur cîte-va

lăviţĭ, că scaune nu prea avea de unde, iar ca şervete desfăşură valul de pînză cît era de lung şi l-o întins de jur împrejurul meseĭ, să aĭbă nuntaşiĭ cu ce să să şteargă pe gură, ni-o maĭ pus mălaiŭ şi pîne de casă, şi....

— Tocmaĭ aud că pe aicĭ să face şi pîne de tîrg.

— O fi, şi cum îţĭ zic ; ne-o adus între altele sarmale şi unde am început a cărăbăni care maĭ de care cu mîna ; şi cînd colo la şters eŭ mă întîmplasem tocmaĭ unde era capătul valuluĭ, şi haĭ, trage valul din mînă în mînă.

— Tocmaĭ de asta n-am să mă las, şi am să-mĭ iaŭ o furculiţă sî duc la ceĭ de-a casă să vadă şi eĭ ce mîncare-ĭ şi furculiţa asta. Bine c-am trăit să văd şi minunăţia asta. Auzisem maĭ de demult de aşa ceva, dar acum îmĭ văzură ochiĭ.

In timpul meseĭ multe alte mirese s-or fi împuns în gură cu furculiţa, dar aŭ tăcut molcum şi aŭ înghiţit.

Masa era pe sfîrşite ; ajunsese lumea la mîncat mere, pere, poamă, ce eraŭ din belşug. La urmă să dădu îngheţată, întîiŭ de la colţul despre boerĭ.

— Ce-a maĭ fi, şi aceia cuscri Gligori ?

— D-apoĭ dă, maĭ ştiŭ şi eŭ. Omăt să fie ? anapoda lucru ; dar la ce oare l-ar pune în farfurioare ?

— O fi cuscre, că-ĭ alb şi bate ca omătul !

— Maĭ ştiĭ pozna, a fi şi el bun la masă, şi noĭ pe-a casă îl rînim cu lomeţele.

— Ioti, ioti cuscre, că-l mînîncă şi cu lingura.

— Haraca, ce-mĭ văzură ochiĭ, vorbi mirată lelea Maranda. Curat omăt, cuscre ; cum dracu îl mînîncă cu linguriţa ! N-aş mînca să mă tae !

— Cum să nu mînîncĭ, zise moş Ion ; mînîncă el boeriĭ ceĭ marĭ, d-apoĭ noĭ să nu mîncăm ? O fi poate altceva, maĭ ştiĭ păcatul ! La cîte nu te înşală ochiul ? De departe să arată a fi omăt, dar iată că vine şi spre noĭ ; eĭ ! aţineţi-vă acum. Nu cumva să nu iaĭ, cuscră : că nu de alta, dar maĭ mare ruşinea ; ce-a fi, a fi şi pace.

Farfurioarele cu îngheţată să pune dinaintea lor. Cu mare mirare văzură că nu-ĭ omăt, dar ce-ĭ nu ştieaŭ să-şĭ dea samă.

— A fi pomadă de cea albă, cuscră; zise Maranda luĭ Zvoreanu ; dar cum cioarăle să mîncăm pomadă.

— Tacĭ femee şi mînîncă, care caută să fie maĭ priceput. Văzuse el maĭ dinainte că boeriĭ pînă s-o vîre în

gură parcă suflaŭ într-însa şi de teamă să nu să frigă suflă şi el puţin asupra linguriţeĭ şi apoĭ o duse la gură, cătînd a face pe îndrăzneţul faţă cu cuscriĭ. Apoĭ opinti cu dinţiĭ să ie bine bucăţica în gură dar să topi pe dată, şi de răce ce era cît pe ce s-o scape din gură.

— Da ce ţi-ĭ cuscre? te-aĭ fript? ce aĭ? E bună? cum îĭ?

— I! da răce-ĭ zama asta, că-ţĭ tae dinţiĭ!

— Cum zamă, eŭ văd că o eĭ cu linguriţa; şi apoĭ nu suflaĭ adinoare într-însa?

— Eĭ! îĭ răce de mama foculuĭ, cum o puĭ în gură să topeşte.

— Vezĭ d-ta, cum să chiamă? îĭ zic *îngheţată*, zisă moş Manoli, după ce auzi pe unul din feciorĭ, ce striga să maĭ aducă încă vre-o cîteva porţiĭ.

Să dădură îngheţată la toţĭ meseniĭ şi mulţĭ ţăranĭ de-aĭ noştri o păţiră, că s-aŭ suflară într-însa, de teamă să nu să frigă saŭ o duseră răpede la gură crezînd că nu-ĭ nimică şi cînd colo o molfăiră cam multişor în gură pînă să să topească. Mulţĭ boerĭ rîseră de păţenia ţăranilor, şi cum să nu rîdă, cînd lucrul era de rîs! Hazul însă cel maĭ mare îl făcea postelnicul Manolachi Drăghicĭ.

Masa s-a isprăvit în mijlocul celeĭ maĭ marĭ veseliĭ, după ce boeriĭ închinară cîte-va pahare care pentru domn, care pentru popor. Veni rîndul şi unuĭ ţăran, un bătrîn răzăş de la Neamţ, om trecut prin valurile vieţiĭ şi priceput la minte şi cumpănit la vorbă.

Să trăeştĭ măria ta, şi să trăiţĭ şi d-voastră cinstiţĭ şi luminaţĭ boerĭ marĭ.

Multe s-o spus de Măria Sa Vodă, despre ţară, despre fapte marĭ din trecut, ba uniĭ din d-voastră s-o aninat cu vorba şi despre noĭ ţăraniĭ. Eŭ ca om prost şi ţăran de la ţară n-oiŭ şti să spun mare lucru. Dar D-voastră iţĭ fi bunĭ şi-ţĭ asculta.

Din moşĭ strămoşĭ a fost Vodă la cîrma ţăriĭ. Multe domniĭ aŭ apucat părinţiĭ noştri şi noĭ, dar pe cît ni să pare vremurile aŭ să să schimbe. Maĭ înainte vreme cine să maĭ gîndea la sărmaniĭ de noĭ! Un domn să ducea, altul vinea, n-avea cine să să bucure de schimbarea lor, de cît doar nebuniĭ, că nu degeaba o eşit vorba. Schimbarea domnilor bucuriea nebunilor. Azĭ stăm la masă poftiţĭ fiind de Măria Ta, care ca un părinte te-aĭ gîndit să facĭ o

faptă creştinească cu de-al de noĭ. Noĭ sîntem bătrînĭ; ca mînĭ ne ducem ; dar băeţiĭ iştĭ tinerĭ, pe care Măria Ta azĭ i-aĭ înzestrat, te vor ţinea minte pînă la bătrîneţe şi te vor proslăvi. Copiiĭ şi copiiĭ copiilor lor îşĭ vor aduce aminte de numele Măriei Tale.

Să domneştĭ în fericire şi anĭ îndelungaţĭ ca să aĭ vreme a te milostivi şi spre norodul cel obijduit, că nu-ĭ maĭ mare bucurie pentru Vodă decît cînd aude că poporul îl slăveşte, iar pentru popor nu-ĭ maĭ mare mulţemire decît cînd are un domn bun, blînd şi milostiv.

Să trăeştĭ Măria Ta, şi d-voastră boerĭ marĭ.

Toţĭ veniră împrejurul bătrînuluĭ moşneag care vorbi din adîncul inimeĭ, şi în strigătele cele maĭ marĭ boeriĭ ciocniră paharele cu ţaraniĭ, cu socriĭ şi cu miriĭ.

Rîndurile de la masă să rupse. O horă mare să întinsă, ţăraniĭ cu boeriĭ, ţărance cu cucoane, toţĭ să prinseră de mînă. Hora porni.

Hazul nu fu prost cînd să prinsă în horă şi *Arapul* domnuluĭ. El să tot da printre mirese, şi maĭ cu una maĭ cu alta începuse a li cam pişca, ele cînd îl văzură, începură a-şĭ stupi în sîn.

— Ptiu drace.

— Ptiu necuratule.

— Niŭ,.... mănucăe.

Noroc de bătrînĭ şi de babe, căcĭ neavînd de ce să să teamă, ca unele la care Arapu nu să îndesa ţineaŭ rîndu horeĭ, altfeliŭ între tinerit era o vînzoleală nu fără haz.

Nu maĭ văzură aĭ noştri o aşa sluţenie de om; miresele căutaŭ să să ascundă în dosul mirilor; nevestele în dosul barbaţilor, dar arapu ţinea a luĭ, pînă cînd venindu-şĭ în fire începură a eşi maĭ la iveală, a-şĭ pastra locul în horă şi a să uita la el cu mirare.

— Pi ! da slutu-ĭ :

— Pi ! da negru-ĭ !

— Ioti, mămucăe, ce dinţĭ !... ce obraz, parcă-ĭ fundul ceaunuluĭ, nu alta !

— Ş-apoĭ ce buze teticăe ! i ! da urîtu-ĭ.

Un lung mirat mergea din gură în gură la fete; iar flăcăiĭ, miriĭ, ca barbaţĭ pentru a maĭ înhiripa inima sărită din loc a mireselor, făceaŭ pe îndrăzneţiĭ, să vîraŭ în sufletul arapuluĭ, căutînd a pune mîna pe el.

Bătrîniĭ stăteaŭ de-o parte şi să minunaŭ şi eĭ de-a-

tita sluțenie pe capul arapuluĭ și cum Zvoreanu stătea alăturea cu moș Ion Manoli deschise vorba.

— Vezĭ, cuscre, cită negreață pe fața luĭ!... Păcate...

— Cum adică, cuscre Gligore!

— Păcate de-a părinților, pe care le plătesc feciorii O fost și aiștia odată albĭ, ca noĭ, dar de pacatele lor i-o înegrit D-zeŭ,.. Nu știĭ d-ta ce să scrie prin cărțile noastre, ne cetea într-o vreme Părintele Cociorvă, D-zeŭ să-l erte, că pe cînd Moisi o vrut să fugă din Eghipet s-o luat Faraon cu oastea luĭ după dînsul, dar că i-o înghițit D-zeŭ în Marea Roșie. Cițĭ o scapat s-o făcut negri de astă faptă nelegiuită pornită contra luĭ Moisi; ceilalțĭ care s-o înecat s-o făcut peștĭ, și dă, eŭ nu i-am văzut, dar spune lumea că și azĭ frațĭ de aĭ lor sînt în marea, tot negri, și chiar le zice lumea *Faraonĭ*.

— Cam așa o fi; nu vezĭ d-ta că și pe la noĭ să aduce cîte unul să fie așa de rîsul tuturora, ca aist de aicĭ.

*
* *

A doua zi nuntașiĭ noștri o plecară spre casă. Sara într-amurgul, cînd veneaŭ vitele de la cîmp intraŭ și eĭ în sat.

Multe săptămînĭ după aceia aŭ avut ce povesti pe la cunoscuțiĭ lor cele ce văzuse la Iașĭ și toate cele petrecute cu prilejul nunțiĭ.

Tînărul Stefan Manoli să mută apoĭ la Hușĭ, îșĭ cumpără o casă în Răeștĭ, ceva maĭ la deal de casa luĭ Niță Vacă, de-a Mămăligeseĭ și de-a luĭ Potop, și să făcu gospodar nu glumă.

Cu mia de leĭ dată de Vodă îșĭ cumpără o *chiuă* de bătut șăĭac și-ĭ merse mult timp bine. Am uĭtat să spun că era scutit de bir, ca *fin* al luĭ Vodă.

Să greși odată Ispravnicul Cuza să-l înplinească. Manoli dînd atuncĭ jalbă divanuluĭ pentru asta, fu scutit de orĭce dare de bir și de alte havalele, fiind unul din ceĭ cununațĭ de Vodă.

Stefan Manoli muri după vre-o 30 de anĭ de gospodărie, mama Ioana însă trăi multă vreme, căcĭ și eŭ am apucat-o în mahala la noĭ, bătrînă, sfătoasă și supusă la toate. Toțĭ îĭ ziceaŭ *Baba Vodoaia*.

Pentru ce și cum, cele zise maĭ sus staŭ dovadă.

Alexandru G. Mavrocordato

Despre origina Mavrocordaților

Observațiuni asupra Istorieĭ Romînilor
a d-luĭ
A. D. Xenopol

In scrierea istorieĭ să întîmplă adeseaorĭ un fenomen curioz. Să iveşte cineva care aruncă o invențiune, fie ia pornită din greşală saŭ din ură şi calomnie, saŭ din dorința de laudă nemeritată. Acea închipuire, acel panegiric saŭ ponegreală e repetată din neam în neam, transcrisă de la un autor la altul, capătă astfeliŭ drept de cetățenie în istorie, şi adevărul să vede de la o vreme întunecat, obliterat, prescris. Fie acea narațiune cît de puțin verisimilă, fie ia şubredă chiar a priori şi la prima vedere, nu face nimică : ia continuă mersul eĭ învingător din secol în secol, şi s-ar părea că chiar scriitorĭ altfeliŭ înzestrațĭ cu acuitatea sensuluĭ critic să leapădă de el cu desăvîrşire spre a o repeta ; făcînd aceasta chiar în contrazicere, cu cele scrise de însuşĭ eĭ în alte locurĭ ale opereĭ lor propriĭ :

Quandoque bonus dormitat Homerus..

Aceste cugetărĭ s-aŭ născut în noĭ cînd am cetit în

Istoria Romînilor din Dacia Traiană a d-luĭ A. D. Xenopol [1]) următoarele :

„Neculaĭ Mavrocordat. 1710—11. Şi acest domn era înrudit prin alianţă cu vechia stirpe a voevozilor Moldoveĭ. Anume tatul săŭ Alexandru Mavrocordat Exaporitul avuse drept soţie, cu care făcuse pe Neculaĭ, pe Sultana fata Casandreĭ, fiica luĭ Alexandru Iliaşĭ, nepotul luĭ Petru Rareş [2]), încît cu drept cuvînt să putea lăuda Mavrocordat că prin sîngele săŭ de pe mama luĭ să coboria din vestitul domn al Moldoveĭ, Alexandru cel Bun. De pe tată, Mavrocordat, îşĭ trăgea originea din insula Chios, unde bunul săŭ Panţiris Mavrocordat trăia ca un om nobil, însă sarac şi fără vază. Pe atuncĭ era în Constantinopole un grec Skarlatos, intreprinzătorul căsăpiilor împărăteştĭ. El avea o fiică pe care o logodise cu *Mateiŭ Basarab* domnul Munteniei. Inainte însă de a veni în Bucureştĭ spre a săvîrşi nunta, dînsa să îmbolnăvise de varsat, care o sluţise într-un chip înspăĭmîntător, făcînd-o între altele să piardă şi un ochiŭ. Cînd dînsa rîdicâ vălul înaintea viitoruluĭ eĭ soţ, acesta o trimise numaĭ decît îndărăt la tatăl eĭ, unde Ruxandra perdu în curînd speranţa de a să maĭ mărita vre-o dată. Pe cînd dînsa stătea, desperată de nenorocirea ce o lovise, în casa tatăluĭ eĭ, vine într-o zi un neguţitor cu mătăsăriĭ, frŭmos şi elegant, ca să-ĭ arăte mărfurile luĭ. Era Panţiris Mavrocordat, care căuta să-şĭ maĭ rîdice poziţia prin calea negoţuluĭ. Nu ştim dacă Ruxandra cumpărâ stofe multe de la nobilul neguţitor, de sigur însă că imensa eĭ bogăţie îl cumpărâ pe dînsul şi că ia deveni soţia luĭ [3]), Mavrocordat ajuns de odată bogat şi fiind un om de o mare inteligenţă începu a juca un rol în Constantinopole. El avu doĭ fiĭ pe Alexan-

1) Vol. IV. p. 483—484.
2) Neculaĭ Costin Letopiseţele II p. 81, Comp. Mag. Istor. IV. p. 39. Vezĭ şi Cronica luĭ Daponte în Erbiceanu, Cron. Greci p. 17.
3) Carra Hist. de la Moldavie, Neuchâtel 1781, p. 102 şi urm.

dru şi pe Ioan din care cel dintîiŭ deveni vestit în istoria Orientuluĭ etc.“

In aceste rîndurĭ sînt relatate două căsătoriĭ şi prin urmare înrudirĭ ale neamuluĭ Mavrocordătesc: una a luĭ Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cel maĭ vestit om de stat al Orientuluĭ din al XVII-lea secol, negociatorul păciĭ de la Carlovitz (1699) cu Sultana din familia Chrysoscoleu, veche şi cu vază la Constantinopole. Aceasta fiind fiica Casandreĭ, fiică a luĭ Alexandru Iliaşĭ, nepotul domnitoruluĭ Petru Rareş, fiul luĭ Stefan cel Mare şi a frumoaseĭ pescăriţe din Hîrlăŭ, e necontestat că Mavrocordaţiĭ să trag prin femeĭ din sîngele erouluĭ Moldovan şi al luĭ Alexandru cel Bun [4]).

Cît pentru a doua căsătorie pomenită în pasagiul citat, asemenea e adevărat că tatăl luĭ Alexandru Exaporitul să însurase cu fiica luĭ Skarlatos numită Roxandra, văduva unuĭ domn romîn: însă atît numele tatăluĭ luĭ Alexandru, cît şi acel al domnuluĭ a căruĭ văduvă era Roxandra, pe cît în fine şi întreagă poznaşă povestire privitoare la acea căsătorie relatată într-un mod glumeţ de autor, toate precum vom dovedi într-un mod peremptoriŭ sînt neexacte, lipsite de orĭce temelie serioasă, şi spre a dovedi aceasta vom întrebuinţa în parte horribile dictu! însuşĭ istoria d-luĭ Xenopol.

In cît priveşte numele tatăluĭ luĭ Alexandru, e adevărat că mulţĭ din scriitorĭ îl numesc *Παντελῆς*. Ne întrebăm în virtutea căreĭ legĭ fonetice d. Xenopol traduce acel nume propriŭ nu prin acel atît de obicinuit de Pandeli ci prin Panţiris? Adevărul e însă că el nu să chema nicĭ chiar Pandeli, ci Neculaĭ. Aceasta reesă şi din spi-

4) Xenopol vol. IV· p. 533. „ Chiar Neculaĭ Mavrocordat, care este rînduit domn în Moldova din dragomanatul Porţeĭ, să cobora prin mama luĭ din vechiĭ domnĭ aĭ Moldoveĭ“, v. Nec. Costin şi Daponte loc. ant. cit.

ţa neamuluĭ Mavrocordătesc [5]), ca şi din cele scrise de Iacob Manos din Argos [6]) şi de Constantin Daponte [7]).

Aceştĭ doĭ barbaţĭ, din cariĭ cel dintîiŭ era contimpuran Exaporituluĭ şi preceptorul fiilor luĭ [8]), iar cel al doilea, Constantin Daponte : secretarul domnitoruluĭ Constantin Mavrocordat şi autorul Ephemeridelor Dace [9]) eraŭ prin însuşĭ poziţia lor în familie meniţĭ de a cunoaşte numele ce ne ocupă. „Fiul luĭ *Neculaĭ* Mavrocordat, scrie Dapontes despre Exaporitul l. c., boer nobil şi cel dintîiŭ din insula Chios". Iar Iacob Manos: „Nu mult timp după naşterea fiuluĭ săŭ, *Neculaĭ* a fost chemat la cea maĭ bună parte" Astfeliŭ fiind şi dl. Alexandru Papadopol Callimah [10]), cu drept cuvînt scrie : «Alexandru Mavrocordat a fost fiŭ al luĭ *Neculaĭ* Mavrocordat, notabil din insula Chios. Familia Mavrocordat este o familie Constantinopolitană, care a stat în mare onoare pe lîngă împăraţiĭ Bizantinĭ. „Asemenea şi Dora d'Istria [11]) scrie: „Roxandra moglie di Nicolo Mavrocordato" [12]). Atît spre întimpinare la „Panţiris" al d-luĭ Xenopol.

5) Généalogie des Mavrocordato de Constantinople et autres documents concernant cette famille publiés par Em. Legrand Paris 1886 p. 1. 12. şi VI din prefaţă.

6). *Ιακώβου Μάνου λόγος εἰς Αλέξανδρον Μαυροκορδάτον* p. δ.

7). Const. Doponte Cronograf în Sathas *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* vol. III. p. 16. şi 166.

8) Dintre cele 100 epistole ale luĭ Alex. Mavrocordat Exaporitul, publicate de Livada (Triest 1879) şi foarte însemnate atît prin stilul cît şi prin conţinutul lor. o mare parte sînt adresate luĭ Iacob Manu şi privitoare la învăţătura fiilor autoruluĭ.

9). Ephémérides Daces ou Chronique de la guerre de quatre ans. (1736—39) par Constantin Dapontes, Secrétaire du Prince Constantin Mavrocordato Paris 1880.

10). Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul, estras din Analele Academieĭ Romîne Seria II. vol. VI. Sect. II. Memoriĭ şi notiţe, Bucureştĭ 1884. p. 2.

11). Gli Albanesi in Rumenia. Firenze p. 102.

12). Pentru aceasta purta numele Neculaĭ cel dintîiŭ prinţ Fanariot, după obiceiul familial. păstrat pînă în ziua de azĭ la Mavrocordaţĭ, de a să da nepotuluĭ numele bunuluĭ săŭ.

Venim la al doilea punct, anume: care era domnitorul Romîn, a căruĭ văduvă era Doamna Roxandra, mumă luĭ Neculaĭ Mavrocordat?

D. Xenopol ne spune în pasajul săŭ citat în extenso cum că acel domn era Mateiŭ Basarab. Dacă însă deschidem volumul III. al istorieĭ dumisale găsim la pag. 470, următoarele: «Alexandru Coconul 1623—1627. Izbînda aproape neașteptată a luĭ Radu Mihnea de a pune pe scaunul Munteniei pe fiul săŭ ce era încă un copil, încît tot el conducea din scaunul Moldoveĭ și afacerile Munteniеĭ, fusese dobîndită maĭ ales cu ajutorul unuĭ grec numit Skerlet, bogat și cunoscut de toțĭ maghistaniĭ împărățieĭ, carele avînd voie veghează despre Turcĭ, Radu Vodă s-aŭ fost împrietenit cu el de maĭ înainte vreme, fiindu-ĭ ajutor între multe trebĭ ale domnieĭ. Radu Vodă să încuscrește chiar cu acel Grec, însurînd pe fiul săŭ domnul Munteniеĭ cu fata luĭ Skerlet, făcîndu-se nunta la Siretiŭ» [13]).

Și în ce timp, la ce loc, cu cîtă pompă s-a săvîrșit acea nuntă, aflăm de la Fotinos [14]) carele scrie că acea nuntă s-a serbat în anul 1623 la Tecuciŭ. «In acest timp, ne spune el, Domnitorul fiind neînsurat și avînd a să cununa cu fiica unuia ce avea cea maĭ mare însemnătate la Constantinopole numit Skarlat Begliktzi, a fost poftit de cătră al săŭ părinte ca să fie făcută nunta la Tecuciŭ, unde aŭ plecat cu mare paradă și s-aŭ făcut multe zile în șir nuntă strălucită și deosebită, fața fiind amîndoĭ domnitoriĭ ca și ambasadoriĭ venițĭ din domniile vecine, unde aŭ fost prezențĭ și toțĭ arhiereiĭ și boeriĭ Munteniеĭ și aĭ Moldoveĭ, și după săvîrșirea nunțeĭ s-aŭ întors fie-care acasă». Care țărĭ anume aŭ trimes ambasadorĭ la acea strălucită nuntă ne spune tot Fotinos [15]): „Fiind a să căsători fiul săŭ

13). Capitanul în Mag. ist. I. p. 203.
14). Fotinos Istoria Dacieĭ ed. grecească, Viena 1818. T. II. p. 160 161.
15). Vol III. ed grec. p. 102 103.

(a luĭ Radu Mihnea la 1623), Alexandru Voevod domnul Munteniei, cu fiica unuĭ boer Constantinopolitan însămnat, numit Skarlat Tzelebaşi, făcutu-saŭ nuntă la Tecucĭ din Moldova, unde aŭ fost faţă amîndoĭ domnitoriĭ celor două provinciĭ, tatăl şi fiul, cu toţĭ boeriĭ lor cariĭ stăteaŭ la toate paradele, ceremoniĭ şi petrecerĭ de mese, *ceĭ Moldovenĭ la dreapta ceĭ Muntenĭ la stînga.* Venit-aŭ atuncĭ ambasadorĭ din *Transilvania, Ungaria şi Polonia* cu darurĭ şi toţĭ petrecînd împreună la nuntă două săptămînĭ cu mare veselie şi strălucire aŭ plecat fie-care acasă". Pompoasă serbare a fost dar acea nuntă săvîrşită la confinele ţerilor surorĭ, în prezenţa domnilor lor Radu şi Alexandru, tatăl şi fiul, nu mulţĭ anĭ înaintea crîncenelor şi înverşunatelor lupte ce le-aŭ sfăşiat sub Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu!

E evident că Skarlat Begliktzi saŭ Tzelebaşi a luĭ Fotinos e acelaşĭ pe care dl. Xenopol il numeşte Skerlet în locul citat din vol. săŭ al III-lea şi Skarlatos, în pasajul de maĭ sus din vol. al IV-lea al istorieĭ sale, căcĭ Skerlet turceşte însemnează Skarlat saŭ Skarlatos cu desinenţă grecească. Prin urmare dl. Xenopol ştia foarte bine că fiica luĭ Skarlat să măritase cu Alexandru Mihnea, de oarece ne-o spune el însuşĭ. Ce a putut dar să-l inducă în eroare ca să scrie în contrazicere cu sine însuşĭ, că ia a fost măritată cu Mateiŭ Basarab? Ceea ce l-a indus în acea eroare pe el ca şi pe Carra, pe care-l citează, ca izvorul săŭ, este aceiaşĭ notiţă biografică inveninată, ce a dat naştere întregeĭ anecdote poznaşe privitoare la acea căsătorie, ce am relatat-o în pasajul citat în extenso a d-luĭ Xenopol. Acea sorginte este o notă lungă din istoria Imperiuluĭ Otoman a domnitoruluĭ Dimitrie Cantemir. Sîntem prin urmare siliţĭ a traduce întreg acel pasaj capital in chestiunea ce ne ocupă. Cantemir scrie [16]):

---

16). Geschichte des Osmanischen Reiches nach seinem Anwachse und Abnehmen beschrieben von Demetrie Kantemir ehemaligen Fürsten der Moldau. Hamburg 1745, nota 12 pag. 575—579.

„Maurocordatus (e vorba despre Exaporitul). Acest barbat e atît de cunoscut în Europa încît n-am nevoe să fac o lungă narațiune a vieții sale ; vroesc însă, spre plăcerea celor curioși să pun aicea unele despre originea sa, *despre care circulează numaĭ necerte știri* [17]). Pe cînd domnea Murad al IV-lea, carele e vestit prin cucerirea Bagdaduluĭ, trăia în Constantinopol un Grec foarte bogat, carele e cunoscut prin numele săŭ pretutindenea pomenit de Skarlatos, și era lîngă curtea Sorgadsch, adecă cumpărătorul oilor și a boilor. Această dregătorie să dă de obiceiŭ unuĭ Grec, fiind că aceștia cumpără maĭ cu înlesnire de la creștinĭ oile și boiĭ trebuitorĭ pentru cuhnea curțeĭ și a Enicerilor. După ce el făcuse cu acea îndeletnicire o avere foarte mare, începu a fi cunoscut și a ajunge la oarecare considerațiune la curte, precum oameniĭ bogațĭ o dobîndesc foarte cu ușurință. In acelașĭ timp să stîrnise o mare dușmănie între Basiliu principe de Moldova și Mateiŭ principe de Valahia, căcĭ fie-care dintr-înșiĭ căta să izgonească pe celalalt din principatul săŭ ; fiind însă amîndoĭ bogațĭ și avînd o puternică partidă lîngă curte, nu vatamaŭ pe nimenea altu de cît pe însușĭ punga lor. Skarlatos era din partida luĭ Basiliu și intrebuința vaza sa lîngă vizirul spre a face răŭ luĭ Mateiŭ și pricinuia acestuia neînvinse greutățĭ. Mateiŭ să încerca de felurite mijloace spre a-l ademeni în partea sa, însă toate eraŭ în zadar. In fine, cînd iĭ muri soția, ceru pe sîngura sa fată Roxandra de femee, cu nădejde ca prin această înrudire să capete maĭ ușor ceea ce în van

17). In traducerea franceză aceste cuvinte sînt exprimate astfeliŭ : „Je veux pour la satisfaction du lecteur, donner quelque ébauche de sa généalogie *sur laquelle cependant je n'appuie que faiblement, le sujet n'étant pas bien avéré.*" Originalul latinesc nu-l posed nicĭ nu mi s-a prilejit să l văd ca să pot constata versiunea verbotenus a autoruluĭ. E cunoscut că această operă a Prințuluĭ Cantemir scrisă latinește, a apărut apoĭ în limba engleză (London 1734) din care limbă a fost tradusă în franțuzește (1743) și în limba germană (1745). Traducerea din text e făcută din versiunea germană.

încercase prin banĭ. Skarlatos încuviință aceasta; Mateiŭ săvîrşeşte logodna prin al săŭ kapukehaia la Constantinopol într-un mod foarte strălucit şi public, şi trimete cîţĭ-va boerĭ şi cucoane de boerĭ cu mare suită la Constantinopol spre a lua mireasa. Insă *cu cîteva zile după logodnă* să înbolnăveşte Roxandra de varsat, care iĭ răpeşte nu numaĭ frumuseţa ci şi unul din ochĭ. Skarlatos ascunde această sluţire a fiiceĭ sale şi o trimete mireluĭ cu o bogată zestre: însă iĭ poronceşte a să ţınea la drum totdeauna acoperită cu vălul, după obiceiul turcesc, şi a nu lăsa nicĭ pe un om să-ĭ vază obrazul pînă ce va trece sărbarea nunţeĭ, cu nădejde că, odată aceea sîvirşită, Domnul va fi ţinut a o păstra ca soţie, cu saŭ fără voe. Ia prin urmare să acopere la drum fără nicĭ o bănuială. Cînd însă sosi la Tîrgoviştea, fu primită acolo într-o minunată casă şi odae, şi totuşĭ nu vroia sa deie voe nimănuĭ sá vie la dînsa afară de slugele eĭ care le adusese împreună de-acasă; apoĭ domnul să prinse a bănui că sub această ascundere atît de neobicinuită la creştinĭ s-ar ivi alt-ceva şi ceru întîĭŭ pentru dînsul apoĭ pentru unele cucoane voia de a-ĭ pute da vizită. Insă i să respinsă amîndouă cererile, fiind că tînăra fată întimpină, cum că părintele eĭ i-ar fi interzis absolut şi ar fi ameninţat-o cu groznice maledicţiunĭ să nu arăte obrazul eĭ nicĭ unuĭ om cît timp va fi fată mare şi că dînsa înţălege acea interdicţiune nu numaĭ în privinţa barbaţilor ci şi a femeilor. Domnul, fie că ar fi fost împins de blândeţa inimeĭ saŭ de frica potereĭ tatăluĭ eĭ, nu maĭ insistă maĭ departe, ci iĭ dădu numaĭ a înţelege că el bănuia, văzînd-o atît de spărioasă, să nu aibă vre-o lipsă saŭ vatamare pe trupul săŭ. La aceasta însă ia respunse cu mare dibăcie: că ia ar fi avînd toate ce să cuvin uneĭ fete marĭ; de să căeşte însă domnul de căsătorie, ar fi gata a să întoarce la ţara sa îndărăt, căcĭ feteĭ luĭ Skarlatos nu i-ar fi greŭ de

a găsi barbat. Domnitorul fu înșalat prin subtilul respuns al tinereĭ fete și făcu neîncetat marĭ pregătirĭ de nuntă. Ia fu adusă învăluită din locuința unde să afla la palat și de acolo la biserică. Cînd însă domnul, după săvîrșirea cununieĭ veni la etacul săŭ și văzu mireasa slută și lipsită de un ochiŭ, o trimisă de îndată neatinsă, *saŭ cum alțiĭ povestesc după două zile,* iarășĭ de la palat la locuința sa cea dintîiŭ și apoĭ o porni cu toate onorurile și însoțită de cîte-va persoane la tatăl săŭ înapoĭ, împreună cu întreaga eĭ zestre și darurĭ de nuntă care s-ar fi urcat la una sută cincĭ-zecĭ pungĭ. Skarlatos să resimți foarte mult de aceasta și cătâ fel de fel de prileje de a să rezbuna de disprețuirea fiiceĭ sale. Insă moartea l-a oprit de a-șĭ ajunge la scop: căcĭ *cîteva zile după întoarcerea acasă a feteĭ luĭ* el fu omorît prin pumnalul unuĭ Enicer mituit, precum să povestește, de domnul Moldoveĭ Basiliu. După moartea luĭ, Roxandra care era fată mare și totodată văduvă, remasă mulțĭ anĭ nemăritată, cu toată marea eĭ bogăție, căcĭ nobilĭ grecĭ cari locuiaŭ pe atuncĭ la Constantinopol nu să uĭtaŭ la avere ci la frumuseță și n-aveaŭ nicĭ un gust să să vîndă pentru banĭ prin astfeliŭ de neplăcută căsătorie; ceĭ însă ce eraŭ de o treaptă maĭ jos eraŭ disprețuițĭ de dînsa, fiind ia unica fiică a unuia din barbațiĭ ceĭ maĭ cu vază din timpul săŭ și totodată mireasă de domn. In același timp veni la Constantinopol un barbat numit Pandelis Maurocordatus, de obiceiu desemnat cu numele săŭ propriŭ de Pantelis, născut la Chios, carele era de obîrșie nobilă, însă atît de căzut prin sărăcie încît să văzu nevoit să vînză la Constantinopol matasă de Chios ce să numește la Turcĭ Hetaĭ. Altfeliŭ el era un tînăr nant, frumos și bine crescut, trăgîndu-se din un neam nu tocmaĭ neînsemnat la Chios. Avea și o moșie părintească în acea insulă, nu însă de mare valoare, căcĭ acolo ajunge spre a fi nobil de a stă-

pîni o vie cu un turnişor moştenită de la strămoşĭ, de oarece mica întindere a insuleĭ nu permite ca unul să aibă moşiĭ marĭ. Accst barbat venea din cînd în cînd în casă la Roxandra spre a vinde mătăsăriĭ. Aceasta să înamoreză de el şi să hotărăşte fără a să sfătui cu nimenea, a să mărita cu el. Trimete prin urmare după un preot în oraş şi într-ascuns să cunună după obiceiurile bisericeştĭ. Din această căsătorie să născură luĭ Pandelis doĭ fiĭ, Alexandru şi Ioan, etc.» (urmează Biografia luĭ Exaporitul).

Iată dar această povestire precum ia să iveşte în primul eĭ autor, cel ce i-a dat naştere şi fiinţă ! Orĭ cine a citit istoria luĭ Cantemir ştie cîtă plăcere găseşte el în amănunţimi biografice amestecate cu ceia ce Germaniĭ numesc Klatschgeschichten. Fie care dregător, chiar subaltern, al Imperiuluĭ otoman este onorat cu o notiţă biografică detailată unde cele maĭ intime episode ale vieţiĭ sale sînt relatate cu o vădită complăcere, ca şi cînd ar fi vorba de viaţa barbaţilor celor maĭ însemnaţĭ : unuí Suleĭman saŭ Petru cel Mare saŭ Carol al XII-lea. Acest feliŭ de referenţe aŭ locul lor, de sînt adevărate, într-o scriere anecdotică asupra uneĭ epoce saŭ a uneĭ domniĭ ; cînd însă ele figurează într-o lungă scriere, avînd de menire a ne arăta creşterea şi descreşterea uneĭ puterĭ ce a avut asupra destinelor întregeĭ lumĭ o înrîurire atît de precumpănitoare ca acea a Osmanliilor, atare ocupaţie amănuntă cu chiţibuşurĭ, denotă neaparat un spirit puţin larg şi universal. Cît sînt însă de numeroase acele notiţe istoriografice în istoria Imperiuluĭ otoman, nicĭ într-una din ele nu să iveşte, ca în aceasta, o naraţiune inventată pur şi simplu de autorul eĭ, falşă în toate cele conţinute într-însa, precum vom dovedi-o, şi pornită numaĭ şi numaĭ dintr-o ură vrăjmaşă în contra neamuluĭ despre care e vorba. E cunoscut că Prin-

cipele Neculaĭ Mavrocordat fu înlocuit prin Principele Cantemir în scaunul Moldoveĭ și-l înlocui la rîndul săŭ, după defecțiunea sa cătră Rușĭ. Evident că aceștĭ doĭ barbațĭ, amîndoĭ de o capacitate și de o cultură intelectuală deosebită, trăiaŭ în rivalitate și dușmănie [18]). Această ură îl împinsă pe Cantemir a inventa toată povestirea de maĭ sus spre ridicularizarea neamuluĭ rivaluluĭ săŭ. Insă pe cît e de mare animozitatea autoruluĭ care l-a împins la astfeliŭ de ponegreală, pe atît narațiunea sa e răŭ înjghebată și greșalele ce le comite atît de flagrante, încît devine foarte ușor de a o convinge de eroare în toate privirele. Aceasta vom dovedi-o într-un mod peremtoriu.

Chiar la prima vedere această stranie aventură a uneĭ mirese princiare [19]), să pare a fi maĭ mult de domeniul unuĭ roman de cît a istorieĭ. Tocmaĭ *câteva zile* după logodnă a trebuit să să ivească o boală atît de sluțitoare spre a pricinui atîtea neajunsurĭ cu totul extraordinare *uniceĭ* [20]) fiice a luĭ Skarlatos. Insușĭ autorul să vede că ar fi simțit că povestirea sa ar uĭmi oarecum pe cetitorul serios, și adaugă cum că cele narate de el ar fi *necerte știrĭ*. Să ne oprim un moment la această scutire de respundere ce-șĭ rezervă autorul. Necerte știrĭ! Dar însă Dimitrie Cantemir a fost trimis la Constantinopol de tatăl săŭ la 1687. De atuncĭ și pînă la suirea sa pe scaunul domnesc al Mol-

---

18) V. Xenopol IV, p. 504, următoarele.

19). Cită răutate în cuvintele autoruluĭ maĭ sus citate, „o trimese de îndată neatinsă saŭ cum alțiĭ povestesc *după două zile* de la palat la locuința sa". După ce scrisese „neatinsă" s-a căit, să vede, căcĭ Roxandra ar scapa astfeliŭ putînd să zică: tout est perdu fors l'honneur" și o atacă, prin cuvintele adăogite, și în cinstea sa!

20). Pînă și aceasta nu e adevărat. Skarlatos n-a avut de fiică *unică* pe Roxandra cum scrie Cantemir ci patru fete. Celelalte treĭ aŭ avut de barbațĭ pe Iuliani, Rosetti și Cremaki și de zestre treĭ case minunate aproape una de alta v. Généalogie des Maurocordato p, 11, supplément des Manuscrits grecs No. 87 p. 9. 10. (Să putea ca una să iea pe Alexandru, iar alta pe Mateiŭ. A. D. X).

doveĭ (1710) a trăit acolo cu micĭ interupţiunĭ [21]). Naraţiunea sa să referă dar la cincĭ zecĭ de anĭ în urmă, căcĭ Mateiŭ Basarab a devenit domn la 1633 [22]). E vorba în ia de persoane foarte cunoscute, de o însemnătate deosebită; de fata luĭ Skarlatos, atît de influent în timpul săŭ, Doamna Munteniei, mama luĭ Alexandru Mavrocordat Exaporitul, a căruia ilustraţiune şi carieră politică fără samăn ajunsese tocmaĭ la culme pe cînd fiul domnuluĭ Moldovan petrecea aniĭ tinereţeĭ sale pe malurile Bosphoruluĭ; e chestia în fine de buna vestituluĭ prinţ Neculaĭ Mavrocordat, văduva, de ar fi istorisirea luĭ Cantemir adevărată, a luĭ Mateiŭ Basarab, a căruĭ lungă şi viforoasă domnie a durat neintrerupt de la 1633—1654, timp de 22 anĭ. In sfîrşit e chestiunea de o aventură stranie, neînchipuită, neauzită a uneĭ mirese princiare. Şi despre o asemene întîmplare ce trebuia s-o cunoască şi copiiĭ din faşă la Constantinpol, un fiŭ de domn, ca Cantemir, fiind în strînse legăturĭ cu toţĭ meghistaniĭ Imperiuluĭ, culegînd materialul istorieĭ sale, n-ar fi putut capata ştirĭ certe!! Pe timpul săŭ maĭ trăiaŭ oamenĭ ce ar fi fost văzut în tinereţele lor pe Roxandra cea bogată plecînd cu mare pompă la Tîrgoviştea şi întorcîndu-se cu încă maĭ mare ponos din acea expediţiune, după ce-şĭ luase acolo osînda cuvenită. Este oare de crezut că nu i-a fost posibil să culeagă ştirĭ certe asupra unuĭ atare fapt aproape contimpuran?!

Insă, căsătoria luĭ Mateĭ Basarab este chiar în sine puţin probabilă, putem zice inadmisibilă. Aga Mateiu s-a suit pe tron în urma uneĭ răscoale în contra înrîurireĭ greceştĭ. D. Xenopol are meritul necontestat de a fi stabilit

---

21). V. Biografia Prinţuluĭ Cantemir în Istoria Imperiuluĭ Ottoman, trad. germană p. 841. urm.

22). Foscarini anunţă guvernuluĭ săŭ pornirea luĭ Mateiŭ ca domn din Constantinopol la 8 Martie 1633. Hurmuzaki Documente vol. IV. P. II. p. 466.

într-un mod deciziv, prin o procedare adevărat științifică, cu sorgintele istorice in mînă, că acea afirmațiune zisă și rezisă, cum că înfluența grecizmuluĭ în țările româneștĭ s-ar fi ivit în urma venireĭ în ele a prinților Fanarioțĭ pricinuită prin îndoita defecțiune a luĭ Constantin Brancovanu și Dimitrie Cantemir, e o eroare istorică manifestă ; acea inrîurire a fost tare și puternică chiar din vremurĭ cu mult anterioare domniilor Fanariote. După opera d-luĭ Xenopol în astă privire decizivă, epochemachend cum zic Germaniĭ, nu maĭ remîne cea maĭ mică indoială asupra acestuĭ punct atît de important. Tot astfeliŭ a dovedit că și suirea luĭ Aga Mateiŭ pe tronul muntenesc avuse loc în contra aceleiașĭ inrîurirĭ [23]). Cum s-ar putea dar admite că Basarab n-a avut alt gînd, îndată dupe suirea sa pe tron, decît de a să înrudi de aproape tocmaĭ cu Skarlatos reprezentant puternic al grecizmuluĭ la Constantinopol ? Apoĭ ne spune autorul ce-l combatem, că vroind părintele feteĭ a să rezbuna, a fost ucis de un Enicer mituit spre aceasta, de cine ? De domnul Moldoveĭ Vasile Lupu. Cum ? Vasile Lupu dușman neîmpacat a luĭ Mateiŭ, care a combătut pe domnul muntean în lupte crîncene anĭ îndelungați, în repețite rîndurĭ, tocmaĭ acest inamic înverșunat să ivește spre a scăpa prin mituirea Eniceruluĭ pe Basarab de rezbunarea luĭ Skarlatos, la momentul oportun ? Dar, la timp oportun, deoarece și aceasta să întîmplă : *cîte-va zile după întoarcerea a casă a feteĭ* precum, boala varsatuluĭ să ivise *cîteva zile după logodnă* ! Vede lectorul cît e de șubredă din toate punctele strania narare a autoruluĭ Istorieĭ otomane. De ar remînea însă și cea maĭ mică îndoială despre dreptatea arătărilor noastre, ia va

23). V. Xenopol Istoria vol. III. p. 473. urm. IV. p. 5. și 7. Cfr. Hurmuzaki Documente privitoare la Istoria Romînilor vol. IV P. I. p. 672. Es hat der Mathei în Constantinopol *under den Griechen* wenig factionari, fast alle hangen an Lupolo.

dispărea cu desăvîrșire înaintea datelor certe ce le posedăm. Faptele omenești fiind strîns legate cu timpul, chiar aceasta a lipsit luĭ Skarlatos spre a suferi pretinsa lovitură și a nutri dorința de crîncena rezbunare. Dar timpul i-a lipsit, căcĭ Mateĭ Basarab a ajuns la domnie în anul 1633 [24]), pe cînd Skarlatos murise in luna luĭ Martie 1630. Pentru nenorocul povestireĭ luĭ Cantemir există încă și astăzĭ mormîntul luĭ Skarlatos [25]), și pe el cetim epitaful grecesc care în limba romînă să traduce :

„Cel ce înainte vreme îl avea de fală Grecia ca fiind impodobit cu minte prudentă, al căruia nespusă a fost slava și mare virtutea : aice îl are mormîntul pe Skarlat cel strălucit, cel mare ; inima sa însă locuește sub boltele cereștĭ".

1630 al 19-lea luneĭ anthesterion Vineri [26]).

Inaintea aceșteĭ date certe cade toată narațiunea luĭ Cantemir, căcĭ la venirea luĭ Mateiŭ la domnie nu putea fi vorba nicĭ de rezbunarea nicĭ de influența unuĭ om mort cu cel puțin treĭ anĭ în urmă !

Dar la ce să maĭ discutăm ? Am văzut maĭ sus că nunta Roxandreĭ nu s-a săvîrșit la Tîrgoviștea în anul 1633 într-un mod tragi-comic, ci s-a serbat cu mare pompă cu 10 anĭ înainte la 1623 în orașul Tecuciŭ, că mirele n-a fost Mateiŭ Basarab ci Alexandru Mihnea. Datele în acest caz să potrivesc așa de bine pe cît ele corespund de puțin în ipoteza adversă. Nunta are loc la 1623, Roxandra e doamna Munteniei de la 1623—1627. De la

24). V. maĭ sus documentul cit. din Hurmuzaki Documente. 8 Martie 1633.

25). La biserica sfinteĭ Vinere al Cerameilor saŭ de la Haskioi la Constantinopole unde să îngropaŭ de obiceiŭ ceĭ însemnațĭ din creștiniĭ bizantinĭ. V. *Βυζαντιους Κωνσταντινουπολις*. T. II p. 12.

26). Généalogie des Maurocordato p. 13. Nu știm pentru ce d. Legrand traduce : c'est-à-dire le 19 novembre 1630 pe cînd e cunoscut că luna antică anthesterion cuprindea de la jumătate Fevruarie la jumătate Martie. V. și epistolele luĭ Alexandru Mavrocordat Exaporitul cit. maĭ sus p. *πϛτ*.

1629—30 Alexandru Cuconul, soțul eĭ, să sue pe scaunul Moldoveĭ și a doua oară de la 1631—32. In acest din urmă an el e resturnat de boerĭ și fuge la Constantinopole unde și moare [27]). Doamna Roxandra văduvă și nemaĭ găsind pe părintele săŭ în viață, (decedat precum am văzut la 1630), să căsătorește al doilea cu Neculaĭ Mavrocordat la 1635, din care căsătorie naște Alexandru Exaporitul la 1636 (+1709). Barbatul săŭ al doilea născut la 1599, moare la 1640 [28]).

Am dovedit, așa credem cu prisosință, că povestirea luĭ Cantemir, isvorită din invențiune și ură e răŭ înjghebată și falșă în toate. Cu toate acestea—habent sua fata libelli—această istorisire atît de necrezibilă în sine și pe care însușĭ autorul nu cutează s-o dee decît sub toată rezerva, fu crezută ca Evanghelia și repetată din autor în autor, fără nicĭ o cercetare critică, pînă aproape în vremile noastre. Astfeliŭ o găsim reprodusă din cuvînt în cuvînt ca pozitivă și fără beneficiul de inventar invocat de primul eĭ autor, de Carra [29]). de Engel [30]) și în fine o regăsim, ce e straniŭ, la d. Xenopol. Zicem că e straniŭ; căcĭ de la Carra și Engel [31]) s-a ivit în fine și autorĭ spre a protesta în contra acesteĭ monstruozitățĭ istorice. Anume o femee distinsă, o Romîncă a făcut-o în termin energicĭ și plinĭ de legitimă indignațiune. Dora d'Istria [32]) scrie: «Roxandra moglie di Niccolo Maurocordato della quale fra altri Iacopo d'Argos atesta l'erudition veramente straordinaria *e la cui vita fu si grotescamente falsificata da Cantemiro*

27). V. Xenopol Istoria vol III. p. 516.
28) V. toate aceste date în Généalogie des Maurocordato p. I.
29). Histoire de la Moldavie et de la Valachie. Neuchâtel 1781. p. 101 suiv.
30). Geschichte der Walachei verfasset von Iohann Christian von Engel. Halle 1804. I. Abth. § 59 p. 197. 198.
31). Care ca și D. Xenopol nu citează drept izvor pe Kantemir ci pe Carra.
32). Gli Albanesi in Romania, Firenze 1873, p. 102.

istorico nemico dei Maurocordato... Egli suppose che suo padre l'avesse maritata al domnu de Valachia Matteo I, Busaraba, che questo principe l'avesse ripudiata, e che Panteli Maurocordato, gentiluomo povero di Chios, l'avesse sposata. Ma Skarlato era morto quando Mateo accesse al trono; e d'altra parte i cronisti rumeni attestano unanimi che Roxandra fu maritata primo al Alessandro principe di Valachia». Dora d'Istria ocupîndu-se maĭ ales de ceea ce să atinge de neamul din care ia să trăgea, acel al Ghiculeştilor, fu indignată de cele ce veninosul Cantemir le arunca asupra memorieĭ luĭ Grigorie Ghica [33]) şi perzînd crezania în exactitatea anecdotelor istoriografice povestite de vrăjmaşul autor, descoperi cu uşor şi nepotrivirea celor privitoare la Maurocordaţiĭ. Odată frauda desluşită, niciĭ nu să maĭ apucă scriitoriĭ posteriorĭ a maĭ pomeni despre acea naraţiune. Astfeliŭ d-l A. Papadopol Callimah în memoriul citit în şedinţa Academieĭ Romîne şi citat de de noĭ maĭ sus nicĭ nu pomeneşte despre Cantemir şi trece cu deplină tăcere asupra celor inventate de el. Intr-adevăr nu merită maĭ mult:

Non raggionam di lui, ma quarda e passa, cum zice Dante.

Dar ce ştim despre Roxandra Skarlatos? Ce a fost acea doamnă a Munteniei şi a Moldoveĭ, bună prinţuluĭ Neculaĭ Mavrocordato, celuĭ maĭ mare din toţĭ domniĭ Fanarioţĭ?

«Ruxandra Mavrocordat (maĭ înainte Doamna Ruxandra a Valachieĭ ne spune d-l Alex. Papadopol-Calimah) [34]), era o femee entuziastă după erudiţiune. Nicĭ un învăţat nu trecea prin Constantinopole fără să viziteze pe acea fe-

---

33). V. Cantemir Istoria p. 415, not. 4 (trad. germană).

34). Memoriŭ cetit în Academia Romînă în şedinţa de la 1814 Decemvrie 1883 p. 3. Bucureştĭ 1884.

mee vestită de învăţată». Aceste ni le spune Dapontes [35]. Asemenea ne zice Iacob Manos cît a fost ia de tare în limba antică grecească, putînd nu numaĭ să citească şi să înţeleagă cu lesne pe Xenophon şi pe Thucydide, dar chiar poeţiĭ şi rhetoriĭ anticĭ [36]). A supravieţuit barbatuluĭ săŭ celuĭ al doilea. Cu Alexandru Mihnea să vede că n-a avut copiĭ, deoarece după încetarea luĭ din viaţă, ivindu-se o somă de 18.900 ţechinĭ depuşĭ la Banca Veneţieĭ de către tatăl săŭ Radu-Vodă, să prezentă ca singură moştenitoare sora luĭ Alexandru, Caterina, care în urmă să căsătoreşte cu Moise Movilă, fără a să pomeni ceva despre un fiŭ al luĭ Alexandru, care neaparat ar fi fost moştenitorul aceleĭ sumĭ. [37])

Să vede că cu ocaziunea căsătorieĭ sale de a doua Doamna Roxandra, considerînd că defunctul eĭ părinte nu lăsase nicĭ un fiŭ, şi că prin urmare numele familieĭ sale să stingea, a stipulat ca urmaşiĭ săĭ să alipească de numele patronemic cel al săŭ propriŭ familial. Astfeliŭ să explică cum de găsim pe portretul Principeluĭ Neculaĭ Mavrocordat, ce împodobeşte opera sa de officiis, apărută la Leipzig, 1722, următorul exerg. Celsiss, atq. sapientiss. totius Valachiae princeps D. D. Iohannes Nicolaus Alexandri Mavrocordato de *Skarlati* I. G. Wolfgang sc. reg. st. Berlin. 1721. Această carte a domnitoruluĭ Romînieĭ a fost tradusă în limba Germană (Onolzbach 1739) şi în această traducere, găsim iarăşĭ numele autoruluĭ astfeliŭ: geschrieben von dem gewessten preisswürdigst regierenden Walachischen Fursten und Herrn Iohann Nicolaus Alexander Maurocordato *de Skarlati*. Asemenea pe un exemplar al luĭ

35). Cronograph l. ant- cit.

36). L. aut. cit. lf. Epistolele luĭ Alexandru Mavrocordato Exaporitul p. πε.

37). Vezĭ despre această afacere cu acea sumă de banĭ toate documentele în Hurmuzachi Documente vol. IV. P. II p. 454—461.

Boccacio, carele aparținea Prințuluĭ Neculaĭ, și-l posedă acum biblioteca autoruluĭ acestor rîndurĭ, să află scris de mîna domnitoruluĭ: Ex. libris Io. Nicolai Maurocordati *de Scarlatti,* Principis Valachiae Moldaviae 1728. Tot astfeliu găsim în Hoelbius Commentatio de studiis Iohanni Nicolai Maurocordati Principis Walachiae Ienae 1755 pe Exaporitul numit Alexander Maurocordato, e nobilissima stirpe de Scarlati, Cf. Nicolai Maurocordati Laudatio. V, ant. cit. Généalogie cet. pp, 66. 48.

De la barbatul săŭ al doilea, care să trăgea din o veche familie Bizantină ce să mutase din Constantinopol la Chios sub Imparațiĭ Bizantinĭ [38]) și nu era cîtușĭ de puțin negutitorul ambulant pe care l-a făcut Cantemir, a avut doĭ fiĭ Ioan și Alexandru care fu vestitul Exaporitul. Din nepoțiĭ săĭ Neculaĭ și Ioan Mavrocordato aŭ domnit, iar Skarlat s-a însurat în 1698 la Bucureștĭ cu Elena fiica Domnuluĭ Constantin Brăncovanu, a murit însă la Tîrgoviștea în anul 1699, 18 Iuliŭ. Din nepoatele eĭ una, Ruxandra Mavrocordato s-a măritat la 1693 cu Mateiŭ Ghica fiul Domnitoruluĭ Grigorie Ghica.

Nu știm dacă Roxandra a putut avea bucuria de a vedea ilustrațiunea și mărirea neamuluĭ săŭ. N-am putut găsi nicăirea anul morțiĭ sale. Ce am putut culege despre memoria sa, le-am expus cu atît maĭ mare pietate cu cît maĭ neîntemeiate și izvorite din ură, aŭ fost ponegrelele în contra eĭ, crezute și repetate cu atita ușurință din autor în autor, din veac în veac. Am considerat ca un drept și totodată ca o datorie a unuĭ urmaș al săŭ de a face o refutațiune, credem complectă, aceleĭ anecdote per-

38). Pierre le Clerc Apologie de l'Eglise grecque vol. II. p. 517 „Le Prince Nicolas Maurocordato, viellard agé alors de 80 ans et descendant de l'illustre famille des Princes grecs de ce nom, qui était très distinguée du temps des Empereurs grecs Amsterdam 1786. Cfr. Aymon, Monuments des Grecs. La Haye 1708 p. 479.

fide, spre a să da ia pururea uităreĭ ce o merită. Nutrim dar legitima speranță că și d. Xenopol care cu o nepărtenire demnă de toată lauda a recunoscut însemnătatea domniilor luĭ Neculaĭ Mavrocordat și al fiuluĭ și succesoruluĭ săŭ Constantin [39]), şi a căruia bună credință și amorul științific al adevăruluĭ nu sintem prin urmare cîtuși de puțin în drept de a o bănui, va face să dispară eroarea ce am crezut necesar de a o îndrepta atît din traducțiunea franceză ce o pregătește, cît și din viitoarele edițiunĭ ale importanteĭ sale opere istorice.

Am inserat cu plăcere această critică a lucrăreĭ noastre în Revista ce o diriguim și vom primi totdeauna discuțiunĭ ştiinţifice a orĭ căreĭ chestiunĭ atinsă de noĭ.

A. D. Xenopol

---

39) Vol. IV. p. 491 „Nu să poate tăgădui că Neculaĭ Mavrocordato recomandă bine pe domniĭ Fanarioți în Moldova"... O însușire eminentă luĭ era nelăcomia de banĭ. „p. 493" în acest scurt timp cît străluci steaua luĭ pe deasupra tronuluĭ țăriĭ Moldoveneștĭ v. şi capitul întaĭ: vol. V. intitulat Mavrocordațiĭ 1711—1749. passim. Despre Prințul Constantin autorul să exprimă astfeliŭ vol. V. p. 118· 119 „Mavrocordat puse în slujba gîndireĭ sale o voință puțin comună.... Pentru acele timpurĭ atît de lipsite de cugetărĭ abstracte, de ideĭ sistematice, singură prezența uneĭ concepțiunĭ care să să îndrepte asupra stăriĭ chaotice a lucrurilor, spre a indruma în ele o schimbare, onorează pe acel ce le-aŭ putut avea, îl deosebeşte din rîndul muritorilor.... Din acest punct de vedere Constantin Mavrecordat este ca şi tatăl săŭ o excepție în lungul şir de domnitorĭ netrebnicĭ, etc".

St. C. Ioan

Cîteva observațiunĭ asupra traiuluĭ nostru de azĭ

Dacă am face o comparațiune severă între lumea de azĭ și acea de acum o sută de anĭ, de sigur am constata de la prima vedere o mare deosebire în bine și aceasta nu numaĭ în țara noastră, care a progresat cu iuțala fulgeruluĭ — dar chiar în toate țerile din Europa.

Fabula ne spune că faimosul Epimenide din Creta ar fi dormit 57 de anĭ și că pe urmă, deșteptîndu-se, credea că toate lucrurile sînt așa precum le știea el; dacă ar fi posibil ca astăzĭ vre-un noŭ Epimenide, adormit în 1800, să să trezască din lungul săŭ somn, apoĭ de sigur n-ar maĭ cunoaște lumea de azĭ față de ceia ce era acum o sută de anĭ. Legea nestrămutată a progresuluĭ a domnit în toată puterea și splendoarea eĭ, mulțemită inteligențiĭ, curiozitățiĭ și munciĭ omeneștĭ.

Astăzĭ mîna omenească stăpînește natura, așa că cu drept cuvînt s-a zis și s-a repetat, în maĭ multe rîndurĭ, că trăim în secolul electricitățiĭ și al aburuluĭ.

In zadar oceanele și mările, munțiĭ și văile, despart pe om de om: știința ne-a dat mijloacele de a fi stăpînĭ peste aceste forțe ale natureĭ. Și, uitîndu-ne la țara noastră, astăzĭ avem realizate, din punct de vedere cultural, progrese netăgăduite: liceele și universitățile produc în fiecare an sumedenie de tinerĭ înarmațĭ pentru lupta viețiĭ, soarele cultureĭ trimete razele sale calde și binefăcătoare chiar peste populațiunea satelor; astăzĭ avem o magistratură cultă și imparțială, încît maĭ nu ne vine să putem

concepe cum stăteaŭ lucrurile acum cîte-va deceniĭ, cînd dreptatea să dădea aceluĭ care plătea maĭ bine și care făcea să croncănească curcanul de sub suman ; astăzĭ avem o armată organizată, care ne-a făcut onoare în ultimul războiŭ, arătînd Europeĭ întregĭ că aicĭ la Dunărea este un popor harnic și viguros, inteligent și vrednic, popor, care are drept la o existență liberă și independentă. Corpul nostru technic, eșit din școala națională, s-a arătat că este la înălțimea inginerilor eșițĭ din școalele apusuluĭ, executînd cît să poate de bine lucrările de artă cele maĭ grele. Și tot așa în agricultură, în industrie, în comerciŭ și în toate ramurile de activitate omenească. Insă, dacă am ajuns aci, să nu credem că rolul nostru s-a terminat și că nu ne maĭ rămîne de cît să ne legănăm pe lauriĭ obținuțĭ și să facem cum zice la Biblie : *«Suflete aĭ de toate ! mînîncă, bea, veselește-te.“*

*
* *

Să nu ne grăbim decĭ a ne înscrie printre aceștĭ din urmă, și să lunecăm a crede că lumea din timpurile noastre este absolut perfectă, că nu ar suferi ia de multe boale, că n-ar avea multe părțĭ vulnerabile, pe care tocmaĭ noĭ cu toțiĭ sîntem datorĭ ca să le înlăturăm. In secolul trecut, marele filozof german Leibnitz, pentru a răspunde pesimiștilor, care susțineaŭ, că a trăi este nenorocire, că nimic nu e bine în lume, și că maĭ bine ar fi dacă nu ne-am fi născut, a zis că lumea aceasta este cea maĭ bună din toate lumele posibile. Fără a intra în amănunte și a discuta cele cuprinse în vorbele filozofuluĭ german, noĭ credem că e o datorie a recunoaște pe deoparte progresul imens, la care am ajuns astăzĭ, iar pe de altă parte a pune în evidență și părțile rele din lume, pentru ca treptat treptat ele să poată fi înlăturate.

Dacă am presupune că un cetățan, din o lume absolut perfectă, ar fi oaspele nostru în această lume în care trăim, și ar vedea modul nostru de traiŭ în societatea de azĭ, desigur că nu va putea să rămîe absolut încîntat de această priveliște și va face o sumă de observațiunĭ ; la același rezultat, de altmintrelea, poate să ajungă fiecare din noĭ, atuncĭ cînd—pentru cîteva momente—libere de lanțurile grele și supărăcioase ale neînduplicabileĭ și eterneĭ lupte pentru existență, lăsăm cugetăriĭ noastre toată libertatea ca să zboare de la o ordine de ideĭ și de stărĭ la altă ordine de ideĭ și de stărĭ, de la ceia ce

este astăzĭ, la ceia ce ar trebui să fie. Intr-adevăr, fără a ne ocupa de problemele sociale și economice, care agită lumea de atîta timp ; fără a cerceta dacă lumea aceasta și organizațiunea socială actuală este saŭ nu bazată pe niște principiĭ drepte și echitabile—chestiunĭ foarte serioaze,—e destul a ne face pentru cîtva timp spectator al comedieĭ lumeștĭ, în loc de actor, și vom observa fără multă greutate o mulțime de puncte negre, de asperitățĭ, care n-ar trebui să existe în o societate bazată pe niște principiĭ solide și dictate de rațiune.

E de regretat că, deși cea maĭ mare parte dintre noĭ criticăm în diferite ocaziunĭ și uneorĭ chiar prea aspru notele discordante din traiul zilnic, cele maĭ de multe orĭ totul să mărginește la niște protestărĭ platonice, de scurtă durată, ba lucru maĭ grav, săvîrșim adesea înșine, ceia ce am criticat *in abstracto*.

***

A fost un timp cînd, în țara aceasta, să credea cu stăruință că acel ce să năștea în palate, din familiĭ nobile și avute, este cu maĭ multe drepturĭ decît acel care să năștea în o casă modestă, din vre-o măhala oarecare și din o familie saracă și obscură. Pentru nobil toate privilegiurile și onorurile ; pentru sarac și mojic, birurile, armata, munca fără preget și fără nicĭ un profit.

La Bruyère, vestitul moralist francaz din secolul al XVII-lea, în cartea sa *Les Caractères*; ne spune—de sigur în glumă—despre nobilĭ «ils naissent savants ; leur mérite vient avant leur âge, tandis que nous autres mortels nous sommes encore enfants»... și atuncĭ cînd el spunea aceasta, să făcea ecoul uneĭ credințĭ nedrepte și nejustificate a timpuluĭ săŭ. Cu cît lupta pentru traiŭ a făcut pregrese maĭ marĭ, cu cît revoluția franceză din 1789 a stabilit o societate bazată pe niște principiĭ maĭ juste, cu atîta s-a șters și sperăm că să va șterge și maĭ mult încă aceste ideĭ greșite, acest prejudiciŭ moștenit de la timpurĭ de tristă memorie.

La noĭ, realizarea acestuĭ progres s-a făcut numaĭ cu multe lupte și cu marĭ greutățĭ, din cauză că domnia fanariotă, cu ierarhia cea riguroasă a boerilor, lasase urme nefaste.

Astăzĭ un copil inteligent și muncitor, fie el din cea maĭ saracă colibă și din cea maĭ obscură familie, să poate rîdica pînă la cea maĭ înaltă demnitate de stat, și de asemenea un copil prost și leneș, fie el din cea maĭ nobilă familie, ajunge cele de maĭ multe

orĭ foarte răŭ. Societatea de azĭ mulțămită puterniculuĭ curent democratic, tinde a inlocui aristocrația neamuluĭ prin acea a inteligențeĭ, a valoareĭ personale; proverbul; «ce folos că tatăl tăŭ a fost domn dacă tu nu eștĭ om», îșĭ găsește în cele maĭ multe cazurĭ aplicarea cea maĭ justă.

Dar, mă întreb, oare icĭ-colea nu să maĭ observă micĭ reminiscențe ale trecutuluĭ—în această privință? Din nenorocire, da.

Cîțĭ părințĭ nu împedecă pe copii lor de a să juca cu copii de aceiașĭ vrîstă aĭ vecinilor, maĭ puțin nobilĭ saŭ maĭ scapatațĭ de cît eĭ? Și dacă în adevăr, aceștĭ copiĭ din urmă ar avea apucăturĭ rele, imorale, lucrul s-ar înțelege perfect; însă cele maĭ de multe orĭ adevarata cauză o aflăm în credința de nobleță.

Pentru același motiv uniĭ părințĭ să feresc ca de foc, a da pe copiiĭ lor la scoalele publice și să grăbesc aĭ duce în streinătate, orĭ a ține în casă vre-un Francez saŭ vre-un Neamț.

Trecînd de la copiĭ la oamenĭ marĭ, surprindem urmele vechiuluĭ prejudiciŭ: ceĭ maĭ micĭ, cînd să duc la ceĭ maĭ marĭ sînt ținuțĭ în picioare, li să vorbește cu severitate și cel mult li să acordă la urmă vre-o privire protectoare. Asemenea și printre doamne, avem uneorĭ ocaziunea de a constata, că vechile credințĭ nu sînt încă complect desrădăcinate: d-na X, la un danț, nu va da mîna cu d-na Z, din cauză că cea dintîiŭ să crede maĭ nobilă și de o poziție socială maĭ înaltă decît cealaltă; în cazul cel maĭ bun iĭ va întinde mîna, însă cu multă răceală.

Alăturea cu aristocrația nastereĭ și în dauna aceșteia, astăzĭ să înalță tot maĭ mult aristocrația capitaluluĭ, cu mult maĭ nejustificată decît cea dintîiŭ.

Față de criza cea mare prin care trecem, față de materialismul cel rece și îngust, care înveșmintează aproape toate manifestațiunile vieții noastre publice și private, cu drept cuvînt s-a zis că cu banĭ ne facem toate: mamă, tată, amicĭ, etc. că cu el deschidem toate ușele și ne realizăm toate poftele.

Conștiențĭ de rolul pe care pot să-l joace cu baniĭ lor, aceștĭ aristocrațĭ rare-orĭ sînt caracterizațĭ de modestia, care șede așa de bine, orĭșicăruĭ om; ba uneorĭ sînt foarte îngîmfațĭ de averea lor, cred că toată lumea stă înmărmurită înaintea lăzilor lor cu banĭ; disprețuitorĭ și aroganțĭ, să fac că nicĭ nu maĭ cunosc pe

foştiĭ lor tovarăşĭ de suferinţă şi nu caută decît să să înrudească cu aristocraţĭ din naştere.

***

O boală molipsitoare, care să întinde din ce în ce maĭ mult printre semeniĭ noştri, este *lenea*.

Ne plîngem în totdeauna de scurtimea vieţiĭ şi zicem că pe cînd unele animale trăesc secule, omul are o viaţă cu totul scurtă: de aceia şi vestitul medic al anticităţiĭ, Hippocrate, a exclamat că viaţa este scurtă şi arta este lungă.

Adevărul este că viaţa noastră, dacă am intrebuinţa-o bine, e destul de lungă pentru a putea îndeplini cele maĭ multe şi maĭ frumoase fapte, însă ni să pare scurtă din cauză că o părăduim prin lene şi fapte nefolositoare şi o regretăm numaĭ atuncĭ cînd e prea tîrziŭ.

Inţelepciunea popoarelor a făcut din *lene* o sfîntă, o mucenică mare, cu puterĭ negative colosale, o cucoană... care n-are de mîncare.

Bine s-a zis că omul, de mic este ca şi un aluat, căcĭ, deşi are în el o sumă de inclinaţiunĭ în formaţiune, primeşte acea formă pe care educatorul, artistul, vroeşte să i-o dee. Dacă din frageda vîrstă nu vom depride pe copiĭ a-şĭ îndeplini punctual datoriile lor, aceştĭ copiĭ crescînd vor ajunge ceĭ maĭ marĭ leneşĭ.

Astăzĭ adeseaorĭ părinţiĭ intră în toate voile copiilor lor, dacă odorul nu vrea să să ducă la scoală nu să duce; dacă în vre-o sară este petrecere acasă, adoua-zi copilul nu să va duce la scoala · dacă pe adoua zi are vre-o lecţiune maĭ grea, vre-o teză saŭ vre-un extemporal, acelaşĭ lucru. Copilul însă în totdeauna îşĭ motivează toate absenţele făcute, prezentînd fie vre-un certificat medical a d-ruluĭ X. în medicină şi chirurgie, fie un simplu bilet al părinţilor, veşnic scuza: din cauză de boală saŭ din interese familiare.

Iată adevarata cauză a mareluĭ număr de leneşĭ, ce avem ocaziunea de a observa zilnic.

Leneşul este indiferent la bine ca şi la răŭ; în loc de a căuta ocupaţiunĭ folositoare, el să va gîndi cu entuziasm la mijloacele cele maĭ uşoare pentru a trece timpul. Dacă e bogat, atuncĭ va petrece într-una, va face din zi noapte şi din noapte zi, să va aşeza la masa verde pentru a consulta biblioteca celor cincĭ-zecĭ şi două de volume, va născoci în imaginatiunea sa fecundă dis-

tracțiĭ nouă și va trece de la croquet la lawn-tonnis, de la vals la boston, de la boston la pas de quatre, de la toate acestea la pavană și la menuet, neindeletnicindu-să cu nimic serioz; veșnic ne spune că să plictisește: je m'ennuie, mon cher ami....

Pentru a face să treacă timpul, unele din aceste specimene, aŭ găsit în *duel* un mijloc excelent: provocarea la duel pentru niște motive adeseaorĭ nefondate, constituirea martorilor, întîlnirea pe teren, onoarea declarată satisfăcută, consumarea a citor-va sticle cu șampanie, aducerea acestor evenimente importante (?) la cunoștința țăriĭ întregĭ și chiar a streinătățiĭ, prin publicarea proceselor verbale respective; iată o sumă de fapte care fac obiectul unor discuțiunĭ foarte atrăgătoare la Capșa, prin cluburĭ saŭ prin saloane.

Dacă leneșul e sarac, atuncĭ lucrul e și mai trist, bogatul leneș cheltuește baniĭ strînșĭ de alțiĭ; saracul leneș, deși zdrobit de nevoile zilnice, totușĭ nu să decide să muncească. De dimineață pînă sara este stilpul cafenelelor, cetește toate gazetele, face politică, bajocorește cînd pe Stan, cînd pe Bran pentru a putea capata de la fie-care din aceștia ceva banĭ.... cu imprumut, servește ca martur de complezență—pe la judecătorul de pace orĭ pe la oficierul stăriĭ civile — în schimbul a citor-va piese de argint, etc. etc. In dulcea lor neactivitate, atît leneșiĭ bogațĭ cît și ceĭ saracĭ, să îndeletnicesc cu *minciuna*, uneorĭ neintenționată, alteorĭ cu intențiune vădită de a face răŭ, de a face intrigă.

O cucoană să duce la vizită la o amică a sa, și-ĭ va spune în taină—un secret; aceasta la rîndul eĭ îl va comunica în niște proporțiunĭ maĭ marĭ ceva uneĭ a treia, și așa maĭ departe, pînă ce din țînțar ajunge harmasar. Știrile cele maĭ fantastice, neadevărurile cele maĭ marĭ și calomniile cele maĭ nedemne, circulă, cu iuțala fulgeruluĭ, mulțumită acestuĭ serviciŭ postal gratuit.

*
* *

Dacă lenea este periculoasă pentru individ în parte și pentru societate în genere, apoĭ de sigur că mult maĭ primejdios încă este un alt viciŭ, care otrăvește societatea de astăzĭ; acesta este *luxul*. Netăgăduit, luxul a luat niște proporțiĭ înspăĭmîntătoare; și cînd zicem lux, înțelegem tot ceia ce consumăm în afară de trebuințele și mai pre sus de mijloacele noastre; de aceia acest cuvînt este foarte relativ.

Așa lux este a ne îmbraca in mătăsurĭ, a ne împodobi cu pietre scumpe și cu blănurĭ alese, a consuma la o masă atita cît ar fi suficient pentru hrana a cîtor-va zecĭ de oamenĭ, etc. Cînd ne gîndim la împrejurările grele prin care trecem, la îngrozitoarea luptă pentru traiŭ, rămînem surprinșĭ față de privelistea ce ni să oferă zilnic : echipajurile cele maĭ frumoase, mătăsăriĭ care de care maĭ fine, supunerea necondiționată la toate capriciile cele schimbătoare ale modeĭ, iarna balurĭ, vara primblărĭ și feredee, într-un cuvînt lux și iar lux.

Și din centrurile marĭ această boală molipsitoare a atins și centrurile micĭ ; de la persoanele care, față cu veniturile, îșĭ pot permite oarecare lux, instinctul de imitațiune a făcut ca și ceĭ cu veniturĭ restrînse să nu să lese maĭ pe jos.

In loc de a vedea domnind spiritul de economie, de prevedere, care este așa de firesc și de rațional, mulțĭ din semeniĭ noștri par a fi dușmanii ceĭ maĭ marĭ și maĭ neîmpacațĭ aĭ banuluĭ, fără a să gîndi că banul reprezintă munca omenească, care este sfîntă și prin urmare trebue să fie respectată. La noĭ în țară luxul n-a atins încă acea limită extremă, care să ne facă a pierde orĭ ce încredere de îndreptare ; deși este în proporțiĭ destul de marĭ, totușĭ este încă timp de a ne opri și a zice : destul !

Frumuseța naturală, bunătatea inimeĭ, calitățile cele alese și mărețe ale unuĭ spirit cultivat, sînt în de ajuns de puternice pentru a face podoaba noastră, așa încît nu maĭ este necesar a recurge la niște expediente atît de artificiale.

Florile naturale prețuesc mult maĭ mult decît cele artificiale. In orice țară din lume și-a făcut aparițiunea luxul, a lasat în urmă-ĭ numaĭ ruine : cît timp nemărginitul și puternicul imperiŭ roman din lumea veche, nu venise în contact cu civilizația greacă, cît timp nu făcuse încă cunoștință cu luxul oriental, atîta timp a mers progresînd din victorie în victorie, mulțemită moravurilor bătrîneștĭ și severitățiĭ caracterelor.

Cu cît luxul s-a împlîntat tot maĭ mult în strămoșiĭ noștri, cu atîta s-aŭ născut și dorințele cele arzătoare de a-l putea realiza și astfeliŭ statul acela pe domeniile căruia soarele maĭ că nu apunea, a căzut în ruine : Luxuries et avaritia rem romanam perdidere.

Și în mare parte sarăcia cea mare, în care să află astăzĭ multe state din Europa, să datorește luxuluĭ.

Dar la noĭ în ţară, cîte victime n-a secerat oare luxul, risipa? Cite familiĭ boereştĭ n-aŭ sărăcit complect numaĭ din această cauză nefastă? Cîte moşiĭ de ale boerilor maĭ ales din Moldova— n-aŭ ajuns în mînĭ streine? Cîţĭ boerĭ n-aŭ ajuns servitorĭ la fiiĭ foştilor lor servitorĭ?

Este decĭ timpul să ne oprim din această cale periculoasă.

***

Nota caracteristică a timpuluĭ, nota rea de sigur, este ipocrizia oamenilor: *alta* sîntem în realitate şi *alta* vroim *a fi* saŭ *părea* că sintem.—Din această cauză derivă o mulţime de rele, din care unele aŭ fost expuse pînă aci, iar pe celelalte le vom aminti de acuma înainte.

Aşa multă lume crede că nu numaĭ prin avere, prin naştere, prin lux, etc. să poate face deosebire între om şi om, între o persoană simandicoasă şi între alta maĭ puţin simandicoasă; s-a maĭ născocit încă ceva: *modul de a vorbi.*

Acest obiceiŭ de a vorbi în altă limbă, streină de limba vorbită de mulţime, tocmaĭ pentru a ne deosebi de acea mulţime, de acea mojicime, este destul de vechiŭ la noĭ.

Şi ca să nu mă scobor prea departe în noaptea timpurilor trecute, voĭ pomeni numaĭ despre domnia limbeĭ greceştĭ înainte şi în timpul domnieĭ fanariote: în saloane, la curte, în fine pretutindenea, maĭ ales societatea înaltă nu vorbea decît greceşte.

In această privinţă noĭ n-am făcut astăzĭ maĭ nicĭ un progres, căcĭ ne-am mărginit numaĭ a schimba limba greacă cu cea franceză.

Pentru orĭce popor limba este de o valoare nepreţuită: prin ia să deosebeşte un popor de altul şi atuncĭ cînd el şi-a perdut limba, putem zice că şi-a perdut şi naţionalitatea. Trebue decĭ să păstrăm cu religiozitate, ca ceva sacru, limba strămoşilor noştri, acea limbă care «mult e dulce şi frumoasă» şi care a fost ilustrată de Alexandri, Eminescu, Bolintineanu, Conachi, Kîrlova, Mureşanu şi alte stele strălucitoare ale tinereĭ noastre literaturĭ.

In loc de a face aşa, hig-liful nostru păstrează limba romînească aproape numaĭ în conversaţiunile cu slugile din casă şi cu vechilul de la moşie, iar în colo să serveşte de limba franceză; poate mîne să vor servi de limba engleză—dacă va veni la modă—,

căcĭ dă.... Romînul vrea să dee dreptate luĭ Darwin în chestiunea trasformizmuluĭ.

Netăgăduit, e bine, e prielnic pentru om a vorbi multe limbĭ și a cunoaște multe literaturĭ, de oarece prin aceasta i să deschid orizonturĭ din ce în ce maĭ întinse, lumĭ din ce în ce maĭ vaste. Insă este și trebue să fie o măsură în toate lucrurile de pe lume: precum nu e bine a fi prea șovinist, după cum sînt veciniĭ noștri de peste Carpațĭ, care aŭ maghiarizat chiar și numirile propriĭ de rîurĭ, munțĭ și localitățĭ,—de asemenea nu e bine să cădem nicĭ în celalalt extrem, anume în acela de a învălui în uitare și dispreț dragalașa și armonioasa limbă romînească !

Mulțumită instinctuluĭ de imitațiune, acest obiceiŭ de a să vorbi într-una franțuzește, s-a comunicat foarte mult: chiar în casele cele maĭ modeste, la Romîniĭ ceĭ maĭ neaoșĭ, avem adese orĭ ocaziunea a azista la așa numitul *thé causant*, urmat și precedat de inevitabilul *maus*,—care e o adevarată calamitate a timpuluĭ—și însoțit de convorbirĭ în stilul cucoaneĭ Chirița, pline de greșelĭ și împestrițate două-treĭ vorbe romîneștĭ cu alte două-treĭ franțuzeștĭ: «Avez-vous *prendé* votre thé ?»—«J'ai eu hier soir mare ghinion, ma chère,... trebue să știĭ că toată noaptea n-am avut une seule carte»... și așa maĭ departe.

Astăzĭ lucrurile aŭ ajuns pînă acolo, încît ar fi a să realiza reforma cea maĭ salutară, atuncĭ cînd s-ar da limbeĭ romîne un rol precumpănitor în societatea romînească, în viața noastră de toate zilele. Ce bine și ce frumos ar fi! Cîtă onoare pentru acele persoane, care s-ar pune în fruntea uneĭ inițiative așa de nobile!

***

Ceia ce e maĭ grav, o consecință tot a ipocrizieĭ, este distrugerea chiar a celuĭ maĭ de samă sentiment omenesc, acel al iubireĭ sincere.

Astăzĭ adeseaorĭ nu ne maĭ este permis a ne conduce în contractarea uneĭ căsătoriĭ de sentimentul dragosteĭ ci maĭ mult de conveniențele sociale. Un X... nu să va căsători cu Y..., chiar dacă Y. ar intruni toate calitățile visate de el, în caz cînd aceasta din urmă ar fi din o familie maĭ puțin nobilă saŭ maĭ saracă; și vice-versa, o domnișoară saŭ o doamnă X.... nu să va căsători cu un oarecare Y.... dacă acest Y.... deși-ĭ place și deși n-are nicĭ

un viciŭ, nu e din o familie mare, nobilă şi bogată. Altmintrelea s-ar face vinovaţĭ, acel domn saŭ acea domnişoară, de *crima* (?) de a fi contractat o... *mezalianţă*.

Din cauza acestor prejudiciĭ ridicule vedem că domneşte *celibatul*, cu tot cortegiul săŭ de rele şi de consecinţĭ vătămătoare pentru individ şi pentru societate.

La vechiĭ Grecĭ—şi de la dînşiĭ aŭ imitat şi stămoşiĭ noştri Romanĭ,—femeia era respinsă de la orĭce ocupaţiune intelectuală; destinată maĭ numaĭ pentru conducerea gospodărieĭ, lasată maĭ toată ziua singură acasă. De oarece soţul eĭ lua parte la afacerile publice, femeia avea o condiţiune socială cu totul inferioară. Căsătoria era contractată maĭ întîiŭ de părinţiĭ celor doĭ viitorĭ soţĭ, cari să întîlneaŭ în adunare ; eĭ cădeaŭ la învoială asupra doteĭ şi asupra tuturor celorlalte condiţiunĭ şi pe urmă celebrarea căsătorieĭ, precedată cu cîte-va zile după facerea cunoştinţeĭ între viitoriĭ soţĭ, era o chestiune de pură formalitate.

Dar oare noĭ astăzĭ, după trecere de maĭ bine de două miĭ de anĭ, realizat-am în această privinţă marĭ progrese ?

Fără a vorbi în regulă generală, cu părere de răŭ sîntem nevoiţĭ a constata că chiar azĭ, la sfîrşitul veaculuĭ al XIX-lea, căsătoria nu este totdeauna sancţiunea simpatiilor reciproce ce aŭ două persoane, ci e determinată de cele maĭ şubrede prejudiciĭ de nobleţă, de avere, etc.

Inlocuind, în ecuaţie, cantităţile *necunoscute*—căcĭ cei doĭ viitorĭ soţĭ adeseaorĭ nu să cunosc decît cu puţin timp înainte de celebrarea căsătorieĭ— prin *valorile lor*, am putea spune că adeseaorĭ o moşie de la Buzeŭ să căsătoreşte cu o altă moşie de la Huşi, saŭ o diplomă de licenţiat saŭ doctor din Bucureştĭ saŭ Iaşĭ cu o moşie din Botoşanĭ saŭ din Rîmnicul-Sarat.

Iată unde am ajuns cu convenienţele duse pînă la extrem ! Nefiind şi chiar, neputînd fi vre o afecţiune sinceră între două fiinţe, care nu să cunosc saŭ să cunosc foarte puţin, ne putem uşor închipui ce feliŭ de casă şi ce feliŭ de gospodărie va fi în urma unor astfeliŭ de.... căsătoriĭ.

***

O greşală mare ce să face astăzĭ de mulţĭ este în direcţiunea ce să dă instrucţiuneĭ şi educaţiuneĭ copiilor.

Toți părinții fără excepțiune doresc să scoată pe copiii lor învățați, destinîndu-ĭ, încă din leagăn, pe unii pentru inginerie, pe alții pentru magistratură, pe alții pentru profesorat, pe alții pentru oștire, pentru pictură, etc.

De la cea maĭ fragedă etate, dacă vedem că copilul îngînă cîte-va note, zicem că va avea un talent muzical neîntrecut; dacă-l vedem că recitează tare o poezie, zicem că are semnele unuĭ viitor bun orator saŭ avocat; dacă e liniștit și-șĭ învață regulat lecțiunile, zicem că va fi profesor și așa maĭ departe.

Cu toțiĭ însă nu să gîndesc decît la funcțiunile publice, la inevitabilul buget al statuluĭ: iată de unde provine proletariatul intelectual, saraciĭ în haine negre; nimenea, maĭ nimenea, nu să gîndește la agricultură, la industrie și la comerciŭ.

De aici urmează două rele, maĭ întiiŭ să neglijează aceste treĭ marĭ izvoare de înavuțire pentru un stat, neglijare care e întovărășită de cele maĭ funeste consecințĭ, și apoĭ creșterea din ce în ce maĭ mare a funcționarizmuluĭ.

«Fie-care om ce știe să mînuească o pană, va cere de la stat o bucată de pîne pentru știința sa. In loc de a să naște în țară o clasă de oamenĭ într-adevăr productivă prin munca eĭ, să va ivi o clasă de paraziți, care vor cere de la stat să o intrețină pe socoteala bieților plugarĭ, o clasă care in curînd împărțindu-se în partizĭ și susținînd pe aceĭ care le vor promite, cînd vor fi la putere, o părticică din bugetul statuluĭ, vor arunca pe acesta în lupta crîncenă și uricioasă a partizelor personale.

Lipsind în o asemenea țară tocmaĭ clasa cea neatîrnată, pe care singură să poate baza o constituție democratică (căcĭ agricultoriĭ atîrnă totdeauna de guvern, prin executarea muncilor agricole), rezultatul va fi că în acea țară democrația va fi o mare minciună. Ferească Dumnezeŭ de o țară, în care voturile sînt împărțite între țaranĭ ce nu știŭ pentru cine le daŭ, între boerĭ ce le daŭ după interesele lor agricole și funcționarĭ saŭ aspiranțĭ la funcțiunĭ ce le daŭ după intesesele lor personale!»[1])

Dar dacă în inimile lor generoase, părinții doresc viitor strălucit pentru copiiĭ lor, în mare parte eĭ nu-șĭ daŭ osteneală de a efectua bine greaua operă a educațiuneĭ: eĭ cred că copilul să educă de la sine, că trebue să-l lese în voe. Și așa, alintat une-

1) Cf. *A. D. Xenopol*, Studiĭ economice, Craiova 1882.

orĭ pînă la înărăvire, drăguţul tateĭ şi drăguţul mameĭ este condus la etatea de 7 anĭ la scoala primară, după ce este îmbracat frumos şi sărutat pe frunte de duioasa luĭ mamă. Odată ce l-a dat pe copil la scoală, părinţiĭ rareorĭ să maĭ îngrijesc dacă el învaţă saŭ nu regulat lecţiunile, dacă-şĭ face sau nu temele: eĭ aşteaptă de la bietul institutor, care are 50—60 elevĭ pe capul săŭ să realizeze nu numaĭ instrucţiunea tuturor acestora, dar şi educaţiunea pe care părinţiĭ nu ş-aŭ dat silinţa de a o realiza pentru unul singur. Odată pe an îşĭ aduc aminte de şcoală: la examenul de vară.

Atuncĭ eĭ promit solemn, că copilul lor va învaţa pe viitor, că să va sili mult, numaĭ să nu fie nenorocit a repeta clasa. In clasa a patra primară părinţiĭ spun institutoruluĭ—în caz cînd elevul este absolut slab, că-l vor da la meşteşug, numaĭ să aibă certificatul de absolvirea cursuluĭ primar şi prin urmare, drept de alegător în colegiul al doilea de cameră; în liceŭ mulţĭ elevĭ merg şchiopătînd din clasă în clasă; la examenul de clasa a patra solicită certificat, zicînd că să duc la telegrafie saŭ la drumul de fer. La Septemvrie viitor însă să prezintă cu sînge răce în clasa a cincea, unde are alţĭ profesorĭ şi unde prin urmare crede el, nu maĭ este obligat a să ţine de promisiunea dată. Şi aşa maĭ departe, pînă ce intră în societate fără aşĭ fi asimilat cunoştinţele generale trebuitoare şi fără a să fi pătruns de sentimentul datorieĭ. Părinţiĭ ar trebui să să convingă cu toţiĭ că opera cea mare a educaţiuneĭ nu o putem îndeplini la orĭce vrîstă a copiilor; că dacă am lasat să să învechiască deprinderile rele în un copil şi nu le-am înlăturat, pînă la o anumită vrîstă, în colo este foarte greŭ, dacă nu peste putinţă; copilul ajuns la maturitate trebue să-şĭ facă educaţiunea în scoala cea mare a lumeĭ, trebue să experimenteze pe propria luĭ socoteală ceia ce-ĭ va fi foarte greŭ, şi adeseaorĭ este nevoit să vină în coliziune cu legile penale.

Aceiaşĭ direcţiune greşită să observă şi în ce priveşte instrucţiunea fetelor: limba franceză, limba germană şi pianul, iată mănunchiul de cunoştinţĭ pe care mulţĭ părinţĭ de familie îl destinează aproape exclusiv pentru fiicele lor. Neaparat aceste studiĭ sînt necesare, dar nu sînt de loc suficiente; nu constitue nişte arme destul de puternice pentru lupta vieţiĭ viitoarelor soţiĭ şi mame; să neglijază laturea reală, practică, la care ar trebui să ţinem în primul loc.

* *
*

O plagă morală, care a secerat și seceră în zilele noastre o mare parte din societatatea contemporană este *egoizmul*. Egoistul caută un singur lucru : ca *luĭ* să-ĭ fie bine, cald, moale, să aibă în a-bundență de toate, să atingă cele maĭ înalte onorurĭ, fără a să maĭ gîndi la familia sa, la amicĭ și la societate.

La Rochefoucauld, moralistul francez din secolul al XVII-lea în maximele sale, care aŭ părut în maĭ multe edițiunĭ, caută a demonstra că faptele omeneștĭ sînt provocate toate din mobile egoistice:

On fait du bien pour pouvoir impunément faire des maux.

On ne loue que pour être loué.

Nous sommes discrets pour attirer la confiance.

Nous haïssons le mensonge pour avoir plus de poids et d'autorité.

Intr-adevăr, în lume observăm o luptă încarnată nu numaĭ între om și om, dar chiar și între organizmele inferioare. La aceste din urmă, lupta este de scurtă durată și e cîștigată de organizmele maĭ tarĭ în dauna celor maĭ slabe.

De asemenea și omul, de cum să naște și pînă ce moare să luptă pentru a-șĭ realiza un ideal oarecare, să ajungă centrul a tot ce-l încunjoară : în toțĭ semeniĭ luĭ vede numaĭ adversarĭ, oamenĭ cari hrănesc acelașĭ scop... și de aicĭ lupta mare, lupta fără preget, cu tot feliul de arme permise și nepermise. Insă nu putem spune în mod absolut general, că toate faptele tuturor oamenilor sînt provocate de mobile egoistice, de interesul personal ; așa sînt faptele marĭ pe care le săvîrșește cineva pentru patrie, pe cîmpul de luptă, pentru familie, pentru societate, pentru amicĭ, pentru vre-o idee mare, fapte provocate numaĭ de mobilele cele maĭ nobile și maĭ dezinteresate.

Din punct de vedere moral, egoizmul trebue să fie condemnat, sub orĭce formă s-ar prezenta.

Urmărind numaĭ realizarea propriuluĭ săŭ bine, urmărind cîștigurĭ materiale saŭ uneorĭ chiar aureola trecătoare și fragilă a uneĭ ambițiunĭ, a uneĭ faĭme, egoistul nu-șĭ alege maĭ niciodată mijloacele : pentru dînsul amiciție, inimă, rușine, recunoștință, moderațiune, conștiință, compătimire, etc. sînt cuvinte goale, monede fără valoare.

Mare, disprețuitor, arogant față de ceĭ maĭ micĭ și maĭ slabĭ de-

cît dînsul, umilit și lingușitor ordinar față de ceĭ marĭ, el ne reprezintă pe omul cel maĭ lipsit de caracter.

Astăzĭ ițĭ este amicul cel maĭ bun, ițĭ face protestările cele maĭ gingașe de frăție, de sinceritate și de devotament, ți să vîră așa de sub piele pînă ce obține îndatoririle cele maĭ dezinteresate și imediat ce nu maĭ are nevoe de d-ta, amiciția să răcește, bagajele sînt gata pentru a trece cu ele în altă parte, unde-l chiamă mobiluĭ săŭ egoistic. După cum trestia de lîngă bălțĭ să pleacă din cotro bate vîntul și în raport drept cu intensitatea curentuluĭ, de asemenea este și egoistul.

In cuvîntul de cinste al acestor specimene ar fi o naivitate copilărească de a ne increde cît de puțin: față de interesul personal, onoarea este o cantitate neglijabilă, o alămîe care nu maĭ are de loc suc.

Astăzĭ pentru foarte mulțĭ este o mare greșală de a spune sincer și fără încunjur gîndirile noastre; sinceritatea este exclusă. A spune un lucru și a gîndi tocmaĭ contrarul, a stringe cu surisul pe buze mîna celuĭ maĭ mare adversar al nostru, a face toate salturile pentru propriul nostru interes, să crede a fi o purtare inteligentă.

Și viciul acesta moral este așa de frequent în zilele noastre, încît a fi om de cuvînt, de caracter, este o virtute rară, constituind cea maĭ frumoasă moștenire pe care un părinte o poate lăsa copiilor săĭ.

***

In legătură apropiată cu egoizmul, este o instituțiune pe care o întîlnim în istorie, încă prin timpurile cele maĭ vechĭ; e vorba despre *cercurile de admirațiune mutuală*. Această instituțiune consistă din gruparea unuĭ număr maĭ mare saŭ maĭ mic de indivizĭ, care sînt condușĭ de mobile egoistice, fie de a obținea cîștigurĭ materiale, fie de a obținea glorie, renume, onorurĭ. Un X din această asociațiune dă tot concursul săŭ celorlalțĭ colegĭ, într-atîta cît nu e jignit în interesele sale, cu condițiune ca la rîndul lor, aceștĭ colegĭ, să-ĭ respunză cu aceiașĭ monedă.

Aproape în toate manifestațiunile vieții, și în viața privată și în cea publică și în cea intelectuală, găsim cercurĭ de admirațiune mutuală, încă din cea maĭ îndepărtată anticitate.

Pe vremea luĭ August, era la Romanĭ în toată puterea, așa zisele lecturĭ publice. O persoană, care dorea să fie considerată ca poet, poftea la ia acasă pe oamenii îndatoratĭ de ia, pe aceĭ cărora le dăduse banĭ cu împrumut, pe aceĭ pe cari-ĭ scapase din vre-un proces încurcat—maĭ totdeauna oamenĭ puțin competențĭ,—cari aplaudaŭ frenetic cu lacrimile în ochĭ poeziile cele maĭ lipsite de merit ale galantuluĭ amfitrion. Și poețiĭ ceĭ bunĭ și ceĭ răĭ primiaŭ aceleașĭ laude la lecturile publice; prin această procedare să conrupea gustul public și să făceaŭ vanitoșĭ scriitoriĭ cu desăvirșire lipsițĭ de talent.

Mulțĭ poețĭ mediocri aplaudaŭ orĭce poeziĭ li să cetea, pentru ca la rîndul lor, să fie și eĭ aplaudațĭ.

In secolul al șese-spre-zecilea, pleiada luĭ Ronsard ni oferă priveliștea cea maĭ fidelă ale acestor cercurĭ de admirațiune mutuală. Toțĭ membriĭ acesteĭ pleiade lucraŭ într-un scop comun, acela de a propaga gustul anticitățiĭ clasice și în acelașĭ timp îșĭ adresaŭ unul altuia laudele cele maĭ marĭ. Ronsard, inima acesteĭ vestite mișcărĭ literare, în urma nenumăratelor laude ce i să făcuse, ajunsese a crede singur despre sine că e superior luĭ Pindar și luĭ Homer; iar despre opera sa «la Franciade» o epopee absolut mediocră, un amic l-a asigurat că e cu mult superioară Iliadeĭ și Eneideĭ, cele două renumite capo-d-opere ale anticitățiĭ.

Etienne Jodelle, un alt membru din acest cerc literar, a fost sărbătorit pentru o tragedie maĭ mult de cît slabă, intitulată: *Cleopatra*; amiciĭ i-aŭ dat un banchet și aŭ sacrificat și un țap, în imitarea unuĭ obiceiŭ antic.

Tot în acest gen de cercurĭ putem clasa și hotelul de Rambouillet din secolul următor (al XVII-lea), precum și multe alte grupărĭ literare. Do ut des, te laud ca să mă lauzĭ, te ajut pentru ca să mă ajuțĭ, iată principiul care călăuzește în mod aproape excluziv aceste instituțiunĭ. Și dacă aceste legăturĭ ar fi făurite numaĭ de amiciția sinceră și dezinteresată, dacă prin ele ar triumfa meritul, dreptul și adevărul, n-am avea nimic de obiectat; dar, cînd în dărătul lor intrevedem interesul personal, pofta de cîștig saŭ de renume falș, cînd prin ele triumfă adeseaorĭ mediocritatea și minciuna, atuncĭ trebue să fim ceva maĭ scepticĭ.

***

Am atins pînă aicĭ numaĭ cîte-va din părțile rele ce obser-

văm în traiul nostru zilnic ; n-am putut să cuprind toate aceste rele, din cauză că numărul lor este mult maĭ mare. Şi, cînd în societate sînt astăzĭ atîtea note discordante, atîtea prejudiciĭ, atîtea asperitățĭ, care ar trebui să dispară cît maĭ curînd, ne putem cu ușurință explica pentru ce în litere şi în arte progresele realizate nu sînt aşa de marĭ, precum am dori.

Trebue să ne vindecăm maĭ întîiŭ de lene, de lux, de egoizm și de toate celelalte boale morale, care sînt așa de răspîndite, pentru ca astfeliŭ purificațĭ să putem intra în regiunile cele senine și liniștite ale literilor și ale artelor.

Generațiunele trecute prin multă muncă aŭ realizat progresele ce vedem astăzĭ : noĭ, la rîndul nostru, avem datoria de a complecta acestă operă măreață a lor, înlăturînd punctele vulnerabile ale societățiĭ în care trăim.

V. Alexandri

(inedită).

POESII

Cînd de utrine resună
Clopotul mînăstiresc
Sfinte Doamne-atuncĭ adună
Pe toțĭ ceĭ ce să iubesc,

Ca să strige-n veșelie
Sfinte Doamné, slavă Ție.

Comunicat de Arthur G. Sion. [Să află reprodusă de d-l C. Hogaș în amintirĭ din o călătorie (vezĭ Arhiva vol. IV p. 502) însă cam altfeliŭ și fără cele două versurĭ de la sfîrșit].

NEAPOLI

Pe nesfîrşitul mării-albastre
Să-ntinde cerul nesfîrşit,
E frămîntat albastrul mării
Cerul albastru—neclintit

Departe, între cer şi mare,
Departe să zăreşte-un nor;
Pe luciu-ntins a mării-ntinse
Ca fluturi albi, corăbii zbor.

Iar mai la mal, printre talazuri
Increzător vaporul trece,
Să clatină pe valuri barca
Tăind cu vîsla-n unda rece.

Loveşte vîsla greŭ în valuri
Și valul greŭ loveşte-n stîncă,
Un muget ne-ntrerupt—şi totuși
De-asupra lor tăcere-adîncă.

După Heine

Moartea-ĭ noaptea răcoroasă, viaţa—ziuă arzătoare.
Soarele ie asfinţit;
Vine noaptea, somnul vine
Pentru mine
Ostenit.

Peste patu-mĭ un pom creşte, în el presurĭ să îngînă
Spunînd dorul cel de mult;
Eŭ din vis, cu faţa lină
Şi senină
Le ascult.

I. LAUR

I.

Aŭ trecut

Aŭ trecut ah ! vremurĭ multe
De cînd nu ne-am maĭ văzut
Şi credeam că tu din gîndu-mĭ
Ca un vis aĭ dispărut.

Iar te văd şi cu ndoială
Mă-ntreb ce-a fost trecător,
Dragul chip al feţeĭ tale
Saŭ cel timp despărţitor ?

II.

Opreşte-te gîndule !

Ah ! opreşte gîndul meŭ
Zborul tăŭ în depărtare
Lumea ce străbaţĭ mereŭ
Este fără de hotare ;
Ochiul, mintea oboseşte
Cînd la dînsa mult priveşte.

Şi atuncĭ cătînd spre tine
La al ochilor lumine
Cat o clipă de-odihnire
In albastra lor privire;
Dar de-o lume şi maĭ mare
Daŭ, maĭ fără de hotare!

III.

Iubirea

Iubirea fără de sărutare
E ca şi cîmpul fără de floare
O zi de vară fără de soare.

IV.

Bradul

Bradul cu vîrfu-ĭ spre ceriŭ priveşte, iar verdele-ĭ ramurĭ
Toate să pleacă în jos, tind înspre negrul pămînt
Astfeliŭ şi omul cu trunchiu-ĭ—mintea—în sus să înalţă
Crengile-ĭ—patimĭ, simţirĭ—toate-n spre ţărînă-l trag.

V.

Grădina bătrînă

Iară vă văd dragĭ arborĭ de mîna mea plîntaţĭ,
Ce-acum sus în văzduhurĭ frunzişul legănaţĭ;
Voĭ aţĭ crescut maĭ iute decît cel ce v-a pus,
Tăcuţĭ, dar cu mîndrie privițĭ la el de sus;

Dar şi adînc în ţărnă picioru-aţi împlîntat,
Căci doar sînteţi meniţi voi spre traiŭ îndelungat;
De mult voiŭ fi-adormit eŭ în taïnicul mormînt
Ş-al coameï voastre freamăt tot va şopti la vînt.

VI.

Portret

A lăcrămioareï albeaţă
Pe fruntea eï luceşte
Pe buze-ĭ şi pe faţă
Mărgeanul abureşte;
Iar cerul taïnic mare
Trimete-n departare
Cel maï adînc albastru
Ca să coloare astru
Sub geana-ĭ ce răsare;
Ia nu-ĭ din trup sapată
Din mîlul pămîntean;
Fiinţa eï bogată
De fire e lucrată
Din inimă de floare,
A ceriuluï coloare
Şi luciŭ de mărgean.

VII.

Guriţa afumată

Draga-mĭ adesea cu fum umplînd a eï rumănă gură
Gingaş şi tainic îmĭ dă dulce-un sărut afumat;
Poate vroeşte a-l ascunde în nourĭ.. Nu! ia-mĭ arată
Cum e iubirea un vis şi sărutarea .. un fum.

I. Laur

VIII.

Fără nume

Multe lucrurĭ fără nume
S-aŭ născut în gîndul meŭ
Pe-ale visurilor urme
Lăsate de chipul tăŭ:
Să le spun am vrut eŭ ţie
Şi-n izvor de armonie
Gîndul meŭ s-a prefăcut ;
Dar şi el e slab şi mut ..
   Şi ce-ţĭ poate spune oare
   De comorile din mare
Un singur mărgărintar,
   Saŭ de lumĭ întregĭ de astre
   O salbă de stele-albastre
De sub nourĭ ce apar?

Cînd prin crîngurĭ vintul trece
Creanga face să să plece
Frunzile s-aud foşnind
Umbrele joc tremurînd ;
Numaĭ astfeliŭ avem ştire
De a luĭ ascunsă fire.
   Din foşnirea cea de gîndurĭ
   Veĭ cunoaşte că-n ascunsurĭ
Bate al iubireĭ vînt;
   Dar ce-ĭ ştĭ e slab resunet
   Dintr-un mare şi-adînc vuet
Ce în sufletu-mĭ îl simt.

Pentru ce-ĭ în lume mare
Graiul omuluĭ e mic ;
Pentru ce-ĭ în suflet mare
Graiul său este nimic!

IX.

Adaos la portret

Pe faţa ta de lăcrămioare
Vecĭnic în rătăcire
Eŭ văd o rază călătoare
De lină fericire.
Ia cînd străluce-n ochiĭ tăĭ
Cînd fruntea-ţĭ luminează ;
Dar locul maĭ plăcut al eĭ
Pe buze-ĭ cînd s-aşază
Şi într-un zimbet îngeresc
Luceşte pe-a ta faţă,
Ca luciul soareluĭ ceresc
Pe dalba dimineaţă.

I. Pintea

Epigrame

I

(Unuĭ prietin căzut în spiritizm)

***

Invocĭ la spirite mereŭ
Şi tot mă-îndemnĭ să-ncerc—la naiba!
Cercaĭ să-nvoc pe duhul tăŭ;
Şi *masa*-a zis: «*de unde să-aibă*?..

***

De e ştiinţa ta *credinţă*
Apoĭ... nicĭ nu-mĭ e cu putinţă
Să stabilesc în consecinţă
De eştĭ *aiurea*-orĭ în fiinţă...

***

Il văd şi eŭ!.. Da, e Shakespeare!
Şi masa tragic să-nvîrteşte;
De-un lucru însă eŭ mă mir;
Cum de-ţĭ răspunde romîneşte?...

*
* *

Sălbatic masa să-nvîrtește :
Nu-ĭ șagă : vine Tamerlan !
Curios : vorbește romînește
Cu-un accent cam ardelean !...

*
* *

„*Sic volo* ! *arată-te și vină* !“
Și iată-Adam !... Zeŭ, n-am cuvinte !
Deși mă mir cum de latină
Ișĭ maĭ aduce el aminte...

Un strigăt

Principiul?.. Uf! ce maĭ prostie!
A *pipăi* e totul ;
Dă-mĭ azĭ și mîine țĭ-oĭ da ție :
Degeaba nu-mĭ daŭ votul !

Cogito....

Ce-mĭ pasă de-a ta critică !
Să nu rămîn pe drum,
Deviza mea politică
E : *muto ergo sum* !..

Unuĭ călugăr
(aproape după natură)

Aşa-ĭ, sfinţia ta, deşărtăciunĭ sînt toate!
Şi-o ducem greŭ din leagăn pîn la moarte;
Dar văd colea-n colţar, staŭ şipurĭ înşirate...
Dar el oftînd: «*Şi-acele sînt deşarte!..*»

Unuĭ barbat

Aĭ fi-nşelat şi tu barbate,
De-ar fi femeia ta frumoasă;
Dar fiind prea slută din pacate,
Ia vrînd nevrînd ţi-ĭ credincioasă...

(Unuĭ candidat la însurătoare)

Să scapĭ de lumea cea limbută
Şi să nu aibĭ de ce te plînge,
Alege-ţĭ o femee slută,
De care .. nime nu s-atinge.

Un epitaf

Vaĭ, ţărina de-ar fi (să-ţĭ fie!)
Ca şi femeia uşoară,
Nicĭ un barbat n-ar vrea să învie
Şi mulţĭ ar vrea să moară...

Un strigăt dureros

La judecata cea de-apoĭ
  De învie a mea păreche,
Suna-vor surlele-n zădar;
  Mă fac fudul de-o ureche !.

O declarație
(din secolul al XX-lea)

Curentul mi-ĭ grozav de-electric
  Ți-l jur pe-ipotenuză
Deci lasă-mă să-aplic simetric
  Tangente pe-a ta buză !

Gr. N. Lazu

Poezii populare rutene
(Traducerĭ)

Singur jalnic stă căluțul

Sigur, jalnic stă căluțul;
Mort Cazacul stă, drăguțul.

Și căluțul să oprește ;
La stăpîn plecat privește.

— Nu maĭ căuta la mine,
Cum nu pot căta la tine :

Ci te du prin stejăriș,
S-apucĭ drum de luminiș.

Turciĭ de te-or alunga,
Să te prindă nu lăsa !

Ci la mama-n poartă stă ;
Din potcoave semn îĭ dă.

Și-o bătrînă de-ĭ vedea,
Tu să știĭ că-ĭ mama mea.

Te-a-ntreba al meŭ căluţ:
— Unde-ĭ fiul meŭ drăguţ ?

Orĭ că mi l-aĭ înecat,
Orĭ că-n drum mi l-aĭ lasat ?

—Nicĭ în drum nu l-am lasat
Şi nicĭ nu l-am înecat.

Nuntă, a făcut, voioasă,
C-o domniță prea frumoasă !

Stă gătită-n trandafirĭ,
Şi-ţĭ aduc de nuntă ştirĭ

Năsip mamă veĭ lua,
Cu el stîncĭ veĭ sămăna,

Şi cînd iarba colţĭ va da,
Fiul țăŭ să va-nturna.

Vale icĭ, colea vălcea

Vale icĭ, colea vălcea,
Şi-ntre ele văd o stea

N-a fost stea, ci scumpa mea ;
După apă să ducea.

—Calul să-mĭ adăpĭ n-aĭ vrea ?
—Nu-s a ta şi n-oĭ putea !

Dac-aşĭ fi eŭ fata ta,
Două ciuture i-aşĭ da.

Gr. N. Lazu

Fragment

Alţiĭ—iea tu bine seama
Doară nu te-or amăgi;
Ne-om iubi o viaţă toată,
Cu credinţă ne-om iubi!

—Grijă să nu porţĭ băete,
Doar n-oiŭ fi aşa de rea!
Chiar de mă sărută alţiĭ,
Dar rămîn eŭ tot a ta!

Rachioaşe

Rachioaşe, îmĭ prieşte,
După cum mi te-am băut,
Căcĭ la Jidov pentru tine
Vitele mi le-am vîndut!

Rachioaşe, rachioaşe,
Sănătos mi te-am găsit!
Din pricina ta sacara
De pe cîmp am prăpătit!

Rachioaşe, pentru tine
Bănişoriĭ de i-am dat,
Nobilă băuturică,
Colo-n glod tu m-aĭ lasat!

Faină cum e nora noastră

Faină cum e nora noastră,
Nicĭ că alta veĭ afla
Toată ziua stă în crîşmă,
Toată ziua stă şi bea.

Iar barbatul eĭ cel harnic
Ştie numaĭ a munci,
Şi-ar munci şi zi şi noapte,
Lucru numaĭ de-ar găsi.

—Bărbăţele, spune-mĭ, astăzĭ,
Spune-mĭ mult aĭ samanat?
—Jumătate, dar maĭ este
Pe atîta de arat.

Dar tu dragă nevestică
Spune-mĭ: azĭ cît aĭ băut?
—Şapte talerĭ bărbăţele,
Şi sînt trează, n-am căzut!

Alţiĭ tot maĭ aŭ noroace

Alţiĭ tot maĭ aŭ noroace,
Şi de ce să n-am şi eŭ?
Parc-aşĭ fi zvîrlit cu petre
Vre-odată-n Dumnezeŭ!

Fericirea mi-e-necată,
Valurile nu staŭ-n loc,
Dumnezeule, cumplită-ĭ
Viaţa fără de noroc.

Ochiĭ meĭ

Aĭ meĭ ochĭ spre bucurie
Nu e chip să mă îndemne;
La flecăĭ de şi nu caut,
Ochiĭ totuşĭ le fac semne!

DARĬ DE SEAMA

I.

Etica de Ioan Găvănescul

De cînd în scoalele noastre secundare să propune etica filozofică, aŭ apărut maĭ multe manuale. Cele maĭ multe din ele să ocupă cu deosebire de morala practică, făcînd clasificarea diferitelor feliurĭ de datoriĭ şi virtuţĭ. Materie de bun simţ, cunoscută din vorba şi experienţa zilnică, expusă însă cu aer ştiinţific, cu dovezĭ şi deducţiunĭ, de asemenea de bun simţ, uşoare peste măsură. Din cauza aceasta etica era un studiŭ, pe care scolariĭ din cl. VII-a nu-l luaŭ în serioz, îl ştiaŭ prin o simplă cetire : iar profesorul nicĭodată nu putea interesa atenţia şcolaruluĭ cu aceste lucrurĭ de sine înţelese. Era în fine etica un studiŭ de plictiseală şi pentru elevĭ şi pentru dascalĭ.

Un alt inconvenient al acestor manuale era variaţia imensă de materiĭ. Nu găseştĭ două manuale care să cuprindă aceleaşĭ chestiunĭ. Cu rînduiala aceasta eleviĭ învăţaŭ cîte o lecţie, cînd le venea rîndul ca să puie mîna pe notă, iar restul îl rezervaŭ pînă vor afla cine are să examineze la etică în comisia de bacalaureat. Atuncĭ în o noapte citiaŭ manualul pomenit al examinatoruluĭ şi treaba să făcea scurt şi bine.

Această variaţie de materiĭ provenea din lipsa uneĭ programe analitic impuse. Ca metod, unele s-aŭ scris inductiv, altele deductiv, altele aşa numaĭ în mod descriptiv, altele fără nicĭ un metod, chiar cele maĭ metodice însă aŭ ostenit ca metod pentru puţină terabă ca cuprins. Toate aŭ

făcut cu pretenţiĭ filozofice o materie maĭ simplă şi maĭ bună tratată în morala religioasă.

Era timpul suprem să să scrie o etică de cuprins maĭ filosofic, care să intre în motivele naţionale, în fundamentele maĭ adîncĭ ale principiilor morale, bazate pe natura phisică, pe tendinţele naturale ale omuluĭ. Era timpul suprem ca să să scrie o etică, în care să să expună limpede, macar în mod sumar curentele morale în societăţile, legislaţiile, religiunele şi sistemele filozofice din diferite epoce ale istorieĭ; să să arăte progresul încet dar consecuent din sistem în sistem pînă la starea de astăzĭ a eticeĭ în şcoala utilitară. Numaĭ asfeliŭ, etica poate fi un sprijin dumeritor pentru a ne explica starea de drept, obiceiurile şi instituţiile de stat din diferite timpurĭ, precum şi idealurile vieţiĭ sociale moderne. Numaĭ un astfeliŭ de manual de etică, poate arunca lumină în capul şcolaruluĭ pentru a înţelege feliul de a fi şi a vieţui a lumilor, pe care istoria i le plimbă prin minte, şi să vadă tot odată cu claritate idealul cătră care progresele culturale ne aduc în evoluţiunea progresivă a omenireĭ. Numaĭ o asemenea etică iĭ poate servi scolaruluĭ ca pregătire pentrŭ înţelegerea adîncă a istorieĭ, a sociologieĭ, a economieĭ politice, a dreptuluĭ şĭ a politiceĭ de stat, cu care să va întîlni la universitate şi în viaţă.

Tîrziŭ ce e drept; dar în fine totuşĭ s-a umplut această lacună. Etica d-luĭ I. Găvănescul, apărută în Bucureştĭ la începutul acestuĭ an scolar, aşa mi să pare că întruneşte condiţiile ştiinţifice ale unuĭ manual de etică filozofică Iată principiul, pe care autorul l-a urmat în acest manual şi pe care îl spune în prefaţa cărţeĭ : „*Ţin maĭ mult să să înveţe elevĭĭ a filozofa, a cugeta, decît să înveţe o filozofie anumită, pentru examen*“. Acest principiŭ l-a urmat autorul, cînd în loc de a face numaĭ clasificarea datoriilor şi virtuţilor, tratează în mod istoric şi critic totodată diferitele teoriĭ asupra criteriuluĭ moral şi asupra libertăţiĭ voinţeĭ, cum e : scepticizmul, autoritarizmul, conformizmul, intuiţionizmul şi în fine utilitarizmul modern, iar în privinţa voinţeĭ : fatalizmul, indeterminizmul şi determinizmul.

Cea ce am fi dorit e, să fi arătat autorul la fiecare teorie motivele care i-aŭ dat naştere, căcĭ expuse fiind teoriile numaĭ în mod sumar, după critica din punct de vedere al utilitarizmuluĭ, ele par naive. La unele din teoriĭ

aceste motive lipsesc. Totodată în note măcar ar fi fost necesar să să arăte scriitorii, care le-aŭ susţinut şi influenţele lor asupra sociologieĭ timpuluĭ.

Teoria utilitarizmuluĭ e expusă maĭ amănunţit dar am fi dorit să să exprime şi dezvoltarea istorică a acesteĭ teorii, pornind de la metodul aritmetic a luĭ Bentham, de la egoizmul absolut pînă la altruizmul absolut a luĭ Spencer.

Chiar morala practică e tratată maĭ ştiinţific pe baza uneĭ diviziunĭ din fundamente maĭ esenţiale, de cum s-a obicinuit în celelalte manuale.

La finea manualuluĭ e o privire istorică scurtă asupra dezvoltăreĭ eticeĭ şi asupra scriitorilor maĭ importanţĭ în această materie şi un capitol despre metoda eticeĭ.

In general materia adunată în acest manual, nu maĭ e o materie de plictiseală, şi credem că ia va servi ca un bun conducător pentru programa analitică la studiul moraleĭ în liceŭ.

Ca expunere autorul e cît să poate de explicit şi clar, ceia ce am dori însă, e să fie maĭ concis, să lese explicările taftologice pe seama profesoruluĭ, iar fraza să fie maĭ scurtă.

D-l Găvănescul în dorinţa de a fi explicit, devine adeseorĭ prolix, explicînd şi reexplicînd aceiaşĭ idee cu alte cuvinte. Nu e un merit maĭ mare în stilul didactic, ca simplitatea şi concisiunea, calităţĭ care în general lipsesc în literatura romînească, şi care trebue dezvoltate prin manualele de şcoală,

Cartea d-luĭ Găvănescul revizuită din aceste două puncte de vedere, are să fie aşa credem unul din cele maĭ de valoare manuale. Afară de toate acestea, cartea maĭ are şi meritul de a fi cu totul originală, după cît cunoaştem noĭ literatura eticeĭ.

Nu putem recomanda în de-ajuns profesorilor de filozofie acest manual pentru a să introduce odată uniformitatea şi seriozitatea în studiul eticeĭ.

I. Paul.

II

B. St. Delavrancea *«Intre vis și viată»* [1]).

Volumul din urmă al d-luĭ Delavrancea să leagă nu de puternicile schițe, luate dintr-o viață originală, dar destul de răspingătoare, adesea, prin care s-a manifestat în timpurĭ maĭ apropiate talentul autoruluĭ, ci de unele din bucățile sale dintîiŭ, de povestirile culese din lumĭ ideale saŭ idealizate, de tablourile pure și delicate din *Fanta-Cella* saŭ *Palatul de Cleștar*. O formă maĭ sobră, un gust maĭ rafinat daŭ însă lucrurilor cuprinse în noul volum o valoare maĭ definitivă.

Titlul ie *«Intre vis și viață»*, și maĭ toate bucățile țin saŭ de larga și luminoasa împărăție a visuluĭ, saŭ de aceia maĭ puțin cunoscută și maĭ rar zugrăvită, a lucrurilor ce să petrec aice, în adevăr, dar pe care mirajul trecutuluĭ saŭ al depărtăriĭ, starea emoțională ridicată a eroilor, le apropie de culmile albăstriĭ ale nerealuluĭ. Una singură dintr-însele să ocupă de lucrurĭ foarte reale: *«După Alegerĭ»*.

Dacă «După alegerĭ» ar fi fost cuprinsă în cartea care precedase pe cea de astăzĭ, ia n-ar fi lovit atît de mult. Pe lîngă puternicile povestirĭ de acolo, s-ar fi strecurat și neînsemnătatea palidă a nuveleĭ acesteia, care, nezugrăvind decît lucrurĭ bine cunoscute și într-un feliŭ tot atît de bine cunoscut, are încă și defectul de a urmări scopurĭ, cari n-aŭ a face cu literatura și care denaturează întru cîtva adevărul. In provincia noastră, lucrurile să petrec în adevăr așa, precum le înfățișază autorul; dar păcatele acestea nu sînt legate de cutare saŭ cutare credință politică, și «Convertitul» Panaitescu face parte, de sigur, din aceiașĭ lume ca și protivniciĭ săĭ momentanĭ de interese. Introducerea prin care d-l Delavrancea, simțind cît de urît sfîrșește atîtea lucrurĭ nobile și înalte; o scenă de moravurĭ de felul acesta scuzează oarecum introducerea ieĭ în volum, această introducere are iarășĭ neajunsul, foarte mare, de a începe ca un articol de fond.

Lăsînd la o parte acest sfîrșit, cartea cuprinde lucrurile cele maĭ delicate care s-aŭ scris pînă astăzĭ în romînește. Maĭ întinse

1) Delavrancea, *Intre vis și viață*, Bucureștĭ, Graeve, 1893.

și maĭ însemnate sînt treĭ legende : *Poveste*, *Neghiniță* și istorisirea fantastică din *Departe departe*.

Cunoaștem pe cea dintiiŭ din *Revista nouă*, unde a fost publicată acum treĭ anĭ. Cu tot titlul, poveste nu e : lipsește pentru aceasta stilul extrem de simplu și o legătură maĭ strînsă cu fondul popular, pe care să razimă. Dacă nu e poveste însă frumuseța eĭ, de altă natură, maĭ modernă, maĭ complicată, maĭ fină, nu e maĭ puțin desăvîrșită.

Un împărat a avut o fată la bătrînețe și un blăstem a făcut pe domniță să întîlnească în cale pe cîntărețul șchiop, care-ĭ fură mințele cu vorbele luĭ. Ia cade bolnavă, și numaĭ nunta cu acest iubit ciudat îĭ poate da înapoĭ sănătatea. Bătrînul o gîcit însă cine-ĭ este ginerele, și cînd acesta gonit de crucea pe care i-o arată, dispare, luînd fata cu dînsul, împăratul îĭ urmărește. Cîntărețul intră în pămînt la faptul zileĭ, și părintele înmărmurit pe cal, aduce înapoĭ mîngîerea bătrîneților sale. Sînt părțĭ de o putere saŭ de o duioșie unică în cea maĭ frumoasă din legendele, pe care le-a scris pînă acuma acel atît de bine înzestrat pentru a le scrie : fetița, scoțîndu-șĭ capul prin valurile barbeĭ bătrînuluĭ, împăratul gonind în puterea nopțiĭ, atît de sălbatec, încît barba-ĭ flutura în urmă ca două steagurĭ albe, și stejariĭ să sfarmă în cale, de puterea curentuluĭ.

«*Neghiniță*», poveste tratată în acelașĭ feliŭ nu dădea situațiĭ, care să permită asemenea desfășurărĭ de închipuire. *Departe, departe*, cu o indoită introducere prea lungă și un sfîrșit cam obscur, cuprinde însă un miez de o putere tragică deosebită, împrumutat și el de la o poveste, dar neasămănat maĭ plin de culoaloare și de viață decît originalul popular. Inrîurirea n-ar fi fost maĭ puternică și unitatea de interes ar fi cîștigat, dacă felul de prezentare s-ar fi făcut direct, cu riscul de a pierde plastica descriere a palatuluĭ de marmură, lîngă apa etern liniștită, sub cerul fără de stele și fără de nourĭ.

«*Moș Crăciun*», «*Nu ie geaba cafea*» și «*Pravoslavnicul și slăninile*» sînt snoave, în care iarășĭ fabula singură a fost pastrată. Cea din urmă e cea maĭ puțin personală : celelalte două aŭ părțĭ strălucitoare, și întruparea geruluĭ de iarnă în năprasnicul *Moș Crăciun* e pe atît de nouă, pe cît de izbutită. In sfîrșit, poveste și ia, «*Norocul draculuĭ*» aparține alteĭ categoriĭ decît cele treĭ legende de căpitenie, anume poveștilor cu înțeles filozofic, moral; ca și în

acelea însă, povestitorul cult a adăogat o putere dramatică, pe care originalul frumos în altfeliŭ, nu o are.

«*Sentino*» și «*Apă și foc*» sînt singurele nuvele din volum. Italianul, dorit de soare, de iubire, de zgomot, cîntărețul cu vocea caldă, pietrar azi, mîne tenor celebru, e viŭ și farmecul pe care-l aŭ numai amintirile, încunjură dureroasele pagini din povestea de nenorocire.

Rămîn patru bucăți pe care autorul le intitulează «Impresiĭ», și care să țin de un gen care în proză n-a fost încercat încă, la noĭ cel puțin «*Marele duce*» e o poemă condensată în cîteva pagini, pline de mișcare; «*Bunicul*» și «*Bunica*», două amintiri, din care cea din urmă atinge ce să poate maĭ diafan, maĭ naiv și maĭ cald în genul acesta; «*două lacrimĭ*» ceva maĭ puțin întrupat, maĭ rece și maĭ falș oarecum.

***

In general, cartea aceasta cu rafinata simplicitate a povestirilor sale, cu ușurința abia zărită a conturuluĭ figurilor; nu e făcută pentru publicul cel mare; e o carte aleasă, scrisă pentru aleșĭ.

Neculaĭ Iorga.

III

Manual de istoria literatureĭ romîne, întocmit de Enea Hodoș, Caransebeș 1883. Editura «foiĭ diecezane» 261 de pag. num.

A face, în starea de astăzĭ a cercetărilor, o istorie a literatureĭ romîneștĭ, ar fi îndrăzneț; un manual ca cel de față să poate însă, fără îndoială înjgheba din cît s-a scris pînă acuma asupra acesteĭ literaturĭ.

Și era de dorit ca un astfeliŭ de manual să să tipărească. Dacă d-l Al. Philippide a dat celor ce cercetează perioadele anterioare luĭ 1821 un minunat călăuz; nu exista însă o simplă carte de școală, care să să întindă apoĭ și peste acest termen. Un profesor bănățean, d-l Enea Hodoș, a adus deci un serviciŭ real școalelor romîneștĭ tipărindu-șĭ cartea.

Cartea aceasta întrunește în adevăr maĭ toate însușirile de

nevoe. Faptele sînt exacte, judecățile drepte—în afară de perioada contimporană, unde să vede că autorul nu e cu desăvîrșire în curent cu actuala mișcare literară din România [1]), —limba, cu puține călcări pe alăturea în provincializme [2]) e limpede, îngrijită și maĭ ales de o sobrietate pe care multe din manualele scrise dincoace de Carpațĭ n-o posedă.

Ca orînduire a materialuluĭ, autorul a adoptat sistemul, atît de iubit în Germania al tratăriĭ pe genurĭ. Avem astfeliŭ, după un capitul asupra literaturiĭ populare, un foarte bun capitul,—altele tratînd în parte literatura poetică, bisericească, istorică și gramatică. Impărțirea e destul de potrivită cu feliul cum de sine să desparte literatura noastră, și ordinea ca și întinderea capitulelor, naturală. Nu e aicĭ locul de a dovedi, fără îndoială, faptul de care sînt sigur, că metoda de tratare istorică aduce maĭ multe foloase într-un manual (confuziĭ va face și fără de aceasta elevul în amintirile sale), și mă voiŭ mărgini să observ că privirea istorică de la pp. 254—7 și-ar avea locul mult maĭ bine la început.

La o viitoare ediție, pe care i-o doresc autoruluĭ, vor dispărea de sigur și unele neajunsurĭ, ca nedreptatea față cu Donicĭ (56), care nu e nicĭdecît greoiŭ în frumosul săŭ stil romînesc; apoĭ prețuirea de mult decapitateĭ *Ginte latine* (127),—eleviĭ nu trebue să să învețe a admira, fie pentru rațiunĭ atît de sfinte, cum e cea națională, locul comun și poezia flașnetară—; citarea neezistențelor pentru o istorie a literatureĭ chiar, Pelimon, Aricescu și Lepădatu. De așijderea și cîteva aprecierĭ greșite asupra unor scriitorĭ contimporanĭ deochiațĭ (pp. 169, 172). Heine n-a fost numaĭ «un poet genial în felul săŭ de a scrie micĭ poeziĭ lirice» (167), ci un poet genial, fără restricție de dimensiunĭ saŭ de gen; iar limba romînă, în elementele sale morfologice și lexicale, era de asemenea formată oarecum—să vede după exemplele ce urmează afirmația d-luĭ Hodoș—și înainte de contopirea Slavilor (232). Unde protest însă cu desăvîrșire e cînd să esplică pesimizmul luĭ Eminescu iarășĭ prin plictisitoarele pînă la nebunie «împrejurărĭ sociale». Ce interes poate avea, ca să creadă astfeliŭ, autorul?

Cartea poate servi în sfîrșit și ca o antologie, probe saŭ bu-

---

1) D. Vlahuță și d. Cuza merită de sigur onoarea, care a fost făcută la pagina 172 intențiilor patriotice ale d-luĭ Nenițescu.

2) „Număroase" „imposibilul" „io" și cîteva altele.

ne rezumate fiind date din toţĭ autoriĭ maĭ însemnaţĭ. Ar trebui lasată la o parte însă o listă a boierilor, care urmează notiţa asupra luĭ Cantemir, listă care n-are nicĭ un rost şi nu poate aduce nicĭ un folos (pp. 209 şi urm).

Noculaĭ Iorga.

IV

Ernest Lavisse. La jeunesse du Grand Frédéric. Paris librairie Hachette et C-nie 1891.

Le Grand Fédéric avant l'avènement, id. 1893.

Amîndouă aceste lucrărĭ, datorite unuia din ceĭ maĭ competenţĭ scriitorĭ aĭ timpuluĭ nostru, sînt un studiŭ documental asupra vieţiĭ luĭ Frideric cel Mare înainte de a ajunge rege al Prusieĭ.

In volumul I-iŭ să cuprind 6 capitole: în cel dintîiŭ vorbeşte despre *ceĭ întăĭ anĭ aĭ vieţiĭ luĭ Frideric al II-lea* şi maĭ ales despre bunicul săŭ Frideric I-iŭ, luxul în care trăia şi direcţiunea opusă luxuluĭ pe care o luă urmaşul şi tatul luĭ Frideric al II-lea anume Frideric Wilhelm I. Chiar din cele dintăĭ acte ale domnieĭ sale, Frideric Wilhelm să arată cine are să fie vrajmaş neîmpacat al luxuluĭ, econom pînă la extrem, iubitor al ordineĭ celeĭ maĭ marĭ, interesîndu-se de toate, căutînd să-ĭ treacă pe dinaintea ochilor toate. In capitolul II *Tatul luĭ Frideric al II-lea*, să dă icoana vie a aceşteĭ personalităţĭ cu calităţile şi defectele sale, planul de guvernămînt, creşterea putereĭ armateĭ, religiozitatea, plăcerile, violenţile şi despotizmul regal; din această scurtă icoană vezĭ zugrăvindu-se trăsăturile marĭ ale viitoruluĭ Prusieĭ. In capitolul III *Conflictul între tata şi fiŭ*, să arată nepotrivirea între voinţa tatuluĭ şi dorinţele şi înclinaţiunile fiuluĭ. Tatul voeşte să dea fiuluĭ o creştere după un calup milităresc şi econom; fiul nu iubeşte militarizmul, îĭ place să citiască, să facă muzică; tatul e contra orĭ-căruĭ semn de lux; fiul iubeşte pompa şi luxul, şi fiind că fiul nu voeşte să să supue şi părintele nu vroeşte să cedeze întru nimic, apoĭ izbucnesc scene de o violenţă nespusă în care fiul este foarte maltratat chiar faţă cu străiniĭ. In capitolul IV *Incercarea de fugă şi pedeapsa* să

descriŭ nemulţumirile tînăruluĭ Frideric faţă cu asprimea traiuluĭ şi a spionărilor continue la care era supus; din această cauză să pune în înţelegere cu alţĭ doĭ tinerĭ militarĭ spre a fugi; încercarea nu reuşeşte; tatul află, şi atuncĭ pe unul din tovarăşĭ care nu fugise, îl condamnă la moarte; iar pe tînărul Frideric îl surguneşte în un oraş maritim şi la marginea ţăriĭ şi hotărăşte ca moartea tovarăşuluĭ săŭ de fugă să să facă sub ferestele închisoriĭ sale. Această grozavă scenă a avut o înrîurire teribilă asupra fiuluĭ, de frică el să gîndeşte a schimba tactica faţă cu tatăl săŭ; căcĭ şi el era tradus judecăţiĭ. Insă judecătoriĭ deşi găsise culpabil pe Frideric, nu pronunţa sentinţa, de vreme ce el era urmaş la tron. Frideric Wilhelm prescrie o viaţă cu totul cumpătată fiuluĭ săŭ, şi-n acelaşĭ timp îl obligă să să ocupe cu afacerile negustoreştĭ şi financiare, ca orĭce funcţionar. In cap. V, *A doua educaţiune a principeluĭ regal*, să dovedesc foloasele cele marĭ pe care le-a tras tînărul Frideric din ocupaţiunile ce i le-a impus tatul săŭ în exil; acolo să deprinse să cunoască de-a-fira-păruluĭ toate nevoile statuluĭ, izvoarele de bogăţie, chipul de îmbunătăţire a poziţiuneĭ populaţiuneĭ, cum pot creşte veniturile statuluĭ; în fine să cunoască prin sine însuşĭ greutăţile ocîrmuireĭ statuluĭ şi chipul de ale îmbunătăţi. Acest exil a fost scoala cea mare în care s-aŭ format principiile de guvernămînt atît de solide ale viitoruluĭ rege al Prusieĭ. In fine în Cap. VI, *Căsătoria luĭ Frideric cel mare*, să arată importanţa ce puneaŭ ţările vecine de a să încuscri cu regele Prusieĭ şi maĭ ales Austria şi Anglia, iar pe de alta nesiguranţa în care să află Frideric Wilhelm cătră cine să încline; el nu vroeşte a face din Prusia o dependinţă a Anglieĭ, dar nicĭ a Austrieĭ. Pentru aceasta hotărăşte să căsătorească pe fiul săŭ cu princesa Elisabeta de Bevern în contra dorinţeĭ fiuluĭ săŭ, care de şi chemat din exil, totuşĭ era ţinut la o parte de orĭ ce afacere de stat, ba chiar tratat cu asprime şi deconsideraţie; numaĭ după căsătorie i s-a dat comanda unuĭ regiment şi o sumă restrînsă de banĭ pentru intreţinerea miceĭ sale curţĭ la Neu-Ruppin.

In volumul al II-lea să cuprind 5 capitole şi un apendice. In cel I cap. *Chipul de traiu a luĭ Frideric la Neu-Ruppin* să zugrăvesc greutăţile vieţiĭ ce o ducea Frideric ca noŭ căsătorit. Era pus tot sub privighere; nu putea primi per-

soane streinĕ, saŭ pe care le dorea; i să pune sarcina de a inspecta provincia supusă luĭ, să facă socotelĭ şi împărţelĭ de pămînt; dar în oarele de libertate el citeşte, aceasta era una din ocupaţiunile cele maĭ iubite de el şi maĭ aspru oprite de tatul săŭ; din lectură în lectură, el ajunge a face compunerĭ în versurĭ şi proză. Aşa el scrise „lauda asupra dreptuluĭ mijlociŭ“. Are mare plăcere pentru autoriĭ franceji, ia parte în mica armată trimisă în ajutorul Austrieĭ şi unde comanda principele Eugeniu de Savoia contra Francejilor; dar partea cea maĭ interesantă din acest capitol este paragraful privitor la opera luĭ Frideric Wilhelm în Prusia; aicĭ să arată meritele, activitatea şi direcţiunea pe care a dat-o Prusieĭ, planul de reformă şi organizare, mijloacele de îmbunătăţire a tuturor stărilor, respîndirea învăţămîntuluĭ în masa poporuluĭ şi altele; în fine călătoria luĭ Frideric în Prusia unde prin sine însuşĭ să convinse de starea lucrurilor şi nevoile aceleĭ provinciĭ.—

In cap. II. *Idila de la Rheisenberg*, să descrie chipul de vieţuire a luĭ Frideric în noua sa locuinţă pregătită de tatul săŭ şi în care viitorul rege al Prusieĭ îşĭ întocmeşte un feliŭ de viaţă după ideile sale, cu variaţiunĭ de plăcere, lecturĭ, amicĭ literaţĭ, concerte, etc; corespondenţa pe care o întreţinea el cu oamenĭĭ învăţaţĭ şi dorinţa vie de aĭ avea pe lîngă sine, lucru pe care nu-l încuviinţază tatul săŭ. In cap. III. *Literile şi filozofia*, să dovedeşte modul cum Frideric îşĭ făcu singur educaţiunea, cum iubia el literile şi maĭ ales scrierile autorilor marĭ aĭ veaculuĭ al 18-lea din Franţa; de asemenea iubeşte filozofia şi acesteĭ părţĭ a cugetăreĭ omeneştĭ îĭ dă el o maĭ mare importanţă considerînd această ştiinţă din punctul săŭ de vedere, în care să va reflecta viaţa sa de rege. Acest capitol este un studiŭ aprofundat asupra formăreĭ caracteruluĭ luĭ Frideric al II-lea; în el găsim părţile tarĭ ale gîndireĭ regeluĭ filozof, cum să va numi maĭ apoĭ, şi părţile sale slabe. In cap. IV, *Studiul terenuluĭ politic*, să arată chipul după care priveşte Frideric statele Europeĭ în forma guvernuluĭ lor, în natura popoarelor şi maĭ ales a foloaselor ce să pot scoate de la ele. Toate aceste aprecierĭ sînt scoase din însuşĭ scrierile luĭ Frideric. Din ele să vede că el îşĭ da bine seama de celelalte state, cum şi de slăbăciunea şi micimea statuluĭ Prusian, dar iarăşĭ contează mult pe iscusinţa sa şi pe vîrtutea poporuluĭ. Acest capitol este de o im-

portanță foarte mare, căci în el rezumă cu multă măestrie autorul politica viitoare a marelui Frideric. In o dare de seamă ca a noastră nu să pot pune punctele pe care le pune în evidență autorul și care îmbracă cu viață întreg capitolul, punînd ici colea colori vii prin politica ce o duce Frideric Wilhelm, schimbăcioasă dar prielnică situațiunei și indicînd următorului său ceia ce are de făcut. In cap. V, *Ajungerea la tron a lui Frideric cel mare,* după ce să descriŭ peripețiile prin care trec ultimile zile ale lui Frideric Wilhelm—rămînînd pînă în sfîrșit ceia ce fusese de la început ca rege și ca părinte, prescriindu-și el singur chipul înmormîntării sale—autorul ne introduce în noua formă de guvernămînt, care deși să deosebește în multe de acea anterioară, însă liniile mari de guvernămînt nu sînt părăsite. Tînărul rege făcuse o bună scoală în timpul domniei tatului său; el știa să aprecieze care eraŭ părțile bune și care eraŭ cele răle; mai mult chiar, în trăsături generale aproape nici o schimbare simțită nu să introdusă, afară de aceia a chipului de a vedea al guvernămîntului, caci tatul considera regatul ca un domeniŭ al său lasat la voia exploatării sale, pe cînd fiul considera regatul ca un tot în care personalitatea regelui să confunda cu interesele mari ale poporului. Cu acest capitol să închee lucrarea analizată în scurt de noi, căci apendicele nu este de cît o înșirare de documente care vin în sprijinul punctelor principale indicate în studiŭ și mai ales corespondența.

Nu în o dare de seamă ca a noastră să poate pune în evidență importanța acestui studiŭ; lectura singură poate pune pe cetitor în pozițiune de a simți importanța lucrării și chipul atrăgător în care este scrisă. Noi am căutat numai prin aceste cîte-va rînduri să-i atragem atențiunea.

Gr. C. Buțureanu

DOCUMENTE

---

37 Maida Vale. Londra W.
9 Julie 1893.

D-nieĭ-sale d-luĭ Director al Arhiveĭ.

Domnule Director,

Inainte de toate vin a vă mulțumi pentru buna-voință ce avețĭ a-mĭ trimite Arhiva, ce o citesc cu multă plăcere. In raportul ce-l public în Germania asupra progresuluĭ studielor filologice în țara Romînească mă refer adesea la Arhiva. Păcat numaĭ că primesc mumerile numaĭ din cînd în cînd așa că-mĭ lipsește un număr considerabil și mult a-șĭ dori să complectez volumele.

Aci alăturat vă trimet acuma o mică contribuțiune care cred că va interesa pe cetitoriĭ «Arhiveĭ». Eŭ dispun de un material foarte bogat, considerînd că posed maĭ bine de 160 manuscripte romîne, al căror număr merge crescînd deoarece eŭ continuu a cumpara cu toate că lipsesc din țară aproape **7** anĭ! Din multe mi-am făcut copiĭ transcrindu-le în litere moderne. Sînt însă foarte ocupat și nu mă iartă vremea ale controla și ale pregăti pentru publicare.

Pînă cînd voĭ fi în stare a vă trimite ceva din comoara mea de texte romîne, vă alăturez aicĭ două documente foarte importante ce le-am copiat din biblioteca din ***British Museum***. Unul este o scrisoare a regeluĭ *Carol al II-lea* al Englitereĭ din 1666 către Sultanul, în favoarea luĭ George Stefanus fost principe al Moldoveĭ, și celalalt o scrisoare a luĭ Joannes Theodorus Principele Moldavieĭ către Ambasadorul englez Mitchell din 1760. Alăturez și o traducere a scrisoriĭ englezeștĭ a regeluĭ Carol al II-lea. Tot de odată maĭ indic și o altă scrisoare a luĭ Mitchel către principele Moldoveĭ.

Primițĭ, vă rog expresiunea deosebiteĭ mele considerațiunĭ.

Dr. M. Gaster.

Scrisoarea luĭ Carol al II-lea către Sult. Mahomet 1666.

Manucript Egerton. British Museum. 1042 f. 156—8.

Charles the second by the grace of God Kinge of England, Scotland, France and Ireland, Defender of the Faith etc, to the most High and Migthy Emperor Sultan Mohamet Cheife Lord and commander of the Musulman Kingdome Sole and Supreame Monarch of the Eastern Empire sendeth greeting; Most High Empire and migthy Emperor Our good freind Georgius Stephanus late Prince of Moldavia having informed us of his unhappiness, to have fallen some yeares since into your diffavour wherebi he became dispossessed of his said principality and reduced by consequence into extreame misery under which he yet suffers, and having besought. Our mediation in his favour. In the great compassion wee have of his distresse, remembering how much it is the part of Princes to preserve from contempt and want, those that have themeselves sometimes warne that Character, wee could not refuse him in that suite and have therefore commanded Our Ambassador Extraordinaryto your Court Our Right Trusty and Right wellbelloved Cousin the Earle of Winchelsea, in Our Name to beseech your pardon to the said unfortunate Prince who ownes his happiness to be in your favor, and by it alone desires to receive restauration to his Estate and dignity, which he promises, shall be ever imployed, in deserving that grace wee new aske for him, this wee have commanded Our Ambassador to say more at large whome we beseeche you to heare patiently that and whatever else he hath charge from Us and to believe intirely in what he shall say especially when he assures you of the continuance of Our inviolable Freindshipand Kindness: And so wee bid you High and Mighty Emperor most heartily farewell.

Given at Our Royall Palace of Whitehall the fifth day of June in the eighteenth year of Our Reigne and of the incarnation of Our Lord 1666. Your most affectionate friende. Charles R.

(fol. 158): To the most High and mightie Emperor Sultan Mahomet Cheife Lord and Comander of the Musulman Kingdome, Sole and Supreme Monarch of the Easterne Empire.

Traducere

Carol al II-lea prin mila luĭ D-zeŭ rege al Engliterei, Scoţieĭ, Franţieĭ Irlandeĭ, protectorul legeĭ, etc. cătră prea înaltul şi puternicul împarat Sultan-Mahomet, domnul şi stăpînul împărăţieĭ Musulmane, singurul şi prea puternicul împarat al împărăţieĭ Răsăritene, trimite salutare. Prea înalt şi puternic împarat bunul prietin al nostru, Georgius Stephanus fostul principe al Moldavieĭ ne-a înştiinţat de nenorocirea sa că acum cîţĭ-va anĭ a căzut din graţia voastră, din care pricină a fost scos din numitul principat şi a fost redus la sărăcie extremă de care sufere încă, şi rugîndu-ne să intervenim în favoarea sa.

Findu-ne multă milă de nenorocirea sa şi aducîndu-ne aminte că este datoria domnitorilor de a scăpa de sărăcie şi de dispreţ pe aceĭ ce odinioară aŭ ocupat aceiaşĭ poziţiune, n-am putut decĭ refuza cererea sa şi prin urmare am poroncit ambasadoruluĭ nostru extraordinar pe lîngă curtea voastră, credinciosul şi mult iubitul nostru văr Karl of Winchelsea, ca să ceară în numele nostru ertarea numitului principe; care recunoaşte că fericirea sa constă a fi în graţia voastră şi care doreşte numaĭ printr-însa a redobîndi ţara şi poziţiunea sa şi făgădueşte a o întrebuinţa, a merita acea graţie ce o cerem noĭ acuma pentru dînsul. Aceasta am poroncit ambasadoruluĭ nostru a vă spune maĭ pe larg şi vă rugăm a asculta cu răbdare asta şi tot ce are poroncă de la noĭ a vă comunica, şi de a crede cu desăvîrşire tot ce vă va spune maĭ ales dacă vă încredinţază de continuarea prieteşugului nostru nestrămutat şi de dragostea noastră. Şi ne închinăm cu dragoste vouă înalt şi puternic împărat.

Dat în palatul nostru regal din Whitehall a cincea zi Iunie în anul al opt-spre-zecilea al domnieĭ noastre şi a întrupăriĭ Domnuluĭ 1666. Al vostru iubit prietin. CAROL. R.

Prea înaltuluĭ şi puterniculuĭ împarat Sultan Mahomet, domn şi stăpînitor al împărăţieĭ Musulmane, singuruluĭ şi prea puterniculuĭ împarat al împărăţieĭ Răsăritene.

(O scrisoare a luĭ Ioannes Theodorus terrarum Moldaviae Princeps cătră Sir Mitchel din 1760 din Iaşĭ)

British Museum Ms. Add. 6851 fol. 85

Monsieur,

Sur les assurances que me donna le Sr. Rolland de Brixe Vendredi le 20 d. p. que la dépêche dont il etoit porteur, et que votre Excellence a bien voulu me recommander par la letre qu'elle m'a fait l'honneur de m'écrire le 24 Fevr. étoit de consequence, je m'empressai de la faire passer à son adrese par la voye la plus sûre et la plus prompte aussi, au moyen d'un courrier expédié à cette fin; comme il m'en rapporte au jourd'huy la réponse que je supposa égallement importante, j'use de la même diligence pour la faire parvenir le plutôt possible au Sr. Rolland qui s'engagea avant son départ d'ici a aller l'attendre a Horodenca vers nos confins où j'envoya un Expres.

Je me flatte du reste que votre Excellence (prendra) cette attention de ma part à luy complaire comme une preuve de mon sincère empressement à lui être utile.

J'ai l'honneur d'être avec la plus parfaite consideration.

Monsieur

de votre Excellence le très humble et tres. obéissant serviteur

a Jassy le 13 Avril 1760 s, v.

Joannes Theodorus terrarum Moldaviae Princeps.

(Iscălitura este autografă).

British Museum Add. 6808 fol. 65
(Mitchel papers vol. V)

Aicĭ să sflă o scrisoare franţuzască a luĭ Andreĭ Mitchel către principele Moldavieĭ, rugîndu-l să transmiţă o scrisoare pe care o alăturează ambasadoruluĭ englez din Constantinopole anume Peter, deoarece drumul prin Viena este închis. Scrisoarea este datată din Breslaŭ 24 Fevruarie 1760

NOTIȚE

I.

Reproducerea artificială a diamantului

In ședința din 12 Decemvrie 1892 a academieĭ de științĭ din Paris, Dl Friedel făcu o dare de samă asupra existențeĭ diamantuluĭ în un Fer meteoric de la Cânon Diablo din Arizona (Statele Unite), arătînd că diamantul să găsește în stare de carbonado saŭ diamant negru, fără a prezenta vre-o formă cristalină. In ședința din 6 Fevruar 1893 d-l Moissan făcu cunoscut academieĭ încercările sale pentru reproducerea artificială a diamantuluĭ. Metoda urmată constă în a comprima foarte tare cărbune de zahar și apoĭ a-l supune în o baie de fontă topită la arcul electric în aparatul imaginat de d-sa. Creuzetul este scos din baie și introdus în un vas cu apă rece, pînă ce temperatura s-a scoborît la roș, cînd apoĭ e lăsat să să răcească cu încetul; produsul obținut este supus apoĭ la acțiunea succesivă a acidelor clorhidric, sulfuric ferbinte și fluorhidric, iar rămășița de cărbune supusă la acțiunea cloratuluĭ de potasiŭ și aciduluĭ azotic fumînd, după care urmează un noŭ tratament cu SO^4H^2 ferbinte și HFl. Să obține o pulbere care după spalare și uscare este introdusă în cloroform, care separă o materie maĭ ușoară, pe cînd o parte maĭ grea cade la fund. Această pulbere ar fi compusă din fire, unele negre altele albe și transparente, care sgirie rubinul și încălzite la 1000° în oxigen ard complect.

In urma acesteĭ comunicațiĭ d-l Friedel adusă aminte încercările făcute de d-sa pentru a reproduce diamantul, prin acțiunea căldureĭ asupra sulfureĭ de cărbune precum și prin acțiunea în tuburĭ închise a sulfureluĭ asupra fonteĭ bogate în cărbune. A obținut o pulbere neagră care zgîrie Corindonul; însă cu toate rezultatele favorabile în privința natureĭ acesteĭ pulbere ca diamant, d-sa nu să pronunță afirmativ în această privință.

Iată unde să află astă-zi chestiunea reproducereĭ artificiale a diamantuluĭ, care a deșteptat în timpurile din urmă curiozitatea tuturor.

Meteorita de la Canon Diablo a fost cercetată maĭ în urmă și de d-l Moissan și de d-l Friedel. D-l Moissan a găsit în ia diamant transparent, diamant negru, precum și un cărbune de culoare brună, iar în unele eșantilioane a putut recunoaște prezența și a grafituluĭ; aceasta a făcut pe d-l Moissan să afirme că diamantul transparent să află și în alte planete afară de pămînt.

Maĭ puțin fericit de cît d-l Moissan, d-l Friedel nu a putut găsi diamantul transparent în fire destul de marĭ; însă observînd la microscop pulberea de carbonado ce reușise a o izola, a putut recunoaște în ia cîte-va fire transparente.

E sigur că chestiunea reproducereĭ diamantuluĭ a intrat pe o cale bună și în curînd vom avea, fără îndoială, ocaziunea de a anunța o reușită complectă.

II.

Trotușul din Moldova, centru de cultură unguresc.

Intr o broșură intitulată *Zwei alte ungarische Texte aus einer Handschrift der k. Bayer. Hof- und Staatsbibliothek, von Friedrich Keinz, k. Bibliotheksecretair, München*, 1879, aflăm următoarele relativ la o dezvoltare literară maghiară îndestul de însemnată pe pămîntul Moldoveĭ în orașul Trotuș prin veacul XV-lea. Anume o cronică a Franciscanuluĭ Blasius de Zalka reprodusă în colecția academieĭ ungureștĭ Nyelvemlèkek l, II, p. XXI și urm. și Nyelvemlektár, I, p. XIII și urm. spune că în jumătatea întîiŭ a veaculuĭ al XV-lea doĭ clericĭ husițĭ Toma și Valentinus din Kamancze trecură în Moldova la Trotuș și traduseră acolo sfînta Scriptură în limba ungurească. Ceva maĭ tîrziŭ adecă pe la 1466 Gheorghe Nemeti scrise tot în Trotușĭ cele 4 Evangheliĭ în limba ungurească. Să crede că lucrarea această din urmă nu ar fi decît o copie a uneĭ părțĭ din acea a celor doĭ Husițĭ.

III.

Ultimiĭ Vornicĭ marĭ aĭ Moldoveĭ

Pînă acum treĭ anĭ să aflau încă în viață 5 vornicĭ marĭ aĭ Moldoveĭ: Mihaĭ Cogălniceanu, Dimitrie Mavrocordat fratele Domnițeĭ Zoe Brîncovanu (Bibescu), Iancu Prăjescu și d-niĭ Lascar Catargiu și Dimitrie Sc. Miclescu. Ceĭ dintîiŭ treĭ aŭ murit: Mihail Cogălniceanu in 1892 în etate 75 anĭ, Dim. Mavrocordat în 1893 în etate de 85 anĭ și Iancu Prăjescu în 1894 în etate de peste 100 de anĭ; remîn încă în viață d-niĭ Dim. Miclescu și Lascar Catargiu, președintele Consiliuluĭ de Miniștri, ambiĭ în etate de peste 70 de anĭ.

Cel maĭ vechiŭ vornic al Moldoveĭ de care pomenesc documentele, este Vlad, care figurează printre boeriĭ luĭ Stefan vodă din

anul 1395 [1]), și este tot de odată cel dintîiŭ boer cu titlu pe care-l găsim prin documente. Pe semne Vlad vornicul era de origină muntean, judecînd după numele săŭ și după faptul că în anul 1392, adică cu treĭ anĭ înainte găsim printre boeriĭ muntenĭ aĭ luĭ Mircea vodă pe un Vlad vornicul, care probabil trecuse în Moldova [2]).

Vlad a rămas mult timp în această slujbă; îl găsim vornic la 1400 [3]), adecă la începutul domnieĭ luĭ Alexandru cel Bun, și pînă la anul 1411 el figurează totdeauna printre boeriĭ cu titlul de vornic.

Pe la anul 1407 începuse a să da acest titlu și părcalabilor de cetățĭ, însă aceasta n-a ținut mult timp și a remas iarășĭ un singur vornic mare în Moldova, a căruĭ slujbă să asemăna în mare parte cu a Ministruluĭ de interne din zilele noastre. Pe la mijlocul secoluluĭ al XVI-lea vornicia s-a bifurcat: în loc de un vornic cum era maĭ înainte încep a fi doĭ vornicĭ marĭ, unu de țara de jos și altul de țara de sus. Cel dintîiŭ vornic de țara de jos, a fost renumitul Ioan Moțoc, care cu titlul necunoscut pînă atuncĭ și părăsit aproape imediat de *vel săvétnic*, să vede pomenit printre boeriĭ anuluĭ 1563 *înaintea* vorniculuĭ Spancioc [4]). In documentile din anul 1569 să văd figurînd ceĭ doĭ vornicĭ, unul dolnézemle (țara de jos) și altul vișnézemle (țara de sus).

Vornicia a fost totdeauna în Moldova cea maĭ de frunte boerie a țăriĭ, după acea de mare logofăt. Să văd ce e drept uneorĭ figurînd în documente boerĭ înaintea vornicilor, dar aceștĭ boerĭ nu aveaŭ slujbe, ci fiind părcălabĭ bătrînĭ, eșițĭ din slujbă, li să da locul de cinste în divan din cauza bătrînețiĭ lor. Maĭ tîrziŭ vornicia ca și toate celelalte boeriĭ ajunse a fi un titlu în loc de a fi o slujbă precum era în vremile vechĭ, negreșit că în toate timpurile eraŭ și vornicĭ în slujbă, dar în ultimile timpurĭ cea mai mare parte din vornicĭ eraŭ vornicĭ de titlu saŭ de rang, iar nu de slujbă.

In timpul divanuluĭ ad-hoc, și anume în Octomvrie 1857, rangurile dispar din actele oficiale. Constituțiunea le proscrie în mod formal.

Vorniciĭ aŭ existat dar în Moldova 5 secole, aproape an cu an. Primul este Vlad vornicul din anul 1395, iar ceĭ din urmă sînt vornicul Dim. Miclescu și vornicul Lascar Catargiu din anul 1894. Unul dintre aceștĭ doĭ vornicĭ în viață este în același timp vornic și prin slujbă, de oare-ce dl. Lascar Catargiu, a fost și este și actualminte Ministru de Interne. Amîndoĭ vorniciĭ actualĭ aŭ fost membri în divanul ad-hoc, și vom adăoga spre onoarea lor, că amîndoĭ aŭ votat pentru desființarea rangurilor și egalitatea înaintea legeĭ.

Vom releva în fine ca o curiozitate că primul vornic al Mol-

1) Uleanitzki Materialăĭ del istoriĭ etc. Moskva 1887 p. 8 și 9.
2) Xenopol Istoria T. II p. 217.
3) Document din 29 Iunie 1400 aflător la Academia romînă.
4) Archiva Sf. Spiridon Iași Moșieĭ Roșiești Plic. XI No. 1.

doveĭ pare a fi fost un Muntean, care a slujit în bătrînețile sale și a murit în Moldova, iar unul din ultimiĭ vornicĭ aĭ Moldoveĭ este un Moldovan care slujește la bătrînețe în Muntenia și probabil că va sfîrși acolo. Legăturile între Moldova și Muntenia sînt dar foarte vechĭ, și Moldova plătește peste o jumătate de mileniŭ serviciile primuluĭ săŭ vornic Vlad, cu serviciile ultimuluĭ săŭ vornic Lascar Catargiu [5].

Concluziune :

Nu există prescripție între națiunĭ. Germania și-a reluat Alsacia și Lotaringia după două secole; Moldova a plătit o datorie a sa către Muntenia după cincĭ secole, Ispania și-a revendicat drepturile sale față cu Mauriĭ după șapte secole, decĭ și România are drept după orĭ cît timp.....

Dar am eșit din chestiune și mă opresc aci.

I. Tanoviceanu.

IV

Legea dotala a luĭ Bibescu-Vodă 1843 [1].

Una din învinuirile cele maĭ grave ce să aduc domnieĭ luĭ Gheorghe Bibescu din Muntenia (1843—1848) este că prin o lege din 16 Maĭ 1843 ar fi vrut să schimbe legea asupra regimuluĭ total în ființă pe atuncĭ, în scopul unuĭ interes personal; anume soția luĭ Zoe Mavrocordat Brancovanu, fiind atinsă de nebunie și domnul vroind să să despartă de ia (nebunia era sub regimul codicilor vechĭ pricină de despărțenie), ar fi vrut să-ĭ mînînce zestrea. Pentru aceasta ar fi propus el proiectul prin care *să învoia barbatuluĭ a ipoteca averea neveste̡ĭ sale* [2].

---

5) Tot ca o curiozitate vom spune că astăzĭ nu maĭ trăește nicĭ un mare logofăt al Moldoveĭ. Dacă nu sîntem în eroare cel din urmă vel logofăt a fost Costache Sturza, mort în 1876 (tatăl d-luĭ Dim. Sturza Scheianul). In Muntenia de asemenea nu maĭ există nicĭ un *ban mare* (cea maĭ mare boerie a Munteniei). Ceĭ din urmă care aŭ avut acest titlu aŭ fost Costachi Ghica, fiul luĭ Grigori Ghica domnul Munteniei mort în 23 Iuliŭ 1867 și banul Constantin Năsturel Herescu (general), mort în noaptea de 30 spre 31 Decemvrie 1874, care a lasat o parte din averea sa Academieĭ Romîne.

1) Expunerea istorieĭ domnieĭ luĭ Bibescu Vodă de mine și publicarea primuluĭ volum al documentelor privitoare la domnia tatăluĭ său de principele Gh. Bibescu a trezit o polemică prin ziare și broșurĭ, în care caută a să reînoi vechile invinuirĭ aduse aceluĭ domn al Munteniei. Notița înserată de noĭ aicĭ are de scop a respinge una din calomniile cele maĭ nedrepte și maĭ uricioasă ce să aruncă asupra luĭ Bibescu Vodă.

2) Ubicini, *Univers pittoresque Valachie, Moldavie* p. 163 și 169; E. Regnault, *Principautés danubiennes*, p. 228—229, A. Billecocq. *La Valachie sous l'hospodarat de Bibesco* p. 192; Lettre du métropolitain Néophyte au comte de

Cînd am scris domnia Bibescului (vol. VI al Istorieĭ Romînilor), am vrut să mă conving despre adevărul acesteĭ învinuirĭ și am cercetat în arhivele camereĭ deputaților proiectul de lege asupra zestreĭ, care fiind răspins de obșteasca adunare a rămas numaĭ la acte, fără a fi fost publicat. Care nu-mĭ fu mirarea cînd în acel proect nu aflăĭ *nicĭ un cuvînt asupra dreptului barbatului de a ipoteca imobilele femeei lui*. Iată ce conține proectul: art. 2 conține dispoziția ca străiniĭ ce s-ar căsători în țară să să supună la legile țăriĭ în privirea adeverireĭ foilor dotale și este formulată întocmaĭ în proectul luĭ Bibescu și în acel al adunăriĭ; art. 3 pune obligația adeverireĭ formale și inscrieriĭ în registru și a făgăduelilor de zestre întocmaĭ ca și constituirile, de oarece pe atuncĭ simplele făgăduelĭ de a înzestra însărcinaŭ averea făgăduitoruluĭ cu o ipotecă tăcută; este primit întocmaĭ de adunare; art. 4 suprimă confiscarea a jumătate din zestre a femeeĭ adulteră. Aicĭ adunarea adaugă, la proectul luĭ Bibescu, o dispoziție penală, ce nu-șĭ prea avea locul în o lege asupra regimuluĭ dotal, anume că femeea și barbatul adulter să fie surgunițĭ; art. 5 prevede îndatorirea femeeĭ de a contribui din averea eĭ la hrana și creșterea copiilor, cu neînsămnate adaosurĭ din partea adunăreĭ. Toate aceste articole nu ar fi adus vrajba între domn și adunare. Ele nu conțin apoĭ nicĭ o dispoziție din care să să poată induce intenția domnuluĭ de a ipoteca imobilele zestrale ale soțieĭ luĭ.

Să vedem dacă nu cumva atare dispoziție este cuprinsă în art. 1 de la care să și ivi divergența de părerĭ între domn și adunare, și conflictul între eĭ. Iată acest vestit art. 1 în ambele sale formulărĭ, acea a proectuluĭ domnesc și acea a adunăriĭ:

Proectul sfatului	*Proectul adunării*
1-a. Zălogirea fiind în o instrăinare precum și vînzarea cu osebirea numaĭ că cea dintîiŭ este înstrăinare cu condiție: zestrea nu poate avea un drept	Art. 1. Cînd barbatul va voi să zălogiască un lucru al săŭ nemișcător, tribunalul va fi dator să-ĭ ceară foaia de zestre și să o arăte împru-

Kisselef 1847, publicată de Vasile M. Cogălniceanu 1894; G. Chainoi, *Dernière occupation des principautés danubiennes*, p. 158 spune că „scopul domnului era de a păstra pe sama lui uzufructul zestrei doamnei după despărțenie".

maĭ mare asupra lucruluĭ zălogit decît cel ce i să dă de cătră pravilă la împrejurare de vînzare a vre unuĭ lucru nemişcător din averea bărbatuluĭ.

Aşa dar cînd muerea întrebată fiind de judecătorie va da inscris, supt a eĭ iscălitură că nu are pretenţiĭ de lipsă de zestre asupra lucruluĭ nemişcător dat de cătră soţul eĭ spre zălogire, nu va maĭ fi primită sub nicĭ un fel de cuvînt a cere protimisia asupra aceluĭ lucru, ci să va protimisi totdeauna zălogaşul.

mutătoruluĭ făcîndu-ĭ cunoscut că pentru cîte lucrurĭ mişcătoare sînt coprinse în acea foaie va avea precădere femeia în potriva zălogaşuluĭ, nerămînd acestuia drept pentru datorie decît numaĭ asupra prisosuluĭ din preţul aceluĭ lucru zălogit.

Am întreba pe mulţĭ din aceĭ ce poartă prin gura lor nedreapta calomnie în contra luĭ Gheorghe Bibescu, dacă aŭ înţăles conţinutul acestor articole? Sînt sigur că nu; pentru că redactarea lor, făcută după spiritul şi în limba timpuluĭ, aduce greutăţĭ însămnate pătrunderеĭ înţelesuluĭ lor. După o consultare cu eminentul jurisconsult Dimitrie Alexandrescu, autorul mareluĭ comentar al dreptuluĭ civil romîn, am izbutit a ne da samă despre ţinta modificăreĭ regimuluĭ existent pe care o urmărea principele şi despre înţelesul contra proiectuluĭ adunăriĭ. De aceia nu e de mirare dacă distinsul inginer Ioan I. C. Brăteanu fiul neuitatuluĭ Ioan Brăteanu, în articolele sale din Voinţa Naţională (15 şi 28 Fevruar 1894), deşi reproduce legea în extenso nu să ocupă de loc de înţelesul articoluluĭ 1, ci repetă numaĭ invinuirile că Bibescu ar fi vrut să mînince cu ajutorul luĭ zestrea soţieĭ sale. Apoĭ dreptul e şi el o ştiinţă, are principiile şi noţiunile sale tecnice ce nu pot fi înţelese aşa numaĭ cu ajutorul bunuluĭ simţ şi a raţiuneĭ sănătoase, după cum nu cu ajutorul bunuluĭ simţ şi a raţiuneĭ sănătoase s-ar putea calcula rezistenţa unor drugĭ de fer. Eminentul inginer s-a amestecat în o discuţie pentru care nu posedă pregătirĭ necesare.

Iată ce voia principele prin art 1:

După codul Caragea, femeia avea o ipotecă *tăcută* pentru zestrea eĭ *mobiliară* (banĭ saŭ obiecte) în averea bar-

batuluĭ și Bibescu vroea, prin articolul săŭ, să dea drept femeeĭ a renunța la această siguranță, și dacă *femeia declara în tribunal sub a ei iscălitură*, în momentul ce soțul eĭ contracta un împrumut, că nu are nicĭ o pretenție de lipsurĭ de zestre, ia renunță *eo ipso* la ipoteca eĭ tăcută și creditorul ipotecar noŭ constituit avea preferință asupra eĭ în caz de urmărire a imobiluluĭ barbatuluĭ eĭ. Bibescu împărtășia opinia aceia din doctrina juridică care nu consideră de nealienabilă și zestrea mobiliară a femeiĭ, doctrină care a fost primită de legislația noastră din 1865, deși la Franceji există discuțiune asupra acestuĭ punct.

Adunarea din 1843 răspinsă acest art. 1, care forma puntul de căpitenie al noireĭ propuse. Ea admise că barbatul cînd vroia să contracteze un împrumut trebuia să arăte foaia luĭ de zestre și creditorul să rămînă totdeauna în al doilea rang după femeie; prin urmare nu da dreptul femeeĭ de a renunța la protimisul eĭ; cu alte cuvinte nu-ĭ dă dreptul a instrăina indirect averea eĭ dotală *mobiliară*.

Iată în jurul căruĭ punct să învîrtea intreaga discuție. De dota *imobiliară* a femeeĭ, de moșiile și de casele eĭ, nicĭ o vorbă. *Ele rămîneau neatinse de proectul luĭ Bibescu și neînstrăinabile*. Unde să poate găsi macar umbra uneĭ dispozițiĭ prin care să învoia barbatuluĭ ipotecarea imobilelor soțieĭ luĭ saŭ apropierea uzufructuluĭ după despărțenie? Dar nicĭ macar zestrea mobiliară a domnițeĭ Zoe nu putea Bibescu să și-o însușască indirect prin proectul săŭ. Căcĭ maĭ întîiŭ ar fi trebuit ca el, domnul țăriĭ, să fi împrumutat cu ipotecă banĭ pe moșiile sale asupra cărora domnița ar fi avut ipoteca tăcută pentru zestrea eĭ în banĭ, apoĭ să lese a i să vinde aceste moșiĭ silnic și numaĭ prin o asemenea procedare rușinoasă, pentru un domn, să pună, indirect, și după o prealabilă înțelegere cu niște creditorĭ simulațĭ, mîna pe averea femeeĭ luĭ.

Dar Bibescu avea cu Zoe Brancovanu 7 copiĭ. Pentru ce ar fi pradat el pe muma copiilor luĭ, cînd tot acestora trebuia în definitiv să le remîe averea?

In sfîrșit chiar după proectul Bibesculuĭ, pentru ca femeia să renunță la ipoteca eĭ tăcută, trebuia să deie înscris consimțimîntul înaintea tribunaluluĭ. Cum ar fi putut-o face domnița Zoe, cînd ia era *lipsită de minte*.

In loc de a pune mîna pe averea mumeĭ copiilor luĭ, vedem pe Bibescu că imediat după declararea de interdictă

a femeeĭ luĭ, constitue o curatelă a avereĭ eĭ, compusă din Episcopul Buzeuluĭ, banul Alexandru Filipescu, logofătul Manolachi Băleanu, logofătul Alexandru Vilara și paharnicul Gheorghe Opranu, dispunînd prin actul de instituire a curateleĭ ca să să ia măsurĭ pentru alcătuirea foilor de zestre a domnițelor Elizabeta și Catinca, ajunse în vrîstă a să căsători pentru partea ce să cuvine din averea mumeĭ lor, osebit de ceia ce va da domnul din averea sa. Restul să să întrebuințeze parte pentru îngrijirea bolnaveĭ, cît și pentru creșterea celorlalțĭ copiĭ la care va contribui și prnicipele, iar ce va prisosi să să capitalizeze (Buletinul oficial 1844 Noembrie 17).

Apoĭ față cu asemene împrejurărĭ care rezultă din fapte constatate și din interpretarea lor rațională, rece și nepărtinitoare, să maĭ poate pune în sarcina luĭ Bibescu intenția de a fi vrut să să înbogățască insușindu-șĭ prin o lege ad-hoc dreptul de a ipoteca moșiile de zestre ale femeeĭ luĭ!!

Maĭ înainte cînd actele asupra domnieĭ Bibesculuĭ eraŭ necunoscute, era încă scuzabilă luarea după spusele interesate ale contimporanilor, și noĭ înși-ne *în Războacele dintre Ruși și Turci*, publicate cu vre-o 10 anĭ în urmă, credeam în acele învinuirĭ. Acuma însă după publicarea documentelor din vol. IV al supl. docum. Hurmuzachi și acelea ale principeluĭ Bibescu, precum și după cercetarea actelor din arhivele camereĭ, orĭce om nepărtinitor nu va putea face altfeliŭ decît să înceteze cu nedreptele calomniĭ asupra Bibesculuĭ, care-șĭ aveaŭ temeiul lor de a fi în inimele pătimașe ale contimporanilor, dar care trebue să înceteze la ușa mormîntuluĭ.

Am ruga pe d-l Delavrancea să discute chestiunea luĭ Bibescu în fapt și să înceteze odată cu nedeamna calomnie al căruĭ organ s-a constituit, că eŭ așĭ fi luat banĭ spre a reabilita domnia Bibesculuĭ. Ce să imputà acestuĭ domn: servilismul cătră Rușĭ, chestiunea minelor și maĭ ales legea asupra doteĭ. Celelalte două imputărĭ le am analizat aiurea; acea a minelor pe larg în vol. al VI-lea al Istorieĭ, acea a supunereĭ cătră Rușĭ în Arhiva numărul precedent; acea a doteĭ aicea. Nu să poate întemeia o calomnie inventîndu-se o alta. Asemenea tactică este nedemnă de un om ce să respectă, și d-l Delavrancea să înșală dacă crede că mă va tîrî și pe mine în noroiul polemiceĭ personale, cu toate că asupra d-sale posed acte care ar putea să-l pună într-o tristă lumină. Cred că înțelege de ce e vorba.

A. D. Xenopol.

V

Histoire générale de l'Europe sous la direction de
MM. Ernest Lavisse et Alfred Rambaud;
vol. III, 1270—1488.

Acest volum cuprinde și un capitol asupra Romînilor lucrat de d-l A. D. Xenopol. Iată sumarul luĭ:

Les Roumains et leur luttes contres les Turcs, 1290—1513.

I. *Fondation des principautés.*—Les premières principautés roumaines du Danube.—Fondation de la Valachie.—Fondation de la Moldavie.

II. *Organisation primitive des pays roumains.*—Origine des institutions roumaines. Le prince. Le domaine princier.—La noblesse et les fonctions.—Privilèges et avantages des boiars.—Organisation militaire.—Etat materiel et intellectuel.

III. *Lutte contre les Turcs* —Valachie, Mircea le Grand.—Vlad l'Empaleur.—Moldavie, Etienne le Grand.

Bibliografie.

Este prima aparițiune a istorieĭ poporuluĭ romîn în formă demnă și adevărată în o istorie universală străină.

Societatea științifică și literară din Iașĭ a fost recunoscută de persoană morală prin legea promulgată prin Monitorul Oficial din 7 Martie 1894. Ea primește cu recunoștință orĭce soiu de donațiunĭ, precum și cărțĭ, stampe vechĭ, monezĭ antice, documente etc.

A să adresa d-luĭ A. D. Xenopol președintele societățiĭ în Iașĭ.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No 17.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IASI

Anul V. Mai şi Iunie 1894 No. 5 şi 6.

I. G. Sbiera

Ceva despre formarea idealurilor

(Discurs ţinut în 12 Octomvrie 1893)

Voind a nu-mĭ calca datina din aniĭ trecuţĭ, m-am cugetat cu ce v-aşĭ putea întimpina ca să vă produc îndestulare şi mulţumire. Mi-am adus aminte că nu odată am atins coarda idealurilor, zicînd, că abia prin ele şi prin urmărirea lor ne avîntăm maĭ pe sus de alţiĭ şi ne cîştigăm o valoare înaintea lor; dar n-am arătat maĭ de aproape, cum vine omul la idealurĭ şi în ce constaŭ ele. De aceea astăzĭ ne vom intreţine puţin, ca de bună întilnire, cu această teză. Vă rog dară să bine-voiţĭ a-mĭ acorda cu indulgenţă atenţiunea domniilor voastre.

Pre om l-am putea asămăna în multe privinţĭ cu un aparat fotografic care necontenit fotografiază şi cu un caleidoscop care neîncetat combină şi desbină, producînd cele maĭ variĭ şi maĭ neaşteptate configuraţiunĭ de nişte colorĭturĭ surprinzătoare.

In creeriĭ omuluĭ să oglindesc şi să întipăresc nu numaĭ toate fiinţele şi lucrurile cu care vine în atingere, dar şi acţiunile şi raporturile lor. Despre toate acestea să păstrează în crieriĭ omuluĭ cîte o imagine corespunzetoare

maĭ mult saŭ maĭ puţin precisă şi vioaie, maĭ mult saŭ maĭ puţin conştientă, totdeauna însă direasă după sensibilitatea şi perfecţiunea aparatuluĭ. Aceste imaginĭ ne reprezintă pre fiecare fiinţă şi lucru, pre fiecare acţiune şi raport în particular, şi sînt astfeliŭ o copie fidelă a lumiĭ reale în noĭ; constituesc cercul şi suma cunoştinţilor noastre şi stîrnesc în noĭ o viaţă nouă, viaţa intelectuală, viaţa mintească, dară într-acest stadiŭ, întemeiată întru toate numaĭ pe existenţĭ reale. Această viaţă, compusă numaĭ din astfeliŭ de elemente, este primul pas, prima incercare primul răstîmp al inteligenţiĭ noastre deşteptate.

Aceste imaginĭ realistice, spre a pute opera omul cu ele în intelectul săŭ şi spre a să înţelege cu alţiĭ, aŭ căpătat fiecare cîte un nume propriŭ. Inmulţindu-se însă ele s-aŭ înmulţit neaparat şi numele lor, şi s-ar fi inmulţit în nefinit, dacă nu s-ar fi observat încurînd că imaginea primitivă să reproducea foarte adesea orĭ cu foarte puţină modificare, că, aşa dară să aflaŭ în lumea reală o mulţime enormă de existenţĭ carele, în organizmul şi în însuşirile lor, în acţiunile şi în raporturile lor, să aseamănă pînă întru atîta, încît să puteaŭ considera maĭ ca una şi aceiaşĭ existenţă, dar reprodusă în maĭ multe exemplare foarte puţin diferite unele de altele. Această asemănare uimitoare a arătat inteligenţiĭ omeneştĭ calea, cum să pună marginĭ înmulţireĭ fără de folos a numelor propriĭ şi cum să să folosască de acelaşĭ nume spre a numi cu el un şir întreg de existenţĭ de acelaşĭ feliŭ. S-a purces adică aşa: din imaginile realistice, primitive şi singuratice, s-a tocit, s-a şters şi s-a lepadat cu timpul tot ce era accesor şi nefiinţial şi s-aŭ păstrat împreunate cu ele numaĭ acele semne caracteristice, carele eraŭ comune tuturor existenţilor de acelaş feliŭ. In modul acesta s-a creat şi s-a dezvoltat în mintea noastră o nouă serie de imaginĭ, cîte o singură imagine tipică pentru fie-care fiinţă şi însuşire, pentru fiecare acţiune şi raport de acelaş feliŭ.

Prin fixarea acestor imaginĭ tipice, cărora le zic uniĭ ideĭ saŭ concepturĭ, s-a găsit în economia minţeĭ omeneştĭ un mijloc foarte comod de a arăta cu acelaş nume toate fiinţele şi lucrurile, toate însuşirile, acţiunile şi raporturile lor de acelaşĭ feliŭ, fără a maĭ băga în seamă diferinţele lor individuale şi nefiinţiale. Aşa a ajuns omul ca cu foarte puţine nume să fie în stare a numi şi a arăta nenumăratele existenţĭ individuale cu care începuse a-şĭ construi lumea sa intelectuală. Cuvintele: tată, mamă, bărbat, femee, boŭ, cal, leŭ, şarpe, vierme, cărăbuş, găină, ciocîrlie, măr, prun, casă, drum, oraş, sat, bun, răŭ, a mînca, a zbura, dealungul, curmeziş, etc., etc., deşi numim cu ele existenţĭ individuale, totuşĭ nu sînt nume propriĭ individuale şi singuratice, ci comune, fiind că ele, singure de sine, nu deşteaptă în mintea noastră imaginea numaĭ a cutăreĭ saŭ cutăreĭ existenţĭ individuale şi singuratice, ci imaginea tipică, comună tuturor existenţilor de acelaşĭ soiŭ.

Aceste imaginĭ tipice, aceste ideĭ saŭ concepturĭ, sînt un stadiŭ maĭ înalt în dezvoltarea noastră intelectuală şi constituesc aşa dară în mintea noastră alte regiunĭ noue, maĭ superioare de cît cele de maĭ înainte, nişte regiunĭ parte realistice, parte idealistice: realistice intru cît ele ne amintesc nişte existenţĭ reale; idealistice însă întru cît nu ne reprezintă existenţa reală aşa precum o găsim intr-un individ anume, într-un caz singuratec, ci o existenţă tipică, un prototip, cu semnele caracteristice şi comune tuturor existenţilor de acelaş feliŭ, fără de accesoriile lor individuale.

Aceste imaginĭ tipice, idealiste-realiste, joacă un rol foarte însemnat şi mare în domeniul minţiĭ, al cugetăriĭ noastre, fiind că de ele ne folosim ca de nişte unităţĭ de cunoaştere şi de numire, de cîte orĭ întîlnim în lumea reală existenţĭ de feliul lor. Ele constituesc lumea experienţelor şi a cunoştinţelor noastre.

Mulţimea şi exactitatea cunoştinţelor noastre depinde de la mulţimea şi exactitatea acestor imaginĭ tipice. Cu cît maĭ multe existenţĭ de acelaşĭ soiŭ am întîlnit şi observat cu atîta maĭ bine vom fi în stare să ne dăm seamă de ele, de acţiunile şi raporturile lor şi să distingem semnele lor caracteristice şi comune de cele accesoriĭ şi nefiinţiale, cu atîta maĭ preciză şi maĭ exactă va fi imaginea noastră tipică, maĭ temeinică şi maĭ profundă cunoştinţa noastră. Absolută însă ar fi ea numaĭ atuncĭ cînd am fi în stare să comparăm toate, dar toate existenţele individuale de acelaş soiŭ.

In decursul vieţiĭ sale, venind omul în diverse raporturĭ cu existenţile din lume şi acţiunile lor şi folosindu-te neîncetat de ele spre întemeierea în prezent a unuĭ traiŭ comod, plăcut şi bun, ajunge în fine să le cunoască maĭ cu deamăruntul, nu numaĭ după semnele lor distinctive, dar şi după însuşirile ce le aŭ, după plăcerea ce i-o fac, după folosul ce il aduc, după stricăciunile ce i le cauzează, în scurt după toată inriurirea ce o exercitează ele asupra luĭ, şi el asupra lor. Şi în privinţa aceasta a găsit omul multe şi variĭ deosebirĭ nu numaĭ între figurile, insuşirile, acţiunile şi raporturile existenţelor de soiurĭ diferite, dar chiar şi printre acelea ale existenţelor de acelaş soiŭ ; pretutindenea a observat o gradaţiune crescîndă în frumuseţa şi bunătatea ce o aŭ, în folosul şi stricăciunea ce le aduc, în plăcerile ce le procură, în simţimintele ce le deşteaptă şi le intreţin ; şi, deşi a găsit icĭ colea grade foarte superioare, totuşĭ nicăirea n-a aflat pe deplin aceia ce dorea saŭ ce aştepta să găsească ; el a dat numaĭ peste gradaţiunĭ saŭ perfectibilitate, dară perfecţiune, deplinătate desăvîrşită, ba.

Aceste variĭ şi nefinite diferinţĭ de gradaţiune în frumos, plăcut şi bine îndemnară pe om, îl constrînseră chiar ca să-şĭ formeze şi în prĭvinţa aceasta nişte imaginĭ

tipice, nişte modele, care să-ĭ reprezinte calităţile existenţilor din lume, ale acţiunilor şi raporturilor lor, nu atita după cum să arată ele în cazurĭ singuratice, orĭ cît de superioare ar fi ele, ci cu mult maĭ pe sus, şi anume după cum le-ar dori şi după cum i-ar plăcea ca să le găsească el totdeauna şi pretutindenea, deci nişte imaginĭ modele care să-ĭ reprezinte aceste calităţĭ în manifestaţiunea lor cea maĭ perfectă, în gradul lor cel maĭ înalt ce să poate închipui.

Aceste imaginĭ modele, fiind că nu le corespunde în lumea externă nimica pe deplin, poartă numele de *idealurĭ*. Ele sînt în mintea noastră imaginile cele maĭ gingaşe şi maĭ drăgălaşe, maĭ plăcute şi maĭ fermecătoare, şi ocupă regiunile cele maĭ înalte şi maĭ senine ale intelectuluĭ nostru, culmea supremă pînă unde să poate înălţa cineva în gradaţiunea bineluĭ, a frumosuluĭ şi a adevăruluĭ. Ele sînt lumea noastră ideală. Pe această lume o visăm neîncetat, o căutăm pretutindenea în realitate şi nu o găsim nicăirea. Ea formează lumea visurilor, a dorurilor, a aspiraţiunilor omeneştĭ.

Aceste imaginĭ modele joacă un rol nespus de mare în viaţa omuluĭ şi exercitează o înriurire determinantă în activitatea luĭ. De aceste imaginĭ modele ne servim ca de nişte unităţĭ de măsurare, de judecare şi de apreţuire, de de cîte orĭ voim să taxăm ceva după calităţile ce le are şi după impresiunea ce o face, saŭ de cîte orĭ nu sîntem îndestulaţĭ cu noĭ înşi-ne, orĭ cu înprejurările în care trăim saŭ de cîte orĭ ne propunem cu tot dinadinsul ca să ajungem, cu noĭ înşi-ne saŭ cu condiţiunile noastre sociale şi politice, la acel grad de mulţămire şi desfătare sufletească ce am simţi-o cînd am vedea în realitate imaginile modele ce ne plutesc luminos înaintea ochilor şi a închipuireĭ.

Aceste imaginĭ modele, aceste idealurĭ nu se găsesc în aceiaşĭ mulţime şi nu aŭ aceiaş superioritate şi aceiaş deplinătate nicĭ la fie-care om, nicĭ la fie-care popor, nicĭ

la fie-care organism politic social. Mulţimea, gradaţiunea şi strălucirea lor depinde totdeauna de la deprinderile, de la înclinările, de la cultura şi civilizaţiunea, de la capacitatea intelectuală a fie-căruia.

Aceste idealurĭ, unde să află, sînt ca nişte motorĭ păternicĭ care prin o putere neresistibilă, stîrnesc şi împing neîncetat pe indivizĭ ca şi pe colectivităţĭ ca să năzuiască tot înainte, la maĭ bine, la maĭ frumos, la maĭ înalt. Ele nu lasă pe nime în pace; ele tot una şi una îmboldesc pe ceĭ ce le posed, ca să transforme şi să modifice tot pe sine ca şi pe împrejurimea sa, ca doară ar străbate şi ajunge acolo unde i să arată idealul săŭ în toată splendoarea luĭ.

Puterea mişcătoare şi transformistă a acestor idealurĭ, a acestor fete morgane încîntătoare şi rîpitoare, o simţeşte fie-care om deştept şi cult, a simţit-o şi o simţesc neîncetat fie-care din noĭ, însă totdeauna în feliul săŭ, după cunoştinţele de care dispune, ci după înclinările şi trebuinţele ce le are. Cine oare a observat pe la alţiĭ calităţi maĭ eminente şi nu ar fi rîvnit în inima sa la ele? Cine oare a auzit de renumele resunător al cutăriĭ saŭ cutăriĭ persoane superioare şi meritoasă, şi nu ar fi simţit şi el îndemnul de a tinde într-acolo? Cine oare a văzut pe aiurea întocmirĭ maĭ bune şi maĭ comode, condiţiunĭ de traĭŭ maĭ lesnicioase şi maĭ strălucite, şi nu ar dori să le aibă şi el? Cine oara a privit la alţiĭ, cu cîtă splendoare işĭ manifestă eĭ existenţa lor şi de cîte onorurĭ şi gloriĭ să împărtăşesc, şi nu ar fi dorit ca să fie şi el în locul lor?

Iată dar atîtea şi atîtea calităţĭ şi situaţiunĭ care stîrnesc în noĭ dorurĭ şi aspîraţiunĭ, care ne necesitează să ne formăm şi noĭ nişte modele tipice de existenţă şi apoĭ să vînăm neîneetat după ele, după realizarea lor!

Dacă nu numaĭ la indivizĭ să deşteaptă dorurĭ şi aspiraţiunĭ spre maĭ bine, spre maĭ frumos, spre maĭ înalt.

Şi colectivităţile de oamenĭ aŭ de acestea. Oare există vre-o familie maĭ aleasă şi maĭ însemnată, vre-un popor maĭ viguros şi maĭ consciut de sine, vre-o ţară, vre-un stat, care să fi observat pe la alţiĭ, pe aiurea, calităţĭ maĭ eminente, întocmirĭ maĭ superioare şi condiţiunĭ de traiŭ maĭ uşoare, maĭ comode şi maĭ plăcute, şi nu ar fi dorit, nu ar fi incercat chiar ca să le introducă şi pe la sine? Istoria evolutivă a familiilor, a popoarelor, a staturilor este plină de astfeliŭ de esemple.

Cînd omul năduitoriŭ n-a găsit pintre semeniĭ săĭ, prin înprejurimea sa, fiinţĭ şi calităţĭ, acţiunĭ şi raporturĭ reciproce, astfeliŭ precum i le prezintă imaginile sale modele, atuncĭ a căutat să le afle pe aiurea. Cînd nu s-a găsit pe pămînt niciĭ un om care să întrunească în sine toate calităţile cele bune în gradul lor cel maĭ inalt, s-aŭ creat în afară de el alte fiinţĭ care să ducă în sus scara omuluĭ pînă la culme, *Dumnezeŭ* sîntul, ce este el oare în mintea omenească, dacă nu ultima expresiune, imaginea cea maĭ perfectă a uneĭ fiinţă inteligente, puternice şi pururea existente? Biblia ne spune că D-zeŭ a creat pe om după chipul şi asămănarea sa; adevărul adevărat însă este că omul, în năzuinţa sa tot înainte, a conceput şi a creat imaginea Zeităţiĭ după chipul şi asemănarea sa proprie, dar idealizată pînă la gradul cel maĭ suprem. *Ingeriĭ* iarăş, ce sînt eĭ altă, dacă nu fiinţĭ intermediare, menite a împle golul şi a ocupa distanţa nemărginită de la om pînă la Dumnezeŭ? *Raiul* maĭ departe, ce alta este el oare, dacă nu o creaţiune sublimă, neîntrecută, a unor spirite alese şi superioare, un model tip, un ideal de viaţă eternă, sub condiţiunile cele maĭ plăcute, maĭ desfătătoare, maĭ strălucite? *Iadul* iarăş, cu toţĭ stăpîniĭ săĭ infernalĭ, ce alta ni reprezintă el oare, dacă nu tot un ideal de viaţă eternă, dar sub condiţiunile cele maĭ infiorătoare şi maĭ înfricoşate ce şi le poate inchipui o minte înflăcărată şi vioaie?

Impărățiile pămîntuluĭ, întemeiate toate de pasiunĭ şi de interese particulare, şi-aŭ găsit şi ele un model tipic un ideal sublim in admirabila şi minunata *Impărăție* vestită de Isus Hristos şi numită de el *cerească*, nu spre a indica locul eĭ oare-unde în afară de pămînt, după cum cred foate mulțĭ, ci numaĭ spre a arăta, că împărăția vestită de el nu să cuvine, nu să cade, nu trebue să fie intemeiată ca altele, pe pasiunĭ particulare, pe interese strîmte şi egoistice, ci pe principiĭ universale, sublime şi eterne, pe egalitatea de origine, pe frăție deplină şi pe iubire reciprocă; căcĭ Isus Hristos a dclarat pe toțĭ oameniĭ, fie eĭ de orĭ ce rasă şi graiŭ, saŭ aibă eĭ orĭ ce calitățĭ corporale şi intelectuale diferite, saŭ bucure-se eĭ de orĭ ce grad de cultură şi de civilisare,—ĭa declarat zic, pe toțĭ ca fiĭ aĭ aceleiaşĭ puterĭ universale creatoare şi susținătoare, aĭ aceluiaşĭ părinte, aĭ Domnuluĭ şi Dumnezeuluĭ tuturora, prin urmare ca semenĭ şi egal îndreptățițĭ la toate bunătățile pămîntuluĭ.

Ce sublimă, ce neîntrecută concepțiune! Ce înalt şi strălucit ideal!

Ceĭ ce aŭ conceput şi aŭ propagat astfeliŭ de modele tipice, ceĭ ce aŭ îndemnat şi împins spre urmărirea lor, aŭ fost totdeauna bărbațiĭ ceĭ maĭ bine organizațĭ intelectualiceşte, ceĭ maĭ sensibilĭ, maĭ predispuşĭ spre avînturĭ înnalte, maĭ idealisticĭ. Eĭ aŭ creat idealurĭ universale menite a fi vînate şi urmărite de orĭ cine să poate avînta pînă la înălțimea lor. Sînt însă şi idealurĭ particulare pentru popoare, poate nu de aceiaş sublimitate întru toate, dar în fine tot idealurĭ. Idealurile popoarelor, concepute de geniile lor cele maĭ desmărginite, maĭ energice şi maĭ creatoare să resfrîng în concepțiunile lor literare şi să păstrează în literatura lor frumoasă.

La Romînĭ pînă acum, diversele lor idealurĭ particulare precum şi pătărăniile lor le găsim învăluite în litera-

tura lor poporană. Cu deosebire, idealul lor național îl găsim depins, în mod admirabil, în poveștile lor eroice, nu atîta în cutare saŭ cutare poveste indeosebĭ, cît maĭ virtos în toate înpreună. In ele ni să vorbește, înainte de toate, de niște *împarațĭ* cu împărățiĭ bine întemeiate, totdeauna rîvnite de dușmanĭ, și adeseorĭ de o lărgime numaĭ de cîteva zile de la centru; — apoĭ de niște *fete de împarat*, frumoase și drăgălașe care deși ferite și păzite cu multă și mare îngrijire, ajung totușĭ a fi răpite, saŭ amenințate cu înghițire. Rîvnitoriĭ fetelor de împarat sînt: saŭ niște *zmeĭ* care, locuind prin pustiurĭ, prin munțĭ căruntĭ și codri nestrăbătuțĭ, vin din departare de le rîpesc în momente de nebagare de samă, tocmaĭ în floarea etățiĭ lor; saŭ cîte un *balaur* cu maĭ multe capete, care locuește înlăuntrul împărățieĭ, orĭ în vecinătatea eĭ și să nutrește numaĭ cu fețĭ și fete, în schimb pentru a lasa pe locuitorĭ ca să trăiască și eĭ, bînd apă din singura fîntînă ce o păzește el — saŭ vre-un *Strîmbă-lemne*, *Sfarmă-piatră* orĭ *Moș-cu-barba-cît-cot*, care, deși amicĭ bunĭ dintru început, totușĭ maĭ tîrziŭ să arată necredincioșĭ și caută a-șĭ însuși cîte-o sorioară eliberată de vre-un făt-frumos. Maĭ departe întîlnim prin poveștile vitejeștĭ niște *feciorĭ de împarat*, saŭ niște *Fețĭ-frumoșĭ*, uniĭ maĭ deștepțĭ decît alțiĭ, maĭ întreprinzătorĭ și maĭ vitejĭ. Aceștia sînt ursițiĭ cari eliberează sorioarele, saŭ care scapă de la peire cîte o fată de împarat, și cu care să însoară apoĭ și împărățesc împreună. Ca împedicătorĭ aĭ acestor fețĭ frumoșĭ saŭ feciorĭ de împarat, întru urmărirea scopurilor lor de eliberare saŭ de mîntuire, maĭ găsim prin povestĭ niște *zine* de o frumuseță rară și fermecătoare și de o putere extraordinară. Acestea caută nu numaĭ ca să-ĭ stinghirească în intreprinderile lor, dar chiar ca să-ĭ nimicească, însă învinse fiind de eĭ prin iscusință și precauțiune, ele li să supun și devin soțiile lor cele maĭ priincioase și credincioase. Maĭ

încolo întimpinăm prin poveştile vitejeştĭ încă şi nişte *caĭ năzdrăvanĭ* care prin sfaturile şi punerile lor la cale şi prin avîntul şi iuţala ce o posed, duc pe stăpîniĭ lor în toate părţile şi-ĭ scapă de toate primejdiile. Astfeliŭ de caĭ năzdrăvanĭ găsim atît pe la împăraţiĭ taţĭ, cît şi pe la duşmaniĭ lor, rîpitorĭ de fete, dar cu oarecare deosebire. Impăraţiĭ taţĭ întrebuinţază pe aceşti caĭ năzdrăvanĭ numaĭ în timpul tinereţelor; după ce maĭ îmbătrînesc însă, îĭ părăsesc, îĭ ascund prin nişte cotloane din staulele lor împărăteştĭ, să tem de a-ĭ pune la dispoziţiunea chiar a propriilor lor fiĭ, şi lasă acolea ca să îmchiercească şi să slăbiască pînă ce-şĭ aduce aminte de eĭ vre unul din ficioriĭ ceĭ maĭ vitejĭ. Din contra caiĭ năzdrăvanĭ aĭ rîpitorilor de fete de împărat, adesea orĭ cu cîte treĭ şi maĭ multe inimĭ, precum şi insăşĭ inimile acestor duşmanĭ, să bucuraŭ necontenit de o ferire deosebită şi de o îngrijire aleasă. Maĭ departe vedem că atuncĭ cînd să deştepta, în vre-un ficior de împarat, saŭ în vre-un făt-frumos, dorul de vitejie şi jalea pentru sorioarele rîpite, saŭ pentru visata şi adorata inimiĭ sale, îşĭ aducea singur saŭ alţiĭ îĭ aduceaŭ aminte, de calul năzdrăvan părinţesc. Atuncĭ îl căută de îndată cu neastîmpăr, îl găseşte, după multe greutăţĭ, ascuns prin cotloane neîmblate şi într-o stare ca vaĭ de el, îl scoate cu bucurie la lumină, îl spală şi îl săceală cu dragoste, şi îl hrăneşte cu jaratec pînă să înfiripează. Cînd însă nu găsea pe-a casă caĭ nazdravanĭ, plecaŭ în lumea largă după eĭ, şi eĭ serveaŭ chiar ca argaţĭ pentru dobîndirea lor. Sînt totdeauna nişte *babe bătrîne* care aveaŭ epe ce fătaŭ caĭ năzdrăvanĭ. Cine era harnic şi în stare să pască aceste epe şi să le păzască bine prin treĭ zile şi să le aducă tefere a casă, capătă cîte un cal năzdrăvan ce întrecea în putere pe ceĭ aĭ duşmanilor. Iarăşĭ maĭ aflăm că tot pe timpul cînd eraŭ duşĭ în vitejiĭ, maĭ făceaŭ feciori̮ĭ de împarat, saŭ feţĭ frumoşĭ, încă şi pe la alte *babe* diver-

se serviciĭ, pentru care primeaŭ ca recompensă nişte unelte: cîte o perie, vre-un pieptene, vr-o oglindă etc., menite de a împiedeca prin ele pe duşmanĭ în persecutarea lor. Ba chiar şi unor *animale schiloade* dar *măestre*, tot căpiteniĭ de ale speciilor, le făceaŭ feciorii de împarat saŭ fețiĭ frumoşĭ felurite serviciĭ gratuite, pentru care însă ele le promiteaŭ ajutoriŭ în timp de nedumerire şi de primejdie, dacă-şĭ vor aduce aminte de ele; ceia ce să şi întîmplă maĭ ales atuncĭ cînd păzeaŭ iepele cu mînziĭ năzdrăvanĭ, saŭ cînd eraŭ însărcinațĭ ca să găsască fîntîna cu apă vie şi cu apă moartă şi să aducă apă din ia spre a fi vindecațĭ cu dînsa, cînd nişte duşmanĭ maĭ puternicĭ i-ar omorî şi i-ar tăia în bucățĭ. Astfeliŭ preparațĭ şi înzestrațĭ, feciorii de împarat, saŭ fețiĭ frumoşĭ pleacă cu încredere şi voe bună spre ținta lor, să luptă cu succes în contra zmeilor maĭ puternicĭ trupeşte şi a balaurilor, le repun vitejeşte saŭ cu iscusință capul, îşĭ eliberează surioarele iubite şi dorite, îşĭ dobîndesc visata şi adorata inimeĭ lor, să însoară cu ia şi trăesc cu toțiĭ înpreună în pace şi tihnă.

Iată cam care este ținoarea poveştilor vitejeştĭ!

Unde să arată aicea pătărăniile saŭ idealul național al Romînuluĭ? mă va întreba nu numaĭ unul din d-voastră!

Să-l căutăm puținel şi-l vom afla de îndată. El este transparent de tot.

Inchipuiți-vă decĭ: că împăratul din poveste cu împărăția luĭ este împăratul şi imperiul roman răsăritean în dezvoltarea luĭ istorică; că fetele de împarat sînt coloniile romane, saŭ provinciile, din acel imperiŭ; că zinele sînt ademenirile, lăcomiile şi pasiunile omeneştĭ; că Strîmbălemne, Sfarmă-piatră şi Moş-cu-barba-cît-cot sînt timpul; că zmeiĭ sînt popoarele năvălitoare, iar balauriĭ duşmaniĭ internĭ aĭ imperiuluĭ; că animalele măestre şi uneltele fermecate sînt măestriile, artele şi principiile morale; că babele cu epe care fată caĭ năzdrăvanĭ, sînt şcoalele, şi cu

deosebirė cele înalte; iar caiĭ năzdrăvanĭ sînt mintea luminată, avîntul şi zborul cugetăriĭ; că fîntînile cu apă vie şi moartă sînt însăşĭ ştiinţele; că feciorii de împărat, saŭ feţiĭ frumoşĭ sînt ceĭ ce să dedică măestriilor, artelor şi ştiinţelor, onoriĭ neamuluĭ lor şi conservăriĭ eredităţiĭ părinteştĭ.... şi îndată veţĭ înţelege care a fost şi este idealul naţional al poporuluĭ romîn.

Ademenirile gingaşe, petrecerile cu îmbuibărĭ şi tăndălirile oţioase enervează; amiciĭ necredincioşĭ şi duşmanĭ declaraţĭ rîpesc fără cruţare; timpul fugaciŭ distruge fără milă; lumina minţiĭ însă, avîntul şi zborul cugetăriĭ crează; dorul nerezistibil pentru vitejiĭ şi întreprinderĭ îndrăzneţe edifică: principiile morale feresc; măestriile şi artele ajută; ştiinţele pun la loc şi înviază chiar şi aceia ce să crede pierdut pentru vecie!

Minunat învăţămînt ne daŭ poveştile noastre poporane, aceste creaţiunĭ sublime ale unor geniĭ alese! Cît de bine ne-ar prinde el şi nouă, dacă ne am folosi de dînsul la urmărirea idealurilor noastre particulare şi individuale. Să-l avem dară necontenit înaintea ochilor. Feciorii de împarat saŭ feţiĭ frumoşĭ din poveste sînteţĭ domnia voastră, domnilor! Să trăiţĭ!

I. Tanoviceanu

O pagină din istoria boerilor

(Răspuns la o intimpinare. Arhiva, Anul al 4-lea No. 3 şi 4).

Dacă d-l Ghibănescu în întimpinarea sa din numărul citat al „Arhiveĭ“ ar face numaĭ personalităţĭ la adresa mea cum face la sfîrşitul eĭ, nu i-aş răspunde nimic, pentru maĭ multe motive, dintre care principalul este că noĭ colaborăm la aceiaşĭ revistă şi împreună sîntem membri din aceiaşĭ «Societate ştiinţifică» din Iaşĭ. Dar d-l Ghibănescu face şi ştiinţă; şi dacă colegialitatea mă poate obliga să fac sacrificiul persoaneĭ mele, ia nu-mĭ poate impune să sacrific adevărul istoric care nu-mĭ aparţine mie, ci ţăriĭ şi ştiinţeĭ sociale. Tăcerea mea ar putea să fie interpretată de unele persoane în sensul că am fost convins de argumentele, saŭ redus la tăcere de logica strînsă, a d-luĭ Ghibănescu, şi ţin mult ca să nu să creadă acest lucru, fiindcă nu ar corespunde cu realitatea.

Iată subiectul discuţiuneĭ.

In primul număr din anul al IV-lea al acesteĭ reviste, făcînd o dare de seamă de „Arhondologia“ pah. Cost. Sion, am vorbit în treacăt şi de prefaţa d-luĭ Ghibănescu, editorul eĭ ştiinţific. Am criticat maĭ cu seamă cuvintele defăimătoare la adresa boerimeĭ din toate timpurile, că: «isto-

ria Moldoveĭ de la intemeerea sa pînă azĭ nu e decît povestirea intrigilor şi actelor de slugărnicie săvîrşite de boerĭ in curs de 500 de anĭ» şi că „pusă prin condiţiunĭ sociale de a da mîna cu asupritoriĭ, totdeauna a gravitat către streinĭ, şi puţin a lipsit de nu s-a turcit".

La critica mea d-l Ghibănescu îmĭ respunde că nu crede că a spus un neadevăr istoric. Ca probă dînsul arată că există începuturĭ de turcire, anume Iliaş fiul luĭ Petru Rareş, şi că dacă nu s-aŭ turcit maĭ mulţĭ, cauza este contrabalanţarea influenţelor streine.

Straniŭ mod de a raţiona! Din faptul că un fiŭ de domn, Iliaş Rareş, s-a făcut Mahomedan, rezultă că boerimea romînă era pe punctul de a să turci şi că ia gravita către streinĭ! Dar Iliaş nu era boer, ci fiŭ de domn; prin urmare, în cazul cînd am admite că cu o floare să poate face primăvară, d-l Ghibănescu spre a fi logic trebuia să vorbească de domnĭ iar nu de boerĭ. Şi chiar relativ la domnĭ, dacă avem un exemplu de turcire în Iliaş, avem un alt exemplu de împotrivire de a îmbrăţişa islamizmul cu chiar riscul vieţiĭ în persoana luĭ Constantin Brîncovanu.

Dar d-l Ghibănescu fără să voiască aduce însuşĭ proba că boeriĭ romînĭ nu eraŭ pe punctul de a să desnaţionaliza, căcĭ dînsul spune că ceia ce-ĭ reţinea nu era dorul nestîns de ţară, ci contrabalanţarea influenţelor streine şi această contrabalanţare de sigur că nu era pe punctul de a dispărea dintr-un moment în altul. Aşa încît dacă vom admite că aceasta e cauza nedesnaţionalizăriĭ boerilor, atuncĭ fără îndoială că eĭ eraŭ departe de a să turci. Dar oare să fie adevărat că ceia ce a făcut pe boerĭ să-şĭ păstreze naţionalitatea e contrabalansarea influenţelor streine? Dacă Brîncovanu, cu riscul vieţiĭ sale şi al copiilor săĭ, refuză să îmbrăţişeze islamizmul, trebue să vedem aci influenţa Austrieĭ, a Polonieĭ saŭ a Rusieĭ? Şi, dacă boeriĭ noştri nu aŭ devenit Austriacĭ saŭ Polonĭ, cauza este

că-ĭ ţinea magnetul turcesc la mijloc, păstrîndu-le astfeliŭ naţionalitatea romînească?

De sigur că nu. Ceia ce a făcut pe boeriĭ Romînĭ să nu-şĭ piardă naţionalitatea e religiunea şi interesele personale ce aveaŭ de a rămînea Romînĭ.

Dar. d-l Ghibănescu spune că dacă boeriĭ nu să turciaŭ, cauza nu e valoarea lor saŭ dorul nestins de ţară. Aşa e! dar oare dacă d-sa ar fi trăit în timpul lor ar fi fost altfeliŭ? De sigur că dintre toţĭ cronicariĭ, şi pot să zic dintre toţĭ boeriĭ din secolele trecute, nicĭ unul n-a fost maĭ patriot decît Ioan Neculcea, şi cu toate acestea el ne spune că dacă n-a rămas în Rusia, cauza e numaĭ fiind că avea copiĭ, şi copiiĭ luĭ n-ar fi putut să aibă acolo situaţiunea din Moldova; „căcĭ—zice dînsul— pentru viaţa mea îmĭ era cum îmĭ era, dar maĭ mult îmĭ era pentru copiiĭ meĭ la ce vor remînea, că doar numaĭ soldaţi să fie, iară la alte boeriĭ nu încap ficioriĭ unora ca acestora". (Cogălniceanu Letopiseţe edit. II-a t. II. p. 338),

Nu trebue dar să învinovăţim pe boerĭ că nu aveaŭ un dor nestîns de ţară, într-un timp cînd niminea nu putea înţelege ce e patriotizmul.

Să spune însă că boeriĭ gravitaŭ către streinĭ. Lucrul e adevărat, dar ce trebuia să facă nenorociţiĭ? Ţările eraŭ prea micĭ şi vrăjmaşiĭ prea puternicĭ, aşa încît era greŭ a urma o politică independentă. Stefan cel Mare avea un braţ destul de vîrtos şi totuşĭ în toată viaţa sa a gravitat către Polonĭ şi către Ungurĭ, iar la moarte a lăsat prin testament fiuluĭ săŭ Bogdan să graviteze către Turcĭ; trebue oare să-l învinovăţim pentru aceasta? Chiar în timpurile noastre neavînd boerĭ la cîrmă, n-am fost siliţĭ în 1877 să gravitam spre Ruşĭ, iar în 1883 spre Austriacĭ, deşi nu-ĭ iubim nicĭ pe uniĭ nicĭ pe alţiĭ, fiind că Ruşiĭ ne-aŭ luat Basarabia, iar Austriaciĭ Bucovina?

Să erte dar d-l Ghibănescu pe Stefan cel Mare şi pe

alţi capi după vremi ai ţărilor romîneşti că, în timpurile grele care aŭ trecut peste ţări aŭ căutat ajutor şi protecţie la streini pentru ca să ne scape neamul de peire.

Aceasta întru cît priveşte gravitarea spre streini.

Dar d-l Ghibănescu mai aduce o altă învinuire mai gravă boerilor, acea că în timp de 500 de ani n-aŭ făcut decît intrige şi acte de slugărnicie. Să fie oare adevărată această hulă pe care d-l Ghibănescu o azvîrle pe capul a mai multor mii de oameni, care în timp de atîtea secole aŭ condus destinele acestei ţări? Eŭ am cetit cronicele ţării, pe Şincai şi pe Xenopol, afară de alte istorii saŭ documente privitoare la istoria Romînilor, şi n-am văzut că istoria Moldovei să fie „numai povestirea intrigelor şi actelor de slugărnicie săvîrşite de boeri în curs de 500 de ani“. Sînt multe, foarte multe pagine frumoase in istoria ţării noastre chiar la activul boerimei. După cum am arătat în critica ce am făcut d-lui Ghibănescu, să găsesc în istoria ţărei noastre figuri mărețe ca Tăutu, Ureche, Costineştii, Neculcea, Toma şi Iordache Cantacuzino, la care să pot adaoga vitejii vornici Boldur şi Petru Carabăţ, înţeleptul sfetnic Luca Arbore, portarul Sucevei, vornicul Luca Cîrjă, solul eloquent al Moldovei către Poloni, vornicul Costea Bucioc, care pururea sfătuia pe Gaspar Vodă spre bine, logofătul Costantin Costache „om harnic, nici mitarnic saŭ lacom, căruia îi era dragă cinstea şi să punea tare în price cu domnii şi cu alţii pentru ţară“ Negreşit că e o pagină frumoasă a istoriei aceia în care Miron Costin zice lui Duca Vodă „Să nu dăm locul, Măria ta, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moşilor şi strămoşilor noştri“. Şi o pagină tot atît de frumoaă e aceia în care Toma şi frate-săŭ Iordache Cantacuzino, fost ministru de finanţe în timp de 20 de ani al lui Vasile Lupu, sfătuesc pe Stefăniţă Lupul să nu pună fumăritul pe ţară, cu riscul de a fi omorîţi de domn care, să repede cu hamgerul să

dea în eĭ. Dacă d-l Ghibănescu nu cunoaşte acele pagine saŭ consideră că şi acestea sînt tot intrige orĭ acte de slugărnicie ale boerilor, aceasta îl priveşte ; însă să ne dea voe ca să nu fim de părerea sa în această privinţă. Dă ! poate că în faţa caracterelor *leale* şi *demne* din zilele noastre, cînd vedem pe fiecare zi *acte mărețe* şi *frumoase* săvîrşite de contimporani, figurile cele maĭ frumoase din istoria ţăreĭ noastre ne par palide, şi toate faptele lor intrigĭ şi acte de slugărnicie !! Dar, aceasta e chestiune de comparaţie ; ia poate proba cel mult *mărimea noastră*, iar nu micşurimea părinţilor noştri ; şi de aceia aş înţelege maĭ bine pe d-l Ghibănescu făcînd panegericul contimporanilor, decît aruncînd tină pe memoria părinţilor şi strămoşilor noştri, care aŭ întemeiat şi aŭ păstrat naţiunea romînească.

Că sînt şi paginĭ urîte în istoria ţăriĭ, că pasivul boerimeĭ e foarte încărcat, şi că poate chiar să covîrşască activul, aceasta e altă chestiune, şi pe acest teren înţeleg discuţiunea. Insă, şi acĭ trebue a face distincţiune de persoane şi maĭ ales de epoce şi a nu confunda eroiĭ romînĭ din secolul al XIV-lea, XV-lea şi XVI-lea cu epigoniĭ grecĭ din ultimile două veacurĭ. In această privinţă, cu părere de răŭ o spun, Costache Sion e maĭ aproape de adevărul ştiinţific şi merită maĭ puţină critică decît d-l Ghibănescu. Autorul arhondologieĭ, în afară din motivele sale personale pe care le-am arătat, avea dreptate să stigmatizeze boerimea, căcĭ el cunoaşte şi să ocupă de o instituţiune în decadenţă, care avea ca reprezentanţĭ pe Onoseĭ, Ostvald Peltechi şi Cochino, dar d. Ghibănescu care înbrăţişază toată viaţa uneĭ instituţiunĭ, face răŭ că uită începutul eĭ şi o judecă după specimenele pe care le-a cunoscut şi le descrie paharnicul Cost. Sion. Boerimea romînească n-a căzut cu rangurĭ şi funcţiunĭ din cer ; ia s-a format încetul cu încetul prin meritele personale ale primilor boerĭ. E-

şită din poporul nostru, boerimea era partea cea maĭ aleasă a națiuneĭ prin vitejie la războiŭ, prin înțelepciune la sfaturĭ şi prin alte calitățĭ personale; de aceia ia era în fruntea țăriĭ totdeauna în vremĭ de pace şi la războiŭ, la cinste şi la greutățĭ, în zile fericite şi în timpurĭ de grea cumpănă. Şi dacă boerul tînjia la treabă, atuncĭ el scădea la cinste; un altul de maĭ jos îĭ lua locul şi devenea boer mare. Mult timp boerimea noastră a avut acest caracter democratic şi național. Boeriĭ eşiaŭ din popor prin meritele lor personale, şi fiiĭ lor reintraŭ în masa poporuluĭ de unde ieşise, dacă nu moşteneaŭ calitățile părinteştĭ. Aceste vremurĭ corespund cu epoca de glorie a națiuneĭ romîneştĭ, epocă în care două micĭ țărişoare înconjurate de vrăjmaşĭ puternicĭ reuşesc ca prin minune să-şĭ păstreze limba şi obiceiurile, legea şi moşia înpotriva tuturor duşmanilor ce le încunjuraŭ.

Dar, corosivul Grec vine de atacă în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea această instituțiune şi atuncĭ brava națiune romînă care rezistase atît de mult timp tuturor loviturilor, cade inertă la picioarele Turcieĭ şi este batjocorită fără nicĭ o cruțare. Poporul romîn era acelaşĭ ca şi în secolele precedente, Turcia nu era maĭ puternică decît în timpul luĭ Mahomed al II-lea şi a luĭ Soliman Magnificul; Poloniĭ şi Unguriĭ nu ne maĭ supăraŭ în preajmă, şi totuşĭ nicĭ o dată țerile romîneştĭ nu aŭ petrecut zile maĭ amare ca în ultimile două veacurĭ. Care e cauza acestuĭ fapt, dacă nu nimicirea aceleĭ boerimĭ atît de defăimată de d-l Ghibănescu, şi care pe cît timp era națională şi aleasă după merit forma cea maĭ puternică apărare a țereĭ noastre? In mod conştient saŭ inconştient streiniĭ aŭ zdrobit boerimea națională şi odată țara decapitată, aŭ putut fără frică să calce pe cadavrul eĭ şi să-l batjocorească, căcĭ nu maĭ avea cine să-l apere; în locul brațelor vînjoase a luĭ Arbore, Dragoş, Bou,

Boldur, Cărăbăț și alții, să găsiaŭ niște bizantinĭ nemernicĭ care să împleticeaŭ în pulpanele antereilor lor.

E o mare greșală de a confunda oligarhia greacă, pretinsa noastră nobleță din ultimile două secole, cu adevarata boerime romînească din primele treĭ secole după descălecătoare. Vechiĭ boerĭ eraŭ în general harnicĭ la lucru, înțelepțĭ la sfaturĭ, vitejĭ la războiŭ, nemîndri și nefățarnicĭ, oamenĭ cŭ frica luĭ Dumnezeŭ, pe cînd pretinșiĭ aristocrați care i-aŭ înlocuit eraŭ în general mîndri, obraznicĭ cu ceĭ micĭ și lingușitorĭ cu ceĭ marĭ, fățarnicĭ, hrăpitorĭ, leneșĭ și fricoșĭ. Aceia învățaŭ din cea maĭ fragedă vrîstă să mînuiască armele, aceștia nu știiaŭ decît să facă temenele turceștĭ. Uniĭ aveaŭ drepturĭ maĭ multe, fiind că și eĭ făceaŭ serviciĭ maĭ marĭ țăriĭ, pe cînd ceilalțĭ formaŭ o castă privilegiată cu drepturĭ fără datoriĭ.

Ceĭ dintîiŭ eraŭ quintesența poporuluĭ romînesc, căpiteniile luĭ naturale care luptaŭ pentru poporul nostru, căcĭ făceaŭ parte din el, fiind Romînĭ; ceĭ din urmă eraŭ un element străin, răŭ făcător, corupt și corupător. Eĭ eraŭ maĭ toțĭ Grecĭ după tată, orĭ după mamă, saŭ grecițĭ. Boeriĭ romînĭ aŭ luat parte glorioasă la luptele și fastele țăriĭ noastre, eĭ aŭ dus pajura romînească în Polonia, în Ungaria, în Turcia și pînă sub zidurile Marienburguluĭ, pe cînd în timpul boerilor Grecĭ Bucovina aŭ fost luată de Austriacĭ, Basarabia de Rușĭ, Brăila și Giurgiu de Turcĭ. Boerimea națională a ajutat mult la întemeierea și mărirea neamuluĭ, la începătură și adaus cum zice Ureche, pe cînd cea streină ne-a adus pe marginea prăpăstieĭ din care ca prin minune am scapat. Țările romîneștĭ îndată ce s-aŭ descălecat «s-aŭ lățit de sîrg și fără de zabavă» (Ureche) conduse fiind de Romînĭ, și apoĭ iarășĭ de sîrg aŭ scăzut și s-aŭ împuținat fiind-că aŭ venit domniĭ și boeriĭ streinĭ, care aŭ adus corupțiunea înăuntru, umilința în afară, rușinea și ticăloșia pretutindenea. Intre uniĭ și alțiĭ nu e nimic

comun decît numele de boer, pe care ceĭ dintăĭ l-aŭ făcut glorios, iar ceĭ din urmă l-aŭ înjosit şi l-aŭ făcut odios.

Iată ce găsim în istoria ţăriĭ? Nu am avut dar drept să spun d-luĭ Ghibănescu că nu cunoaşte saŭ nu înţelege această instituţiune, cînd am văzut că aruncă oprobriul asupra a miĭ de oamenĭ care în timp de treĭ secole, uniĭ aŭ murit pe cîmpul de războiŭ, iar alţiĭ aŭ slujit ţăriĭ cu cinste pînă la cele maĭ adîncĭ bătrîneţe ?

Şi dacă în fond d-l Ghibănescu nu are dreptate, cu atît maĭ slabă e întimpinarea sa în formă. D-sa ne spune că nu e un adorator al claseĭ boereştĭ, deşi s-a ocupat cu schiţarea funcţiunilor lor, şi că nu va ajunge a zice că totul în ţara romînească să datoreşte boerilor. Ce vrea să spună cu aceste cuvinte ca întimpinare la critica mea? Dacă are intenţiune a-şĭ arăta iedeile sale înaintate, cum mi să pare că a făcut în prefaţa Arhondologieĭ, eŭ nu am nimic de zis, fie-care fiind liber a să face cunoscut sub o lumină favorabilă. Dacă din contra dînsul voeşte să facă aluziune la mine cu aceste cuvinte precum şi cu fraza incorectă că „nu ştiŭ dacă cineva care să consacră la studiul uneĭ chestiunĭ ca acea a boerilor, putea să aibă numaĭ decît o ideie optimistă iubindu-şĭ subiectul“, apoĭ îl pot asigura că face răŭ fiind că eŭ nu sînt mort ca boeriĭ pe care dînsul îĭ batjocoreşte, şi-mĭ place să cred că sînt în stare nu numaĭ de a mă apăra ci şi de a răspunde cu aceiaşĭ măsură. Dacă nu mă apăr, cauza este fiind că îmĭ pare aceasta inutil, neavînd obiceiŭ de a face profesiunĭ de credinţă; şi, dacă nu respund la atacurile d-luĭ Ghibănescu, motivul este pe lîngă sentimentul colegialităţiĭ, faptul că recunosc că critica mea a fost prea aspră. Ce e drept că d-l Ghibănescu însuşĭ este vinovat în parte de publicarea acesteĭ critice fiind că ia a fost citită în societate unde era şi d-sa prezinte, şi cred că era maĭ bine şi maĭ natural ca să arăte atuncĭ părţile care nu-ĭ conveneaŭ. In orĭ-ce caz ţin

să-l asigur că departe de a voi să-l fac să părăsască studiul trecutuluĭ nostru național, pe care recunosc că nu eŭ i l-am inspirat, aş considera o adevarată pierdere pentru istoria țeriĭ noastre dacă d-sa ar înceta să lucreze pe acest tărîm. Puținĭ, foarte puținĭ, sînt aceia care-şĭ consacră timpul unor ocupațiunĭ atît de importante, şi pintre aceştĭ puținĭ d. Ghibănescu să distinge prin sirguința, iubirea de lucru şi destoinicia sa în această ocupațiune D-sa este totdeodată unul din ceĭ maĭ tinerĭ cercetătorĭ aĭ trecutuluĭ nostru, şi prin urmare e probabilitate şi speranță că va lucra maĭ mult decît orĭ-care altul. Nicĭ prin minte nu mi-a trecut dar de a-l face să părăsască aceste studiĭ. Am fost prea aspru în critica mea, o recunosc, însă îl rog să creadă că numaĭ interesul adevăruluĭ şi părerea de răŭ pot să zic, iritațiunea de a vedea pe un om de ştiință vorbind ca un declamator neconştient, m-aŭ condus să fiŭ atît de aspru în critica ce i-am făcut.

Această critică violentă probează că eŭ am o bună idee despre d-l Ghibănescu: nu să supără cineva în contra unuĭ agud pentru că nu produce persice saŭ portocale

---

T. T. Burada

O CĂLĂTORIE
la
ROMÂNII DIN MORAVIA

Introducere

Existența unuĭ grup de Romînĭ acum slavizațĭ, așezat în Moravia din imperiul Austrieĭ, era cunoscută de mult lumeĭ apusene: la noĭ însă, ca tot ce interesează pe Romînĭ, aproape nicĭ nu să știea de aflarea lor, și în orĭ ce caz nimene nu s-a ocupat vre-odată de eĭ.

Pentru mine care cercetasem aproape toate grupurile de Romînĭ cunoscute și necunoscute, nu era de cît firesc ca această ramură perdută a poporuluĭ nostru să mă intereseze, spre a constata ce urme a maĭ rămas din vechia lor viață românească sub coaja slavonismuluĭ actual.

S-ar putea cineva întreba ce interes maĭ avem noĭ astăzĭ despre niște grupe de Romînĭ răzlețițĭ de neamul nostru cu care nu maĭ putem avea nicĭ o legătură? Este adevarat că vre-unteres actual de politică nu maĭ poate izvori pentru noĭ din atingerea cu eĭ: dar aceasta este oare singura legătură care trebue să unească pe membriĭ unuĭ popor, și nu este bine oare de a cunoaște puterea de expansiune a neamuluĭ din care facĭ parte, și a-șĭ da samă prin aceasta de virtutea cu care a fost înzestrat?

Cînd să vede că poporul romîn avea altă dată o putere de răspîndire atît de mare, încît după ce umpluse țările sale de baștină, mai radia și departe peste hotarele lui, pe de o parte pînă pe coastele Asiei, pe de alta, pînă pe acele ale mării Adriatice, iar în sus pînă prin Podolia, Galiția și chiar în Moravia, și pînă de cealalaltă parte a rîului Bug din Rusia, ne facem o altă idee despre însămnătatea corpului etnic ce astăzi este atît de redus. Și nu ne apucă atunci o spaimă, văzind pe acești Romînî că și-aŭ perdut naționalitatea, că aceiași procedare repețindu-se, să nu îngusteze încă odată marginile naționalității noastre ? Această priveliște tristă a unor frați ce aŭ devenit străinî să nu ne facă a ne teme, că și alte părți vii ale corpului nostru să ajungă în aceiași stare ?

Eŭ cred că nimica nu e de natură să incoarde mai mult lupta pe care Romînii o duc astăzi pentru naționalitatea lor, decît vederea acestor părți ale neamului lor devenite streine și nefolositoare pentru ei.

Iată deci interesul care m-a împins la cercetări de aseminea natură, pe care mulți le cred ca fără nici o însemnătate pentru noi, ba mai mult încă, le cred de nebunii ; dar dacă n-ar mai fi și oameni care să nu bage de seamă la atari întîmpinări, atunci ne-am gîndi numai la interesul zilnic, la modul de a cîștiga cît mai mult, ostenindu-ne cît mai puțin, iar interesele cele mari intelectuale precum : poezia, literatura, istoria, cercetările etnografice asupra poporului romîn, ar rămînea în părasire.

După cît știm cel întăi Romîn care ne-a dat ceva informațiuni despre *Valahii* din Moravia a fost D. P. Marțian, care trecînd prin *Valahisch-Mezeritsch* (Mezericiul Valah) spre a să duce în orășelul *Roznov* (Rosnau), unde trebuea să facă o cură de zăr spre ași căuta sanatatea, în timpul curei sale, aŭ avut ocaziunea a cerceta pe Romînii de acolo, numiți *Valahi*, dînd rezultatul cercetărilor sale într-un articol publicat în foaia *Buciumul* No. 281 pe anul 1864.

Schița geografică și istorică.

Pentru a să cunoaște mai bine partea acea a Moraviei numită *Valahia*, unde locuesc Romînii, găsim nimerit a da aici o schiță geografică și istorică a Moraviei, precum și harta acelei țări.

Moravia numită în limba germană *Mähren* iar în limba bohemă *Morava*, să megieșește la O. cu Bohemia, la S. cu Austria de jos, la N. cu Silezia, iar la E. cu Ungaria; ia'e despărțită de Silezia prin munții Sudeți, de Bohemia prin munții Moravieĭ și de Ungaria prin munții Carpațĭ. Are o suprafață de 26,080 k. p. cu o populațiune de 2,151,619 locuitorĭ, din care 300,000 Nemțĭ, 50,000 Evreĭ, 150,000 Valahĭ, iar restul Slavĭ împărțițĭ în maĭ multe neamurĭ: *Hanachĭ, Horachĭ, Slovacĭ și Horvațĭ.*

Cel maĭ mare rîŭ e *Morava*, de la care Moravia și-a luat numele și *Becĭva*. Vistula și Oderul izvoräsc în Moravia.

Capitala Moravieĭ e *Brno* (Brün); orașe principale: *Olomutz* (Olmütz), *Hradiște* (Hradisch), *Přerov* (Prerau), *Znojmo* (Znaim), *Zihluva* (Iglaŭ), *Kromeiz* (Kremzier), *Roznov* (Rosnau), *Wsetin, Clabuc, Valasco-Mezerici* (Valahisch Mezeritch) și altele.

Pămîntul e productiv în grîne; să cultivă inul, cînepa, hemeiul, vița de vie. Arborĭ fructiferĭ sînt în mare cantitate, maĭ ales nucĭ. Mine însemnate de fer. Industrie mare de postavurĭ, pînzăriĭ, lînăriĭ, unelte de fer și altele.

Istoria ne spune că Moravia, în timpul Romanilor, era locuită de Marcomanĭ, de Rugienĭ și apoĭ de Herulĭ. La 548 după Christ, un număr însemnat de Slavĭ veniră și să așezară pe malurile rîuluĭ Morava, și întemeiară regatul Moravieĭ, care căzu sub stăpînirea Avarilor. In 805, Slaviĭ, devenind liberĭ, să puseră sub stăpînirea luĭ Carol cel mare. In 870 Moravia cuprindea pe lîngă Moravia actuală: Bohemia, Voigtlandul, Misnia, Luzația, Brandeburgul, Pomerania, Silezia, o parte din Panonia și din Dalmația, și să numea *Marea-Moravie*, care în anul 908, fu distrusă de Ungurĭ; apoĭ în 1056, Moravia propriŭ zisă fu încorporată Bohemieĭ, și cînd aceasta fu proclamată de regat, Moravia primi titlu de Margraviat (1086). De atuncĭ Moravia n-a maĭ fost despărțită de Bohemia, și ambele țărĭ trecură în anul 1526 sub stăpînirea Austrieĭ.

In Moravia este o mare provincie numită *Valasca* (Vahia) în partea despre munțiĭ Carpațĭ, care o despart de Ungaria, și e arătată pe atlasele austriace cu numele de *Walahei* [1]).

---

1) Vezĭ *Stieler.* Hand-Atlas. Fila No. 23. Gotha. 1851. *Richard Andree.* Allgemeiner Handatlas Bielefeld und Leipzig 1887.

Harta *Valahieĭ* din Moravia am intocmit-o pentru prima oară pre cît mi-a stat prin putință, după lucrările existente, și o daŭ precum să vede la finele acestĕĭ scrierĭ.

Capitala Valahieĭ din Moravia e *Valasko-Mezerici* numită de Nemțĭ Walahisch-Mizerits (Mezericiul Valah). Orașele maĭ însemnate: *Crasna, Bistrița, Roznov, Clăbuc, Vsetin, Frenstadt.* Comune: *Barnova, Harbova, Calcĭ, Rahova, Rahovăț, Hovezi, Leșna, Perna, Policĭna, Solan, Solăneț, Zubri, Becĭva, Ustri, Lescovăț, Lucova, Carlovici, Visovici, Hutișco, Visoca, Hrădișco, Vlahovitz, Liptal, Lideci, Lucec, Luzna, Vsemina, Polanka, Priluki, Siracov, Nivca, Hoștin, Morcov, Iasena, Talalaci.*

Intinderea Valahieĭ cuprinde: Hetmantsvi Valasko-Mezericikeho, (Hatmania Mezericiuluĭ Valah), districtele Vsetin, Roznov și o parte a districtuluĭ Clabuc ce să află în Hetmantsvi Uhersko-Brodské (hătmănia Brod-Unguresc) precum și o parte din districtele Holeșov și Bistrița de Hoștin. Muntele cel maĭ înalt e *Radhoști*, ce are 1130 de metri înălțime. Piscurile luĭ să numesc: *Bucovina, Kneghină, Zimna, Cladnata, Visoca, Solana*; toate aceste alcătuesc: *hore valasky* (muntele *valah*).

Rîul cel maĭ principal e *Becĭva* care să varsă în Morava. La *Iasenița* sînt izvoare de apă minerală: pucioasă și fer.

Călătoria prin orașe și sate.

Inainte de a mă porni să văd pe aceștĭ frațĭ aĭ noștri,—instrăinațĭ de sute de anĭ de neamul romînesc, odinioară atît de mare și care s-a tot redus prin vitrigile timpurĭ,—mi-am pus în ordine notițele ce adunasem de maĭ mult timp, luînd totodată multe deslușirĭ de la dl. Vasile Popp, funcționar la Ministerul nostru de Culte și Instrucțiune publică, care fusese prin Moravia, precum și de la d-na Aloisa Cecilia soția d-sale, născută în apropiere de satele romîneștĭ din *Valahia Moravă.* Dl. Popp mi-a maĭ dat și o scrisoare către dl. Iosif Gaidașek socrul săŭ, ce locuește acum în orașul *Ostrava Polonă* din Silezia, prin care scrisoare îl ruga să mă facă cunoscut cu directorul scoaleĭ primare Bucovansky, de la care aș putea afla multe lucrurĭ interesante despre Valahiĭ din acele părțĭ.

Așa dar în vara anuluĭ 1893 trecînd fruntaria Ungarieĭ pe la *Ciața*, am ajuns în Teschen, oraș principal din Silezia și de acolo m-am îndreptat spre orașul *Ostrava*. Ajuns aicĭ, am căutat să mă întîlnesc cu Iosif Gaidașek, și aflîndu-l, i-am dat scrisoarea ce o aveam de la dl. Vasile Popp. Cu lacrimile în ochĭ cetind-o, nu știa cum să-mĭ mulțămească despre aceasta neașteptată și înbucurătoare surprindere pentru el. Apoĭ, spre a mă îndatora, acest bătrîn de peste 80 de anĭ, m-a condus la directorul scoaleĭ Primare K. I. Bucovansky, cu care făcînd cunoștință, i-am spus că sînt Romîn din România și că scopul călătorieĭ mele în acele locurĭ, era de a cerceta pe Romîniĭ din Moravia numițĭ *Valahi*, cari locuesc în partea numită *Valahia*.

Dl. Bucovanski care avea cunoștințĭ întinse despre Romîniĭ din Silezia și despre aceĭ din *Valahia Morava*, s-a oferit cu cea maĭ mare bună voință a-mĭ da toate relațiunile de care aveam nevoie, arătîndu-mĭ în acelaș timp și un muzeŭ de antichitățĭ al seŭ, ce-l avea chiar în localul scoaleĭ.

Intrînd în acel muzeŭ, am fost surprins de mulțimea antichităților ce conținea. Dl. Bucovansky s-a grăbit maĭ întiiŭ a-mĭ arăta obiecte de ale *Valahilor*, adunate de însușĭ d-sa, în diferite locurĭ din Valahia Moravă, știind că acele mă interesază maĭ mult, precum: vestminte de ale barbaților și de ale femeilor, cusuturĭ pe pînză de casă, lingurĭ, talere, cupe, toate de lemn; cuțite, cosoare, ouă roșie încrestate de la Paștĭ; bîte de ale *pastirilor* (ciobanilor): fuse, vîrtelnițe și maĭ multe unelte de ale gospodărieĭ; toate aceste mi-aŭ făcut mare impresie, fiind lucrate de Valahĭ, și avînd mare asămănare cu ale noastre.

Dl. Bucovanski mi-a maĭ spus că în timpurile vechĭ, *pastirii* aveaŭ și *buciumul*, dar că astăzĭ a dispărut cu totul; n-a maĭ remas decît fluerul ciobănesc numit la eĭ *fuiară*.

Inainte de a mă despărți de dl. Bucovanski, acesta mi-a dat spre amintire maĭ multe fotografiĭ de ale Valahilor de prin prejurul *Ostraveĭ*, spunîndu-mĭ că *Valahi* maĭ sînt și în satele ce vin așezate spre *Teschen*, dar că locul unde eĭ să află grupațĭ în număr maĭ mare e partea despre munțiĭ Carpațĭ în spre Ungaria, numită *Valahia*.

El mi-a maĭ spus că în fabricele ce sînt împrejurul *Ostravei*, în care lucrează peste 12,000 de lucrătorĭ, să află și mulțĭ *Valahĭ*.

Luindu-mĭ ramas bun de la d-sa, m-am dus la acele fabricĭ, unde am făcut cunoştinţă cu Valentin Gatzek, funcţionar la fabrica de gaz, şi întrebîndu-l dacă, pintre numărul lucrătorilor, nu sînt şi *Valahi*, el mi a spus, că maĭ de mult eraŭ foarte mulţĭ, veniţĭ din satele despre munţiĭ Carpaţĭ ce se află în Valahia din Moravia, dar că acuma, numărul lor a scăzut.

De acolo trecînd maĭ departe, după vr-o patru oare de călătorie cu drumul de fer, nerăbdător de a ajunge maĭ curînd în Valahia, am întrebat pe conductorul de la calea ferată, să-mĭ spue unde sîntem. Acesta mi-a respuns în limba germană: *wir sind schon in der Walahei* (sîntem acum în Valahia), şi nu mult după aceia am ajuns în *Crasna* şi de acolo în Valasko-Mezericĭ (Walahisch-Mezeritsch) Mezericiul Valah, capitala Valahieĭ Morave.

Intrînd în acest oraş, ceea ce m-a impresionat maĭ mult a fost casele de bîrnĕ de lemn, cu prispe şi cu fereştile micĭ, cu ogrăzile îngrădite unele cu zaplaz de scîndurĭ, altele cu gard, avînd şi portiţă, intocmai ca şi casele Rominilor noştri de la munte. Intrebînd în limba germană pe hamalul ce-mĭ ducea bagajele, că ce case sînt acele, el mi-a răspuns că sînt case vechĭ de ale *Valahilor*. Mergînd tot înainte în spre centrul oraşuluĭ, casele nu maĭ aveaŭ aceiaşĭ construcţie; ele eraŭ de zid, fără prispe şi cu ferestrele marĭ, de o arhitectură modernă. In acele case locuiaŭ străiniĭ.

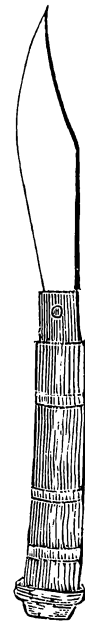
A doua zi, fiind Duminică, am avut ocaziunea a vedea portul locuitorilor valahĭ, care venise din satele de prin prejur spre a petrece în capitala Valahieĭ, îmbracaţĭ ca în zi de sărbătoare. Am văzut ţaranĭ *valahĭ* cu cămeşe de pînză de casă, cu mînicile largĭ, fără guler, neînbumbiete, legate numaĭ cu baere de aţă, lăsînd peptul şi gîtul gol, expus la intemperiile atmosferice, în picioare cu opincĭ numite de eĭ *opanchi*; în timp de iarnă poartă colţunĭ de aba, ce să maĭ găsesc pe la fruntaşiĭ noştri de la munte: uniĭ cu mintenaşe de şiiac fără mînecĭ, alţiĭ cu cojoc numit *cojuh*, pe care in timp de ploae îl poartă pe dos cu miţile în afară, ca şi ţaraniĭ noştri; pe cap cu pălăriĭ, care după cît m am informat, în timpurile vechĭ, eraŭ cu marginele foarte late; maĭ toţĭ sînt cu musteţile rase, ca şi Valahiĭ din Istria.

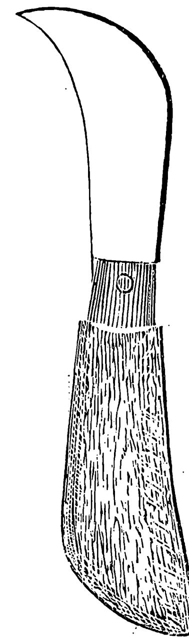
Femeile măritate sînt legate la cap cîte cu o cîrpă

albă, ca o bonetă împletită cu diferite ajururĭ, a căreia marginĭ sînt în colțurĭ și vin pînă pe frunte; peste acea bonetă ce să numește *cepeț*, să leagă cu tulpanul. Cepețul să maĭ vede și la femeile romînce de prin unele părțĭ din Macedonia. In spre sudul Valahieĭ, femeile poartă și ștergare, după cum să vede în figura alăturată (fig. 1).

Fetele poartă părul împletit în cosițe. In picioare aŭ scarpĭ saŭ papucĭ, numițĭ de ele tot *papucĭ*: în timp de iarnă, poartă ciubote și cojoc, ca și barbațiĭ. Rochia la ele să numește *Casinca*.

In ziua următoare Lunĭ, fiind la eĭ zi de tîrg, am văzut atuncĭ feliu de feliŭ de lucrurĭ lucrate de *Valahi*, și aduse spre vînzare; pînza de casă renumită pentru trăĭnicia eĭ, lingurĭ de lemn, farfuriĭ de lemn numite *talere*, cupe de lemn, fuse, vîrtelnițe, cuțite micĭ țărăneștĭ și cosoare, care să numesc de nemțĭ *Walachische Messer* (cuțite valahe), toate aceste ca și ale noastre, maĭ cu seamă cuțitele țăranăștĭ cu mănunchiu de lemn și cosoarele, care nu aŭ nicĭ o desebire de cosoarele vierilor noștri (fig. 2 și 3): aceste cuțite nu să fabrică decît numaĭ de *Valahi* și sînt în uz numaĭ la eĭ.

fig. 2.

fig. 3.

In acest oraș am făcut cunoștință cu directorul gimnaziuluĭ, cu notarul orașuluĭ, cu dl. inginer Stanek, cu dl. geometru Hinke, cu profesoriĭ Pibl și Ocacĭ, cu dl. Alois Rucĭca și cu dl. Hippolit Hopp, ambiĭ profesorĭ de muzică. Spunîndu-le și acestora că sînt Romîn și că scopul venireĭ mele în acele locurĭ este de a cerceta poporul *valah* ce locuește în Moravia, cu toțiĭ s-aŭ grăbit a-mĭ da multe deslușirĭ în privința științelor ce vroiam să adun, spunîndu-mĭ că dl. fotograf Alois Hipșa, ca unul ce aŭ avut ocaziune a fotografia orașe, sate și localitățile cele

fig. 1.

maĭ însămnate din *Valahia Moravă*, îmĭ va fi de mare folos de-l voiŭ avea cu mine în timpul călătorieĭ.

Inainte de a mă porni din capitala Valahieĭ, să răspîndise vestea că știŭ să cînt din violină. Cu toțiĭ mă rugară ca să le cînt ceva cîntece de la noĭ din țară. Luînd violina ce o aveam cu mine, ne-am dus în sala cea mare de la «Caslicu» unde am găsit multă gloată care mă aștepta, între care și vr-o două sute de elevĭ din gimnaziul de acolo, cea maĭ mare parte *Va'ahĭ*; le-am cîntat Doina și multe cîntece naționale de-a noastre, intre care horĭ, bătute, de brîŭ și altele. Publicul auzind acele cîntece să înveselea foarte; mulțĭ îmĭ spuseră că unele din acele cîntece aŭ asămănare cu cîntecele Valahilor din *Roznov*, *Bistrița*, *Bărnova*, *Rahova*, *Hovezi* și de aiurea. După aceia mulțimea neștiind cum să-mĭ mulțămească de plăcerea ce-ĭ făcusem, m-a ospătat, și sărbătorit cu multă înfocare, iar eŭ luîndu-mĭ rămas bun, m-am despărțit de eĭ, ducînd cu mine o amintire din cele maĭ plăcute.

Pregătindu-mă apoĭ de drum, m am dus la d. Hipșa, și rugîndu-l ca să mă întovărășască în excursiunea ce vroiam a face, d-sa cu cea maĭ mare bună-voință s-a oferit a mă însoți, și așa am pornit împreună pe jos, la satul *Policĭna*, de acolo la *Binina* și *Rahovaț*; apoĭ suindu-ne în drumul de fer, după o oară aproape, am ajuns în *Roznov*.

Pozițiunea acestuĭ orășel este din cele maĭ frumoase; e incunjurat cu dealurĭ și pădurĭ; în apropierea luĭ să află muntele *Radhosti*, cu piscurile sale: *Bucovina*, *Kneghina*, *Solana*, *Cladnata*, *Zimna* și *Visoke*, care toate la un loc formează așa numitul *Hore valasky*, muntele Valahilor. Cu acest munte să încheie lungul lanț al Carpaților. *Roznovul* este însămnat prin cura de zăr și de lapte ce să face acolo. Un parc frumos servește de preumblare celor ce vin să-șĭ caute sănătatea.

Aicĭ am făcut cunoștință cu profesorul Adolf Oseky, care mi-a dat asemine multe informațiunĭ destre obiceiurile Valahilor ce locuesc în satele de prin prejur, precum și despre *salașele* (stînele) ce să află în muntele Radhoști. El mi-a dat și o colecțiune de maĭ multe cîntece populare, puse pe note, ce adunase maĭ de mult.

Și-n acest oraș aceea ce te impresionează maĭ mult, sînt casele Valahilor, ce să deosebesc de ale străinilor: multe din ele datează de prin anul 1736, și chiar de maĭ

înainte, după cum să vede data sapată în bîrnele de pe la frontoanele caselor.

De acolo trecînd maï departe printr-o pădurice, ne-am îndreptat spre muntele Radhoşti.

Pe drum am întîlnit, spre piscul numit *Bucovina*, maï mulţĭ ciobanĭ cu oile şi plugarĭ arînd pămîntul. Intrînd în vorbă cu eĭ prin tălmaciul ce-l aveam, i-am întrebat că din ce loc sînt eĭ, şi dacă sînt *Valahi*. Eĭ mi-aŭ răspuns că sînt *Valahi* din dealul *Bucovina*, de pe muntele *Radhoşti*; cercetîndu-ĭ apoĭ despre traiul lor şi despre *salaşele* (stînele) ce sînt în munte, am aflat că sînt ca la 30 salaşe, cu vre-o 8000 de oĭ şi maĭ bine; că salaşele sînt de bîrne de lemn şi aŭ şi cîte o *colibă* precum şi cîte o *strungă*, unde să mulg oile; aŭ şi cîte un ţarc numit *coşar*, unde să închide turma peste noapte; că în salaş să află şi o *vatră* unde să face focul pentru trebuinţa stînii; că la oĭ să pune cîte o talancă la gît, de ordinar la cele sterpe. Orĭ cît de mic să fie cîrdul de oĭ, trebue să aĭbă şi cînĭ. (fig. 4). Oile la eĭ aŭ diferite nume: *Babuşca, babane, roşcane, pistrule* (pistruie) *vacheşe* (oacheşe) *murgaşe, cornute, ochioae, hlavane* (plevane) etc. Cel maĭ mare peste salaş şi care îngrijeşte de turmă să numeşte *baciŭ*; acesta are pe lîngă dînsul un băet numit *ogar*, care aleargă în toate părţile pe unde e trimes şi adună oile la muls. In salaş să face *brînză* renumită, cunoscută de Nemţĭ sub numele de *walachische brinza*, de Cehĭ *valăsca brinza* (brînza valacă); să maĭ face *urda, caş, jintiţa, glag* (chiag) *curastvă* (coraslă). Laptele să pune în *gheleta* (găleată), ear brînza să păstrează pentru iarnă în *putiră* (putină). Toate aceste cuvinte ca şi la noĭ.

Mergînd maĭ departe am întîlnit în cale un cioban cu oile, cu sumanul pe umere, cu cămeşa fără guler şi cu mînicele largĭ iar în picioare cu opincĭ, (fig. 5) întrebîndu-l să ne spuie de ce naţie e şi cum îl chiamă, mea-spus că e *Valah*, şi că să numeşte Florian Copriva; că în părţile acele toţĭ ciobaniĭ sînt *Valahĭ*. Intrebîndu-l dacă n-are fluer să ne cînte ceva cîntece de pe la eĭ, el îndată a scos fluerul ce-l avea în curaua cu care era încins, şi ne-a cîntat maĭ multe cîntece, din care cea maĭ mare parte duioase. Intrebîndu-l cum să chiamă fluerul la eĭ, el ne-a spus că să numeşte *fuiară*, şi că nu să află decît numaĭ la *pastiri* (ciobanĭ) cari cu toţiĭ sînt Valahĭ.

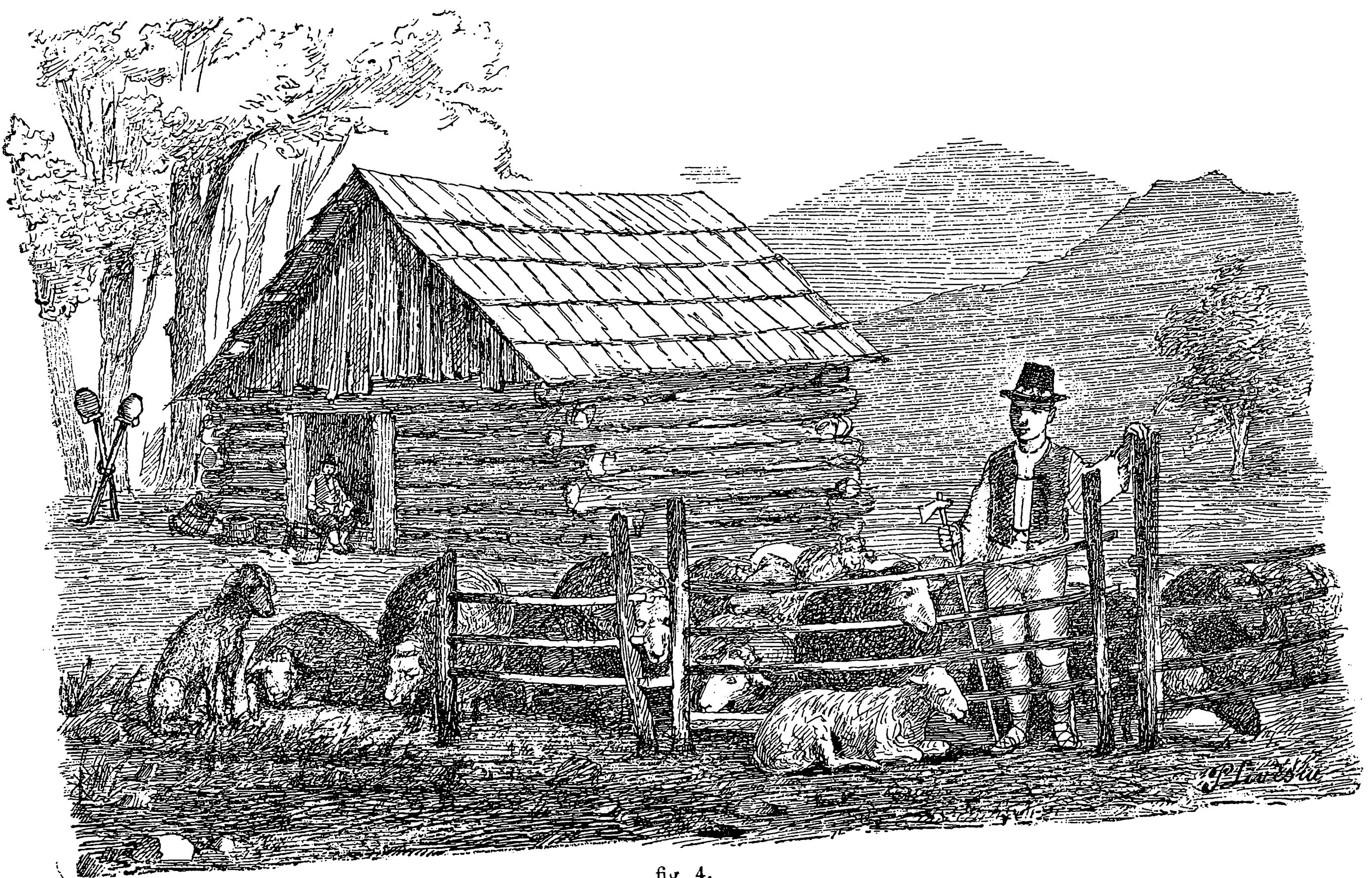

fig. 4.

In timpurile vechĭ îmĭ maĭ spuse, că *pastirii* cîntaŭ şi din bucium şi din *gaidă* (cimpoiŭ), dar că acuma de

fig. 5.

multă vreme, sunetul acestor instrumente nu să maĭ aude răsunînd în munte. După aceea i-am cumparat fluerul, pe

care cu greŭ s-a hotărît a mi-l vinde (fig. 6). In calea mea maĭ întîlnind şi pe alţĭ ciobanĭ, am maĭ cumparat şi de la Petru Petcan un alt soiŭ de fluer legat cu coajă de cireş şi fără gaure, întocmaĭ ca şi cavalul ciobanilor noştri după cum să vede în figura aicĭ alăturată. (fig. 7) [1].

De acolo ne-am dus la satele Bistriţa, Tiloviţa, Hagioviţa, Utisco, Solan şi la locul numit «na certak» (la cerdac).

Aicĭ am poposit puţin, apoĭ ne-am întors iarăş în Hagioviţa la hanul luĭ Cenek Mizera. Şi-n aceste sate am fost surprins de construcţia caselor locuitorilor care toate sînt făcute din bîrne de lemn şi cu *laviţe* (prispe): pe din năuntru unele sînt văruite, pe dinafară multe sînt lipite cu lut, altele nu; pentru a fi aparate de frig, între bîrne să pune muşchiŭ de copacĭ.

Intrînd prin casele locuitorilor, am găsit pe femeĭ lucrînd la războiŭ pînză de casă· barbaţiĭ, uniĭ eraŭ duşĭ la munca cîmpuluĭ, iar alţiĭ pregăteaŭ pentru iarnă mere, pere, prune, punîndu-le la uscat în cuptoare anume pentru aceasta, cu care fructe uscate Valahiĭ fac mare comerţ.

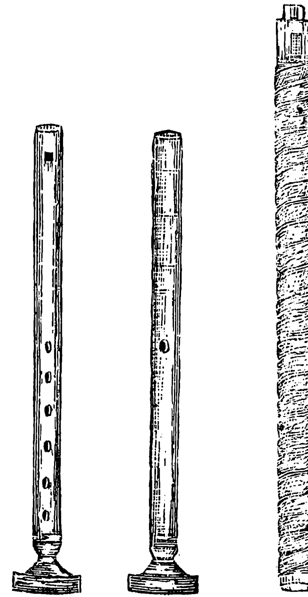

fig. 6. fig. 7.

In spre sară s-a adunat la han multă lume, parte din locuitorĭ stăteaŭ la vorbă, iar parte închinaŭ paharele, bînd după obiceiŭ *adalmaş*, fiind că în acea zi să făcuse maĭ multe vînzărĭ de vite. Intrebînd pe stăpînul hanuluĭ, că ce oamenĭ sînt aciia, şi cum îĭ chiamă, el mi-a spus că toţĭ sînt *Valahi*, veniţĭ de prin satele din înprejurime, şi că să numesc: *Pavel Petcan, Iacob Vician, Chirilă Pricină, Anton Iurcea, Ioan Miciula, Andrei Holceag, Mihale Divin, Petru Pleandor, Matei Dobeci, Constantin Hudei, Ilie Foraita, Anastasie Novac*, etc. Pe lîngă acestea, el mi-a maĭ

1). Aceste *fueare* le-am oferit muzeuluĭ de antichităţĭ din Bucureştĭ, spre a să completa colecţiunea mea de instrumente muzicale, adunate în alte ţărĭ locuite de Romînĭ, şi dăruite maĭ înainte de mine muzeuluĭ.

arătat şi vr-o cîteva femeĭ şi fete chiar din sat de acolo, pe : Maria, Caterina, Elena, Ana, Magdalena, Zofia, Veta, Rosara, Veronica, Barbara etc. După ce a înserat s-a făcut joc mare ; flecăiĭ şi fetele aŭ jucat *colo*, care nu e alta decît hora noastră; aŭ maĭ jucat *calamaica* (colomeica), şi un joc cu batista care să chiamă *sateşcova*, ca şi teşco din Macedonia.

Hangiul îmĭ maĭ spuse că în timpurile vechĭ pe lîngă petrecerile ce să făceaŭ în sat, maĭ eraŭ înveseliţĭ deseorĭ şi prin ursarĭ, care veneaŭ maĭ ales la lasatul seculuĭ prin sate cu urşiĭ şi jucaŭ ; dar că acuma aseminea obiceiŭ nu să maĭ pomeneşte pe la Valahĭ.

Din Hagioviţa m-am dus în : *Crasna, Policĭna, Bîrnova, Perna, Hîrhova, Iasenca, Talalaci, Liptal, Clăbuc, Vlahovita, Troianovita, Morcov, Frendstadt* şi prin alte locurĭ, cercetînd în toate părţile traiul şi obiceiurile poporuluĭ valah : apoĭ m-am oprit în orăşelul *Vsetin*. Aicĭ făcînd cunoştinţă cu Luigi Klepetco, învăţător în satul *Zdehova*, ne-am dus împreună la *Iohanova* şi de acolo, după o călătorie de treĭ oare, am ajuns în comuna *Hovezi*. Apoĭ m-am întors iarăşĭ în Vsetin.

In acest orăşel am căutat să mă întîlnesc cu capelmaistrul muziceĭ instrumentale R. Fryčay (Friciai)—despre care îmĭ vorbise profesorul de muzică A. Rucĭca din Mezericiul-Valah,—pe care aflîndu-l, iam spus că sînt Romîn, şi doresc să cercetez muzica populară a *Valahilor* din acele locurĭ. El s-a bucurat foarte, făcînd cunoştinţă pentru prima oară, cu un Romîn de peste Carpaţĭ, din Romînia, cercetîndu-mă cu deamăruntul despre starea muziceĭ de la noĭ din ţară.

După ce i-am arătat că muzica face progrese marĭ şi e unul din elementele principale de cultură a poporuluĭ nostru, s-a grăbit a-mĭ da multe relaţiunĭ despre muzica populară a *Valahilor*, arătîndu-mĭ şi un *Pohod* (marş), intitulat «Pozdrav Walach Praze» pe ariĭ naţionale valahe. Cunoscut în toată Bohemia şi Moravia, să cîntă şi de muzicele militare din Praga, Brün, Olmütz şi alte oraşe. Acel marş l-am luat cu mine.

Şi aicĭ aflîndu-se că ştiŭ să cînt din violină, după dorinta tuturor, le-am cîntat în sala «Snaze», unde să adunase multă lume, doina şi multe cîntece naţionale de ale noastre, după cum cîntasem şi în *Mezericiul-Valah* ; şi a-

icĭ cu toțiĭ aŭ ramas încîntațĭ de frumuseța cîntecelor noastre naționale și nu știeaŭ cum să-mĭ mulțămească de plăcerea ce le-am făcut. După aceia am făcut cunoștință cu dl. deputat Bubela și cu directorul scoaleĭ primare Matous Vàclavek, (Vaslavek) unul din scriitoriĭ ceĭ maĭ renumițĭ ai Valahieĭ Morave, despre care mi să vorbisă mult în toate părțile pe unde călătorisem, ca unul ce a studiat poporul valah, și a scris mult despre el. Spunînd și acestuĭ neobosit cercetător a Valahilor de acolo, scopul călătorieĭ mele prin acele locurĭ, cu cea maĭ mare bună voință s-a grăbit amĭ da importante relațiunĭ despre Valahiĭ din Moravia, spunîndu-mĭ că acel popor nu este de loc ceva necunoscut în părțile lor, că firea particulură a acestui neam a atras de mult luarea aminte a învațaților Cehĭ și Moravĭ, cari aŭ inteprins studiul acestor Valahĭ din diferite puncte de vedere.

Afară de cercetările cunoscute tuturora a luĭ Miklosich [1]), asupra origineĭ și particularităților limbistice ce le înfățișază limba slavonă vorbită de eĭ, mi-a maĭ arătat operile maĭ multor scriitorĭ renumițĭ care aŭ studiat originea acestor Valahĭ, venițĭ în Moravia de sute de anĭ și aŭ descris datinele și obiceiurile lor, a adunat cîntecele lor populare și danțurile și le-aŭ aranjat pe note. Așa mi-a aratat scrierile luĭ *Fr. Bartoše.* Lid a nàrod. II. Moravské Valašsko. Kraj i lid. [2]) Velk. Meziřiči 1891. *Beneš Method Kulda.* Moravské národni pohádky, pověstí, obyčeje a pověri [3]). 2. vol. Praga, 1874. *Dr. Ian V. Novák.* Posledni portáši no Rožnovsku [4]). *Eduard Feck.* Valašské národni písne a říkalda [5]). Brün. 1884. *Karl Sigmund.* Národni tance [6]). Praga edit. Fr. A. Urbanek, și altele. El mi-a maĭ spus că Valahia a produs scriitorĭ marĭ, dintre care doĭ fac onoare Valahilor: *Frantisca Palacký,* cel maĭ mare istoriograf al Bohemieĭ, născut în 14 Iunie 1798, în Hodslavice (Hodslavițe) sat în apropiere de Val. Mezericĭ, mort în Praga la 26 Maĭ 1876, și Alois

1) Dr. Fr. Miklosich. Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpathen. Wien. 1879.

2). Popor și națiune. II. Valahia Moravă. Districtul și poporul.

3). Fabule, poveștĭ. obiceiurĭ și superstițiĭ a poporuluĭ Morav.

4). Ceĭ de pe urmă Portașĭ în Roznov. (să afla în „Sborník musejni společnosti" ve Val. Meziřiči. Číslo I. 1884 pag. 30).

5). Cîntece populare și proverbe de-a Valahilor. Această carte cuprinde o colecție de 245 cîntece populare, cu textul lor în limba Bohemă puse pe note de muzică.

6). Cuprinde danțurĭ naționale de-a Valahilor.

Mańák (Maniac) născut în Val. Mezericĭ la 1804, mort în Iihlava la 1843.

Apoĭ mi-a arătat maĭ multe scrierĭ de ale sale relativ la Valahiĭ de acolo: *Hejtmantsví Valašsko Mežiřičské* [1]), ve Val. Mežiriči, 1883. *M. ravské Valašsco.* Třěbiči. 1887. vol. III, Part. I Čast popisná si Part. II. Některé pověsti z Moravského Valašska [2]). *Markrabství Moravské.* Praga. 1882. [3]) part. I. *Valašska svatba* [4]) Telči. 1892. *Pohádki a pověsti z Moravského Valašska. Nove Město nad Metuji* [5]). *Ieště něco ze Živola lidu na Moravském Valašsku zvlašté na Vsacku. Pranostiky.* în „Opavski Tydennik“ [6]). Tropau. *Někteře zvyky, obyčeje a pověry výročni na mor. Valašsku, svlašté na Vsacku.* în «Sborník musejní společnosti ve valasskem Meziřiči. Čislo I. vydáno v květnu roku 1884 [7]). pag. 10—23. *Z pověr lidu valašského* [8]) — in «Zvlaštni otisk z Časopisu vlasten muzejního spolku olomuckého, roč. 1892. *Valašské pohádky a pověsti.* Velk. Meziřiči 1894. *Moravské Valašsko.* Lidopisné obrazy příspěvkem ke kulturním dějinám českým. Vsetine. 1894, precum și alte multe scrierĭ de cea maĭ mare importanță pentru noĭ.

Impresiuni generale

Prin aceste scrierĭ ce am văzut și care sînt atît de importante pentru noĭ, să vede că streiniĭ s-aŭ interesat, aŭ cercetat și și-aŭ dat osteneală pentru a afla natura particulară a acelui neam strein lor, pe cînd noĭ Rominiĭ nu numaĭ că nu l-am studiat și nicĭ l-am cercetat, dar nicĭ macar n-am căutat cîtușĭ de puțin să ne silim a cunoaște maĭ de aproape existența luĭ, deși aceștĭ *Valahi din Moravia,* eraŭ cunoscuțĭ la noĭ prin unele cercurĭ, ca făcînd odinioară parte integrantă din neamul nostru, care și pînă

1). Hătmănia Meziriciuluĭ Valah.
2). Valahia Moravă. Cîteva poveștĭ din Valahia Moravă.
3). Margraviatul Moravieĭ.
4). Nunta la Valahĭ.
5). Fabule și poveștĭ din Valahia Moravă.
6). Incă ceva din viața poporuluĭ Valah din Moravia cu deosebire din Vsaku. Prezicerĭ, în „Gazeta săptămînală“.
7). Cîteva moravurĭ, obiceiurĭ și superstițiĭ în timpul anuluĭ în Valahia Moravă, cu deosebire în Vsaku în „Colecția societățiĭ museuluĭ din Val. Mezirici“ No. 1. apărut în luna Maĭ 1884.
8). Din superstițiile poporuluĭ Valah, în „Scrierĭ contimpurane naționale a museuluĭ din Olmütz“.

astăzi tot să țin macar prin unele fire de naționalitatea noastră.

Din cercetările ce am făcut la fața locului și din scrierile arătate, s-ar părea că *Valahii din Moravia* aŭ trecut de la noi acolo peste Carpați, prin soculul al XII lea, și chiar poate și mai înainte, împrăștiindu-se unii prin *Silezia* iar alții prin *Moravia*, oprindu-se mai mult în muntele *Radhoşti*, ce să află în Valahia Moravă.

Noi știm cu toții, că ciobanii merg în locuri indepărtate spre ași găsi pășuni pentru turmele lor; ciobanii din Macedonia să duc pînă prin Asia mică, ciobanii din Transilvania pînă prin Dobrogia, așa și ciobanii noștri din Moldova, n-aŭ avut a face decit cîți-va pași, și a trece în Silezia și Moravia, căci pe la 1502, și chiar cu mult mai înainte, Moldova din timpuri străvechi după cum ne spune Stefan cel mare, cuprindea Podolia, și să intindea în Galiția dincolo de *Leopol*, Lembergul de astăzi. [1])

Despre aflarea acelor romîni în Moravia, iată ce ne spune Miklosich: [2])

«Partea sud ostică muntoasă a Moraviei e locuită de un popor care poartă numele de *Valași* sing. *Valah*. Acești Valahi sînt în deobște considerați ca Slavi curați și să crede că ar fi primit numele de «Valah» de la ocupația lor principală, creșterea vitelor. Cum că părerea arătată e greșită, aceasta o arată împrejurarea ca numele de *Valah*, nu însemnează pretutindene cioban, ci numai acolo unde Romînii să dedeaŭ creșterei vitelor; în contra acestei păreri mai vorbește și faptul că limba locuitorilor Valahiei Mo-

1) Vezi documentul din an. 1502 aflat în arhivele Moscvei. Stefan cel mare declară către un sol polon Iwanek: că țara aceasta în care am venit (Podolia în care Stefan cel mare intrasă la 1502) este țara me alipită fiind din vremuri vechi la pămîntul Moldovei și pe care am singura și necontestata stăpînire din timpuri străvechi, de aceia am venit în această țară a me, și dacă Polonii vroesc să înceapă ceva în contra me, vor calca jurămîntul după cum sînt obicinuiți. Dar dacă vor să fie cu mine după cum este bine și drept între vecini, atunci să-mi deie pace în această țară a me, și vom merge mai bine în contra Tatarilor și altor păgînì..... Ulianitzki. *Material*. pag. 216.

Mai vezi și documentul următor tot din 1502 prin care Stefan cel mare stăruește la alt sol Polon Ileo Wstelki ca să să interpună pe lîngă maestatea sa regească: să lese acest pămînt care este al meŭ și proprietatea me pe care am primit-o cu consimțimîntul Domnului Rege al Ungariei și din ordinul lui, și dacă vre Maestatea sa îi voi fi ajutor în contra Turcilor și Tatarilor. Sperez că Regele va lasa în pace pamîntul meŭ și proprietatea me pe care sînt hotărît a o apara pînă la moarte (ad gutur) ca să nu permit să să facă daune în țara me.... idem pag. 225.

2). Loc. cit. pag. 6.

rave cuprinde un număr nu mic de cuvinte, care maĭ exclusiv proprií vieţiĭ ciobăneştĭ, sînt netăgăduit de origină romînă. Ceĭ dintiiŭ carĭ aŭ recunoscut că Valahiĭ moravĭ să trag de la Romînĭ, sînt d-niĭ I şi H. Iirecek, vezĭ scrierea lor «Naşterea statelor creştine pe pămîntul actualuluĭ Imperiŭ austriac». Viena 1865, pag. 225; aceiaşĭ părere să esprimă de D. I. Marţian în «Uricarul» Iaşĭ 1876, «Valahii din Moravia».

Intrebarea dacă aceştĭ Valahĭ sînt coborîtoriĭ uneĭ populaţiunĭ curat romîne saŭ amestecate din Romînĭ şi Slavĭ, nu să va putea decide: probabilitatea vorbeşte pentru părerea din urmă.

Şi aicĭ e de răspuns la treĭ întrebărĭ: acea după patria Valahilor din Moravia, acea după drumul apucat de dînşiĭ, şi acea după timpul în care avem a pune migraţiunea lor.

La întrebarea întîia, trebue să răspundem că Valahiĭ din Moravia aŭ imigrat din ţară de pe malul nordic al Dunăriĭ de jos, din acea ţară unde poporul romîn e aşezat maĭ compact. Pentru aceasta vorbeşte legătura dintre Valahiĭ moravĭ cu Romîniĭ aşezaţĭ altă dată pe pămîntul malorus şi polon.

Cît despre drumul apucat de Valahĭ spre a ajunge, din patria lor în aşezările lor actuale, îl putem deduce din legătura lor cu Romîniĭ descălecaţĭ odinioară pe pămîntul malorus şi polon. Drumul urmat de Romînĭ in imigrarea lor spre nord-vest e probabil acel drum străvechiŭ pe care, în timpurĭ maĭ nouĭ, să mînaŭ vitele de la hotarul Valahieĭ peste lanţul munţilor Carpaţĭ, spre Moravia şi Silezia. Comp. Ciasopis ceskeho museum XV. 431).»

Fr. Bartoše asemine ne arată că Romîniĭ din Moravia sînt veniţĭ acolo prin secolul al XII-lea. [1]).

D-l B. P. Hăjdeŭ, ne spune [2]) că: „Astăzĭ în urma cercetărilor luĭ Miklosich şi ale luĭ Bartoş (Moravské Valašsko, in Osvěta, 1880, p. 369—386), nimene nu să maĭ îndoeşte că Valahiĭ din Moravia sînt adevaraţĭ Romînĭ, cu desăvîrşire slavizaţĭ de nu să maĭ ştie de cînd, dar maĭ păstrînd încă multe cuvinte romîneştĭ, unele sub forma romînească cea maĭ veche, de exemplu «glag=chiag», din latinul rustic «clăgum = coagulum», cu nemuierea luĭ *cl*

1) Lid. a národ. Velk. Meziřiči 1891. pag. 177.
2) Strat şi substrat. Bucureştĭ, 1892 pag. 28.

în *chi*, saŭ «merenda=merindă», latinul «merenda», cu netrecerea luĭ *e* în *i*. Moravo-Romîniĭ aŭ conservat chiar unele vorbe romanice dispărute din graiul romînesc, bunăoară «tropa»=francezul «troupe»=spaniolul «tropa». Un Moravo-Romîn, Beneš Kulda, a publicat în două tomurĭ basmele romîno-morave (Moravske národni pohatky. Praha, 1884—75) în care cetitorul să izbeşte mereŭ de asemenia romînizme. Epoca slavizăreĭ acestor Romînĭ din Moravia este aşa de veche, încît nicĭ un document morav nu-ĭ deosebeşte de ceilalţĭ Slavĭ de acolo. In actele morave din secolul al XI-lea abie să maĭ găsesc cîteva nume personale romîneştĭ precum «Crisan» «Bukan filius Neg» şi «Kokor» într-un act din 1052 (Boczek, cod. Morav. 1, 125), cari însă nicĭ acelea nu sînt pe deplin sigure. Aşezarea dar a acelor Romînĭ în Moravia trebue urcată cu vr-o doĭ secolĭ maĭ sus întîlnindu-se astfeliŭ din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Panonia".

Fr. Bartoše vorbind despre *Valahĭ*, iĭ descrie în modul următor: [1]) „Tipul Valahilor este cel maĭ frumos din Moravia: trupul zdravăn, înalt, maestos, vederea ageră şi inteligentă, faţa lungăreaţă, nasul potrivit, ochiĭ scînteitorĭ; eĭ merg iute cu paşĭ micĭ, muncesc mult şi sînt harnicĭ. Iubesc curăţenia; la fîntînĭ să văd numaĭ vase pe care le spală; sînt foarte primitorĭ de străinĭ. Pe cînd copiiĭ aiurea fug de streinĭ şi să ascund, copiiĭ Valahilor, încep a vorbă cu eĭ, şi cîntă diferite cîntece dacă vreĭ. Viaţa lor este patriarhală, slugile sînt chiar membriĭ caseĭ, eĭ sînt voinicĭ şi ajung la adîncĭ bătrîneţe".

Ca şi răzeşiĭ noştri eĭ aŭ patima de judecată, aşa că pentru un petic de pămînt, sînt în stare să să judece anĭ întregĭ, pînă ce-şĭ perd avutul lor.

Uciderĭ, tălhăriĭ, furăturĭ saŭ alte fapte criminale sînt necunoscute la Valahĭ,saŭ să întîmplă foarte rar.

Principala ocupaţiune a Valahilor este agricultura, şi industria: în judeţele Roznov şi Vsetin, cu deosebire oeritul. Eĭ cultivă mult grîul, sacara, ovăsul şi hrişca; maĭ puţin inul şi cînepa, fac mare comerţ cu pînza lucrată de dînşiĭ care e foarte renumită pentru calitatea şi trăinicia eĭ. Maĭ fac mare negoţ şi cu lemnăriĭ, care le transportă cu plutele pe Becĭva pînă în rîul Morava.

1) Loc. cit. pag 246.

Din cauza numărăluĭ celuĭ mare şi a însemnătăţiĭ ce aŭ avut *Valahiĭ* în Moravia, după cum să vede maĭ la vale, locul unde eĭ saŭ aşezat s'a numit *Valahia*, însemnat pe maĭ multe chărţĭ austriace cu numele de *Walahei*.

Valahiĭ pe timpul luĭ Karel ze Zerotina aŭ avut voevodul lor, care avea sub ordinele sale 12 slujbaşĭ inferiorĭ şi doĭ superiorĭ. Voevodul să îngrijea de afacerile Valahilor precum şi de turmele ce le aveaŭ în munte, ca să aibă fînaţ în deajuns de păscut în poenĭ, să să facă brînza bună, şi fie-care proprietar să plătească 7 creiţarĭ de oaie pentru nutreţul eĭ. Voevodul făcea cislă de două orĭ pe an, la crîşma din satul Utrişco, unde să adunaŭ atuncĭ toţĭ slujbaşiĭ şi posesoriĭ poenilor.

Intîia adunare să făcea primăvara, cînd după eşirea din biserică să bine-cuvîntaŭ turmele de oĭ, făcîndu-se atuncĭ şi numărerea oilor de la fie care stînă. Adoua adunare să făcea cînd ciobaniĭ porneaŭ cu oile din munte la iernatec. Dacă din nebagare de seamă a vre-unuĭ cioban să perdea vre-o oaie, atuncĭ voevodul ordona ca proprietarul eĭ să fie despăgubit. Dacă în munte să făceaŭ neorînduelĭ, acel ce le comitea era pus la butuc spre pedeapsă. In munte pe atuncĭ eraŭ pînă la 7000 de oĭ. Plata ce primea voevodul de la popor era: 30 merţe sacară, cîteva vedre de bere, un cîntar de sare, piele pentru ciubote şi ceva parale. Pentru cal primea 52 merţe ovăs, două care de fîn, şi pentru fie-care sută de oĭ, 5 pfunzĭ de brînză [1]).

In rezboiul de 30 de anĭ (1618—1648) Valahiĭ aŭ dat ajutor Svedejilor în contra Austrieĭ, dîndu-le trupe şi proviziunĭ de războiŭ: 65,823 porţiĭ de pîne, tot atîtea măsurĭ de bere, 39,202 pfunzĭ de carne, 5624 merţe de ovăs, 500 merţe de var şi banĭ 3450 zloţĭ: pentru această faptă a lor, împaratul pe mulţĭ iaŭ pedepsit cu moartea, şi a decretat legea marţială.

In războiul ce a avut Austria în timpul luĭ Leopold I, 1657—1705, şi a luĭ Iosif I, 1705—1711, cu Turciĭ şi cu Unguriĭ, Valahiĭ saŭ luptat vitejeşte alăturea cu oştirea austriacă.

In aniĭ 1663—1708, Valahiĭ aŭ avut maĭ multe lupte cu *Turcii*, cu *Uugurii* şi cu *Curuţii*, cari năvălind în

1) Vezĭ despre aceasta *Fr. Bartoše*. Lid. a narod. II Moravske Valăssko, Kraj. i lid. Velk. Mezirici, 1891. pag. 205 şi *Matous Vaclavek*. Moravske Valăssko. part. III. pag. 33.

țară aŭ jăfuit-o și aŭ pradat orașele Brumov și Clăbuc. Intrînd însă în Vsetin, acolo după o luptă crîncenă Valahiĭ aŭ bătut de istov pe *Curuti*, luîndu-le și un tun, care să află și astăzĭ in muzeul din Brün capitala Moravieĭ [1]).

Inainte mult de războiul de 30 de anĭ, Valahiĭ aŭ avut pentru paza țăriĭ lor un soiŭ pe jandărmărie națională compusă din oameniĭ ceĭ maĭ oneștĭ, credincioșĭ și vitejĭ, numițĭ *Fortașĭ* (forte—forță) și *Portașĭ*, cari păziaŭ porțile orașelor, castelelor. Eĭ aŭ fost instituițĭ pentru stărpirea hoților ce năvăleaŭ din Ungaria peste Carpațĭ, prădînd și jăfuind orașele și satele. Frica cea maĭ mare ce o aveaŭ hoțiĭ era de trupa fortașilor. Ceĭ maĭ vajnicĭ hoțĭ nu puteaŭ să reziste puteriĭ fortașilor. Unde armata regulată nu pute face nimica, acolo fortașiĭ izbuteaŭ a nimici bandele de hoțĭ. Tot timpul cît aŭ fost Fortașiĭ, liniștea cea maĭ mare era în țară. Viața și averea cetățenilor era garantată. Această jandărmărie care la început nu era în permanență și să chema la luptă cînd cerea trebuința, s-a decretat permanentă printr-un ordin împărătesc din an. 1638, cătră hatmanul țăreĭ, graful Salm, cînd tot atuncĭ s-a ales 100 de Valahĭ credincioșĭ care să fie plătițĭ de țară.

La 1717, Fortașiĭ aŭ fost organizațĭ militărește cu un comandant numit *porucic* (locotenent) și un *șikovatel, felbab*, (serjent major).

In orașul Roznov stătea *porucicul* (locotenentul), iar în *Hruba Bistrița* (Bistrița mare) serjentul major. Cel maĭ de pe urmă serjent major din *Hruba Bistrița* a fost Mihal Krzenek. La Roznov unde să făcea adese-orĭ prădăciunĭ precum și prin împrejurimĭ, fiind locurile stîngace, s-a pus, acolo de pază o roată de fortașĭ. Incepînd însă a dispăre hoțiile, fortașiĭ aŭ prins a să retrage prin sate și a să stabili pe acolo, însurîndu-se mulțĭ din eĭ. In timpul iarmaroculuĭ de la Olomutz (Olmütz), de la Lipnic și de prin alte orașe, fortașiĭ eraŭ trimișĭ spre paza și liniștea publică.

Portul fortașilor era: manta verde, mintenaș scurt cu bumbĭ mulțĭ de metal, pantalonĭ verzĭ în cizme, cușmă de oaie maĭ naltă dinapoĭ decît dinainte. Arma lor era pușca cu cremene și o măciucă scurtă și groasă, în stînga aveaŭ atîrnat un corn pentru praf și gloanțe, împodobit cu bumbĭ de sidef; pe lîngă acestea maĭ aveaŭ și o

1) *Fr. Bartoše* Loc. cit. pag 214. *M. Vaclavek*. Markrabstvi Moravské. Cast. prvá I. Valašsko. Kraj i lid. Praga. 1882. pag. 115 și 116.

traistă în care era o frînghie cu juvăț, de prins și legat hoții.

In fie-care lună fortașii eraŭ datori să să adune la Hruba Bistrița pentru instrucția militară, cînd atuncĭ își primeaŭ și salarul lor, care era 8 crăițarĭ pe zi.

Numele celor maĭ de pe urmă fortașĭ, cari aŭ trăit în împrejurimile orașuluĭ Roznov a fost: la *Vigantici*, Costuletz și Pavel, La *Zubrjin*, Șimurda, hoț vajnic, care la 13 Mart 1739, a fost graciat de împarat învoindu-l a rămîne intre fortașiĭ țăreĭ. La *Hradiș*, Iuricĭca, la *Hutișco*. Minacec, la *Solanțe*, Colacec, la *Cuncih*, Cărșcoșca și Hărbacĭ: la *Dolni Becĭva* (Becĭva de jos) Divin Iosef, în poenile din pădurea de la *Roznov*, a fost Zaeț, iar în orașul *Roznov*, Cibuleț. La anul 1829, fortașiĭ s-aŭ desființat. Mulțĭ bărînĭ îșĭ maĭ aduș aminte și astăzĭ de ceĭ de pe urmă fortașĭ din împrejurimile Roznovuluĭ [1]).

Pe lîngă cele arătate de scriitoriĭ străinĭ despre originea romînă a Valahilor din Moravia, aducem și noĭ ca argument un număr însemnat de cuvinte romîneștĭ remase în graiul poporuluĭ valah, pe care le-am auzit în timpul călătorieĭ mele. Prin *tată* și *mamă* începe copilul Valahuluĭ a pronunța cele întiĭ cuvinte romîneștĭ. Nicĭ Cehul nicĭ Moravul nu aŭ aceste cuvinte, tata la eĭ să cheamă *oteț* iar mamă *mati*.

Iată cuvintele de origină română, atît acele derivate din latinește, cît și acele de altă origină, întrebuițate însă de Romînĭ. [2]).

Salaș.
Pastir.
Bacĭa
Brinza
Jintița
glag—chiag
Curastva—Coraslă
Tropa—Trupă
Magura
Merenda
Coșar—țarc unde să închid oile la muls, și peste noapte.

Coliba.
Urda
Vatra
Strunga
Putira—Putinu
Gheleta—Găleată
Cărdel—Cird de oĭ
Cornuta—oaie cornută
Mosor
pistrula—pistrue
Pirte—drum pe cari să mînă oile la pășune—pîrtie.

---

1) Vezĭ Fr. Bartoșe. L. c. pag. 183 și Dr. Ian V. Novak. *Poslední portaši na Rožnovsku*, în „Sbonik musejni společnosti ve Valasskem Mezirici. Cislo I. Val. Mezirici. 1884 pag. 30.

2) Vezĭ și Miklosich L. c. pag. 22.

Vacheșă—oacheșă
Taliga (Teleagă) căruță cu două roate
Taneistra—taistra—traistă
Opanchi—opincă
Colac
Plug
Sapă
Laviță
Cojuh—cojoc
Oțet
Ohrada—ogradă
Sechira—securea
Slanină
Dobitec
Oves
Lopata
Țapan—țapăn
Ridicat—mutat
Conopi—cănepa
Baba
Șindila
Șindilari
Nevesta—nevastă
Pohan—pogan—păgîn
Snopec—snop
Podu—pod
Loznița
Carpte—scarpĭ
Polița—raft de pus oale și alte.
Prah—praf
Mosurca—vas de lemn pentru băut—măsură
Crăciun
Coruna—coroană
Casanca—casîncă—rochie
Striga—strigoĭ.
Hotar
Drac
Fuiara—fluer
Gospodar
Pluta
Deal
Vatral—vatrar și altele
Gazda
Certac—cerdac
Murgașe—oaie murgă
Roșcana—roșcană
Ogar
Coledva—colinda
Cațabaica—cațaveică
Haide—haide să mergem
Prah—prag
Drujde
Para—pară de foc
Rota, roata, ceată
Mac
Cumatra
Șuta—ciuta. caprioară ciută, fără coarne
Smetana—smîntînă
Otava—otavă, earbă
Hramada—gramadă
Pasce—paște iarba.
Copița—căpiță de fîn
Papuți—papucĭ
Plata—plata
Prosti—prost
Sihla—Sihlă
Durdulana—durdulii
Haluști—găluști
Viteaza
Brezaia—oaie brează și altele.

Alte argumente puternice sînt și obiceiurile, datinele moravurele și credințele poporuluĭ valah care sînt aceleașĭ ca la noĭ. Așa pe cînd Bohemiĭ și Moraviĭ fac la Crăciun *copacul Crăciunuluĭ*, copiiĭ Valahilor merg pe la casele locuitorilor și sub fereștĭ cîntă *coledva* (colinda), în care să descrie nașterea luĭ Hristos, începînd cu cuvintele: Sta«ňte, staňte valaši, nic vás zlého nestraši» *Sculațĭ, sculațĭ Valahi nu vă sparie nici cu un reu*, etc. Aceste colinde să maĭ cîntă de plugarĭ și de dascaliĭ de la bise-

rică. Maĭ aŭ tot atuncĭ şi colindele cu ceĭ treĭ craĭ de la răsărit : *Gaspar*, *Melihar*, *Baltazar*, iroziĭ noştri de astăzĭ. *Gaspar* întrebat că cine e, respunde : Eŭ sînt craiul Gaspar care aduc tămîe şi smirnă în semn de vecînică stăpînire. *Melihar* asemene spune că : aduce aur, tămîe şi smirnă în semn de vecînică stăpînire. *Baltazar* şi el respunde : Eŭ sînt craiu negru din ţara Arapilor, care am văzut steaua călătorind şi după dînsa mă grăbesc a mă duce în Vifleim Aceştĭ craĭ sînt îmbrăcaţĭ cu cămeşĭ albe, încinşĭ cu brîe roşie şi alte coloare, în mînĭ avînd buzdugane cu capetele poleite cu aur, iar a luĭ Baltazar numaĭ cu argint, pe cap cu chivere împodobite cu hîrtie colorată şi poleită.

In ziua de ajunul crăciunuluí să mătură casa ca să nu fie jivinĭ tot anul. Tot atuncĭ este obiceiul, ca oameniĭ să taie cîte un măr, şi dacă mărul e vermănos, atuncĭ acel ce a tăeat mărul are să fie bolnăvicios tot anul, iar dacă-ĭ putred, atuncĭ are să moară. Să face şi călindarul de ciapă : să iea o ceapă şi să tae în două-spre-zece bucăţĭ, care însămna lunile anuluĭ. Fie-care albiuţă are numele uneĭ lunĭ, în albiuţă să pune sare, şi care albiuţă are să fie umedă, acea lună are să fie ploiasă, iar acea care n-are să fie umedă, însamnă lună uscată. Să crede că la miezul nopţiĭ înspre Crăciun, apa să preface în vin, iar dobitoacele vorbesc.

Cînd să naşte copilul, este obiceiŭ ca să să scalde îndată şi în scăldătoare să să puie un ban de argint ca să fie norocos, să maĭ pune şi buruenĭ precum şi *jerjabin* care face nişte poame roşiĭ ca coarnele—pentru ca să fie frumos şi roşu la faţă. Cînd să sparie copilul de vre un cîne saŭ de vre o fiară, atuncĭ să afumă copilul cu păr de la acel animal.

Dacă să naşte copilul cu dinţĭ atuncĭ să face *Morou* (Moroĭ) strigoĭ, şi umblă noaptea pe la casele oamenilor şi-ĭ pîndesc cînd dorm ca să le sugă sîngele din piept. Ca să nu vie Moroiul, să ung ferestele cu usturoĭ şi să pune patru sule prin colţul fereştilor. In timpul cît femeia este lehuză, nu e voe să umble cu capul gol, ci legată la cap, şi nicĭ să treacă hotarul caseĭ. Dacă să dioache vreun copil saŭ alt cineva, să stinge nouă cărbunĭ în apă neîncepută şi i să dă să bee de treĭ orĭ.

Cînd să pune mortul în raclă, să îmbracă cu straile

acele care i-aŭ plăcut maĭ mult fiind în viață; perna ce i să pune sub cap să umple cu geluiturĭ de lemn saŭ cu fîn: în mînă i să pune un ban vechiŭ, pentru ca să plătească podul; cînd să scoate mortul din casă, să pălește racla de treĭ orĭ de pragul ușeĭ ca semn. că mortul îșĭ ia rămas bun de la neamurĭ și i să zice: «Dăĭ Doamne odihnă ușoară». Cînd să pune racla in car, atuncĭ să scutură carul de treĭ orĭ, și numaĭ după aceia pornesc la groapă. In timpurile vechĭ femeile să boceaŭ după mort ducîndu-l la groapă, spunînd versurĭ din gură.

Părintele băetuluĭ ce e hotărît a să căsători, trimete de obiceiŭ în zi de Duminică pe un *spitacĭ* (ispititor) la părinții feteĭ să o ceară în căsătorie. In timpurile vechĭ nunta ținea o săptămînă. De lunĭ să începea a să pregăti bucatele. Cînd merge mireasa la cununie e întovărășită de druște. Ea are la gît de obiceiŭ o salbă de monezĭ vechĭ de argint saŭ de aur. Cînd vine mirele la mireasă, un vornicel ce ține în mînă o naframă îl primește cu muzica, iar nuntașiĭ daŭ din pistoale. In vremea veche nu era altă muzică decît un cimpoer care cînta cu cimpoiul numit *gaidă* [1]. In timpul nunțiĭ să zic maĭ multe conăcăriĭ. Cînd să duce zestrea feteĭ la casa mireluĭ, merg nuntașiĭ înainte cu un brădișor înpodobit cu cordele de hîrtie colorată și poleită.

Mireasa dă mireluĭ o cămeșă de pînză de casă cusută de ea. La orĭ care nuntă e obiceiul să să facă un colac mare împodobit cu hîrtie poleită în care se pune o lumînare de ciară aprinsă, din el să împarte la nuntașĭ și să numește *svatibni colac*, colacul nunțiĭ. Să maĭ dă nuntașilor așa numitul *valašschy caj* (ciaiul valahilor) care nu e decît rachiŭ fiert cu miere scorțișoară și cuișoare.

Intre danțurile obicinuite ce se joacă la nunțĭ e și jocul așa numit *valasky* (Valahul); în timpurile vechĭ jucătoriĭ aveaŭ în mînĭ ciomege cînd îl jucaŭ făciaŭ soiurĭ de soiŭ de întorsăturĭ și săriturĭ cu ele, poate o amintire a *jocului călușerilor* de la noĭ; să maĭ joacă și *calamaica*, (colomeica) *mynarski*, *strașak*, *pîlki* etc.

Cînd fulgera să scoate afară, lopata de la cuptoriŭ, gre-

---

1) In multe comune romîneștĭ din Macedonia, la nunțĭ și pînă astăzĭ nu să cîntă decît numaĭ din cimpoiŭ care și acolo să numește *gaidă*. Și la noĭ să cîntă numaĭ din cimpoiŭ pe la multe sate.

bla și țăpoiul, și să deschid ferestile ca să iasă dracul din casă și să-l trăsnească fulgerul.

In Vinerea mare din săptămîna patimilor, este obiceiul ca ceĭ bătrînĭ și tinerĭ să meargă la pîrăŭ și să să speie ca să fie sănătoșĭ tot anul, Uniĭ gospodarĭ duc oile și vitele și le lasă să meargă prin părăŭ ca să fie sănătoase. Să crede tot atuncĭ, că pe cînd să cetește în biserică evanghelia să deschid comorile pămîntuluĭ.

In ajunul Sf. Ioan (24 Iunie) este obiceiul să să facă foc pe înălțimile dealurilor.

Cred în *striga* (srigoiŭ), *Moroŭ* (Moroĭ) *vîrcolaci, vampirĭ, balauri, zmei tricolici, mama pădurii.* etc.

Maĭ cred în vrăjĭ farmece, și în babe vrăjitoare care vrăjesc cu o nuie de alun și spun viitorul prin puterea farmecelor, și deschid lacățĭ cu *iarba ferului*, descoper lucrurile, furate, mînă piatra de la șes la munte ca se nu cadă pe sămănăturĭ, mînă ploile, găsesc comorĭ și altele.

Fetele în ajunul Crăciunuluĭ fac o mulțime de vrăjĭ spre a-șĭ face pe ursită, așa : topesc plumb și-l toarnă într-o strachină cu apă, făcîndu-se o mulțime de figurĭ în cari să arată mirele fetiĭ. Să duc la poiata găinilor cu un polonic și bat cu el în poiată, dacă atuncĭ cîntă cucoșul întăĭ, fata să mărită în anul acela, iar dacă cîntă găina, remîne nemăritată. Merg la lemnărie și ieŭ un braț de lemne tăete în bucățĭ, dar nu le numără, și intrînd în bucătărie le numără, dacă bucățele sînt părechĭ, atuncĭ fata să mărită în anul acela, dacă nu sînt părechĭ, atuncĭ nu să mărită în anul acela.

In ziua de 25 Aprilie ieŭ o broască și o pun într-o oală bortită pe care o așază într-un furnicar, și după ce o mînîncă furnicele, nu remîne decît un cîrlig și o furculiță dintr-însa, cu acel cîrlig dacă fata trage pe un flecăŭ, atuncĭ acesta o va lua de nevastă, iar dacă fata vrea ca flecăul să o urască, atuncĭ îl împinge cu furculița și din momentul acela o urăște.

Fetele poartă *navalnic* (plantă), și atuncĭ ele cred că aŭ să fie încunjurate de flecăĭ și curînd aŭ să să mărite.

Cred în descîntece, și cu mare greŭ femeile care descîntă le spun, căcĭ aŭ credința că atuncĭ descîntecele nu maĭ au nicĭ o putere asupra bolnavuluĭ, cu toate acestea noĭ dăm aci două descîntece, unul de orbalț și altul de buba cea rea

și de toate bubele, care mi s-a spus de maĭ multe femeĭ descîntătoare, și care să află și în scrierea luĭ Frantișca Bartose «Lid a národ» Velk. Meziřici. 1891, pag. 220 și următ.

Pentru descîntatul de orbalț să fac următoarele: baba să duce la pîrăŭ cu un ulcior și ia apă neînceputăzicînd: Bine aĭ venit apușoară curată și repede, te ieŭ în numele luĭ Isus Hristos ca pe bolnavul N, N să-l lecueștĭ. Intorcîndu-se la bolnav descîntă: A mers maica domnuluĭ peste fînaț verde și a întîlnit acolo buboaie și orbalț, și le-a zis unde vă ducețĭ? Mergem la N. N. bolnav creștinat. Voĭ nu mergețĭ acolo, căcĭ eŭ am fost la el și l-am mîngîiat și l-am liniștit cu cuvintele luĭ D-zeŭ sfîntul, și aŭ remas bubele și orbalțul de la 9-8, de la 8-7, de la 7-6, de la 6-5, de la 5-4, de la 4-3, de la 3-2, de la 2-1, de la unul nicĭ unul, nicĭ unul să rămîe în veciĭ vecilor amin.

Cu apa din ulcior să spală bolnavul de maĭ multe orĭ, apa însă trebue să fie călduță.

Descîntecul de buba cea rea să face așa: să ia de la barbat cămeșa iar de la femee vre-un straiu, un ulcior pentru apă și patru pitacĭ de aramă și să duce la vrăjitore, după aceia merge vrăjitoarea cu ulciorul la pîrăŭ de dimineață foarte, și-l umple de treĭ orĭ cu apă neînceputá, însă în contra curentuluĭ apeĭ, și o varsă tot în pîrăŭ, apoĭ umple iarășĭ ulciorui de treĭ orĭ zicînd: Lăudat fiĭ Isuse Hristoase, bine aĭ venit apă limpede și repede, pe N. N. creștinat să-l curățĭ nu numaĭ de pacate și de bube, dar și de toate giunghiurile și boalele, nu fac aceasta de la mine, ci cu ajutorul luĭ D-zeŭ la care ne ajută și fiul și sf. Duh, amin! După aceia să întoarce în casă cu ulciorul cu apă din pîrăŭ, în care pune puțină sare, și o lasă pe vatră, apoĭ ia din foc nouă cărbunașĭ aprinșĭ și-ĭ stinge în apa din ulcior, și cu un cuțit face semnul cruceĭ pe ulciorul cu apă, apoĭ pune straele bolnavuluĭ înaintea foculuĭ și mornăește din gură următoarele: eŭ vă descînt bube înbojorate, bube uscate, buboaie înghimpătoare, bube umflate, bube putrede, bube pe dinăuntru, bube albe, bube inflamate, bube ascunse, bube pe dinafară, bube turbate, și orĭ cîte să află în omul acesta N. N. creștinat; eŭ vă descînt bube pe voĭ pe toate, ca să nu fie suparat N. N. și să eșițĭ din 300 de mădulărĭ a luĭ, ca să înceteze arderea, durerea, cum a încetat creşte-

rea petrelor după înălțarea luĭ Isus Hristos la ceriŭ. Eŭ te descînt bubă rea ca să eşĭ din omul creştinat, din cap, din crierĭ, din sîngele luĭ, din vinele luĭ, din urechile luĭ din auzul luĭ, din fruntea luĭ, din tîmplele luĭ, din ochiĭ luĭ, din vederea luĭ, din dinţiĭ luĭ, din încheeturile luĭ, din limba luĭ, din vinele luĭ, din coastele luĭ, din rărunchiĭ luĭ, din umeriĭ luĭ, de după gîtul luĭ, din spetele luĭ, din coatele luĭ, din degitele picioarelor luĭ, din peptul luĭ, din resuflarea luĭ, din plămîniĭ luĭ, din inima luĭ, din stomahul luĭ, din maţele micĭ a luĭ, din maţele marĭ a luĭ, din măruntaele luĭ, din ciolanele luĭ, din şoldurile luĭ, din genunchiĭ luĭ, din pulpele luĭ, din gleznele luĭ, din tălpile picioarelor luĭ, din toate 300 de mădulărĭ a luĭ, la care me-a ajută D-zeŭ tatăl, fiul şi sf. duh, amin. Bubă dacă eştĭ în cap eşĭ în sus afară, dacă eştĭ în stomah, în inimă eşĭ afară, dacă eştĭ bubă în şele, în şoldurĭ în genunchĭ şi pulpe eşĭ prin degetul cel mare de la picior, după cum îţĭ poruncesc eŭ şi după poronca luĭ D-zeŭ celuĭ viŭ şi a luĭ Isus din Nazaret şi a Maĭceĭ Domnuluĭ bine cuvîntată. Apoĭ să dă bolnavuluĭ apa aceia din ulcior ca să bei treĭ înghiţiturĭ şi să spală buba saŭ bubele bolnavuluĭ N. N. zicîndu-se: bubă rea dute la cînĭ, dute pe pustiĭ.

Maĭ aŭ o mulţime de prognosticurĭ ca: dacă cîntă cucul în luna luĭ Martie pe la început, atuncĭ are să fie anul mănos, cînd plouă vinerea mare înainte de sfintele paştĭ, atuncĭ are să fie anul săcetos. Cînd fulgeră şi tună mult în luna Iunie, atuncĭ vara are să fie nouroasă.

Maĭ sînt în uz la poporul valah şi alte multe descîntece vrăjĭ şi superstiţiĭ, care ar fi de prisos a le maĭ enumera aicĭ, avînd mare asămănare cu ale noastre.

Rominiĭ din valahia Moravă, astăzĭ nu maĭ vorbesc limba strămoşilor lor, cu toate că aŭ remas un număr însemnat de cuvinte din graiul lor cel vechiŭ după cum am arătat; dar oare prin aceia că şi-aŭ perdut limba şi-aŭ perdut şi naţionalitatea? căte sate în călătoria mea din Bithinia am întîlnit locuite de Grecĭ, şi cu toate acestea eĭ nu vorbeaŭ greceşte căcĭ îşĭ uĭtase limba, vorbeaŭ numaĭ turceşte, ba şi ce e maĭ mult, chiar slujba bisericească o făceaŭ în limba turcească, şi cu toate aceste susţin că sînt Grecĭ; în cîte sate am fost în ţinutul Secuilor peste munţĭ locuite de romînĭ unde nu să maĭ vorbeşte romîneşte ci

ungurește, și cu toate aceste nimene nu-ți va spune că sînt Ungur, îți va răspunde sînt Romîn, prin urmare perderea limbeĭ nu atrage după sine și perderea naționalitățeĭ, dar cu toate aceste este un element foarte însemnat a naționalitățeĭ, poate cel de căpitenie, și perderea eĭ, ușor poate atrage după ea și acea a conștiințeĭ de popor deosebit, de aceia trebue să ne silim de a cultiva pe cît să poate limba, acolo unde este desvoltată, și a o desvolta acolo unde este încătușată de elemente străine.

Astăzĭ în *Valahia Morava* sînt 150,000 de romînĭ, despre care statisticele țeriĭ în care locuesc nu vorbesc nimica precum nu vorbesc nicĭ de aceĭ ce sînt în Istria și Carniola, dar oare prin aceia ca aceștĭ romînĭ și-aŭ perdut limba și sînt la o departare așa de mare de noĭ, trebue să-ĭ uităm, trebue să-ĭ lăsăm în părăsire și să nu le întindem o mînă de ajutor? eŭ cred din contra că datoria noastră este de aĭ deștepta, de aĭ lumina și ale hrăni sentimentul național pe care eĭ pînă în prezent cu marĭ greutățĭ aŭ putut să-l păstreze, căcĭ deși astăzĭ vorbesc un dialect al lor slav, eĭ să deosebesc și să feresc a fi confundațĭ cu Cehiĭ și cu Moraviĭ de care sînt încunjurațĭ, și cînd sînt întrebațĭ ce sînt, eĭ îțĭ respund cu mîndrie sînt V*alah*, cu ajutorul nostru să sperăm decĭ, că vor trăi și de astăzĭ înainte ca Romînĭ, căcĭ Romînul în vecĭ nu piere!

G. Dem. Theodorescu

Origina Mavrocordaților *)

In numĕrulŭ trecutŭ alŭ *Arhiveĭ* [1]) s'aŭ publicatŭ observările d-luĭ Al. G. Mavrocordatŭ asupra *Istorieĭ Românilor* de d. Al. D. Xenopolŭ, observărĭ intitulate „Despre origina Mavrocordaților"'

Prin acelŭ studiŭ se demonstră că narațiunea despre genealogia familieĭ Mavrocordatŭ, inserată de principele Dimitrie Cantemirŭ în *Istoria imperiuluĭ otoman*, este nu numaĭ fantastică, dér și malițiósă; că pe Cantemirŭ l'a urmatŭ Carra și că asertiunile luĭ aŭ indusŭ în eróre pe d-lŭ Xenopolŭ, făcêndu'lŭ sĕ confunde căsătoria din 1623 a Domnuluĭ Munteniei Alexandru Mihnea, dișŭ „Coconul" cu Roxandra, fiica luĭ Scarlatŭ Constantinopoliténulŭ, atribuind'o luĭ Mateiŭ Basarabŭ la uă epocă cu 10 anĭ posterióră (1633).

Pe basa documentelor, autorulŭ stabilesce faptele următóre :

Dómna Roxandra, care n'avusese nicĭ unŭ copilŭ cu A-

*) Articolul s-a publicat cu ortografia autoruluĭ după dorinta sa. (Directiunea)

1) Anulŭ V, No. 3 și 4 pe Martiŭ—Aprile 1894.

lexandru Mihnea, la 1635 se căsătoresce pentru a doua óra, ca vĕdùvă de Domnŭ, cu Nicolae Mavrocordatŭ [2], originarŭ din Chios [3], de la care peste unŭ anŭ dobândi ca fiiŭ pe Alexandru Mavrocordatŭ Exaporitulŭ, «celŭ maĭ vestitŭ omŭ de statŭ alŭ orientuluĭ într'alŭ XVII-lea seculŭ, negociatorulŭ păciĭ de la Carlovitz (1699)». Alexandru Exaporitulŭ a luatŭ ca soţiă pe Dómna Sultana, fiica Dómneĭ Casandra, care şi dênsa erea fiica luĭ Alexandru Iliaşiŭ, descendinte alŭ luĭ Iliaşiŭ-Vodă, deci nepotŭ luĭ Petru Rareşiŭ, strănepotŭ luĭ Stefanŭ-celŭ-mare şi ast-felu derivândŭ din némulŭ luĭ Alexandru-celŭ-bun.

Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ fiindŭ copilulŭ Dómneĭ Sultana, resultă că Mavrocordaţiĭ domnitorĭ în ţĕrile române, deşi Grecĭ din partea taţilor, se puteaŭ lăuda că din partea mamelor îşĭ amestecaseră sângele cu alŭ celor maĭ renumiţĭ domnitorĭ aĭ Moldoveĭ.

Dómna Roxandra, elinistă erudită, veḑêndŭ că părintele sĕŭ Scarlatŭ (mortŭ la 1630) nu lăsase nicĭ unŭ băiatŭ, că prin urmare numele familieĭ avea sĕ i-se stingă, stipulă ca urmaşiĭ eĭ sĕ'şĭ alipéscă de numele patronimice, şi pe celŭ familiarŭ. Ast-felŭ pe portretulŭ principeluĭ Nicoale Mavrocordatŭ, pusŭ la începutulŭ scrieriĭ luĭ *De Officiis* (tipărită în Lipsca la 1722), numele'ĭ completŭ este „Iohannes Nicolaus Alexandri Mavrocordato *de Skarlati*“, identicŭ repetatŭ în traducerea germană a aceleiaşĭ lucrărĭ, făcută la 1739 ; apoĭ pe un esemplarŭ din Boccacio care'ĭ aparţinuse, domnitorulŭ a scrisŭ cu propria'ĭ mână: „Ex libris Io Nicolai Maurocordati *de Scarlatti,* principis Va. lahiae Moldaviae, 1728“ ; în fine Exaporitulŭ este datŭ de Haelbius [1] ca descendinte „e nobilissima stirpe *de Scarlati*“

1) Care la d. Xenopolŭ figuréză sub numele *Panţiris*, la alţiĭ ca *Pandeli*.
2) Născutŭ la 1599 şi mortŭ la 1640.
3) In „Commentatio *De studiis Iohanni Nicolai Maurocordatī* : princip Walahiae“ (Ienae, 1755).

Fiindŭ că cestiunea se presintă ca obiectŭ de cercetărĭ sciinţifice, cred că potŭ interveni în desbatere spre a da câte-va lămurirĭ, pe temeiulŭ unuĭ documentŭ de valóre: unŭ manuscrisŭ preţiosŭ, care de maĭ mulţĭ anĭ se află într'a mea posesiune.

Acelŭ manuscrisŭ de 70 foĭ fără paginatură, lungŭ de 20$^1/_2$ centimetre şi latŭ de 16, e legatŭ în scoarţă de piele cu chenarurĭ poleite, avêndŭ în frontespiciŭ marca séŭ blasonulŭ luĭ Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ, care servia şi ca stemă a ţĕriĭ. Formată din poleiélă apĕsată pe scoarţă, ea figureză la stânga capulŭ zimbruluĭ, la dreapta uă aquilă cu crucea în ciocŭ, ambele sub o corónă ducală, ca sĕ amintéscă posterităţiĭ că principele domnise în amêndouă ţĕrile. In colţurile patratuluĭ, ce înconjură stema, se citescŭ iniţialele *Iŏ. NI.* ΑΛ. *BO.* Descrierea technică a menţionateĭ steme se poate vedé în interesanta monografiă a amiculuĭ meŭ locot.-colonelŭ P. V. Năsturelŭ despre *Stema Românieĭ* [1]).

Manuscrisulŭ constă din treĭ părţĭ.

I.— La începutŭ suntŭ 24 versurĭ, care celebréză faptulŭ că Moldova şi Muntenia avuseseră fericirea d'a fi fostŭ alternativ „oblăduite" sub sceptrulŭ unuĭ principe, care îşĭ deriva originea din despoţiĭ regatuluĭ Sêrbieĭ, din Iageloniĭ Polonieĭ şi, prin Stefan-celŭ-mare, din Alexandru celŭ-bun alŭ Moldoveĭ. Două principate sub acelaşĭ domnŭ părea ca unŭ semnŭ prevestitorŭ alŭ uniriĭ. Ceva maĭ multŭ; orgoliulŭ naţionalŭ e fórte măgulitŭ, căcĭ poetulŭ nu esită a vorbi continuŭ despre Dacia:

Şi tótă Dacia multŭ se fericesce,
Cândŭ de a ta viţă se oblăduiesce,
Care'ĭ din despoţiĭ crăieĭ sêrbescĭ
Şi din Iageloniĭ aĭ celĭ leşescĭ.
Odrăslitŭ prin Stefanŭ etc.

1) Bucurescĭ, 1892, Paginele 64—65.

Poetulŭ dér încheia cu esortațiunea :

Dacia dér, ție cunună 'mpletesce
Cu slavă și cinste, și te'mpodobesce.

Prefața, care urméză pe 6 pagine, e uă dedicațiune adresată domnitoruluĭ de către Nicolae Roset vel logofĕtŭ. care între altele ḑice :

«... Acéstă maĭ de pe urmă socotélă, împreună și cu alŭ obștieĭ folosŭ, mi-aŭ datŭ îndrăznélă a aduna—din istoriele țĕrilor nóstre și a celor streine—pré luminata viță a slăvituluĭ mărieĭ tale némŭ, care, pe scurtŭ însemnândŭ-o, bunĕtățiĭ mărieĭ tale o afierosescŭ etc.»

Genealogia „pré slăvituluĭ némŭ» alŭ Mavrocordaților ocupă 3 pagine. Ea începe cu Alexandu-celŭ-bunŭ, alŭ căruĭ fiiŭ Iliașiŭ avu ca dómnă pe Sofia, sora regeluĭ polonŭ Vladislavŭ Iagelone, și ca fiiŭ pe Alexandru-Vodă. Dintr'acesta se născu Bogdan, tatălŭ luĭ Stefanŭ-celŭ-mare, ér Stefanŭ avu duoĭ fiĭ, pe Bogdanŭ și Petru Rareșiŭ. Celŭ din urmă se căsători cu Dómna Elena „din slăvitulŭ némŭ alŭ despoților crailor sêrbescĭ", cu care născu pe Iliașiŭ Vodă. Fiiulŭ luĭ Iliașiu, Alexandru-Vodă, avu ca fiică pe Dómna Casandra, ér fiica acesteia Sultana fu muma luĭ Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ, care ast-felŭ „din slăvitulŭ sânge a acestor marĭ și bunĭ Domnĭ să trage, adecă din vița Iaghelonilor, și a Despoților, și a Domnilor Dacieĭ".

Restulŭ de 46 pagine e uă spicuire din cronicĭ despre faptele de căpiteniă ale menționaților domnitorĭ, de la Dragoșiŭ până în zilele autoruluĭ, care numesce pe vodă *Iω̃* Nicolae Alexandru *de Scarlat* Voevod".

II.—Partea a doua a manuscrisuluĭ pórtă următorulŭ titlu :

„Luminata viță a némuluĭ pré luminatuluĭ, pré înălțatuluĭ și blagocestivuluĭ Domnŭ a tótă țara rumânéscă *Iω̃* Nicolae Alexandru Voevoda : scósă din létopisițele moldovenescĭ, cu porunca înălțimiĭ sale, de pré plecatul den

slugile măriei sale Constandinŭ Văcărescul̆ vel vistierŭ, la lét „ꙁсл̃е“ (7235—1727).

Acestŭ titlu e încadratŭ cu stâlpĭ şi înfloriturĭ colorate galbenŭ, verde şi roşiŭ. Pe verso se află stema ţěriĭ în forma celeĭ de pe scórţă, dér cu îngrijire desemnată şi frumosŭ colorată.

Pe 3 pagine urméză uă genealogiă, cam asemenea celeĭ precedinte, de la Alexandru-celŭ-bunŭ pînă la „măria „sa *Iŏ* Nicolae Alexandru Voevod, care s'aŭ coronatŭ de „la dumnezeŭ de doao orĭ Domnŭ Ţěriĭ Moldoveĭ şi de doao orĭ Ţěreĭ rumânescĭ“.

Testulŭ, de 25 pagine, e uă prescurtare despre domnitoriĭ enumeraţĭ în genealogiă. In partea finală se citescŭ cele următóre:

«Dómna Casandra aŭ avutŭ fiică pe Dómna Sultana, carea însoţindu-se prin împreunarea nunţiĭ cu vestitulŭ acela bărbatŭ şi dentru tăinuitoriĭ putérniceĭ împărăţiĭ a Otomanilor, cu Alexandru Mavrocordatŭ, are fiiŭ pre măria Sa *Iŏ* Nicolae Alexandru Voevod, maĭ ântâiŭ Domnŭ alŭ Ţěrăĭ Moldoveĭ, ér acum, cu mila luĭ dumnedeŭ, domnŭ alŭ Ţěrăĭ rumânescĭ, etc.»

Pe cândŭ testulŭ e scrisŭ caligraficesce cu caractere cirilo-grece şi de aceiaşĭ mână, pe marginea resumatuluĭ istoricŭ din prima parte se află scrise—cu altă cernélă, de altŭ condeiŭ şi negreşitŭ maĭ în urmă—nişte maxime de filosofie morală, cu litere şi în limba latină, pe atâtŭ de frumóse, pe câtŭ de nemerite, care arŭ puté servi ca nisce titlurĭ, aşia suntŭ de corespundětóre cuprinsuluĭ din testŭ. Étě cele cincĭ sentinţe latine, puse dedicaţiuniĭ mareluĭ logofĕtŭ Nicolae Roset:

Regis ab exemplo totus componitur orbis.
Virtus ipsa sibi proemium.
Historia est homagium quod heroum memoriae debemus.
Sapientia est regina virtutum.
Tunc felicia regna, quum aut philosophi imperabunt, aut imperantes philosophabuntur.

La acestŭ testŭ suntŭ adause alte 24 sentințe (dintre care una în limba italiană, ceia-ce dă a se presupune că autorulŭ lor a fostŭ vre unŭ eruditŭ misionarŭ), pe cândŭ la alŭ luĭ Constantinŭ Văcărescu nu figurézǎ nicĭ una. In schimb însě, la finele acestuĭ din urmă testŭ, se citesce —scrisă de aceiașĭ mână și cu aceiașĭ cernélă – traducerea în limba latină a primeĭ genealogiĭ.

III.—După cele douĕ compendie, manuscrisulŭ se termină printr'uă traducere prescurtată, în limba grécă, a esențeĭ coprinse în ambele genealogiĭ. Acéstă a treia parte, frumosŭ scrisă cu caractere grece cursive, pórtă semnătura Dómneĭ Smaranda: σμαράνδα δόμνα.

Aceste treĭ resumate, întocmite de unŭ mare logofĕtŭ alŭ Moldoveĭ, de unŭ mare vistierŭ alŭ Munteniei și de uă Dómnă, în grecesce, învederézǎ preocuparea luĭ Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ de a'șĭ stabili și documenta filiațiunea încă de pe cândŭ se afla pe tronŭ, spre a dovedi că e sânge din vechiĭ și glorioșiĭ Domnĭ românĭ, ér nu unŭ streinŭ veneticŭ, unŭ fundatorŭ alŭ regimuluĭ fanarioticŭ. Numele și datele concordă cu publicațiunea d-luĭ Em. Legrand (Paris 1886) și nicĭ amintirea despre *Scarlatu* nu e omisă din titulatura principeluĭ.

Câtŭ despre manuscrisulŭ ce posedŭ, ineditŭ pênĕ astădĭ, însemnĕtatea luĭ resultă pe de uă parte din felulŭ chârtieĭ, din caligrafiă, ornamentărĭ, legătură, etc., pe de alta din limbă și stilu'ĭ vigurosŭ, din împrejurarea că păstrézǎ semnătura grécă a Dómneĭ Smaranda. E probabilŭ că va fi aparținutŭ chiarŭ domnitoruluĭ séŭ vre unuĭ membru alŭ familieĭ: a fostŭ, în totŭ casulŭ, uă *carte domnéscă*. Alt-felŭ nu s'ar fi poleitŭ și împodobitŭ cu atâta luxŭ, nicĭ proprietarulŭ nu șĭ-arŭ fi permisŭ sĕ usurpe prerogativele princiare, puindŭ sĕ se graveze pe scórță stema țĕriĭ și sĕ

se reproducă la compendiulŭ din 1727 colorată în modŭ artisticŭ. Călugĕrulŭ Irineŭ (care nu specifică în ce monastire şi cândŭ se îndeletnicea cu cronografia), după versurile de la începutulŭ volumuluĭ, a scrisŭ următórea frasă: „acéstă *carte domnéscă*, iaste a luĭ Irineiŭ monah".

CALISTRAT HOGAŞ

Amintirĭ din o călătorie

(Urmare)

Soarele dispăruse acum după munţiĭ Borceĭ; cîte-va raze întîrziete tiveaŭ încă cu aur marginile rupte ale norilor, care, în straturĭ lungĭ şi violete, să întindeaŭ deasupra apusuluĭ; geana de azur limpede a ceruluĭ depărtat părea acum că să pleacă şi să uneşte cu geana de umbră a pămîntuluĭ. . S-ar fi zis că abizul închide porţile sale aeriene aşezate pe hotarele dintre noapte şi zi, saŭ că natura îşĭ pleacă, pentru odihnă, ochiul săŭ înflăcărat; amurgul sereĭ sosise pe înălţimĭ, iar din văĭ să rîdica noaptea către adîncurile largĭ ale văzduhuluĭ; nicĭ un glas nu să maĭ auzea, nicĭ o mişcare nu să maĭ simţia; viaţa circula greŭ şi amorţit în vinele lucrurilor, inima natureĭ bătea încet!

Cu privirea pierdută în albastrele deşerturĭ ale ceruluĭ, stăteam pe prispă răzămat pe un cot; iar sufletul meŭ, ca discul maĭ greŭ al uneĭ cumpene, să pleca, pe nesimţite, din lumea reală spre lumea visurilor şi a contemplaţiuneĭ pasive. Sînt momente, cînd fiinţa noastră să moaie, să topeşte, să împrăştie şi să pierde în nemărginitul tot al lucrurilor; cînd sufletul nostru, prin un proces de reală metempsicoză, străbate pînă în cele maĭ ascunse şi tainice fibre ale materieĭ inerte; cînd natura moartă, galvanizată de curentul activ al proprieĭ noastre cugetărĭ, pare a să înfiripa şi a trăi, în mod inconştient, viaţa scurtă a unuĭ vis saŭ a uneĭ colosale fantasmagorii. Tăcerea îmĭ ţiuia

în urechĭ, iar privirea scînteetoare a milioanelor de stele mă ținea hipnotic amorțit sub imperiul uneĭ estatice contemplațiunĭ.

— Eĭ bătrînule Fachir, strigă tovarășul meŭ într-un tîrziŭ, în Brama saŭ Nirvana te-aĭ confundat? Ia deranjază-te puțin și nu maĭ visa în limba sanscrită, pe care n-o înțelegĭ, nicĭ te maĭ strămuta cu fantazia în umbra pagodelor, pe care nu le-aĭ văzut. Aĭ face maĭ bine, să-țĭ adunĭ gîndurile de pe cărările departate ale închipuireĭ, să-țĭ stropeștĭ fața și mînile cu apa sacră a Gangeluĭ din valea Sabaseĭ și să acorzĭ un moment macar de îngrijire meschineĭ viețĭ de toate zilele....mie mi-e foame și somn.

— Eștĭ totdeauna ridicol, gingașul meŭ Kamadeva; aĭ aerul de a mă confunda cu bunică-ta, îĭ respunseĭ eŭ, cam suparat că mă trezise din visurile mele; dacă ți-e foame, vraĭ să-țĭ daŭ țiță și dacă ți-e somn, vraĭ să te legăn? Mînîncă și te culcă, pur și simplu, saŭ du-te la dracu și mie dă-mĭ pace.

— Iată ceia ce nu pot face, pentru moment, respunse tovarășul meŭ, rezămîndu-se cu spatele de păretele caseĭ, cu țigara în gură și picior peste picior. Ce vraĭ? Am și eŭ gusturile mele... da, am gusturile mele și chiar nostime cîte odată; în astă sară, de exemplu, mi-am pus în gînd să-mĭ fie dor de bunică-mea — Sărmana mea bunică! dacă n-ar fi murit prea de timpuriŭ, nu m-ar fi lasat, de sigur, să plec fără ea în această lungă și aventuroasă escursiune; și n-ar fi suferit să încredințez nobila piele a gingașeĭ mele ființĭ fantazieĭ dumitale de turist, ea m-ar fi însoțit pînă la marginele pămîntuluĭ, m-ar fi ținut pe palmă și m-ar fi aparat de lupĭ, de care, în paranteză vorbind, am o suverană frică......

Și cine știe cît ar fi continuat între noĭ acest dialog banal, dacă femeia de gazdă n-ar fi trimes pe Vasilică să ne cheme la masă. Era o masă în regulă cu farfuriĭ cuțite, lingurĭ, furculițe, pahare, solnițĭ și chiar față de masă. Nu mă înșelasem, cînd presupusesem, năcăjind pe Ion în pădure, că părințiĭ luĭ sînt oamenĭ cuprinșĭ. Curățenia era perfectă și, relativ la locul unde ne aflam, luxul și înbelșugarea să întîlnisă pe această masă țărănească. Căcĭ e o adevărată îmbelșugare și maĭ la urmă, chiar un lux, de a mînca în valea Sabaseĭ brînză cu smîntînă, scrob cu unt proaspăt, borș de puiŭ dres cu smîntînă și oŭ, puĭ fripțĭ,

etc. şi dacă nu e ceva neobicĭnuit e cel puţin de mirare, ca toate acestea să-ţĭ fie gătite şi puse înainte de o femee curată Curăţenia e o virtute, pe care o întîlneştĭ foarte rar la muntenii noştri. Cinarăm a la Luculus, fără însă ca din rămăşiţele ospăţuluĭ să să fi putut cumpara un palmac macar din vre-o provincie; eram prea flămînzĭ pentru a ne maĭ gîndi şi la bietul bucatar.

Cina fu scurtă şi presurată cu glume. Vasilică de esemplu, să pusese la masă între măsa şi mine şi, deşi copil de ţară, mînca totuşĭ foarte sistematic şi cu mult tact.

— Bine moş Vasilică, ziseĭ eŭ copiluluĭ cînd începurăm a lua din borş, dar tu mînîncĭ borşul pe dos; bine, maĭ văzut-aĭ tu pe cine-va să vîre întîĭ mămăliga în gură şi apoĭ să soarbă borşul? Intîiŭ borşul şi apoĭ mămăliga!

Copilul îşĭ opri lingura la jumătate calea spre gură şi să uită lung la mine; şi în privirea luĭ să citea o neîncredere aşa de nevinovată, încît şi lingura mea să opri la jumătatea drumuluĭ dintre farfurie şi gură. Stăturăm un moment uitîndu-ne unul la altul şi nu ştiŭ, dacă rîdeam eŭ de Vasilică orĭ Vasilică de mine. Orĭ cum însă, fie din greşală fie după sfatul meŭ, Vasilică sorbi întîiŭ borşul şi, cînd să vîre mămăliga, borşul îĭ curse din gură; toţĭ isbucniră de rîs, singur Vasilică, ruşinat şi cu ochiĭ înotînd în lacrimĭ, să înroşi şi rămase nedumerit.

— Dacă eştĭ prost, îĭ zise măsa, ştergîndul la gură şi pe dinainte; nu vezĭ că te necăjeşte şi vrea să-şĭ rîză de tine? Vezĭ ce păţeştĭ dacă nu te gîndeştĭ la ce-ţĭ spun oamenii? Cată-ţĭ de mîncare şi ia seama cum mînîncĭ.

In zadar căutăĭ să maĭ înşăl pe Vasilică: nicĭ să maĭ uita la mine, ci-şĭ căuta de mîncare metodic şi cu bagare de seamă. Incheiarăm cina sculîndu-ne şi făcîndu-ne cruce, Dintre toţĭ, Vasilică nu-şĭ făcu cruce ci să trase maĭ la o parte şi să părea că aşteaptă ceva.

— Dar bine moş Vasilică, ziseĭ, adresîndu-mă la băet, pe cînd ceĭ din casă strîngeaŭ masa; bravo! să vede că aŭ mîncat căţeiĭ crucea. Şi cu mînile la spete, mă uĭtam la el de sus în jos; el să părea că nicĭ nu mă aude; de cînd cu borşul, devenise duşmanul meŭ de moarte.

— Iar te aĭ apucat să-mĭ năcăjeştĭ băetul? zise femeia trăgînd cu Ion, la locul eĭ masa din mijlocul caseĭ; dă-ĭ pace că ştie el socotoala, luĭ.

— A! va să zică d-ta moş Vasilică eştĭ un om cu

socoteală? Vasilică însă nicĭ gîndea macar să bage în seamă vorbele mele.

Trecură cîteva momente cheltuite în banalităţĭ cu tovarăşul meŭ de drum. Cînd întorseĭ capul, văzuĭ pe Vasilică îngenunchiat în mijlocul caseĭ, cu faţa spre răsărit, cu mînele împreunate, cu mariĭ săĭ ochĭ pironiţĭ în văzduh, zicînd cu glas tare rugăciunea de mulţămire către Dumnezeŭ.

E o idee greşită de a crede cineva, că închipuirea îngerilor este o plăzmuire a fantazieĭ omeneştĭ; şi eŭ presupun că Rafael aŭ cules chipul îngerilor săĭ de pe faţa vre-unuĭ Vasilică pierdut în văile verzĭ ale Italieĭ... de altfeliŭ sînt îndreptăţit a crede aceasta: Vasilică avea nişte ochĭ aşa de marĭ, de limpezĭ şi de nevinovaţĭ! şi aceştĭ ochĭ, umbriţĭ de nişte gene lungĭ şi negre, eraŭ pironiţĭ atît de adînc în sinul unuĭ D-zeŭ necunoscut! In liniile de marmoră ale figureĭ sale de o ideală frumuseţă, aşa de intipărit era extazul credinţeĭ!.. îmĭ încrucişăĭ mînile pe piept, mă aşezăĭ drept pe picioarele mele şi, fără voe, întorseĭ faţa spre răsărit.. Şi înaintea fiecăreĭ silabe, ce învia ca fermecată pe buzele acestuĭ copil înclinat cu sfinţenie înaintea Dumnezeuluĭ săŭ, simţiam cum îndrăzneţul meŭ gînd îşĭ pleacă genunchiul săŭ înaripat, iar liniile scurte şi expresive ale figureĭ mele, simţiam cum să lungise pînă la dimensiunea uneĭ sacre monotoniĭ.... cugetătorul devenise automat, adevărul rece să topisă sub înflăcărata suflare a sublimeĭ credinţĭ, ateul devenise sfînt!.. De sigur cugetăĭ eŭ — există ceva şi maĭ pre sus de adevăr; şi acest ceva e nemărginitul ascuns sub haĭna nepătrunsă a misteruluĭ. Credinţa! Dar ce altă poate fi credinţa, dacă nu avîntul orb şi contopirea minţiĭ şi inimiĭ noastre în plăzmuirea bolnavă a uneĭ fiinţĭ aşezate dincolo de hotarele judecăţeĭ omeneştĭ, şi pe care omul a înbracat o cu antitezele tuturor mizeriilor sale? A uneĭ fiinţe căreia, în loc de slăbiciune, ĭ s-a dat atotputernicia; în loc de ignoranţă omniştiinţa; în loc de cruzime şi barbarie, mila şi îndurarea; în loc de ură, dragostea; în loc de moarte nemurirea; iar în loc de nestatornicia şi scurtimea lucrurilor omeneştĭ, eternitatea şi existenţa fără început şi fără sfîrşit?.. Ca un alt Prometeŭ, omul, cu focul smuls din propriul săŭ suflet, şi-a făurit pe Dumnezeul săŭ!... O! dacă ar fi lasat cel puţin pe acest D-zeŭ la cîrma lumilor răsărite din

haos sub puternica şi fecunda luĭ suflare!.. omul, atuncĭ, ar fi avut cel puţin gloria uneĭ strălucite şi sublime ficţiunĭ poetice. Din nenorocire l-a tîrît în tina tuturor mişeliilor sale şi l-a făcut escamator şi gazdă de hoţi în Egipt; ucigaş şi vărsător de sînge în pustiile Arabieĭ; imoral la Cananeenĭ, Amoreenĭ şi Amalechiţĭ, sperjur sub cortul luĭ Abraham, neguţitor înaintea Sodomeĭ şi Gomoreĭ: iar în mîna D-zeuluĭ blîndeţeĭ şi al îndurăreĭ aŭ pus făclia incendiuluĭ şi sabia măceluluĭ; din D-zeul păciĭ a făcut D-zeul rezboaelor, din D-zeul dragosteĭ, D-zeul ureĭ şi a patimilor josnice... şi în toate acestea logica poate n-a lipsit. I s-a urît omuluĭ de la o vreme să vadă pe D-zeul săŭ aşa de sus; l-a scoborît lîngă el şi Crizalida, lepădînd aripele sale de lumină, a devenit verme urît şi veninos. Şi cu toate aceste reflecţiunĭ, carĭ o-dată îmĭ vor servi de pasport la muncile eterne, totuşĭ simţiam cum întreaga mea fiinţă să topeşte sub imperiul de foc al uneĭ nouă şi necunoscute simţirĭ. Ce n-ar da astăzĭ bătrînul meŭ suflet, să poată încă odată gusta o clipă, macar, din candoarea şi dulcea nevinovăţie a intipăririlor trecute! Priveam şi ascultam cu toate puterile fiinţeĭ mele pe acest alb, mic şi înaripat înger, rugîndu-se în văzduh; iar sufletul meŭ, ca sub o suflare fermecată, îşĭ pleca îndrăzneaţa luĭ frunte sub rugăciunea clară şi ferbinte ce trimetea acest copil D-zeuluĭ seŭ.

— Şi de ce nu? mă întrebam eŭ, schimbînd tema cugetăriĭ. A crede! dar a crede, a te amăgi pe tine însuţĭ, a-ţĭ făuri o minciună strălucită, care să te adoarmă ca un cîntec de leagăn, e tot ce poate fi maĭ dulce pentru un suflet muncit de insomnia înţelepciuneĭ de astăzĭ. A sonda natura culcat a lene la umbra unuĭ idol, a te nutri cu adevăr şi a te sătura cu minciună, a bea din paharul raţiuneĭ pure şi a te îmbata de nectarul ameţitor al credinţiĭ: iată un complex de antiteze care pe categoriĭ, ar putea fi aşezate la ceĭ doĭ polĭ aĭ sufletuluĭ omenesc! Şi de ce nu? orĭ sufletul nostru să fie predestinat a nu găsi, în vremĭ de restrişte şi grea cumpănă, nicăirĭ un adăpost?.... Ce n-aşĭ fi dat în unile împrejurărĭ ale vieţiĭ mele să fi putut avea o credinţă! Aşĭ fi crezut, aşĭ fi sperat, aşĭ fi iubit şi aşĭ fi schimbat, pentru un minut măcar, delirul arzător al vieţeĭ pe somnul plin de visurĭ înflorite ale unuĭ copil.... nu ştiŭ dacă n-am încheiet şirul acestor reflexiunĭ. Aruncînd anatema asupra tuturor celor ce mi-aŭ luminat mintea şi

inima..... Ştiŭ însă că mi-a trecut prin minte bizara idee de a-mĭ plăzmui o religiune a mea, dar numaĭ a mea!... A fi Mohametul unuĭ popor e de sigur o glorie; a fi însă Mahometul meŭ propriŭ, e fără îndoeală o glorie mult maĭ mare, de oarece eŭ singur sînt maĭ îndărătnic decît toate popoarele la un loc.

— Bravo! moş Vasilică, foarte frumos, moş Vasilică, minunat, moş Vasilică, ziseĭ copiluluĭ care-şĭ terminase rugăciunea şi care, sculîndu-se, să lipise de mă-sa; dar bine, cine te-aŭ învăţat pe tine să te închinĭ şi să te rogĭ aşa de frumos? Drept răspuns, copilul să lipi maĭ aproape de măsa privindu-mă pe sub gene, fără a-şĭ rîdica faţa. De cînd cu borşul, Vasilică devinise duşmanul meŭ de moarte.

— Eŭ, respunse femeia, uitîndu-se la copil de sus în jos şi depărtînd cu mîna părul ce-ĭ căzuse şi-ĭ acoperia fruntea.

Atuncĭ aş putea să te întreb şi pe d-ta cine te-aŭ învăţat.

— Eŭ sînt de la Fălticenĭ şi-am învăţat la şcoală.....

— Cu alte cuvinte d-ta ştiĭ şi carte?

— Cît n-am uitat-o, o maĭ ştiŭ.

Nu merseĭ maĭ departe cu cercetările în această privinţă. Mă mulţămiĭ a rămînea foarte mirat. De altfeliŭ această descoperire mă bucură fără să ştiŭ pentru ce.

— Şi de mult aĭ schimbat Fălticeniĭ cu valea Sabaseĭ?

— Or hi vr-o unsprezece aĭ.

— Va să zică: cînd aĭ venit în Sabasa, aveaĭ pe Ion cu d-ta? Aĭ fost măritată în Fălticenĭ?

Eŭ n-am fost măritată nicĭ odată şi nu sînt nicĭ amu. Pe Ion l-am luat odată cu tată-săŭ, îmĭ respunse femeia roşindu-se puţin şi făcîndu-şĭ treabă prin casă.

Ştieam maĭ mult de cît trebuia; o gospodărie ca multe altele între ţaraniĭ noştri, o mică aventură de amor între o fată saracă de la tîrg şi un văduvoiŭ bogat de la ţară; iar ca încheere, un concubinaj, pe care un pîrdalnic de butuc venise să-l turbure puţin: omul trăia olog la vitele luĭ, iar femeia cu picioarele întregĭ la casa omuluĭ. De altfeliŭ Vasilică era totdeauna faţă, spre a mărturisi că femeia nu-şĭ perduse tocmaĭ în zadar ceĭ 28 de anĭ ce părea că-ĭ are. Fu un moment cînd crezuĭ că Ion să uită la mine cam chiorîş şi că priveşte cam aprins pe mama luĭ vitrigă; eram pe punctul de a crede, că mă găsesc în va-

Iea Sabaseĭ faţă cu o nouă ediţie a vreu-nuĭ incest antic; iute însă mă desamăgiĭ.

— Poate-ţĭ odihni oleacă zise femeia; îţĭ fi obosiţĭ?

— E şi vremea dragă jupăneasă îĭ respunseĭ; eŭ unul m-aş culca afară, dar s-a cam înorat şi noaptea poate să aducă ceva.

— Dar nicĭ nu-ĭ nevoe, să grăbi a-mĭ respunde ea; treĭ paturĭ sînt de ajuns pentru treĭ oamenĭ.

— Dar sîntem patru cu Ion.

— Ion să culcă afară! numaĭ iarna doarme în bordeiŭ. Şi în timpul acestuĭ dialog, Ion să şi dusese să să culce. Un fior rece îmĭ străbătu tot corpul, făcuĭ cîţĭ-va paşĭ prin casă fără a zice nimic.

— Maĭ la urmă culcă-ne cum vreĭ şi unde vreĭ, adăogăĭ eŭ; pentru noaptea asta sîntem aĭ d-tale. Aĭ putea să ne culcĭ şi în pod.

— Podul e cam slab, respunse ea pe un ton glumeţ şi mă tem să nu cădeţĭ vre unul de sus şi să vă scrintiţĭ vre-un picior.

— Atuncĭ ne-om culca pe pat spre ea cădea maĭ de jos; cu chipul acesta n-o să fim în primejdie de a ne scrinti ceva, ziseĭ eŭ pe acelaşĭ ton şi uitîndu-mă ţintă în ochiĭ femeeĭ.

— Paturile sînt destul de late şi n-o să cădeţĭ, respunse ea, plecîndu-şĭ ochiĭ.

Cu atît maĭ bine, ziseĭ, uitîndu-mă la paturĭ; sînt în adevăr aşa de late, încît la nevoe ar putea dormi chiar doĭ alăturea.

La rîndul eĭ, femeia să uită ţintă la mine şi cu o privire care-mĭ făcu efectul uneĭ descărcărĭ electrice, îşĭ înfipse ochiĭ eĭ pînă în fundul ochilor meĭ, fără a zice un cuvînt.

Şi în aceştĭ ochĭ ardea focul întunecos şi umed al patimiĭ înăduşite: iar sub văpaia, care începuse poate a-ĭ biciui sîngele, chipul acesteĭ femeĭ să transfigurase: buzele eĭ subţirĭ şi intredeschise îmbracase încarnatul trandafiriŭ şi umed al voluptăţeĭ; nările subţirĭ şi mişcătoare ale nasuluĭ eĭ tremuraŭ ca aripile unuĭ fluture imprudent, ce moare hipnotizat în flacăra uneĭ lumînărĭ; iar îndosul buzelor, spasmotic şi uşor mişcate de convulsiunile pătimaşuluĭ eĭ sînge, ivoriul alb al dinţilor îşĭ arăta, cu un teliŭ de pudoare, dispoiata luĭ castitate. Numaĭ strunga îngustă din-

tre incizivii superiori, însemna pe un plan alb cărarea neagră a păcatului.

Cerul prevestea o noapte furtunoasă, prin întuneric ajungea pînă la noi fîşîitul colosal al vîntului, care să scurgea ca o mare aeriană printre frunzişul ascuţit al codrilor de brazi. Zigzagul de lumină al cîte unui fulger rar, tăia brazde de foc în întunericul adînc, iar, în răstîmpuri, huruitul departat al unui tunet străbătea creştetele înalte ale munţilor pierduţi în noapte.

Pe cele trei paturi erau acum făcute trei aşternuturi; cîte-va poclăzi, cari împreună atingeau grosimea unei saltele, erau curat acoperite cu cîte o prostire, iar la căpătăiu erau puse cîte două perne atunci chiar înfăţate. Fără multă ceremonie tovarăşul meu să descălţă, să desbrăcă şi să trînti în pat cu faţa la părete. După un sfert de oară, pînă ce să mă desbrac şi eu, fericitul meu tovarăş fosăia ca o cucoveică sub streşina unei biserici. Somn greu şi visuri urîte îi dorii eu în gînd.

— Ostenit trebue să fi fost cuconaşul ist tînăr, observă femeia, privind pe tovarăşul meu cum doarme de adînc.

— Cînd tot sui şi tot scobori cum au făcut el astăzi, nu-i de mirare să fie ostenit, doar n-o fi cumpănă de fîntînă, căci numai ia nu osteneşte, deşi veşnic sue şi scoboară....

Vasilică, mamă, închide ochii şi dormi, zise femeia băetului, care, după ce să suisă în pat, să şi culcase la părete.

Băetul închise ochii.

Cam pe o parte, cam cu faţa în sus, să culcă şi femeia la margine lîngă băet, aducîndu-şi mîna stîngă sub cap, iar cu dreapta acoperindu-şi picioarele cu fusta.

— Dar d-ta nu te culci? mă întrebă ea, fără a să uita la mine.

Eu trăsăsem în adevă masa lîngă pat, pusesem lumînarea pe masă şi scosesem cîte-va foi de hîrtie albă pentru a scrie.

— Mi-au fugit somnul deocamdată, dar o să mă culc şi eu mai acuş.

— Hm!... făcu femeia şi nu mai zise nimic.

Să făcu linişte.

Rezemăi fruntea pe mîna stîngă iar cu creionul din dreapta începui a trage linii fără înţeles pe o foae albă de hîrtie;

Aceasta e cel puţin vraja, cu care de multe orĭ, izbutesc a-mĭ aduna gîndurile împrăştiete ; şi de astă dată, pînă întratîta să speriesă gîndurile mele şi atît de departe fugiseră, în cît pierdusem nădejdea, că liniile mele fermecate să le maĭ poată aduce la urma lor. Totuşĭ în cele din urmă, izbutiiŭ, şi Vasilică, cu figura luĭ de înger. să arată cel întîiŭ închipuireĭ, mele aşa cum îl văzusem cu un minut maĭ înainte. în genunchĭ, rugîndu-se Dumnezeuluĭ săŭ. Cu o uşoară schimbare de personage şi după simţul meŭ literar, înjghebăiŭ aproape dintr-un condeiŭ, următoarele versurĭ :

Ora pro nobis

Copila mea priveşte, cum brazde lungĭ de pară,
Despică cerul nopţiĭ, adînc posomorît;
Şi tunetul, ascultă, cum face să tresară
Pe-a luĭ eterne baze pămîntul neclintit!

Din Nord turbate vînturĭ alerg deslănţuite,
Şi şuer, gem şi urlă pe-al munţilor gît larg,
Ş-a ploiĭ marĭ bobiţe, din nourĭ de plumb rupte,
Ca grindina-n restîmpurĭ, pe-al nostru geam să sparg.

E oara de peire, îngrozitoare oară!
Puterea din adîncurĭ sprinciana şi-a-ncruntat,
Să clatină văzduhul ca frunza cea uşoară,
In peptul omeniriĭ suflarea a-ngheţat!

Să ne rugăm copilă! Prin tunete şi vînturĭ,
A inocenţiĭ rugă străbate pîn' la cer.
De rugăciunea noastră plăpînde florĭ de cîmpurĭ,
Pacatele învinse cu noaptea fug şi pier!

Şi maĭ întîiŭ, te roagă, copilă, pentru mine;
Eŭ care veşnic rîs-am de cel ce să ruga,
Sînt slab în astă oară; las fruntea-mĭ să să-ncline
Sub sarcina căinţeĭ; mă pun sub paza ta!

Orbit de necredinţă, călcat-am în picioare
Şi cerul şi pămîntul, Satan şi Dumnezeŭ,
Nimic avut-am sacru şi, fără remuşcare,
Spre cerurĭ îndreptat-am blestem amar şi greŭ!

Zdrobite de durere, palide despletite,
Pe-a munţilor ţărină văzuĭ plîngînd femeĭ,
Şi-am rîs de-a lor durere, de-a lor fiinţĭ iubite,
Şi-am rîs.... orbire crudă! de însu-şĭ morţiĭ meĭ.

Mizeria în trenţe, de foame gîrbovită,
C-o voace slabă, stînsă, dinarul mi-a cerut;
Dar eŭ, voios şi mîndru, în haină strălucită,
Gîndind la fericire, am rîs şi am trecut.

Ş-apoĭ o vorbă încă, o vorbă rugătoare
Îndreaptă cătră cerurĭ şi pentru maica ta:
Ia încă-ĭ nepătată! Dar, slabă muritoare,
În ceasurĭ de durere, orĭ n-a greşit şi ia?

De sigur, aniĭ tinerĭ iĭ puseră pe frunte
Cunună de iluziĭ şi blînde cugetărĭ;
Dar cînd veni durerea cu ghiarăle eĭ crunte,
Cu gura-ĭ însătată de-amare sărutărĭ,

Atuncĭ, în al eĭ suflet, orbire-nşălăciune,
Pacatul trist şi negru orĭ nu s-a zimislit?
Şi, căutînd să scape de chin ş-amărăciune,
Orĭ cine-ar putea spune atuncĭ de n-a greşit?

Şi pentru toţĭ te roagă. Bogaţiĭ ceĭ puternicĭ,
Ateul fără suflet şi fără Dumnezeŭ,
Săracul fără pîne, ceĭ slabĭ şi ceĭ nemernicĭ,
Aŭ toţĭ acūm nevoe de ajutorul tăŭ!...

Să ne rugăm, copilă; prin tunete şi vînturĭ,
A inocenţiĭ rugă străbate pin' la cer.
De rugăciunea voastră, plăpînde florĭ de cîmpurĭ,
Păcatele învinse cu noaptea fug şi pier!

Cînd rîdicăiŭ ochiĭ de pe hîrtie, gîndurile mele, scapate din tiparul strîmt al versuluĭ, să simţiră fericite de a nu maĭ bate darabana Thalieĭ saŭ a juca pe cele paisprezece picioare ale Alexandrinuluĭ; de astă-dată, cel puţin, mi să părea mie, că a-ţĭ îmbrăca gîndirea largă în haina îngustă a versuluĭ, şi a-ţĭ măsura adîncimea simţireĭ cu scurte iambe şi dactile, e o prostie şi goală şi pretenţioasă.

Luminarea maĭ să trecuse şi flacăra eĭ să necăjia să mistue un muc negru maĭ gros şi maĭ înalt decît ea. Umbrele, adăpostite maĭ înainte prin unghere, eşiseră şi, de frica lumineĭ, înaintaŭ tiptil pe paturĭ...

Dormĭ decĭ, adînc e somnul tăŭ
Şi înfloritor de visurĭ
Ce-n juru-ţĭ zbor, ş-aduc mereŭ
Pe buza ta surisurĭ.

Cugetăĭ eŭ privind pe Vasilică care dormea somnul fericit al copilărieĭ.

Cînd mă sculăĭ a doua zi, cerul era limpede şi soarele sus. Tovarăşul meŭ să sculase maĭ înainte şi posomorît stătea afară pe prispă plecat asupra uneĭ opincĭ, pe care o tot sucea şi o învîrtea pe-o parte şi pe alta.

— Cu ce ţi-a greşit biata opincă de-o tot suceştĭ aşa amice? îl întrebăĭ eŭ.

— Cu ce greşesc toate opincele universuluĭ; s-a rupt şi uite ce spărtură mare tocmaĭ în talpă.

— Eĭ şi? pune ceva pe dinăuntru ş-o astupă.

— Pe din lăuntru astupĭ d-ta opincile sparte?

— De sigur!

— Drept respuns să uită în ochiĭ meĭ cu ironie şi înţeles.

— Eştĭ un... şi prea de dimineaţă ţ-a venit gustul de...

— Proh pudor!.., Iţĭ fac complimentele mele fericitule adorator al Stercuţeĭ.

— La dracu, asprul meŭ cenzor, mă puĭ în cheltuială de finale latineştĭ spre a nobiliza numele ce ţi să cuvine... află dar rigidul şi austerul meŭ Porciŭs, că mulţimea de Dumnezeĭ, plăzmuită de închipuirea omenească, n-are altă ţintă, de cît aceia de a înlesni cuĭ-va putinţa de a să închina la ceva orĭ cînd şi orĭ unde. N-aĭ putea să-mĭ spuĭ prin urmare, pentru ce nu s-ar închina cineva Stercuţeĭ în valea Sabaseĭ?

— Nu prea ştiŭ, în adevăr pentru ce; în tot cazul, teoriile d-tale aŭ un suveran miros de anticitate.

— Ador anticitatea moralistul meŭ.

— Serios?

— Aşa de serios încît eŭ presupun că cel maĭ deştept

om din lumea romană era Antoniŭ şi cel maĭ prost Octavian ([1]).

— Aĭ dreptate, zise tovarăşul, meŭ după un minut de cugetare; aĭ dreptate ; uĭtasem că deşteptăciunea stă cîte odată alt undeva decît în cap.

— Sper aşa dar, castul meŭ Telemac, că nu veĭ maĭ avea nefericirea să staĭ la îndoială asupra unuĭ adevăr aşa de simplu. Şi maĭ sper că, de azĭ înainte, nu veĭ maĭ pune atîta preţ pe o tidvă care nicĭ de băut apă nu e bună.

— Şi cînd scriĭ versurĭ, spune-mĭ rogu-te pe ce puĭ d-ta preţ?

— Precum vezĭ, sînt dispus a mă condamna singur la un curs în regulă. Aşĭ pute să-ţĭ spun, între altele, că din cele nouă Muze, patru şi jumătate, cel puţin, urcă Olimpul, pe un alt Pegaz decît cel mitologic ; dar nu am obiceiŭ, scumpul meŭ, să ţin lecţiunĭ în regulă, înaintea unuĭ auditor compus din o săcătură ca tine şi din o opincă ruptă, care are, cel puţin, bunul simţ de a tăcea şi a asculta.

Faţa cu asprimele vieţiĭ fizice, tovarăşul meŭ era un adevărat codaş ; în schimb însă era un mare filosof, faţă cu torturele morale ce-ĭ pricinuiam. Astfeliŭ, amorul luĭ propriŭ era nevulnerabil, şĭ orĭ cît de adînc aş fi vîrît eŭ colţiĭ în el, tovarăşul meŭ ar fi remas, totuşĭ, rece şĭ neturburat ca şi statua nepăsăreĭ. Era tocmaĭ opusul meŭ ; de aceia îl numiam eŭ, adese, scumpa mea antiteză. Totuşĭ, cînd îĭ venia la îndămînă, îmĭ plătia cu dobîndă toate îm-

---

1) Istoria face din Octavian un model de virtute şi moravurĭ severe, deşi era tot aşa de depravat şi de corupt ca şi Antoniŭ. Sueton ne spune că el nu căpătase adopţiunea luĭ Caesar, decît prostituîndu-se acestuia; Adoptionem avunculi stupro meritum.

O scrisoare a luĭ Antoniu către August era concepută în aceştĭ termenĭ:
Ita valeas ut hanc epistolam cum leges, non inieris
Testulam, aut Terentillam, aut Rufilam, aut Salviam, aut omnes.
Anne refert ubi et in quam arrigas?

Pe scena teatruluĭ era în public desemnat sub epitetul de Cinaedus (neruşinat).

Exilul luĭ Ovid pare a se datori faptuluĭ, că acesta a surprins pe August în incest cu propria sa fiică Iulia.

E cunoscută apoĭ epigrama adresată de Octavian Fulvieĭ!
Quod.... Glaphyram Antonius, hanc mihi poenam
Fulvia constituit, se quoque uti....
Ant.... aut pugnemus, ait! Quid quod mihi vitâ
Carior est ipsa mentula, signa canant.

Nu îndrăznim a traduce toate acestea.

Iată pentru ce Ariosto zicea despre August:
Non fu si santo ne benigno Augusto
Come la tromba di Virgilio suona.

prumuturile; şi era de cele maĭ multe orĭ foarte solvabil. Astfeliŭ să mulţămi a-mĭ răspunde:

— Cît sînt eŭ de săcătură şi opinca mea de înţeleaptă, nu ştiŭ; observ însă că soarele e un mare gogoman.... Ia priveşte, ce sus s'a suit pe cer, numaĭ ca să te vadă şi să te asculte.

— Vraĭ să zicĭ că e tărziŭ? Aĭ dreptate; putem pleca.

— Tocmaĭ, respunse el, terminînd de a-şĭ lega opinca pe picior, să plecăm.

— Doar nu-ţĭ pleca flămînzĭ, zise gazda noastră, care eşise din casă, gătită spelcă.

Tovarăşul meŭ, întoarse capul, o privi puţin, apoĭ să prefăcu că-şĭ maĭ inspectează opincile şi începu să mornăiască sirgur.

Diminiaţa să scula,
Faţă palidă-şĭ spăla.....

— Eĭ, amice, îl întrerupseĭ eŭ, ia lasă-ncolo pe Mărioara Florioara şi nu maĭ căuta pricină nu ştiŭ căruĭ Arhanghel că s-a arătat în taină uneĭ fecioare, nicĭ bătrînuluĭ din Nazaret, că s-a însurat cu o fată tînără; ia să plecăm.

— Sînt dispus în adevăr să ert pe toţĭ arhangheliĭ; nu pot însă erta bătrînuluĭ din Nazaret, că s-a topit sub focul a doĭ ochĭ negri, precum n-aşĭ putea erta unuĭ gheţar, care s-ar desface sub două raze de soare.

— Iartă pe cine vraĭ şi condeamnă pe cine pofteştĭ; aĭ gustul de a evoca la tribunalul tăŭ pămîntesc pe toate umbrele biblice, fie; te rog însă nu maĭ lungi vorba şi haĭ să plecăm.

Stătu un moment fără a-mĭ răspunde; apoĭ privindumă cu un aer hotărît:

— Intîiŭ, zise el, numărînd pe degete, rar şi metodic, mi-ĭ ruptă opinca; al doilea, acest afurisit de sfîntul soare s-a sculat prea de dimineaţă şi, fiind obosit, o să-ĭ vie fantazia să să suie în spatele mele, ceia ce nu-mĭ vine de loc la socoteală; al treilea, mi-ĭ foame şi al patrulea, mi-ĭ somn, fiind că eŭ astă noapte, în loc să dorm, am visat fel de de fel de dihăniĭ, care rînjiaŭ la mine.

— O să sfîrşeştĭ cu fleacurile?

— Ştiĭ că n-am obiceiŭ de a glumi.

— Aşa dar?

— Aşa dar fericitule Ulise, poţĭ urma călătoria; cît despre tînărul Telemac, lasă-l fără mentor în grota Calipseĭ

pînă mînĭ, cînd te va ajunge unde-ĭ veĭ poronci. Trebue, precum vezĭ, să mĭ cîrpesc opinca, spre a-mĭ apara tălpile contra mozaiculuĭ cu care părintele ceresc a îmbract văile şi potecile munţilor săĭ.

— Inainte de toate, aş dori să ştiŭ, dacă eştĭ în toate minţele, saŭ dacă trebue să recurg la vre-un leac de căpială? In care parte a gingăşieĭ tale ţi să află, de exemplu, mintea, pentru moment?

— Zi tot ce vreĭ; eŭ însă nu plec pînă mîne dimineaţă.

— Dragă jupăneasă, ziseĭ adresîndu-mă cătră femeie, mi să pare că o să ne găzdueştĭ încă o noapte: tovarăşul meŭ e cam obosit şi nu poate pleca astăzĭ; l-aşĭ lăsa singur dar mi-ĭ teamă să nu rătăcească şi să-l mînînce vre-o dihanie.

— Bucu .... ros, voi să zică femeea; dar tovarăşul meŭ îĭ luă vorba din gură.

— Ştiĭ ce, una, dragă jupăneasă? Lasă bucuria la o parte, căcĭ eŭ m-am resgîndit; cred că e maĭ bine să plecăm, mi-a trecut şi foame şi somn şi oboseală.... ba mi sa pare că chiar opinca s-a cîrpit singură.... Am să te fac să visezĭ mîţe zburlite, adăogă el adresîndu-se la mine.

Şi pînă ce să sărut pe Vasilică, cu vaĭ nevoe, pînă ce să strîng prieteneşte mîna femeeĭ, pînă ce să-mĭ ieŭ remas bun de la toţĭ şi de la Ion, tovarăşul meŭ şi ajunsese la poartă.

— Dar bine, amice, ziseĭ călcîndu-l din urmă, niciĭ măcar ziua bună nu-ţĭ ieĭ de la o casă care ţi-a dat de mîncat, de băut, de odihnit şi de dormit?

— Şi maĭ ce? zise el ca şi cum avea respunsul gata.

Inţelesăĭ că trebue să tac şi tăcuĭ.

— Nu-ţĭ dă mîna să-mĭ respunzĭ? Eĭ bine, continuâ el, afla că de voĭ ajunge deputat, fie chiar în ţara Turcească, am să propun o lege relativă la ologĭ, pentru că nu îninţeleg că cineva, dacă e olog, să nu stee pe lîngă casa luĭ; auzĭ? să visez eŭ feliŭ de feliŭ de dihăniĭ, din cauza uneĭ Diane sfrijite şi a unuĭ Endimion cîrn! Inţeleg să fi avut cel puţin un nas clasic ca al meŭ, dar aşa..... fi! .... ce scandal.

Şi măsura drumul scaldat de soare cu paşĭ de cocostîrc.

Eram hotărît a nu-ĭ răspunde, ci a-l lăsa să-şĭ verse focul, cum îĭ va plăcea.

— A! continuă el, nu poate prin urmare să scape cineva de Bacante şi de Satirĭ nicĭ în valea Sabaseĭ? Auzĭ! Işĭ îmbracă cineva faţa cu o barbă de popă, pentru a-şĭ îndosi lubricitatea simţurilor. Saŭ îşĭ ascunde femeea forma trupuluĭ sub o cămeşă de burangic, spre a nu arunca în ochiĭ lumiĭ goliciunea uneĭ murdare preotese a luĭ Bacus. De-aĭ fi Jidov, aĭ jura pe coarnele luĭ Moisi....

(va urma)

ANA CONTA CHERNBACH

Frateluĭ meŭ

Gîndu-mĭ trist la tine vecĭnic
Gîndul vesel, tot la tine,
Doar durerea despărţireĭ,
De-mĭ rămîne pentru mine!

File galbenĭ, slove negre,
Mi-aĭ lasat drept mîngîere
Ş-al tăŭ chip sapat în minte-mĭ
In privazul de durere.

ADELA XENOPOL

DORUL

Orĭ cît de mult să uĭt aş vrea
Trecuta mea iubire,
Totuşĭ în vecĭ veĭ rămînea
Stăpîn pe-a mea simţire.

Ca valul trecĭ şi iar resaĭ
Tu cel necunoscut,
Iubit în zilele de Maĭ
Ş-apoĭ pe vecĭ pierdut!

Ca şi atuncĭ icoana ta
O văd şi-acum sub gene
Lumină în privirĭ ardea
Pe sub pleoape a lene,

Tu liniştit lung mă priviaĭ,
Cu drag şi ieŭ la tine,
In zilele de vremĭ balaĭ,
Cernite pentru mine.

Şi nicĭ te ştiŭ cum te-aĭ numit
Nicĭ graiul tăŭ cum sună,
Căcĭ ca un fulger aĭ pĕrit...
Dar inima-mĭ nebună

Pururĭ te strigă şi te chiamă
Prin graiurĭ fără nume,
O! chip frumos fără de samă
Perit din a mea lume!

La sinul meŭ dorite, vin
Şi-a mele lacrimĭ toate
Pe faţa ta să curgă lin
Cum picur blînde şoapte;

Ca pe un prunc în dezmierdărĭ
Să te desfăt, blînd mire,
Cu-a mele triste cugetărĭ
Tălmace de iubire;

Şi-a capuluĭ comoară strîns
Pe căpătăĭ de sin
Lîngă obrazul ars de plîns
Să-l plec, o! vino, vin!

GÎNDIRĬ DE NOAPTE

Arde dunga, luminează calea miezuluĭ de noapte,
Tors-am mrejele gîndireĭ într-un luminiş de şoapte.

Peste lume să întinde pînza nebuloasă-a fireĭ,
Dorul meu să tot încinge urzînd visu-nchipuireĭ;

Şi de-adoarme timpul trîndav, mintea-şĭ toarce plinul caer,
Spornică, ne-adormită, ca luminile din aer.

I. LAUR

Pîrăul

Prin funduri adîncĭ de pădure
Curg apele unuĭ pîrăŭ,
Răceala și umbrele sure
Din inima codruluĭ beŭ.

De odată în ochiŭ de dumbravă
El esă încet clocotind
Și valul săŭ curge-a zăbavă
La soare ușor aburind.

Ișĭ țese din raze și valurĭ
Pîrăul un scut de balaur,
Iar stropiĭ ce-aruncă pe malurĭ
Sînt cuiburĭ de stele de aur.

In unda luĭ clară s-oglindă
Și floarea și cerul înalt
Și norul ce-n aer colindă
Și stropiĭ din valurĭ ce salt.

Și-a undelor sale netihnă,
Dă viață la cer și la floare;
Pe cînd în aeve-i odihnă
In sinu-ĭ e vecĭnic mișcare.

Dar numaĭ o clipă privește
La soare frumosul săŭ val;
O clipă, o lume s-urzește
In limpede-ĭ, umed cristal;

Și iarășĭ în codru s-ascunde
In codrul cel rece, umbrit
Și umbra, răceala pătrunde
In sinu-ĭ de-abia încălzit;

Și lumea din valu-ĭ să stînge
Al undelor luciŭ s-aŭ șters,
Prin codru cel negru el plînge
Maĭ trist și maĭ jalnic un vers;

Și cîtă-ĭ e calea de lungă
De-acolo de unde a venit!
Și cît va maĭ merge el încă
Păn-unde de soartă-ĭ menit!

I. Boniface-Hétrat

Primăvăraticul vînt

(Metru antic)

Primăvăraticul vînt vestindu-ne luna luĭ Prier
Dulce adie și-un gînd, ce vesel colindă prin crier
Țesă un cîntec voios. Pe aripa luĭ străvezie
Visul mă-ndrumă senin spre lumea de patimĭ scutită,
Lumea-amăgirilor dulcĭ. De-odată.... cu vocea eĭ trează
Mintea-mĭ șoptește încet: prea multe lăsat-aĭ în urmă
Ca să le uițĭ într-o zi! —De crezĭ tu că-țĭ e cu putință,
Nu te uita înapoĭ la șirul atîtor morminte
Unde iubiții tăĭ zac. Ca moartea e nepăsătoare
Vremea și totușĭ, fatal, ca stînca trecutul ne-apasă
Făr de răgaz! In zădar căta-veĭ-n seninele sfere,—
Vecĭnic de-un dor frămîntat, cu inima-n vecĭnica luptă,
Nopțĭ dureroase veghind,—uitarea și pacea dorită.
Giaba căta-veĭ rostirĭ să poțĭ tălmăci prin icoane,
Cât eștĭ de slab pe pămînt și cît țĭ-ĭ durerea de mare!
Cine-ĭ de vină? De ce, muncit de-a ta sete de-a *ști*,
Cauțĭ mereŭ să pătrunzĭ în tainele fireĭ întregĭ?...
Giaba te miștĭ într-un cerc, ce par'că-ntradins să restrînge...
Tîmplele-țĭ ard cînd ajungĭ din noŭ la-al tăŭ punct de pornire:

Stînca recade mereŭ, sărmane Sizif al gîndireĭ !
Suferĭ, că doară eştĭ om şi, vaĭ, nepăsarea e rece :
Suferĭ cînd vezĭ suferinţĭ, căcĭ sufletu-ţĭ plin e de milă ;
Om, aĭ dori să iubeştĭ, să samenĭ printr-oamenĭ iubirea,
Lumea ferice să-o vezĭ şi Gloata haină te minte !...
Giaba ţi-aş spune : *să crezi* în snoava de mult învechită,
Care în fragezii anĭ ca-un farmec te tot îngîna :
Prea e tîrziŭ să revii, în ia să găseştĭ mîngîere...
Calea-ĭ croită : fatal te-ndeamnă ea tot înainte ;
Decĭ înainte să mergĭ ! Sînt mulţĭ cari sufăr ca tine.
Gîndu-ţĭ să zboare mereŭ căcĭ viaţa, deşi e-o povară,
Prea te-aĭ deprins să trăeştĭ !,. In noaptea uitării disparǎ.
Cele ce fost-aŭ de mult ! şi cea maĭ cuminte povaţă
E ca să suferĭ tăcînd. Durerea-ĭ a omuluĭ parte ;
Numaĭ durere....
— Destul ! o, minte, ce ! tocmaĭ acuma
Recele-ţĭ glas îl ridicĭ ?.. o lasă-mă, nu maĭ cobi !
. . . .
Primăvăraticul vînt vestindu-ne luna luĭ Prier
Vesel adie şi-un gînd... cu monotonie de grier
Ţesă un cîntec de jale...

Glossa

Purtîndu-ţi fruntea în veci senină
Urmează-ţi calea înainte
Departe de a gloatei tină,
Călăuzit de gînduri sfinte.

Să nu urăştĭ pe nime-n lume,
Căcĭ prea de ură-ĭ lumea plină....
Fiĭ bun în al dreptăţiĭ nume
Purtîndu-ţi fruntea-n veci senină.

I. Boniface-Hétrat

Te lasă-n voiea minţeĭ tale
Şi-a inimeĭ ce nu te minte...
Pe-al vieţiĭ drum bătut de jale
Urmează-ţi calea înainte.

Marinimos, nu-ntoarce faţa
De la durere şi-o alină,
De vraĭ să afli un rost în viaţă
Departe de a gloateĭ tină.

De-ţĭ răsplătesc a ta iubire
Cu pizmă ceĭ săracĭ la minte,—
Respunde-le cu-o zimbire
Călăuzit de gînduri sfinte.

Călăuzit de gînduri sfinte
Departe de a gloatei tină
Urmează-ţi calea înainte
Purtîndu-ţi fruntea în veci senină.

Ca să te-mpacĭ...

Ca să te-mpacĭ cu tine însuţĭ
In lume nu căta răsplată..
Şi de te doare,—ascunde plînsu-ţĭ,
Să nu te rîdă biata gloată.

De dînsa tocmaĭ de fereşte,
Căcĭ prea la suflet e pitică
Să simtă—fruntea-ţĭ ce-ncreţeşte
Şi ce deasupra-ĭ te ridică.

Pe-acel ce vrea să te-nţeleagă
Tu să-l întimpinĭ cu iubire:
Un singur om e-o lume-ntreagă
Când cugetu-ţĭ şi-a ta simţire

In caldu-ĭ suflet se răsfrîng.

TRIOLET

Eĭ

Aceleașĭ năzuințĭ ne mînă.
Făcînd din două viețĭ o viață;
Decĭ... nu-s stăpîn, nicĭ tu stăpînă:
Aceleașĭ năzuințĭ ne mînă.

Tovarășĭ bunĭ, ne tot îngînă
Un cînt,—al inimeĭ povață:
Aceleașĭ năzuințĭ ne mînă,
Din două viețĭ făcînd o viață!

Iohanna Minckwitz [1]

Strigoiĭ de M. Eminescu

Traducere germană în versurĭ

> ...... flüchtig wie der Rauch, der über .die Erde dahingleitet. Ihre Blüte welkte wie die Blumen, wie Gras, das die Sichel dahin rafft. Linnen umhüllt ihre Glieder, und Erde deckt sie........

I.

Bleiche Kerzen strahlen weithin durch des alten Domes Gänge,
Prangend in metall'nen Leuchtern feierlich zu nächt'ger Stunde,
Da im weissen Brautgewande—meldet der Avaren Kunde —
Harald's anverlobte Gattin ruht entseelt in der Rotunde ;
Tief und dumpf erschallen ringsum frommer Mönche Grabgesänge.

---

1) Dăm în text traducerea Strigoilor luĭ Eminescu de D-şoara Iohanna Minckwitz. D-şoara Minckwitz este doctor în filosofie de la universitatea din Zürich, fiica cunoscutuluĭ filolog şi profesor Ioh. Minckwitz, acum răposat. Iohanna Minckwitz, care a luat — sînt acum cîteva septămînĭ — doctoratul, (cetim în Neue Züricher Zeitung din 14 April 1894: „D-şoara Iohanna Minckwitz, fiica cunoscutuluĭ poet german, traducător şi metric Iohannes Minckwitz, mort în anul 1885, a capatat în al şeselea semestru, la prima secţiune a facultăţeĭ filosofice de aicĭ, gradul de doctor magna cum laude"), a primit, chĭar în afară de studiile academice, în casa părintească cea maĭ îngrijită creştere. Părintele i-a inspirat iubirea pentru studiile filologice, mama a iniţiat-o în secretele muziceĭ. Ea cunoaşte

An dem zarten Hals der Toten diamant'ne Schnüre funkeln
Und ihr Goldhaar rieselt schimmernd vom Altar in reichen Wellen ;
Eingesunken, wie erloschen sind die Augen, ach, die hellen,
Ihrer Lippen bleiche Knospe scheint ein Lächeln noch zu schwellen,
Doch der Züge Rosenschimmer Todesschatten schon verdunkeln.

Der Avaren stolzer Herrscher, Harald kniet an ihrer Seite.
Blutig leuchten seine Augen, wildes Leid nagt ihm am Leben.
Brüllen möcht'er wie ein Löwe, doch die bleichen Lippen beben ;
An der schweissgetränkten Stirne wirr die dunklen Locken kleben. —
Dreimal sank die Sonne, seit e r träumend, flüsternd starrt in's Weite:

«Noch den Jahren nach ein Knabe, träumt'ich unter Heimatstannen
«Hungrig meine Augen rollend, voller Gier vom Weltenruhme,
«Trug des Aufruhr's Brandesfackel kühn nach manchem Kaisertume,
«Unterjochte mir die Lande zum ersehnten Eigentume ;
«Bahn erkämpft'ich mit dem Schwerte, wo der Wolga Fluten rannen,

«Keck erschien ich jugendmutig, wie ein Halbgott strahlumwoben
«Jener Krieger Bienenschwärmen, die mein Wink gehorsam lenkte.
«Zitternd beugte sich der Erdkreis, den der Völker Flut durchtränkte,
«Die den angestammten Herrscher grausam bis zum Pole drängte:
«Durch die Steppen scheue Völker, führerlos und flüchtig stoben.

---

pe lîngă limba maternă, maĭ toate limbele romanice (pentru cunoaşterea celeĭ romăneşti va da probă traducerea din text) ; apoĭ profund limbile latină, engleză şi svedeză ; dar, are maĭ ales o deosebită predilecţie pentru limba romînă şi pentru poporul romîn, macar că n-a fost nici odată în ţara noastră. Ea ar dori să să stabilească pentru maĭ multă vreme în România. Credem că ar fi bine să profităm de ocazie şi, cum tocmaĭ acum, cînd să înfiinţază în Iaşĭ o scoală normală superioară de fete, vom avea trebuinţă de profesoare şi învaţate şi bine crescute, să oferim D-şoareĭ Minckwitz o catedră. Noĭ n-avem onoarea să cunoaştem decît activitatea intelectuală a D-şoareĭ Minckwitz, dar din puţinele rîndurĭ, pe care cu ocazia poezieĭ ce publicăm ni le-a adresat, respiră atîta iubire de ştiinţă, atîta patimă pentru ţara şi limba noastră, atîta spirit just şi caracter onest, încît fără să avem pretenţia de a fi profeţĭ, am putea prevede în primirea din partea d-sale a vre-uneĭ catedre la o scoală romănească un strălucit cîştig pentru noĭ.

Lectorul cu bagare de samă îşĭ va da socoteală de fineţa cu care traducătoarea a pătruns în cugetarea poetuluĭ şi a ştiut să o reproducă. Eŭ aş crede că n-am

«Odin selbst verlässt den Hochsitz, aufgetürmt aus Eiscrystallen!
«Seine Heeresschaaren jagen schutzlos durch die blut'gen Zonen :
«Denn die silberlok'gen Priester, die in dunklen Wäldern wohnen,
«Wecken aus des Friedens Schlummer abertausend Millionen,
«Die in wilden Kriegesfluten hin zur ew'gen Roma wallen.

«Am Dniestrer wollt'ich rasten und bekriegte hart die Deinen.
«Doch beschirmt von grauen Sehern, die dem Welterob'rer grollten,
«Zogst Du, Edle, mir entgegen, lilienweiss, die Locken golden!
«Scheu den Blick zur Erde senkend vor dir Reinen, Wunderholden,
«Stand ich hilflos, stumm, beklommen, wie ein Kind, das möchte weinen.

«Schmeichelnd klingt dein sanfter Vorwurf. Will die Stimme mir versagen ?
«Wie ich suche nach der Antwort, kann ich keine Worte finden.
«In der Hand das Antlitz bergend, möcht'ich von der Erde schwinden,
«Und der Fessel, die das Schicksal um uns schmiedet, mich entwinden :
«Denn zum ersten Mal im Leben musst'ich herb mein Loos beklagen.

«Auf dem Antlitz deiner Greise malt ein Lächeln sich, gar eigen,
«Als sie stumm zur Seite treten, deinem Liebreiz sie vertrauen.—
«Darf ich reden ohne Zögern ? Dir in's Auge ruhig schauen ?—
«Was verlockt Dich in die Steppe, holde Königin der Frauen ?
«Was begehrst Du vom Barbaren unter schatt'gen Tannenzweigen ?

---

avut încă pînă astăzĭ o atît de meşteşugită întoarcere pe nemţeşte a uneĭ poeziĭ a luĭ Eminescu. Numaĭ asupra unuĭ lucru aş vre să atrag atenţia acestuĭ lector. D-şoara M. a schimbat ritmul poezieĭ. Eminescu a scris în versurĭ iambice de 12 silabe cu două accente fixe, unul pe a 6-a şi altul pe a 12-a silabă. Traducătoarea a întrebuinţat ritmul trochaic cu accentele pe a 7-a şi a 14-a silabă, ritmul satirilor luĭ Eminescu. Aceasta a făcut-o înadins : i s-a părut că cu înţelesul ar fi prea nepotrivit un vers iambic nemţesc. Noi însă tot i-am da sfatul să păstreze în viitoarele d-sale traducerĭ—căcĭ D-şoara M. vrea să traducă întreaga operă a luĭ Eminescu—ritmul originaluluĭ. Intr-un asemenea caz ar pute înlătura şi puţinele umpluturi, neaparate pe icĭ pe colea, cînd versul traducereĭ este maĭ lung decît al originaluluĭ.

«Deiner Stimme Silberlaute mich wie Himmelstöne laben,
«Deiner Augen Sterne schimmern feucht von heissem, tiefen Sehnen.
«Edler Herrscher!» sprachst du leise, «Wirst Du mich vermessen wähnen,
«Oder mir als Gunst gewähren, was ich bitte unter Thränen?
«Gieb'mir Harald zum Gefang'nen, ihn, den übermüt'gen Knaben!»

«Dunkle Röte färbt die Wangen, als ich Dir mein Schwert will reichen.
«In den Donau-Hochgebirgen stockt der Völker wilde Horde,
«Denn für Harald bleibt verschlossen dieses Weltall's Siegespforte,
«Seit er Ruhm und Stolz vergessend, lauschte Deinem Liebesworte.
«Deine Liebe wird den Sieger künftig als Besiegten zeigen!

«Und fortan, o zartes Mädchen, blond wie goldne Weizenähren,
«Kamst Du zu mir, stets verstohlen Dir die Nacht zum Schutze dingend,
«Mit den jugendfrischen Armen meinen Nacken fest umschlingend:
«Und es baten Deine Lippen trotzig mich und doch so dringend!
«Willst Du König, zum Gefang'nen meinen Harald mir gewähren:

«Wenn Dein stolzer Sinn verlangend sollte Rom's Besitz erstreben
«Und mit Fürstendiademen Deine Stirn geschmückt sich träumen,
«Würd'ich selbst die hehren Sterne sammeln in den Himmelsräumen
«Und zu Füssen Dir voll Demut Alles breiten ohne Säumen;
«Doch in Liebesglut für Harald lässt der Tod Dich nicht mehr beben.

«O wie liegen fern die Zeiten, da mir Siegesbahn gewannen
«Meine Waffen in den Landen. Hätt'ich niemals Dich gesehen,
«Zög'ich stolz des Sieger's Pfade. Wird das Traumbild nun verwehen?
«Brand die Städte rings entzünden, dass sie flammend untergehen?
«Einst von Riesenthaten träumt'ich unter meinen Heimatstannen.»

Fackeln in den Händen tragend, naht sich sacht der Mönche Reihe,
Die zur Gruft der Donaufürstin zarte Hülle still geleiten.
Mönche, die des Lebens Tücken voll gewitzigt, einsam meiden,

Grau die Wimpern, matt die Augen, weiss den Bart seit langen Zeiten.
Zitternd tönen ihre Stimmen zu des Grabgesanges Weihe.

An den dunklen Säulenbogen hält der Zug der Altersmatten:
Unter frommen Segensformeln steigen auf des Weihrauch's Düfte,
Sinkt der Sarg an langen Seilen tief in unterird'sche Klüfte,
Und ein Steinkreuz schliesst als Siegel ewig diese Totengrüfte,
Wo die Ampel rötlich schimmert in des Kreuzgang's Dämmerschatten.

II.

In der Gottheit Namen!
Schweig' und lausch' im Haine,
Wie die Zieselmaus dort wimmert
Unter'm Kreuz, am Steine.

Harald fliegt auf schwarzem Renner über Thäler, Berg' und Haide,
Als sich Nachts die dunklen Wolken mit dem Mond im Scherz bekriegen
An die Brust die schwarzen Falten seines Mantels weich sich schmiegen;
Unter seines Rosses Hufen Blätter, dürr wie Spreu verfliegen:
Der Polarstern glänzt als Führer fernher durch des Dunkel's Weite.

An dem Saum des Hochgebirges hielt sein Ross—gemäss der Sage—
Wo durch morsche Felsentrümmer silbern manche Quelle flimmert,
Auf erlosch'nen Feuerstätten grauer Aschenstaub noch schimmert.
Fern im tiefen Waldesgrunde bellt die Zieselmaus und wimmert:
Zum Gebrüll des Auerochsen schwillt im Echo ihre Klage.

Regungslos auf hartem Sitze, den ein Felsen ihm gewährte,
Ruht der greise Heidenpriester, einen Krummstab in der Rechten,
Ein Jahrhundert schon vergessen von den strengen Todesmächten.
Moos wächst auf des Alten Schoose, schlingt sich in die grauen Flechten.
Seinen Busen streift die Wimper, und der Bart wallt bis zur Erde.

Tag und Nacht in blindem Dunkel brütet er seit Ewigkeiten,
Dass in kalter Felsen Armen scheint entschwunden fast sein Leben,
Zahllos wächst der Tage Reihe, die er heimlich zählt voll Beben,
Während wie im wirren Kreislauf um sein Haupt zwei Raben schweben,
Matt die Flügeldecken breitend, abgehetzt im Lauf der Zeiten.

Harald springt von seinem Renner, weckt den Alten aus den Träumen
Der am Felsen wie versteinert hockt in tiefem, dunklen Sinnen.
«Magier! ruft der stolze Herrscher. Hilf mir heut zurückgewinnen
Was der Tod mir tückisch raubte, flugs in's Jenseits zu entrinnen.
Deinen Göttern werd'ich dafür kniend huld'gen ohne Säumen!»

Seiner Wimpern lange Franzen hebt der Alte mit dem Stabe,
Schaut auf Jenen starren Blickes, doch sein Mund bleibt fest verschlossen.
Seine Glieder von den Felsen löst er mühsam, halb verdrossen,
Und vom Thronsitz sich erhebend, winkt er seinem Waldgenossen,
Auf dem dunklen Pfad zu folgen blindlings seiner Führergabe!

Hin zur halb verfall'nen Pforte in der Felsenwand sie schreiten.
Jener klopft. Und Einlass finden Beide schon nach kurzer Dauer.
Als sich kreischend dreh'n die Angeln in der steil getürmten Mauer,
Neigt der Greis sich zum Gebete. Doch den König fasst ein Schauer:
Wolkengleich die düstren Sorgen über seine Stirne gleiten.

Sieh! Ein Dom von schwarzem Marmor wölbt sich hoch am Felsenwalle,
Und die Pforte schliesst sich jählings hinter ihren bangen Schritten.
Eine Fackel anzuzünden glückt dem Alten. Hoch inmitten
Des Gewölbes glänzt sie bläulich. Fernab von den Wänden glitten
Die gespensterhaften Schatten in der stahl-polierten Halle.

Totenstille herrscht im Dome, matter klopfen hier die Herzen—
Einen Sessel zeigt dem König mit gebieterischen Winken

Stumm der Magier ohne Zaudern. Harald fasst im Niedersinken—
Todesqualen in der Seele – nach dem Schwertgehäng' zur Linken ;
Auf die schwarzen Marmorwände starrt er, wie betäubt von Schmerzen.

Riesengross scheint sich zu wandeln die Gestalt dem matten Greise,
Seine schwanke Zaubergerte hebt er drohend in die Lüfte.
Kalter Hauch durchströmt die Gänge, mahnt an eis'ge Grabesgrüfte
Ueberird'sche Stimmen klingen tausendfältig durch die Klüfte :
Müde Schläfer einzulullen, tönt die sanfte süsse Weise.

Schwellend heben sich die Klänge, fortgetragen wie auf Fluten,
Auch der Sturm erhebt die Stimme, tönt verhallend noch von Weiten
Brausend durch die Meereswogen scheint der Wind daherzugleiten,
In dem tiefen Erdenschoose Kraft mit Kraft um Sieg zu streiten :
Und erstarren muss im Weltall, was sich regt' an Lebensgluten.

Wie ein morscher Bretterhaufen schwankt der Dom im Sturmessausen,
Selbst die mächt'gen Quadern beben in dem felsenfesten Grunde.
Wilder Klagelaut ertönet, rauher Fluch aus Geistermunde ;
Blitz und Donner steigen grollend, ächzend aus des Berges Schlunde ;
Das Getöse schwillt chaotisch, hallt wie fernes Meeresbrausen.

«Kraft der Erde, weck' die Tote ! Steig' empor zu dieser Stunde !
«Ihren Augen leihe Funken heller Sterne Himmelsreigen !
«Ueber ihre Locken giesse Glanz sich von dem Mond, dem bleichen !
«Du, Zamolxe, sollst vor Allem Lebensgeist der Toten reichen !
«Geist, der wie ein warmes Lichtmeer quellend strömt aus Deinem Munde !

«Auf, ihr Weltenelemente, unterjocht von Harald's Mute !
«Mischt euch in der Erde Tiefen, Wundersames zu vollbringen,
«Stein soll sich zu Golde wandeln, Lohe aus dem Eise dringen,
«Wellenschaum zu Blut gerinnen, Funken aus dem Kiesel springen !
«—Doch das Herz der zarten Jungfrau nährt mit heissem Lebensblute

—Spurlos sank vor Harald's Augen in den Grund die stolze Mauer,
Und das Bild des Weltenwirrwarr's rollte rings in bunten Wogen.
Hagel, Blitz' und Glutenwinde wie gepeitscht vorüberflogen;
In der Ferne glänzten Türme unter einem Flammenbogen.
Wie im Wahnwitz tobt' der Erdkreis, stöhnt' und klagt' in düstrer Trauer.

Flammend zuckt' ein Blitz hernieder, fern an dunkler Bergeshalde.
An dem Altarblatt der Kirche fährt er zischend durch's Gemäuer.
Schimmernd aus der Tiefe steigend, glänzt der Sarcophag im Feuer,
Und der Grabstein springt in Stücke, der gedeckt, was Harald teuer:
Sie, die Braut, schwebt langsam gleitend, wie ein Traumbild aus dem Spalte.

Wie aus Schnee und Duft gewoben, steigt sie aus dem Katafalke,
Ganz umwallt von goldnen Locken, die von Edelsteinen prunken,
Farblos sind die bleichen Lippen, ihre Augen eingesunken,
Wachsbleich auch die zarten Hände, matt nur glimmt der Lebensfunken.
Und ihr überird'sches Antlitz gleicht an Farbe fast dem Kalke.

Durch die Nebel dringt sie siegreich. Schnell entweicht der Wolken Horde.
Selbst die Blitze flieh'n zur Seite, lassen sie vorüberschreiten.
Nacht umhüllt des Mondes Scheibe. Schwärzlich sich die Himmel breiten.
Die Gewässer, schnell versiechend, furchtsam in die Spalten gleiten.
Friedlich, schlummernd, wie ein Engel, schwebt sie aus der Höllenpforte.

Jenes Bild erlosch im Dunkel. An den schwarzen Marmorwänden
Naht sie, wie im Schlafe wandelnd, Harald's Sitze. Auf mit Bangen
Springt er hastig. Seine Blicke wie verzehrend an der heiss Geliebten hangen.
Mächtig breitet er die Arme nach ihr aus mit Glutverlangen,—
Taumelnd nach des Sitzes Lehne hascht er sinkend mit den Händen

Sie umschlingt ihn. Doch ein Schauer scheint ihn eisig zu durchkälten.
Ihre Lippen, sie berühren seine Brust mit kaltem Kusse,
Wie ein Dolchstoss, der ihn scheidet von des Lebens Frohgenusse.
Doch im Arm der Liebe kreisen muss das Leben neu im Flusse.
Ihr Besitz bleibt ihm gesichert bis zum Untergang der Welten.

Heisse Glut facht ihre Pulse; hoch die Lebenswogen steigen.
Seeligkeit vereint die Beiden, die der Tod streng trennen wollte.
In den jugendfrischen Armen hält ihn fest die Wunderholde;
Scheinbar trotzig fragt sie leis' ihn, ganz wie einst, als ob sie grollte:
«Herr! Maria naht sich bittend, giebst Du Harald ihr zu eigen?»

«Harald! Willst Du Deine Stirne nicht an meinen Busen lehnen?
«Göttlich leuchten Deine Augen! Lass' in ihrem Glanz mich sonnen!
«Meine Locken trag' als Fesseln um den Hals. In Liebeswonnen
»Quillt mein Leben bei Dir stetig, sprudelnd wie aus Eden's Bronne.
«Jeder Blick aus Deinen Augen schafft mir Liebestod und Sehnen.

—Aus dem Chaos wilder Stürme steigen süsse Harmonie'n,
Bald berauschend Harald's Sinne, wie ein Sang aus alten Zeiten,
Klingend, wie wenn Quellen murmelnd über dürre Blätter gleiten:
Bald wie Jubel, den die Liebe hat erweckt seit Ewigkeiten,
Jubel, den der Schlag der Wellen dämpft zu sanften Melodien.

III.

> ...... Gar oft, wenn Menschen aus dem Leben scheiden, heisst es, dass etliche von diesen Toten auferstehen und Teufelskünste üben.........
>
> Gesetzeslaut vom Jahre 1652.

Flackernd in der öden Halle sprüht der Fackeln Feuerlohe,
Nagt wie winz'ge Kohlenfunken an der Nacht im weiten Raume,
Harald wandert hier verlassen, lacht und redet wirr, im Traume.
Der Gedanken bittre Fluten hält er längst nicht mehr im Zaume.
Nur noch Tote lockt zu Gaste wohl die Burg, die altershohe!

Flor bedeckt die Marmorwände, dämpft der Spiegel Glanzgefunkel,
Doch die zarte Schleierhülle wird durchglüht vom Fackelschimmer,
Der dem Marmor noch entlocket im Reflex ein matt' Geflimmer.
Durch das öde Schlossgemäuer summt's wie Seufzer, wie Gewimmer:
Und das düstre Bild des Todes lugt aus jeder Nische Dunkel.

Seit der Blitz den Dom versehrte, hält ein bleiern schwerer Schlummer
Ihn am Tage stets gefesselt, lähmt des Herrschers starke Glieder.
Auf die Seele des Verzagten senkt' ein Schatten sich hernieder,
Hüllt in Trauer seine Sinne. Nur des Nachts erwacht er wieder,
Waltet seines Richteramtes, brütet über schwerem Kummer.

Fortan scheint's, dass keine Regung sich auf seinen Zügen male:
Einer Maske gleicht sein Antlitz, wie erstarrt ist alles Leben.
Nur im Auge glüht's wie Fieber und die heissen Lippen beben,
Ia! Die wahnbestrickte Seele scheint in Todespein zu schweben.
Schmucklos schlingt um seine Stirne sich ein Reif von blankem Stahle.

Fortan gleicht an düstrer Farbe sein Gewand den finstren Sorgen,
Und sein Ohr lauscht Trauerklängen, als der Stimme seiner Norne.
In die mondbeglänzten Nächte treibt sein Ross er mit dem Sporne,
Oft hinaus in wildem Aufruhr. Übermütig, halb im Zorne
Kehrt er heim. Ein Fieberschauer schüttelt ihn im Dämmermorgen.

Harald! Wozu Trauerhüllen, die gar düster dich umwallen?
Ist das Leben schon entflohen deinen wächsern bleichen Zügen?
Sag', was hast du? Deine Seele scheint ein Schattenspiel zu trügen?
Todesfackeln? Grabgesänge? Straft dein bleicher Mund sie Lügen?
Harald! Wenn nicht Alles trüget, bist du schon dem Tod verfallen!

—In der Nacht wagt er zu Pferde irren Flug, er kennt kein Beben.
Pfeilschnell schiessen in der Wildnis Ross und Reiter im Vereine
Durch die Steppen, welche silbern glänzen in dem Mondenscheine.
—In der Ferne taucht Maria plötzlich auf!—Im dunklen Haine
Klagt der Wind mit leisem Jammer und beseelt des Waldes Weben.

In der goldnen Lockenfülle blitzende Rubinen flammen
Und die heil'ge Liebeslohe strahlt in den verzückten Augen.
In die dunkle Heeresstrasse Ross an Ross sie nächtlich tauchen
Ihre Blicke wie verzehrend Glut um Glut der Brust entsaugen
Und die flammend-roten Lippen eint ein heisser Kuss zusammen!

Doch ihr Ritt, er gleicht dem Sturmwind, braust dahin mit tausend Flügeln›
Wie gepeitscht flieh'n ihre Rosse, schaumbedeckt die stolzen Mähnen.
Kosend strömt von ihren Lippen ungestilltes Liebessehnen.
Die geliebte, halb erschlaffend, sucht sich schmiegend anzulehnen,
An die Brust presst er ihr Köpfchen über den verhängten Zügeln.

«Harald! Willst Du Deine Stirne nicht an meinen Busen lehnen?
«Göttlich leuchten Deine Augen! Lass' in ihrem Glanz mich sonnen!
«Meine Locken trag' als Fesseln um den Hals. In Liebeswonnen
«Quillt mein Leben bei Dir stetig, sprudelnd wie aus Eden's Bronnen.
«Ieder Blick aus Deinen Augen schafft mir Liebestod und Sehnen!»

Schlummerschwerer Duft durchschwängert rings die schwülen Aetherwogen,
Denn der Wind hat eingesammelt schnee'gen Lindenblütenregen,
Für die Donaufürstin streut er rings ihn wie zum Gruss und Segen.
Girrend durch die Blätter schwirrten seine Seufzer all' die trägen,
Während heisse Küsse tauschend, Iene durch die Nachtglut zogen.

Wie sie gleiten mit dem Winde, neckisch Frag' um Antwort tauschen
Weicht die Nacht: aus ihrer Tiefe ros'ge Dämmerschatten steigen;
Und die Flammenglut der Liebe muss dem eis'gen Schauer weichen,
Der sie rüttelnd, lässt die Wangen jäh' im Morgenlicht erbleichen.
Ihre Stimme lispelt matter, da des Todes Flügel rauschen.

«Harald! ruft die stolze Fürstin! Birg in Dunkel meine Augen.
«Hörst Du, wie der Hahn so heiser kündigt uns die Morgenstunde?
»Fern im Osten steigt das Frühlicht, sendet Strahlen in die Runde,
«Meiner Brust entflieht das Leben, wie aus todgeweihter„Wunde,
«Da des Tages Rosenstrahlen tief in meinen Busen tauchen.

Wie ein Eichbaum ragt der bleiche Harald starr im Sattelbuge,
Seine Augen sind erloschen dem Gebot aus Schicksalsmunde.
Angstbeflügelt flieh'n die Rosse geisterhaft auf dunklem Grunde,
Schattenhaftes Luftgebilde, das entstob dem Höllenschlunde.
Wie sie jagen, summt der Nachtwind noch im Hain von Geistertruge.

Wie sie jagen, gleich dem Sturmwind, Land und Wasser wild durchreiten,
Steigen plötzlich bis zum Himmel altersgraue Bergesriesen,
Brückenlose Bergesströme unter ihren Hufen fliessen.
Auf den reifgeschmückten Häuptern Flammen aus den Kronen schiessen.
—Wie belebt die schlanken Tannen hin und her im Winde gleiten.

Hoch am Felsen sieht der Waldgreis jene Iagd, hebt an zu rufen,
Seine Stimme, gleich Posaunen, schallt im Wind auf allen Wegen,
Zürnt der Sonne, mahnt das Dunkel seine Schwingen neu zu regen,
Treibt die Windsbraut an, die Erde leer von allem Tand zu fegen:
Doch zu spät! Aurora schwebte rasch empor die Himmelsstufen!

Es erneut der Sturm die Klage, wieder braust's in wildem Chore,
Als dem Ritte der Erstarrten winkt das Ziel, das längst schon drohte.
Iene Flamme ist erloschen, die im Auge seelig lohte.
Wundersamer Reiz verkläret ihre Züge noch im Tode.
Und der hohe Tempel öffnet weithin seine stolzen Thore.

Ross' und Reiter barg die Pforte, die noch lange dröhnend hallte,
Und das prächt'ge Grabgewölbe sank in Nacht der Ewigkeiten. —
In den letzten Ton der Glocken bittre Trauersänge gleiten;
Die der Fürstin Iugendreize grollend noch dem Tode neiden.
Mit ihr Harald auch, den jungen König aus dem Tannenwalde!

Seine Wimpern senkt der Alte, wiederum in Nacht vergraben.
Seinen Leib vermählt den Felsen fortan er zu ew'gen Bunde.
Ferner Iahre lange Kette zählt er leis' mit starrem Munde;

Harald's Name summt im Ohr' ihm nur wie längst verscholl'ne Kunde:
Noch im gleichen Kreislauf schweben um sein Haupt die beiden Raben.

Wie versteinert auf dem Sitze, den ein Felsen ihm gewährte,
Ruht der greise Heidenpriester, einen Krummstab in der Rechten
In der zeiten Strom vergessen von den strengen Todesmächten.
Moos wächst auf des Alten Schoose, schlingt sich in die grauen Flechten.
Seinen Busen streift die Wimper, und der Bart wallt bis zur Erde!

DĂRĬ DE SEAMA

Zur Philogenie der Australischen Fauna, systematische Einletung von *Ernst Haeckel.*

Ştim că astăzĭ în lumea civilizată sînt două teoriĭ care explică în chipurĭ cu totul diferite apariţiunea omuluĭ şi a celorlalte forme vieţuitoare:

Pe deoparte, *Teoria Mosaică*, astfeliŭ precum a fost concepută acum 3,500 de anĭ, transmisă de la o generaţiune la alta, şi care susţine că toate formele vieţuitoare aŭ fost create de o putere supranaturală cu anumite caractere pe care le aŭ păstrat neclintit şi le vor păstra cît timp vor trăi, fără ca să se schimbe întru cît-va.

Pe de altă parte teoria descendenţeĭ care probează prin *fapte* naturale că toate formele vieţuitoare superioare provin din forme maĭ inferioare ; că toate plantele, animalele şi omul descind din forme maĭ simple, că ele evoluează, adică să schimbă încetul cu încetul în decursul timpuluĭ pînă ajung un grad superior de organizare.

Teoria descendenţeĭ prin reforma ce i s-a dat de către *Charles Darwin* în opera luĭ din 1859, a devenit ştiinţifică şi nu maĭ este pusă în îndoială de către savanţiĭ care să ocupă cu studiul formelor vieţuitoare.

In Germania ea să propagă în cursurile universitare ;

Ernst Haekel încă de la 1860 la Iena, *Naegeli* la München și *Kölliker* la Würzburg. In scrierĭ populari a fost tratată de cătră *L. Büchner, Seidlitz, Carus, Sterne* și alțiĭ; în Italia de *Canestrini*, în Svițera de *A. Lang, A. Dodel* și alțiĭ In Franța de *I. L. de Lanessan* și alțiĭ; în Romănia de cătră decedatul *Grigore Cobălcescu*.

Academia franceză, corpul cel maĭ savant și maĭ *conservator* din Franța a îmbrățoșat cauza descendențeĭ și Darwin a fost ales membru onorar al acestei instituțiunĭ. Academia din Berlin numără ca reprezentant al teorieĭ descendențeĭ pe președintele eĭ Dubois Reymond. Academiile din Petersburg, Viena, München cu toatele aŭ aderat la această teorie științifică. Teoria descendențeĭ explică desvoltarea *naturală* a formelor viețuitoare sprijinindu-se pe două funcțiunĭ fiziologice: *adaptațiunea* strîns legată de nutrițiune, în virtutea căreia plantele și animalele să modifică, să schimbă, și *ereditatea* strîns legată cu reproducerea, în virtutea căreia ele transmit descendenților caracterele lor morfologice și fiziologice.

In 1866 *Haeckel* în Morfologia luĭ generală, în capitolul care tratează tespre Teoria descendențeĭ și a selecțiuneĭ, explică adaptațiunea și ereditatea din punct de vedere fiziologic și distinge o *ereditate conservativă* și una *progresivă*. Conservativă, atuncĭ cînd urmașiĭ moștenesc de la părințĭ numaĭ caractere pe care și ei le aŭ moștenit, iar progresivă atuncĭ cînd urmașiĭ moștenesc nu numaĭ caracterele morfologice, pe care părințiĭ lor le aŭ moștenit, ci și o parte din acele pe care eĭ singurĭ le aŭ cîștigat în timpul existențiĭ lor individuale.

Esemple de ereditate progresivă nu lipsesc ; cazurĭ în care oameniĭ aŭ prezentat maĭ multe generațiunĭ șese degete la fie-care mînă, apoĭ familia *Edward Lambert* în 1735 care a prezentat pe piele un feliŭ de solzĭ și a trans-

mis acest caracter maĭ multe generaţiunĭ la urmaşĭ de sexul bărbătesc etc.

Eminentul zoolog *August Weissmann* de la Universitea din Freiburg căruia teoria descendenţeĭ îĭ datoreşte foarte multe, a schimbat întru cît-va părerile ce dominaŭ asupra eĭ, prin o lucrare a luĭ apărută în 1892 asupra «plasmeĭ germinative» (Keimplasma) în care susţine că în fie-care organism există două felurĭ de plasme deosebite una de alta: *Herminoplasma* (Keimplasma) ca substanţă productivă şi *Somatoplasma* (Leibesplasma) ca substantă din care să desvoltă toate ţeseturile corpuluĭ. In fie-care proces de procreaţiune o parte din plasma părintească nu iea parte la formaţiunea organismuluĭ copil, ci remîne neschimbată.

Pe această continuitate neintreruptă a plasmeĭ-germinale constante bazază Weissmann *ereditatea*, în timp ce variaţia saŭ adaptaţiunea este pricinuită după dînsul de *amphimixis*, adecă de către amestecul ambelor substanţe de plasma germinală a individelor ce să reproduc în mod sexual.

Din cauza aceasta organismele multicelulare : *Metaphitele* şi *Metazoarele* nu moştenesc *caracterele cîştigate* pe cînd celele monocelulare : *protistele* (Protophitele şi Protozoarele) le moştenesc.

Teoria luĭ Weissmann asupra *continuităţiĭ plasmeĭ germinative* şi încercarea luĭ de a explica ereditatea este în fond, zice Haeckel, o *Teorie moleculară-metaphyzică* ca şi *Pangenesis* a luĭ Darwin saŭ *Periginesis der Plastidule* a luĭ Haeckel, şi ca şi *Theoria micelară* a luĭ Naegeli. Arată că succesul eĭ a fost surprinzător de mare, maĭ cu samă în Anglia; şi că în Germania numărul adepţilor merge crescînd, pe cînd în Fraţia şi Italia, şi maĭ cu samă în America de Nord a întimpinat viĭ contraziceri; că dintre ceĭ maĭ eminenţĭ naturaliştĭ sînt pentru şi contra. In fa-

voarea luĭ *Weissman* s'aŭ pronunţat; *Wallace, Ray-Lankester, Galton, Poulton, Wiedersheim* şi alţiĭ. Dintre duşmanĭ sînt; *Herbert Spencer, Huxley, Gegenbaur, Fürbring, Eimer, Claus, Cope, Lester, Wald* şi alţiĭ. Şcoala fundată în Anglia pe bazele teorieĭ luĭ Weissmann, să numeşte adesa «*Neodarwinismus*». Aceasta numire este însă neîntemeiată şi eronată; căcĭ în teoria descendenţeĭ a luĭ *Charles Darwin* unul din elementele cele maĭ fundamentale este «*ereditatea caracterelor cîştigate*». Dacă Weissmann neagă *ereditatea caracterelor cîştigate*, el să pronunţă atuncĭ în contra luĭ Darwin.

Venerabilul meŭ profesor Ernst Haekel s-a pronunţat şi el contra teorieĭ luĭ Weissmann în antropogenia sa, ediţie din 1891, p. 449, 836 etc. iar în lucrarea de faţă pe care mi-a trimis-o zilele acestea procurîndu-mĭ ocaziunea de a-ĭ afla părerile sale din anul curent asupra acesteĭ chestiunĭ, respinge din noŭ Teoria luĭ Weissman (*care nu admite ereditatea caracterelor cîştigate*). Stabileşte în mod critic filogenia vertebratelor din Australia precum urmează în tabloul alăturat *), care este un exemplu din cele maĭ instructive pentru *ereditatea progresivă* (a caracterelor cîştigate) şi o dovadă indirectă în contra teorieĭ luĭ Weissmann, iar pe de altă parte o dovadă puternică în favoarea teorieĭ descendenţeĭ în înţelesul luĭ Darwin şi Lamarck.

A ales fauna Australieĭ, fiind că numaĭ acolo trăesc încă o gramadă din animalele cainozoice şi mesozoice care cu milioane de anĭ înainte populaŭ continentul nostru.

Pentru a determina locul phylogenetic al acraniilor, dipneustilor, monotremelor, Morsupialilor şi placentalelor, aŭ analizat la fie-care a parte în mod critic *caracterele lor ereditare*, adică acele pe care le aŭ căpătat prin ereditate conservativă de la strămoşiĭ lor *şi caracterele generale adaptive* adecă caracterele *noue cîştigate*, caractere pe care toate

*) Vezĭ p. 344.

Clasele vertebratelor	Grupele genealogice hipotetice a claselor	Fosilele cunoscute. Rămăşiţele grupelor genealogice	Conectentele, care trăesc încă în Australia reprez. grupelor genealogice *)
I. *Acrania* gradul întîiŭ ↓	1. *Prospandylia* Provertebrata cele maĭ vechĭ vertebrate	(Acrania nu sînt fosile)	Paramphioxus, Epigonichthys
II. *Cyclostoma* gradul al doilea ↓	2. *Procraniota* Archicrania cele maĭ vechĭ craniote	(Cyclostoma nu sînt fosile)	Petromizon, Mordacia
III. *Pisces* gradul al treilea ↓	3. *A, Proselachiĭ* ceĭ maĭ vechĭ Selahienĭ 3. *B, Proganoides* ceĭ maĭ vechĭ ganoizĭ	Pleuracanthides (silurici) Acanthodini (silurici)	Notidanus. Cestracion
VI. *Dipneusta* gradul al patrulea ↓	4. *Paladipneusta* cele maĭ vechĭ vertebrate pulmonate	Phaneropleurida (devonice)	Ceratodŭs
V. *Amphibia* gradul al cincilea ↓	5. *Protamphibia* (Stegocephala) cele maĭ vechĭ vertebrate pentadactile	Brachiosauria (carbonice)	
VI. *Reptilia* gratul al şesele ↓	6. *Protamniota* Proreptilia cele maĭ vechĭ amniote	Palaheatteria (permice)	Hatteria (Sphenodon)
VII. *Mammalia* VII. A. Prototheria (Monotrema) al şeptilea grad ↓	7. *Promammalia* cele maĭ vechĭ mamifere	Dromatherida (triasice)	Echidna Ornithorhynchus
VII. B. Methateria (*Marsupialia*) al optulea grad ↓	8. *Prodidelphia* cele maĭ vechĭ Marsupiale	Amphitherida (jurasice)	Dndelphia Australiae
VII. C. Epitheria (*Placentalia*) al noulea grad	9. *Placentarcha* cele maĭ vechĭ placentare	? (cretacee)	

Conectente *) numeşte autorul pe acele forme organice „formele intermediare“ care prezintă caractere morfologice comune a două grupe bine deosebite, adica care formează trecerea de la o grupă la alta.

animalele dintr-o sub-clasă le posedă şi pe care le-aŭ cîş-tigat în timpul ce ele să desvoltaŭ din o clasă maĭ inferioară şi *caracterele adaptive speciale*, acele caractere care le aŭ cîştigat maĭ *tîrziu* prin faptul că s-aŭ acomodat la un noŭ feliŭ de viaţă.

Dr. N. Leon.

DOCUMENTE

I.

Cugetul adevăratului Romîn cătră frațiĭ săĭ Romînĭ saŭ părerĭ carele dacă va fi ale tuturor Romînilor de obște, punîndu-se în lucrare vor fi spre obștescul folos
de
Protosinghelul Naum Rîmniceanu.

1. Voință vătămătoare neavînd spre nicĭ unul ce este crescut Romîn și frate al meŭ, n-am vatamat obștea nicĭ într-un chip și sînt mulțemit cu al meŭ cuget, că și această stare a mea este de aproape drămuită cu facere de bine. Acest feliŭ fiind toțĭ în parte Romîniĭ mulțemițĭ cu al lor cuget, nu numaĭ nicĭ un răŭ nu poate fi pus în lucrare în potriva neamuluĭ lor, ci și drumul spre cea atît dorită unire obștească va fi cu înlesnire totdeauna deschis, orĭ cînd va face trebuința. Acest feliŭ cugetînd orĭ care Romîn în parte și așteptînd asemene cugetare cu încredințare de la toțĭ frațiĭ săĭ Romînĭ, nu va da nicĭ într-un chip crezămînt voitoruluĭ veciniculuĭ obștesc răŭ al romînitățiĭ care va fi înșelat de multe mijloace ale acestuia ce are, saŭ prin prisosirea duhuluĭ saŭ și lipsirea noastră, saŭ prin clevetirea deșartă a unuia saŭ maĭ multora din frațiĭ noștri și a noastră laudă cu măglisirĭ otrăvitoare, carele ne otrăvesc inimile în potriva obșteșteĭ întemeerĭ, făcîndu-ne să credem că noĭ sîntem numaĭ ceĭ cu duh, noĭ numaĭ știm să cunoaștem binele, iar toțĭ ceĭ-lalțĭ sînt răĭ, și cu un cuvînt oamenĭ de nimic ; și apoĭ și aceste măglisirĭ chiar pînă atunci numaĭ, ni

le dăruește, pînă cînd ne vede că avem duhul și cugetăm binele care sînt luĭ de trebuință. Iar în alt chip lesne ne cufundă în adîncul perzanieĭ, fiind noĭ cu totul străinĭ și depărtațĭ de frațiĭ noștri. Și maĭ marĭ și maĭ nerușinate mijloace de cît aceste are voitorul răuluĭ romînătățeĭ, prin săvîrșirĭ a multora din pohtele noastre ce iĭ staŭ luĭ prin putință, prin nerușinate făgăduele și chiar cu hotărîre de saraciĭ și de cele maĭ greŭ dobîndite lucrurĭ, care el însușĭ ne bagă în cap să le pohtim, numaĭ ca să ne poarte de nas, nevoind noĭ, căcĭ o trebuință de acele prin spăimîntărĭ, prin îngrozirĭ și prin cele maĭ de cutremurare vrednice înșălăciunĭ, făcînduni-să credem că cutare și cutare frate al nostru, atît de răŭ cugeta asupră-ne, încît și dovezĭ ni se pare că vedem de voința ce are pusă în lucrare a ne surguni saŭ a ne omorî prin orĭ ce mijloc, ca prin aceasta să ne facă să fim organe și gelațĭ chiar a fraților noștri, pentru căcĭ și aceasta este lor de trebuință ca toate cele alte ce sînt spre cea maĭ grabnică a noastră obștească dărăpănare și a lor veșnică stăpînire asupra noastră.

2. Altă părere nu voiŭ să am, decît părerea folositoare ce o avea obștescul duh, saŭ duhul celor maĭ mulțĭ din Romînĭ, căcĭ prin a mea părere nu voiŭ să-ĭ aduc în stare ca să-mĭ fie rușine saŭ milă de eĭ. Unirea duhurilor este cea maĭ nebiruită cetate a unuĭ neam și acea patrie fericită poate fi socotită ca o tărie unde toțĭ fiiĭ eĭ sînt inarmațĭ cu cele maĭ nebiruite și atot covîrșitoare arme ale unireĭ spre a eĭ aparare. Acelor patrioțĭ nu va aduce nicĭ cea maĭ mică vatamare nicĭ o putere, fie în potriva lor pornite toate oștirile pămîntuluĭ. Părerea în cît este maĭ obștească într-atît este și maĭ de temeĭ și cînd fără vicleșug obștea unuĭ neam prin sfat și chibzuire ajunge să aibă o părere, aceia nu poate fi rea nicĭ o dată. Iar pilde avem că neamurĭ multe care aŭ dat credință oarbă unuia ce aŭ inșalat obștea prin a sa iscusință, in puțină vreme s aŭ prăpădit cu totul. De aceea bine este Romînul nicĭ atît singur să încreadă destoinicieĭ sale dar nicĭ sfatuireĭ străine, prin care el să socotește că saŭ făcut destoinic. Romînul este indestulă vreme de cînd să află în fașă și ar fi bine să înțeleagă că ar fi putut fi de mult barbat și, de nu maĭ mult, macar de o potrivă cu celelalte neamurĭ. Iar voitorul săŭ de răŭ, carele îl încredințază că copil a fi iĭ șade bine și că nu poate fi alt de cît copil, să nu dea nicĭ un crezămînt.

3. Rominul să nu cunoască de cît viclenia altuia ca să să păzască de ia. Iar el nu fie nicĭ într-un chip viclean și maĭ vîrtos către verĭ-care Romîn, fie și dușman al luĭ; că zadarnică poate fi maĭ virtos la aceste vremĭ viclenia intre Romînĭ, cînd vestmîntul întunericuluĭ acopere orĭ ce politicească judecată. Care este acela ce știe să dea cuvînt de ce să află slăvind maĭ mult o parte saŭ alta din puterile ce le vedem războindu-se între sine fără arme. Romînul nu să cuvine a să sămui de cît fireĭ apeĭ; ca să fie desăvîrșit trebue să nu aibă nicĭ un feliŭ de față, nicĭ un feliu de gust. Orĭ-care Romîn să socotește pre sine după a sa părere, că să află în maĭ bună politicească înconjurare, pe fratele săŭ nu-l osîndească, nicĭ îl fățărască de prăpădit, cînd el va fi în slavă ci cu toate mijloacele trudească-să ca să-l aducă pe drumul pe care-l va putea face tot de o potrivă părtaș a bineluĭ ce el este încredințat că va dobîndi pentru însușĭ. Eŭ acesta sînt: văzind frațĭ aĭ meĭ în osîndă de vinovațĭ, și pentru al lor puțin număr, fiind înlesnire de a se primejdui, gata sînt și, fără a fi nicĭ într-un chip vinovat, cu însușirea mea să înmulțăsc al lor număr și să inpărtășăsc a lor osîndă, și învederat este folosul care fac fără a mea vătămare. Gata sînt la orĭ-ce bine vom avea, să fac partaș pe al meŭ frate și viclenia în orĭ-ce chip fie de mine departe.

4. Să aibă răsplătire rușinarea împotrivniculuĭ săŭ prin fapta cît maĭ de mirare vrednică, din pricina fireĭ bunătățiĭ eĭ. Titus ș-aŭ făcut nume nemuritor și aŭ dobîndit întemeerea împărățieĭ sale, și dragostea obșteĭ, prin răsplătirea ce aŭ făcut Sextuluĭ cînd l-aŭ prins spre dînsul (ĭĭ era prietin și cu totul credincios) asupra fapteĭ cînd, fiind el căpitenie la cițĭ-va făcătorĭ de răŭ, aŭ dat foc capitoluluĭ, vrînd să omoare pe Titus; zicîndu-ĭ, tu eștĭ Sexte? iaŭ înoit de atuncĭ maĭ pre sus prieteșugul și l-aŭ îndatorat cu aceasta, rugîndu-se a-șĭ cunoaște greșala pînă la moarte și a să căi.

5. Unit firește este Romînul cu Romîniĭ; dar unire spre folos obștesc nu să poate face de cît de ceĭ maĭ mulțĭ, dacă nu de toțĭ de obște. Iar intr-alt chip este maĭ bine departarea de unire, de cît orĭ care unire ce pot a să numi cu scîrboasa numire de taraf. Cel maĭ înlesnitor mijloc al unireĭ nu este altul de cît dragostea și dragostea să naște din stimă. Nu cumva Romîniĭ sînt maĭ puțin vrednicĭ de stimă, ca niște oamenĭ, decît oameniĭ celorlalte neamurĭ? și maĭ vîrtos nu sînt eĭ vrednicĭ între dînșiĭ de stima

lor chiar al unuia către altul? Nu cumva duhul, nu cum-va istețimea, nu cum-va bărbățiea saŭ bunătatea sa i buna judecată le lipsește? Nicĭ una negreșit. Și puțin trebue să bagĭ de samă, ca să găseștĭ judecind fără părtinire pe orĭ care Romîn în starea luĭ și chiar ne învațat fiind, de o potrivă cu un Evropian la judecată și maĭ bun de cît orĭ care din Evropeĭ la curățenia inimeĭ, care este cea maĭ bună comoară ce aŭ dăruit omuluĭ Dumnezeirea. Dar mare prisosire de această bunătate saŭ să zic maĭ bună judecată și cunoștință a adevăratuluĭ interes al neamuluĭ romînesc avînd, care Romîn a ajuns să găsască ca să poată avea aseminea cugetărĭ asupra Romînilor. Iar cele maĭ multe inimĭ le are încleștate puterea cea vrăjitoare a dușmanilor ce să gătea în vecĭ să mi-ĭ ție robĭ aĭ seĭ. Rar Romînĭ să să mulțămească pe sfat romînesc, și după ce de-apururea să socotește maĭ deosebit de cît ceilalțĭ apoĭ nicĭ la sine chiar nu are nicĭ o stimă, adică nicĭ pe sine-șĭ nu iubește. Aceste cînd vor fi biruite, lesne unirea, (și unirea obștieĭ de la care să așteaptă tot folosul neamuluĭ) să poate întocmi. Unirea aceasta nu să poate socoti de cît o alipire a părticelelor trupuluĭ ce este imbucățit, și atuncea fieș-care mădular îșĭ va lua iarășĭ locul săŭ, și va fi intrebuințătoare lucrînd bărbătește și capul și mîna și piciorul spre întemeerea neamuluĭ. Iar scărboasa numire de taraf va lipsi cu totul, și nicĭ va maĭ fi trebuință a să pomeni între Romînĭ.

6. Romîniĭ nu pot să-șĭ aleagă chipul lor de oblăduire a pămîntuluĭ de cît această alegere să o aștepte de la prea inalțata și părinteasca chibzuire a Proniei și de la buna întîmplare a vremeĭ.

Cînd neamul romînesc unit să va afla intru glăsuire și pronia înaltă li va dărui lor cea maĭ bună oblăduire a pămîntuluĭ și puterile cele din prejurul lor să nevoesc pentru a lor bine, vor înțelege glasul lor, și cît maĭ în grabă vor săvîrși prin cea maĭ bună oblăduire a lor pămînteasca fericire.

7. Cea maĭ întîiŭ nădejde romănească să fie la pravoslavnica creștinătate a împaratuluĭ ce este dator a fi protector aceteĭ țărĭ. Iar această nădejde să nu să întărite la nicĭ un fel de urmare, nicĭ către dînsul, nicĭ către altul, nicĭ între eĭ.

De ne este împaratul Rosieĭ protector firesc cunoscut de toate puterile el singur. știe în ce chip are a lucra inbunătățirea asupra neamuluĭ romînesc, și dovadă este că nu are trebuin-

ţă de suferinţele noastre. Adînca tăcere prin care respunde la ale noastre cererĭ, şi de altă parte neîncetarea sa de a lucra bine după cum se cuvine la a sa mărire şi înţălepciune o dovedeşte.

8. La aceste vremĭ toţĭ Romîniĭ de obşte uniţĭ de faţă ear nu prin taină să facă luĭ întrebare, ce trebue să urmeze dupa ce aŭ ajuns şi muritorĭ de foame, şi din voinţa luì cea de faţă să nu iasă nicĭ într-un chip.

Cînd protecţia Rosieĭ este de faţă netăgăduită de nimene, de prisos sînt tainicele şoptirĭ ale acelora ce nu să pot adăpa de cît de la aceĭ care cu glas nu pot să vorbească, saŭ să tem de a-şĭ face cunoscut glasul lor de faţă.

(Comunicat de Const. Erbiceanu)

II

Treĭ documente privitoare pe *Iordachi Arhip şi Constantin Cogălniceanu.*

Intre documentele moşieĭ „Orăşeniĭ" a S-tuluĭ Spiridon din Iaşĭ, am găsit un pachet cu 9 documente zise ; *fără dată şi fără vr-o importanţă.* Data documentelor lipseşte, ce e drept, însă ea să poată preciza cu siguranţă, cum vom arăta îndată. Cît despre importanţa lor, ea mi să pare că este destul de mare spre a merita să fie publicate, cel puţin treĭ dintr-însele. Documentele sînt importante prin stilul lor energic, prin aceia că ne arată cît de grea era judecata cu un funcţionar influent, şi în sfîrşit prin faptul că să referă la Constantin Cogălniceanu, străbunul nemuritoruluĭ Mihail Cogălniceanu, care Constantin a jucat un rol destul de important pe timpul săŭ. Din cele 3 documente pe care le publicăm, două sînt nişte jălbĭ ale luĭ Iordachi Arhip, care să plînge cătră domn că stolnicul Constantin Cogălniceanu nu vine să să judece cu el, iar a treia este o scrisoare a luĭ Cogălniceanu cătră aprodul domnesc trimis să execute pe locuitoriĭ de pe moşia asupra căreia

era pricina. Această scrisoare e un model de stil romînesc din viacul trecut Prin vigoarea sa, ea reaminteşte stilul e-nergic al luĭ Mihail Cogălniceanu.

Credem că e cu neputinţă a găsi o maĭ frumoasă cónfirmare a legiĭ atavismuluĭ şi a eredităţiĭ psihologice, decît în această scrisoare, care ar putea cineva crede că e opera strănepotuluĭ, deşi treĭ generaţiunĭ şi un secol întreg desparte pe Mihail Cogălniceanu de străbunul săŭ Constantin.

Constantin, Ion, Ilie, Mihail.

Din cele treĭ documente, pe două le publicăm în întregul lor, iar pe cea de a treia, în parte, de oare-ce jălbile cele două ale luĭ Iordachi Arhip sa aseamănă în parte.

I

In prima jalbă Iordache Arhip să plînge cătră domn înpotriva stolniculuĭ Constandin Cogălniceanu, care la soroc nu s-a înfăţişat, găsind pricină că e ispravnic. Arhip spune că Cogălniceanu a venit cu mucarerul în Iaşĭ şi tot nu a voit să stea la judecată «şi n-a lăsat nicĭ ciobotele aproduluĭ să dea", care iar eŭ le-am plătit. Dar Măria ta aĭ atîţa ispravnicĭ care pe an fieşte care aŭ găsit vreme de aŭ venit de 3, 4 orĭ la Eş, numaĭ dumnealuĭ nu poate macar 3, 4 zile să vie saŭ vechil să facă, căcĭ are pe cine şi frate şi cumnat şi dascal.

Ce mă rog doamne mileĭ Măriei tale să fiŭ pus la o cale, ca să nu mă plîng de asupreală în luminate zilele Măriiĭ tale. Căcĭ precum a fi mila Măriiĭ tale aşa a rămâne.

Robul măriiĭ tale Iordachè Arhip".

(Rezoluţia domnească). Fiĭ îngăduitor că iaste să vie.

(Indescifrabil).

Apr. 25.

II.

Prea înalţate Doamne,

„Iarăş mă jăluesc mileĭ Măriei tale pentru marea strîmbătate ce am despre dumnealuĭ stol. Constandin Cogălniceanul, că milostive Doamne avînd eŭ giumătate de moşia Buzeniĭ ot Hărlăŭ, iar giumătate de sat dintracea moşie aŭ fost al unuĭ văr al mieŭ şi tîmplîndu-mă eŭ la Ţarigrad, s-aŭ sculat acel văr al meŭ şi n-aŭ vîndut numaĭ moşiea luĭ, şi aŭ vîndut şi moşia me împreună cu a sa dumisale stolniculuĭ Cogălniceanuluĭ, neavînd el cu moşiea me nicĭ o treabă. Şi după ce am venit de la Ţarigrad am aflat că aŭ văndut şi moşiea me, şi făcînd ştire dumisale stol. Cog. dumnealuĭ mi-aŭ cerşut să-ĭ întorc toţ baniĭ cîţ aŭ dat pe toată moşiia. Eŭ i-am răspuns că nu pot să-ĭ daŭ baniĭ pe moşiea me, iar pe moşiea văruluĭ meŭ, care încap eŭ să o cumpăr, îĭ voĭ întoarce dumisale baniĭ.

Dumnealuĭ n-aŭ primit şi m-aŭ tot urnit cu multă politică de a dumisale păn acum ce aŭ trecut 5 anĭ şi şi-aŭ făcut şi casă pe moşiea mea şi alte ce i-aŭ fost voia. Şi în cîteva rîndurĭ l-am chemat la giudicată, dumnealuĭ tot aŭ urnit cu chipurĭ ca să-mĭ rămîe moşiea prăpădită, şi n-aŭ maĭ venit, păn şi cu sorocul măriei tale l'am chemat la giudicată or să-ş trimată vechil or să rînduiască pe fratele dumisale, căcĭ este aicĭ şi nicĭ aşa n'aŭ trimes.

Şi trimeţîndu-se om domnesc după jălbile mele ce am dat Măriei tale ca să-mĭ înpliniască de la oameniĭ ce şed pe moşie partea venituluĭ mieŭ, dumnealuĭ n-aŭ lăsat nicĭ aşa, ca să ieŭ venitul meŭ, şi viind aprodul aicĭ m-aŭ apucat de i-am dat şi ciobotele, zicînd că nicĭ ciobotele nu l-aŭ lăsat să-ş ia. Şi eŭ sînt de toate părţile păgubaş. Şi dumnealuĭ stol. Cog. îmĭ stăpîneşte moşia în tăriia, arătînd că este Ispravnic şi nu poate să vie la Eşĭ, şi mă şi înfricoşază că nu-ĭ voĭ putea răspunde.

Milostive Doamne: la Iașĭ nu poate veni, vechil nu trimete, pe fratele dumisale nu vra să-l rînduiască; dreptatea me piere. Cu ce chip pot să-mĭ scot dreptatea me? Ce ca la mare milostivirea Măriеĭ tale și mă rog doamne în zilele Măriеĭ tale să-mĭ aflu dreptatea, să nu mă maĭ lungească. Ce numaĭ precum a fi mila Măriеĭ tale, așa va rămăne.

Robul Măriеĭ tale
Iordache feciorul Lupuluĭ Arhip.

(Rezoluția domnească) „Maĭ fiĭ îngăduitor că iaste să vie și stol. Cog. aice".

Iunie 3.

III

Iată și scrisoarea stolniculuĭ Cogălnicianu

„Duneata..... [1]) aproade carele eștĭ trimis pe jaloba luĭ Iordache Arhip cu luminata carte a Măriеĭ sale luĭ vodă, că să plinească de la oameniĭ meĭ din Buzenĭ cîte un leŭ de casă, sănătate îț poftesc de la Dumnezeŭ.

„Oameniĭ meĭ de acolo îm scriŭ că le facĭ marĭ supărărĭ după poronca ce aĭ să le iaĭ banĭ, și aĭ vrut să-ĭ și bațĭ, și din pricina aceasta oameniĭ vor să să risipească. Pentru care după datorie ce am, te înștiințăz și-țĭ zic să nu superĭ pe oamenĭ, ca să nu li să întîmple vreo risipă, că apoĭ îĭ vre să daĭ samă. Adivărat poroncă aĭ, dar acel ce aŭ jăluit răŭ aŭ jăluit; moșiea o știŭ că este a me, iar nu a luĭ; de are a trage ceva de la mine să tragă, și de are vr-o parte într-acea moșie cu mine trebue să-șĭ intrebe iar pe oamenĭ să nu-ĭ supere. Și de va ave vr-o dreptate, după ce ne vom giudeca, sînt eŭ harnic să-ĭ daŭ dumisale pe cît să va căde.

1) Loc gol.

Şi pentru aceasta îţĭ zic dum. să nu súperĭ pe oamenĭ că eŭ încă voĭ să merg la Iaşĭ, şi acolo ne vom giudica la divan. La ce de pe urmă cum ţa fi voia aşa fă. Datoria me îm fac şi-ţ scriŭ, şi jaloba luĭ îţ arăt că nu-ĭ dreaptă, răŭ să acolisăşte.

„Şi fiĭ sănătos.

Apr. 30,

»Al dumit. Cog. Stolnic.“

(Scrisoare autografă).

Ne rămîne să fixăm data acesteĭ scrisorĭ precum şi a jalobelor luĭ Arhip. Din Letopiseţe şi din documente rezultă că Constan. Cogălniceanu a fost ispravnic în două rîndurĭ : întîiŭ în anul 1759 peste Kişinăŭ şi alte judeţe din Basarabia [1]) şi în 1769 iarăşĭ peste treĭ judeţe Dorohoĭ, Hîrlăŭ, Botoşanĭ [2]). Dintre aceste două date credem că cea din urmă este acea cînd s-aŭ scris jalbile luĭ Arhip şi scrisoarea luĭ Cogălniceauu, fiind că după cum să vede din letopiseţe ispravnicul de Chişinăŭ să numea sărdar, [3]) şi e probabil că dacă Arhip ar fi scris în 1759, ar fi dat luĭ Cogălniceanu titlul de sărdar iar nu de ispravnic. Lucrul nu e sigur, însă e foarte probabil.

I. Tanoviceanu.

III

Două scrisorĭ dintre Ioan Calimah domnul Moldoveĭ şi ambasatorul englez Mitchell.

Aceste scrisorĭ a maĭ fost publicate în numărul precedent de d-l Gaster. Le primisem însă înainte de la d-l N. Iorga. Le publicăm din noŭ cu comentariile d-luĭ Iorga.

Se ştie că între puţinele ocupaţiĭ ale domnilor grecĭ, din amîndouă ţările, era şi nobila sarcină de a ajuta tri-

1) Cogălniceanu. Letopesiţe ed II. vol III. p. 238.
3) Cogălniceanu Arhiva Romînească ed. a 2-a T. I. p. 142—143.
2) Tot aseminea să zicea sărdar i ispravnic de Orheĭ.

meterea scrisorilor acelora dintre consulii ţarigrădenĭ, cari le făgăduiaŭ sprijinul lor pe lîngă Poartă. Acestuĭ obiceiŭ datorim două scrisorĭ de la începutul anuluĭ 1760, una adresată de Mitchell [1]) ambasadorul extraordinar al Anglieĭ pe lîngă Frideric al II-lea, luĭ Ioan Teodor Calimah (1759) ceelaltă, respunsul domnuluĭ.

Imprejurările, în care ele fură scrise, împrejurărĭ care le lămuresc cuprinsul, sînt următoarele:

A patra campanie a rezboiuluĭ de şepte anĭ să mîntuise. Mitchell, credinciosul prietin [2]) al regeluĭ, îl însoţise şi acuma „în focul lupteĭ însăşĭ" la Hochkirch [3]) şi Kunersdorf [4]), împărtăşind cu dînsul bucuria izbînzeĭ şi amarul înfrîngerilor. După sfîrşitul campanieĭ, după ce pe la mijlocul luĭ Ianuar [5]) 1760, să aşază cu Frederic în cartierul general de la Freyberg [6]) împrejurărĭ necunoscute duseră pe ambasadorul englez la Breslau, de unde este datată scrisoarea sa către domnul Moldoveĭ (24 Fevruar). Curînd după aceia, el să întoarce iarăşĭ la Freyberg unde primi răspunsul, din 13 April al luĭ Calimah; [7])

In afară de împrejurările politice ale Europeĭ centra-

---

1) Sir Andrw Mitchell, născut la Edinburg la 15 April 1708. Invăţă dreptul apoĭ perzîndu-şi femeea (1728), petrecu cîţiva anĭ călătorind prin ţările de jos, Franţa şi Italia. Sub-secretar de stat în Scoţia (1741), el reprezentă în parlament după rebeliune comitatul Aberdeon şi districtul de Rurgurĭ Elgen. Ministru la Bruxela, cavrler al Băiĭ la întoarcere, locul de trimis în Prusia îĭ fu dat în 1753. Intovărăşi pe Frederic în toate campaniile sale şi murì la Berlin în 28 Januar 1771. (v. *memoire and Papes*) of sir *Andreo Mitchell*, K B. by Adreo Biskel. Londra, Chepman şi Hall, 1850 zool în 8; Chalm ers, *Biogr. Dict.* şi art, in *Biogrvpsie générale* şi *Nouvele Biographie générale*; t. XXVIII pp. 400-1; t. XXXV, pp. 6776-7) Thiébault, *Souvenire de vingt ans de Séjour à Berlin* II. parkim). O laudă a persoaneĭ şi conduiteĭ sale în Carlyle *Lıphe of Frederick* ed. Chapman şi Hall 1888 t. VII. pp. 31-2. *ibid.* p. 170).

2) De la Leitmeritz încă (ibid. p. 170)

3) „in the blaza of batle itself (ib. p. 224) VIII p. 85.

4) V. scriserile din această perioadă ap. Bisset.

5) Carlyle l. c. VIII p. 237.

6) Scrisorĭ datate de aice începînd de la ib. Ianuar (Bisset, II. p. 122). La 12 Fevruari era la Freyberg încă (ibid. p. 130)

7) Scrisorile sînt copiate în mo. 6808 de la British Museum, fo. 65. Mirchell era intors la Freyberg încă de la 27 Februar (Bisset, II, 136). De aice datează scrisorile pînă la sfîrşitul luĭ Iulie (*ibid.* pp. 174. 140, 141. 143, 144. 146. 147. 151 155. 160 163. 172. 173), cînd trecu la Meissen (*ibid.* p. 181).

le, Mitchell să ocupa încă, în adevăr cu „toate negocierile la curţile din Petersburg şi Constantinopole [8]). Primind o scrisoare pentru Poartă, ambasadorul englez pe lîngă Poartă şi neputînd, din cauza războiuluĭ s-o trimată pe obicĭnuita cale a Vieneĭ el să adresă, domnuluĭ Moldoveĭ cu care şi înainte stătuse neaparat în corespondenţă. Rolland de Brixe aduse însemnata scrisoare la Iaşĭ şi peste două lunĭ Calimah îĭ trimise răspunsul pe care îl aştepta, în hotar la Iborodenca.

Ie după cît ştim singura scrisoare cunoscută a luĭ Ioan Teodor şi aceasta încă o face să aibă o oare care însemnătate.

I.

Le prince de Moldavie. De Breslau le 24-e de fevrièr 1760

Monseigneur,

Ayant reçu depuis peu de jours la lettre cy-inchise pour son Excellence Monsieur Porter Ambassadeur du Roy de La Grande Bretagne a la Porte, et la Route ordinaire de Vienne m'étant ferméa, dans les Circonstances presentes Je me trouve reduit a la Necessite de m'adresser a Votre Altesse Seremssime en la priant tres humblemment de vouloir bie faire parvenir incesammment la dite Lettre pour l'Ambassadeur Je demande tres humblement Pardon de la liberte que je prens et J'ai l'honeur d'etre etc.

Andr : Mitchell

Nota. A Copy of the above letre wasmade out in the french Cypher and sent to England in Mr. Mitchell's par-

8) And besides all the negociations relating te Germany and central Europe all negociations with the courts of st. Petersburg and Constantinople passed thraugh Mitchell. (Bisset. I. p. 161.). Scrisorĭ din Petersburg anunţate la 18 Iulie 1760 (*ibid.* II, 171).

ticular and very secret Letter by Post to the Earl of Holdernesse [9]) of the 27 February 1760 [10]).

II.

Monsieur [11])

Sur les esperances que me donna le sieur Roland de Arixe Rendu ici le 20 d. p. que la dépêche dont il étoit porteur, et que vôtre Excelence a bien voulu me récommander (sic) par la letre quelle (sic) n'a (sic) fait l'honneur de m'écrire le 24 fev. etoit de conséqunce Je m'empressai de la faire paser à son adresse par la voye la plus sûre et la plus prompte aussi, au moyen d'un Courrier expédié à cette fin, comme il m'en rapporte aujourdhuy la reponse que Je suppose égallement. (sic) importante, j'use de la même diligence pour la faire parvenir le plutôt possible au Sr. Rolland qui s'engagea avant son depàrt d'ici, à aller l'atendre à horodenca [12]) vers nos confins où j'envoye un exprès.

Je meflatte (sic) du Reste que votre Excellence considerara [13]) cette attention de ma part à luy complaire comme une preuve de mon sincere Empressement à luy être utile:

J'ay l'honneur d'être avec la plus parfaitte (sic) considération.

Monsieur

De votre Excellence le trés humble et trés obéissant serviteur [14]).

à Jassi le 13 Avril 1760 S. V.

Ioannes Theodorus terrarum Moldaviae Princeps.

---

9) Home *secretary* în 1760. Despreţuit de H. Walpole. puţin stimat de colegi şi public (Hughes, Continuation p. 25) to *Hume and Smollett*, Paris, Baudruy 1834, în 4° Demisionat în iarna anului 1761 (ibid p. 39).

10) Cea publicată de Bisset, II, p. 148).

11) Urmatoarele cuvinte precedă scrisoarea : Jassi 13 April 1760 Prince of Moldavia „019 May at Meisia (?).

12) 13) Lipseşte în copia mea.

14) Titlul e explicabil la un personagiŭ căruia Kaunitz nu găsia de cuviinţă să-ĭ serie însuşi (Hurmuzaki. Fragmente V. p. 211).

NOTIȚE

Trebue să dam premiĭ scolarilor

Peste cîteva zile vom avea distribuțiunea premiilor, o serbare scolară foarte frumoasă. Această importantă serbare este întreită; maĭ întiiŭ este serbătoarea scolarilor, care văd încununate sirguința și buna lor purtare din cursul anuluĭ; apoĭ este serbătoarea profesorilor, care, întocmaĭ ca și semănătorul, privesc cu drag fructele munceĭ de peste an și în fine distribuțiunea premiilor este serbătoarea părinților, care să bucură și eĭ mult de succesul iubitelor lor vlastare.

S-a susținut de uniĭ că ar trebui să să disființeze obiceiul de a să maĭ da premiĭ la scolarĭ, căcĭ nu trebue să-ĭ deprindem de micĭ a fi interesațĭ. Copilul, zic aceștĭ pedagogĭ, să fie adînc pătruns de sentimentul datorieĭ și să nu capete ideia că învață pentru notă saŭ pentru premiĭ, ci că învață pentru ca să știe, ca să să înarmeze pentru lupta viețiĭ. Copilul, care este stăpînit de ambițiunea de a dobîndi premiĭ, devine egoist, vanitos, pîrîtor, răŭ coleg, etc. etc.

Credem că această teorie este greșită de la început și pînă la sfîrșit deoarece susținătoriĭ eĭ uită că avem a face cu copii micĭ, cari—din cauza vîrsteĭ—aŭ o natură foarte zburdalnică și a căror atențiune, de obiceĭ slabă, n-o putem capata decît numaĭ prin recompense și pedepse.

Poate să fie profesorul cel maĭ învățat, poate să aibă el cea maĭ bună metodă de predare, și cu toate acestea nu va reuși în totdeauna a vedea silințele sale încununate cu succesul dorit, dacă nu va face uz fie de recompense în unile împrejurărĭ, fie de pedepse în altele.

Profesorul, care are cîte 70—80 elevĭ în fiecare clasă, și care, cînd esplică la tablă nu este ascultat cu atențiune decît de 15—20 de elevĭ, poate să mărturisască dacă ceia ce am afirmat maĭ sus este exact saŭ nu; el ne va spune de sigur că nu o sin-

gură dată a surprins, în timpul explicațiunilor sale, pe eleviĭ din băncile din fund jucîndu-se in bumbĭ saŭ indeletnicindu-se cu alte ocupațiunĭ de acest feliŭ ; că bîzîitul uneĭ muște interesază pe mulțĭ elevĭ maĭ tare decît expunerea cea maĭ clară a lecțiunilor sale.

Dar mi să va obiecta că, pentru a căpăta și fixa atențiunea scolarilor, sînt suficiente pedepsele: scularea în picioare și punerea la genunchĭ, carcera, copiarea, notele rele la studiĭ și la conduită și, în fine, ca ultim remediŭ.... legendarul Sf. Neculaĭ.

Netăgăduit, cu toțiĭ recunoaștem importanța pedepselor și maĭ ales a acelor pedepse pe care le recomîndă știința pedagogieĭ. Insă nu vom atinge niciodată rezultatul dorit numaĭ prin mijlocul pedepselor.

Cu mult profit va munci copilul atuncĭ cînd va face din plăcere, decît cînd va fi silit de notele rele saŭ de nuiaua profesoruluĭ ; această plăcere nu i-o putem provoca decît numaĭ prin recompense, prin speranța de a capata premiĭ, căcĭ foarte rar un copil este în stare a-șĭ da seamă de importanța studiilor și tocmaĭ tîrziŭ ajunge a iubi maĭ mult un studiŭ saŭ altul.

Aceĭ cari am învățat carte în scoalele publice și cari astăzĭ la rîndul nostru învățăm și noĭ pe alțiĭ, știm prea bine ce rol mare și binefăcător pentru programul instructiuneĭ joacă clasificarea și recompensele. A fi așezat în banca întiia și a fi așezat în banca din fund nu este de loc indiferent pentru școlarĭ, precum de asemenea nu este indiferent a fi clasificat printre ceĭ treĭ de la inceput saŭ printre mijlociĭ

Și această dorință generoasă a elevilor nu să observă numaĭ în scoala primară saŭ în cele întîĭ clase inferioare ale liceuluĭ ; o întîlnim chiar și printre eleviĭ din cursul superior, chiar și la aceĭ din clasa a șeptea.

Cîte nopțĭ petrecute în veghiere de niște asemenea elevĭ sirguitorĭ, pentru a pregăti bine materia uneĭ teze, a unuĭ extemporal saŭ a examenuluĭ de vară !

Cițĭ elevĭ mediocri în o clasă n-aŭ ajuns eĭ ceĭ maĭ bunĭ în clasa următoare !

Și cît de mult contribue pentru programul învățămîntuluĭ această știință, această emulațiune a elevilor !

O singură categorie de elevĭ rămîn recĭ la adimenelile clasificațiuneĭ și ale premiilor : aceștia sînt eleviĭ absolut răĭ atît ca studiŭ, cum și ca purtare.

Totușĭ un profesor bun trebue—în limitele posibile—să-șĭ dea silință de a face și pe aceștĭ elevĭ răĭ, cel puțin mediocri : asupra acestora va dicta el pedepse maĭ multe și vecĭnic le va da ca exemplu pe aceĭ elevĭ, care din răĭ aŭ ajuns mediocri saŭ chiar bunĭ.

Profesorul va căuta ca această dorință de recompense a elevilor să nu degenereze în o ambițiune reprobabilă, să nu creeze pe viitor egoiștĭ.

Pentru aceasta va trebui să nu încurajeze, ci din potrivă să mustre aspru pe eleviĭ invidioșĭ, pe aroganțĭ și pîrîtorĭ ; le spună

că în scoală elevii sînt toți frați, că trebue să muncească cu toții, pre cît le este cu putință, și că acel care-și va face mai bine datoria, va ajunge în lume mai departe, iar în școală va primi premii mai multe și mai frumoase.

Și cînd, mulțemită acestei procedări, elevii răi vor ajunge cel puțin mediocri, la finele anului scolar, iar elevii mediocri elevi buni, atunci adversarii ideii de a să da premii la scolari vor trebui să tacă.

***

Dar oare în societate, unde avem a face cu oameni mari și nu cu copii, nu observăm noi diferite recompense, acordate de stăpînire, acelora care n-aŭ făcut altă ceva decît datoria lor?

Admițînd ca general principiul că fie-care om trebue să-și îndeplinească datoria, fără a avea în gînd ideia de interes, de recompensă, atunci cu greŭ am putea răspunde ce însemnează acele diferite semne de distincțiune, ce poartă mulți astăzi; ce însemnează «virtutea militară», «serviciul credincios», «bene-merenti» și cele-lalte decorațiuni ce strălucesc pe peptul multora dintre semenii noștri?

De asemenea cu greŭ ne-am explica pentru ce să acordă premii în bani saŭ în diverse medalii agricultorilor, apicultorilor, industriașilor și meșteșugarilor.

Teoreticește vorbind, premiile, sub ori ce formă ar fi ele, nu trebue să să acorde nimănui, căci ori ce om este dator să lucreze și să să ocupe atita pe cît poate și cînd cineva își face datoria, și-o face nu pentru ca să capete recompense, ci pentru că e obligat ca să o facă.

Insă, fiind că în lumea de astăzi, oamenii nu sînt în totdeauna pătrunși de sentimentul datoriei și fiind că acei care-și îndeplinesc punctual datoriile lor nu sînt cei mai numeroși, de aceia este bine a acorda semne de distincțiune și recompense acelora cari sînt pătrunși de sentimentul datoriei și-o îndeplinesc în mod conștiincios.

Și dacă lucrurile staŭ asfeliŭ cînd e vorba de oamenii în etatea matură, apoi cu atît mai mult ele sînt adevărate cînd e vorba de copiii de prin școli.

Deci, să continuăm și de acum înainte a da premii la scolarii sirguitori și care să poartă bine.

St. G. Ioan.

II

Chestiunea Romînilor din Ungaria

Toată presa europeană e plină de articole senzaționale în sprijinul dreptății cauzei fraților noștri de peste munți. Ar fi cu nepu-

ință de enumerat toate articolele publicate de deosebiții publiciști europeni. Pe lîngă acele ce tratează în chip maĭ curent chestiunea, să întîlnesc și lucrări maĭ cuprinzătoare care îmbrățoșază întrebarea pe o bază maĭ largă. Așa este între altele articolul publicat de d-l *Henri Gaidoz* în la Revue de Paris No. 8, 15 Maĭ 1894 sub titlul *les Roumains de la Hongrie*. Lucrarea e făcută in deplină cunoștință de cauză și expune pe date adevarate întreaga desfășurare a nenorocirilor fraților noștri. D-l Gaidoz începe prin a tăia baza pretențiilor maghiare care precum să știe își aŭ rădăcinele în vestita teorie a luĭ Rösler. După ce o expune d-l Gaidoz adauge: «Telle est la chose dont l'orgueil magyar veut faire un dogme historique; mais les objections n'ont pas manqué et un historien roumain, M. Xénopol dans son ouvrage Les Roumains au moyen-âge, Paris 1885, non seulement les a présentées avec une grande force, mais il a reconstitué d'une façon bien plus vraisemblable les origines et l'histoire de la nation roumaine.» Cu acest prilej observăm că de la publicarea scrieriĭ d-luĭ Xenopol a început și în Franția a să părăsi ideile luĭ Rösler care pînă atuncĭ eraŭ împărtășite aproape de toțĭ învățațiĭ, și a să reveni la adevăr (așa *V. Bérard*, La Turquie et l'Hellénisme ; *Alfred Rambaud* in Histoire générale depuis le IV-me siècle jusqu'á nos jours. II, p. 831.)

D-l Gaidoz arată după aceia cu oarecare amănunțimĭ prigonirile carora sînt supușĭ Romîniĭ din partea Maghiarilor, prigonirĭ care aŭ adus revoluțiile țaranilor ce aŭ însîngerat atît de des istoria Ungarieĭ ; după aceia trece la procesul memoranduluĭ despre care spune «Un procés intenté en ce moment aux chefs de la nation roumaine—*et bien maladroitement* —met le comble à l'exaspération des Roumains et semble être le point de départ d'une ligue de toutes les nations non-magyares de la Hongrie». Apasă maĭ ales asupra observațieĭ făcută de *Allgemeine Zeitung* care spune că prigonirile neîncetate a celor 3,000,000 de Romînĭ din Ungaria ar putea împinge pe guvernul din Bucureștĭ a să arunca în partea Rusieĭ, adăugînd apoĭ că această nemulțămire, fiind împărtășită și de celelalte naționalitățĭ nemaghiare ale Ungarieĭ, ar aduce o slăbăciune a acesteĭ țărĭ și decĭ a tripleĭ-alianțe din care Ungaria face parte prin Austria.

Articolul d-luĭ Gaidoz pulicat în o însemnată revistă europeană e menit a răspîndi în toată lumea cultă adevărul asupra drepteĭ cauze apărate de poporul romîn ; păstrarea existențeĭ sale naționale.

Nu e vorbă Ungurilor puțin le pasă de reprobarea întregeĭ Europe. Aziaticĭ prin firea și cugetarea lor, eĭ nicĭ nu pot pricepe principiile dreptățiĭ și ale egalitățiĭ care inspiră asemenea scrierĭ. Va suna însă în curînd oara cînd vor intra în joc și alte elemente decît acele intelectuale, și atuncea vor înțelege—dar prea tîrziŭ. .

D. T.

O chestie de sintaxă

Intrebare și răspuns

Iașĭ, 18 Martie.

Respectabile D. Tiktin.

Iertați-mă că vă deranjez, dar nu știŭ cum, socot maĭ nimerit să mă adresez dv. decît orĭ căruia.

E vorba de o mică deslușire pe care respectuos vă rog să mi-o dațĭ.

Bună-oară în propoziția : *Copilul este bine*, *bine* ce parte de cuvînt este ? De-ĭ adverb, atuncĭ cum califică un substantiv ? De-ĭ adiectiv, atuncĭ cum rămîne neschimbat la plural ?

O deslușire a d-v. fiindu-mĭ scumpă, vă mulțămesc mult.

I. Constantinescu
Stradela Albă No. 4.

Iașĭ 20 Martie 1894.

Onorate Domnule

Ațĭ abordat o chestiune care a cauzat destulă bătae de cap gramaticilor. E evident că în propoziția *Copilul este bine*, predicativul este exprimat printr-un adverb. Alte exemple ar fi : *Copilul este aici, acolo, afară, sus, jos.* Rămîne decĭ de explicat cum poate un adverbiŭ servi de calificativ al unuĭ substantiv (*copilul*) verbul *este* fiind numaĭ copula care leagă calificativul cu subiectul. Răspunsul la această întrebare ni-l dă un gramatic german, d-l Franz Kern, în excelenta sa monografie «Die deutsche Satzlehre» (ed. II, Berlin, 1888, cap. III), unde tratează despre «așa zisa copulă». Voiŭ rezuma în scurt cele zise de d-l Kern.

Impărțirea verbelor în verbe predicative și verbe copulative este o împărțire greșită. După forma lor—și numaĭ cu aceasta are a să ocupa gramatica—, propozițiile:

Copilul este sus și *Copilul șade sus*

saŭ

Copilul este sănătos și *Copilul pleacă sănătos*

sînt perfect analoage una cu alta, prezentînd absolut aceiașĭ construcțiune : subst. + verb + adv. în exemplul dintîiŭ ; subst. + verb + adj. în exemplul din urmă. Din punctul de vedere gramatical, verbul *este* are întocmaĭ aceiașĭ funcțiune sintactică ca și verbele *șade* și *pleacă*. Cine zice că în propoziția *Copilul este sănătos*, verbul nu e verb predicativ, ci copulă, acela confundă *funcțiunea gramaticală* a verbuluĭ cu *valoarea luĭ logică*, confundă gramatica cu logica, confuziune ce din nenorocire am moștenit-o de la Latinĭ, la care gramatica era clădită pe categoriile logice ale filozofilor. Termenul de «copulă» trebue șters cu desăvîrșire din gramatică. Orĭce verb este verb predicativ, întrucît reprezintă partea cea maĭ esențială a

predicatuluĭ, oarecum nucleul luĭ împrejurul căruia să grupează celelalte părțĭ secundare ale predicatuluĭ. Predicatul să exprimă totdeauna printr-un *verb*, care saŭ stă singur saŭ de ex:

D-zeŭ este, *Copilul rîde*

saŭ este însoțit de alte verbe care determină verbul maĭ de aproape. O asemenea determinare a verbuluĭ predicativ poate fi:

1) Un substantiv saŭ substantival în cazul subiectuluĭ (nominativ):

N este **judecător**, *rămîne* **soldat**, *e numit* **secretar**. *A fi este* **a suferi** (infinitivul fiind un substantiv verbal).

2) Un adjectiv saŭ adjectival acordat cu subiectul:

Fiĭ **sănătoasă**! *Rămîĭ* **sănătoasă**! *Mergĭ* **sănătoasă**!

Ia era **mîhnită**. *Ia pleca* **mîhnită**.

Ce va fi **cîntînd** *el*? *El să înțoarce* **cîntînd**

Locul este **al** *nostru*, **al** *luĭ*, **al** *oarecuĭ*, **al** *stăpînuluĭ*.

Participiul (*mîhnit*), gerunziul (*cîntînd*) și articolul (*al*) sînt adjectivale.

3) Un adverb, care poate fi și precedat de prepoziție;

Copilul este **sus**, *Soarele stă* **sus**. *Paserea zboară* **sus**. *Apa vine din* **sus**.

4) Un substantiv saŭ substantival în acuzativ saŭ dativ:

Aștept **trenul**. *Știŭ* **scrie** (substantiv verbal). *Mîncarea repede strică* **stomahul** saŭ, cu alt înțeles, **stomahuluĭ**.

5) Un substantiv saŭ substantival în acuzativ precedat de prepoziție:

Sînt **la dispoziția** *ta*. *Rămîne* **la apreciarea** *d-v*. *Staŭ* **la îndoială**. *Staŭ* **la țară**. *Aŭ plecat* **la cules** *de vie*.

După cum să vede din exemplele de maĭ sus, verbul *a fi* poate fi însoțit de toate feliurile de determinative, afară de acuzativ (fără prepoziție) și de dativ. Dar aceasta să observă nu numaĭ la verbele poreclite copulative (*a fi*, *a rămînea*, *a deveni*, *a eși* etc.), ci și la multe alte verbe, ca *a tremura*, *a consimți*, *a sosi*, *a strănuta* etc., care nu pot lua niciĭ acuzativ niciĭ dativ după sine.

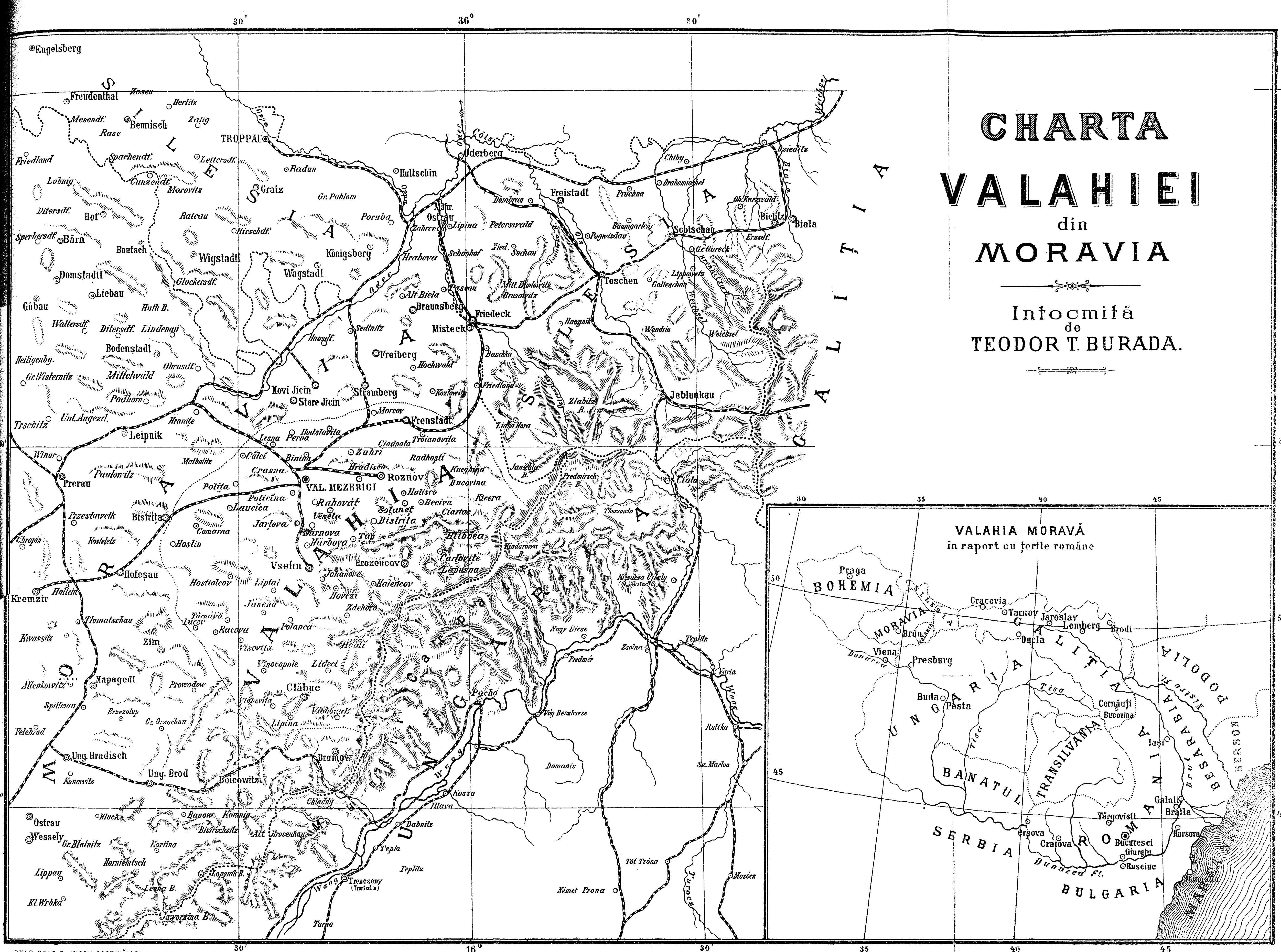
Vorba care urmează după verbele din exemplele citate, prin urmare și după verbele «copulative» *a fi*, *a rămînea*, etc. nu determină *subiectul*—aceasta o face numaĭ atributul—, ci *însușĭ verbul* lîngă care să află. Așa dar în propozițiile *Copila este sanătoasă* și *Copila este bine*, vorbele *sănătoasă* și *bine* nu sînt calificative ale vorbeĭ *copila*, ci determinative ale verbuluĭ *este* întocmaĭ ca vorbele *voioasă* și *încet* în propozițiile *Copila pleacă voioasă*, *Copila pleacă încet*. Cauza pentru care în cutare caz determinativul este un adjectiv acordat (*sănătoasă*, *voioasă*), și în cutare alt caz un adverb (*bine*, *încet*), nu e greŭ de aflat. Acolo unde e vorba de o stare a *subiectuluĭ*—stare care să arată ca însoțind—să aplică adjectivul. Acolo din contra unde e vorba de o modalitate *a acțiuniĭ însușĭ*, să aplică adverbul (saŭ locuțiunea adverbială). *Copila pleacă voioasă* vrea să zică. **Copila** *era* **voioasă** *în momentul plecăriĭ*; *Copila pleacă încet* (saŭ *în grabă*) vrea să zică: **Plecarea** *copileĭ să operă* **încet** (saŭ **în grabă**). Tot

așa în propoziția *Copilul este bine*, vorba *bine* arată o modalitate *a firei* nu o stare însușită *copilului*.

Față cu expunerea de mai sus, mă veți întreba poate pentru ce eŭ însumi în gramatica mea am menținut distingerea între verb predicativ și verb copulativ. Intr-adevăr aș fi renunțat bucuros la netrebnica de «copulă", dacă nu m-ar fi reținut considerația că și fără de aceasta, lucrarea mea conține destule novațiuni, lucru care nu e de loc pe placul profesorilor deprinși a-și duce căruța în vechiul hăugaș atît de comod pentru dînșii. Cîți profesori nu mi-aŭ exprimat adînca lor indignare că am cutezat a da dativul completiv drept compliment direct! De aceia am găsit mai cu cale a mă mărgini la acele novațiuni care mi-aŭ părut absolut indispensabile.

Dr. H Tiktin

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No 17.

CHARTA
VALAHIEI
din
MORAVIA
Intocmită
de
TEODOR T. BURADA.
VALAHIA MORAVĂ
în raport cu țerile române
BOHEMIA
MORAVIA
SILESIA
GALIȚIA
UNGARIA
TRANSILVANIA
BANATUL
BUCOVINA
BESARABIA
PODOLIA
ROMANIA
SERBIA
BULGARIA
HERSON
Praga
Cracovia
Tarnov
Jaroslav
Lemberg
Brodi
Brün
Viena
Presburg
Buda
Pesta
Cernăuți
Iași
Galați
Braila
Harsova
Târgoviști
Bucuresci
Giurgiu
Rusciuc
Craiova
Orșova
Ducla
Tisa
Dunarea Fl.
SILESIA
MORAVIA
VALAHIA
GALIȚIA
UNGARIA
CARPAȚI
TROPPAU
Engelsberg
Freudenthal
Bennisch
Oderberg
Hultschin
Freistadt
Teschen
Bielitz
Biala
Skotschau
Jablunkau
Friedeck
Misteck
Braunsberg
Freiberg
Stramberg
Novi Jicin
Stare Jicin
Frenstadt
Leipnik
Prerau
Roznov
VAL. MEZERICI
Bistrița
Holeșau
Kremzir
Vsetin
Hrozoncov
Zlin
Napagedl
Ung. Hradisch
Ung. Brod
Boicowitz
Brumow
Clăbuc
Trencseny
Pucho
Domstadtl
Liebau
Bärn
Hof
Wigstadtl
Wagstadt
Königsberg
Bodenstadt
Ostrau
Wessely
STAB. GRAFIC „MIRON COSTIN" IAȘI.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul V. Iulie și August 1894 No. 7 și 8.

N. Kareev.

DIN FILOZOFIA ISTORIEI

Principiile biologice în sociologie

(Traducere de P. Munteanu)

Publicăm maĭ la vale o parte din însemnatele studiĭ de filozofie istorică ale luĭ Neculaĭ Kareev învațat Rus profesor la universitatea din Petersburg. Cum am spus-o și în fruntea studiuluĭ istoric al luĭ Petrov publicat în anul precedent (Arhiva No. 4 p. 113), organul nostru și-a pus ca țintă de a face cunoscute Rominilor scrierile cele marĭ ale științeĭ istorieĭ Ruseștĭ contimpurane, scrierĭ absolut necunoscute la noĭ spre marea daună a științeĭ istorice. Cetitorul va găsi în studiul reprodus maĭ jos și care este numaĭ un capitol din scrierea luĭ Kareev, intitulată: *Chestiunĭ fundamentale de filozofie istorică*, o erudiție în materia respectivă din cele maĭ bogate, un spirit critic de o agerime extraordinară și o adîncime de viderĭ într-adevăr uĭmitoare. Ar fi de dorit ca din inițiativa uneĭ autoritățĭ culturale de la noĭ din țară să să eie măsura de a să traduce în întregul eĭ monumentala operă a luĭ Neculaĭ Kareev; cu atit maĭ mult cu cit a găsit un traducător eminent în persoana d-luĭ P. Munteanu, licențiat în filozofie de la universitatea din Kiev.

***

După principiul clasificațieĭ luĭ Comte, schimbată de noĭ în capitolul precedent, fenomenele de ordinul superior sînt conduse de legile fenomenelor de ordinul inferior, plus legile lor propriĭ. Pentru aceasta, în general vorbind, legile biologieĭ sînt aplicabile și în domeniul sociologieĭ, întrucît acțiunea lor nu să paralizază de acțiunea nouelor legĭ. De aicĭ dar însemnătatea pregătireĭ biologice pentru soci-

olog [1]), lucru ce nicĭ de cum nu însamnă stabilirea ştiinţeĭ sociale în totul pe baza ştiinţeĭ despre viaţă.

Introducerea în sociologie a legilor aflate în biologie poate să fie de două feliurĭ, după cum vom privi societatea: ca pe o colecţiune de individe de aceiaşĭ specie saŭ ca un unic organizm. De aicĭ dar putem să remarcăm în sociologie două direcţiunĭ: una darvinistă şi alta organică. Unul din reprezentanţiĭ ceĭ maĭ respectabilĭ aĭ direcţiuneĭ din urmă, Lilienfeld, să deosebeşte destul de bine în părerile sale de cele darviniste: „Noĭ, zice el, considerăm membriĭ societăţiĭ omeneştĭ nu ca pe nişte membri independenţĭ aĭ uneĭ singure speciĭ, dar ca pe nişte celule ale unuĭ organizm colectiv. După părerea noastră, unităţile din organizmul social nu să supun legilor de selecţiune şi celor ale lupteĭ pentru existenţă, ca individe ale uneĭ singure speciĭ animale, ci legilor de dezvoltare celulară în organizm» [2]). In această părere, metoduluĭ analogic i să dă cea maĭ vastă aplicaţie [3]), în scopul de a stabili legile sociologice pe bazele biologieĭ [4]). Silindu-se să probeze independenţa ideilor sale şi găsind că Spencer, lucrînd în aceiaşĭ direcţiune, n-a ajuns cum trebue pînă la închipuirea societăţiĭ ca fiinţă reală [5]), Lilienfeld adauge că „trebue să privim ca pe cel maĭ periculos inamic al considerăriĭ societăţiĭ omeneştĭ de organizm, acea direcţiune care ar conduce la aceasta numaĭ într-un chip figurat» [6]).

Noĭ ne-am apropiat aicĭ de chestiunea, care ar putea să formeze conţinutul celuĭ maĭ vast tratat. Maĭ întîiŭ, chiar de la începutul cugetăriĭ politice, neîncetat s-aŭ ivit ideĭ, cărora numaĭ teoria organică contimpurană le dă o bază ştiinţifică [7]); al doilea, chestia aceasta stă în legătură cu o chestie de o proprietate curat biologică, la rezolvirea căreia s-a istovit multă putere intelectuală [8]); al treilea, în însuşĭ

1) Despre însemnătatea pregătireĭ biologice: *Spencer*. Studiul sociologieĭ, I, 493 (după traducerea rusască).
2) *Lilienfeld*. II, Vorwort, VIII—IX.
3) *Ibid*. II. Einleitung, XX sq. şi 62 sq.
4) *Ibid*., III, 16.
5) *Ibid*., IV. Einleitung XIII.
6) *Ibid*. Einleitung, XVI.
7) Vezĭ maĭ întîiŭ introducerea istorică a luĭ *Espinas* în scrierea luĭ Des sociétés animales (pag. 5–155), unde sînt adunate privirile diferiţilor scriitorĭ, începînd cu ceĭ vechĭ pentru a proba că societatea de mult să consiedra ca organizm.
8) Expunerea teorieĭ biologice a organizmuluĭ, ca a individuluĭ celuĭ maĭ înnalt, ce constă din alte individe inferioare, vezĭ în *Espinas*, pag. 83 sq. 207—

teoria organică să pot observa cîte-va nuanţe, şi această teorie să apucă să explice şi să cuprindă un cerc de fenomene prea vast şi prea complicat. Toate aceste luate la un loc adică şi tradiţiunea ştiinţifică şi analogia naturalo-istorică, precum şi imprejurarea că cugetarea sociologică a lŭcrat în timpul din urmă, cu deosebire în această direcţiune, daŭ teorieĭ organice, după cum să pare, atîta tărie, că criticînd-o, avem contra noastră tot aceia ce s-a repeţit de veacurĭ, aceia ce formează mîndria ştiinţelor naturale moderne şi tot aceia ce este oare-cum rezultatul uneĭ dezvoltărĭ de scurtă durată însă repezĭ a sociologieĭ în Anglia (Spencer), în Franţa (Espinas, întru cît-va Fouillée), la Nemţiĭ din Austria, Germania şi Rusia (Schäffle, Lindner, Lilienfeld). Cu toate acestea, ne hotărîm la o asemenea critică. In contra tradiţieĭ seculare, putem să zicem următorul lucru: că pînă la apariţiunea teorieĭ organice contimpurane, nu vedem încă o identificare deplină a fenomenelor vieţiĭ organizmuluĭ cu cele ale societăţiĭ; nu videm o adevărată aplicaţie a legilor biologice în sociologie. Cît să atinge de citările făcute din biologie, putem să spunem că între biologie şi sociologie trebue să să interpună psihologia, care, aşa zicînd, indepărtează sociologia de biologie, iar cît despre cugetătoriĭ contimpuranĭ, ştim că lucrările lor sînt intemeiate pe analogie. „Comparaison n'est pas raison", să exprimă proverbul inţelept [9]).

273, 568—584 (Théorie des individualités din *Ieher*, Handbuch der Zoologie §§ 213—221). Discursul profesoruluĭ *Vagner*, Despre însemnătatea sociabilităţiĭ în dezvoltarea organizmelor animalelor. (Discursurile şi protocoalele adunăriĭ VI a naturaliştilor, S. Petersburg 1880. Partea I-ia pag. 127 sq). *C. Bernard* Revue des cours scientifiques 1864, 1 Sept. şi 1875. *Durand de Gros*, Origines animales de l'homme. *Virhov*, Patologia celulară, cap. XV. *Robin*, Des éléments anatomiques. *Haeckel*, Generale Morphologie der Organismen. *Mecinicov* (după Haeckel), Studiŭ despre formele organice. S Petersburg 1869. pag. 73—88. *W. Roux*, Der Kampf der Theile im Organismus, Leipzig 1881 pag, 66. *Spencer*, Bazele biologieĭ S. Peters. 1870. I. 145—150; de asemenea şi tomul al II-lea part. a IV-a (Dezvoltarea morfologică). Tomul al II-lea cap. V. *Mihailovschi*, Organul, individul, societatea. (Analele patrieĭ 1870 XII). *Périer*, Les colonies animales, Paris 1881. Pentru ca un lucru să să poată numi individ, Hartman cere existenţa în el a cinĭ unităţĭ posibile: unitatea de spaţiŭ (figura), acea de timp (continuitatea de acţiune), unitatea de cauză, acea de scop şi reciprocitatea părţilor. Lipsind unitatea figureĭ, nu poate fi niciĭ vorbă de individ cu toată existenţa tuturor celorlalte unităţĭ.

9) Un loc cu totul deosebit ocupă între cercetătoriĭ modernĭ de direcţiune organică, *Fouillée*: La science sociale contemporaine 1880. Vezĭ în lucrarea aceasta cartea a doua (L'organisme social et l'école naturaliste). Dar Fouillée să încearcă să împace teoria contractuluĭ social cu teoria dezvoltăriĭ organice prin ideia ***organizmuluĭ de contract*** (organisme contractuel) pag. XII, XIII notele 2 6. 8, 12, 29, 31, 111, sq; 345, 392 sq. După cum *Espinas* să rapoartă la tra.

Din multe pricinĭ nu ne vom opri mult asupra privirilor de maĭ înainte în privinţa societăţiĭ ca organizm, [10]) Inainte de toate, aceste privirĭ eraŭ de multe orĭ nişte simple asemănărĭ, deseorĭ chiar numaĭ nişte expresiunĭ figurate, care nu obligaŭ la nimică, saŭ nişte explicărĭ foarte şovăitoare a organizaţieĭ sociale prin exemple luate din anatomie şi fiziologie. Espinas in introducerea sa la „Societăţile animalelor", culege în mare cantitate asemenea privirĭ, însă în acelaşĭ timp arată şi alte privirĭ asupra alteĭ direcţiunĭ. La el toată controversa să reduce la următoarele: să considerăm oare societatea un product natural, saŭ un product al gîndireĭ conştiente a omuluĭ, saŭ o considerăm ca un contract social ? Teoria contractuluĭ social este părăsită in timpul nostru, dar din aceasta că societatea apare într-un chip natural, nu urmează că ia e organizm identic cu organizmele animalelor şi a plantelor. Maĭ departe vedem că uniĭ scriitorĭ de maĭ înainte făceaŭ analogiĭ prea grosolane, cam în chipul acesta: că capul e capitala, vinele şi arterele sînt căile de comunicaţie, etc. [11]) şi chiar ide-

ditiunea veche a scoaleĭ organice, aşa şi Fouillée ne vorbeşte de tradiţiunea idealiştilor şi o apără pag. 3 sq. 48. sq: „La société, zice el, n'est pas une simple collection nominale d'individus... elle est au contraire un organisme et le contrat a précisement pour but de rendre cet organisme plus parfait et plus solide, (39). Contractul social, după el, nu e realitate istorică, ci idealul vieţeĭ comune (29). Despre organizmul de contract pag. 111 sq. Maĭ este principal încă un loc, unde să vede privirea destul de apropiată de cea a noastră: „Ce qui caractérise esentiellement le corps social c'est d'avoir pour principal ressort une idée qui s'actualise par cela seul qu'elle est conçue. „Pentru aceasta, societatea omenească este „un organisme qui se réalise en se conservant et en se voulant lui même", (115). Fouillée face o observaţie dreaptă cînd zice, că asupra chestiuneĭ, dacă societatea este organizm, să daŭ respunsurĭ pozitive şi negative ţiind cont din ce punct de privire să consideră lucrul. pag. 147. (Vezĭ critica teorieĭ luĭ Fouillée din punctul de privire al organiştilor in *Espinas*. Etudes sociologiques en France. Revue philosophique 1882, oct.). Chiar Spencer apărînd în „Bazele Sociologieĭ" teoria organică, în „Bazele ştiinţeĭ despre moralitate" recurge la teoria de contract (pag. 176. 177, 179 şi alt.).

10) Vezĭ. *Van Krieken*. Ueber die organische Staatstheorie. *Cicerin* in cartea sa „Proprietatea şi statul" încă examinează chestiunea dacă statul este organizm (I, 291, sq. II, 176, sq.). După cuvintele luĭ, ideia de organizm poate să fie aplicată numaĭ la un astfeliŭ de corp, care este oarecum unic în feliul săŭ de a exista şi e neaplicabilă la stat, care poate fi numit corp numaĭ într-un sens figurat. (II, 176). In orĭ ce caz autorul socoate asemănarea statuluĭ cu un organizm fizic şi încă ceia ce e maĭ mult orĭ şi ce stabilirĭ pe baza analogiilor, însă cu totul nenimerite (II, 177). Vorbind despre „organizmul instituţiŭnilor", Cicerin şi aicĭ găseşte analogiile nenimerite (II, 181). Vezĭ la *Cicerin* în general car. a III, cap. I.

11) *Lilienfeld* să pronunţă contra unor asemenea analogiĭ ironizînd de ex. asupra unuĭ economist, care ar fi găsit şi guşa organizmuluĭ social. Studiĭ despre ştiinţa socială a viitoruluĭ, S. Peters. 1872. I, 93, „Nu trebue, zice el, să ne închipuim societatea omenească o fiinţă, care s-ar asemăna cu cutare saŭ cutare organizm din natură, înarmată cu cutare saŭ cutare organ de animal saŭ de

ia de organizm suferea de neexactitate, de unde urma că să făcea un abuz foarte mare de dînsa, aplicînd-o la limbă de ex. [12]) saŭ la drept. In sfîrşit însuşĭ şcoala organică a ştiinţeĭ de stat, care să apropie maĭ mult de teoria organică contimpurană, considera societatea numaĭ ca un organizm *sui generis*, şi dacă să întindea maĭ departe, analogiile nu să făceaŭ într-un chip consequent şi nu eraŭ întemeete cum trebue pe date ştiinţifice din biologie. In general spiritul omenesc e inclinat a cugeta după analogiĭ, explicînd ceia ce e maĭ complicat şi maĭ puţin înţeles prin ceia ce e maĭ puţin complicat şi maĭ înţeles.

Decĭ chiar şi organizmul poate să fie comparat—şi-n adevăr s-a şi comparat cu mecanizmul [13]). Prin urmare şi dezvoltarea organică poate să fie numită supra-mecanică, după cum Spencer [14]) şi Schäffle [15]) aŭ numit pe acea socială supra-organică. Nu ar fi oare aice contrazicere, dacă am zice că organizmul este un fenomen de dezvoltare supra-mecanică şi pe urmă am anunţa că organizmul e egal cu mecanizmul. Oare nu tot aceasta o găsim şi la Spencer ? El declară societatea fenomen supra-organic [16]) şi după aceia anunţă că „societatea este organizm“ [17]).

„Sînt, zice Spencer, două marĭ clase de agregaţĭ, cu care să poate compara agregatul social : clasa agregaţilor neorganicĭ şi clasa agregaţilor organicĭ. Ne întrebăm acum oare proprietăţile caracteristice societăţiĭ considerată în afară de unităţile sale viĭ, înfăţoşază vre-o asemănare cu proprietăţile corpuluĭ neorganic ? saŭ sînt ele oare asemenea în oarecare privinţĭ cu proprietăţile corpuluĭ viŭ ? saŭ în

---

plantă' I, 96. Vezĭ asemenea observaţiune şi la *Spencer*, *Bazele Sociologieĭ* S. Petersburg 1877: II. 649 şi nota de pe aceiaşĭ pagină. *Schäffle* de asemenea vorbind despre analogiĭ, găseşte necesar de a adăogi : „doch glaube ich die Gefahren der Analogie-Verwischung der Unterschiede und *unwissenschaftliche Allegorik* umgangen zu haben, I, Vorrede VII. Vezĭ *Périer*. Les colonies animales Paris 1881, pag. 783. Cu toate aceste organiştiĭ nu totdeauna proced astfeliŭ. Vezĭ *Ribot*. La psichologie anglaise 1881. pag. 178 (observaţia despre *Spencer*).

12) Privirile pe care Darwin le enunţă asupra fiinţilor viĭ, zice Schleicher, sînt primite de toţĭ în ceia ce priveşte organizmul limbeĭ. ***Teoria luĭ Darwin cu aplicaţie la ştiinţa despre limbă***. S. Petersburg 1864. pag. 2. Limbele sînt nişte organizme naturale, care să nasc, cresc şi mor înfăţoşind întreg acel şir de fenomene care de ordinar să subînţeleg sub numele de „viaţa“ *Ibid*; 3. Vezĭ *Steinberg*. Viaţa organică a limbeĭ (Mesagerul Europeĭ, 1871, IV, 588—616).

13) *Périer*. Les colonies animales, 16.

14) Spencer. Bazele Sociologieĭ. I, 1.

15) *Schäffle*, Bau und Leben des Socialen Körpers. vol. I, 827 sq.

16) *Spencer*, Bazele sociologieĭ. I, 6.

17) *Ibid*. II, 501-514.

sfîrşit, nu să asamănă ele nicĭ de cum, nicĭ cu unele, nicĭ cu altele?“ [18]). La întrebarea dintîiŭ respunsul luĭ Spencer e negativ, la a doua e pozitiv, iar la a treia nu dă nicĭ un respuns. Ni să pare că argumentarea luĭ Spencer e necorectă: maĭ logic ar fi de a respunde la cele dintîiŭ două întrebărĭ, în sensul că societatea să asamănă maĭ mult cu organizmul decît cu mecanizmul; dar în societate există şi altă ceva ce nu să poate asemăna nicĭ cu unul nicĭ cu altul; organizmul este un mecanizm *plus* cava noŭ, societatea este organizm *plus* ceva noŭ [19]). Atuncĭ ar trebui ca să adăogim la cele două clase existente de agregaţĭ—clasa mecanică (neorganică) şi cea organică—încă o treia a clasă, pe cea socială, care în adevăr ar fi supra-organică. Spencer drept vorbind, vede în societate numaĭ dezvoltarea organică, adică nu şi pe cea supra-organică, ci numaĭ pe cea supra-mecanică. Să ne închipuim acuma un cercetător care ar judeca ast-feliŭ: societatea şi organizmul e unul şi acelaşĭ lucru; dar între organizm şi mecanizm este analogie; prin urmare societatea e un mecanizm. Acest cercetător de asemenea ar fi putut să citeze tradiţia de veacurĭ, dacă ar fi scormolit maĭ adînc în literatura ştiinţelor sociale, ca să să razăme pe ştiinţă, dacă ar fi trebuit să probeze teoria sa sociologică într-un chip ştiinţific. Iată de ex. *Politica ca ştiinţă* a d-luĭ Stronin; după părerea acestuĭ scriitor, „clădirea societăţiĭ este curat piramidală“ [20]), căcĭ pentru ca unuĭ corp să i să dee o suprafaţă maĭ mică saŭ maĭ ascuţiţă, geometria nu ştie o altă formă decît cea piramidală [21])“ şi maĭ departe, „fără o bază imobilă şi largă, după legile fiziceĭ, n-avem stabilitate de obiect [22]). Cercetînd cu amănunţime clădirea verticală a societăţiĭ, care e necesară după legile mecaniceĭ, autorul găseşte că clădirea orizontală este circulară [23]). El descrie chiar schema „acestuĭ mecanizm universal“ la care ne conduc şi „consideraţiunile fizice pe lîngă cele geometrice“ [24]), de

18) *Ibid.* II, 498.
19) Insuşĭ Spencer arată „neasemănările“ ce exist între societate şi organizm *Ibid.* II. 508 sq. Cu deosebire vezĭ în „Dezvoltarea instituţiilor politice“ cel din urmă capitol, unde să descrie organizarea socială dezvoltată, ce nicĭ de cum nu să asamănă cu organizmul.
20) *Stronin.* Politica ca ştiinţă, S. Peters. 1872 pag. 13.
21) *Ibid.* 16.
22) *Ibid.* 18.
23) *Ibid.* 27.
24) *Ibid,* 28.

oarece strămutarea centruluĭ de gravitate la periferie amenință cu distrugerea echilibruluĭ [25]. „Mecanizmul geografic este în deplină armonie cu cel istoric“ [26]. Insă d-l Stronin ajunge şi la următoarea încheiere : „am văzut, zice el, maĭ sus mecanizmul societățiĭ, dar nu ştim dacă este organic saŭ neorganic“ [27]. „Un întreg ce constă, zice Spencer, din părțĭ viĭ, nu poate să să asemene prin caracterele sale generale cu un întreg neînsuflețit“ [28]; iată pentru ce identifică el societatea cu organizmul. Prin aceasta să înlătură exclusiv privirea mecanică din biologie. Dar de asemenea şi noĭ putem zice : un întreg ce constă din părțĭ conştiente nu poate să să asemene după caracterele sale generale cu un întreg ce constă din părțĭ inconştiente. Cu alte cuvinte între biologie şi sociologie e necesară psihologia, după cum între mecanică şi biologie e necesară chimia [29].

La o asemenea comentare ne dă dreptul însuşĭ Spencer. Cetițĭ maĭ întîiŭ capitolul I a scrieriĭ sale, *Bazele biologieĭ*, unde să vorbeşte despre materia organică [30], pentru ca să să vadă în ce constă trecerea de la natura neorganică la cea organică ; al doilea, dacă societatea să reduce la elementele psihice, după cum organizmul la cele chimice — ce spune Spencer despre aceste elemente psihice ? Dacă materia organică prin proprietățile sale, este ceva deosebit în materie în general [31], şi fenomenele psihice în organizm încă sînt ceva deosebit în biologie. «Toate faptele, zice Spencer, descoperite de oamenĭ, care fac din sistemul nervos şi funcțiunile nervoase obiectul cercetărilor lor ştiințifice, sînt fapte de o ordine maĭ simplă decît cele care cu adevărat să numesc psihologice» [32]. Putem să cercetăm organizarea sistemuluĭ nervos, funcțiunile luĭ, condițiunile activitățiĭ luĭ, etc. ca «fenomene» curat «fizice», fenomene de un caracter fizic tot atît ca şi introducerea mîncăriĭ în organizm şi circulațiunea sîngeluĭ» [33] dar a-

25) *Ibid.* 29.
26) *Ibid.* 30.
27) *Ibid.* 39.
28) Spencer, Bazele sociologieĭ I, 499.
29). După cum uniĭ reduc sociologia la psihologie, alțiĭ privesc biologia ca o simplă continuare a chimieĭ, fiindcă viața din punctul de videre chimic nu-ĭ decît o fermentațiune. Vezĭ *Périer*. Les colonies animales, 14 sq. Périer e contra păreriĭ că biologia ar fi continuarea chimieĭ. 42.
30) *Spencer*. Bazele biologieĭ, S. Peters. 1870. I. 1-16. Vezĭ maĭ cu samă § 5.
31) *Ibid.* I. 1 sq.
32) *Spencer*. Bazele psihologieĭ S. Peter. 1876. I. 133.
33) *Ibid.* aceiaşĭ pagină.

ceasta încă nu e aceia ce numim psihologie [34]. Spencer replică acelor ce afirm că «psihologia ar fi o parte a biologieĭ şi ar trebui să fie cuprinsă în această din urmă [35]: dreptul ce-l are psihologia la gradul de ştiinţă separată nu numaĭ că nu e maĭ mic dar încă e şi maĭ mare, decît dreptul orĭcăreĭ alte ştiinţĭ» [36]. Spencer chiar a scapat aice un cuvînt, care loveşte în teoria organică, vorbind despre „partea specială a psihologieĭ omuluĭ, pe care trebue să să *bazeze* sociologia“ [37]. In esenţă însă, el iĭ dă cu totul altă bază, biologia. Dar lucrul nu constă în aceasta, ci iată în ce: fenomenele supra-mecanice (organizmele) sînt posibile mulţămită numaĭ proprietăţilor organice ale elementelor materieĭ. Dacă nu ar fi aceste proprietăţĭ, natura în puterea sa de a crea s-ar opri la mecanizme, căcĭ numaĭ aceste proprietăţĭ transform mecanizmul în organizm; de asemenea şi fenomenele supra-organice sînt posibile mulţămită numaĭ fenomenelor psihice în individ. De nu ar fi aceste fenomene, viaţa n-ar putea să producă nimic, maĭ pre sus de organizme, căcĭ numaĭ pe terenul fenomenelor supra-organice să naşte viaţa socială.

Iată pentru ce n avem nicĭ un motiv ca să ne raportăm la scriitoriĭ de maĭ înainte, cari vedeaŭ în societate un organizm saŭ un mecanizm. Eĭ, natural, ţinteaŭ ca să explice fenomenele de ordinul superior prin analogiĭ luate din fenomenele de ordinul inferior, uitînd că de multe orĭ comparaison n'est pas raison. Dar de altă parte putem să invocăm şi tradiţia seculară în folosul păreriĭ că, societatea tot aşa creşte pe terenul *spirituluĭ*, după cum organizmul pe terenul *materieĭ*, după cum în fine mecanizmul pe terenul *forţeĭ*. Nu ne importă dacă această tradiţie, conţine şi metafizica, saŭ conduce la nişte părerĭ falşe, ca principiul de contract social, societata este productul spirituluĭ inconştient, etc.

***

De la cercetarea temeiuluĭ tradiţieĭ seculare trecem acuma la autoritatea biologieĭ contimpurane. Scriitoriĭ de maĭ înainte, care enunţaŭ ideĭ analoage celora ce le emit

34) *Ibid.* I. 136 sq.
35) *Ibid.* I. 139 sq. 141 sq. 146 sq.
36) *Ibid.* I. 147.
37) *Ibid* I. 148.

reprezentanțiĭ teorieĭ organice, nu aveaŭ despre organizm din punctul de videre științific decît o idee confuză. Și aceasta din cauză că numaĭ în timpul din urmă a început să să explice științific ideia despre organizm în sensul că orĭ ce animal constă din o mulțime de alte animale [38]), așa că individul propriŭ zis este celulă saŭ *bion* și orĭ și ce organizm este o ființă colectivă [39]), adică în feliul săŭ o societate. Insușĭ biologiĭ deseorĭ recurg la comparațiunea organizmuluĭ cu societatea și enunță cîte odată ideĭ sinonime cu ideile sociologilor organiștĭ. «Orĭ-cine din noĭ zice, de ex. profesorul naturalist Vagner, presupun că știe ce vra să zică societate, dar nu orĭ și cuĭ este știut unde e începutul eĭ? Să înțelege, că acest început trebue să-l căutăm în formele cele maĭ simple ale vieții sociale, în acele cazurĭ, unde, propriŭ vorbind, societățĭ încă nu există, dar există numaĭ o asociație, adică o adunare de cîteva individe, care împreună cu puterĭ comune ajung la un oarecare rezultat".— unde să explică pe lîngă altele, că în cazul de față individul este bion [40]). Să înțelege, că această analogie le-a fost după plac sociologilor, ce ținteaŭ a vîrî în știința lor metoda naturală istorică ca să recunoască biologia ca sprijin sociologieĭ, după cum aceasta a observat-o Comte în clasificația știinților. Dacă societatea omenească, zice Lilienfeld, intră în corpul natureĭ ce ne încunjoară, știința socială trebue să fie o parte a știnților naturale și la ia trebue aplicat metodul obiectiv-experimental ; dacă

---

38) Vezĭ maĭ sus nota 8 și cu deosebire lucrarea luĭ *Périer* Les colonies animales et la formation des organismes. Paris, 1881. Această carte este un tom mare (pînă la 800 pag.) dedicat tezeĭ : tous les organismes supérieurs ne sont autre chose que des associations, ou pour se servir de terme scientifique, des colonies d'organismes plus simples, diversement groupés (préf. VIII). Cu alte cuvinte: tout animal est un être collectif (pag. 760). Périer din cînd în cînd împrumută din sociologie date pentru explicarea faptelor din biologie (vezĭ de ex. despre însemnătatea diviziuneĭ munceĭ pag. 213 sq.); reduce la formule generale societățĭ discrete și coloniĭ concrete (de ex. 713) și arată analogia dintre legile biologic și legile, qui président aux développements des sociétés humaines (pag. 138). Această lucrare a luĭ *Périer* e curat biologică și nu sîntem competențĭ a judeca despre toate amănunțimele eĭ, dar ca încercare filozofică ia nu merită ca să i să dee o mare atențiune. Celuĭ nespecialist îĭ recomandăm introducerea și concluziunea (cart I. cap. 1-2 și cartea V-a cap. 4 sq.) Notăm încă formula: toute association est le commencement d'un organisme (403).

39) Biologiĭ sînt deprinșĭ a recunoaște ca individ orĭ și ce unitate biologică In cele maĭ simple forme de viață, așa numitul bion apare simplu în formă de o bucățică microscopică de protoplazmă saŭ de sarcodă. *Vagner* 128, Orĭ și ce celulă microscopică este, după cum așa de nimerit s-a exprimat Brükke, un organizm elementar saŭ un individ de întăiul ordin. Haeckel. Sufletele celulare. Kiev, 1880 pag. 15.

40) Vagner, 127-128. Bion—celulă vie, de la *βιός*—viață.

din contra, societatea e bazată pe principiĭ moralo-spiritu-ale, atuncĭ ştiinţa socială trebue să fie enumerată între ştiinţele speculative şi la ia trebue aplicat metodul deductiv-speculativ" [41]). Autorul *ideelor ştiinţeĭ sociale a viitoruluĭ* e contra metoduluĭ din urmă [42]). „Ştiinţa socială, zice el, stă relativ de voinţa raţională liberă a omuluĭ tot în acelaşĭ raport în care staŭ ştiinţele naturale cu privire la apariţiunea forţelor natureĭ [43]). Ştiinţa socială e continuarea ştiinţelor naturale, pentru că societatea omenească este continuarea natureĭ" [44]). Dar urmează de aicĭ că societatea să fie repeţirea natureĭ şi că sociologia în loc de a merge pe calea proprie să fie legată şi tîrîtă pe urmele biologieĭ? Dacă «ştiinţa socială e continuarea ştiinţelor natureĭ» n-are decît să fie continuare, dar nu repeţire; dacă ia, după cuvintele autoruluĭ de maĭ sus, trebue odată pentru totdeauna să să scuture de ideĭ generale luate ca baze ştiinţifice [45]), atuncĭ ia trebue să renunţe şi de la ideia generală de organizm ca bază şiinţifică împrumutată cu totul din alt domeniŭ al ştiinţeĭ. Lilienfeld face din ştiinţa socială cu totul alt-ceva de cît aceia ce sfătueşte: el împrumută din biologie ideia de organizm şi prin analogie explică societatea, zicînd de ex. că precum organizmul are treĭ părţĭ de dezvoltare—cea fiziologică, morfologică şi cea individuală, aşa şi societatea are treĭ părţĭ de dezvoltare—cea economică, juridică şi politică [46]), saŭ precum organizmul constă din celule aşa şi societatea să compune din membriĭ săĭ, etc, Şi în rezultat avem teoria: societatea este organizm, iar membriĭ săĭ sînt numaĭ celulele acestuĭ „reales Gesammtorganizmus" [47]). Pentru aceasta oameniĭ, după Lilienfeld, sînt supuşĭ tuturor acelor legĭ, cărora să supun toate celulele unuĭ organizm natural [48]). Aceasta e doctrina care identifică legile sociale cu cele biologice [49]) prin mijlocul «metoduluĭ real-comparativ», non ex analogia mentis, sed ex analogia naturae, după cum să exprimă sociologul no-

41) *Lilienfeld* I. 15.
42) *Ibid*: I. 4.
43) *Ibid.* I. 341.
44) *Ibid*, I. 38.
45) *Ibid*, I. 86.
46) *Ibid.* I. 112.
47) *Ibid.* IV, pag. XIV.
48) *Ibid*, II. pag. VIII-IX.
49) Vezĭ întreg al II-ea tom, care poartă numirea specială: die socialen Gesetze.

stru. Schäffle, alipindu-se de Comte, consideră raportul dintre sociologie şi biologie stabilit de el ca ceva care pregăteşte calea către cunoaşterea adevăruluĭ, punînd la baza teorieĭ sale ideele luĭ Spencer şi ale luĭ Lilienfeld [50]). El să deosebeşte de Lilienfeld şi Spencer numaĭ prin aceia că dă o dezvoltare maĭ mare «analogieĭ natureĭ» luĭ Lilienfeld, numind-o, ca şi acesta, reală (reale Analogien). Cu toate acestea lucrarea luĭ Schäffle este lipsită de tendinţă de a proba într-un chip critic ideea fundamentală şi filozofică, şi putem zice să mărgineşte la comparaţiunea fenomenelor natureĭ cu cele ale societăţiĭ, şi dacă probează analogia, dintre ele, aceasta o face numaĭ în aplicaţiunile eĭ amănunţite. Schäffle de asemenea îşĭ croeşte sociologia sa pe concluziunile biologieĭ contimpurane, îndreptîndu-şĭ cu deosebire atenţiunea la ceia ce în biologie să numeşte substanţă intercelulară (die Zwischenzellstoffe [51]). După cum în organizm să săvîrşeşte procesul schimbăriĭ materieĭ (Stoffwechselprocess); asemene proces să săvîrşeşte şi în societate în privinţa fenomenelor vieţeĭ economice [52]). Iar celula ţesătureĭ sociale pentru el este familia; el o numeşte «unitatea cea maĭ simplă şi vitală a corpuluĭ social» [53]). Chiar din titlul lucrăreĭ sale putem vedea, că pentru el economia politică studiază rolul schimbuluĭ social al materieĭ. [54]) Schäffle identificînd societatea cu organizmul, ajunge pînă la aceia

---

50) Schäffle. Bau und Leben. I. pag. V, VI, VII.

51) Despre aceasta vezĭ *Schäffle* I. 33, sq. 55. sq. şi alţiĭ. Despre raportul dintre sociologie şi biologie, vezĭ Vorrede VII, unde el vorbeşte că între societate şi organizm sînt analogiĭ reale, weil der sociale Körper mit den Energien organischer Körper und mit den Kräften der anorganischen Natur denselben äusseren Lebensdingungen gegenüber tritt, welche die Organismen in Leben abbringen. La pag. 33 cetim: Die einfachsten Einhheiten des Körpers höherer Pflanzen und Thierarten sind die Zellen und die zwischen sie gelagerten Zwischenzellstoffe. Beide Zelle und Intercellularsubstanz sind analog die Elemente organischer Körper, wie Personen (Familien) und äussere Güter die elemente des socialen Körpers darstellen.

52) Iată cum să defineşte das sociale Stoffwechsel: es ist ein Collectiv-process, Volkswirthschaft; er ist aber ein geistig beherrschter Process, d. h. Volkswirthschaft, nicht undbewusste Verdaung und Blutcirculation. *Schäffle,* I. 61. Invenţiunea analogiei reale, der Volkswirthschaft mit dem organischen Stoffwechsel autorul o prescrie luĭ Littré. Verrede, VII.

53) Ibid, I. 222. sq. Aşa să numeşte o întreagă parte a cărţeĭ: Die Familie als einfachste vitale Einheit des socialen Körpers (als sociale Gewebezelle). Die Familie, să vorbeşte aicĭ (pag. 214), ist als das letzte Bildungsprodukt des organischen naturgemäss erster Anfang des socialen Lebens.

54) Vezĭ al doilea titlu al cărţeĭ: Encyclopädischer Entwurf etc. mit besonderer Rücksicht auf Volkswirthschaft als socialen Stoffwechsel. Să ştie că Schäffle de specialitatea sa este economist.

că găsăşte în ia şi suflet [55]. După Schäffle sîntem în drept a vorbi tot atît despre sufletul poporuluĭ, după cît sîntem in drept de a lega deosebitele stărĭ psihice ale organizmuluĭ în reprezentaţiunea individuală psihologică a sufletuluĭ saŭ a spirituluĭ. Aicĭ, înaintea noastră din noŭ apare pe scenă o teorie biologică contimpurană, dezvoltată în doctrina naturalistuluĭ Haeckel, după care sufletul animalelor este o asociaţiune de diferite suflete individuale ce să coprind în el [56]. „Elementele microscopice saŭ pietrele de construcţie ale aparatuluĭ sufletesc, zice acest învăţat, sînt aceleaşĭ din care să compun toate celelalte organe ale corpuluĭ animal, şi anume aşa numitele „celule"…. Fiecare celulă microscopică este, după cum foarte nimerit s-a exprimat Brükke, un organizm elementar saŭ un individ de întîia ordine. Fie-căreĭ celule chiar i să poate atribui un suflet independent, *un suflet celular* [57]. „Arătînd diferenţiarea celulelor în organizmele complicate, Haeckel observă că, «cea maĭ grea şi cea maĭ strălucită poziţiune îşĭ aleg celulele nervoase şi dintre dînsele celulele cerebrale geniale ocupă în rivalitatea îndrăzneaţă cel întiiŭ loc, şi ca *celule sufleteştĭ* să rîdică cu mult deasupra tuturor celorlalte speciĭ de celule „[58]"Rolul cel maĭ principal în viaţa sufletească, zice el maĭ departe, îl joacă celulele sufleteştĭ care îndeplinesc la animalele superioare, ca şi la om, cele maĭ perfecte din toate lucrările sufleteştĭ—lucrările cugetăreĭ, raţiuneĭ, rezonuluĭ şi ale conştiinţeĭ" [59]. Cu alte cuvinte, organul sufletuluĭ dezvoltat este asociaţiunea celulelor sufleteştĭ; organul fie-căruĭ suflet celular deosebit este corpul celuleĭ în-

---

55) Vezĭ Vierter Hauptschnitt a tomuluĭ al doilea (p. 392 sq). Giebt es einen Volksgeist? Wir meinen dass wirklich diese Bezeichnung, wenn nicht absolut, doch relativ berechtigt sei, nämlich so berechtigt als es Berechtigung hat, die Kette der einzelnen geistigen Vorkommnise, die sich innerhalb eines und desselben organischen Körpers ereignen, zu dem individual psichologischen Begriffe der Seele und des Geistes zusammen zu ziehen. I. 415. Vez pag. 424 sq. unde să expune: die analogisirende Auffasung der Individualpsyhologie als einer Socialpsyhologie der thierischorganischen Zellengemeinschaft.

56) Haeckel. Sufletele celulare şi celule sufleteştĭ. Kiev, 1880. Vezĭ Fouillée La science sociale, 209 sq. (liv. III. § II. Caractère collectif de la conscience individuelle et de la conscience sociale). El face o observaţiune justă cînd zice: din aceia că fieccare conştiinţă individuală e colectivă, nu să poate conclude ca ori şi ce conştiinţă colectivă e şi individuală, 227 sq. Ne maĭ raportăm încă şi la articolul luĭ Espinas. Etudes sociologiques en France (Revue philos. 1 Oct. 1882), unde să examinează aceiaşĭ chestiune (pag. 341 sq.).

57) *Haeckel*. Sufletele celulelor. 15.

58) *Ibid*. 16.

59) *Ibid*. 19.

suşĭ [60]). Haeckel ajunge la concluziunea că sufletul, după aparenţă unic, al animaluluĭ inferior simplu, constă în realitate din o mulţime de vieţe deosebite; că acest suflet, după aparenţă simplu, e în realitate suma sufletelor deosebite şi unite".—„Nu vorbim noĭ oare, întreabă în această privinţă Haeckel, despre spiritul poporuluĭ, despre simţul statuluĭ şi despre voinţa naţională ?. Şi nu videm dintr-o mulţime de exemple istorice că acest suflet naţional, acest spirit naţional simţeşte şi cugetă, doreşte şi lucrează ca un singur om? [61]) Ceia ce este viaţa sufletească a naţiuneĭ în mare, aceia în mic este viaţa sufletească a fie-căruĭ animal superior; şi aceia ce să *crede* (sic !) unitate sufletească, este, pentru privirea zoologuluĭ ce pătrunde adînc, suma diferitelor suflete celulare» [62]) Dacă la animale superioare sînt şi celule sufleteştĭ speciale (celulele creieruluĭ), în ele nu încetează să existe viaţa deosebită sufletească a fiecăreĭ celule aparte din celelalte ţesăturĭ, deşi supuse influenţiĭ atot puternice a celulelor domnitoare cerebrale [63]). Iată baza biologică care ar fi fost foarte convenabilă pentru Schäffle [64]) şi ne mirăm pentru ce el nu s-a lasat a ajunge în analogiile sale pînă la rezultatul lor logic.

Să analizăm unitatea ca mulţime şi mulţimea ca unita-

---

60) *Ibid.* 24.
61) *Ibid.* 37.
62) *Ibid.* 38.
63) *Ibid* 38. Vezĭ la *Périer* doctrina că l'individu psyhologique se constitue lentement. pièce à pièce, comme l'individu morphologique. Les colonies animales. 767 sq. Transformarea luĭ *noĭ* în eŭ. 775.
64) Iată în scurt teoria chiar a luĭ Schäffle. Fiecare individ, fiecare familie, fiecare formă esenţială şi principală a societeţiĭ are Verstandes,—Gemüths—und Willenskräfte; dar aceste particularităţĭ sufleteştĭ să grupează în sine deosebit (I. 393). Viaţa spirituală a poporuluĭ nu e un şir de acte individualo-psichologice; dar, ein Ganzes von Thatsachen eines Volksgeistes: unităţile muncitoare ale sufletuluĭ sînt grupele de individe (394) şi care de asemenea specializază munca între dînsele cum, besondere Nervenbezirke, für besondere Arten der individualen Erkenntniss.—Gefühls—und Willensbestimmung, thätig sind. Fiecare individ poate să aparţină orĭ-căreĭ grupe (395). Nu orĭ şi ce idee întră în coştiinţa generală (ins allgemeine Bewustsein), adică în conştiinţa centralelor *colectiv organe*, saŭ în conştiinţa tuturor individelor. Nur ein sehr kleiner Theil aller geistigen Ereignisse des Socialen Lebens wird der Centralorganen bewusst (403). Conştiinţa socială la Schäffle să indentifică pe baza oare căreĭ analogiĭ reale, cu publicitatea: Oeffentlichkeit. (408); conştiinţa de sine socială, cu guvernul: die Regierung ubernimunt nur die Bildung und Vollstreckung collectiver Wilensacte. Auch ein sociales „Ich" oder „Selbstbewusstsein" existirt nur als Reihe collectiver Reactionen auf Erhaltung des Gleichgewichtes aller Bewegungen (409). Totul să construeşte pe analogia dintre psichologia individuală şi cea socială (vezĭ 412 sq.), ca şi la Lindner. In amănunţime Schäffle foarte mult să apropie de Haeckel şi zice de ex.: die stufenweise Auslösung immer höherer Psychen, immer neuer Formen des Seelenlebens von der Empfindung des Protoplasma an, bis zur Entbindung des Volksgeistes (II, 15).

te. Sufletul nostru să desmembrează într-o mulţime de suflete, din mulţimea sufletelor noastre apare sufletul suprem, spiritul poporuluĭ (Wolksgeist), conştiinţa colectivă (Collectivbewusstsein) ! Fie chiar aşa; dar intrebăm pe Haeckel şi în parte pe Schäffle, ce ştim şi putem să ştim noĭ despre partea lăuntrică a unuĭ aşa suflet inconştient, cum este sufletul celular şi despre un aşa suflet supra-conştient, precum este sufletul social ? Putem să cunoaştem numaĭ sufletul nostru omenesc şi celelalte suflele analoage luĭ prin experienţa noastră lăuntrică şi prin analogie, adică într-un chip subiectiv ; tot ceia ce *poate* să fie maĭ jos saŭ maĭ sus de sufletele noastre, pentru noĭ e neaccesibil, pentru noĭ nu poate să existe nicĭ psihologia plantelor nicĭ psihologia societăţiĭ (ca a unuĭ întreg), şi orĭ şi ce încercare de a străbate peste marginile conştiinţeĭ noastre, fie dedesubt, în sufletul celuleĭ, fie deasupra în sufletul societăţeĭ, a căreĭ părţĭ le formăm noĭ, sînt de domeniul fantazieĭ creatrice, poezieĭ, metafiziceĭ, dar nu de domeniul ştiinţeĭ pozitive. Pentru ca să înţelegem aceia ce e maĭ jos saŭ aceia ce e maĭ sus de sufletele noastre, ar trebui, înpreună cu Schopenhauer, să cerem ca omul să înceteze de a maĭ fi individ şi să să facă ceva astfeliŭ, ce ar fi capabil să înţeleagă voinţa, această adevărată esenţă a universuluĭ Nu putem să refuzăm nicĭ conştiinţa unităţiĭ sufletuluĭ nostru, nicĭ independenţa luĭ, adică *eul* nostru. Teoria organică în sociologie cere aceasta, adică suprimarea individualităţiĭ noastre sufleteştĭ şi corporale, în folosul individuluĭ suprem, adică a societăţiĭ.

Din punctul acest din urmă de privire, teoria organică în persoana luĭ Spencer a fost supusă uneĭ criticĭ foarte serioasă de d-l N. Mihailovschi [65]), ale căruia concluziunĭ sînt deduse din principiul personalităţiĭ, adoptat şi de noĭ. Maĭ adăogim încă următoarea consideraţiune. Ie necesar de a ţinea socoteală de poziţia noastră omenească în raport cu fenomenele lumeĭ, neexcluzînd nicĭ societatea; numaĭ rîdicîndu-ne pînă la studiul animalelor superioare şi cu deosebire a omuluĭ, putem introduce în studiul obiectiv şi elementul subiectiv, fiind că numaĭ relativ de noĭ înşine

---

65) ***Mihailovschi*** a scris cîteva articole în această privinţă în ***Analele Patrieĭ*** din 1869. Vezĭ scrierile t. I. (articolul: metodul analogic în ştiinţa socială), t. II. (Despre studiul sociologieĭ. Lupta pentru individualitate). etc.

avem experienţa lăuntrică, în faptele vieţiĭ noastre psihice: partea spirituală a lumiĭ ni să discopere nouă numaĭ în noĭ înşine, iar ceia ce este în ordinea fenomenelor maĭ sus şi maĭ jos de noĭ, partea din lăuntru a acelora, e neaccesibilă privirilor noastre. Putem să presupunem existenţa paralelizmuluĭ între dezvoltarea din afară (cea din natură) şi cea spirituală; dar cea dintîiŭ e toată întreagă înainte experienţeĭ noastre dinafarice, de la sistema cea maĭ simplă mecanică, pînă la organizaţiunea cea maĭ complectă socială, în timp ce din cea a doua ştim numaĭ un singur moment, o singură verigă — sufletul nostru omenesc şi celelalte analoage luĭ. Dacă introducem elementul subiectiv în ştinţile maĭ înalte decît psihologia individuală, adică în psihologia colectivă şi sociologie, aceasta o facem în privinţa noastră înşine, observînd întru cît viaţa colectivă serveşte scopurilor noastre individuale.

Ce e maĭ jos de cît *eul* nostru, aceia ştim obiectiv, pe *eul* nostru îl ştim obiectiv şi subiectiv (psihologia); în sfîrşit aceia ce ie maĭ sus decît noĭ (societatea) iarăşĭ o ştim obiectiv, arătîndu-ĭ de maĭ înainte cerinţele noastre subiective. Dacă celula organică ar avea conştiinţa *euluĭ* săŭ, ia ar procede asemenea studiind obiectiv, tot ce e maĭ jos de cît ia; obiectiv şi subiectiv pe sine însuşĭ şi iarăşĭ numaĭ obiectiv organizmul din care face parte, neştind nimic despre sufletul acestuĭ întreg, şi arătîndu-ĭ cerinţele ştiute ale *euluĭ* săŭ. Celula n-are conştiinţă [66]) pe cînd omul cu conştiinţă să rapoartă către acel întreg din care face parte. Celula nu ştie nimic, nicĭ despre sine, nicĭ despre acel intreg din care face parte, în timp ce omul ni să înfăţoşază cu totul altmintrelea în societate; el nu să mulţămeşte cu rolul de simplă celulă în organizm. Insuşĭ Spencer găseşte contrast între societate şi organizm, contrast care, după cum el zice, are un adînc senz şi influenţază într-un chip grav asupra ideeĭ noastre respectiv de acel scop, la realizarea căreia trebue să tindă viaţa obştească" [67]). In organizm conştiinţa e concentrată într-o singură parte a agregatuluĭ. In societate nu e nimic ce s-ar putea asemăna cu un organ social de simţire a eĭ. Pentru aceia Spencer continuînd zice: „buna stare a agregatuluĭ, considerată in-

---

66) *Haeckel.* Sufletele celulare. pag. 20, 24, 43.
67) *Spencer.* Bazele Sociologieĭ, II. 511.

dependent de buna stare a unităţilor ce-l formează, nicĭ odată nu poate să constitue scopul tendinţilor obşteştĭ. Societatea există pentru binele membrilor, iar nu membriĭ eĭ exist pentru binele societăţiĭ. Orĭ şi cît de marĭ ar fi sforţările îndreptate către buna stare a agregatuluĭ politic, toate pretenţiile acestuĭ agregat politic în esenţă sînt nimica şi devin ceva numaĭ atuncĭ, cînd ele întrupează în sine pretenţiile unităţilor ce formează acest agregat [68]). Astfeliŭ societatea nu are un organ social de simţire; prin urmare e greŭ de probat obiectivitatea „duhuluĭ poporuluĭ", „conştiinţa colectivă". Şi aceasta să înţelege de sine: in organizm avem o asfeliŭ de diviziune a munceĭ între celule, că din întreaga masă a lor să despart celulele propriĭ sufleteştĭ, care compun creerul, acest sediŭ al sufletuluĭ; orĭ şi ce celulă în general, e supusă cu desăvîrşire influenţeĭ atotputernice a celulelor cerebrale [69]). Ca şi în societate, să poată avea loc ceva de feliul acesta, trebue că oameniĭ să înceteze cu totul, asemenea celulelor, de a fi individe, însă acesta e imposibil, întrucît între eĭ nu există acea legătură materială ce să găsăşte între celulele unuĭ organizm; pentru aceasta omul nu poate să să transforme în organ al întreguluĭ, ci el îşĭ păstrează conştiinţa sa individuală; tot din cauza aceasta în societate nu poate să să formeze ŭn creer social, sediul „sufletuluĭ obştesc" şi a „conştiinţeĭ colective", nu poate fi un „organ obştesc de simţire". Legătura dintre celulele organizmuluĭ este materia intercelulară, cu un cuvînt, materie; legătura dintre membriĭ societăţiĭ e bazată pe reciprocitatea psihologică a individelor, fără de care, de sigur nu ar putea să existe aceia ce *Schäffle* compară cu procesul schimbuluĭ materieĭ, adecă relaţiunele economice [70]). Despre o asemenea deosebire vorbeşte şi Spencer: „toate părţile unuĭ animal, zice el, formează un întreg concret; dar părţile ce compun societatea, formează un astfeliŭ de întreg ce trebue să să considere ca discret, iar nu concret [71]). Spencer crede că această deosebire, «deşi are un caracter fundamental şi principal şi, după cum s-ar părea, înlătură orĭ şi ce posibilitate de comparaţiune», cu toate acestea deosebirea e cu mult

---

68) *Ibid.* II 513.
69) *Haeckel.* 38.
70) Vezĭ maĭ sus nota 52.
71) *Spencer.* Baz. Soc. II. 508.

maĭ puţin principală, decît cum am putea s-o luăm la întîia privire [72]). Iată cu ce nu putem fi de acord, dacă este să nu lărgim peste măsură ideia de organizm.

Cît despre organizmul propriŭ zis, putem spune că cu atîta e maĭ perfect, cu cît organizmele inferioare, ce intră in compunerea luĭ, şi-aŭ perdut individualitatea şi aŭ devenit părţĭ slujitoare intreguluĭ şi cu cît maĭ mult între dînsele există diviziunea munceĭ: aşa feliŭ este formula dezvoltăriĭ organice. Ca organizm omul e mult maĭ perfect decît colonia sifonoforă a meduzelor [73]). Dar noĭ n-am putea numi perfectă acea societate, care măcar că ar avea asemănarea cu sifonofora, unde fie-care meduză e, în urma diviziuneĭ munceĭ, o formă cu desăvîrşire distinctă; o parde din meduze îndeplinesc numaĭ mişcările de înotare, altă parte primesc nutrimentul şi-l mistue, a treia parte ia asupra eĭ mişcările de simţire, a patra apărarea, a cincea formarea ouelor şi aşa maĭ departe. Aicĭ *Haeckel* zice: «diferiţiĭ membri aĭ comunităţieĭ să găsesc într-o legătură corporală nemijlocită între eĭ; eĭ sînt ţinuţĭ ca robiĭ de lanţul statuluĭ». Deşi despărţindu-se de colonie, meduzele pot să simţască şi să să mişte de sine; dar vaĭ de aceste meduze, căcĭ «fiind incapabile de a indeplini toate acele diferite lucrărĭ care-s trebuitoare pentru conservarea lor», ele, despărţindu-se de colonie, în curînd pier [74]). Formula progresuluĭ social nu poate să coincidă cu formula dezvoltăriĭ organice; Hegel a înţeles maĭ bine lucru, numind progresul dezvoltare a libertăţiĭ, dezvoltare condiţionată de dezvoltarea conştiinţeĭ despre libertate. Dacă sociologia trebue să să supună legilor biologieĭ, nu maĭ puţin ia are şi ceva ce trebue să-ĭ aparţină numaĭ eĭ, şi acest ceva lucrează într-o direcţiune diametralminte opusă: în societate individul să luptă contra înghiţireĭ din partea întreguluĭ în condiţiunĭ deosebite şi prin mijloace maĭ perfecte decît acele ale celuleĭ în organizm. Omul materialminte nu e legat de alt om; societatea nu e un întreg concret, ci discret; fie-care membru al eĭ este un organizm maĭ dezvoltat în toate privinţele de

---

72) *Ibid.* II. 509. *D. De Roberti* încă consideră, ca condiţie caracteristică a vieţeĭ sociale, participarea împreună de elemente cu totul independente unul de altul în fiecare fenomen social; dar ca şi Spencer, el nu dă acestuĭ lucru o importanţă deosebită. Sociologia 261—269.

73) Despre sifonofore: *Périer* 245. Despre uşurinţa de a studia asupra lor transformarea coloniei în organizm pag. 264. 266. 761.

74) Haeckel 35. 36.

cît celula şi exercită funcţiunĭ maĭ complicate; el are conştiinţă despre eul săŭ; el are un noŭ instrument în lupta pentru existenţă—cugetarea; prin gîndirea şi activitatea sa, el tinde să transforme întregul din care face parte, conform cerinţelor individuale ale sale; tinde să transforme maşina socială, organizmul social, creat de forţele oarbe ale natureĭ, într-o producţiune de artă, într-o sistemă armonică, care făcînd solidare între dînsele părţile acesteĭ maşinĭ saŭ ale acestuĭ organizm, asigură îndeplinirea cerinţelor legitime ale euluĭ, duhuluĭ şi raţiuneĭ luĭ.

In aceasta decĭ constă progresul social: societatea să transformă într-o asociaţiune armonică de unităţĭ armonic dezvoltate, într-un intreg care slujeşte părţilor, iar nu într-un întreg căruia îĭ servesc părţile, precum e în organizm, şi nu într-un întreg despre care să nu ştim dacă slujeşte el părţilor saŭ părţile îĭ slujesc luĭ, cum e cu mecanizmul. Mecanizmul e un întreg compus din părţĭ, un întreg ce nu conţine, aşa zicînd, în sine scopul săŭ; organizmul este un întreg ce-şĭ crează singur scopul, căcĭ părţile luĭ sînt aranjate ast-feliŭ ca să servească întreguluĭ; societatea este de asemenea un întreg, dar un întreg care slujeşte el membrilor săĭ, care prin urmare sînt şi scopul luĭ. Ideia de societate cuprinde oarecum în sine şi ideia de mecanizm şi pe cea de organizm. Ca şi cel dintîiŭ, ia nu serveşte sieşĭ, ci altuia; dar acest altul nu este în afară de ia, ci în sine însuşĭ ca şi în organizm. Pricina acestuĭ lucru este că aici aflăm ceva noŭ, ce nu găsim în organizm: părţile nu sint lipite într-un întreg concret, după cum sînt întrun mecanizm, de ex., în acel al sistemeĭ solare, din care cauză societatea să distinge de organizm, şi iarăşĭ aceste părţĭ nu sînt corpurĭ neînsufleţite, ci oamenĭ înzestraţĭ cu conştiinţa *euluĭ* lor; de unde rezultă că societatea să distinge de mecanizm. Ia nu e nicĭ maşină, nicĭ animal, dar comparativ ceva maĭ mult decît una şi alta, un product real al dezvoltăriĭ supra-mecanice şi al celeĭ supra-organice, ce tinde să devină producţiune de artă, întruparea ideeĭ într-un chip văzut, dar întrupare nu într-un substrat material, nu într-un suflet individual, ci în relaţiunile omeneştĭ. Organizaţia obştească apărînd pe terenul spirituluĭ, adică a reciprocităţiĭ psihice a individelor, natural şi necesar tinde în nişte condiţiunĭ favorabile ca să transforme haosul în armonie, dar într-o armonie maĭ înaltă decît aceia la care ajunge dezvoltarea mecanică,

în formarea de ex. a sistemeĭ solare, saŭ dezvoltarea organică în formarea animaluluĭ celuĭ maĭ perfect; căcĭ în istoria societăţiĭ apare un noŭ factor, pe care, fie că-l vom numi spirit, ideè, rezon, e tot acelaşĭ lucru, adică inteligenţa omenească, capabilă de a lucra rezonabil şi cu intenţiune, iar nu aşa cum să mişcă corpurile cereştĭ, supunîndu-se legilor de atracţiune, saŭ după cum să dezvoltă organizmele, supunîndu-se legilor de dezvoltare organică. Aceasta nu înlătură nicĭ de cum cauzalitatea şi legea naturală a fenomenelor obşteştĭ; numaĭ legile sociologieĭ sînt altele decît legile biologieĭ, iar una din legile conştiinţeĭ, cu care să ocupă psihologia, anume în aceasta constă: că acel care procedează conştient îşĭ crează singur scopul activităţiĭ sale.

Reflecţiunea de maĭ sus ne conduce la stabilirea încă a unuĭ punct de deosebire între societate şi organizm Dacă în privinţa spaţiuluĭ, organizmul este un întreg concret, iar societatea un întreg discret, nu maĭ puţin şi în timp avem aceiaşĭ deosebire. Legătura diferitelor generaţiunĭ ale societăţiĭ nu este asemenea cu legătura celulelor organizmuluĭ ce să reînoesc; căcĭ legătura dintre ele este formată de aceia ce să numeşte tradiţie. Odată ce să intrerupe tradiţia, să intrerupe şi viaţa societăţiĭ, deşi s-ar continua maĭ departe naşterea membrilor eĭ. Individul să alipeşte de societate nu numaĭ materialmiute prin naşterea sa, ci şi prin educaţie într-o anumita cultură şi prin ocupaţiunea unuĭ anumit loc în organizarea obştească. Noĭ născuţĭ să găsesc şi în societate, dar eĭ încă nu sînt membriĭ eĭ, ca grupă culturală şi organizare socială. Esenţa dezvoltăreĭ supra-organice constă în facultatea combinaţiunilor infinite — deoarece nicĭ o particularitate organică a omuluĭ nu impune societăţiĭ o structură oarecare hotărîtă. Ia constă în facultatea cătră întinderea cea maĭ vastă, fiindcă marginile eĭ nu sînt condiţionate de cutare saŭ cutare proprietate a corpuluĭ, ci de proprietăţile combinaţiunilor psihice, care pot să coprindă întreaga omenire [75]).

Orĭ şi ce organizm compus din celule are necesarminte şi o formă văzută şi ştiută; societatea o asemenea formă văzută nu are; pe ia numaĭ într-un chip figurat putem să o comparăm cu conul, după cum face d-l Stronin. Societatea nu este un corp pe care am putea să l măsurăm în

75) Vezĭ Espinas 469.

treĭ direcţiunĭ ; tăeturile verticale şi orizontale ale eĭ sînt numaĭ nişte expresiunĭ figurate; să măsurăm putem numaĭ piaţa, teritorul ocupat de societate, şi atuncĭ figura societăţiĭ coincide cu figura pieţeĭ ocupate de dînsa. Regimentul de soldaţĭ va rămînea ceia ce el a fost, fie că-l vom aşeza în formă de patrat, fie că-l vom înşira pe rîndurĭ, fie că-l vom întinde în linie dreaptă, saŭ fie în sfîrşit că soldaţiĭ să vor împrăştia prin oraş, prin întreaga ţară. etc. Societatea este un întreg materialminte fără formă, nemărginit. Orĭ şi ce organizm este strict despărţit de altul şi una şi aceiaşĭ celulă nu poate să ţie loc de odată în două organizme deosebite, legătura celulelor în organizm e materială, legătura oamenilor în societate e spirituală. Aceasta este un punt principal. Oamenii în general să găsesc, în unul şi acelaş timp, în relaţiunĭ foarte diverse unul cu altul, ceia ce-ĭ leagă între dînşiĭ într-un chip deosebit; fiecare membru al societăţiĭ poate să să găsască în toate aceste relaţiunĭ cu unile şi aceleaşĭ persoane, după cum aceasta să întîmplă la poporul primitiv, strict despărţit de alt popor, saŭ după cum să întîmplă în turmele animale şi în ştiubeiul cu albine ; însă într-o societate dezvoltată e posibilă o astfeliŭ de combinaţie: că una şi aceiaşĭ persoană poate să să găsască cu unele individe în raporturĭ de o categorie, iar cu altele în raporturĭ de altă categorie. Pentru aceia una şi aceiaşĭ persoană poate să intre de odată în compunerea cîtor-va grupe obşteştĭ. Să întîmplă că aceste grupe să prezinte cercurĭ concentrice, precum familia, comuna, satul saŭ să coincidă, de ex. cînd o naţiune formează un stat cu o singură religie, o singură limbă, o singură cultură şi aşa maĭ departe; dar să întîmplă şi aşa că diferitele legăturĭ dintre oamenĭ să să găsească între dînsele într-un raport de cercurĭ excentrice. Omul poate să fie în acelaşĭ timp membru cîtorva grupe culturale şi organizaţiĭ sociale, ce pînă la un punct să exclud una pe alta. Există în genere diferite chipurĭ de legăturĭ ale oamenilor care legăturĭ nu coincid între sine ; şi în unul şi acelaş stat nu coincid clasele sociale şi culturale nicĭ între sine, nicĭ cu partidele politice saŭ cu sectele religioase. Faţă cu o asemenea variaţiune de legăturĭ atît din punctul de privire calitativ, cît şi din cel cantitativ, numaĭ decît să naşte întrebarea, care din aceste legăturĭ este organizm ? Teoria organică procedează aicĭ foarte simplu : *subiectivizmul întîm-*

plător al cercetătorului îi inspiră că organizm poate fi ori națiunea, ori statul, ori societatea economică; Lindner să pronunță pentru stat [76]); Schäffle pentru societatea economică [77]) și așa mai departe. Pentru ca să să tranșeze de odată totul, unii zic, că întreaga omennire e un singur organizm, dar aceasta însemnează a merge prea departe. N-avem dreptul să vorbim despre unitatea omenirei în sensul întregimei ei. Putem să vorbim despre diferitele funcțiuni ale organizmului social, dar prin fie-care funcțiune organizmul deseori este altă ceva decît ceia ce este prin o alta.

De oare ce societățile nu sînt corpuri, ele pot să irumpă una în domeniul alteia Luăm harta Europei și o dispărțim după confiniile politice prin o linie roșă, după cele etnografice prin o linie verde, după confesiuni prin una albastră; despărțim cu linii galbene țările care înclin cătră diferite centre economice; însamnăm cu o culoare cenușie punctele unde cu deosebire e dezvoltată cultura generală europeană — atunci numai vom avea ideie de cónfuziunea ce prezintă în sine populațiunea Europei Așa dar în definitiv societatea este un întreg discret iar nu concret și nu are confinii, în care o altă societate nu ar putea să irumpă. Acest întreg nu este un întreg în sensul încare numim întreg un individ. Deci ce feliŭ de organizm este acesta? Este o sistemă complicată de relațiuni, sprijinite pe diferite principii și pentru aceasta e complicată. Ia e saŭ o grupă culturală, saŭ o organizație socială, care nu numai că nu să coprind des una în alta, ci deosebitele specii ale lor—grupele limbistice, cele confesionale, organizațiile politice, cooperațiunile economice – și așa mai departe nu să acopăr una pe alta.

Individul iea parte la cutare saŭ cutare adunare saŭ asociație de cele mai multe ori în puterea acordului tăcut și de sigur involuntar, în puterea acelui lucru al cărui formă liberă ne-o prezintă în sine contractul obștesc

---

76) Der Staat erscheint viel geeigneter für das Urbild der Gesellschaft als das Volk. *Lindner*, 16.

77) Vezi însuși numirea scrierii lui în care principala atențiune să dă: auf Volkswirthschaft als socialen Stoffwechsel. Vorbind despre elementele corpului social el să exprimă astfeliŭ: die eigene Substanz des socialen Körpers zeigt zweierlei Elementarbestandtheile: Personal und Gütersubstanz (I. 72). Familia să definește de el astfeliŭ: Anatomisch und morphologisch, d. h. nach Bestandtheilen und Formen ihres Baues betrachtet, besteht die Familie aus eigenthümlich geformten Verbindungen von Gütern und aus einem eigenthümlich gegliederten Ganzen von Personen (I. 215).

Este încă un punct principal de deosebire între societate şi organizm. Am văzut că părţile acestuĭ din urmă sînt unite într-un singur întreg printr-o singură legătură; însă oamenii pot să să unească în întregiĭ ceĭ maĭ variaţi coincidenţĭ saŭ necoincidenţĭ. Cînd legătura dintre celule este nimicită, organizmul moare, moartea societăţeĭ am putea numi curmarea tuturor legăturilor, curmarea a însuşĭ reciprocităţiĭ psihice, atomizaţia cea maĭ complectă a societăţiĭ. Realitatea însă nu ne prezintă asemenea fapte: grupele culturale şi organizaţiile sociale nu mor, ci numaĭ să dezvoltă, să descompun în altele maĭ micĭ, saŭ să reunesc în altele maĭ marĭ, să schimbă, intră una în alta şi aşa maĭ departe. In cazul oferit de orĭ ce organizm, ştiinţa are înaintea sa un proces deplin şi desăvîrşit, de la embrionul primordial pînă la trupul ce putrezeşte. Lucrul e cu totul altă ceva în sociologie: sfîrşitul vieţiĭ societăţiĭ ni e necunoscut. pentru că nu l-am avut încă nicĭ odată înaintea ochilor şi pînă cînd încă să săvîrşeşte procesul biologic, de naştere a generaţiunilor nouă, societatea trăeşte vecînic, schimbînd numaĭ trăsăturile culturale şi formele sociale, şi-n această schimbare constă istoria, care singură în sine nu cuprinde condiţiunile sfîrşituluĭ săŭ, fie chiar şi în sensul uneĭ nemişcărĭ complecte. Ia merge la infinit, după cum şi spiritul ce o naşte şi-şĭ deschide înaintea să orizonturĭ infinite.

Spiritele nu să prefac în ţărnă, ci numaĭ într-un sens saŭ în altul să combină într-un chip noŭ şi în alte raporturĭ; ele continuă a vieţui cu vechile tradiţiunĭ: dispare tradiţiunea politică, rămîne acea naţională, cea religioasă, cea economică, cea juridică şi aşa maĭ departe. Aceasta este o vecĭnică regenerare! Espinas numind societatea organizm, zice că este greŭ a vorbi despre moartea naturală a eĭ, presupunînd că cauzele ce o pot distruge sînt numaĭ externe şi afirmînd că lungimea timpuluĭ de existentă a societăţilor este necunoscută [78]). Societăţile nu cunosc moartea; ele sînt supuse numaĭ uneĭ stîngerĭ, uneĭ degenerărĭ de rasă. Deosebirea între moarte şi stîngere e colosală. Un organizm s-ar puutea zice că să stînge, cînd el s-ar scurge pe încelul pînă la aceia că numărul celulelor luĭ să ajungă pînă la cîteva sutimĭ, la cîteva zecimĭ, apoĭ pînă la 7, 5, 3 saŭ

78) Espinas, 112, 113, 128.

o singură celulă, pînă ce în sfîrsit întregul viŭ nu ar maĭ exista nicĭ de cum. Stîngerea raselor provine nu din bătrînețe, ci din cauza condițiunilor nefavorabile în lupta pentru existență; în timpul de față mor maĭ cu samă selbaticiĭ lumiĭ nouă, carĭ să găsesc, așa zicînd, în periodul de copilărie, pe cînd formațiunea etnografică a celuĭ maĭ vechiu stat din lume, a celuĭ maĭ vechiŭ popor, Chinejiĭ, este extraordinar de vioaie.

Societatea este, așa zicînd, creată pentru nemurire: pentru aceasta trebue să facem deosebire între ideia de moarte a societățiĭ, ca un întreg, care să poate descompune definitiv în elementele sale compunătoare și stîngerea populațiuneĭ, în sensul de o micșurare treptată a membrilor eĭ. In natura sociologică a societățiĭ, nu este nicĭ un feliu de germenĭ de moarte, însă în natura biologică a organizmuluĭ aceștĭ germenĭ există. Societatea nu poate să să prefacă în nimica, cu toate că elementele eĭ să rămînă întregĭ, și dacă aceasta s-ar întîmpta, atuncĭ ca elemente ale eĭ ar rămînea persoanele viĭ. Poporul însă poate să să stîngă, adecă să să prefacă în nimică, în urma micșurăreĭ treptate a număruluĭ membrilor luĭ. In sfîrșit putem să ne închipuim curmarea existențeĭ omenireĭ, dar nu putem să ne închipuim moartea societățiĭ, adică a uneĭ așa forme de existență a oamenilor, care nu ar admite nicĭ un feliŭ de legătură între eĭ, afară de întîlnirile întîmplătoare și de scurtă durată ale barbaților cu femeile și ale copiilor cu mamele lor. Examinînd organizarea lăuntrică a societățiĭ, studiind după cum să exprim organiștiĭ anatomia eĭ, fiziologia, histologia și așa maĭ departe, nu vom putea găsi nimic ast-feliŭ ce am putea să comparăm cu uzarea treptată a țesăturilor și pentru aceia nu putem să zicem că la sfirșitul existențeĭ societățiĭ vom avea ceva analog cu moartea naturală.

Maĭ degrabă putem să comparăm societatea cu organizmul bolnav, iar progresul social cu însănătoșarea treptată, la sfirșitul căreia trebuie să avem o sănătate vecĭnică. Iată unde vedem noĭ deosebirea principală între societate și organizm. Coprinsul și a unuia și a altuia să reînoesc, dar în societate neîntreruperea formelor să crează de tradiție, de educațiunea tinerilor generații de către cele maĭ în vrîstă, de educațiunea popoarelor remase în urmă pe calea cultureĭ de către cele înaintate, de împrumutarea reciprocă a culture.

Dar scoala organică are și o parte adevărată; aceasta e tendința organizațiuneĭ sociale de a să transforma în organizm. Insă nu în realizarea acesteĭ tendințĭ, nu în evoluția organică a societățiĭ să coprinde progresul social. Progresul societățiĭ e opus diametralminte dezvoltăriĭ organizmuluĭ. Organizarea în caste a statuluĭ să apropie maĭ mult de ideia organizmuluĭ decît cea curat democratică; și progresul anume intru acesta constă, ca să alungăm din societate tot aceia ce face din individ celula încătușată de jugul întreguluĭ și însărcinată cu oare care funcție specială, adică tot ce contrazice ideeĭ de individualitate dezvoltată: cînd voim să studiem oarecare epocă, zice foarte adevarat Littré, trebue să ne întrebăm de ce trebue să ne interesăm și de ce parte să stăm în decăderea saŭ progresul cutăruĭ saŭ cutăruĭ fenomen. Respunsul e dat de filozofiĭ istorieĭ: să stăm de partea care trebue să favorizeze dezvoltarea omenească [79]).

Iată și rezumatul general al criticeĭ noastre: organizmul este un întreg concret, societatea un întreg discret; părțile celuĭ dintîiŭ sînt ființĭ inconștiente, părțile celeĭ de a doua sînt ființĭ conștiente; legătura în cel dintîiŭ e materială, în cea de a doua e spirituală; cel întîiŭ înghite în sine părțile sale, membriĭ celeĭ de a doua își păstrează individualitatea lor; cel întîiŭ să schimbă de sine, cea de a doua prin activitătea membrilor săĭ, care acomodează forma eĭ cu trebuințele lor; în cel dintîiŭ să dezvoltă un organ de simțire generală și unitatea conștiințeĭ, în a doua un asemenea organ nu există, individul își păstrează conștința euluĭ săŭ și-șĭ exprimă aparținerea sa de întreg în formă de *noĭ*; cel întîiŭ este ceva mărginit în spațiŭ, cea de a doua nu are o formă văzută; cel întîiŭ poartă în sine germeniĭ morțiĭ sale, cea de a doua este creată pentru nemurire; dezvoltarea celuĭ dintîiŭ să săvîrșește prin mijlocul prelucrăriĭ întreguluĭ complex pe socoteala independențeĭ părților; progresul celeĭ de a doua constă în dezvoltarea indivizilor cu ajutorul întreguluĭ; cel întîiŭ nu urmărește scopurĭ, cea de a doua trăește cu idealurĭ.

Pentru aceasta studiem organizmul, numaĭ ca ceva dat; iar societatea și ca ceva dat (fenomenologia și nomo-

---

79) *Littré*. Etudes sur les barbares et le moyen âge. Paris 1862. 2 ed. pag. 375.

logia) şi ca ceva ce trebue să fie (deontologia): biologia e ştiinţa obiectivă, în sociologie este element subiectiv.

Examinînd teoria organică în sociologie am avut în videre cu deosebire raportul eĭ cu filozofia istorieĭ, întru cît această teorie poate să servească ca bază studiuluĭ asupra aceleĭ forme de dezvoltare, care să chiamă proces istoric. Acum din aceia, ce am cercetat aicĭ cetitorul nepărtinitor poate să vadă inconvenientul analogiilor reale ale scoaleĭ organice pentru acest scop. Să videm acum cum însuşĭ reprezentanţiĭ teorieĭ rezolvesc lucrul,—oprindu-ne asupra studiuluĭ luĭ Schäffle şi anume din următoarele consideraţiunĭ: maĭ întîiŭ Schäffle merge maĭ departe decît Spencer în analiza amănunţimelor [80]; al doilea, întregul tom al II-lea al scriereĭ luĭ sociologice are de scop cercetarea legeĭ dezvoltăriĭ sociale, în care după cuvintele luĭ să coprinde „cheia principală pentru explicarea geneticocauzală a istorieĭ civilizaţieĭ“ [81]. Avînd de a face cu particularităţĭ, luîndu-şĭ ca obiect de cercetare „civilizaţia ca treapta cea maĭ înaltă de dezvoltare în lumea fenomenelor“ [82], Schäffle îndată a priceput toate deosebirile între dezvoltarea biologică şi cea socială şi aşa saŭ altmintrelea a adoptat aceste deosebirĭ. Indată ce începĭ să studiezĭ societatea, nu poţĭ să pricepĭ dezvoltarea eĭ, fără elementul psihic şi asupra acestuĭ punct Schäffle apasă cu o deosebită putere [83]. Dezvoltarea organizmuluĭ sîntem în stare să o studiem şi fără de aceia, fără de care nicĭ de cum nu e posibilă înţelegerea faptelor sociale, în care tendinţa conştientă a omuluĭ către reformă (Reformtrieb), după cum zice Schäffle, joacă rolul unuĭ fapt evoluţionist [84]. Vorbind totdeauna despre analogiĭ, formulînd legea generală de dezvoltare pentru tot ce există [85], el tinde să arăte evoluţia socială ca ceva deosebit In particularităţile evoluţieĭ istorice, Schäffle deseorĭ uită analogiile sale; cum e de ex. cînd i să intîmplă să explice însemnătatea dreptuluĭ şi a

80) I, Vorrede pag. III.

81) *Ibid.* II, 1.

82) Die Civilisation als höchste Entwickelungsstufe der irdischen Erscheinungswelt. *Ibid*; II, 2, sq.

83) Sobald man von den zoologischen zu den sociologischen Entwitkelungsthatsachen sich erhebt, drängt sich die Notwendigkeit der psychologischen Erklärung auf Schritt und Tritt auf. *Ibid*, II, 18.

84) *Ibid.* II, 28, sq.

85) *Ibid.* II, 54 sq.

moraleĭ în istoria dezvoltăriĭ [86]) şi aşa maĭ departe. E de luat în samă încă, că el, pe lîngă dezvoltarea diferitelor speciĭ de organizaţiĭ sociale [87]), obiectul de predilecţiune al organiştilor, e de părere a lua numaĭ decît în consideraţiune pentru explicarea civilizaţiuneĭ şi dezvoltarea libertăţiĭ şi a egalităţiĭ, [88]): libertatea şi egalitatea nu sînt atributele unuĭ organizm perfect în care părţile sînt cu totul supuse întreguluĭ şi îndeplinesc funcţiunile cele maĭ variate. E de ajuns ca să arătăm aceste singure puncte pentru ca să înţelelegem necesitatea, ce a nevoit pe Schäffle să să îndepărteze de teoria sa organică. Pentru noĭ sînt de ajuns singure aceste declaraţiunĭ ale luĭ Schäffle, că mersul dezvoltăriĭ civilizaţieĭ trebue să să îndepărteze mult de mersul dezvoltăriĭ organizmuluĭ animal [89]); şi istoria arată că în adevăr el să îndepărtează mult, adauge cu putere autorul. Dacă ne-am fi propus aicĭ ca să examinăm cu amănunţime întreg tomul al II-lea al scrieriĭ luĭ Schäffle, consacrat acesteĭ chestiunĭ, atuncĭ am ajunge la concluziunea că formulele cele maĭ bine nimerite ale autoruluĭ sînt anume acele în care el s-a aratat maĭ mult ca sociolog, independent de analogiile biologice [90]). Pentru aceasta felicităm pe Schäffle" pentru difiniţiunea negativă a civilizaţieĭ: istoria civilizaţieĭ nu este autogenetic nicĭ naştere, nicĭ creştere, nicĭ înmaturizare, nicĭ slăbire şi nicĭ moartea întreguluĭ corp social [91]).

---

86) *Ibid*, II, 59 sq.
87) *Ibid*, II, 82 sq.
88) *Ibid*. II, 154.
89) *Schäffle* II. 449 conp. II, 166 sq, unde este vorba despre particularitatea mijloacelor de acomodare socială şi de ereditatea socială.
90) Nu intreprindem acest lucru aicĭ pentru că examinăm numaĭ teoria organică şi pentru că avem în videre şi extrema deşirare a ideilor luĭ Schäffle înpreunată de un abis de contrazicerĭ. Mulţămită acestuĭ lucru „legea dezvoltăreĭ sociale" a luĭ, în ştinţă nu poate să aibă o deosebită insemnătate. Cu toate acestea celor ce să interesază le recomînd în al II-lea tom partea a 7-a (einige allgemeine Fragen der Entwickelungslehre pag. 442), unde sînt multe ideĭ sănătoase despre mersul istorieĭ.
91) *Ibid*, II, 451. Tot ce este ontogenetic şi filogenetic să rapoartă către biologia individuluĭ şi specieĭ. Legea dezvoltăriĭ sociale, zice Schäffle într-un alt loc, este „ein Gesetz der persönlichen Wechselwirkungen unter quantitativ und qualitativ veränderlichen Grössen, innerlich belebter, hochgradig beseelter Arten so wie der äusseren Wechselwirkungen zwischen diesen Grössen einerseits und den unpersönlichen Kräften der „Natur" anderseits,—d. h. ein Gesetz der höchsten *ethisch civilen* Phase natürlicher Schöpfung II 497.

Gr. N. Lazu

Cîte-va observațiunĭ asupra poezieĭ populare a Slavilor

Să zice că din toate rasele mareĭ familiĭ indo-germane, Slaviĭ aŭ emigrat ceĭ din urmă din Asia și s-aŭ așezat în Europa. Așa este, și din capul loculuĭ înțelegem de unde vine înrudirea și asemănarea uneorĭ surprinzătoare ale poeziilor populare slave cu acele ale diferitelor popoare germane, inrudire și asemănare pe care o putem urmări și maĭ de departe, începînd cu poezia extremuluĭ orient, trecînd în Scandinavia și Germania, ajungînd la luptele Lituanilor cu ordinul Teutonic și de atuncea înainte necontenit și pînă astăzĭ prin diferitele faze prin care aŭ trecut Slaviĭ. Această înrudire, prin veacurĭ să vede trecînd ca un fir roș, orĭcît de altfeliŭ deosebirea de idiome, religiunĭ, împrejurărĭ și stare culturală vor fi dat acestor neamurĭ și poezieĭ lor un colorit local.

Acum dacă împărțim marea familie slavă în patru neamurĭ principale : în *Cehĭ*, *Sîrbĭ*, *Polonĭ* și *Rușĭ*, vedem că deși despărțițĭ în idiome, credințĭ, obiceiurĭ—ba uniĭ fiind stăpîniĭ și apăsătoriĭ altora; totuși un caracter original comun nu li să poate contesta ; caracter care iarășĭ ca un fir roș apare maĭ cu seamă prin diferitele lor poeziĭ populare. O mică deosebire, o mică abatere pot zice, în această privință, fac Sîrbiĭ și Bulgariĭ, cari uneorĭ, foarte rar, să asamănă cu noĭ în cîntecele lor. Putea să fie și maĭ mare asemănarea, dacă ne gîndim că odată noĭ Romîniĭ am stat cu Bulgariĭ împreună sub un regim de confederațiune monarhică ; am

trecut în decursul veacurilor maĭ prin aceleașĭ peripeţiĭ : maĭ mult, cînd ne amintim că, de veacurí, mulţĭ Slavĭ trăesc în Romînia.

Ciudat s-ar părea la prima ochire împrejurarea că, afară de puţinele cazurĭ de asemănare de care vorbesc maĭ sus, poezia noastră populară să deosebește cu desăvîrșire de acea a Slavilor și altor popoare în genere, cu toate punctele de atingere pe care icĭ-colea le întîlnim ; totușĭ așa și nu altfeliŭ trebue să fie. Lăsînd la o parte șovinizmul și latinizmul exagerat, vom recunoaște că coloniĭ luĭ Traian aŭ trebuit să să corcească cu neamurile barbare năvălitoare în Dacia ; decĭ nu atîta sîngele, cît limba, gradul de cultură și împrejurările a făcut ca latinizmul să prepondereze în peninsula balcanică. Baladele și cîntecele noastre aproape învariabil încep și conţin tipicul «*frunză verde*» neobicinuită la Slavĭ; în Italia însă uneorĭ și în unele localităţĭ dăm de urma eĭ. Așa dar coloniĭ aŭ transportat acest simbol al speranţeĭ de pe malurile Tibruluĭ pe malurile Istruluĭ. In urmă, de răul năvălitorilor, eĭ s-aŭ retras prin crieriĭ munţilor cu codriĭ secularĭ, unde multe și multe deceniĭ aŭ trăit la umbra ocrotitoare ale aceleĭ frunzĭ, așa că pentru Romînĭ «frunza verde» a remas ca un simbol în cîntece și balade. Iar cînd eĭ s-aŭ reîntors la cîmp multe lucrurĭ aŭ primit în obiceiurile lor, năvălitoriĭ de la Romînĭ; «frunza verde» însă, cu toată preponderenţa noastră culturală, n-a fost primită, căcĭ natura limbeĭ lor precum și ale altor naţiunĭ, s-a opus altoireĭ. Un profesor german din Bucovina a tradus în limba germană un volum de poeziĭ populare romîneștĭ, fără a omite pe «frunza verde» : eĭ! bine nu ne putem închipui ceva maĭ ridicol; căcĭ ceia ce poate să fie maĭ sublim într-o limbă, lesne în altă limbă poate să pară ridicol, Decĭ «frunza verde» din cauza imposibilităţiĭ de a să transplanta în alte limbĭ, dă poezieĭ noastre populare un tip și o caracteristică deosebită, aproape singură în felul eĭ.

Să trecem la speciĭ. Dacă cetim baladele noastre și ale Slavilor, de îndată vedem cine sîntem noĭ și cine sînt eĭ, de unde am venit noĭ și de unde aŭ năvălit eĭ. Creștinizmul încă aŭ menţinut deosebirea, căcĭ dacă și la uniĭ și la alţiĭ, cu tot creștinizmul, aŭ remas reminiscenţĭ păgîne, pe ale noastre însă le-am adus din valea Tibruluĭ, pe ale lor le-a adus din cîmpiile Gangeluĭ, ba și din Mongolia. Poetul rutean din Bucovina, *Danilo Mlaca* recte *Isidor Worobkiewicz*, dotat cu un frumos talent poetic și de o asemă-

nare frapantă cu poetul nostru Coşbuc, în ce priveşte stilul dragalaş, în una din poeziile sale începe cam astfeliŭ :

Sus de unde Ceremoşul (*) pleacă repede curgînd
Şi în stîncele *Sokilski* să revarsă greŭ urlînd,
Stă Huțulul, stă ciobanul ca un şoim nebiruit,
In Carpațĭ stă, de asemenĭ unuĭ Tzar de fericit !

Eĭ ! bine, precum am auzit şi eŭ din gura bătrînilor şi precum ne reproduce un autor bucovinean, stîncile *Sokilski* aŭ legenda lor. Din antichitate ar fi stat aicĭ un templu consacrat Zeuluĭ solar *Khors*. Templul ar fi fost clădit numaĭ din aur şi din cristal de munte, iar în luntrul săŭ să aflaŭ două altare. An de an, la timpul solstițiuluĭ, poporul venea aice şi înaintea luĭ păşea *Uzul*, frumosul şi tînărul kneaz al *Uzulilor*. Odată numaĭ ne întîlnim în baladele noastre şi a lor; este aceiaşĭ împrejurare, luptele cu Turciĭ; de aice însă ne despărțim din noŭ. Tot astfeliŭ şi cu legendele.

Ajungem la cîntece. Aicĭ cîmpul comparațiuneĭ este nesfîrşit şi decĭ voiŭ căuta a-l țărmuri în treĭ puncte esențiale : *spiritul şi caracteristica națională*, *structura* saŭ *schelea strofelor şi forma exterioară*, adecă stilul, modul de a să exprima: trope, metafore şi comparațiunĭ.

Voiŭ începe cu *structura strofelor*.

Poeziile populare romîneştĭ, de orĭce speciĭ, aŭ strofele compuse din un număr nehotărît de versurĭ, apoĭ de patru versurĭ şi cîte odată de două numaĭ. Rimele să urmează, două cîte două cînd masculine, cînd feminine, fără nicĭ o intențiune artistică şi pretențioasă, ba de multe orĭ aceiaşĭ rimă să repetă în şir în cincĭ, şase şi maĭ multe versurĭ, fiind că aşa i-a venit la gură cîntărețuluĭ anonim. Simplu şi natural de tot, şi cu toate aceste cum sînt de neîntrecut de frumoase cîntecele noastre romîneştĭ ; cîtă durere de cap nu ne apucă pe uniĭ poețĭ modernĭ de-a măestri, de-a construi şi noĭ asemenea poeziĭ ; însă rar reuşim cel mult de a nu ne face ridicolĭ. Ce comoară nesfîrşită de unde să luăm şi să nu maĭ sfîrşim de luat motive şi material poetic, fără ca să alergăm necontenit şi numaĭ la literaturile streine ! Am sfîrşit-o deocamdată cu Franțujiĭ, Englejiĭ, Nemțiĭ şi alțiĭ şi am tăbărît peste Indienĭ

(*) Romîniĭ bucovinenĭ spun Ceremuşul

Arabĭ, Perşĭ şi Slavĭ. Două literaturĭ frumoase aŭ remas încă neatinse de scalpelul plagiatorilor: una în Europa, a Spaniolilor, şi alta în Asia, a Chinejilor. Fuga ! A introduce în literatura noastră din acele streine forme frumoase poetice, este o datorie, este un adevărat progres; dar cu această ocaziune să nu copiăm şi conţinutul.

Dar să ne întoarcem la Slavĭ. Uneorĭ la Serbĭ găsim poeziĭ populare nerimate; în genere însă Slaviĭ aŭ o structură de strofe maĭ pretenţioasă, maĭ artistică. Eĭ aŭ pe lîngă strofele cu un număr nehotărît de versurĭ, strofe din patru, două, treĭ, (ca şi ritornelele Italienilor), şi uneorĭ din şase versurĭ. Eĭ aŭ pe lîngă rimele ce să urmează şi rimele încrucişate alternative. Eĭ aŭ de asemenea rima care să repetă în şir, dar nu fiind că aşa i-a venit la gură cîntăreţuluĭ, dar în mod intenţionat, studiat, în număr egal pînă la patru saŭ cincĭ cel mult în fie care strofă, invariabil. Aŭ încă cuvinte, versurĭ întregĭ şi jumătăţĭ de versurĭ care să repetă fără însă a fi ceia ce numim *refrenul* şi care sînt de un efect frumos. In această privinţă daŭ aicĭ ca exemplu o poezie populară dar care ca traducere are un mare defect, acela de a fi cam prea romînizată.

Iat-o :

Mult veĭ plînge, plînge mamă
  Plînge mama mea,
Cînd credinţă la icoane
  Mamă voiŭ jura !

Tu veĭ plînce, plînge mamă
  Lăcrămioara ta,
Cînd pe cal cazon calare
  Mamă mi-ĭ vedea !

Tu veĭ plînge, plînge mamă
  Şi ti-ĭ supara,
Curea albă pe-al meŭ umăr
  Cînd va atîrna !

Şi ferbinte-ĭ plînge mamă
  Mamă lăcrăma,

Cînd în șirurĭ de catane
Tu mă veĭ vedea.

Forma exterioară stilul, modul de a să exprima, trope metafore și comparațiunĭ, la Romînĭ.—O ! ce repertoriŭ unic, ce bogăție, ce izvor nesacat; dar și aice nicĭ o intențiune, nicĭ o pregătire măestrită și studiată, fără gînd de surprindere și tocmaĭ de aceia te surprinde și te atrage, ca fata cea frumoasă care nu știe încă că-ĭ frumoasă ! Stilul simplu și măreț și totușĭ variat. Modul de a să exprima, fie cîntecul lung saŭ scurt, de-a întregul de-a dreptul verde, fără cotiturĭ, și totușĭ gingaș, foarte gingaș ! Te mirĭ cum oare atîta francheță poate să conție atita gingășie și finețǎ. Romînul cînd cîntă, *spune*, fiind că așa i-a fost dat, *spusa* luĭ cîntare să fie ! De aceia în cîntecele sale, dialogurĭ vedem foarte rar, doară de la strofă la strofă, saŭ după maĭ multe strofe; în aceiașĭ strofă însă, maĭ nicĭ odată. Cît despre monolog, nicĭ umbră, maĭ eu samă acel mod de a să întreba singur și de a-șĭ respunde singur, scurt, răpede, ingrămădit una după alta, precum obicĭnuesc Rutenii, chiar și în feliul lor de a vorbi zilnic și Coșbuc în unele idile. Trope metafore și comparațiunĭ la Romînĭ, cîte stele pe ceriŭ ! La Slavĭ stilul în mare parte este maĭ pretențios, maĭ *făcut* dragă Doamne cu tendințĭ estetice, maĭ rafinat—ba uniĭ din Slavĭ precum Poloniĭ, maĭ nu aŭ avut poezie populară, iar Rușiĭ tîrziŭ încoace aŭ început a-ĭ da de urmă. Modul de a să exprima foarte gingaș, dar de o gingășie moderată, cum am zice cu cotiturĭ și cu înflorirurĭ, așa că de multe orĭ dispare orĭce deosebire între poezia populară propriŭ zis și idilă. Tot pentru aceste temeiurĭ, dialogurile sînt maĭ des întrebuințate decît la Romînĭ; iar pentru monologurĭ eĭ arată o predilecție vădită. Trope și metafore pe acelaș suiș și coborîș. Comparațiunile însă la Rutenĭ maĭ cu samă, sînt cu deosebire caracteristice. Cîntecul începe maĭ totdeauna cu un fenomen saŭ cu un obiect oareș-care luat din natură saŭ din imediata împrejurime și viață zilnică, apoĭ să arată starea sufletească a cîntărețuluĭ, și în fine să pune în comparațiune acea stare sufletească cu fenomenul saŭ obiectul luat; toate aceste spuse în mod scurt, încît de multe orĭ poezia pare a fi fragmentară. Iată cîteva exemple :

Caĭ și boĭ staŭ sus pe culme,
Lîngă dînșiĭ scumpa mea ;
Nu-ţĭ lua pe unicelul,
Aur orĭ cît ar avea!

—

Iată luntrea stă-necată
Și de malurĭ e desprinsă;
Vaĭ! de inima sermana,
Ce de dragoste-ĭ aprinsă!

—

Reţele aŭ calcat sacara,
Cine s-o maĭ tae-ar vrea?
Fata mi-o sărută alţiĭ—
Cine s-o maĭ aibă-ar vrea?

—

Nantă-ĭ culmea cea de-aice,
Departată jos să-ncheie,
Și aproape-ĭ draga-a doua,
Și departe-ĭ cea întăie!

Dar să grăbim—să ajungem în fine la *spiritul și caracteristica națională*. După cele arătate despre *forma exterioară*, adică stilul, modul de a să exprima, voiŭ avea puţin de spus, căcĭ cum am zis, modul de a să exprima, reflectează întocmaĭ ca și o oglindă viața și obiceiurile unuĭ popor, adecă spiritul și caracteristica sa naţională. Decĭ și aicĭ iĭ găsim pe Romînĭ de-a întregul, de-a dreptul, verde, fără cotiturĭ și totușĭ gingașĭ, foarte gingașĭ! Dragoste multă, jale destulă, dar și veselie; de jude și de cîrmuitorĭ nu să ocupă în cîntecele lor; de preoţĭ, doară ca să facă glumĭ pe socoteala lor, ceia ce nu le-ar fi tocmaĭ spre laudă, dacă preoţiĭ ceĭ întiiŭ n-ar face haz de hazul cîntecului; prujiturĭ cîte vraĭ, erotism destul, dar sănătos; cîntece de beţie, curat *numaĭ* de beţie, foarte puţine; pe cînd din contra la Slavĭ, erotismul lipsește aproape cu desăvîrșire—doară la cîteva sute de cîntece odată, pe cînd cele de beţie, potop!—Ar crede cineva că spiritul luĭ Anakreon a fost tăet în două jumătăţĭ egale și că a venit erotismul în partea Romînuluĭ și beţia in partea Slavuluĭ. Autoriĭ germanĭ glorifică această lipsă (mie-mĭ vine să zic eclipsă) de erotism; tac eĭ însă despre cîntecele de beţie și bine fac, căcĭ și Nemţiĭ sufăr de

același potop. *Primavara* și *vinul* sînt motivele cele maĭ des tratate în literatura poetică a Germanilor. In orĭce caz, nu-mĭ voiŭ pierde timpul să discut în această privință cu auto-pedantizmul german, căcĭ știut este că Nemțiĭ sînt de o duioasă naivitate și de o moralitate curată ca cristalul.... cînd scriŭ. Maĭ de folos va fi să reproduc două specimene de cîntece de beție slave, unul, să-mĭ fie ertată gluma—de sex femeiesc și altul de sex bărbătesc.

Faĭnă *) cum e nora noastră,
Nicĭ că alta veĭ afla;
Toată ziua stă în crîșmă,
Toată ziua stă și bea!

Iar barbatul eĭ, om harnic,
Știe bietul a munci,
Și-ar munci și maĭ mult încă,
Lucru numaĭ de-ar găsi.

—Bărbățele, spune-mĭ, astăzĭ,
Spune-mĭ, mult aĭ samanat?
—Jumatate, dar maĭ este
Pe atîta de arat.

Dar tu dragă nevestică,
Spune-mĭ, azĭ cît aĭ băut?
—Șapte talerĭ bărbățele,
Și sînt trează—n-am căzut!

Halal de ia! — Iată al doilea cîntec—cel bărbătesc.

Rachioașe, să-mĭ prieștĭ tu,
După cum mi te-am băut,
Căcĭ la jidov pentru tine
Vitele mi le-am vîndut!

Rachioașe, rachioașe!
Bine mi te-am maĭ găsit;
Din pricina ta secara
De pe cîmp am prăpădit.

(*) Luat de la Germanĭ: fein, fin.

Orĭ cum ar fi cu temele tratate în cîntecele slave, trebue să recunoaştem că precum modul de a să exprima, de asemenea şi spiritul lor poetic să arată maĭ dezvoltat, maĭ artistic şi maĭ pretenţios decît al Romînilor. De unde le vine această a lor caracteristică, nu pricep, căcĭ nu o găsim la Slaviĭ maĭ culţĭ saŭ de aceiaşĭ cultură cu noĭ, ci la Serbĭ, Slovacĭ, Bulgarí, şi Rutenĭ. Vor fi reminiscenţĭ a străvechiĭ lor patriĭ asiatice, transmise şi conservate din neam în neam ; vor fi atingerile, relaţiunile şi luptele unora din aceste neamurĭ cu Germaniĭ ; va fi Lituania cu codriĭ eĭ secularĭ şi misterioşĭ, unde fiecare stejar era sacru, iar sute din aceştĭ arborĭ eraŭ saŭ temple saŭ altare : nu mă voiŭ pronunţa hotărîtor, dar ştiŭ că multe, foarte multe cîntece de dragoste sîntem nevoiţĭ să le primim ca populare, fiind că nu le găsim decît *numaĭ* în gura poporuluĭ.

Iată exemple :

(Serbia)

Ah! prifă-mi-te în floare
Trandafirul din grădină,
Să mă fac şi eŭ un flutur—
Flutur ce pe florĭ s-alină.

Flutur alb din zbor pe sinu-ţĭ
Am să cad eŭ mult iubită ;
Flutur alb pe sinu-ţĭ fraged
Prins de-a dragosteĭ ispită !

Zice or oameniĭ atunce :
—«Flutur floarea va seca !»
Las' să zică—ce le pasă—
Şi maĭ mult 'ne-om săruta !

***

(Boemia)

Roza ţi-a plăcut băete,
Jună roşie ca o pară,
Şi de soare sărutată
Şi de vînt de primăvară.

Şi aĭ rupt-o dezmerdînd-o
Şi-aĭ lasat-o părăsită;
Cine-acuma s-o rădice,
Biata floare vestejită?

***

(Slavonia)

Iubirea, o! Doamne, iubirea,
De unde şi omul o are?
Că doară ca mărgăritariul
N-o afli prin fundurĭ de mare!

Iubirea, o! Domne, iubirea,
De unde ia omuluĭ vine?
Că doară ca aur în păturĭ
De munte, n-o află orĭ cine!

Iubirea, o! Doamne, iubirea,
De cine e omuluĭ dată?
Că doară că n-o fi din ceriurĭ
Steluţă prin noapte picată!

Saŭ este cum este izvorul,
Cînd curge cu dulce şoptire?
Saŭ este cum este mireazma
De roză cînd stă-n înflorire?

***

(Idem)

Daca-ĭ sta şi tu-n grădină,
Florile n-ar înflori;
Saŭ că toate din pricină-ţĭ
Zuliare ar muri!

Dezvălite a lor sînurĭ
Ele nu şi-ar maĭ lăsa.
Căcĭ albinele de-acuma
Grija-ţĭ numaĭ ar avea.

De pe obrajĭ și de pe frunte,
De pe buze ș-ochișorĭ,
Miere mult maĭ mult ar strînge
De cît de pe miĭ de florĭ!

***

(Moravia)

Luna palidă prin nourĭ
Se urnea incetinel,
Și m'am dus eŭ în pădure
Singur, singurel.

Singur, singurel,
Mă simțeam prea fericit,
Dar de m-am gîndit la tine,
Vaĭ! durerea-a și sosit!

A venit cu vînt de toamnă,
Cu frunzișul tot uscat,
Precum inima-țĭ de mine
Toată a uĭtat!

Și-a venit apoĭ ca ploae
Picurîndă printre crengĭ;
Dragostea cînd este moartă,
Singur staĭ și plîngĭ și plîngĭ....

***

(Iliria)

Colo-n rariștea pădureĭ
Sub mesteceniĭ-nverzițĭ,
Doĭ ce să iubesc pe lume,
Staŭ la umbră pitulițĭ.

Vînt de-amează le adie
Jos pe iarbă precum șed,
Și că nimenea le are
Grija lor—așa eĭ cred.

Insă iarba din poiană
La pîndire mi s-a pus,
Și la oĭ, la turma albă,
Taina iată că le-a spus.

De la turma oblicit-a
Ciobănașul păzitor;
Ciobănașul povestit-a
La drumețul călător.

Călătorul spune totul
La năer, dar în secret;
Luntrea prinde-ndată veste
Legănîndu-se încet.

Luntrea spune la miĭ valurĭ,
Valurile s-aŭ pornit,
Și la florile grădineĭ
Totul aŭ distăinuit.

Florĭ cu graiul de mirezme
Teiuluĭ ce știŭ aŭ zis;
Teiu-n graiul săŭ de frunze
Fetelor le-a spus în vis.

De la frunzĭ privighitoarea
Cîntecul l-a învățat;
După dînsa alte păserĭ
Vestea-n lume a-nprăștiat.

***

(Rutenia)

Ah! nu-mĭ este de mirare
Că-ĭ frumoasă draga mea;
Lăngă ia o stea picase —
Numaĭ aur toată-era!

Cînd pica din ceriurĭ steaua,
Miĭ bucățĭ s-a rezlățit,

Și drăguța le culese
Și cu ele s-a gătit!

***

Stă Cazacu lîng-o groapă,
Stă pierdut, stă dus pe gîndurĭ;
Și către Ukraina cată,
Lăcrămînd tot rîndurĭ rîndurĭ,

Soarele vaĭ! nu încălzește
Pe orĭ unde tot așa,
Nicĭ pe gropĭ nu crește iarba
Precum crește-n țara sa!

***

Iată luntrea stă-necată
Și de malurĭ e desprinsă;
Vaĭ! de inimă sermana
Ce de dragoste-ĭ aprinsă!

Samăn trandafirĭ pe ghiață, --
Sub omăt o să-nflorească;
Drăgostireĭ, orĭ ce inimĭ
Trebue să să jărtfiască!

***

Șezĭ drăguță lîngă mine,
Șezĭ și spune-mĭ tu ceva;
Dragoste adevărată
Voiŭ să văd de poțĭ jura.

Maĭ aproape, maĭ aproape,
Loc destul aĭ să te muțĭ,
De cumva îțĭ pică fusul,
Pleacă-te să mă săruțĭ!

***

De-așĭ fi pe-atîta de frumoasă
Ca trandafiriĭ din grădinĭ,

Iubituluĭ i-aşĭ fi nestinsă
Pe vecĭ lumină-ntre luminĭ.

I-aşĭ lumina şi zi şi noapte
Şi nouriĭ i-aşĭ risipi;
Şi-n umbra lor eŭ m-aşĭ ascunde,
La alta dînsul de-ar porni.

Cu greŭ să-nchide uşa care
Să scirţie s-a prilejit,
De-acum pe viaţă pîn' la moarte
Nu-l pot uĭta pe-al meŭ iubit!

Şi-atuncĭ, în oara morţiĭ mele,
La scumpul meŭ mă voiŭ gîndi,
Şi-atuncĭ de dulcea luĭ privire,
Şi-atunce îmĭ voiŭ aminti!

(Fragmentar)

Saŭ prin sate, saŭ prin tîrgurĭ,
Ca pe-a mea aţĭ maĭ zărit?
Spuneţĭ oamenĭ bunĭ, ce oare
Biet de mine am păţit?

Ia mi-ĭ suflet şi credinţă,
Scump odor şi hulubaş;
Peştişorul, păsărica,
Dulce al meŭ îngeraş!

Spune-mĭ Hanna, a mea viaţă,
Cam ce lucru tu mi-aĭ dat?
Dulcĭ cuvinte, dar cu cari
Cum le-aĭ spus, m-aĭ fermecat!

N-am văzut eŭ florĭ destule?
Nu ştiŭ multe precum staŭ?
Nu ştiŭ eŭ că eştĭ frumoasă?
Liliecĭ ce floare daŭ?

Care-mĭ este bucuria?
De ce ochi-mĭ s-umezesc;
Spune-mĭ Hanna mea, o! spune-mĭ
Ochiĭ tăĭ cînd mă privesc?

Cum ți-e gura—sărutarea
Piciorușul—mîna ta—
Hanna mea, tu al meŭ bine
Hanna mea—viața mea!

Dacă tu mă veĭ respinge,
Vaĭ! de moarte m-oiŭ scîrbi;
S-a-nplini cumplita soartă
Și-n mormînt voiŭ odihni!

«—Vraĭ să superĭ lumea toată?
Sînt nevastă tu o știĭ!
Și tu încă—ce rușine!
Aĭ nevastă și copiĭ!

Vraĭ să uițĭ?—L-a ta nevastă
Să nu cauțĭ cu ochĭ răĭ;
Cînd nu poțĭ dormi sermane,
Leagănă-țĭ copiiĭ tăĭ!

Pentru complectarea acestuĭ studiŭ, cred că este bine să daŭ aicĭ și două exemple ale poetuluĭ rutean din Bucovina *Danilo Mlaka* (Isidor Worobkiewicz), poet de un mare talent, care deși bucurîndu-se de cunoștințĭ foarte întinse, în creațiunile sale, însușĭ în cele maĭ artistice precum «*Turecki franci*», «*Starodawnyj Kiew*», «*Neczay*» și drama sa «*Irnat Prybluda*», n-a eșit din cercul, spiritul și caracteristica poezieĭ populare slave în genere și rutene în deosebĭ, ba putem spune că în această privință este chiar *prea* escluzivist.

Sus, de unde Ceremoșul pleacă repede curgînd
Și în stîncile Sokilski să revarsă greŭ urlînd,
Stă Huțulul, stă ciobanul ca un șoim nebiruit,
In carpațĭ stă, de asemeni unui Tzar de fericit,
Vede-n nopțĭ cum luna d'albă de odihnă să gătește!

Cum natura în lumina zorilor să oglindește;
De la soare vede încă raze d-aur cum stropesc,
Și cum munțiĭ cu-a lor piscurĭ ca de-o pară strălucesc.
Liber e șoimanul nostru: nevoĭ n-are nicĭ odată;
Rîulețul îĭ dă păstrăvĭ, cîmpul pîne-nbelșugată,
Și adînc în fund de codru, bun vînat și-ndestulat:
Găinușa, căpriorul, ciuta, cerbu-ncoronat.
Iar pe tărgile din stînă putinĭ lîngă putinĭ—sute—
Rîndurĭ, rîndurĭ și cu lapte și cu unt mănos umplute.
Tot ce inima dorește, tot ce gîndul ia poftit,
Din belșug a eĭ prinoase luĭ natura-a dăruit!
In spre zorĭ, cînd pîcla-n vale stă întinsă-n nemișcare,
Vechiul său toiag apucă și în neagra depărtare
Face buciumu-ĭ să sune-glas puternic ce pătrunde;
Iar din văgăunĭ spre plaiurĭ echo pleacă și-ĭ răspunde—
Peste an odată numaĭ și-a luĭ ochĭ-odată plîng,
Cînd ciobaniĭ cu-a lor turme jos în satul lor să strîng;
In spre munțĭ îndreaptă-atunce cu mult jind privirea sa.
Zicînd: «Iarna mă desparte vaĭ! de fericirea mea!
Dară primavara iarășĭ dulce, mîndră va sosi,
Și acest pămînt cu iarbă și cu florĭ va-mpodobi,
Cînd cu-a mele oĭ în munte mă voiŭ duce de aice,
Căcĭ pe plaiŭ, acolo numaĭ mă găsesc și sînt ferice!
Da! de unde Ceremoșul multă apă prăbușește,
Stă ciobanul și ca Tzarul fericit să socotește!
Supărărĭ el nu cunoaște, nicĭ durerea nu-l pătrunde,
Și cînd zice din telincă, dulce sună-n munțĭ, orĭ unde,
Șirul carpatin de-alungul, sună, sună-nesfîrșit.
Ca un Tzar Huțulul este și trăește fericit!.

***

Cînd eram copil, pe-atunce,
Gîndul meŭ lăsînd să zboare;
Socoteam așa, că bradul
Doar ajunge pîn' la soare.

Dar cu vrîsta oblicit-am
După anĭ, înțăleptește,

Cum că bradului s-ajungă
Pîn' la ceriŭ îĭ cam lipsește.

Psaltu-adesa orĭ îmĭ spuse:
Cine alfabetu-nvață,
Face salturĭ uriașe
Ca-nțelept în astă viață.

Și-nvațat-am alfabetul,
Insuș fibelul, nu șagă!
Și maĭ altele de toate
Maĭ pe urmă biblia-ntreagă.

Dar acel și tot acelașĭ
Vecinic lucru am aflat,
Cum că braduluĭ s-ajungă
Pîn la ceriurĭ nu-ĭ e dat!

***

De asemenea pentru complectarea acestuĭ studiŭ, găsesc util să arunc din repejunea condeiuluĭ o privire asupra poezieĭ populare la cele maĭ principale din ramurile mareĭ familiĭ slave, ajutîndu-mă și aice de autoriĭ care s-aŭ ocupat cu mult interes de Slavĭ și de poezia lor.

Boemiĭ, *Cehiĭ* necontrazis că aŭ poezie populară; dar pretind autoriĭ germanĭ, spre marea supărare a patrioților Cehĭ, că «*Judecata Libusseĭ*» și micul epos «*Zaboj*, *Slavoj*, *Ludiek*» nu să coboară nicĭ din timpurile păgînizmuluĭ slav, nicĭ din veacurile IX, XI saŭ XIII, pe cînd s-ar fi recitat de popor în tactul *gussleĭ* saŭ al *balalaikăi*, ci că pentru rîdicarea și mănținerea conștiințeĭ naționale, acum în veacul nostru s-ar fi comis o asemenea fraudă pioasă cu multă anevoință și cu întrebuințare de pergament foarte vechiŭ. Treaba lor! Noĭ nu avem nevoe să intrăm în discuție. Reproduc însă începutul poezieĭ:

Judecata Libusseĭ

Mîndră Moldovă, (1) ce-țĭ tulburĭ apa?
Apa-țĭ argintie de ce-țĭ tulburĭ?

(1) Moldova, rîul ce udă Praga.

Ori te-a supt salbateca furtună,
Nori pe departatul ceriŭ suflind,
Culmea munților înbrobodind,
Răscolind în albia-ți adîncă ?
«—Apele cum vrai ca să nu-mi tulbur,
Cînd frați drepți staŭ-n ne-nțelegeri,
Frații pentru-al tatăluĭ domnie?
Cînd cumplit să luptă împreună
Chrudosch vajnic, de la riŭ-Otawa,
De la Otawa cu năsip de aur,
Cu Stjaglaw, lîngă apele Radbuza ;
Amîndoi frați buni ei Klenowizii,
Din stîlp vechiŭ, din Tetwa Popelidul,
Care aŭ venit cu *Tschech* și alții
Pe trei cursuri în Boemia. . . . ?
etc.

Nu prea miroasă a colb din antichitate, dar fie!

Polonii, ei singuri nu pretind că aŭ poezie populară în strictul înțeles al cuvîntului ; dar de la *Ian Kochanowski* (1530) trecînd peste *Ignaz Krasicki*, imitator și compilator, ajungînd la tovarășul luĭ Kosciusko, *Iuliu Ursin Niemcewicz* și apoi la nemuritorul *Mickiewicz* și de aici și pînă-n zilele noastre, la *Krasinski*, *Zielinski*, *Lenartowicz* și alții, poezia acestora, deși fundamental artistică, împrejurările și suferința a făcut-o să devie națională.

Rușii. Nu de mult adevărați și luminați patrioți aŭ recoltat din gura poporului multe poezii străvechi, din care s-a putut compune, din bucăți, un epos național în feliul «*Kalewalei*» finlandeze. Aceste cîntece însă nu aŭ avut aproape nici o înriurire asupra poeziei măestrite.

Serbii. O! aice intrăm într-o grădină cu care puține altele să pot compara! Și *lirica* și *epica* sînt bogate și frumoase. Forma lor este mai totdeauna simplă, ritmul troheic fără rimă. Tactul recitativ, făcut ca pentru acordurile *gusslei*. Unele spun despre faptele haiducilor, saŭ despre *Wile* (silfe și nimfe) și *Upiore* (vampirii); celelalte despre trecutul poporului și pînă astăzi. Necontestat că din aceste din urmă cea mai însemnată este eposul istoric tratînd de Tzarul Lazăr și bătălia cu Turcii de la Kossowo (1386), lucrare poetică, pentru a căreia glorificare autorii cu

drept cuvînt nu găsesc destule cuvinte, căcĭ «însușĭ în Homer nu să află o scenă maĭ frumoasă decît acea, cînd fata din *Cîmpia Merlei* (Kossowa) să duce cu pîne, apă și vin, pe cîmpul de batae, pentru a înprospăta puterile a treĭ tinerĭ luptătorĭ, cunoscuțĭ eĭ, dar iĭ găsește pe tustreĭ împlîntațĭ în sîngele lor». Ca o încercare al momentuluĭ, urmeze aicĭ aceste versurĭ :

Sta la cină-acuma Tzarul Lazăr
Lîngă el consoarta sa Miliza,
Și a zis Tzarina luĭ, Miliza :
«—Tzar Lazăr, tu-al Serbieĭ cerc de aur,
Mîne plecĭ tu pe Cîmpia Merleĭ,
Ducĭ cu tine slugĭ și Vojvozĭ ;
Nu-mĭ lașĭ pe unul la-a mea curte,
Nicĭ un cap barbat nu-mĭ lașĭ în urmă
Ca ravaș să-țĭ pot cumva trimete.
Din frățioriĭ, ceĭ nouă, Iugowicziĭ,
Lasă-mĭ mie un frate, unul numaĭ,
Unul, spre apararea soreĭ sale !»
I-a răspuns a Serbieĭ hospodarul :
«—Spune-mĭ dar iubita mea Tzarină,
Care-aĭ vrea din frațĭ ca să rămîe
Spre-a ta ocrotire-n curtea albă ?
«—Lasă-mĭ tu pe Iugowiczul Boschko !»
Și a respuns a Serbieĭ hospodarul :
«—Fie voia-țĭ scumpa mea Tzarină.
Mîne la ivirea d'albeĭ zile,
La ivirea-ĭ în răsărit de soare,
Cînd cetatea a eĭ porțĭ deschide,
Du-te atuncĭ și stă lîngă poartă,
Pe unde oastea-a trece rîndurĭ, rîndurĭ
Toțĭ călărĭ, războinicĭ cu-a lor lance;
Și-nainte Iugowiczul Boschko,
Care poartă steagul cel cu cruce !
Poate cuĭ o vrea să treacă steagul,
Și la tine-n curte să rămîe !
. . . .
Fata din cîmpia Merleĭ-n ziuă,
Pleacă-n zorĭ Duminică afară,

Soarele pîn' încă nu rasare.
Suflecate-s albele eĭ mînecĭ,
Pînă-n cot sînt ele suflecate;
Pe-a eĭ umăr poartă albă pîne
Și în mînĭ potire de aur două;
Unul l-a umplut cu rece apă,
Vin roș însă-al doilea conține,
Astfeliŭ spre cîmpia Merleĭ pleacă.
Decĭ pe cîmpul de bataie fata,
Fata mare iată rătăcește;
Pe voinicĭ înotînd în sînge-ĭ întoarce,
Și pe care-l găsește-n viață,
Cu apa proaspătă adusă, îl spală,
Și îĭ picură vin roș în gură,
Și cu pîne albă îl hrănește.
Rătăcind o duce întîmplarea
Lîngă Paul Orlowicz, voinicul
Care steagul domnuluĭ îl poartă.
Și serman de el, îl află în viață;
Mîna dreaptă îĭ era tăetă
Și piciorul stîng pîn la genunche;
Sfărmată spînzura o coastă;
Alb i să vedea în trup plămînul.
Decĭ din sînge-n valurĭ ia îl scoate;
Cu-apa proaspătă adusă-l spală
Și îĭ picură vin roș în gură,
Și cu pîne albă îl hrănește;
Și de-ĭ bate inima din noŭ.
Paul Orlovicz așa îĭ spune:
«—Sora mea, tu în cîmpia Merleĭ,
Spune-mĭ, ce cumplită supărare
Te-a adus să scormoleștĭ prin sînge?
Fată mare, vaĭ! pe cine cauțĭ,
Fratele saŭ vre un fiŭ de frate—
Pe bătrînul căruĭ zicĭ tu: tată?
Și-ĭ răspunse luĭ așa copila:
«—Frate scump, necunoscut tu mie,
Decĭ veĭ ști că nu cat nicĭ o rudă;

Frate nu, saŭ vre un fiŭ de frate,
Nicĭ bătrînul cărui îĭ zic tată
Știĭ tu bine . . . .

Dar să mă opresc, căcĭ ademenit de frumuseța poemuluĭ, m-așĭ aluneca să-l traduc întreg, ceia ce nu permite cadrul acestuĭ studiŭ.

Am spus că unele cîntece serbeștĭ să asamănă cu ale noastre. Iată unul din ele:

Fata-n Drenowaz să scaldă;
Și-a întins pe iarbă caldă
Cămeșuĭca eĭ de fată.
Dintre tufe ciobanul iată
Cămeșuica i-a furat,
Iar copila-a blastamat:
«—Of! cămeșa cine, cine
Mi-a furat-o fi-iar bine;
Să-ĭ înmulțască oile
Să-ĭ rodească văile,
Și din culme în vălcea
Săcerea să nu-ĭ maĭ stea!»
Zice-așa a luĭ mămucă:
—Cine-așa blăstăm aruncă,
S-o văd noră-n a mea casă
Și stăpînă și la masă;
Si la iarnă de-oiŭ fi-n viață,
Să o văd c-un puiŭ pe brață;
Puiuluĭ a sa bunică
Coase-ĭ crijmă, cămeșuică!

***

Să nu uităm și pe *Bulgarĭ*

Doarme fața, doarme dusă
Pe cîmpie lîngă mare,
Jos prin tufe suflă vîntul
Nicĭ încet și nicĭ prea tare.
Și o creangă o atinge

Şi pe fată o trezeşte,
Si pe vînt ia probozeşte:
—Cine mi te puse oare
Să-mĭ alungĭ tu somn cu visurĭ ?
„—Şi cam ce visaĭ tu fată" ?
—Treĭ flecăĭ treceaŭ, şi unul,
Unul o basma îmĭ da,
Celalt un bănuţ de aur,
Şi-un inel al treilea
Şi în braţe mă strîngea.

***

O altă grădină frumoasă în lumea poezieĭ este poezia populară a Rutenilor !— In decursul scriereĭ de faţă am dat maĭ multe exemple şi-mĭ rămîne să adaog că a lor cîntece să împart în *Kolomejki*, (de la un orăşel din Galiţia: *Kolomeja*); în *Dumy*, *Dumki* şi *Szumki*. *Dumy* conţin întîmplărĭ istorice, *Dumki* şi *Szumki* sînt cîntărĭ de dragoste. *Kolomejka* din origina eĭ era un cîntec de joc; ia de multe orĭ nu este decît rezultatul inspiraţiuneĭ momentane a vre unuĭ improvizator. *Dumka* şi *Szumka* este maĭ pregătită, maĭ artistică; dar nu întreba pe cerşetorul orb care cîntă la capul poduluĭ, la respintenĭ saŭ la poarta ta, că de unde le ştie, căcĭ timpul şi gura poporuluĭ le ştie—de unde? din neam în neam! *Kolomejka* să maĭ împarte în Kolomejka de dragoste şi în Kolomejka glumeaţă.

Şi acuma remîne ca traducerile mele publicate de curînd, să complecteze lipsurile acestuĭ studiĭ, căcĭ cel maĭ bun mijloc de a cunoaşte nu este ideia, ci intuiţia.

CALISTRAT HOGAŞ

Amintirĭ din o călătorie

(Urmare)

Da, aş jura pe coarnele luĭ Moise că, ajungînd odată ceva în ţara aceasta, aş lua straşnice măsurĭ în contra tuturor călcătorilor poronciĭ a 7-a. Eĭ! Moise, bătrînul meŭ amic, degeaba te făleştĭ c-aĭ sfătuit cu D-zeŭ pe muntele Sinai! Dacă D-zeŭ ţi-ar fi dictat tablele legeĭ. nu s-ar găsi astă-zĭ pungaşĭ, care să scotocească casa aproapeluĭ săŭ. Eŭ cred că aĭ voit numaĭ să-ţĭ rîzĭ de sărmanul şi stremţurosul tăŭ popor, care să svîrcolea de foame şi să frigea de sete în nisipurile arzătoare ale deşertuluĭ. Pe cît văd tu iĭ hrăneaĭ cu minciună şi eĭ, nenorociţiĭ, credeaŭ că să satură cu adevăr! Ia te poftesc decĭ, să nu maĭ umbli cu fleacurĭ, Moise, bătrînul meŭ amic!

Şi tovarăşul meŭ să trezea vorbind cu Moise, căruia iĭ întinsese mîna peste ceĭ 40 de secolĭ ce-ĭ despărţea.

Nu ştiŭ cu ce umbre biblice ale trecutuluĭ adînc va maĭ fi continuat el dialogurile sale, căcĭ, de la o vreme, nu-l maĭ ascultam; totuşĭ cu ochiĭ urmăream mersul săŭ grăbit: înfipt pe picioarele sale lungĭ, ca pe nişte catalige măsura drumul cu nişte paşĭ colosalĭ; s-ar fi zis c-o plecase, ca urieşiĭ din poveste, după o strachină de făină în ţara ungurească. Şi de unde pe mine ferbinţala zileĭ aproape mă topise, pe dînsul să părea că nicĭ nu-l încălzeşte. Mă hotăriĭ să-ĭ fac un necaz: răriĭ paşiĭ şi mă lăsăĭ în urmă, în timp ce el, cu picioare parcă înaripate,

despica aerul și zbura ca o boambă din tun; Cînd crezuĭ că e destul de departe, spre a nu mă vedea, făcuĭ în lăturĭ din drum și intrăiŭ în pădure, lăsîndu-l pe el să să tot ducă.

Tovarășul meŭ era fricos ca un epure și eram deci foarte vesel, gîndindu-mă la groaza ce peste puțin era s-o încerce, găsindu-se singur în inima pădurilor.

Valea Sabaseĭ e una din acele văĭ pitoreștĭ care, la fie ce pas, desfășura ochilor priveliștĭ încîntătoare; și e cu neputință să îmbrățișezĭ cu pana trăsăturile de detaliŭ ale vastuluĭ peisaj pe care această vale îl deschide priviri călătoruluĭ. Pictura care e chemată a înfățișa, în chipul cel maĭ plastic, cuprinsul variat și armonic al natureĭ, s-ar simți slabă și neputincioasă în a prinde și a fixa pe pînză notele multiple și mărunte, dar totușĭ esențiale și caracteristice, ale priveliștеĭ cu care firea a îmbracat aceste locurĭ fericite.

Intîmplarea mă dusese sub un pîlc de mesteacănĭ pletoșĭ, la rădăcina cărora pajiștea de iarbă rară, fină și de un verde deschis, îmbrăca pămîntul petros și umed. Nu mersem decît vr-o două oare și totușĭ eram obosit ca după o lungă zi de drum. Imĭ lepădăĭ bocceaua, îmĭ desfăcuĭ opincele și, din boccea făcîndu-mĭ pernă, mă lungiĭ cu fața-n sus. Pintre rețeua rară a crengilor de mesteacănĭ, cerul să reflecta în ochiĭ meĭ, imens și adînc. Și cum stăteam, gîndul meŭ rătăcia în niște timpurĭ tot atît de adîncĭ și misterioase, ca și cerul în imensitatea căruia ochiĭ meĭ să perdeaŭ.....

— Fără îndoială, cugetam eŭ, că între petrele de sub mine și între stîncile Caucazuluĭ, nu poate fi nicĭ o asemănare, după cum asemănare nu poate fi între mine și Prometeŭ.... Totușĭ, ca și mine trebue să fi stat lungit anticul plăzmuitor din lut al celuĭ întîiŭ om; cu deosebire numaĭ, că nicĭ mînile mele nu sînt încarcate de lanțurĭ și nicĭ măruntaele mele sfîșiete de vulturĭ..... Și aceasta pentru simplu motiv, că nicĭ odată n-am încercat să făptuesc vre o furătură pe domeniile vre unuĭ. . Dumnezeŭ. Și cînd te gîndeștĭ că, pentru furatul uneĭ scînteĭ din foc strein, te pot aștepta 30,000 de anĭ de muncă îngrozitoare, O! atuncĭ îțĭ piere orĭ ce poftă de furtișag.... Nu e vorbă, că între zeĭ, lucrurile să petrec cu maĭ multă dărnicie. Așa e de ajuns ca Minerva să netezască puțin divi-

na barbă a cerescului său părinte, pentru ca Prometeŭ să fie graţiat de la 30,000 la 30 de anĭ numaĭ de pedeapsă. Pintre toate lucrurile omeneştĭ, graţierile aŭ, fără îndoială, o origină curat divină. Ş-apoĭ ni să pare nouă, că cineva trebue să aibă nişte ochĭ de bufniţă şi o tidvă grecească din primele timpurĭ, pentru a născoci ideea plăsmuireĭ omuluĭ din lutul pămîntuluĭ şi focul departat al ceriuluĭ... Mare lucru ca, în toată comedia acesteĭ geneze, Prometeŭ să nu fi jucat rolul pămîntuluĭ, iar Minerva pe acel al scînteeĭ cereştĭ: Să poate şi nu să poate.... Totuşĭ, prin reţeaua fină a cortineĭ mitologice, fiica fără de mamă a ceruluĭ şi copilul fără de tată al pămîntuluĭ par a să încerca, cu bună înţelegere, să tragă primele liniĭ ale primuluĭ chip omenesc.... Şi de ce nu? Oare Dumnezeiĭ greceştĭ să fie condemnaţĭ a nu avea macar atîta pricepere cît Dumnezeiĭ altor popoare? Dumnezeul Jidovilor, dintr-un scuipat divin şi un strop de ţărînă, a creat pe întîiul său om; iar Adam a trebuit să-şĭ vîndă o coastă ca să-şĭ cumpere o femee.. Dintr-un scuipat şi o coastă un om şi o femee, iată o industrie curat dumnezeească!.... Şi maĭ la urmă, de ce adecă genezele n-ar avea şi ele momentele lor de satiră? Bătrînul Brama, dacă n-a fost maĭ meşter, a fost cel puţin maĭ logic: din cele 4 etaje ale persoaneĭ sale el şi-a fabricat cele 4 etaje ale poporuluĭ său, şi omul deveni cel puţin o emanaţiune a Dumnezeuluĭ, în sinul căruia menit era să să întoarcă... Şi cu toate că Greciĭ n-aŭ avut, în lunga lor viaţă ca popor, de cît şapte oamenĭ cuminţĭ, totuşĭ eŭ le maĭ daŭ de la mine pe un al optulea, adecă pe acela care a scornit povestea Minerveĭ şi a luĭ Prometeŭ.... căcĭ, maĭ la urmă, înţelept trebue să fi fost acel care a ştiut să ascundă, în dosul uneĭ strălucite ficţiunĭ poetice, un act cu totul omenesc.

Şi prin mintea mea treceaŭ grave şi serioase toate dumnezeirile şi toţĭ reformatoriĭ pămîntuluĭ... Trimurtia Indiana cu cele treĭ capete ale sale, Trimurtia creştină cu întreita sa persoană, zeităţile grece şi romane, idoliĭ egiptenĭ, geniile persane, monştriĭ babilonenĭ şi asirienĭ... Zoroastru, Buda, Confucius, Mohamet, Hristos...

— De atît îmĭ pare numaĭ rău, cugetăĭ, oprindu-mă la acest din urmă, că nu m-am născut în grădina celuĭ etern, spre a-mĭ fi şi mie dat să privesc sub un apus de soare, peste oglinda măriĭ Moarte, crestele violete ale mun-

ţilor luĭ Moab ; că nu m-am îmbătat şi eŭ de profumul biblic al crinilor din văile Sarhonuluĭ şi că n-am adăpostit fruntea mea arsă de soare sub înaltele umbre ale Carmeluluĭ : O ! atuncĭ aş fi redus catalogul celor 9 fericirĭ la una singură şi aş fi făcut pe poporul luĭ Dumnezeŭ, să nu maĭ suspine, cu atîta jînd, după ceapa şi usturoiul Egiptuluĭ ! Ce voiţĭ ? Am şi eŭ cîte odată apucăturĭ de reformator, dar bine înţeles, în felul meŭ.... Auzĭ ? să mă cred fericit, cînd mi-ĭ sete saŭ mi-ĭ foame, pe nedejdea numaĭ că, odată, o să beŭ şi o să mînînc, fie chiar dreptate ! Fiţĭ proştĭ, ne învaţă Mîntuitorul, şi, ca răsplată pentru această supremă virtute, veţĭ dobîndi împărăţia... cerurilor ! Iată, în adevăr, o monedă fără curs şi o marfă fără valoare.....

Scoseĭ o foae de hîrtie şi, gîndindu-mă la tovarăşul meŭ, care să tot ducea, înşirăĭ următoarele versurĭ, pe care le transcriŭ fără schimbare :

Nu poţĭ să-mĭ spuĭ, amice, cam unde o s-ajungĭ,
Pe drumul ars de soare, cu paşiĭ tăĭ ceĭ lungĭ ?
Te du.... La revedere, şi nu fiĭ amărît ;
Bocceaua ta din spete să-ţĭ ţie de urît !
Iar cînd te-a-nvinge drumul şi nu veĭ maĭ putea,
Lungeşte-te, ca mine, cu capul pe boccea,
Desfă-ţĭ de la picioare opincile uscate
Şi-n umbra de mesteacănĭ, întinde-te pe spate !
Iar dacă aĭ ca mine, poetice simţirĭ,
Inalţă-te la cerurĭ, prin crengile subţirĭ,
Eŭ, chiar acum, avut-am, în departatul cer,
O tainică-ntîlnire cu vechiul Jupiter. ..
Şi poate vraĭ, şi ţie, să-ţĭ spun ce-am sfătuit ?
Să-ţĭ spun : Bătrînul Joe e foarte amărît !
E veşnic dus pe gîndurĭ, cu capul între mînĭ,
De cînd l-aŭ lasat Greciĭ şi s-aŭ făcut păgînĭ !
La cine, nu maĭ are, sermanul, să-şĭ încrunte,
Cum îşĭ crunta odată, sprincenile cărunte,
Ş-asupra cuĭ, nu are sarmanul să trimeată
Vr-un fulger de urgie, cum trimetea odată :
Şi stă plecat şi gîrbov pe ruginitu-ĭ sceptru,
Cum stă-n Carnac, la lună, un palid rege spectru.
Şi-n sufletuĭ nu are decît un singur dor ;
Să moară ; dar nu poate, căcĭ e nemuritor !....

Sărmanul ! Cu basmaua — căcĭ are şi basma—
Stergîndu-şĭ de plîns ochiĭ, Olimpu – mi-arăta
Cu slăbănogu-ĭ deget. Păcat că nu am timp,
Să-ţĭ spun cu de-amăruntul tot ce era-n Olimp !
Să-ţĭ spun doar că Junona să dă cu suliman,
Că Marte să întrece cu Venus în cancan :
Că Gamimed, ştrengarul, îşĭ pune toată verva
Să scoată din sărite pe pudica Minerva ;
Că Hermes bate ceardaş cu Apolon din pintenĭ,
De nicĭ n-ating pămîntul, atîta sînt de sprintenĭ !
Că Bacus e Egumen, Silen Mitropolit,
Că Proserpina trage pe Aides la chit !
Că cele nouă Muze un dinte n-aŭ în gură,
Şi că Vulcan la toate le-a făurit dantură ;
Că ambrosia-ĭ rară şi nu să maĭ găseşte,
Că Poseidon în ceriurĭ, e negustor de peşte,
Şi că, de cînd vaporul eşit-a la iveală,
Naiadele fugit-aŭ în ceriŭ cu pielea goală !
Că Pegaz e o gloabă ce zace de răpciugă,
Că Faeton l-înhamă de trage la cotiugă ;
Că şi-a perdut Diana şi arcul şi ogariĭ
Ş-acum desculţă mînă la păşunat magariĭ ;
Că tot, precum odată, ş-acum Endimion,
Lungit la umbră, doarme ş-a-mbătrînit în somn;
Că Cerber e o javră cu coada între vine,
Că Hebe, tot frumoasă mă întrebâ de tine,
Că Momus sta de-oparte şi, cînd a auzit,
A rîs, a rîs, sermanul, a rîs pîn a pocnit !...
Ş-acum, fiind că zeiĭ-s în doliŭ după Mom,
Iĭ las ca să-l jălească şi eŭ mă culc să dorm....

Aşternuĭ mantaua, în loc de pernă puseĭ bocceaua sub cap şi cred că, în maĭ puţin timp de cît aş scrie, adormiĭ somnul omuluĭ fericit. Eŭ nu prea ştiŭ în ce stă realitatea vieţiĭ.... *cogito ergo sum*.... să poate ; e totuş, cîte odată, aşa de puternică viaţa visuluĭ, ca şi visul vieţiĭ ; şi, de multe orĭ, nu ştiĭ ce să crezĭ : aĭ trăit visul saŭ aĭ visat traiul ? Căcĭ, maĭ la urmă, pentru ce înlănţuirea noţiunilor cu ochiĭ deschişĭ ar fi ia maĭ reală de cît a noţiunilor cu ochiĭ închişĭ ? Nu cumva, de cîte orĭ închid ochiĭ, visez ? Aceasta ar fi şi ridicul şi absurd ! Nu e vorbă că pentru limpezirea lucruluĭ, s-a născocit o droae de fa-

cultățĭ, cărora li s-aŭ dat adăpost în sufletul omenesc, iar domnia supremă și absolută s-a încredințat a-tot-putemiceĭ rațiunĭ ; și fiind că eŭ admit ierarhia în tot și în toate, nevoit sînt s-o admit și în lumea sufletească. Singurul lucru care mă cam încurcă, e privilegiul ce s-a acordat numaĭ rațiuneĭ singure, acela adecă de a-ĭ fi permis să doarmă noaptea, în timp ce toate celelalte facultățĭ. salahorĭ perpetuu activĭ aĭ munciĭ intelectuale, nu aŭ dreptul la repaos.... și mă mir, atîția partizanĭ aĭ repaosuluĭ nu s-aŭ gîndit să iee lucrul pe mînecă !.... Foarte răŭ ! Căcĭ dacă s-ar regula odată și repaosul muncitorilor sufleteștĭ, apoĭ am fi scutițĭ de bizarele și deșanțatele priveliștĭ ale visurilor.... Pînă atuncĭ însă, trebuesc primite lucrurile așa cum sînt: rațiunea cu dreptul eĭ de a dormi, iar celelalte facultățĭ cu dreptul lor de a juca, în timpul suveranuluĭ somn, dragaica în sufletul omenesc ! Eŭ cred de altmintrelea că o explicare maĭ profundă și maĭ ingenioasă a visurilor nicĭ că maĭ poate exista ! .. Iată decĭ. pentru ce cred eŭ că, dormind sub rețeaua rară a mesteacănilor din valea Sabaseĭ, mi să păru că munțiĭ și pădurile dispăruseră ca prin farmec și că înainte-mĭ un nemărginit ocean să întindea fără hotare — Sabasa avea, să vede. de astă dată fantaziile eĭ metamorfice — iar în departare cerul pleca geana luĭ albastră peste luciul imens al apelor. Soarele trebuia să fi atins meridiana, și cu toate aceste să prefăcea, că de abia răsare ; s-ar fi zis că Dumnezeŭ umpluse vasta cupă a abizurilor cu smaragdul liquid și cu nuanța de azur a mărilor... la spatele mele, pustiul gălbiŭ și neted să întindea nemărginit și mort.... Nu știŭ ce înfățișare pot avea mările și pustiurile, de oare-ce nu le-am văzut nicĭ odată ; nu e însă maĭ puțin adevarat, că dacă D-zeŭ m-ar fi consultat pe mine la crearea lumeĭ, apoĭ l-aș fi îndemnat să le alcătuească întocmaĭ așa, precum închipuirea mea le alcătuise în vis. Zic mulțĭ că întipăririle viețiĭ reale să reproduc în somn, și că imaginația le rafinează și le coordonează după placul eĭ ; să poate. .. In tot cazul eŭ stăteam — mi să părea — pe o stîncă, strîns între sublimul mort al pustiuluĭ și sublimul neted ca oglinda al mărilor. Copleșit de atîta nemărginire, o inerție cataleptică mi să părea că stăpînește întreaga mea ființă ; un vuet depărtat mi să părea că să produce; nemărginitul luciŭ păru că să încrețește și un val colosal, aurit de razele soareluĭ, încet

înainta din răsărit spre ţermul pe care stăteam ; şi acest val purta pe creasta luĭ străvezie ceva, ale căruia forme nu să puteaŭ bine defini, din cauza depărtăreĭ ... Putea să fie Venerea, eşind pe jumătate goală din undele măriĭ ; saŭ poate că era însuşĭ Poseidon, stăpînul apelor, aşezat în conca sa cu tridenta în mînă şi tras de delfiniĭ supuşĭ domnieĭ luĭ ; saŭ poate vre-o nebunatecă şi prea matinală naiadă, însoţită de vre un triton libertin, căuta sub razele tinere ale soareluĭ, un loc pentru vinovatele lor îmbrăţişărĭ.... Toate să puteaŭ şi toate nu să puteaŭ.—valul să apropie ; făcuĭ «come'l vechio sartor fa nella cruna».

Increţiĭ sprincenile de-asupra ochilor, lărgiĭ pupilele, cu palma făcuĭ perdea priviriĭ şi mă uĭtăĭ ţintă. Era însuşĭ Venerea, întocmaĭ aşa cum geniul antic o închipueşte, eşind, pe jumătate goală, din undele măriĭ....

Dar această Venere avea trăsăturile unuĭ chip cunoscut.... Trebue să admit că visurile sînt inexorabile, şi maĭ trebue încă să admit, că intipăririle vieţiĭ reale aŭ un resunet departat în lumea visurilor... Şi cum priveam pe Venerea alcătuită de închipuirea mea în vis, un sgomot de paşĭ mi să părea că aud în pustiul ce să întindea la spatele mele ; întorseĭ capul şi... văzuĭ pe tovarăşul meŭ, că stătea cu o ţinută marţială, purtînd pe umere o piele de leŭ, iar în mîna dreaptă un băţ lung şi nodoros... Cînd ochiĭ meĭ să întîlniră cu aĭ luĭ, fără să maĭ aştepte vre un cuvînt din parte-mĭ, ridică în sus şi orizontal stînga, arătînd cu degetul iniţial în văzduh şi privindu-mă ţintă în ochĭ, strigă cu un glas ferm şi imperativ : „să mergem" Săriĭ ars de la pămînt şi mă treziĭ drept în picioare.... un cîne care muşluise să vede pe la capul meŭ în timpul somnuluĭ, fugea spre pădure, speriat de năprasnica mea deşteptare....

— A ! cugetăĭ eŭ, recăpătînd simţul realităţiĭ, A ! va să zică, D-ta, scumpul meŭ nu eştĭ de cît un cîne şi mulţămită numaĭ desfrînateĭ mele închipuirĭ, viĭ să-mĭ turburĭ somnul sub forma unuĭ Faun îmbracat în piele de leŭ... Şi încă ce ton poroncitor ! „să mergem" .. şi eŭ să sar drept în picioare ! Bine ; am să mă hotărăsc a te intipări în închipuirea mea sub forma uneĭ cîrtiţe şi să vedem atuncĭ, dacă-ţĭ va da mîna să-mĭ turburĭ somnul sub aspecte mitologice ?... Dar dacă cînele ar fi fost lup.... şi încă flămînd ?... Aşa-ĭ că existenţa nasuluĭ şi urechilor mele ar fi

devenit problematică ?... Sînt prea aspru cu tine, amicul meŭ ; îţĭ permit decĭ să rămîĭ tot cîne, şi îţĭ maĭ promit să te rîdic la rangul de Cerber, pentru paza mea personală ; iar pentru desfătarea mea în vis, te poţĭ vîrî şi în pielea Afroditeĭ, dacă pofteştĭ.

Umflăĭ bocceaua în spete şi mantaua pe umăr şi plecăiŭ. Soarele era drept la amează şi razele luĭ perpendiculare ardeaŭ ca nişte săgeţĭ de foc ; sub arşiţa covîrşitoare întreaga natură părea că respiră greŭ şi obosit ; sub umbra deasă a pădurilor, vîntul părea că adormise ; nicĭ o frunză nu să mişca ; cel mult dacă o foae de plop fără echilibru să clătina răpede şi fără pricină pe o ramură înaltă. In pajiştea ce mărginea drumul, cîţĭ-va rarĭ cosaşĭ saŭ greerĭ ţîrîiaŭ a arşiţă...

Şi dacă m-ar întreba cine-va, cugetam eŭ urmîndu-mĭ drumul plin de soare, cine mă sileşte să calc astfeliŭ munţiĭ şi pădurile ; i-aş răspunde, de sigur, că fac aceasta de plăcere ;—foarte bine, mi-ar respunde el ; dar plăcerea, în cazul cel maĭ larg, nu poate merge, decît pînă unde începe tortura ; — să poate, dar să maĭ poate, scumpul meŭ, aş observa eŭ, ca d-ta să nu cunoştĭ cele patru puncte cardinale ale plăcereĭ : ş-apoĭ, în chip metodic, l-aş face să înţeleagă, că plăcerea se mărgineşte la nord cu saţietatea, la mează-zi cu infirmităţile, la răsărit cu frica şi la apus cu sărăcia ; şi fiind că eŭ nu sînt nicĭ desgustat, nicĭ infirm, nicĭ fricos şi nicĭ sarac, apoĭ urmează logic că tot ce fac, fac de plăcere.... Rămine totuşĭ întreagă, mă gîndeam eŭ, chestiunea nebunieĭ, ; dar fiind că nu am gustul să mă ocup de lucrurĭ serioase acum, trec înainte.

Tot în direcţia în care mergeam eŭ curgea Sabasa cu unde repezĭ şi clare ; privind-o numaĭ cum să strecoară iute şi murmurătoare pe sub umbra deasă şi tăĭnuită a pădurilor, îmĭ imprima un sentiment de dulce răcoare sub arşiţa caniculară a vereĭ. Mă opriĭ pe un bolovan la umbră şi, dus pe gîndurĭ, priveam nemişcat apa care fugea. Pe cursul eĭ neoprit, mi să părea că fuge sufletul meŭ; o melancolie subită mă cuprinse şi lacrimile îmĭ painjinită ochiĭ.

Oare-unde mergeţĭ suspinînd
   Voĭ unde călătoare ?
Aveţĭ vr-un dor, aveţĭ vr-un gînd ?
   Saŭ mergeţĭ la-ntîmplare ?

Mă uit la voĭ ş-un tainic dor
In sinul meŭ s-aprinde,
Ş-un glas mă chiamă plîngător,
Cum plîng a voastre unde...

Dar sfîndtul glas misterios,
Nu e din astă lume, ..
Aş vra pe-un fulger luminos
Să zbor pe-a sale urme !...

Saŭ dac-aş şti că un destin
Spre-acelaşĭ ţel ne mînă
M-aş arunca-n al vostru sin
Ş-am merge împreună !...

— Şi mă rog cugetăĭ eŭ maĭ departe, la ce adică m-am gîndit şi maĭ ales în versurĭ ? De sigur că la vr-o moartă frumoasă şi iubită.... E drept că în timpurĭ imemorabile, o pîrdalnică de rudă după Adam, strămoşul nostru comun, avuse nefericita idee să aĭbă nişte ochĭ ameţătorĭ de frumoşĭ şi, maĭ pe urmă, ideia şi maĭ nefericită de a muri !... N-am înţeles nicĭ odată unele capriţiĭ ale natureĭ ... Are o femee ochĭ frumoşĭ ? Eĭ bine, las-o să trăiască, cel puţin, vieaţa ochilor eĭ, spre a nu fi eŭ, maĭ la urmă, nevoit să cioplesc la versurĭ pentru toate problematicele mele rude ; şi cu atîta maĭ mult, cu cît ar fi trebuit să fiŭ plătit cu epitaful alcătuit de mine însu-mĭ pe peatra eĭ funerară, şi care, de sigur răscumpără toate versurile universuluĭ !....

Pămîntule, primeşte corpul eĭ
Tu Doamne, sufletul eĭ
Iar voĭ care aţĭ iubit-o amintirea eĭ...

Impărţisem, cu alte cuvinte, cum putusem şi eŭ maĭ bine pe neuitata mea problematică rudă.... Dintre toţĭ clironomiĭ, eŭ luasem partea cea maĭ trainică ; şi n-am purtat pizmă nicĭ ceriuluĭ nicĭ pămîntuluĭ.... maĭ cu samă pămîntuluĭ !.... de aceia... *sit ei terra levis*. Şi cu nimicurĭ de acestea în minte, îmĭ urmam drumul pe valea strîmtă şi lungă a Sabaseĭ. Munţiĭ ce să ridicaŭ de o parte şi de alta formaŭ o alee pitorească de mesteacănĭ blonzĭ şi brazĭ

posomorîţĭ ; pe alocurea, o stîncă enormă de calcar alb să încadra înalt suspendată în negrul-verde al brazilor nemişcaţĭ; icĭ-colea, din cîte un unghiŭ negru al păreteluĭ de stîncă, răsăria, ca în familie, dintr-un strop de ţărînă, un smoc de florĭ albastre, cu corola ca un pahar de azur. S-ar fi zis că e o sărutare fragedă a natureĭ depusă pe sinul sterp şi dezolat al morţeĭ... Cine ar crede, că dintr-un sentiment religios, nu m-am atins de una macar din aceste florĭ. Oare nu eraŭ ele singura podoabă saŭ mîngîere a stînciĭ, pe care crescuse?... Nu smulgeţĭ mireseĭ moarte cununa nupţială pusă pe capul eĭ: aceasta e singura şi ultima eĭ podoabă... cugetam eŭ, orĭ de cîte orĭ simţiam ispita de a smulge vre una din florile albastre ale stîncilor. Şi mi să părea mie că stîncile sînt viĭ, că simt şi că ar fi putut prinde ură pe mine. Şi maĭ la urmă, de ce n-ar fi aşa? Orĭ o viaţă latentă nu însufleţeşte întreaga fire? Şi în scînteia de viaţă ce rezidă în inerta incremenire a stîncilor, de ce n-ar fi şi o simţire? De ce rîurile n-ar suspina? De ce n-ar plînge saŭ n-ar rîde florile cu lacrimĭ de rouă? De ce nu s-ar jăli pădurile şi codriĭ: de ce vijelia n-ar urla de turbare saŭ de furie şi de ce încă solemna tăcere a nopţilor senine n-ar fi cea maĭ sublimă armonie, pe care natura o înalţă creatoruluĭ săŭ?

Sosisem acum la gura Sabaseĭ, la varsarea eĭ în Bistriţa; mă aflam, cu alte cuvinte, la Borca. Potopul luĭ Noe nu ar fi putut îngrămădi într-un singur loc atîţia butucĭ, cîţĭ eraŭ samanaţĭ fără regulă şi uniĭ peste alţiĭ pe prundurile Bistriţeĭ şi ale Sabaseĭ. Pădurĭ întregĭ, abătute la pămînt, să scoborîseră din munţĭ în vale şi nu aşteptaŭ de cît să intre pe dinţiĭ ascuţiţĭ aĭ ferăstrăuluĭ, care ţipa de foame pe malul drept al Bistriţeĭ, la gura Borceĭ. Mă uĭtam în toată părţile să văd pe tovarăşul meŭ; întrebăĭ pe nişte plutaşĭ de pe mal, care-mĭ spuseră că un tînăr, aşa cum întrebam eŭ, să află la crîşma din Borca. Trecuĭ podul de pe Bistriţa şi urcăĭ la crîşma de pe malul drept al eĭ. Tovarăşul meŭ rodea un covrig şi avea înainte-ĭ un pahar cu vin.

— Bun ajuns, amice, ziseĭ, luîndu-ĭ paharul şi dîndu-l de duşcă; precum vezĭ nu te pot lăsa să comiţĭ sacrilegiul de a te închina luĭ Bacus, după ce nu te-aĭ putut închina Stercuţeĭ.

— Bine, bine, zise el neturburat; dar pînă cînd o să meargă glumele?

— Pînă te veĭ deprinde cu ele.

— Şi pe urmă?

— Am să încetez cu glumele, pur şi simplu.

— Şi veĭ deveni serioz?

— Iţĭ promit.

— Află decĭ, că m-am deprins cu glumele.

— O să te supun la un examen.

— Incă?

— Numaĭ la unu singur, ş-aĭ scapat. Şi deoarece observ că te-aĭ maĭ cuminţit, să bem cîte un pahar de vin pentru trăinicia înţălepciuneĭ tale. Băete! strigăĭ eŭ, o garafă de vin vechiŭ, de care aĭ maĭ bun.

— Indată! răspunse un băetan murdar ca un derviş, vîrît în nişte ciobote unse cu păcură şi croite din o vacă întreagă.

Tovarăşul meŭ, care ştiea că nu beŭ vin, să uită nedumerit la mine şi nu-şĭ putea tălmăci ce însemna aceasta.

— Să vede că maĭ plănueştĭ ceva, zise el, cînd ni să puse vinul pe masă.

— Pentru moment absolut nimic.

— O să-mĭ deschid ochiĭ în patru.

— Cu doĭ te ştiŭ cît facĭ; o să te văd şi cu patru cît plăteştĭ.

— Dar, apropo, m-aĭ luat cam repede, zise tovarăşul meŭ, şi n-avuĭ timp să te întreb, pentru ce te-aĭ abătut din drum şi m-aĭ lasat singur în pădure? Ştiĭ că era să mă prindă frigurile de frică?

— Şi frigurile aŭ făcut răŭ de nu te-aŭ prins; dar dacă te-am lasat singur în pădure, aceasta n-am făcut-o decît spre cea maĭ mare glorie a ta!

— Iar începĭ cu fleacurile?

— De loc; şi ca să-ţĭ probez aceasta, află că, dacă nu te lasam singur în pădure, eŭ n-aş fi ştiut nicĭ odată, că tu aĭ darul de a te ridica de la starea de om la rangul de cîne şi chiar la acel de Faun îmbracat în piele de leŭ.

— Al cîtelea pahar e acesta pe care-l beĭ acum? întrebă tovarăşul meŭ foarte serioz. Băete, o garafă de apă, strigă el la rîndul luĭ.

Intrebarea era perfect pusă şi garafa de apă o complectă minunat.

— Sînt dezolat, ziseĭ eŭ, că recurgĭ la apă, pentru a

găsi puţinul spirit ce-ţĭ trebue, ca să mă înţelegĭ ; află, scumpul meŭ că, dormind în pădure, te-am visat Faun, te-am lasat cîne şi te regăsesc om ; mi să pare că e limpede ca lumina zileĭ.

— Cum cîne ?

— Cîne cu labe şi bot ; ce vraĭ maĭ mult ? ascultă : un cîne mi s-a aratat în vis sub forma unuĭ Faun, dar Faunul avea chipul tăŭ : prin urmare : cînele Faun, Faunul tu ; decĭ tu cîne saŭ vice-versa ; mi să pare că un silogism maĭ legal, nicĭ Aristoteles nu putea alcătui. Inţelegĭ acum ?

— Perfect. — In sănătatea cîneluĭ, zise el rîdicînd paharul.

— Pentru apoteoza ta, ziseĭ ciocnind.

Băurăm, plătirăm şi plecarăm.

Grigorie Alexandrescu

Un răspuns Domnuluĭ Gherea

Domnul Const. Dobrogeanu Gherea mi-a făcut cinstea a-mĭ publica în interesanta d-sale Revistă «Literatură și Știință» un articol al meŭ intitulat: «Legĭ și obiceiurĭ». Odată cu publicarea articoluluĭ, Domnia sa a făcut, în treacăt, cîteva observațiunĭ destul de însemnate, ceia ce mă îndrituește a-ĭ răspunde, maĭ mult în scopul, cum zice d-sa: *de a provoca o vie discuție, avînd în videre importanța practică a chestiuneĭ*».

Să vedem acum pe scurt ce am susținut eŭ, ce a obiectat d-sa și ce răspund.

Am susținut că: legile la noĭ și în special Codul civil actual, deși este pus în aplicație maĭ bine de un patrar de veac, totușĭ el nu este priceput și ascultat de mulțime, de masa poporuluĭ.—Că poporul trăește încă sub influența obiceiurilor juridice apucate din străbunĭ.—Că aceste obiceiurĭ adesea orĭ sînt diametral opuse cu dispozițiunile legeĭ. Această stare de lucrurĭ orĭ-cine vede cît de îngrijitoare este și chiar periculoasă; cîtă nedreptate și violență să aduce acesteĭ pături sociale, care este silită să formeze o clasă deosebită.

Pentru ce toate aceste?

Pentru că legile și regulele după care un popor întreg îșĭ întocmește zilnicele luĭ raporturĭ juridice, nu sînt ficțiunĭ eșite din capul unuĭ singur om, precum de asemene legile unuĭ popor nu pot fi impuse unuĭ alt popor, care are alte nevoĭ economice, alt grad

de cultură, alte interese naționale. Ce ar insemna, de o pildă: o lege votată în Franța, în ce privește regimul silvic, aplicată la noĭ în țară, unde locuitoriĭ din munțĭ aŭ avut în totdeauna dreptul de a tăia lemne, pentru propriele lor trebuințĭ. Ce ar fi de asemenea legile în potriva grevelor, saŭ a anarhiștilor din Franța, aplicată la răscoalele țăraneștĭ, și așa maĭ departe.

Legile trebuesc să fie izvorîte din nevoia zilnică a omuluĭ. La temelia fie-căreĭ legĭ, trebue să stea o nevoe economică, pe care să să clădească dispozițiunele aceleĭ legĭ. S-a trecut vremea cînd dreptul (jus) era o concepție, o ficțiune filozofică ca *bonum et aequum*, *vroința*, *rațiunea*, *pură* etc. Azĭ ideia de drept a intrat în făgașul științelor economico-sociale. Azĭ țaranul nu maĭ moștenește în puterea uneĭ ficțiunĭ din dreptul roman saŭ francez, ci pentru că el a muncit, a adunat și a înmulțit patrimoniul tatuluĭ săŭ, și i să cuvine o porțiune din acest patrimoniŭ de fapt, nu numaĭ de drept; de asemene acelaș temeiŭ și pentru soție și copiiĭ naturalĭ. Ideia fundamentală a succesiuneĭ de azĭ începe să fie o idee economică socială. Și ce s-a întîmplat cu succesiunea să va întîmpla cu toate actele marĭ din viața civilă a societățiĭ țaranilor. S-ar putea denumi acest fenomen social, socializarea și economizarea vięțiĭ civile de azĭ, care este o a doua formă a societățiĭ viitoare și care încă de pe acum a început a să cristaliza.

Și în urma maĭ multor dovezĭ, am conchis că : legile actuale nu sînt ascultate de masa poporuluĭ, că obiceiurile juridice fiind izvorîte din nevoia omuluĭ, ele exprimă trebuința luĭ; în fine că unul din mijloacele prin care s-ar putea ajunge la cunoașterea trebuințelor unuĭ popor, ar fi și studiarea obiceiurilor sale juridice.

Să vedem acum ce obiecțiunĭ face la toate aceste iubitul și cunoscutul critic dl. Gherea.

«Intocmirea socială modernă în Romînia a înlocuit o altă întocmire pe care noĭ cu altă ocazie am numit-o «iobagistă», după relațiile ce aŭ existat între țaranĭ și boerĭ. Introducerea uneĭ noue întocmirĭ nu schimbă odată cu dînsa absolut toate obiceiurile. Chiar atuncĭ cînd noua întocmire s-ar introduce încet, pe îndelete, tot maĭ rămîne din vechile obiceiurĭ, trăind multă vreme încă ca un fel de «faits de survivance». Ce să maĭ zicem însă cînd intocmirea cea nouă să introduce brusc, ca la noĭ, fără a avea încă pregătite toate condițiunile pentru traiul eĭ. Să înțelege că la noĭ, în noua intocmire, aŭ ramas multe obiceiurĭ și relațiĭ de fapt din ve-

chea societate. Trebue oare de dat o sancţiune legală tuturor acestor obiceiurĭ. Aceasta ar însemna a te întoarce în parte la vechia societate, ar însemna un pas înapoĭ. Să înţelege, sîntem de acord cu d-l Alexandrescu, că ar trebui de dat o sancţiune legală unor obiceiurĭ de la ţară, cum e de exemplu, acela de a considera la moştenire, copilul natural ca şi pe cel legiuit; dar aceasta nu pe motivul că e un obiceiŭ al pămîntuluĭ, ci pentru că e un obiceiŭ superior, un obiceiŭ care introduce relaţiĭ superioare de fapt între oamenĭ şi care avînd putere de lege, ar aduce şi relaţiĭ superioare de drept.

Dacă obiceiul pămîntuluĭ ar exclude pe nevastă, chiar şi pe acea legală de la moştenire, ar susţinea oare d-l Alexandrescu că trebue de dat şi acestuĭ obiceiŭ o sancţiune legală?

Să poate foarte bine întîmpla că în special într-un caz anume relaţia de drept să preceadă pe cea economică, chiar să determine întru cît-va pe această din urmă (vezĭ p. 129, 139 nota)».

Primul argument al d-luĭ Gherea este că: eŭ aşĭ fi susţinut ca să să deie o sancţiune legală la toate obiceiurile juridice de la ţară.

— Eroare gravă din partea d-luĭ Gherea, nu am susţinut aceasta şi nicĭ din tot cuprinsul articoluĭ meŭ nu rezultă. Din potrivă la p. 120, iată cum mă rezumez: «Obiceiul pămîntuluĭ ca şi datinele şi moravurile sînt izvorîte din nevoia şi prin urmare din înţelepciunea poporuluĭ. Studiul lor ar fi calea cea maĭ nimerită, care ar conduce pe legiuitor la cunoaşterea nevoilor şi la preîntimpinarea lor»

Cu alte cuvinte am vroit să zic: «studiază obiceiurile juridice ale poporuluĭ şi apoĭ fă legĭ», ceia ce nu este tot una cu ceia ce spune d-l Gherea.

D-l Gherea maĭ vorbeşte de unele obiceiurĭ, care trăesc de pe timpul stăreĭ iobagiste şi că trăesc numaĭ în puterea de «faits de survivance». Că a admite asemenea obiceiurĭ este a ne întoarce un pas înapoĭ.

Dar bine a susţine aşa ceva însemnează a nu ne da samă de ce este *un obiceiŭ juridic* şi în ce să deosebeşte de celelalte obiceiurĭ, precum *credinţĭ*, *datine* şi *moravurĭ*.

Cînd luăm şi studiăm un obiceiŭ juridic în toate evoluţiile prin care aŭ trecut, atuncĭ videm că el aŭ fost introdus în urma

uneĭ necesităţĭ economice dintr-un timp dat, la o grupă de indivizĭ, ca de îndată ce trebuinţa economică a dispărut, a dispărut imediat şi obiceiul. Cîteva exemple ne vor lămuri şi maĭ bine.

Dacă studiăm caracterul proprietăţiĭ pămîntuluĭ în secolul al 17-lea şi al 18-lea videm că starea normală era comunitatea şi indiviziunea. Acum e din potrivă. Pentru ce? Pentru că pe atuncĭ era maĭ mult pămînt de cît locuitorĭ, şi era pămînt chiar cu prisosinţă ; de aceia săteniĭ aveaŭ pămîntul în devălmăşie. «Azĭ s-a schimbat starea economică ; s-a schimbat şi obiceiul comunităţiĭ, foarte caracteristic în acele timpurĭ. Maĭ înainte căsătoriile la ţară formaŭ un obiceiŭ juridic. Pentru ce? Pentru că starea ţaranuluĭ era relativ maĭ bună, pentru că nu eraŭ atîtea cheltuelĭ şi formalităţĭ care să pue impedimente la căsătorie.

Ţaraniĭ din munţĭ aŭ considerat şi consideră şi acum că aŭ un drept de a tăie lemne din pădurea statuluĭ, pentru satisfacerea trebuinţelor lor. Azĭ continuă de a tăie lemne, chiar în potriva legeĭ silvice, pentru că aceiaşĭ nevoie de miĭ de anĭ îĭ constrînge şi acum, de a-şĭ procura lemne din locul cel maĭ apropiat. Dacă statul ar tăie el singur pădurile şi ar pune la dispoziţia ţaranilor lemnele trebuitoare în condiţiunĭ astfeliŭ ca să le convie, atuncĭ obiceiul ţaranilor de a tăie lemne din pădure nu ar maĭ continua. Pentru ce? Pentru că încetînd motivul economic, ar înceta imediat şi obiceiul juridic.

Tot astfeliŭ va fi şi cu dreptul de succesiune al femeeĭ şi copiluluĭ natural. Dacă femeia şi copilul nu ar munci la sporirea avereĭ, eĭ de sigur nu ar avea dreptul la succesiune. Azĭ la ţară copilul înstrăinat, de mic de la casa părinţască, nu are dreptul la moştenire.

In fine studiind dreptul roman, vedem că eraŭ legĭ consuetudinale şi desuetudinale, adică legĭ care să năşteaŭ şi care dispăreaŭ. Pretorul, la inceputul fiecăruĭ lustru, anunţa în scris, care legĭ le abrogă, care le menţine şi care le înfiinţază după trebuinţele timpuluĭ şi a nevoilor care zilnic să înmulţiaŭ. Şi cu toţiĭ ştim că dacă dreptul roman s-a dezvoltat aşa de surprinzător, apoĭ de sigur că în mare parte acesteĭ procedurĭ a pretoruluĭ să datoreşte. Căcĭ dreptul pretorian nu este clădit decît tot pe motive economico-sociale, şi a căzut în urmă tot din cauză că aceste motive s-aŭ schimbat.

Aş putea aduce exemple cît de multe prin care s-ar dovedi că orĭ ce obiceiŭ juridic rezistă atît cît rezistă şi trebuinţa economică. Că din potrivă orĭce lege saŭ măsură s-ar lua, pentru ca un obiceiŭ juridic să înceteze, totuşĭ nu va fi în stare pînă ce motivul economic social însuşĭ nu va fi modificat. Şi acum cînd toate aceste sînt lămurite, să maĭ poate susţine că : *sînt obiceiurĭ juridice din timpul iobagieĭ, care trăesc în puterea de «faits de survivance»* ?

Nu obiceiurile juridice ar putea reprezinta o stare din timpurile iobagiste, cum zice d-l Gherea, ci motivele, baza economico-socială pe care să sprijină aceste obiceiurĭ ar reprezenta acea stare. Şi cred că în ce priveşte starea economică, fie zis în treacăt, însuşĭ d-l Gherea va recunoaşte că maĭ sînt şi azĭ rămăşiţĭ economice rămase încă din timpul iobagieĭ, ascunse sub legĭ, care s-ar părea să fie din timpurĭ maĭ moderne. Vreţĭ un exemplu? legea tocmelilor agricole. Maĭ vreţĭ unul? legea prestaţieĭ în natură a zilelor de şosele, etc.

Dar convin cu domnia voastră d-le Gherea că sînt obiceiurĭ care trăesc în puterea de «faits de survivance», dar nu acele juridice, ci *credinţele*, *datinele* şi *moravurile*, care saŭ pastrat numaĭ din cauza putereĭ de conservare a poporuluĭ. Aşa să explică cum azĭ maĭ găsim în credinţele poporuluĭ *cultul şerpilor de casă*, care nu este decît vechiul cult al *geniilor tutelare*; *colindeţele*, care sînt sacrificiile aduse acestor geniĭ; în fine *Rapotinele* şi *Paparudele*, care nu sînt de cît vechile serbărĭ zise *Caprotinae* şi *Robigalele*; toate remăşiţĭ din vechia religie păgînă a Romanilor, pastrate cu atîta sfinţenie de poporul nostru. Pentru ce trăesc aceste credinţĭ? Pentru ce ele nu aŭ putut fi înmormîntate şi spulberate de instituţiile moderne, de noua religie creştină? De ce ele maĭ trăesc şi acum în clasa ţaranilor retraşĭ la adăpostul pădurilor şi a munţilor, cînd aceste credinţĭ şi-aŭ perdut şi origina şi importanţa lor? Pentru că, convin cu d-l Gherea, că este o putere de «faits de survivance» aşa de caracteristică ţaranuluĭ nostru; dar trebue să băgăm bine de samă că toate aceste credinţĭ, datinĭ şi moravurĭ, nu aŭ o bază economică socială ca obiceiurile juridice, ci o bază religioasă, metafizică, psihologică, dacă aş putea zice aşa, ca să o pot distinge de cea d-întîiŭ.

Şi de sigur de aci vine confuziunea domnieĭ voastre, cînd susţineţĭ că sînt unile obiceiurĭ juridice, care maĭ trăesc încă din

epoca iobagistă în puterea de «faits de survivance» şi mă întrebaţĭ dacă şi la acestea caut eŭ să daŭ o sancţiune legală.

Insă eŭ, domnule Gherea, nu caut să daŭ sancţiune legală; eŭ susţin numaĭ că dacă pot fi unele obiceiurĭ juridice, care ar reprezenta oarecum, o idee cum zicĭ d-ta a uneĭ epoce iobagiste, apoĭ acestea ar dovedi că şi starea economică socială, pe care să sprijină acel obiceiŭ, a rămas şi azĭ tot iobagistă, şi ar trebui să să combată acea nevoie, nu obiceiul cum susţiĭ d-ta.

Maĭ departe d-l Gherea susţine că «să poate foarte bine întîmpla că, într-un caz anume relaţia de drept să preceadă pe cea economică şi chiar să determine întru cîtva pe această din urmă».

Dar bine domnule Gherea, această părere a domnieĭ-tale, parcă anume aĭ copiat-o de la toţĭ aceĭ care aŭ adus cu nămolu legĭ, instituţiĭ, moravurĭ, limba de la Franceʒĭ, de la Germanĭ, de la Italienĭ. Aŭ înfiinţat constituţia, libertatea preseĭ, libertatea cultuluĭ, instrucţieĭ etc., şi în maĭ puţin de un patrar de secol, ne-am schimbat ca un gîndac de matasă. «Noĭ ăştia de la tîrg am lepadat, am gonit toate instituţiile vechĭ ale ţăriĭ: moravurĭ, datine, obiceiurĭ, port, limbă; în fine tot ce era propriŭ şi creat de geniul nostru naţional şi am adoptat instituţiĭ streine». Eĭ! şi crezĭ d-ta că din toate aceste a profitat ceva poporul, ţaranul de la ţară, cum aĭ zis d-ta că: *relaţia de drept poate să aibă o influenţă economică*. Ţaranul de la ţară s-a retras de o parte, a format o clasă aproape indiferentă la toate aceste schimbărĭ streine şi nepotrivite cu nevoile luĭ sociale şi aşteaptă alte timpurĭ maĭ potrivite, cînd în adevăr o mişcare economică serioază va veni să-ĭ amelioreze starea luĭ. Pîn' atuncĭ tot obiceiurile juridice îl vor călăuzi, tot doinile şi credinţele îĭ vor încălzi inima luĭ întristată. Termin cu o observaţie făcută de marele scriitor rus Boghizic, relativ la *revoluţiile de drept superioare* introduse de legile streine la Ruşiĭ meridionalĭ.

«Este imposibil ca un popor să respecteze legile care nu corespund la trebuinţele sale, pentru că ele sînt în contrazicere cu moravurile şi obiceiurile ţăriĭ. O lege care este impusă cu forţă unuĭ popor, fie făcută ia *chiar cu cele maĭ bune intenţiunĭ*, nu va fi nicĭ odată primită de popor decît cu dispreţ şi neîncredere; el va asculta maşinalminte de acea lege; dar această ascultare însuşĭ va

da un efect periculos. Neputîndu-şĭ nimic asimila, va reuşi a dobori vechea idee de drept şi de acolo trebuinţa de a schimba legile neincetat, pîn' ce orĭce autoritate a legeĭ va fi nimicită».

(V. Le droit coutumier par Fedor Demelic p. 14, 1877 Paris).

1894 Iuliŭ Galaţĭ

Ioan Dumbravă

Biografia Arhimandritului Antonie Dumbravă

Arhimandritul Antonie s-a născut la anul 1800 în satul Pocreaca, judeţul Vasluĭ; din părinţiĭ Irimia şi Smaranda, neam de neamul lor răzăşĭ.

La vrîsta de 10 anĭ, părintele său l-a dus în Iaşĭ la fratele său Pascal, ce era blănar subţire pe strada Podul-vechiŭ, unde Antonie începu a învăţa carte şi blănăria. De acolo l-a luat un călugăr la schitul Urgueştĭ, judeţul Tutova, unde a stat maĭ mulţĭ anĭ învăţînd carte, atît romîneşte cît şi ruseşte, la uniĭ din călugăriĭ ruşĭ ce eraŭ în schit. Apoĭ proestosul schituluĭ l-a călugărit, făcîndu-l şi diacon şi numindu-l Antonaş din Atanasie, nume ce-l purta din botez, şi el a purtat multă vreme numele acest diminutiv de Antonaş, din cauză că l-a fost făcut prea de tînăr diacon.

Proestosul schituluĭ văzîndu-l apoĭ că era deştept, l-a însărcinat ca să apere procesele schituluĭ, unde distingîndu-se prin hărnicie şi talent, Episcopul de Huşĭ Sofronie Miclescu, în 1836, l-a chiemat şi l-a numit vechilul Episcopieĭ pentru procesele moşiilor caseĭ. Acest post l-a condus cu bun succes opt anĭ de zile, pînă ce s-a înfiinţat Ministerul bisericesc (cum să numea atuncĭ), după care el

a remas Directorul Episcopieĭ cu salar de 1200 leĭ vechĭ, masă, casă, lemne şi lumînărĭ, stînd şi în acest post pe lîngă Episcop pînă la 1851, în care timp a condus şi prezidat Consistoriul.

In acest timp a adus la sine pe doĭ nepoţĭ şi două nepoate aĭ fratelui său Pavel, tot din satul Pocreaca, precum şi doĭ nepoţĭ aĭ fratelui său Ioniţă şi pe toţĭ aceştia i-a crescut şi învaţat carte cu a sa cheltúială.

Pe nepoata sa Savastia, după ce a învaţat-o carte, a măritat-o, dîndu-ĭ 100 de galbenĭ zestre, iar pe cealaltă nepoată Anica care era maĭ mică, după ce a învaţat-o şi pe aceasta carte, a măritat-o tot el dîndu-ĭ 300 galbenĭ zestre. Pe nepoţiĭ Ion şi Gheorghe, după ce i-a învaţat carte scoalele primare din Huşĭ, i-a dat în scoala secundară la Iaşĭ, ce să numea pe atuncĭ Academia Mihaileană, şi Ion a absolvit liceul la 1857 (care aşa începuse a să numi pe atuncĭ), căruia la eşirea din liceŭ i-a dat 10 galbenĭ şi i-a spus: „la mine n-aĭ ce maĭ căuta; numaĭ ca prietinĭ să ne vedem".

Nepoţiĭ ceilalţĭ a luĭ Ioniţă încă aŭ fost crescuţĭ şi învaţaţĭ carte. Pe unul Manasi l-a dat la scoala catihetică din Huşĭ după a sa cerere, apoĭ la seminariul Socola din Iaşĭ, iar pe al doilea Manoil l-a dat în internatul liceuluĭ din Iaşĭ şi în tot timpul cît a stat în Huşĭ a stat şi nepoţiĭ pe lîngă el; îĭ sfătuia, îĭ îndemna la carte şi le aducea multe exemple morale, iar nepoatele le ţinea la gazdă la un preot, părintele Gavril Andrian.

La 1846, Arhimandritul Antonie punînd în evidenţă Domnitoruluĭ Vodă Mihail Sturza actele familieĭ Dumbrăveştilor, acest Domn a ridicat şi decretat pe Pavel fratele Arhimandrituluĭ, din mazil ce era la rangul de „La neamurĭ", titlu ce însemna pe atuncĭ descendenţĭ din familie nobilă.

Antonie pe lîngă aceasta era şi bun patriot; să interesa de trebile ţăriĭ sale şi era abonat la maĭ multe jurnale atît politice cît şi literare din Moldova, Valahia şi Transilvania. Spunea nepoţilor săĭ; „că el ar da toată averea sa (care nu constă decît în 500 de galbenĭ), ajutor pentru rescumpararea tributuluĭ cătră Turcia, numaĭ să vadă ţara independentă, şi dacă el va muri şi s-ar întîmpla ca ţara luĭ să devie independentă şi averile monastirilor greceştĭ trecute la stat, nepoţiĭ să-ĭ vină la mormîntul său ca să-ĭ scuture ţărîna şi să ĭ zică: bucură-te moşule că ţi s-a împlinit dorinţa",

Acest Antonie venind de la schitul Urgueştĭ Diacon, Episcopul pentru meritele sale şi foloasele aduse caseĭ Episcopieĭ l-a făcut Ieromonah, apoĭ l-a rîdicat la rangul de Protosinghel şi Arhimandrit. El nu învaţase carte sistematic, dar era om cetit, cunoştea limba rusască, citea şi înţelegea documente slavone şi era în relaţie cu multe persoane însemnate de pe atuncĭ precum: Asăcheştiĭ, Săuleştiĭ, Anastasie Panu şi Negruzzi etc.

Odată în casa vorniculuĭ N. Milu, fiind dus Arhimandritul Antonie spre a scoate ogorul de pămînt al frateluĭ său Pavel ce-l uzurpasă Milu, din cotuna răzăşască Trestiana, satul Pocreaca, Negruzzi fiind faţă la această reclamă, arhimandritul a esclamat:

Trestiana cea bogată,
A mîncat-o Milu toată,
De l-ar bate dumnezeŭ
Că mi-a mîncat şi ogorul meŭ.

Acest Milu, pe atuncĭ, cotropise moşiea Pocreaca. La 1851 ministrul bisericesc, Grigore Cuza, cunoscînd talentul şi caracterul ce distingea pe Antonie de ceilalţĭ călugărĭ, l-a recomandat Domnuluĭ ţăriĭ Vodă Ghica pentru Egumen Monastireĭ Bogdana din judeţul Bacăuluĭ, unde a egume-

nit cu înţelepciune 14 anĭ; a făcut şcoala sătească întreţinînd internĭ la monastire mulţĭ băeţĭ saracĭ, pentru învăţătură; miluia pe saracĭ şi îndulcea pe bolnavĭ. In acest interval, la 1855, a fost şi ca stareţ la monastirea Neamţu din care cauză i s-a dat de Mitopolit autorizaţie de a purta la serviciul bisericesc mitră, cîrjă şi mantie, insigniĭ arhiereştĭ. La Neamţ a stăruit pentru înfiinţarea Seminariuluĭ de acolo şi apoĭ a ocupat un an şi funcţiunea de director de Mitropolie.

Arhimandritul Antonie, egumen monastireĭ Bogdana, la 1857 cînd s-aŭ făcut alegerile divanuluĭ ad-hoc pentru consultarea unireĭ Principatelor, sub Caimacanul Vogoride, dintre toţĭ egumeniĭ ţăriĭ, numaĭ el şi cu alţĭ treĭ egumenĭ de la monastirile Slatina, Socola, şi Coşula aŭ protestat la cele şapte puterĭ contra alegerilor ce să făcuse sub presiune (avînd drept atuncea la alegerĭ şi egumeniĭ), care alegerĭ după protestul şi a alegătorilor civilĭ unioniştĭ, s-aŭ sfărămat, şi s-aŭ făcut de a doua oră faimosul Divan ad-hoc ce a stabilit principiile fundamentale ale unireĭ principatelor, devenite astăzĭ Romînia independentă; iar aceştĭ 4 Egumenĭ eraŭ să fie destituiţĭ şi surguinţĭ, dacă nu să sfărămaŭ alegerile cele d-intîiŭ.

Antonie a cules din documentele Pocreceĭ şi Pribeştilor acte din care să trage familia Dumbrăvească, din vechia familie Dumbravă Giosanu, proprietarĭ moşieĭ Popeştiĭ şi Pocreaca. Din aceste acte Antonie a făcut arborele familieĭ Dumbravă, întărit de Tribunalul Fălciŭ la anul 1846 Maĭ 11, unde să zice: „Arborele din Dumbravă neclătinat de vijelie".

Arhimandritul Antonie cînd a eşit din Egumenia monastireĭ Bogdana (fiindu-ĭ aproape perdute vederile), a dat pe samă înlocuitoruluĭ Egumen toată averea monastireĭ ce o primise şi el de la predecesorul săŭ, iar prisosul (după re-

gulele de atuncĭ) ce i-a fost ramas : boĭ, caĭ, oĭ, vacĭ, stupĭ, vase, etc., el nu le-a oprit pentru sine, nicĭ pentru rudele sale, ci într-o sărbătoare a adunat locuitoriĭ din satul Bogdana şi a satelor de prin prejur : Valea-sacă şi Caşin, şi, făcînd sorţĭ, a pus pe fiecare locuitor să tragă cîte unul, aşa că, unora le cădea cîte un boŭ, altora cîte o vacă, altora cîte un stup, saŭ cîte un cal, orĭ oĭ, etc. Astfeliŭ a împărţit tuturor locuitorilor acel prisos de avere, după care depărtîndu-se cu jale de călugărĭ şi cu plînsete din partea locuitorilor, el s-a retras la monastirea Neamţu, unde a orbit de tot şi neavînd mijloace de traiŭ îl ajutaŭ nepoţiĭ Gheorghe şi Ioan Dumbravă, pe care îĭ crescuse şi învaţase carte în scoalele primare şi secundare.

Acest filantrop şi bun patriot în totdeauna zicea: că el n-are nevoe de avere; poate trăi la urmă şi cu Epitrahirul şi chiar ca scriitor la o comună, nefiind cuprins de nicĭ un viciŭ.

Arhimandritul Antonie la 1867 a încetat din viaţă în casa părintească a frateluĭ săŭ Pavel, în satul Pocreaca, unde s-a şi înmormîntat, făcîndu-i-să şi un monument de nepotul săŭ Gheorghe Dumbravă. După moartea sa s-a găsit un însemnat număr de cărţĭ bisericeştĭ şi nu puţine cărţĭ laice.

Astfeliŭ fu viaţa acestuĭ om de bine, care să numea Antonie Dumbravă. Carec unoştinţă pentru memoria luĭ venerată, nepotul săŭ Ioan Dumbravă din Huşĭ a crezut nimerit a consemna aicĭ faptele modeste ale vieţiĭ luĭ. Pădurile să alcătuesc nu numaĭ din arboriĭ ceĭ marĭ şi puternicĭ, ci şi din odraslele ce cresc pe lîng eĭ. Tot aşa şi societăţile.

Blînzĭ 25 Noemvrie 1860.

Spre a fi în neuitare
Și păstrat în gîndul tăŭ,
Cît voiŭ fi în departare,
Tu în suvenirul meŭ
  Zi duios adese orĭ :
  Cîntecul gingașeĭ florĭ [1]).

El cu-n vînt de primăvară
De dulce suflu-ĭ gonit,
Va trece din țară-n țară
Străbătînd, plăcut, dorit,
  Pîn' la țărmul cel departe
  Ce de tine mă desparte.

Ș-acolo, drept mîngîere,
Ca un echo rătăcit,
De Moldova cu plăcere,
Unde-ĭ gîndu-mĭ pironit,
  Tot ce e iubit ferbinte
  Va aduce-n a mea minte.

K. N.

(Comunicat de d-l Nicu N. Negri)

---

1) Cîntecul „gingașeĭ florĭ" să raportează de sigur la poezia luĭ V. Alexandri „De-aș fi iubito gingașă floare" pusă în muzică de maestrul Biundi și care devenise pe acel timp populară.

I. LAUR

VLAD ŢEPEŞ

(Poemă)

I.

Năvălirea

1. Spre-a Dunăriĭ largĭ valurĭ o oaste să îndreaptă
Ce suie-ncet Balcaniĭ ; apoĭ în repejune,
Indată ce-a trecut ia cea de pe-urmă culme,
Apucă înspre vale, făcîndu-şĭ mare vînt,
Ca dintr-o săritură să treacă apa lată,
Să pună ia piciorul pe-al nostru drag pămînt.

2. Mînia-mpărătească spre domnul Munteniei
Intors-a crunt privirea, ce fulgere săgeată ;
Şi vaĭ de domnul care la furia s-aşteaptă
Ce din Stambulul mîndru, luînd cumplitul zbor,
S-abate greŭ pe ţară şi-n braţele urgieĭ
Inăbuşă moşie, popor şi domnitor.

3. Vlad Țepeș, mult hainul, aŭ îndrăznit să spună :
Cît timp va domni dînsul, rîŭ de-aur putea-va curge,
Din țară către Poartă ; dar că nicĭ cînd cu sînge
Tributul de-nchinare nu fi-va mestecat.
Lovind cu mîna-n peptu-ĭ, de zalele răsună,
Răspunsul mîndru, vrednic, sultanuluĭ a dat.

4. Vorbit-a, dar el știe cît vorba-ĭ prețuește;
O-o va plăti el știe cu miĭ de vieți viteze,
Că orĭ ce bucurie va fi să înceteze.
Colibe și palate cernite că apar,
Ca și cînd d-inainte s-ar ști că trebuește
Să deie jărtfă-un suflet pe-al țăriĭ scump altar.

5 Viteazul domn adună oștirĭ din țara-ntreagă ;
Dar ce sînt însă ele pe lîngă cea păgînă ?
Un nouraș sub soare pe care o grea furtună
Il copere îndată cu negri, groznicĭ norĭ,
Din sinul lor ce varsă, prin gura lor cea largă,
Scînteĭ, văpae, fulgerĭ, cumplițĭ și arzătorĭ.

6. La Dunărea adîncă cu malul plin de mlaștinĭ,
Vlad Țepeș să îndreaptă cu oastea luĭ puțină ;
Pe țărın îngenunchiază și fruntea îșĭ înclină:
„O doamne-a tot puternic, întoarce valul săŭ
Napoĭ spre obîrșie, înneacă-a noastre baștinĭ ;
Dar nu le da în prada păgînuluĭ calăŭ“.

7. Dar Dunărea n-ascultă de ruga luĭ fierbinte;
Ba chiar, plecînd grumazul sub talpa blăstămată,
Ia potolește-a undeĭ pornire prea turbată

Şi patu-ĭ să-ngustează, malurile s-unesc
Şi în curînd să vede pe ţară cum să-ntinde
Un foc în care toate par' că să prăpădesc.

8. Să vede-n sinul nopţeĭ, cînd luna luminează,
Cum sate-ntregĭ de oamenĭ işĭ lasă a lor vatră.
Scîrţie-ascuţit carul, cîniĭ a pustiŭ latră,
Barbaţĭ, femeĭ şi fete să chiamă şi să strig;
Copiiĭ pling la sinul mameĭ ce-ĭ alăptează;
Cu toţiĭ fug în noapte de-al morţiĭ straşnic frig.

9. Pe cînd însă-ncurcată în grabă-naintează
Jalnica pribegire departe-n lumea toată,
In zorĭ, pe deal, în culme, de-odată să arată
Din dosul lor cumplitul, sălbatecul duşman:
„Păgînul" strig cu toţiĭ; „păgînul" repetează
Ecoul, mărind groznic strigarea de aman!

10. Dar n-a trecut o clipă, duşmanul năvăleşte
Intr-înşiĭ cu turbare; un strigăt de durere
Răsună; iar barbarul întîiŭ peste avere
Răpède lăcomia. Cînd el o a-nghiţit
Să-ntoarce la fiinţe, le-omoară, schingiueşte;
Talharul să preface în ucigaş cumplit.

11. Ţepeş aude toate; el tace: ca-ntr-o mare
Ce-n leagănu-ĭ primeşte miĭ rîurĭ turburate,
Aşa s-adună-n sinu-ĭ ura—şi-n unde late
Frămîntă răzbunarea sălbatecul-eĭ gînd.
Cumplită va fi ziua cînd, fără de-ndurare,
Va-ntoarce cu dobîndă al crimelor greŭ rînd.

II.

Lupta

12. E noapte mult adîncă, tăcută şi senină;
Funingenea cea neagră învăluie pămîntul;
Iar stelele-n văzduhurĭ, bătute ce-s de vîntul
Eternităţeĭ care pe-acolo suflă sus,
Sclipesc tot în răstîmpurĭ; dar slaba lor lumină
Nu poate ca să spargă vălul de noapte pus.

13. Pe-un şes întins ce coasta în Dunărea ş-o moaie
S-aştern duşmane corturĭ la număr miĭ şi miĭ
Printr-însele să-nalţă ca printre micĭ copiĭ,
Unde şi unde, unul maĭ mare maĭ rotat
Pe care o flamùră ca şerpele să-ndoaie.
Sînt corturile celor ce vin după-mparat.

14. La mijloc să înalţă un cort cu măreţie
In care Padişahul în somn să odihneşte.
Visază Semiluna în cerurĭ că luceşte
Şi că, pîn-unde luciul Cornuteĭ s-a întins,
Pîn-acolò să-ntinde a luĭ împărăţie;
Că tot pămîntul mare sub sceptru-ĭ l-a cuprins.

15. Vlad Ţepeş, a cuĭ minte ce-s piedicĭ nu cunoaşte,
Să urcă pe o culme ce şesul il domină.
Cu ochiul său de buhă, văzînd făr de lumină,
Zăreşte cum să-nalţă, în negrul cel umbrit,
Cortul acelui care vra să prefacă-n moaşte
Pe ceĭ vitejĭ ce apăr pamîntul lor iubit.

. . . .
. . . .

16. Din părți deosebite, eșit ca de prin corturĭ,
Cîte un Turc pășește spre cortul cel maĭ mare,
Pe unde chiar să află și locul de-nchinare ;
Străjile-ĭ las să treacă —sînt fiiĭ luĭ Alah —
Să duc eĭ în tăcere, în scumpele lor porturĭ,
Pe zeul biruințeĭ spre dînșiĭ a chema.

17. De-odată-un țipet strașnic cu groază să resună;
Trăsniți cad ceĭ de pază l-a cortuluĭ intrare;
Romîniĭ-n turceștĭ haine s-aruncă cu turbare,
Pe Padișah în patu-ĭ cu fierul îl străpung.
Apoĭ în valmașagul cumplit ce să adună
Incet prin a lor semenĭ la margine ajung.

18. Cînd Turciĭ în lăuntru s-aruncă cu gramada
De moartea neașteptată își daŭ unu-altuĭ vina
A lor împărechere eĭ cred c-aŭ fost pricina
Aceste morțĭ năprasnicĭ, zbucnită ca un tun;
Grozav le-njură gura; eĭ trag din teacă spada
Și-n singe chiar de frate eĭ moartea i-o răzbun.

19. Cu cît maĭ mulțĭ s-adună, cu-atîta crește mare
Turbarea, ca vîrtejul ce vîntul îl rîdică
Și tot maĭ iute mînă în jurul luĭ ce pică.
Aud de travestire falangele ce vin ;
Eĭ cred în orĭ ce frate, Romînul să omoare
Și daŭ de tot să-ucidă nopîrca cu venin.

20. Cînd soarele să-ntoarnă pe bolta aurită
Cu-a luĭ oaste, Țepeș, ce sta-n prejur ascunsă,
Ca fulgerul de iute în dușmanul pătrunsă
Și ca-n pădurea vie începe la tăiat.
Turceasca oaste-n lupta cea cruntă obosită
Intoarce spata iute, la fugă a plecat.

21. Atuncĭ veni și rîndul Romînilor să-ntoarcă
Păgînuluĭ, cel singe ce îl împrumutase.
Turcu-ĭ tăiet ca fînul în care-ar trece o coasă
Și cînd ajuns-aŭ dînșiĭ la-l Dunăriĭ gol mal
Cu sutele s-aruncă în cîte-o mică barcă
Ce șovăind o-nghite al receĭ ape val.

22. Pe cît să supusese trufașeĭ mîndre oaste,
Pe-atît adîncul fluviŭ acuma crud se pare;
El volbură maĭ iute talazul către mare
Și înnecat el însușĭ de Turcĭ în el ce cad
I duce pe sub valurĭ spre ale măriĭ coaste
Făcînd cu a lor corpurĭ prin apa-adîncă vad.

23. Romîniĭ de pe malurĭ prind un noŭ soiŭ de pește;
In locul uncĭ undițĭ îĭ prind eĭ cu arcanul,
Apoĭ de-a lor grumazurĭ atîrnă bolovanul
Și-n apă iar îĭ zvîrle. Dar Țepeș a sosit
Și el astfeliŭ de moarte creștină nu găsește;
D-intr-inșiĭ ceĭ de samă să-ĭ ierte a poroncit.

III

Ospățul

24. Să-ĭ ierte! această vorbă de gura luĭ rostită
Ca trăsnetul răsună cumplit l-a lor ureche;

Ştieaŭ că ura-ntrînsul s-adună-acum străveche.
Născută la Rovine, în cîmp de sînge-udat,
Pe care veacul trece fără ca potolită
Să peară-n amintirea unuĭ popor junghiat.

25. Să-ĭ ierte! maĭ degrabă ar fi iertat Satana
Pe morţiĭ cu păcate în iad ce să cufundă.
Să-ĭ ierte! maĭ degrabă puterea-ar să pătrundă
Prin fier raza lumineĭ şi apa prin cristal,
S-ar înegri zapada şi ar albi catrana,
Decît să treacă mila al minţeĭ sale mal.

. . . .
. . . .
. . . .

26. Intr-o poiană-n codru să buciumă, să cîntă,
E mare veselie în jurul uneĭ mese
Pe care cărnurĭ fripte şi vinurĭ vechĭ, alese
Alerg din mînă-n mînă şi-ntr-una tot dispar.
Vlad Ţepeş, căpitaniĭ, sărbează o zi sfîntă
In care crunt păgînul răspins fu din hotar.

27. Din sus parcă din ceriurĭ s-aude îns-un tremur
De glasurĭ scrîşnitoare, un gemăt şi un vaer
Concert de spăimîntare ce zboară-n sus prin aer
Şi copere cu glasu-ĭ al veselieĭ glas,
Privelişte cumplită ce umple de cutremur
Pe-acel căruia-n suflet simţire i-a rămas.

28. Pe niște țăpĭ înalte înfipte lîng-o laltă
Staŭ împlîntațĭ păgîniĭ muncindu-se de moarte:
Unuia vîrful țăpeĭ i să oprește-n spate
Altuia gîtul frînge, la altul trece-n piept
In fața luĭ Vlad Țepeș, pe-o țapă maĭ înaltă
E Saraschierul mîndru înfipt în țapă drept.

29. Pe fața lor să vede cum moartea crudă, hîdă
Incet și desfătată pe dînșiĭ îĭ mînîncă
Pe o parte fața-ĭ vie, ochiul străluce încă
De luciul viŭ al vieții, cînd celalalt e-nchis;
Gura, ce sînge varsă, pare că vra să rîdă
Și inima să vede prin pieptul cel deschis.

30. Vlad Țepeș de-odată să scoală, să închină
Și capul ișĭ golește către-nțăpatul pașă.
Paharul el rîdică, ce spume îl înfașă
Și cătră el grăește cuvînt de cinste plin
Și luĭ în sănătate paharul îl închină,
Maĭ amărînd el încă al morțiĭ crud venin.

31. «Să-țĭ fie cinstea lungă, anĭ mulțĭ să-țĭ fie-n parte
Alah să te rîdice pe tronul cel de aur
Și-n coșul tăŭ dea Domnul să scoată puĭ un graur!»
—In rîs el izbucnește, sălbatec, nebunesc—
«Pîn unde semiluna cu luciul eĭ străbate
Să să întindă umbra hamgeruluĭ turcesc!

32. De-aceea te-am și pus eŭ acolo-n înălțime
Ca ochiu-țĭ făcînd roata să vezĭ tu cît s-întinde
Sălbateca mea țară, ca să o poțĭ cuprinde

Cînd jos tu din cel scaun vr-odată te veĭ da.
Păgîne afurisite, în apă clocotită
Maĭ îndrăzni-veĭ oare copiĭ a boteza ?

33. Pe piepturĭ de Romînce te lăudaĭ fărtate
Că aĭ găsit culcuşul mult desfătat şi moale.
Acum însă cînd ţapa îţĭ trece pe sub foale
Ţi-ĭ bine acuma cîne ? dar ce să te înjur ;
Maĭ bine beaŭ paharul în a ta sănătate
Şi toţĭ aĭ meĭ odată să beie împrejur» !

34. Incetul cu încetul vaerul crud să stînge
Şi cînd Vlad Ţepeş esă din crîncena dumbravă
In jurul meseĭ-n aer a morţeĭ cruntă-otravă
Cu ochĭ holbaţĭ şi ţapenĭ priveşte-n jos steclos
Vlad Ţepeş, cătră paşă-ntors, să face-a plînge.
Alah ! maĭ strigă Turcul şi capul pleacă-n jos.

36. In coşurile-uscate mulţĭ graurĭ puĭ făcură;
Dar şi pe domnul crîncen căzu o răzbunare,
Căcĭ chiar poporul nostru, în dreapta-ĭ cugetare,
Cruzimea sîngeroasă cu-n nume a-nfierat....
Cît va ţinea pămîntul, *Ţepeş* veĭ trece-n gură,
Purtînd astfel blăstămul în nume-ţĭ întrupat.

NEGULAI BELDIGEANU

PĂMÎNTUL

POEMĂ

(Urmare)

Ferega și Peștiĭ

In conul de lumină al soareluĭ difuz,
La polĭ și la ecvator același unghiŭ obtuz
Trimete o lumină de jăriște sublimă,
Ce face ca pămîntul să ardă sub o climă.—
Nemărginit de mare, dar trist peste măsură,
Al zileĭ ochiŭ clipește în atmosfera sură,
Trudindu-se sub nour ca o lumină slabă,
Ce-ar vra ca să trăiască și-n negura maĭ albă...
Dar cîtă frumusețǎ în haosul feeric!
Ce-ntins lac de lumină pe mărĭ de întuneric...
La răsărit tot ceriul un palid ochiŭ de soare,
Iar îndărăt bulboana de nopțĭ îngrozitoare....

Colo, în departatul amurg de orizonurĭ,
Pe unde nicĭ văd ochiĭ, s-aud cumplite zvonurĭ,
Un plioscăiț de valurĭ, ce-n suflet amărît

Deșteaptă dor de ducă spre gol fără sfîrșit...
Tot ochiul ce privește din colo de vedere,
Incearcă fără voie un tremur de durere.
In suflet sînt părțĭ bune, ce-ar vrea să se lipească
De părțile virtuțeĭ, ce-aprind o stea cerească....
Și părțĭ sînt luminoase, ce urcă pe morminte,
Spuindu-ne că țărna a fost odată minte...
Dar colo-n zarea sură nemăsurat de lungă,
Ce peste ape luciĭ cu ceriul să alungă,
Ca niște slabe semne în orizon să șterg
Pămînturĭ ce-n adîncurĭ de haos parcă merg,
Și icĭ, colea de valurĭ stau ele întrerupte,
Ca iezeturĭ înalte de apă cînd sînt rupte.
Trezite la viață urzitele pămînturĭ,
Trezesc acum viața ș-o mînă spre mormînturĭ,
Și-n lumĭ de noĭ străine, posomorîtul crîng
Posomorît domnește pe valurĭ ce să frîng
Lovindu-să de malurĭ, precum să frîng dorințĭ
In marea de ambițiĭ a șubredeĭ ființĭ...

Pe unda săltăreață ce nebunatec zburdă,
Prin pește încetează natura de-a fi surdă;—
Copil voios al măriĭ, sub cerul somnoros,
In leagănul de ape să joacă el voios,
Și cînd la fund să lasă, l-aĭ crede floare vie,
Argint ce să topește în apa străvezie.—
Sărac prin nerv și crier, dar înțelept de mut
Și răbdător la sînge, nu este el făcut
Să-șĭ cheltuiască mintea... Sub solzul săŭ de pește
Nu cugetă barbatul,—femeia nu iubește..,
Ca pavăză rotundă, sub valurĭ zgomotoasă
Inoată Chiurasatul, cu sfîrc în loc de oase;
Sălbatec Cocosteul, în zale îmbracat,

«Dragon francez» al mărei, de Owen botezat
Adînc în mîl să-ngroapă, şi bestia flămîndă,
Cu lacomă privire, deşteaptă stă la pîndă.

Lumina a dat ochiĭ, izvoare de dorinţĭ;
Stomahul a dat pofte şi pofta năzuinţĭ...
Iar patima ce duce pacatul spre pacat,
Ie de-a mînca pe alţiĭ, saŭ de-a fi mîncat.
. . . .
Conservator al mărei, spăĭmîntător de mare,
Maĭ lung e Pterigotul de cît ûn om calare;
Dar iată Merostomul, caic fără vîntrele,
Cum mişcă pintre valurĭ picioare cu măsele;
Cum urmărind molusca, o prinde ş-o mînîncă
Cu pofta luĭ adîncă, în marea cea adîncă.—
Sub formă de potire, saŭ clape de surtuc,
Producţiĭ fără număr pe apă să tot duc;
Şi iată cum departe aleargă Ortoceriĭ,
Neştiutorĭ că-n lume daŭ toate bir durereĭ....

Fosile, voĭ «medaliĭ ale creaţiuneĭ»,
Precum Gaudry vă zice; în ţările minuneĭ,
Cînd valurile măriĭ de voĭ s-aŭ departat,
Pe filele planeteĭ ce s-aŭ depus în strat,
Voĭ litere format-aţĭ, pe care azĭ cetim
Istoria vieţiĭ, ce doarme-n ţintirim...

(va urma)

I. Boniface-Hétrat

CE-ȚI PASĂ

(SONET)

Ce-ţĭ pasă de gloata
Ce vecĭnic te minte,
Fugînd speriată
De cugete sfinte !...

In patimĭ bogată,
Săracă la minte—
Aşa cum să-arată
S-o ieĭ,—şi-nainte !

Pe căĭ sămănate
De inimĭ curate,—
Deapururĭ mergînd

Cu fruntea senină
Condus de lumina
Cinstituluĭ gînd !

Milano, Iulie 1894.

Să plînge bătrîna Eladă ...

Să plînge bătrîna Eladă
De fama-ĭ trecută pe vecĭ :
Olympul cu mîndra-ĭ pleiadă
Şi templele-ĭ toate sînt recĭ ..

Din pietrele lor îngropate
Sub earbă, ies vocĭ magistrale :
N-auzĭ cum să-ncheagă din tóte
Lung vaer, un bocet de jale ?..

Şi cum să nu-şĭ plîngă ruina
Ajunsă muzeelor pradă, —
A lumeĭ vestită regină
Sărmana, bătrînă Eladă ?

Nu-şĭ plînge ia plînsul degeaba
Căcĭ fiiĭ de astăzĭ răzleţĭ
Schimbat-aŭ altaru-n tarabă,
Vicleni şi piticĭ precupeţĭ !

Deşerte-s vestitele-arene
De-aeziĭ luptînd pentru laur :
La Bursă-ĭ azĭ Pallas Athene :
Şi Zevs e viţelul de aur !

Să plînge bătrîna Elladă
De fama-ĭ trecută pe vecĭ :
Olympul cu mîndra-ĭ pleiadă
Şi templele-ĭ toate sînt recĭ !

Atena 25 August 1890.

Alàh Akbàr!...[1]

(SONET)

Stambulul tace. Prinsă în catene,
Stă uriaşa navă nemişcată,
Şi Bosforul sub bolta înstelată
Cu şiru-ĭ lung de fermecate scene

Un vis mi-aduce pe-obosite gene;
Şi par'că-adorm.. «*Allàh Akbàr!*» deodată
Să-aude din giamia-ndepărtată;
Iar unda, parcă-n tact, păleşte a lene

In «Pélion», în dreptu-uneĭ lumine
Gol pîn' la brîŭ şi cu faţa-ĭ suptă
De-al măriĭ vînt,—pe punte lîngă mine,

Un marinar, cârpind camaşa-ĭ ruptă,
Ingînă-n sunete vibrînde, pline,
Nemuritor al Franţeĭ cînt de luptă.

Bosfor. Pe bordul luĭ „Pelion"
17 August 1892.

---

1) De maĭ multe orĭ pe zi şi noapte muezinii, de pe turnurile moscheelor chiamă pe credincioşĭ la rugăciune, îngînînd: unic e Allah! *Mohàmed dèn res-súl-Allah*,—şi Mohamed profetul luĭ!

Iohanna Minkwitz

Poezii de Iacob Negruzzi

(Traducere germană în versuri)

Prosa und Poesie

Auch mir wie so Vielen
Erstrahlte die Sonne
Des Glückes, der Liebe,
Einstmals voller Wonne.

Die süssen Gefühle,
Sie kamen und gingen,
Doch fremd blieb der Seele
Die Sehnsucht zu singen.

Es schwanden die Jahre
Die Hoffnung dazu:
Ich liebte von neuem;
Fand Glück nicht noch Ruh!

Da quoll aus der Seele
Mir mächtiger Drang,

Ich schöpft aus den Leiden
Nie endenden Sang

Das Glück gleicht der Prosa
Glatt fliesst es dahin,
Für alle auf Erden
Der gleiche Gewinn

Das Unglück dagegen
Als himmlische Gabe
Strömt Dichtern zu Herzen
Als schmerzliche Labe.

Aus den Wolken

Aus den Wolken drang vor Zeiten
Mir ein Strahl im Nu.
Dieser Strahl aus Ewigkeiten:
Das warst Du!

Frohes Lied aus voller Brust
Strömt' mir plötzlich zu.
Sanfter Quell der Sangeslust:
Das warst Du!

Meine Sorgen trug'ich kaum,
Träumt' von seel'ger Ruh.
Meines Lebens schönster Traum:
Das warst Du!

Mensch, o Mensch, du schwaches Wesen...

Mensch, o Mensch, du schwaches Wesen, das sich krümmt
in tausend Leiden,
Deine Klugheit, deine Denkkraft, harrt sie aus in Prüfungs-
zeiten ?....
Nur im Wahne schwingt dein Geist sich auf zu Gottes
hohem Trone,
Späht zum Urgrund aller Dinge, ja durchmisst die fernste
Zone,—
Flieh'die Täuschung, denke stetig, das du Staub, vom Wind
geschüttelt;
Klage, dass dein eigen Grab du gräbst von Leiden schwer
gerüttelt.
Qual und Leidenschaft beherrschen, lenken deine Lebensziele,
Und du dienest ihrer Willkühr wie ein schwacher Ball zum
Spiele.
Was vermag die grosse Klugheit ? Was vermag der Geist
zu schaffen
Wenn die Augen schau'n in Tiefen, die von allen Seiten
klaffen ?
Macht und Thatkraft, sie erlahmen ; welcher Sieg bleibt zu
erringen,

Wenn der zarten Seele Fibern hilflos mit dem Schmerze
ringen ?
Ist im Aufruhr der Gefühle wohl auf Grösse je zu hoffen,
Wenn zermalmet sinkt die Seele, bis zum Tode schwer
getroffen ?...
Herr, mein Gott ! Wozu die Strafe ? Soll ich ewig «fühlend»
trauern ?
Soll der Kampf in meinem Busen bis zum Ende grausam
dauern ?

O, ihr seelig-schönen Tage.....

O, ihr seelig-schönen Tage
— Da ich durch die Puszten zog—
Seid vorüber, und ich klage,
Dass die gold'ne Zeit entflog !
Die Geliebte froh im Arme
Schwelgt'ich Tag und Nacht in Freuden,
Und ich tauschte, frei von Harme,
Nicht mein Loos mit bessren Leuten,
Geige, klage, sing'und töne Anwort meiner bittren Qual
Und verkünd'in allen Landen meinen Leiden reiche Zahl !

Traue nicht des Glückes Dauer,
Es umgirrt dich vie ein Traum,
Mahnt das Liebchen sanft, voll Trauer,
Doch ich lauscht'der Stimme kaum.
Mir zum Schaden war ich sorglos
Und verlor die Augenweide,

Als Genossen blieben jetzt bloss
Bittre Seufzer mir zur Seite !
Geige, klage, sing-und töne Antwort meiner bittren Qual
Und verkünd'in allen Landen meiner Leiden reiche Zahl.

Glüklich würd'ich mich noch preisen,
Dürft'ich eine Stunde träumen,
Dass mir neu das Glück verheissen,
In den Puszten froh zu säumen.
Noch lacht mir ein Hoffnungsschimmer,
Dass im Tod mir wird erspriessen
Freiheit, in den Puszten immer
Freund'und Wonne zu geniessen....
Geige, klnge, sing'und töne Antwort meiner bittren Qual
Und verkünd'in allen Landen meiner Leiden reiche Zahl.

Beschuldigung

Amor, sprich, was ich verbrach,
Dient'ich dir doch manchen Tag.
Sengst du mich mit Henkerslust,
Da doch schuldlos meine Brust !

Seeligkeit hast du verheissen
Iedem, der dich hoch wird preisen.
Ganz undenkbar sei das Leben
Ohne Liebesglut und Beben....
— Wunden schlugst du mir vielmehr,
Schau'mich an : ein ganzes Heer !

DARĬ DE SEAMA

Régne de Bibesco, lois et décrets 1843—1848, insurrectiou de 1848, histoire et légende par le prince Georges Bibesco correspondant de l'Institut. Tome second, Paris 1891, un vol. în 8 de 687 de paginĭ.

Al doilea volum al principeluĭ G. Bibescu asupra domnieĭ păринteluĭ săŭ conţine actele privitoare la ocîrmuirea lăuntrică a Munteniеĭ, o expunere a revoluţieĭ din 1848 care puse capăt domnieĭ Bibesculuĭ şi rolul jucat de acest domnitor după detronarea luĭ, în timpul divanuluĭ ad-hoc şi alegereĭ domnuluĭ conform convenţieĭ de Paris.

In partea I-a a acestuĭ volum, care reproduce măsurile interne luate în timpul domnieĭ luĭ Bibescu-Vodă, autorul, după sistemul urmat de el şi în volumul I-iŭ al publicaţieĭ sale, pune în fruntea fie-căruĭ capitol referitor la un fel de măsurĭ, cîteva cuvinte introductive care să explice şi să atragă luarea aminte asupra actelor ce urmează şi după aceia reproduce in extenso actele însuşĭ în traducerea franceză (in curînd va apărea aceiaşĭ lucrare în româneşte, care va reda textul românesc original al celor maĭ multe documente). După proclamaţiile şi cuvintările principeluĭ, date şi rostite la a luĭ intronare, urmează actele privitoare: 1, la suprimarea robieĭ Ţiganilor statuluĭ şi

aĭ mînăstirilor ; 2, la chestiunea minelor ; 3, la regimul dotal ; 4, la sporirea venituluĭ municipalităţilor ; 5, la aplicarea clăceĭ ; 6, la chestiunea vămilor ; 7, la sporirea miliţieĭ ; 8, la construirea cişmelelor şi a teatruluĭ din Bucureştĭ: 9, la casele comunale ; 10, la suprimarea epitropieĭ sfîntuluĭ mormînt ; 11, la însănătoşarea oraşuluĭ Bucureştĭ prin sacarea mlăştinilor Cişmegiuluĭ, 12, la crearea de şosele în Muntenia ; 13, la modificarea sistemuluĭ de alegerĭ al adunăreĭ, aplicînd cu stricteţă dispoziţiile regulamentuluĭ organic; 14, la instrucţia publică ; 15, la naturalizarea cea mare şi cea mică : 16, la reformele judecătoreştĭ ; 17, la suprimarea graniţeĭ de vamă între Muntenia şi Moldova ; 18, la averile şi veniturile bisericeştĭ ; 19, la proteguirea ţăranilor contra abuzurilor arendaşilor; 20, la crearea scoaleĭ militare ; 21, la îndatoririle subprefecţilor ; 22, la înfiinţarea unuĭ corp de pompierĭ ; 23, la ocîrmuirea spitalelor şi alte dispoziţiĭ maĭ puţin însemnate.

Publicaţia principeluĭ G. Bibescŭ vine să întărească prin acte, expunerea făcută de noĭ a domnieĭ luĭ Bibescu-Vodă în volumul al VI-lea al istorieĭ Romînilor, după cercetarea ce o făcusem a tuturor acestor izvoare, pe atuncĭ încă needite saŭ împrăştiete în deosebite publicaţiĭ, între care şi în buletinul oficial al ţăriĭ Munteneştĭ Concluziile autoruluĭ nu pot fi altele decît acele ale subsemnatuluĭ, maĭ ales în chestiunea minelor, a regimuluĭ dotal, a modificăriĭ sistemuluĭ alegerilor. Volumul principeluĭ G. Bibescu contribue a documenta reabilitarea domnieĭ luĭ Bicescu-Vodă, celuĭ pînă acum atît de calomniat.

A doua parte a scrieriĭ principeluĭ G. Bibescu este o expunere pe baza documentară a revoluţieĭ din 1848. Autorul porneşte de la o idee, că aceĭ ce aŭ calomniat pe reposatul săŭ părinte sînt revoluţionariĭ din 1848. El vra decĭ să dovedească din spusele însuşĭ a revoluţionarilor

lipsa de miez a acelei mişcări, care aŭ avut de efect a arunca ţările romîne sub Turci şi sub Ruşi mai adînc de cum fusese mai înainte, şi consideră această revoluţie ca o lucrare improvizată, intreprinsă numai pentru a pune în lumină pe revoluţionari, dar expunînd ţara la urmările cele mai pierzătoare,

In acest punct sîntem de altă părere decît principele G. Bibescu. Intr-adevăr : revoluţia din 1848 a avut şi partea ei umbroasă, şi ca făcută de oameni, ba încă în clocotirea patimilor, a fost mînjită de împroşcările acestora. Dar care revoluţie oare a fost vre-odată curată şi—fără a face nici o comparaţie—amintim numai cruzimile şi nebuniile comise de revoluţionarii franceji la sfîrşitul veacului trecut. Faptul că revoluţia încercată de Romînĭ nu a izbutit, ceia ce mai ales dă prilej autorului de a o arăta ca o intreprindere pierzătoare pentru Muntenia, nu poate nici într-un chip determina judecata de rostit asupra ei, chiar în cazul cînd am admite—ceia ce nu credem—că istoria ar avea de rostit judecăţi şi aprecieri asupra faptelor trecute.

O revoluţie poate să fie zugrumată ; *ca protestare a unei idei ia rămîne totdeauna un fapt istoric însemnat.* Altfeliŭ tot o nebunie ar fi fost revoluţia din 1848 şi în Franţia, unde a fost zdrobită de un ambiţios, în Italia unde Austria a înăbuşit-o, în Ungaria unde Rusia i-a pus un capăt, în Berlin unde a sfărămat-o Wrangel. Apoi oare aşa trebue judecate actele istorice, după izbinda lor ? nu credem. *Ori ce revoluţie, chiar zdrobită, invaţă pe cei ce o înăbuşă a respecta ideia în virtutea căreia ia a fost intreprinsă.* Pentru a nu ne referi decît la ţările noastre, e adevărat că în locul regulamentului organic s-a substituit regimul mult mai restrictiv al convenţiei de la Balta-Liman, şi cu toate aceste, sub acest regim, Moldova şi Muntenia

să bucuraŭ de maĭ multă libertate *de fapt* decît sub acel al regulamentuluĭ. Aşa în timpul domniilor luĭ Ştirbeiŭ şi Grigore Ghica să fac progrese însemnate în cultura naţională, fără ca Ruşiĭ să maĭ încerce ale înăbuşi. E destul să amintim numaĭ reorganizarea învăţămîntuluĭ naţional, publicarea cronniceĭ Romînilor a luĭ Gh. Şincaĭ, şi acea a Letopiseţelor ţăriĭ Moldoveĭ, cu discursul introductiv asupra istorieĭ Romînilor a luĭ Mihail Cogălniceanu, din pricina căruĭ discurs în 1843, în timpul domnieĭ luĭ M. Sturza şi a regulamentuluĭ organic, Cogălniceanu fusese destituit din postul de profesor de la academia Mihaileană, şi foaia ştiinţifică şi literară suprimată.

Care era marea idee căreia revoluţia din 1848 să făcuse organul de rostire? *Protestarea contra protectoratuluĭ rusesc care ne încătuşa, de mult ce dorea să ne ocrotescă.* A fi îndrăznit acest pas atît de periculos, era prin el însuşĭ o faptă mare, căcĭ precum am repetat-o în maĭ multe rîndurĭ, revoluţia nu să îndreptase în contra luĭ Bibescu, *de oare ce îl luase de confident al mişcăreĭ.* Este invederat că revoluţionariĭ văzind că Bibescu părăseşte ţara şi nu le dă concursul sperat, întru-cît el era convins de maĭ înainte de lipsa orĭ căruĭ sorţ de izbîndă a mişcăriĭ, eĭ creară legenda domnieĭ impilătoare a Bibesculuĭ; dar deşi din acest punt de vedere teza autoruluĭ poate fi adevărată şi ponegrirea domnieĭ luĭ Bibescu-Vodă poate fi atribuită aceleiaşĭ deslănţuirĭ a patimilor, carĭ aŭ făcut pe revoluţionarĭ să să ponegrească chiar eĭ în de eĭ, totuşĭ nu să poate nesocoti însemnătatea protestăriĭ poporuluĭ romîn contra regulamentuluĭ organic şi a prea mareĭ puterĭ ce Rusia şi-o arogase în principate.

Apoĭ revoluţia din 1848 maĭ are încă o parte foarte însemnată. Chiar independent de scrierile ce aŭ provocat şi care umpleaŭ presa europeană cu ţipetele revoluţionari-

lor expatriaţĭ, ia dovedise prin un *fapt patent* că Romîniĭ, *deşi ortodocşĭ, nu ţin cu Ruşiĭ, ci protestează în contra modulŭ cum sînt ocrotiţĭ de eĭ.* Acest fapt atît de eloquent a lovit de sigur pe oameniĭ politicĭ aĭ Franţieĭ, de i-a făcut să susţină cu atîta căldură unirea principatelor, ca un mijloc de a pune o stavilă puteriĭ propăşitoare a Ruşilor cătră peninsula balcanică.

Din puntul de vedere al interesuluĭ momentuluĭ, revoluţia Romînilor din 1848 a fost o gravă greşală. Nu tot aşa poate fi ia considerată din perspectiva în care trebue să să pună un istoric. Ia a fost provocată de o idee măreaţă, acea a libertăţiĭ şi neatîrnăriĭ şi a contribuit, prin interesarea unor puterĭ europene, la realizarea faptuluĭ celuĭ maĭ mare din istoria Romînilor, unirea lor într-un singur corp, la consolidarea existenţeĭ noastre ca stat şi popor.

In partea a III, principele Gh. Bibescu expune rolul părinteluĭ său în divanul ad-hoc al Munteniеĭ. Arată maĭ ales un punt ramas pînă acuma necunoscut din activitatea luĭ Bibescu, anume că în divanul ad-hoc el a fost unul din susţinătoriĭ ceĭ maĭ serioşĭ aĭ unireĭ şi anume sub *un principe străin* şi reproduce discursul rostit de fostul domn cu acel prilej. Dacă Bibescu îşĭ puse candidatura la tronul Munteniеĭ, aceasta o făcu numaĭ cînd văzu că Europa răspinsese prin convenţia de Paris cererea principeluĭ străin. Totuş candidatura luĭ Bibescu paralizînd pe acea a luĭ Alexandru Ghica, fostul domn şi caimacam al Munteniеĭ, asigură alegerea luĭ Cuza.

Publicaţia pricipeluĭ Bibescu este o eminentă contribuţie documentală la istoria contimpurană a poporuluĭ romîn.

A. D. Xenopol.

Gramatica istorică și comparativă a limbiĭ romîne de I. Manliu, Bucureștĭ, 1894. 488 de paginĭ în opt.

„Idiotizmele sînt construcțiĭ sintactice *idioate*". Manliu, Gramatica istorică și comparativă a limbei romîne pag. 439.

Prea cunoscutul autor de gramaticĭ romîne, d-l profesor I. Manliu, a dat la lumină o nouă gramatică intitulată: *Gramatica istorică și comparativă a limbiĭ romîne*, destinată pentru cursul superior de liceŭ.

Autorul, care s'a făcut atît de cunoscut prin modul cum a știut să-șĭ întocmească gramaticile de scolile primare după metodul german, lasă de astă dată pe un plan maĭ jos chestiunile de gramatică pur empirică și să încearcă a face istoricul formelor limbiĭ romîne. Toată știința pe care a căpătat-o în timp „de 25 de anĭ ca profesor de limba romînă" autorul a voit să o concentreze în noua sa operă. Ast-fel tratează chestiunĭ de fonologie și fonetică, morfologie, lexicologie și sematologie în mod istoric și în comparare cu limba latină și cu celelalte limbĭ neolatine. Afară de acestea, într-un capitol special, care formează introducerea, să ocupă cu nașterea limbelor și în special cu a limbiĭ romîne din cea latină. Toate aceste chestiunĭ expuse unelocurĭ foarte pe larg, maĭ pe larg poate de cum ar trebui, formează, după cum ni s-a părut, un material destul de abundent.

Dacă apreciem însă acest material din punct de vedere al calitățiĭ, -- să o spunem de la început -- lasă foarte mult de dorit. Autorul însușĭ pare-că presimțind aceasta să exprimă astfel la sfîrșitul prefețeĭ: „manualul nu e menit să fie învățat pe din afară, ci maĭ mult *frunzărit*".

Din cercetarea ce ne-am propus a face asupra cărțiĭ d-luĭ Manliu, să va vedea lămurit cam de ce valoare-s cu-

noștințele ce ne intimpină în ia, și pînă la ce punct să adeverește presimțirea d-sale de maĭ sus.

*
* *

In întroducere, expunînd teoria nașteriĭ limbilor din tulpinĭ primitive, precum și derivarea lor una din alta, autorul găsește cu cale a susținea că „limba turcească se trage din cea arabă“ (p. 7). Limba turcească, în adevăr, conține multe cuvinte arabe, întroduse maĭ cu samă pe cale religioasă; dar originea uneĭ limbĭ să judecă după structura sa gramaticală și nu după elementele lexicale,—căcĭ din acest punt de vedere, nu există nicĭ o limbă care pe lîngă fondul eĭ primitiv să nu aibă și cuvinte împrumutate de la alte limbĭ cu care a venit în contact,—și tocmaĭ după structura gramaticală, toțĭ linguiștiĭ susțin că limba turcească face parte din limbile mongolice numite și aglutinante, pe cînd limba arabă e limba *semitică*.

Vorbind despre nașterea limbilor neolatine (p. 9), susține că acestea s-aŭ născut din latina populară, „pentru că cea clasică era limbă literară, **moartă**; să scria numaĭ, dar nu se vorbea“. Cum, limba literară latină,—fie clasică, fie neclasică,—limba statuluĭ roman, limba comună a oamenilor a fost o *limbă moartă chiar și pe timpul Romanilor*“?! Dar atuncĭ ar trebui să numim moartă orĭce limbă literară și prin urmare chiar limba în care autorul nostru și-a scris opera sa. Să admitem, însă, că e așa cum spune d-l Manliu, că, adică, Cezar nu vorbea cum stă scris în *de bello gallico*, că Cicerone a vorbit alt-fel în contra luĭ Catilina, de exemplu, și nu cum vedem scris în discursurile sale. Cum să împacă însă cu aceasta, următoarele rîndurĭ de la pag. 13 : «In Dacia poporul agricultor vorbea limba rustică, iar armata și familiile aristocrate *vorbeaŭ limba clasică*? Cum să poate ca d-l Manliu

după ce declară limba latină literară, clasică de limbă moartă să o dee ca vorbită de coloniĭ din Dacia! Cum să poate cineva contrazice în chip aşa de flagrant de la o pagină la alta?

In privinţa elementelor streine care s-aŭ întrodus în limba romînă, autorul nostru recunoaşte că unele din ele sînt „destul de ridicole, cum este, d. e. verbul *a ambeta* care corespunde întocmaĭ verbuluĭ nostru *a îmbăta*» (p. 15).

Verbul fr. *embêter* derivă din *imbestiare*, iar romănescul *îmbăta* din *imbibitare*.

Observăm că autorul admite împărţirea limbiĭ romîne în cele treĭ dialecte cunoscute: daco-roman, macedonean şi istrian şi totuşĭ zice: „în viacurile trecute, dialectul istrian avea literatură bogată (cunoaştem scrierile popiĭ Grigore din Mahacĭ, numite texte măhăcene şi scrierile diaconuluĭ Coresi (!!) dar maĭ ales manuscriptul de la Voroneţ)» p. 19. Ajunge oare fenomenul rotacismuluĭ ce-l aŭ de comun aceste scrierĭ cu dialectul ce să vorbeşte în Istria pentru a zice că ele aŭ fost scrise în dialectul istrian?

Ni se pare că d-l Manliu afirmă aceasta, luîndu-se după d-l Nădejde (Istoria limbiĭ şi a literaturiĭ romîne). Dar trebuia să să observe că altul e punctul de plecare al d-luĭ Nădejde. D-sa nu admite împărţirea în cele treĭ dialecte cunoscute, ci face o alta numaĭ după nişte caractere fonetice: dialectul cu labialele schimbate, dialectul cu labialele neschimbate şi dialectul cu *n*, prefăcut în *r*, între două vocale. Admiţînd acest principiu d-l Nădejde este consecvent, cînd pune în acelaş dialect limba care să vorbeşte în Istria şi limba în care s-aŭ scris textele măhăcene şi manuscriptul voroneţian. Dar cînd aĭ alte vederĭ în privinţa dialectelor, cînd admiţĭ împărţirea cunoscută în: dialectul daco-roman, macedonean şi istrian, împărţire întemeiată pe multe deosebirĭ şi nu numaĭ pe oarecare caractere fo-

netice, atuncĭ nu maĭ poţĭ afirma că dialectul istrian a avut o literatură bogată, fără ca să comiţĭ o mare eroare şi maĭ ales să puĭ în el şi pe Coressi!

Nu este exact în totul că «dacă două cuvinte latine (cum să zice la pag. 16) deosebite în formă, în limba noastră dădeaŭ cuvinte cu aceiaşĭ formă, unul **trebue** să piară». Căcĭ atuncĭ cum s-ar explica existenţa omonimelor de care e plină atît limba romînă cît şi toate limbile din lume?

*
* *

In fonologie şi fonetică, care constitue partea întîia a acesteĭ gramaticĭ, să găsesc multe neexactităţĭ. Dar să procedem prin exemple, căcĭ n-avem decît greutatea de a alege.

„Fonetica este partea etimologieĭ care să ocupă cu schimbarea ce sufăr sunetele în *tulpina* cuvîntuluĭ» (pag. 27). Acum, dacă aĭ vrea să afli pentru ce *a* din mens*a* s-a schimbat în *ă* din mas*ă*; în zădar aĭ căuta după d-l Manliu respuns în fonetică, pentru că *ă* nu face parte aicĭ din tulpina cuvîntuluĭ.

„Sunetele *ă* şi *î* să numesc *nazale* fiind că să pronunţă puţin pe nas“ (p. 31). Teorie greşită, fiind că pronunţia luĭ *ă* şi *î* să face apropriindu-se dosul limbiĭ de partea dindărăt a ceruluĭ guriĭ, şi prin urmare, sînt sunete guturale, iar nu nazale.

«La naşterea luĭ *ă*, dosul limbiĭ **atinge** partea moale a ceruluĭ gureĭ» (p. 35). Dacă ar atinge s-ar face o explozie a aeruluĭ între dosul limbiĭ şi partea atinsă a ceruluĭ guriĭ şi ar da cu totul alt sunet.

«Consunantele guturale se articulează din gît» (p. 22) şi se nasc «fără ca limba să opue vre-o piedecă la trecerea aeruluĭ» (p. 40). Eroare; pentru că partea dindărăt a

ceruluĭ guriĭ, unde să face articulațiunea luĭ *c(a)*, *g(a)* nu să numește gît. Și apoĭ dacă limba n-ar opune piedică trecereĭ aeruluĭ, nu s-ar produce explozia care e necesară pentru ca să existe sunetele guturale.

„Sunetul ă este un sunet născut a lene, numaĭ prin mișcarea fălciĭ inferioare, și nu a **ambelor fălcĭ**“ (p. 60). Aicĭ par-că s-ar da a înțelege că sînt și sunete care să nasc prin mișcarea ambelor fălcĭ, ceea ce nu să întîmplă nicĭ chiar cînd mînîncĭ !!

„*A* devine *î* cînd este urmat de *n, mb, mp*“ (p. 58). Dar în *mănînc, mănușă, mănunchiŭ*, etc. pentru ce *a* nu s-a prefăcut în *î*? Pentru că nu orĭ cînd *a*, urmat de *n*, să preface în *î*, ci numaĭ atuncĭ cînd e accentuat. Și dacă să găsesc exemple de *a* neaccentuat, urmat de *n*, *mp*, *mb*, prefăcut în *î* aceasta să datorește analogieĭ, ca de ex. *cîntăm, plîngeam* prin influința luĭ *cînt* și *plîng*.

„*E* înainte de *n* devine *i*...“ (p 64). Din moment ce *e* va fi precedat de labială, poate să tot stea înainte de *n*, că tot nu să preface în *i*, ci în *î*. Dovadă: *vînă, pămînt*, (*lat. vera, pavimentum, ventus*).

„D înainte de *i* a devenit *z*. Acesta este un fenomen romanic fiindcă există în toate limbile neolatine. Italienește: *medius-mezzo* (p. 74).

„T înainte de *i* devine *ț*. Aceasta e lege fonetică romanică fiindcă există la toate popoarele neo-latine. In Italiana: *aditionem-adizzione*. In fr. *nationem-nation (cetit nasion)* (p. 75).

„P înainte de *i*, trece în dialectul macedonean în *chi*. Acelaș fenomen să observă în dialectul daco-roman, dar maĭ rar.

„Aceste trecerĭ sînt de origine romanică pentru că și Italieniĭ și Provansaliĭ le au, ex.: pianto-chianto...“ (p. 72).

Toate acestea afirmațiunĭ sînt cu desăvîrșire în contradicție cu faptele. Nu există nicĭ o limbă romanică, —

afară de romîna,—în care *d* şi *t* urmaţĭ de *i* să să fi prefăcut în *z* şi *ţ*. Fenomenul e cu totul special romînesc. Din cuvintele latine: *dico, Deus, sentire* aŭ luat naştere în romîneşte: *zic, zeŭ, simţire*, dar in franceză: je *dis*, *Dieu*, *sentir*; în Italiană: *dico*, *Dio*, *sentire*. Exemplele de maĭ sus: *mezzo*, *adizione*, *nation* dovedesc cu totul altă lege, anume: *di*+vocală, în general labială, şi *ti*+voc. să prefac în spirantele z, ţ, s (fr.), care fenomen, după Diez, exista deja în latinitatea decadenţiĭ încă de prin sec. V. şi poate fi privit ca un fenomen de origine romanică.

Cît priveşte guturalizarea p+i *consonans*, dacă ea este de origine romanică, apoĭ tot romanică trebue să se admită că este şi prefacerea în *gh* a luĭ b+i cons., căcĭ şi ea se găseşte în dialectul neapolitano-sicilian, d. e. *ghianco*=*blanco*. Apoĭ aşa să fie? Din faptul că unul şi acelaş fenomen există în limba romînă şi în vre-un dialect romanic, să poate deduce numaĭ de cît concluzia că acel fenomen e romanic? Să poate întîmpla să existe asemenea fenomene comune, fără ca, însă, să aibă aceiaşĭ origine. Aşa d. e. în limba italiană, există prefacerea luĭ *cl* şi *gl* în *ch* şi *gh* ca şi în romînă, şi totuşĭ fenomenul nu e romanic, pentru că s-a întîmplat tîrziŭ şi în deosebi în ambele limbĭ. Tot aşa stă lucrul şi cu *p*+*i*=*chi*. Există, într-adevăr, acest fenomen în neapolitano-siciliana; dar, după cum a arătat foarte bine d-l Hasdeŭ în „Revista Nouă", an. V pag. 287 are o origine cu totul deosebită, pentru că *chi* din neapolitano-siciliana nu reprezintă nicĭ odată pe primitivul *pi* ca la romînĭ, ci totdeauna pe *pl*: *chianta-planta, chiantu-planctum, chiu-plus*.

„In dialectul nostru *l* dispare între două vocale moĭ, (saŭ numaĭ una moale, *i*)" (p. 93). Cum că aceasta nu este exact putem cita maĭ multe exemple: *subtilis-subţire, felicem-ferice, salire-sărire*, etc unde *l*, de şi între două vocale moĭ, s-a prefăcut în *r*, iar n-a dispărut.

„Din *tella*, diminutiv de la *tellus-uris* s-a născut cuvîntul ţară“ (p. 77). In acest exemplu *ll* trebuia saŭ să să piardă (cum susţin uniĭ), saŭ să să prefacă în u (cum susţin alţiĭ) în nicĭ într-un caz însă nu să putea preface în *r*. Ar fi rezultat, prin urmare, *ţea* saŭ *ţeauă* (comp. stea, steaua) iar nu *ţară*. Dacă d-l Manliu caută să susţie prefacerea luĭ *ll* în *r*, n-ar avea alt argument, decît doar un raţionament *a fortiori*: dacă un singur *l* are putere de a să preface în *r*, dar încă doĭ!

Cam aşa sînt tratate maĭ toate legile fonetice. Dar să trecem la morfologie, unde iarăşĭ vom găsi multe lucrurĭ minunate.

* * *

Inainte de a vedea ce cunoştinţĭ ne oferă opera d-luĭ Manliu relativ la istoricul formelor limbiĭ noastre şi la compararea lor cu cele latine şi cu cele neolatine, să dăm cîteva exemple de gramatică pur empirică.

„Substantivele abstracte arată fiinţĭ saŭ lucrurĭ ce sînt posedate de un subiect...“ (p. 138). Notaţĭ, prin urmare, *fiinţĭ posedate de un subiect.* Lămurită definiţiune!

„Masculinele nu arată *de loc* abstracţiunĭ (p. 142). Cum să poate? dar *an*, *fior*, *nurĭ* (pl) nu arată abstracţiunĭ?

„Substantivele fem., terminate în *e*, la plural schimbă pe *a* accentuat în *ă*, ca să *se deosebească* de masculine, care nu schimbă pe a“. Dacă limba simţia nevoia de a deosebi la plural substantivele femenine de cele masculine, atuncĭ pentru ce a lăsat neschimbate celelalte vocale accentuate şi s-a apucat numaĭ de capul luĭ *a*? De ce zicem *lunĭ* şi *prunĭ*, *punţĭ şi munţĭ*, *pînĭ şi cînĭ*?

Această schimbare îşĭ are cu totul altă origine, anume, analogia unor cuvinte ca: *ţară-ţărĭ*, *sară-sărĭ*, *pradă-prăzĭ*,

etc. în care ă de la plural să explică prin aceia că a provenit dintr-un *e* primitiv (comp. *terra, sera, praeda* etc.).

„Verbul fierb face la perfectul simplu *fierbseĭ*, iar la particip *fierbt*» (p. 226). — Maĭ e nevoe să dovedim contrarul? Cine maĭ zice *fierbseĭ*, orĭ: *eu am fierbt*?

„Viitorul format cu gerundiul, ca d. e. *va fi dormind*, este o formă *arhaică* şi **deteriorată**" (p. 208). Ba pînă acum este o formă foarte întrebuinţată. Acum că va deveni *arhaică* şi **deteriorată**, asta să poate: *omnia debentur morti*; dar cine ştie peste cît timp?

„Verbul *a vorbi* este intransitiv"; verbul *a cînta* este „transitiv" (pag. 198. Pentru ce astă deosebire? Apoĭ „vorbeştĭ nimicurĭ şi cînţĭ un cîntec", d-le Manliu, nu-s tot atîta de transitive?

„Adverbul este o vorbă neflexionară care să pune *după* verb" (272). Dacă ar sta înainte, n'ar fi tot adverb? Nota bine: „termenul de adverb derivă după autorul nostru din *adverbum*" şi nu din *adverbium*.

Cuvintele „ast-fel, aşa dar, decĭ, sînt conjuncţiĭ cauzale" (p. 301). Toate gramaticele, în de comun acord, arată că *ast-fel* e adverb pronominal de mod, iar *aşa dar* şi *decĭ* sînt conjucţiĭ conclusive.

«Prepoziţiĭ *impropriĭ*» (după d-l Manliu aproape orĭ ce parte a vorbiriĭ să împarte în proprie şi improprie) sînt: „*faţă, drept, chip* etc". Aceste cuvinte „orĭ de cîte orĭ sînt *urmate* de o prepoziţie proprie, devin expresiĭ prepoziţionale; iar cînd sînt *precedate* de o prepoziţie proprie, devin expresiĭ adverbiale, şi tocmaĭ aicĭ stă deosebirea între ele" (p. 294). Iată cum să lămureşte această teorie prin cîteva exemple date la p. 295:

„Expresiĭ adverbiale"	„Expresiĭ prepoziţionale"
„Aĭ eşit la larg"	„Aĭ eşit la largul măriĭ"
„El stă în faţă"	„Stă în faţa bisericiĭ"
etc.	etc.

Nu-ĭ aşa că teoria să potriveşte de minune cu exemplele? Totuşĭ îndrăznim, a spune că teoria e falşă, pentru că nu faptul, că prepoziţia proprie stă înainte orĭ în urma cuvîntuluĭ la care să rapoartă, constitue deosebirea între expresia adverbială şi cea prepoziţională (orĭ maĭ bine locuţiune adverbială şi prepoziţională), ci alta e pricina; expresia prepoziţională cere un compliment după ia, pe cînd cea adverbială nu cere nimic.

Credem că sînt de ajuns aceste exemple.

Să trecem acum la partea istorică şi comparativă a gramaticeĭ d-luĭ Manliu.

* * *

Nicĭ aicĭ n-avem nevoe de a critica, să spicuim numaĭ exemple căcĭ ele vorbesc de sine şi din nefericire vorbesc straşnic contra d-luĭ Manliu.

„Tulpinile substantivelor din limba noastră, trebue să le căutăm în limba latină, saŭ în **muma** limbiĭ latine, în **sanscrită**“ (p. 139). Două lucrurĭ nouă: a) că orĭ ce cuvînt din limba romînă trebue să-şĭ aibă tulpina în limba latină orĭ în sanscrită, şi b) că mama limbiĭ latine este limba sanscrită. Dar tulpinile cuvintelor ungureştĭ ce le avem în limba noastră, tot în latină orĭ în sanscrită să le căutăm? Apoĭ este cunoscut şi prea cunoscut de toţĭ linguiştiĭ moderni că sanscrita şi latina sînt rude colaterale, iar nu mamă şi fiică.

„Genul substantivelor din limba latină a suferit marĭ schimbărĭ în limba romînă....

„Din *prunus* şi *prunum* d. e. prin căderea luĭ *s* şi *m*, am avut cuvintele *prunu* şi *prunu*, cel dintiĭ feminin, al doilea neutru. Noĭ însă nu putem să avem feminine terminate în *u*; decĭ, prin forma lor, acestea aŭ rămas masculine. Iar ca să nu avem acelaş cuvînt pentru pom şi

fruct (prun și prun), am dat fructelor genul feminin". (pag. 146). Cum asta *am dat* ? D-apoĭ limbile să formează în mod conștient prin contract ? Apoĭ *prună* să să fi format din *prun* plus *ă*, orĭ maĭ degrabă din pluralul *pruna*, precum *armă*, *tîmplă*, *foae*, *luminare*, *caldare* din *arma*, *tempora*, *folia*, *luminaria*, *caldaria*, *batualia* (H. Tiktin, gramatica romînă pag. 62) limba căutînd să potrivească genul după terminare ?

Substantivele apelative, colective și materiale vedem că să numesc pe latinește : „*nomen subst. appellativa, nomen subst. collectiva, nomen subst. materialia*" (pag. 139). O latinească *fin de siècle*.

„Adiectivul *mișel* derivă din *miser*us" (p. 171), iar tînăr din tener*us*" (p. 65). Am văzut o dată un profesor de limba latină, care a pus o notă foarte rea unuĭ elev, pentru că scrisese în tema ce i să dase, *miserus* și *tenerus* în loc de *miser* și *tener*. Atuncĭ i-am dat dreptate, dar acum mi să pare că a fost prea aspru.

„Formele prind și prinz, aud și auz, văd și văz să trag din două prototipe latine : *prendo* și *prendeo, audio* și *audo, video* și *vido*". Doar să născocim aceste forme duble latineștĭ numaĭ ca să ne explicăm pe cele romîneștĭ, în lipsă de altă explicare ; dar alt-fel, dicționarele latine nu ne daŭ formele : *prendeo, audo, vido*. Totușĭ există un lucru, de care, însă, în gramatica d-luĭ Manliu să face foarte puțină vorbă, anume *analogia*, prin care să explică lesne formele : *prinz, aud, văd*. Forma *prinz* s-a format prin analogie cu : auz, văz etc. (comp. lat. *audio, video*) ; iar formele : aud, văd etc. s-aŭ format prin analogia verbelor cu tulpina fixă ca : duc, lung, țes, rup (lat. duco, lingo, texo, rumpo. *Tiktin* gramat. romînă pag. 155).

«Numeralele de la 20 în sus, le-am format noĭ ur-

mînd invers sistemul latin. *Un de viginti* corespunde lui **unu şi două-zecĭ**, pe cînd noĭ zicem invers *două-zecĭ şi unu*» (p. 178). Un de viginte în latineşte nu vra să zică douăzecĭ ci *nouăsprezece*, d-le Manliu.

„Mie derivă din mille" (pag. 178). Eroare maĭ tot aşa de mare ca şi *tella-ţară* (vezĭ maĭ sus), pentru că *ll* inaite de *e* nu s-ar fi pierdut (comp. illae-ele, ille-le). Mie a venit din *Milia*, prin muierea maĭ întîiŭ, şi apoĭ căderea luĭ *l* înainte de *i* plus vocală (comp. *folia*-foe, *filium*-fiu, *ilia*-ie).

«Toate imperativele latine de pers. II s. aveaŭ accentul pe silaba ultimă: *lauda, tace, audi*... Acestor forme le corespund foarte bine imperativele noastre: *nu lăudà, nu tăcea, nu auzi*» (p. 231). *Si non e vero e ben trovato*, numaĭ atîta ca în limba latină nicĭ-odată un cuvînt de două, orĭ maĭ multe silabe, nu purta accentul *pe ultimă*. Aceasta este o regulă pe care o învaţă orĭ şi cine de cum începe a pune mîna pe gramatica latină. In cărţile vechĭ, în loc de formele maĭ sus, să găseşte: *nu lăudare, nu tăcere, nu auzire*=lat. *non laudare, non tacere, non audire*, în care forme se vede foarte bine origina imperativuluĭ nostru negativ (H. Tiktin, gramat. romînă p. 170).

„Formele vechĭ de optativ [ca, d. e. *să cîntarĕm, să cîntari, să cîntare*, etc. sînt formate din infinitiv şi terminaţiile vechĭ ale perfectuluĭ tare: *em, i, e*, etc." (p. 251). Inţelegem că cineva să greşască atuncĭ cînd lucrează pe un teren unde nu s-a maĭ lucrat de alţiĭ, saŭ foarte puţin: dar asupra acestuĭ timp, ce a fost odată în limba romînă, aŭ scris toţĭ ceĭ ce s aŭ ocupat cu studiul istoric al limbiĭ romîne şi toţĭ aŭ admis că origina luĭ trebue să fie căutată în *fiitorul esact* latin, orĭ perfectul conjunctiv. Nicĭ unuia însă, nu i-a venit în minte ca să dea explicaţiunea de maĭ sus. E drept că are un merit—e originală!

Gerundiul din limba romînă îl explică autorul nostru „printr-o confundare a participiuluĭ prezent latin cu gerundiul latin“. „In latina să zicea: *video eum venientem* şi *video eum veniendum*. Din *venientem* s-a născut *venint*, formă care s-a confundat cu *venind* din *veniendum*“ (pag. 243). Maĭ întîĭ în ce autor să fi găsit d-l Manliu acest fel de latinească: *video eum veniendum*? D-l Manliu fabrică pretutindenea o limbă latină după nevoile d-sale. Minunata gramatică istorică!

Pe urmă, după legile fonetice ale limbiĭ romîne din *venientem* trebuia să să nască *veninte*, iar nu *venint* (comp. fierbinte, părinte=lat. *ferventem*, *parentem*).

„. . . Limbele neolatine formează perfectul compus al intransitivelor cu auxiliarul sunt“ (p. 240). Formează, dar numaĭ cîteva: căcĭ nu să zice *je suis dormi* nicĭ *io sono dormito*, ci *j'ai dormi* şi *io ho dormito*.

Formarea vorbelor aşa cum o găsim tratată în opera d-luĭ Manliu îşĭ are şi ia frumuseţele eĭ. Vom cita însă, pentru ca să sfîrsim maĭ repede, numaĭ două exemple: *luminare* şi *subţire*. Cel dintîĭ „e compus din *lumîn* şi *are*, iar cel de al doilea din participul *supt* şi sufixul *ire*“!! (pag. 329 şi 333). Această din urmă etimologie ar vrea să ne facă să admitem că cuvîntul *subţire* nicĭ n-are a face cu *subtilis*, din care toată lumea crede că să derivă.

* * *

Exemplele cîte le-am înşirat pînă acum au fost luate numaĭ cît unde şi unde din cartea d-luĭ Manliu; dar nu vom exagera de loc cînd vom spune că maĭ nu-ĭ pagină care să nu conţie o eroare maĭ mare orĭ maĭ mică. Iaca d. e. să deschidem, întîmplător, la pag 264. Dăm acolea peste verbul *a bea*.

„*Ea*, din *bea* pers. III, este organic, căcĭ e născut din doĭ *e* (latineşte bibet). La conjunctiv *bea* e născut din *bibat*, decĭ ea este organic; *bee* este formă foarte corectă născută din *beă* (două silabe) ca şi *femee, idee, schintee* din *femeă, ideă, scinteă*". Etimologiĭ cu totul subiective; căcĭ în puterea căriĭ legĭ fonetice doĭ *e* latinĭ să naşte un *ea* romînesc? Şi de cînd *ă* precedat de *e* să preface în *e*? Ce, *femee* a eşit de *femeă*, nu din *femeiă* (lat. familia)?

Pag. 265. „Din latinescul *velle* s-aŭ născut treĭ verbe romîne *voiu, vrère* şi *voire* din nişte forme populare latine *volere* şi *volire*". „Timpurile luĭ *a vrea* sînt regulate la imperfect, perfect, gerundiu şi particip. Acest verb n-are prototip latin, fiind-că *velle* e *defectiv* şi neregulat". Aşa dar *vrère* să naşte din latinescul *velle* volere, şi totuşĭ n-are prototip latin. Un adevărat galimatias lipsit şi de logică şi de bunul simţ.

Pag. 266. „Perfectul verbuluĭ *scio* a devenit în romînă, *ştiui* dintr-o cauză foarte simplă: ca să scăpăm de confuziúnea formelor". Va să zică, substantivele feminine, cu *a* în tulpină, îl schimbă în *ă* la plural, pentru ca să să deosebească, de masculine (vezĭ maĭ sus); verbul ştiŭ face perfectul *ştiuĭ*, de asemenea pentru a scăpa de *confuziune* şi aşa maĭ departe, în cît cu modul acesta putem explica orĭ ce formă. Dar întrebarea este în cazul de faţă ştim noĭ de unde şi cum s-a născut ştiui? Pentru ce nu s-a zis *ştiiĭ* orĭ *ştiaiu*, că şi aşa scăpam de confuziunea formelor?

Pag. 267 „Verbul *a fi* în latină cuprinde două verbe *esse* şi *fieri*. De la esse s-aŭ format prezintele şi imperfectul într-un mod foarte regulat: *essum, esses, esset, essumus, essestis, essunt*; cu timpul însă silaba *es* a tulpiniĭ s-a tocit şi a dispărut, remînînd formele *sum, es, est* etc".

Verbul nostru *a fi* s-a format din două verbe latine

esse şi *fieri*, dar în latineşte aceste două cuvinte nu formau unul şi acelaş verb. Apoĭ teoria, cum că *sum*, *es*, *est* s-a născut din *essum*, *esses esset*, prin tocirea luĭ *es*, este cu totul imaginară, pentru că *es* nu e o silabă a tulpiniĭ ci tulpina întreagă (gr. εσ : ἐσ-μέν), care să găseşte curată la indic. şi imperat. pers. II sing, şi dacă ia a căzut, atuncĭ formele *sum*, *es*, *est* ar urma că sînt numaĭ nişte terminărĭ. Apoĭ un verb compus numaĭ din terminărĭ ni să pare tot atîta de cu putinţă, ca şi cum aĭ tăia tot trupul unuĭ animal, lăsîndu-ĭ întregĭ numaĭ picioarele, şi ele totuşĭ ar trăi şi ar umbla singure.

Ne oprim aicĭ cu exemplele luate, cum am zis, în mod întîmplător dintr-un şir de paginĭ consecutive.

Ca să sfîrşim însă vom maĭ cita încă două exemple din care se va putea vedea pînă unde merge lipsa de seriozitate, ba chiar ridicolul în cartea d-luĭ Manliu.

E vorba de formarea conjugăriĭ noastre din cea latinească. „*Ca să nu pierdem conjugarea* zice autorul **am ales** de-o parte toate verbele cu perfectul în xi, gi, si, sui, di . . . . şi *le-am dat* o singură formă, după un singur tip . . . . Cîtă *conformare* d. e. între *consui* şi *impegi*, care devin **uniforme** în *cusui* şi *impinsei*“ Eĭ bine, să nu fi dat d-l Manliu la lumină asemenea juvaere n-ar fi fost chiar un păcat! (pag. 213).

Vorbind de idiotizme zice între altele: „Idiotism se numeşte o construcţie sintactică **idioată**. Cele maĭ culte limbĭ aŭ expresiunĭ cu atît maĭ **idiote**, cu cît în ele e maĭ mare contrastul între logic şi nelogic“. Partea din urmă maĭ cu seamă o aprobăm în totul. In adevăr cu cît e maĭ mare contrastul între logic şi nelogic cu atîta *orĭce lucru în lume e maĭ idiot*, (p. 439)

* * *

Din cîte s-aŭ spus rezultă, că în toată enorma cantitate de material ce să cuprinde în gramatica aceasta, nu să găseşte, în general, de cît numaĭ lucrurĭ sarbede, contrazicerĭ neexplicabile şi greşelĭ enorme, ba pe unele le putem numi chiar prăpăstiĭ. Pare că autorul n-a avut alt indemn la scrierea acesteĭ cărţĭ de cît dorinţa de a-şĭ complecta şirul operilor de gramatică. Făcuse pînă acum gramatică de scolile primare şi gramatică pentru cursul inferior de liceŭ, maĭ trebuia una şi pentru cursul superior, şi iată trilogia complectă.

Dacă în cele două de maĭ înainte şi maĭ cu samă în cea de scolile primare, s-a arătat întru cîtva competent, în gramatica istorică ne-a dovedit că este cu totul departe de ceia ce trebue să ştie acela care îşĭ pune în gînd ca să scrie o gramatică istorică şi comparativă a limbiĭ romîne. De aceia opera d-sale e atît de slabă încît nu-ĭ bună nicĭ „de frunzărit“.

N. Apostol
Profesor la Liceul din Iaşi.

---

1) In interesul învăţămîntuluĭ rugăm ca această critică a d-lui Apostol să fie reprodusă cît mai curînd de ori ce ziar spre a pune pe profesori în măsură de a să păzi de a introduce în şcolĭ o gramatică aşa de ineptă.

Redacţiunea.

DOCUMENTE

Din exilul Mitropolitului Grigorie al Ungro-valahieĭ 1829—1833.

Grigorie, modestul diacon al manăstireĭ Căldăruşanĭ, pentru multele şi marile sale merite, fu urcat pe scaunul metropolitan, la anul 1823, Ianuarie 10, de către bunul şi piosul Domn Grigore Ghica, ca singurul cleric cu o cultură înaltă, cu o inimă caldă, cu o minte dreaptă şi un simţ naţional foarte desvoltat şi ca atare unicul, care putea face faţă grelelor împrejurărĭ, în care să afla atuncĭ poporul şi biserica.

Ruşiĭ, ocupînd ţara, văzură în Grigore un obstacol al planurilor lor; de aceea, în 1829 Fevruarie 10, îl exilară în Basarabia, la Kişinăŭ, supuindu-l unuĭ regim foarte aspru de privighere şi şicane. Grigore, cînd îĭ permiteaŭ împrejurările, comunica bunuluĭ săŭ amic, luĭ Chesarie Episcopul Buzeuluĭ, cele ce îndura şi putea afla de pe la Ruşĭ. In 1832 i să dete voie a să reîntoarce în ţară cu condiţie să nu să apropie de Bucureştĭ, ci să pribegească pe unde va putea, avînd şi consimţimîntul guvernuluĭ rusesc. In 1833 August 22 i să permisă a relua cîrja pastorală, dar obosit de muncă, zdrobit de mizerie, împovorat de zile, muri la 22 Iuni 1834 în etate de 69 de anĭ.

Din corespondenţa sa cu Chesarie n-a maĭ remas decît epistola următoare, iar anexele *a* şi *b*, de care să vorbeşte într-însa, s-aŭ pierdut.

Respectabilul Domn Radu Serian, care a avut adese orĭ ocaziunĭ să'ĭ cază în mînĭ multe acte istorice, a bine-voit să mi-o dăruească şi aşa a trecut în posesiunea mea: Conţinutul eĭ, pe lîngă comunicărĭ particulare, avînd şi un fond istoric, am crezut că e bine a-l comunica lectorilor „Arhiveĭ".

B. Iorgulescu

Buzeŭ—1894. Iulie 14

Cu cea întru Christos frăţască dragoste mă închin Preasfiinţieĭ-Voastre.

De la a doua surgunie şi pentru a doua surgunie scriŭ preasfinţieĭ-Voastre, care iaste de apoĭ ca şi cea d-inttiiŭ: întru unele maĭ uşoare, întru altele maĭ grea, adecă tot una. In luna trecută

a luĭ Septembrie am scris către Datcov Generalul, la Petersburg, o scrisoare, a căriea copie o împericlisăsc aicea cu numărul *a*. După aceea am primit scrisoarea proedruluĭ ca să viŭ aicea, după care urmînd am venit pînă la Focşanĭ şi acolo, ieşindu-mĭ înainte Maiorul, mi-a spus că scrisoarea ce o am scris către Datcov o aŭ trimes Nicarodin Proedruluĭ şi îmĭ scrie că de iaste de folos venirea mea aicea, să mă cheme, şi aşa lasă pricina la socoteala Excelenţeĭ sale. Decĭ Excelenţa sa socoteşte să nu merg drept în Bucureştĭ, fiind că nu am voie de la Imparatul să intru în ocîrmuirea cea duhovnicească şi iaste lucru necuviincios a şedea fără de nicĭ o amestecare, şi să aleg un loc, la o vreme, pînă cînd va lua răspuns. că aŭ scris şi aşteaptă poştea.

Eŭ nu i-am răspuns atuncea şi i-am zis să vie dimineaţa şi aşa viind a doua zi, i-am zis: că alt loc nu socotesc maĭ potrivit afară de Buzeŭ; dar eŭ însă mişcarea asta o socotesc şi necuviincioasă şi cu prepus. Dacă nu avea voie, ce trebuinţă era să-mĭ scrie să viŭ? El mi-a zis că maĭ iaste şi altă pricină, că fiind-că acum să face obştească adunare, poate multe văduve şi saracĭ să vie să să paraponisască pentru scutelnicĭ şi neputîndu-ĭ departa să mă unesc cu dînşiĭ; pentru aceasta să zăbovesc pînă să va sfirşi obştească adunare şi va scri proedruluĭ. A treia zi după aceasta aŭ venit, zicînd că aŭ luat răspuns de la Proedrul şi trebue să-ĭ scriŭ, şi eŭ a rămînea la Buzeŭ. Eŭ lepădîndu-mă de aceastà, după multe cuvinte m-am plecat şi i-am scris acest răspuns care să împerecliseaşte cu No. *b*. Dar pentru cuvîntul cel însemnat: sfătuire, eŭ în locul luĭ aveam *poroncă*, dar el nu l-aŭ primit, în cît că o să-l tălcuească cum că-l împung şi de ce să-l fac vrăjmaş pentru un cuvînt aspru şi altele ca acestea; cu aceasta l-a schimbat, dar l-am întărit maĭ jos, ca să vie la aceeaş noimă; iar pentru paretisis i-am zis că Dumnezeŭ mi-aŭ dat sufletul şi Eparhia şi cînd îmĭ va ieşi sufletul atuncea voiŭ lăsa Eparhia şi Dumnealuĭ mi-aŭ zis că de-mĭ va pomeni cîndva de paretisis, cu scuĭpat săl scot afară. Iar după toate acestea eŭ ştiŭ acum rîndu-elile ruseştĭ, că pre archiereĭ îĭ scoate singur Impăratul pentru vre-o pricină şi pune iară-şĭ singur împaratul pe care îĭ ştie şi voeşte, însă Ruşĭ nu de alt neam. Decĭ, de va fi stăpînire rusască, negreşit va rîndui împaratul vre-un Rus, ştiut Impărăţieĭ sale; iar de va fi stăpînirea Sultanuluĭ, nu poate să să amestece Proedrul şi aceasta spre ştiinţa din dragoste; iar eŭ mulţumesc Frăţieĭ tale că oameniĭ prea sfinţieĭ tale nu mi-aŭ închis porţile Episcopieĭ, ca şchiopiĭ şi ologiĭ, luĭ David porţile Ierusalimuluĭ.

Al prea sfinţieĭ tale

Intru Christos iubit frate

Grigore al Ungro-Vlahieĭ.

1832 Ianuarie 31.

PLUGUŞORUL

Aho! aho!
Ia maĭ staţĭ şi nu mînaţĭ
De cheoturĭ [1]) v-alăturaţĭ
Şi nimic să nu furaţĭ
Brazda să nu mi-o stricaţĭ
Cînd voĭ vice să mînaţĭ
Atuncĭ numaĭ să mînaţĭ:
Hăĭ! Hăĭ!

Sculaţĭ boerĭ şi-ascultaţĭ
Şi foarte vă bucuraţĭ
Lunĭ dimineaţă jupîn (N) s-a sculat
Pe ochĭ negri s-a palat
La icoane s-a-nchinat,
L-a sfîntul soare s-a uitat
La Maica Domnuluĭ s-a rugat
La argaţĭ a strigat.
Argaţiĭ la arat aŭ plecat
Boiĭ aŭ înjugat
Cu jugurĭ de arţarĭ [2])
Cu răsteele de mararĭ
Ca la boeriĭ ceĭ marĭ
Ia maĭ mînaţĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

De arat s-aŭ apucat
Şi-aŭ arat cît aŭ arat
Cu grăpile aŭ grapat
Ogorul l-a samanat
Jupîn (N) cînd iĭ videa
Mult bine că-ĭ părea
Lipul [3]) în cap l-a apasat
Şi pe cal s-a aburcat [4])
Şi acasă c-a plecat
Ia maĭ mînaţĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

Cînd acasă c-ajungea,
Porţile să deschidea
Hulubiĭ-nainte eşia,
Jupineasa c-o cană cu vin
Ca să-ĭ fie cheful deplin
Cînd în casă că intra
Doĭ în masă că-ĭ punea
Doĭ în divan că-ĭ aşternea,
Divan înfrunzit şi-nflorit,
Să-ĭ fie jupînuluĭ de odihnit.
Marţĭ dimineaţa s-a sculat
Pe ochĭ negri s-a spalat,
La icoane s-a-nchinat,
La Maĭca Domnuluĭ s-a rugat,
Pentru grîul luĭ cel negrapat,
La argaţĭ a strigat
Argaţiĭ la vînat aŭ plecat
Şi-aŭ vînat cît aŭ vînat
Şi-napoĭ că s-aŭ înturnat
Pe la cel griŭ negrapat
Ia maĭ mînaţĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

De departe gălbinea,
De aproape să roşia,
De săcerat să gătea,
In vîrful spiculuĭ

---

1) Stîlpiĭ caseĭ.
2) Lemn din care să fac de ordinar jugurile.
3) Căciula.
4) Suit, încălecat.

Fîrul mărgărintuluĭ.
Jupînul cînd îl videa
Maĭ mult bine că-ĭ părea
Și-n grajdiŭ de peatră s-a băgat
Și-ngrabă c-a încălecat
Pe-un cal negru ca corbul
Iute ca focul
Unde calca
Peatra sfarma
Scînteĭ eșea:
Ia maĭ mînațĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

Cruce cu dreapta-șĭ făcea,
Piciorul în scară punea
Și-n cea țară că trecea;
S-a dus apoĭ și-n Bîrlad,
Fer și oțel d-ea catat
Nouă ocă de fer a cumparat;
Și-n tîrg la Ivăneștĭ a maĭ umblat,
Zece ocă oțel a cumparat.
Le-a dat luĭ Iliĭ Țiganu
Bate bine cu ciocanul.
Cu ciocanu ciocănea
Cu chila chilea,
Săcerele le gătea,
Cu mănunchiŭ de viorele
Cu zimțiĭ de floricele,
Pentru nepoțĭ și nepoțele,
Și copile tinerele,
Ca să săcere cu ele,
Iar o babă din cele șirete,
Cu niște mînĭ ghilosite
Ca niște tînjelĭ pîrlite,
Cu niște mînecĭ suflecate
Cu poalele rîdicate,
Parcă naiba că i-a spus
De-a stat în capătul de sus.
Cu dreapta putea nu putea
Cu stînga polog făcea,
Din polog
Snop
Din snop clae,
Din clae hodobae,
Din hodobae stogurĭ marĭ,
Stogurĭ marĭ și minunate,
De vîf cam atîrnate,
De mulțĭ boerĭ lăudate.
Ia maĭ mînațĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

Iar jupînul cum le videa
Mare bucurie avea;
In grajdiŭ de piatră să ducea
Nouă tretinĭ că scotea
Cu potcoave de argint,
Prinde bine la pămînt,
Cu potcoave de aramă
Prinde bine la corhană [5]).
Cu picioarele triera,
Cu cozile mătura,
Cu nările vîntura,
Cu urechile-n sacĭ turna.
Și-ncărca nouă cară mocăneștĭ
Și douăsprezece țărăneștĭ,
Le-ndrepta la moară la Ivăneștĭ.
Ia maĭ mînațĭ măĭ:
Hăĭ! hăĭ!

Carele mergea
Osiile scîrția
Capitele pocnea
Galbeniĭ cura, [6])

5) Coasta dealuluĭ
6) Curgea.

Jupînu-n comanac miĭ strîngea
Şi-n chilna [7]) caruluĭ miĭ trîntea,
Iar cît maĭ rămînea,
Nouă ne dăruia
Iar hoaţa de moară,
Cînd a văzut atîtea cară,
Cu atîta podhoară
A pus coada pe spinare
Şi-a apucat la lunca mare,
Iar morariul o privea
Şi de meşter ce era
Nicĭ oboroace
Nu ştiea face
Moară păştea la căpşună,
Să nu-l dee de miciună,
O amăgiră cu cojiţe,
Cu tărîţe,
Şi-o luară de tortiţă,
Şi-o ndreptară pe portiţă;
Şi-o luară şi de toartă
Şi-o îndreptară pe cea poartă;
Şi-o luară de călcăiŭ
Şi-o pusă pe căpătăiŭ.
Şi-ĭ trîntiră-un pumn în şele
Şi crăşni şi din măsele,
Ia maĭ dat un pumn în splină
Şi-o aşăză pe fărină [8])
Moara frumos mergea
Dar fărină nu curgea
Ci aur şi mărgăritarĭ
In curţile d-voastră boerĭ marĭ.
Iar jupîneasa cea voioasă,
A intins mîna peste masă
Şi-a luat o sîtă deasă
Frumoasă de matasă
De nouă boerĭ aleasă
Şi bătu-n sîtă şi covată
Şi-a făcut un colac îndată
L-a rupt în două
Ne dădu şi nouă
L-a rupt în triĭ
Şi-a dat şi la copiĭ
L-a maĭ rupt apoĭ în patru
Ne-a dat şi nouă tuspatru
L-a maĭ rupt apoĭ în cincĭ
Şi-a dat şi celuĭ cu opincĭ.
Ia maĭ mînaţĭ măĭ:
Hăĭ ! hăĭ !

Am maĭ ura. am maĭ ura
Dar ne temem c-om însăra
Pe la curţile d-voastre
Toate-nalte
Sprincenate
Cu var văruite
Cu şindilă-acoperite [9])
Maĭ bine pe la bordeele noastre
Cele rîsipite
Cu stuh acoperite
Cu baligă lipite.

Am maĭ ura, am maĭ ura
Dar ne temem c-om înăra
Şi nu sîndem de icĭ colea
Ci sintem de peste Prut
Şi ne-am lasat mămăliga pe fund
Cu douăsprezece ocă de unt
O păzesc nouă cu măciuca
Şi doisprezece cu biciuşca
Să n-o apuce furnica
Că-ĭ numaĭ cît nuca.

---

7) Speteaza
8) Formă veche în loc de făină
9) Curţile boereştĭ de la ţară eraŭ coperite cu şindilă ; casele ţăranilor cu stuf

Am maĭ ura, am maĭ ura
Dar ne temem c-om însăra
Și-avem să trecem niște sate
Toate prin locurĭ depărtate
Și niște munțĭ
Cu fermecătorĭ mulțĭ,
Fermecătoarea cea maĭ mică
Șade calare pe-o ciurcică
Pe cea maĭ mare
O luăĭ de cheotoare
Și-o trîntiĭ la pîrăŭ
Cu capul la răsteŭ
Pe-un ciocălăŭ
Și cițĭ treceaŭ
Toțĭ să fereaŭ
Da a adus dracu pe Măteĭ
Cu-o măciucă mare de teiŭ
Cînd o pălea
Scînteĭ eșia.
La anu iar avem să maĭ venim
Cînd atuncĭ să vă găsim
Inrodițĭ
Infloritĭ
Ca meriĭ
Ca periĭ
Pe la mijlocul veriĭ
Ca vara varată
Ca toamna bogată
Ca vița de vie
In postul sfinteĭ Marie
De bine să vă fie
Dumilorvoastre boerĭ marĭ

(Auzit de la Neculaĭ Ciubotaru din comuna Bistricioara județul Neamț).

Interesant ca variantă, maĭ ales în privirea limbeĭ.

T. T. Burada

NOTIȚE

O statue grecească din epoca Fanarioților

In ședința din 18 April a societății științifice și literare din Iașĭ d-l Criticos, fostul consul al Greciei din Iași, veni și comunicâ societății că d-sa ar fi descoperit in Iașĭ rămășițele unuĭ templu vechiŭ elin și anume altarul unde să făcea sacrificiile și niște fragmente din o statue a Minerveĭ, pe care d-sa afirmă că, după feliul sculptureĭ trebue să dateze din vremĭ foarte vechĭ, înainte de Hristos. D-sa arăta că aceste resturĭ s'ar afla pe locul liber ce să întinde din dosul palatuluĭ administrativ. Maĭ mulțĭ membri din societate puseră în îndoială, nu afirmările d-luĭ Criticos, ci faptul că acele resturĭ ar proveni din o așa de adîncă anticitate, maĭ ales că d-l Criticos arăta că fragmentele de statue s-ar afla aruncate *pe suprafața pămîntuluĭ*. Totușĭ să hotărî ca societatea în corpore să să transporte a doua zi la fața loculuĭ, spre a cerceta împrejurările. A doua zi sîmbătă la 30 april vr-o 20 de membri să întrunesc la palatul administrativ și vizitară împreună cu d-l Criticos resturile descoperite de d-sa. Să aflaŭ într-adevăr două frînturĭ ale uneĭ statuĭ colosale a Minerveĭ, anume partea de la genunchi în jos, purtînd pe ia foarte lămurit sculptate buhna și scutul Minerveĭ; apoĭ bustul aceleiașĭ figurĭ cu capul Meduzeĭ intre sini și cu o parte din hlamida învălitoare. Lipsiaŭ capul și partea mijlocie a corpuluĭ. Să văzu de îndată că nu poate fi vorba de o statue veche, ci trebuia să fie vre-o lucrare din vremea Fanarioților. Chemînd pe d-nul Fotino, administratorul palatuluĭ care locu-

eşte acolo de pe la 1850, d-sa ne spuse că aceste fragmente proveneaŭ de la o statue ce corona frontispiciul palatuluĭ încă de la rezidirea luĭ de Al. Moruzi în 1803 şi care statue fusese resturnată şi daramată la 1880 cînd cu arderea palatuluĭ, cînd tot atuncĭ să frînsese şi marca Moldoveĭ ţinută de acea statue cu mîna eĭ. Cît despre pretinsul altar al d-luĭ Criticos, el era restul resturnat al păreteluĭ uneĭ cişmele zidită tot de Moruzi. Tosuşĭ în videre că acele frînturĭ tot înfăţoşază un interes arhiologic, ca specimen de arta sculptureĭ din epoca fanariotă, societatea le ceru de la preşedintele comitetuluĭ permanent şi le depuse în muzeul săŭ.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No 17.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IASI

Anul V. Septemv. și Octomv. 1894 No. 9 și 10.

M. Cogălniceanu [1]

Limba și literatura romînească saŭ valahică [2] 1837

Le Valaque parlé dans un coin de la Turquie d'Europe, est aussi un debris de la langue romane, qui par son mélange avec le slavon, a adopté une forme toute spéciale, mais qui n'offre que *peu de culture* et par conséquent *peu d'intérèt* !!! (Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde, par F. G. Eichhoff, Paris, 1836).

Il faudrait regretter la langue moldave, parcequ'elle est la dernière trace

---

1) Avînd a ținea în cursul sesiuneĭ generale din 1895 cuvîntarea mea de primire ca membru în academia romînă și anume avînd a vorbi despre activitătea unuia din oamenii ceĭ maĭ marĭ cu care să poate mîndri neamul romînesc, m-am gîndit că Mihail Cogalniceanu aŭ avut și însemnate merite literare care maĭ încoace aŭ fost întunecate de maĭ însemnatul rol politic ce l-a jucat. Cuvîntarea mea avînd de scop a reîntregi viața deplină a mareluĭ Romîn, am început a face cercetărĭ asupra activitățiĭ luĭ literare. Cea întîiŭ urmă a eĭ am aflat că s-ar găsi în un articol subsemnat *Un Moldovan*, publicat în limba germană în *Lehmann's Magasin für die Litteratur des Auslandes* din anul 1837 No. 8 și care sub titlul de *Rumänische oder Wallachische Sprachė und Litteratur* expune pe scurt istoria și starea literatureĭ romîne cu aproape 60 de anĭ în urmă.

Magazinul luĭ Lehmann nu există nicĭ în o bibliotecă romînă și eŭ ne

2) Cuvîntul valahic nu este cunoscut în Moldova și chiar în țara Romînească (Valahia). Limba valahică și moldovenească este una și aceiașĭ și să numește romînească de către ceĭ ce o vorbesc. (Nota luĭ M. Cogălniceanu).

de l'inflexibilité du caractère roumain. Elle s'est enrichie des mots de toutes les langues du nord et du midi, sans changer ni ses anciennes expressions, ni son génie primitif; elle est encore la langue romaine, non celle de Cicéron et du siècle d'Auguste; elle date de beaucoup plus loin. La langue moldave est celle des soldats de Romulus, elle a conservé *la dureté de leurs moeurs* et *toute la grossièreté de leurs manières*. (Le comte d'Hauterive, Tableau de la Moldavie, etc. Paris, 1824).

Durch Zartheit uud Wohlklang ausgezeichnet, scheint sie (die Moldauische Sprache) zum Gesang geschaffen, und was die Süsse und Weichheit, anbelangt, kann sie fast der Italienischen zur Seite gestellt werden. (F. I. A. Schneidewind. Taschen-Bibliothek der Reisen, von I. H. Jäck. 85-stes Bändchen. Nürnberg 1852).

[Distins prin finețe și armonie, el (graiul romîn) pare a fi ca făcut pentru cîntare; iar în privința dulceței și a frăgezimii, mai că poate fi pus alăturea cu cel italienesc].

Ce deosebire în judecată!

Dintre toate țările Europei orientale, mai că cele mai puțin cunoscute sînt Moldova și țara Romînească, și totuși aceste principate nu merită în nici o privință atare neîngrijire. Istoria acestor țări este plină de fapte eroice care ar putea servi spre onoare chiar Grecilor și Romanilor. Să ne aducem aminte numai de victoriile lui Stefan

---

putînd acuma, în timpul lecțiunilor, trece peste hotar, m-am adresat la colegul meŭ d-l I. G. Sbiera la Cernăuți spre a-mi procura volumul acelei reviste ce conține prețioasa încercare a lui Cogălniceanu. Dl. Sbiera trebui el însuși să și-l procure de la o bibliotecă din Viena (în comerț nu mai există) și d-sa avu amabilitatea a-l copia și a mi-l trimite; dl. Sbiera însă dîndu-și samă de însemnătatea acestei primi încercări de istorie a literaturei romîne, luă osteneala a o și traduce, rugîndu-mă prin scrisoarea ce însoția trimiterea ei, a o însera în Arhivă.

Fac aceasta cu atît mai mult că această scriere din tinereța lui Cogălniceanu, scrisă de el cînd nu avea încă 20 de ani, este aproape necunoscută în Romînia. Ia a fost publicată numai în limba germană și să află astăzi îngropată în o revistă germană istovită și foarte greŭ de aflat și de consultat.

Afară de interesul ce-l prezintă această lucrare ca primă încercare de istorie literară la Romîni, ia mai înfățoșază un altul actual, foarte viŭ: anume, este un tabloŭ al stărei noastre intelectuale din anul 1837, adică cu 56 de ani în urmă. Ne vine greŭ a crede că cu o jumătate de veac înainte să fi fost mintea romînească așa de înapoită și așa de sărace producțiunile ei. E bine însă de a poseda o mărturie autentică a unui genial contimporan,—care caută încă să înalțe neamul, prezentînd sărăcia noastră sub lumina cea mai favorabilă;—căci numai astfeliŭ vom căpăta conștiința uriașului progres efectuat în așa de scurt timp și la realizarea căruia a luat partea cea mai însemnată tocmai Mihail Cogălniceanu.

Reproducem scrierea lui Cogălniceanu în traducerea și cu adnotările d-lui Sbiera. Notele d-sale, spre a să deosebi de acele ale lui Cogălniceanu sînt emnate cu un S.

A. D. Xenopol.

cel Mare, domnitorul Moldoveĭ, de curajul Ileneĭ, maiceĭ sale, de toată viața luĭ Mihaĭ Viteazul, domnitorul țăreĭ Romîneștĭ!

Guvernul Moldoveĭ și al țăreĭ Romîneștĭ aŭ dat popoarelor din Europa orientală cel dintîiŭ exemplu de emancipare a robilor. In Polonia, în Rusia și prin alte țărĭ sînt țăraniĭ robĭ chiar și astăzĭ, pre cînd la noĭ eĭ cu toțiĭ să bucură de libertate încă din anul 1740.

De aceiaș deconsiderare este lovită și limba romînească, macar că-ĭ o fiĭcă a celeĭ latineștĭ și este vorbită de maĭ bine de cincĭ milioane de oamenĭ, căcĭ este limba maternă nu numaĭ a locuitorilor din țara Romînească și din Moldova, ci ia să vorbește încă și în Basarabia, în Bucovina, în Ardeal, în Banatul Temeșan, în Macedonia, în Tracia și chiar în maĭ multe coloniĭ din Ucraina. Treĭ părțĭ din patru din cuvintele eĭ sînt romane și numaĭ a patra parte sînt luate din limba slavonă, gotică, turcească și grecească. [3])

Maĭ înainte de conciliul bisericesc de la Florența aveaŭ Moldoveniĭ litere latineștĭ după exemplul tuturor celorlalte popoare, carĭ își corupseseră limba lor din cea romană. Dîndu-se însă la acest conciliŭ mitropolitul Moldoveĭ pe partea Latinilor, atuncĭ urmașul săŭ, Teoctist cu numele, diaconul luĭ Marcu de la Efes, Bulgar de naștere, ca să stîrpească din biserica Moldovenilor aluatul Latinilor și ca să iee tinerilor prilejul de a ceti amăgiturile Latinilor, a îndemnat pre Alexandru cel Bun ca să scoată din țară nu numaĭ pre oameniĭ carĭ cugetaŭ altfeliŭ în privința religiuneĭ, ci încă și literile latineștĭ și să întroducă în locul lor pre cele slavoneștĭ. [4]) Domnitorul încuviință

3) Această proporțiune nu să maĭ poate susținea după cunoștințile noastre de astăzĭ. S.
4) Cantemir în descrierea Moldoveĭ (part. 3, cap 5.)

cererea mitropolituluĭ; puse de să arse toate cărţile scrise cu litere latineştĭ, şi poronci ca de aicĭ înainte să nu să maĭ scrie cu alte litere decît cu cele cirilice saŭ slavoneştĭ. Cine să opunea acesteĭ poroncĭ, era afurisit de mitropolitul ţăriĭ, ba încă să arseră chiar privilegiile şi înseşĭ documentele cele maĭ însemnate după ce să prescriseseră cu litere slavoneştĭ.

Romîniĭ din ţara Romînească precum şi ceilalţĭ de prin alte ţărĭ să luară după exemplul Moldovenilor şi lepădară şi eĭ literele latineştĭ. [5]) aşa încît pînă la finea secoluluĭ al 18-lea toate cărţile să tipăriră cu litere cirilice.

In anul 1780 publicară maĭ întîiŭ Georgie Şincaiŭ şi Samuil Micul (Claiu) o gramatică romînească, scrisă iarăşĭ cu litere latineştĭ, în care însă făcură multe greşelĭ în contra ortografieĭ. Această gramatică să tipări a doua oară sub titlul: Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, per Georgium Sinkay, Budae, 1805.

De la Şincaiŭ şi Micul încoace s-aŭ apucat mulţĭ învăţaţĭ ca să scrie romîneşte iarăşĭ cu litere latineştĭ şi să publice cărţĭ bune, precum: Petru Maior din Diciŭ Sînt Martin: Orthographia Romana sive Latino-Valachica; Dictionarium quadrilinglum a Rev. D. D. Samuele Klein et Basilio Kolosy: dar cel maĭ bun op de feliul acesta este: Gramatica Daco-Romana, studio Ioannis Alexi, Viennae, 1826, măcar că şi întru aceasta să găsesc încă greşelĭ însemnate. In anul 1830 a publicat episcopul Bob la Buda în treĭ tomurĭ un dicţionar mare latinesc-romînesc-unguresc. [6])

5) Această opiniune adoptată de M. Cogălniceanu de la Dimitrie Cantemir şi de la Petru Maior nu să maĭ poate susţinea astăzĭ după cunoştinţele ce le avem. Cu altă ocaziune voiŭ căuta să-mĭ expun vederile mele în această chestiune. S.

6) Episcopul Ion Bob n-a publicat, după cît ştim noĭ, la Buda nicĭ un dicţionar în treĭ tomurĭ în anul 1830. Dicţionarul luĭ este tipărit în doue tomurĭ la Cluj în aniĭ 1822—1823 sub titlul: Dicţionariŭ romînesc-latinesc-unguresc, din orînduiala escelenţieĭ sale preosfinţituluĭ Ioan Bobb, vlădicul Făgăraşuluĭ, aşezat“. S.

In Ardeal și în Banatul Temeșan să tipăresc acum cărțile, în genere, cu litere latinești, și Romînii din țara Romînească și din Moldova încă aŭ început a să lua după exemplul fraților lor din Transilvania ; numaĭ Romînii din Macedonia și din Tracia aŭ rămas în afară de acest curent ; eĭ să folosesc în scrisoare de literile grecești

Spre a arăta asemănarea limbeĭ romînești cu cea italienească punem aice în original italienesc și în traducere romînească cele opt versurĭ dintîiŭ din Orlando furioso.

Canto primo	*Cántu 'l ánteiu*
Le donne, i cavalier, l'arme, gli amori	Dómnele, cavalerii, armele, amorii
Le cortesie, l'audaci imprese io canto,	Curtesiele, indràznecele intreprinderi io cántu.
Che furo al tempo. che passaro i Mori	Que furo in tempul, quănd trecuró Morii
D'Africa il mare, e in Francia nocquer tanto,	Marea d'Africa, si in Françia stric aró a tótu
Seguendo l'ire, e i giovenil furori	Urmándu urgia, și tinerescele furori
D'Agramente lor re, che si dié vanto	A lui Agramente riga loru quare se lauda
Di vendicar la morte di Trajano	De a respláti mortea luĭ Troianu
Sopre re Carlo, imperator Romano.	Asupra rigei Carolu, imperatu Romanu

Adelung nĭ-a împărtășit în Mithridatul săŭ maĭ multe versiunĭ de Tatăl Nostru în romînește din diverse provinciĭ, însă nicĭ una din ele nu este fără de greșelĭ însemnate ; unele conțin multe cuvinte falșe, altele sînt lipsite de orĭ-ce acurateță ortografică. De aceia publicăm aicea una scrisă cu ortografia de acum :

Tatá nostru quarele esci in ceruri sánțiascá se numele túu, vie impárátia ta, fie voia ta precum in ceriu si pe páméntu. Panea nóstrá quea de pururea dane noio astádi, si ne értá gressalele nóstre precum si noi ertámu gressitiloru nostri, si nu ne duce pre noi in ispitá, qui ne isbóvesce de quel reu.

Cuvinte gotice saŭ germanești sînt foarte puține în

limba romînească; d e. Becher, Bachar saŭ Pachar; gelb, galben; Panzerträger (Curassier), pançeru [7]) şi m. d.

Cuvinte greceşti sînt în număr mai mare: παίδευσις, pedeapsă; κυβέρνησις, chivernisire: βλασφημῶ, blastăm; etc.

Cuvinte turceşti sînt: aferim, bravo; alaiŭ, Gefolge; odae, Zimmer; zaraf, Geld-wechsler, ş. m. d.

După cuvintele latineşti să găsesc în limba romînească mai multe cuvinte slavoneşti: slugă, Diener; pricestanie, die Comunion; blagoslovit, gesegnet, etc.

* * *

Incă de înainte de secolul al 11-lea găsim cîteva documente mici scrise romîneşte şi bibliotecele mînăstirilor păstrează multe cronici vechi necunoscute încă până acum. Privilegii să afla de la domnitorii din ţara Romînească şi din Moldova încă de prin secolul al 13-lea şi al 14-lea. Dar cea d-intîiŭ carte tipărită romîneşte este o Cazanie saŭ carte de predici edată de judele Braşovului, de luteranul Cristel Lucaciŭ, şi publicată acolea în Transilvania în anul 1580. [8])

Afară de această Cazanie de cronici şi încă de cîteva alte opuri, toate cărţile cîte s-aŭ publicat în Ardeal, în Moldova şi în ţara Romînească de la conciliul Florentin încoace, aŭ fost compuse şi tipărite slavoneşte. Chiar liturgia să ţinea în limba aceasta, măcar că nu o înţelegeaŭ nici preuţii, nici poporul. Abia în anul 1643 [9]) sė traduseră iarăşi romîneşte cărţi bisericeşti.

---

7) Cuvintele acestea numai originale germăneşti nu sînt! S.

8) După cunoştinţele noastre de astăzi, cea d-intîiŭ carte tipărită romîneşte este un Catechism romînesc tipărit la Sibiŭ în anul 1544; apoi a urmat Catechismul lui Luter, Braşov 1559; cele Patru-Evangelii. Braşov, 1560—1561; Pracsul Apostolilor, tipărit între 1561 şi 1564,; Talcul Evangeliilor cu un Molitvenic la urmă, Braşov cam pe la 1564; Psaltirea lui Coresi dacă nu tipărită pentru întîia oară în anul 1560 saŭ 1569, apoi de bună samă că în anul 1577, şi apoi urmează cartea edată de Hrăjil Lucaciŭ sub titlul de: Cartea ce să chiamă Evanghelie cu învĕţături.... Braşov, 1580—1581. S.

9) Incepură iarăşi a *să tipări* din 1640—1641. S.

Georgiŭ Racoți, principele Ardealuluĭ, îmbrățișase credința evangelică care era aicĭ primită pe atuncĭ de o parte mare din locuitoriĭ Ungarieĭ și de toțĭ Sașiĭ din Ardeal; și fiind că doria ca și Romîniĭ din principatul săŭ să urmeze exempluluĭ luĭ, poronci ca pentru scopul acesta să să traducă romînește din slavonește toate cărțile bisericeștĭ. El înființă în Alba Iuliea (Bâlgrad) o tipografie romînească și însărcină cu tradusul cărților pre noŭ alesul episcop al Romînilor, pre Simeon Stefan, căruia îĭ dete un privilegiŭ în carele să citesc și următoarele: «Quod sacrosanctum Dei verbum juxta sacros Bibliorum codices tam Dominicis, quam aliis diebus festivis in Ecclesiis suis tum ad funera, tum vero alibi ubicumque locorum desiderabitur, *vernacula sua lingua* praedicabit praedicarique per quosvis alios quoque pastores procurabit ac faciet». (Că în bisericile sale atît în Duminicĭ cît și în sărbătorĭ, la înmormîntărĭ cît și în alte locurĭ orĭ unde s-ar cere, va predica *în limba sa națională* cuvîntul cel sînt al luĭ Dumnezeŭ după cărțile sînte ale biblieĭ și că va griji și va face ca să să predice așa și de către toțĭ ceilalțĭ păstorĭ).

Acest pas a fost o îmboldire pentru Romîniĭ din Moldova și din țara Romînească. Vasile Albanitul, domnitorul Moldoveĭ, dete în anul 1648 de asemenea poroncă ca să să liturgisască romînește, iar în anul 1697 urmară acestuĭ exemplu și Romîniĭ din țara Romînească.

O dovadă că Romîniĭ s-aŭ ocupat cu literatura de cîte orĭ nu eraŭ împiedicațĭ prin războae saŭ prin apăsarea tiranilor, o găsim și într-aceia că eĭ, încă din cele maĭ vechĭ timpurĭ, aŭ avut în limba lor proprie mulțĭ codicĭ de drept.

Colecțiunea cea maĭ veche de legĭ este o carte canonică și politică a Romînilor, despre care ne vorbește abatele Pray în cartea sa: «Dissertationes historicae criticae in Annalibus veterum Hunnorum etc.» Dissert. 7. §, 3, pag.

139. Ia ie tradusă din grecește în romînește și apoĭ din romînește în latinește sub titlul de: »Regula legis voluntati divinae accomodata».

Cînd s-a tradus romînește această colecțiune de legĭ a luĭ Ioan Comnenul, care a domnit de la 1118 pînă la 1143, nu să știe, dar este de presupus că s-a făcut maĭ înainte de existența țăriĭ Romîneștĭ și a Moldoveĭ ca domniate; decĭ încă pe timpul cînd eraŭ supuse împăratuluĭ grecesc, așa dară pe la finea secoluluĭ al 12-lea saŭ pe la începutul celuĭ de al 13 lea. Traducerea romînească a acestor legĭ este acum foarte rară, de oare-ce ia era numaĭ în manuscript [10]).

In anul 1401 făcu Alexandru cel Bun, domnitorul Moldoveĭ, o colecțiune de legĭ după legile împărăteștĭ (Basilice) și o destină pentru domniatul săŭ. Acest codice de legĭ fu prelucrat în romînește la poronca luĭ Vasile Albanitul și tipărit în Suceava în anul 1646. Numitul domnitor, unul din ceĭ maĭ marĭ binefăcătorĭ aĭ Moldoveĭ, înființă în Suceava o tipografie însemnată romînească, în care să tipăriră toate cărțile bisericeștĭ, colecțiunea de legĭ și alte scrierĭ. Tipografia aceasta fu strămutată maĭ apoĭ la Iașĭ.

Nefiind Codicele Vasilian prea răspîndit, poronci Alexandru Moruz în anul 1804 luĭ Toma Iarrhas să traducă în limba țăriĭ pre Harmenopulus, iar domnitorul Calimah, carele voia să dee tuturor lucrurilor o croială grecească saŭ maĭ bine zicînd fanariotică, poronci să să facă alt codice noŭ în limba grecească, carele să tipări cu multă mîn-

---

10) Spre rectificare însemnăm aicĭ numaĭ atîta, că cartea despre care ne vorbește abatele Pray nu-ĭ alta de cît traducerea latinească făcută de Petru Dobra în anul 1722 a cărțiĭ: „Indreptarea legeĭ cu Dumnedeŭ ce s-a tipărit la Tîrgoviște în anul 1652, carte care stă în legătură cu opurile romîneștĭ: 1) „Carte romînească de învățătură de la pravilele împărăteștĭ și de la alte județe“, tipărită în Iașĭ în 1646, și 2) cu „Pravile alease“ tradusă în anul 1632 de logofătul Eustratie și păstrată în manuscript pînă acum. S.

dreață în Iașĭ în anul 1816 sub titlul de: *Κοδεξ πολιτικὸι τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας*. Un exemplar din acest codice fu trimis universitățiĭ din Ocsford de către consulul general al Britanieĭ, W. Wilkinson.

Și Mateĭ Basarabul, domnitorul țăriĭ Romîneștĭ, făcu pentru țara sa în anul 1633—1640 o colecțiune de legĭ; iar în timpul maĭ noŭ, urmă domnitorul Caragia exemplu-luĭ luĭ Calimah și supuse legile țăriĭ uneĭ reviziunĭ. [11])

---

11) Scurtă rectificare și întregire la cele spuse aice despre legislatura civilă din ambele domniate romîneștĭ. De la Vasile Lupul încoace nu găsim în Moldova nicĭ o manifestare pentru facerea și publicarea unor codicĭ de legĭ pînă în timpul ocupațiuneĭ ruseștĭ de la 1769—1774, cînd împărăteasa Rusieĭ, Ecaterina II-a institui o epitropie pentru compunerea unuĭ noŭ codice de legĭ. Aceșteĭ epitropiĭ i s-a pus la dispozițiune o instrucțiune grecească, poate și rusască, care s-a tradus apoĭ romînește și s-a tipărit sub titlul de: „Invățătură a însușĭ stăpînitoareĭ măririĭ Ecaterineĭ II-ua către orînduita epitropie preste alcătuirea arătăriĭ a uneĭ nouă legiuitoare codică, tălmăcită pre limba moldovenească .... carea s-aŭ tălmăcit de Toma al 2-le logofăt la aniĭ de la Hristos 1773." După această încercare s-a ocupat apoĭ și boerĭul Andronachi Donicĭ cu o codificare de legĭ, care s-a publicat în Iașĭ în anul 1814 sub titlul de: „Adunarea cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile .... Acum întîiŭ tipărită cu pozvolenia prea înnălțatuluĭ Domn și stăpînitor Moldoveĭ Scarlat Alexandru Calimah voevod, și cu blagoslovenia preasfințituluĭ mitropolit al Moldavieĭ Chirio chirio Veniamin". Această scriere a pus și maĭ tare în evidență necesitatea unuĭ codice de legĭ promulgat de autoritatea statuluĭ. De aceia însărcină domnitorul Scarlat A. Calimah o comisiune cu elaborarea unuĭ astfeliŭ de codice. Această comisiune însă să mărgini numaĭ întru a traduce grecește nu romînește, cu oare-care modificărĭ, codicele civil austriac, care traducere grecească săși tipări în Iașĭ în anul 1817. Abia după întroducerea Regulamentuluĭ organic să traduse și în romînește codicele Calimah de către Petru Asachi, Hristian Flechtenmacher și Damaschin Bojinca cu oare-care întregirĭ din dispozițiunile regulamentuluĭ organic și să publică apoĭ cu o întroducere de C. Sturza în Iașĭ în Noemvre 1833. — Cît despre codiciĭ de legi din țara Romînească afară de bisericeștele legiuirĭ: „Direptătorĭul de lege" tipărit în Govora în aniĭ 1640—1641 și de „Indereptarea legieĭ" tipărită la Tîrgoviștea în anul 1652, nu ni este cunoscut ca Mateiŭ Basarab să fi publicat între 1633 și 1644 vre un codice de legĭ civile. De asemenea nu este sigură nicĭ existența uneĭ Pravile, despre care zice A. Philippide (Istor. limb. și lit. pag. 152, Nr. 5.) că ar fi fost publicată în țara Romînească sub Scarlat Ghica între 1758 și 1761 saŭ 1765 și 1766. Cel dintîiŭ domnitoriŭ care s-a interesat de promulgarea unuĭ codice de legĭ civile în țara Romînească a fost Alesandru I. Ipsilant Acesta a făcut de s-a publicat în anul 1780, grecește și romînește, un codice de legĭ sub titlul de: „Pravilniceasca Condică a domnuluĭ Ioan Alexandru Ion Ipsilant voevod". Traducerea romînească precum și conceptul uriculuĭ de promulgare sînt lucrarea luĭ Enachi Văcărescu. Neajunsurile ce să arătară la aplicarea acestuĭ codice de legĭ înduplicară pre domnitorul Ion G. Caragia de a face să să compună grecește în anul 1817 un noŭ codice de legĭ carele s-a tradus romînește de Radu Clinceanu, C. Caracaș și D. Plopeanu, și aprobată fiind de obșteasca Adunare a țăriĭ, s-a promulgat și tipărit în Bucureștĭ în anul 1818 sub titlul de: „Pravila țăriĭ Romîneștĭ". — Pe la finea secoluluĭ trecut și pe la începutul secoluluĭ acestuia, al 19-le, s-aŭ publicat de către împăratul Austrieĭ pentru Romîniĭ din Bucovina și Ardeal următoarele traducerĭ de legĭ: 1) „Articule de legĭ de la împăratul Iosif al II-lea în anul 1786";—2) „Pravilă de obște asupra faptelor celor răle,

In timpul ocupațiuneĭ Moldoveĭ și a țăriĭ Romîneștĭ de cătră armatele ruseștĭ să constitui sub președința luĭ Minciaki, consilier de stat, rusesc, un comitet compus de patru boerĭ din Moldova și de patru din țara Romînească cu scopul de a lucra pentru poporul moldoromînesc o constituțiune. Membriĭ moldovenĭ aĭ acestuĭ comitet eraŭ G. Catargiu, C. Conachi, C. Pășcan și M. Sturza, domnitorul de acum; iar ceĭ din țara Romînească eraŭ G. Filipescu, A. Vilara, G. Băleanu și St. Bălăceanu. Acest comitet să întruni pentru întîiaș dată în Bucureștĭ în ziua de 29 Iuliŭ 1829. La încheĭerea deliberărilor căpătă poporul moldo-romînesc în anul 1830 o constituțiune liberală; să formă adecă pentru amîndouĕ domniatele o adunare generală extraordinară saŭ o cameră de deputațĭ care este compusă din proprietariĭ ceĭ marĭ de moșiĭ și să întrunește în fie-care an în capitala țăriĭ prin decurs de treĭ lunĭ de zile. Dispozițiunile comitetuluĭ, carile să numiră *Regulament organic,* să întăriră apoĭ de cameră, de împăratul rusesc și de sultanul turcesc.

In anul 1833 simți camera deputaților din Moldova trebuința uneĭ colecțiunĭ noue de legĭ scrise romînește; ia însărcină cu facerea eĭ pre preameritatul ministru de justiție Costachi Sturza; codicele luĭ Calimah, tradus și aprobat de cameră cu maĭ multe modificărĭ, fu apoĭ tipărit în folio în Iașĭ în anul 1834.

și pedepsireĭ lor, în Beciŭ, 1788"; — 3) Obștenească gĭudecătorească rînduĭală de criminal, Liov, 1789"; cu text romînesc și nemțesc; — 4) Carte de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor răle și a călcărilor grele de poliție". In douĕ părțĭ. Cernăuțĭ 1807. — 5) „Cartea legilor Pravililor de obște părgăreștĭ pentru toate țările moștenitoare nemțeștĭ a Monarhieĭ austrieceștĭ". In 3 părțĭ, Cernăuțĭ, 1812, — și 6) „Articuliĭ ceĭ de obște pentru soțietățile și șehurile de sub regatul Ungarieĭ, Buda, 1813". — Iar pentru Romîniĭ din Basarabia trecuțĭ sub domnia rusască în 1812 s-a publicat rusește și romînește în Chișinăŭ în anul 1812 un regulament administrativ sub titlul de: „Așezămîntul obrazovanieĭ oblastieĭ Basarabieĭ". Colecțiunile de urice și de dispozițiunĭ administrative, ce s-aŭ făcut de uniĭ alțiĭ prin mînăstirĭ și apoĭ și prin cancelariile visterieĭ și ale prefecturilor încă de pe la mijlocul secoluluĭ trecut încoace, le trecem aice cu vederea, ca unele ce aveaŭ un caracter particular. S.

Ce să atinge de istoriografia națională, Romînii nu aŭ lipsă însemnată într- această ramură de literatură. In Ardeal, în țara Romînească și în Moldova să găsesc o mulțime de cronicĭ din timpurĭ deosebite ; cele maĭ vechĭ din ele datează din secolul al 13-lea și să numesc cu numele sîrbesc letopisețe, adecă anale. Ceĭ maĭ mulțĭ din autoriĭ lor sînt necunoscuțĭ.

Afară de aceste letopisețe aŭ Romînii treĭ marĭ istoriografĭ vechĭ, între cariĭ cel maĭ vechĭŭ este marele vornic Ureche. El a trăit pe la finea secoluluĭ al 16-lea, dar opul luĭ a rămas pînă acum, spre părere de răŭ, încă tot manuscript. De Peyssonnel vorbește despre acest scriitor în opul săŭ: Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin. Paris, 1765.

După Ureche urmă marele logofăt Miron Costin, carele a trăit cam în jumătatea a doua a secoluluĭ al 17-lea. [12]) Istoria sa asupra Moldoveĭ începe, ca și istoria luĭ Nestor, de la Adam și finește în anul 1660 cu domnia luĭ Stefăniță vodă, a fiuluĭ luĭ Vasile Albanitul. Opul luĭ este un manuscript în folio, mare de 460 de paginĭ.

Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldoveĭ, care este cunoscut în toată Europa, încă a scris o istorie a Moldoveĭ, care s-a tipărit în Iașĭ abia la începutul secoluluĭ acestuia. [13])

---

12) Marele Vornic Grigorie Ureche a trăit cam de pe la anul 1570 și pînă în anul 1647, iar Miron Costin fu omorît în Decemvre 1691 în etate cam de 60 de anĭ. S.

13) Innainte de publicarea acesteĭ scrierĭ istorice-literare de către M. Cogălniceanu, să tipăriseră la Romînĭ din operile luĭ D. Cantemir numaĭ două: 1) „Scrisoarea Moldoveĭ, de Dimitrie Cantemir, Domnul eĭ, carea acum întîiŭ s-aŭ tipărit în zilele binecredinciosuluĭ și de Hristos iubitoruluĭ Domnuluĭ nostru Ioan Sandul Sturza voevod, cu blagoslovenia preosfințituluĭ arhiepiscop și mitropolit chirio chirio Veniamin al Moldoveĭ, pe vremea prea cuviosuluĭ stareț al sfintelor monastirĭ Neamțuluĭ și Seculuĭ, chir Dometian, în sfînta monastire Neamțul la anul 1825 August în 19. — 2) „Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, alcătuit de Domnul Moldovieĭ Dimitrie Cantemir la aniĭ 1710 (! ?), iară acum de pe originalul manuscript, depozitat de fericitul autor în împărăteasca arhivă a Moscveĭ, scoțindu-se cu învoirea prea înnălțatuluĭ nostru Domn Mihail Grigori Sturza voevod, și din orînduirea înalt preasfințituluĭ arhiepiscop Suceveĭ

Celelalte opurĭ ale sale scrise romîneşte, sînt următoarele: 1) Lumea şi sufletul, greceşte şi romîneşte, tipărită în Iaşĭ [14]; —2) Istoria celor două familiĭ Brîncoveanu şi Cantacuzin, manuscript. [15]—3) Introducere la muzica turcească, manuscript.

Cantemir s-a născut în anul 1673 şi a murit în anul 1723, el a scris multe alte opurĭ în limbĭ străine: 1) Istoria despre creşterea şi descreşterea împĕrăţieĭ turceştĭ, scrisă latineşte şi apoĭ tradusă franţuzeşte de abatele Joncquières şi tipărită la Paris în patru tomurĭ în anul 1743. Ia este cea maĭ bună istorie a Turcieĭ, după aceia a d-luĭ de Hammer.—2) Sistemul saŭ condiţiunile religiuneĭ mahomedane, carte compusă ruseşte, tipărită la Petroburg în anul 1722 şi dedicată împăratuluĭ Petru celuĭ Mare;— 3) Starea actuala a Moldoveĭ, latineşte, tradusă nemţeşte de Dr. Büsching şi tipărită în Francofurt şi Lipsca în anul 1771 sub titlul de „Descrierea Moldoveĭ;"—4) Istoria creaţiuneĭ, manuscript scris latineşte sub titlul de: „Theologico-Physica;" — 5) O carte pe cîntece turceştĭ puse în note, în 4°.

O Istorie a Moldoveĭ şi a ţăriĭ Romîneştĭ, scrisă greceşte cu deamăruntul de grecul Dionisiŭ Fotino, a apărut în treĭ tomurĭ la Viena în anul 1818 sub titlul: *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας τὰ νῦν Τρανσιλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, παρὰ Διονυσίου Φωτεινοῦ.* Această istorie a Dacieĭ este cea maĭ deplină din cîte s-aŭ tipărit pînă acum.

şi mitropolit Moldoveĭ D. Veniam. Costache s-aŭ tipărit tom. I. Iaşĭ, în tipografia sfinteĭ Mitropoliĭ, 1835;—tom. II 1836".—Autorul scrieriĭ a avut în vedere opul dintîiŭ; ĭ-a pus însă greşit locul tipăririĭ. S.

14) Titlul adevărat este: Divanul saŭ gîlceava înţeleptuluĭ cu lumea, saŭ giudeţul sufletuluĭ cu trupul, Iaşĭ, 1698. S.

15) Titlul acestuĭ op pare a fi fost: Intîmplările Cantacuzineştilor şi Brîncovenilor în ţara Romînească, compus romîneşte, tradus apoĭ ruseşte, nemţeşte, greceşte şi din greceşte romîneşte de Vasile Vîrnav în 1811, şi apoĭ de G. Sion 1879. S.

Un oare-care Georgiŭ Vida publică acum în Iașĭ o istorie a Dacieĭ vechĭ și nouă, compusă de un scriitor mort acuma, al căruĭ nume mi-a scăpat din memorie. Acest op este fructul uneĭ lucrărĭ de treizecĭ de anĭ, și să fie un cap de operă de istoriografie.

In Iașĭ a apărut acum în a doua edițiune o carte națională foarte bună, adecă Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia, de Petru Maior din Diciŭ Sînt-Martin, care să tipărise pentru întîiaș dată în Buda în anul 1812.

Antichitățile Romînilor de Damaschin T. Bojinca, în două tomurĭ, tipărite în Buda în 1832, ni daŭ într-un stil nu prea bine îngrijit o descriere comparativă a moravurilor romane cu ale Romînilor de astăzĭ.

Grigorie Pleșoian, profesor în Bucureștĭ, și-a căștigat multe merite pentru literatura romînească, traducînd și compunînd maĭ multe opurĭ. Intr-o scriere întitulată : „Cele dintîiŭ cunoștințe ale tinerimeĭ" (Bucureștĭ, 1824) ni dă, între altele, o privire interesantă asupra istorieĭ și a geografieĭ țăriĭ Romîneștĭ și a Moldoveĭ.

Două cărțĭ aŭ ajuns la mare renume pintre toțĭ Romîniĭ, adecă Alexandria saŭ istoria luĭ Alexandru celuĭ Mare, din carele aŭ făcut un eroŭ supranatural și minunat de îndrăzneț, și ale căruĭ fapte, fără de nicĭ o privire la șirul în care s-aŭ petrecut, sînt înșirate într-un mod aventuros cu un amestec de adevăr și de închipuire foarte cutezător. Găsim aicĭ povestindu-se, d. e. cum Alexandru a împresurat Atena cu tunurĭ ; cum învăța psaltirea cînd era mic ; cum cuteza să să apropie de raĭ și cum să duse de aicĭ la iad. [16]) Această carte este foarte atrăgătoare fiind-

16) Fabule de feliul acesteia asupra luĭ Alexandru cel Mare să găsesc, după cum este știut, și prin alte țărĭ și în alte lîmbĭ. Toate națiunile de la Indian pînă la Columnele luĭ Erculan aŭ învestit în toate timpurile pre eroul macedonean în miturĭ avînturoase. Cele maĭ avînturoase dintre toate vor fi fiind de bună samă povestirile luĭ Pseudo-Iosephus.

că în ia găsim descrise multe datinĭ romîneştĭ; ia este compusă cam înnainte de o sută de anĭ, [17]) dar numele autoruluĭ nu-ĭ numit în titlul eĭ. Ia să află în mînile tuturor Romînilor carĭ ştiŭ citi, şi să retipăreşte maĭ că în fiecare an; ia şi merită această îmbrăţişare din cauza frumuseţeĭ şi a simplicităţiĭ cugetărilor şi din causa moduluĭ poetic şi copilăresc de a privi lucrurile; ceia ce să găseşte maĭ ales în povestirea întîmplărilor.

A doua carte naţională este istoria prea frumosuluĭ Arghir şi a prea frumoaseĭ Elena cu părul de aur, saŭ Alegorie despre cucerirea Dacieĭ de cătră Traian. Această poemă mică, împărţită în patru cînturĭ şi scrisă în versurĭ de opt silabe, este o imitaţiune din ungureşte, şi conţine multe lucrurĭ frumoase. Autorul eĭ este Ardeleanul Ioan Barac.

A treia carte mică, care de asemenea a ajuns la mare popularitate, este o convorbire închipuită între un bărbat beţiv şi muerea sa.

Dar între toate genurile literatureĭ romîneştĭ cel maĭ bogat este poezia.

O traducere a psalmilor în versurĭ, făcută de Dosofteĭ, mitropolitul Moldoveĭ, carele a trăit în secolul al 17-lea, este un cap de operă de versificare.

Poeziile luĭ G. Asachi, agă, membru al academieĭ din Roma, Iaşĭ, 1836. Acest aga Asachi, carele şĭ-a făcut studiile sale în Italia şi în Germania, este cel maĭ mare poet al Romînilor din cîţĭ trăesc. El era maĭ înainte redactor al Albineĭ Romîneştĭ, un ziar romînesc-franţuzesc, în carele a publicat multe întîmplărĭ din istoria naţională. Acuma-ĭ director al învăţămîntuluĭ public şi mare arhivist

17) Ia este maĭ veche; căcĭ Miron Costin, care a scris continuarea cronicĭĭ luĭ Grigorie Ureche în anul 1676 saŭ 1677, ni spune în capitulul 10, că pe timpul acela Alexandria era acum rĕspîndită pintre Romînĭ. S.

al statuluĭ, un post maĭ superior de cît al arhivaruluĭ. El a tradus în versurĭ frumoase romîneştĭ fabulele luĭ Lafontaine, multe ode de ale luĭ Lamartine, cîntece de ale luĭ Anacreon, sonete de ale luĭ Petrarca, dar renumele săŭ să întemeiază pe poeziile propriĭ originale, şi eŭ nu mă pot stăpîni ca să nu împărtăşesc aice, în traducere una din poeziile luĭ.

Ode an Italien, *1812*.	*Cătră Italia*, *1809*.
Ich begrüsse euch, des Ausoniens schöne Küsten,	Vă urez frumoase țărmurĭ ale-Ausonieĭ antice
Von zwei Meeren umgeben, vom Apenin durchfurcht	Cunjurate de mărĭ gemenĭ, împărțite de-Apenin,
Wo nah, beim grünen Lorbeer der Friedensölbaum waltet,	Unde lîngă dafin verde creşte-olivul cel ferice,
Wo die Blume nicht verschwindet unter stets heiterem Himmel,	Unde floarea nu să trece sub un ceriŭ cetot senin.
Wo stolze Andenken beseelen und vor die Erinnerung führen	Unde mîndre monumente ale domnitoareĭ ginte
Tausend Bilder des weltherrschenden Volkes.	Inviază miĭ icoane la aducerea aminte.
Ich begrüsse euch!... denn wer kann ohne Ehrfurcht und Rührung	Vă urez!.... că cine poate fără dor, făr' umilință
Diesen Staub, das Grab der Heroen mit Füssen treten,	Acea pulbere să calce, al eroilor mormînt?
Welche während eines Tausend von Jahren im Siegen verharrt sind	Ce în curs de anĭ o mie aŭ stătut în biruință,
Und heute noch leben durch ihrer Tugenden Werk und durch ihre Reden,	Ș'astăzĭ viĭ sînt prin exemple de virtute și cuvînt,
So dass, unter welchem Names es sein mag, niemals	În cît, în asemănare, nu aŭ fost sub orĭ-ce nume
Glorreicheres oder Gewaltigeres, seit Menschen die Erde bewohnen gelert hat.	Maĭ măreț nimic, niciĭ taĭnic, de cînd omul este-n lume.
In der Tibers Ebene gelagert ist Rom wie ein Berg,	Pe al Tibruluĭ şes Roma tăbărîtă-ĭ ca un munte,
Von zertrümmerter Palästen und Gräbern gebildet.	Din palaturĭ surupate și mormînturĭ adunat
Unter ihnen erhebt seine alte Stirn das Kapitol,	Între care Capitolul o căruntă naltă frunte
Das von der Barbaren und von der Zeit verschont worden ist.	Ce de barbarĭ și de timpurĭ cu respect i s-aŭ păstrat,
Dort erblickt man ein Volk von Statuen, Meisterstücken des Phidias,	Unde un popor de statuĭ, a luĭ Fidias urzire
Die Rom's und Griechenland's Rhum durch ihren Anblick verkünden.	Vînta Grecieĭ ş-a Romeĭ îmĭ arată la privire.

Zwischen Tempeln, Obelisken und gestürzten Säulen,	Între templele surpate, obelisce și coloane,
Erhebt sich, wie ein eiserner Thurm, noch unversehrt die Säule Trajan's	Ca un turn de fier întreagă stă coloana luĭ Traian,
Auf dieser erblicke ich, wie der Ister sich der Legion Jassia unterwirt,	Pe ia văd Istrul să pleacă Iasianeĭ leghioane,
Wie des Decebalus Krieger mit seinem Vaterlande stirbt,	Cum cu patria sa pĭere-al Decebaluluĭ oștean,
Und wie im zerwüsteten Dacien ein neues Volk sich niederlässt,	Și cum în deșarta Dacie popor noŭ să-ntemeĭază,
Dessen Sprache, Gesetze und Name der Römer den Ursprung verdanken.	De-unde limba, legĭ și nume al Romînilor derază.
Ist in den Walde die alte Eiche vor Alter gestorben,	Cînd în codru vechiŭ stejarul aŭ răpus de bătrînețe,
So wachsen aus ihrer befruchteten Erde tausend schöne Blumen hervor;	Din a sa mănoasă țărnă cresc plăcute floricele :
So auch sind nach den Falle von Rom, in ausgesuchtester Schönheit,	Așa dup-al Romeĭ paos, în alese frumusețe,
Gleich neuen glänzenden Gestirnen, Ariosto, Raphael,	Răsărit-aŭ noĭ luceferĭ, Ariost și Rafaele,
Galileo, Columbus Italien geboren, und ihrem Genius	Galileŭ, Columb ; ș' Italeĭ, ca prin genia lor luce,
Spendet die Welt, wie den Tagen der Vorzeit, einen ununterbrochenen Tribut.	Ca-n vechime, lumea astăzĭ necurmat tribut aduce.
In diesen Garten Europa's, wo das Wort so süss ist,	În grădina ast' a Europeĭ, unde rostul dulce sună,
Wo die Malerei und der Wohllaut unterworfen und bezaubert haben	Zugrăveala ș-armonia prin un farmec aŭ supus
Die Fürsten und die Sklaven der Erde die stets sich dort versammeln	Pe aĭ lumeĭ sclavĭ și domniĭ, cariĭ pururea s-adună,
Von Norden und Westen, voll von der Bewunderung Leidenschaft,	Plinĭ de doruĭ admirăriĭ de la nord și și de l'apus,
Kommt ein Romäner von Dacien zu seinen Vorfähren, um zu umarmen	Un Romîn al Dacieĭ vine la strămoșĭ ca să sărute
Die Asche ihrer Gräber und um ihre Tugenden zu lernen.	Țărna de pe-a lor mormînturĭ, și să-nvețe-a lor virtute

Și dl. Eliade, redactorul Curieruluĭ Romînesc care apare în Bucureștĭ, încă ocupă unul din locurile cele dintîiŭ pintre poețiĭ noștri. El s-a făcut cunoscut pînă acum prin traducerĭ poetice bune din scriitoriĭ franceji, publicînd, între altele, Meditațiunile luĭ Lamartine și Fedra luĭ Racine: în timpul de față să ocupă cu o epopee națională mare, al căreĭ eroŭ de frunte este Mihaĭ Viteazul, domnitorul țăreĭ Romîneștĭ, carele a trăit în secolul al 17-lea [18]).

18) Maĭ corect în secolul al 16-le, de oare-ce el fu ucis în August 1601. S.

Boerul moldovan Stamati a făcut multe poeziĭ frumoase, dintre care unele s-aŭ tipărit în Iașĭ. Una din poeziile luĭ cele maĭ frumoase este: «Ostașul romîn și Stefan cel Mare».

După dînsul merită a fi numit maĭ întîiŭ Hrisoverghi, un adĭutant tînăr al domnitoruluĭ Moldoveĭ, carele, însuflețit de iubire către patrie, a compus una din odele cele maĭ frumoase din cîte sînt în limba romînească; ia să numește „Odă la ruinele cetățeĭ Neamțul".

Boerul din țara Romînească, Ioan Văcărescu, numit și Anacreontele Romînilor, pe lîngă poeziile sale originale, a tradus maĭ multe cînturĭ din Ierusalimul eliberat al luĭ Tasso. Cu toate acestea, ca poet, nu este așa de însemnat ca meritosul moldovan, postelnicul saŭ ministrul de externe, Beldiman, carele a murit la doĭ anĭ după revoluțiunea grecească din 1821. El a tradus romînește multe opurĭ franțuzeștĭ și anume tragediĭ, d. e. pre Orest al luĭ Voltaire, și chiar din grecește pre Odiseea și Iliada luĭ Homer, care opurĭ din urmă încă nu sînt tipărite. El a compus și o poemă mare asupra revoluțiuneĭ luĭ Ipsilante din 1821; însă fiind că să maĭ găsesc la curtea turcească cîte-va persoane care joacă în ia rolurĭ uricioase, aŭ aflat cu cale moștenitoriĭ poetuluĭ ca să nu tipărească poema de cît după moartea acelor persoane. Acest autor a maĭ descris și o călătorie pitorească în Carpațĭ.

Afară de aceștĭ poețĭ de prima ordine maĭ avem mulțĭ alțiĭ de o valoare maĭ inferioară pe care ĭĭ trecem cu vederea din cauza scurtimeĭ.

In cît despre literatura dramatică, Romîniĭ n-aŭ opurĭ originale; toate sînt traducerĭ din Racine, Voltaire, Molière, și de unele bucățĭ micĭ din Florian și Gessner [19]) și Moisi

19) Fără îndoială trebue să cugetăm aice la „Moartea lui Avel", care de bună samă că abia prin intermediul limbeĭ franțuzeștĭ a trecut în cea romînească. S.

de Chateaubriand; unele tragediĭ din Sofocle şi Euripide încă sînt traduse. In timpul de faţă să află în ţara Romînească o trupă romînească de actorĭ, care ne face să sperăm că încurînd va reprezinta şi spectacole originale romîneştĭ, căcĭ pînă acum există numaĭ în manuscript două acte în versurĭ dintr-un spectacol original întitulat: Stefan cel Mare, domnul Moldoveĭ, şi un vodevil mic, Serbările ostăşeştĭ, care s-a reprezintat în teatrul din Iaşĭ de cîţĭ-va boerĭ tinerĭ moldovenĭ în ziua onomastică a domnitoruluĭ Moldoveĭ. Drept că aga Asachi a scris o legendă, *Mihaĭ eroul Romînilor*, dar manuscriptul acesta a ars în incendiul cel mare din Iaşĭ, în anul 1827, dinpreună cu alte două tragediĭ traduse din franţuzeşte, Alzira şi Saul, cu o istorie a împărăţieĭ romane şi cu un curs de matematică.

Literatura periodică este foarte neînsemnată, căcĭ apar numaĭ patru ziare: „Curierul Romînesc", ziar politic şi literar care apare de două orĭ pe săptămînă sub redacţiunea luĭ Eliade; 2) Biblioteca Romînească, un anuariŭ literar, apare în Transilvania [20]), în răstimpurĭ nehotărîte, sub redacţiunea luĭ Carcalechi; 3) Albina Romînească, redactată de aga Asachi apăru în Iaşĭ cîte de două orĭ pe săptămînă pînă în anul 1836, era o parte franţuzască-romînească, politică şi literară; curînd ia va reîncepe a apărea din noŭ. In fine 4) Foaea oficială a guvernuluĭ moldovenesc care conţine toate legile şi ordinaţiunile.

Afară de aceste ziare maĭ apar în limba romînească în fie-care an cam la două-spre-zece almanace carele ne aduc poeziĭ şi compoziţiunĭ prozaice de cuprins diferit.

Cărţile ce le avem despre arta militară sînt de ajuns pentru puţinele oştirĭ regulate ale ţăriĭ noastre. Aceste cărţĭ, destinate pentru instrucţiunea pedestrimeĭ şi a călă-

20) In Buda, 1829, 1830 şi 1834 No. 1—2. S.

rimeĭ, sînt traduse din franţuzeşte şi din ruseşte şi tipărite la Bucureştĭ în anul 1833.

Cărţĭ elementare pentru matematica inferioară, pentru retorică, pentru învăţămîntul începător de jurisprudenţă, pentru istoria naturală, pentru geografie şi pentru limba grecească, latinească, franţuzască şi nemţască încă nu lipsesc; ele sînt tipărite maĭ ales în Iaşĭ şi în Bucureştĭ, unde să găsesc şi gimnaziile cele marĭ şi academia romînească.

Maĭ avem însă multe cărţĭ bune atît despre istoria universală cît şi despre unele popoare în particular, dar ele sînt maĭ mult traducerĭ din alte limbĭ, pe care însă nu le voiŭ numi, de oare-ce n-am să fac aice un catalog de cărţĭ. Dar cărţĭ populare aŭ devenit istoria despre Napoleon şi despre Mencicof: faptele acestuĭ mare împărat precum şi ale acestuĭ mare ministru sînt cunoscute tuturor Romînilor şi să propagă ca poveştile din gură în gură.

In ramura beletristică avem, pe lîngă traducerile unor opurĭ bune ale celor-lalte naţiunĭ europene, încă şi cîte-va satire originale, cari conţin multe lucrurĭ frumoase, precum este d. e.: Adevărul şi minciuna de un autor anonim.

Dar ceia ce face miezul poezieĭ noastre naţionale, sînt baladele şi cîntecele populare. Să găsesc pintre acestea unele care n-ar face ruşine nicĭ poeţilor celor maĭ bunĭ, şi cele maĭ interesante sînt următoarele: Moartea luĭ Hangerliŭ, domnitorul Moldoveĭ; Cucerirea şi Luarea cetăţeĭ Hotinuluĭ; Moartea luĭ Ghica, domnitorul Moldoveĭ, ş. m d,

Incît despre cîntecele poporane, voiŭ cita aice ceia ce zice un scriitor german:

„Prin cîntecele poporane sîrbeştĭ Vuc Stefanovicĭ a deşteptat luarea aminte a Europeĭ culte: multe privirĭ să îndreptară, vrînd, nevrînd, spre Nordul cel posomorît, şi îndată să încredinţară că flacăra sîntă a poezieĭ nu să stinge pe stîncele omătoase şi sub cerul cel pururea înnourat, ci

că suflarea eĭ cea vivificătoare străbate cu ardoarea eĭ sacră şi prin inimile cele melancolice ale locuitorilor nordicĭ. Incă multe juvaere preţioase zac ascunse prin minele adîncĭ ale Carpaţilor străvechĭ; încă multe floricele mirositoare înfloresc şi desfloresc pe cîmpiile bine-cuvîntate ale Bucovineĭ, nevăzute şi neobservate, aşteptînd cu dor clipa cînd şi soarele lor va răsări şi razele luĭ vor luci cu colorĭ strălucitoare pe aceste florĭ şi pietre",

„Limba romînească, precum să vorbeşte ia în Bucovina, este o fiică a limbeĭ latineştĭ. Imprejurarea că Romînii să folosesc de literile slavice, deşteaptă oare-care îndoială în privinţa aceste ĭ afinităţĭ; dar toate argumentele de felul acesta s-ar putea uşor spulbera. Chiar împrejurarea că Romînii, din timpurĭ nememorabile, să numesc Romînĭ şi graiul lor limba romînească, precum şi asemănarea uimitoare a amînduror limbelor par a delătura orĭ-ce îndoială. Pe lîngă aceasta este cunoscut că Moldova, de care să ţinea maĭ înnainte Bucovina, şi ţara Romînească, fuseseră coloniĭ romane. Legăturile ce le aveaŭ eĭ cu Ungurii, cu Iliriĭ (de la cariĭ aŭ împrumutat literile pentru serviciul lor dumnezeesc), cu Greciĭ şi cu Turciĭ înavuţiră cu multe cuvinte nouă graiul lor cel atît de sărac dintru început. Distins prin fineţe şi prin armonie, el pare a fi ca făcut pentru cîntare, iar în privinţa dulceţeĭ şi a fragezimeĭ maĭ că poate fi pus alăturea cu cel italienesc. Poporul o simţeşte aceasta şi să trage cu dor după cîntare şi armonie. Abia apare un cîntec noŭ, şi cu iuţala fulgeruluĭ răsună prin toată „ţara cea binecuvîntată de Dumnezeŭ", (Bogdana precum o numesc Romîniĭ), şi aceleaşĭ cîntece, carele să revarsă cu acompaniarea cobzeĭ de pe buzele arzătoare ale uneĭ moldovence încîntătoare, răsună pline de dor sub acordurile duioase ale flueruluĭ prin casele joase ale ţăranilor, de pe piscurile goale ale stîncelor

şi prin fînaţe la lumina bălae a semiluneĭ ce să urcă, saŭ să pierd în vîjîitul crivăţuluĭ. Cele maĭ multe din cîntecele acestea sînt produsul spirituluĭ romantic poetic al poporuluĭ ordinar, dar maĭ ales al herghelegiilor şi al ciobanilor. Sub bolta ceruluĭ să compun cîntice de dragoste, iar privirea scenelor maiestoase din natură deşteaptă scînteia poezieĭ şi o aţîţă pînă la flacărĭ. Cînd să apropie iarna şi păstoriĭ să întorc cu turmele lor la ocoalele de lîngă casă, aduc cu sine maĭ tot-dea-una o bogată comoară poetică. Multe dintre cîntecele acestea îşĭ aŭ originea în fantazia aprinsă a unor boeriţe culte şi pline de spirit; aşa este minunatul cîntec: Din ceasul despărţireĭ, compus de o principesă; este un cîntec de amor dintre cele maĭ frumoase în toate limbele. Tînguirĭ amoroase sînt de ordinar obiectul poezieĭ lor; dar şi întîmplărĭ însemnate referitoare la existenţa luĭ poetică, încă însufleţesc cu focul poetic pre Romîn care este foarte dispus la cîntare. Aşa găsim cîte-va cîntece frumoase şi energice din timpurile răscoaleĭ luĭ Brancovanu, domnitorul ţăriĭ Romîneştĭ, iar cîntecul gingaş şi duios al heteristuluĭ fugar: „Nu-ĭ, nu-ĭ nădejde nu-ĭ“, se poate pune alăturea cu cîntecul ceresc al luĭ Riga Tesalianul: *Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων*. Melodiile cele de tot simple cu un farmec particular, sînt pline de dor şi de simţimînt şi să mişcă maĭ totdeauna în sonurĭ molatice într-un ritm serbătoresc. Ţiganiĭ, aceştĭ copiĭ aĭ Indieĭ răsăritene, această castă răspăndită a Hinduilor, aceste vlăstărĭ ce să înmulţesc răpede pretutindenea, care să găsesc cînd pe malurile Niluluĭ ca vrăjitorĭ şi dănţuitorĭ, cînd pe lîngă rîul Gangeluluĭ ca jucătorĭ pe funie (pehlivanĭ) şi baiaderĭ, cînd în Egipet ca închinătorĭ la şerpĭ, să află şi pe aicĭ în număr mare. Melodiile născocite de eĭ le cîntă cu multă iscusinţă şi simţimînt. Numele unuĭ Anghelu, Gheorghe şi Suceava sînt cunoscute pretutindenea în Bucovina.

Instrumentele de care să folosesc cînd cîntă sînt: scripcele, naiurile și cobza, un fel de ghitară ale căreĭ strune le ating cu o pană. Dacă muzica și poezia sînt acordurile primordiale ale sufletuluĭ, carele să revarsă în atîtea variațiunĭ diferite precum de la indivizĭ așa și de la națiunĭ întregĭ, atuncĭ să cuvine să ascultăm cu bagare de samă și aceste tonurĭ ale natureĭ; și cu ajutorul lor să străbatem pînă la izvorul din care aŭ țișnit cu atîta îmbelșugare. Această cintare, orĭcît de simplă și de monotonă ni s-ar părea, tot trebue să o considerăm ca un imn sacru al natureĭ. Măcar că lipsesc cîntărilor de la miază-noapte văpaea și vioiciunea celor de la miază-zi, totușĭ dorul după ele este cu atîta maĭ mișcător.

„De cîte orĭ cînd își revarsă discul luneĭ lumina sa palidă asupra spinăreĭ Carpaților acoperițĭ cu omăt, am tras eŭ cu urechia la cîntecul vre-unuĭ călătoriŭ singuratic care tropoea în tăcerea nopțiĭ prin pustia pădure! De cîte orĭ m-a cufundat în cugetărĭ posomorîte gorgonirea ca de pe ceia lume a vre-unuĭ flueraș vechiŭ ce răsuna din umbra întunecoasă a vre-uneĭ pădurĭ de stejarĭ fioroșĭ, saŭ de la vatra cu foc încălzitor a vre-unuĭ bordeiŭ de țiganĭ. Povestirea înfiorătoare a Greculuĭ din cafeneaua din Botoșanĭ, era acompaniată din depărtare cu niște acordurĭ melancolice de cobză." [21])

Aicĭ trebue să maĭ adăogăm că să află și cîntece istorice despre diferițĭ domnitorĭ și despre haiducĭ renumițĭ, ca despre Iamandi, Bujor, fiul Romînceĭ, ș. m. d.

Spre a da o idee deplină despre năzuințile literare ale Romînilor din Moldova și țara Romînească, să ne fie permis a arăta pe scurt institutele lor de cultură. In Bucureștĭ și în Iașĭ să află două gimnaziĭ marĭ în care să în-

21) F. T. A. Schneidewind: Taschenbibliothek der Reisen; von I. H. Jöck 85-stes Bändchen, Nürnberg, 1832.

vață limbele vechĭ și moderne precum și cele-l-alte științĭ de școală, între care să numeră nu numaĭ matematica și istoria naturală, dar și jurisprudența. In fie-care din aceste gimnaziĭ își găsesc creșterea sa fără plată maĭ bine de o sută de fiĭ de boerĭ și de funcționarĭ. — Pe lîngă aceste două gimnaziĭ s-a înființat în capitala Moldoveĭ de către domnitorul eĭ Sturza și s-a aprobat în anul 1835 un mare institut de învățămînt sub numele de Academia Romînească. Membriĭ eĭ formează o societate de învățătorĭ care țin întrunirĭ regulate. Edificiul în care să țin aceste întrunirĭ, servește totodată și ca institut de învățămînt, unde să întreţin ca pensionarĭ o sută de feciorĭ de boerĭ care îșĭ capătă instrucțiunea, în partea cea maĭ mare, de la membriĭ Academieĭ.. In toate celelalte orașe din țara Romînească și din Moldova precum și în multe sate s-aŭ înființat școale de către guvern. Pentru scopul acesta s-a orînduit ca fiecare funcționar să primească din salarul săŭ numaĭ nouă părțĭ din zece, și ca o jumătate din această a zecea parte să să întrebuințeze pentru plata învățătorilor, iar ceialaltă jumătate pentru tipăritul cărților bune.

Afară de aceasta să maĭ află în Iașĭ ca societate de învățațĭ, încă o societate pentru științile naturale și pentru medicină, aĭ căreĭ membri sînt niște medicĭ distinșĭ precum și alțĭ învățațĭ din țară și din străinătate; ia este subvenționată de stat, și stă în corespondență vioae cu societățile de învățațĭ din Würtemberg și din marele ducat Baden. Cabinetul de naturaliĭ saŭ muzeul este acuma destul de însemnat și conține maĭ multe obiecte rare, d. e. fosiliĭ foarte frumoase antideluviane, curioasa ceară de pămînt proprie Moldoveĭ, pre care o numim franțuzește cire vierge, ș. a.

Tipografiile cele de frunte ale Romînilor sînt cele din Brașov, Alba-Iulia (Belgrad) și Suceava carele, ca cele

maĭ vechĭ, merită a fi numite maĭ întîiŭ; dar maĭ însemnate sînt acum cele din Petroburg, Viena, Buda, Pesta, Sibiŭ, Timişoara, Cluj, Iaşĭ, Mînăstirea Neamţuluĭ, Bucureştĭ, Craiova, Cernăuţĭ, Chişinăŭ, ş. m d. După acest mare număr de tipografiĭ ce sînt în mişcare pentru literatura romînească, putem judeca cît de tare rĕspîndit este astăzĭ interesul pentru dînsa, şi cîtă activitate să manifestă în ia.

N. IORGA.

Scrieri gramaticale și didactice ale lui Petru Cercel voevodul Munteniei

Dacă o gramatică a limbeĭ romîneștĭ n-a fost făcută înainte de 1756 [1]), un Romîn a scris la începutul secoluluĭ al XVII-lea o gramatică grecească, pe care o urmează două culegerĭ de cuprins teologic. Romînul acela e Petrașcu *Εὐτελός* (sic) fiul luĭ Petru Voevod ... al Valahieĭ marĭ, scrierea sa să păstrează într-un manuscris, unic pe cît să pare, în biblioteca regală publică din Dresda. Catalogul actual o însamnă cu D.a.43.

O descriere a manuscrisuluĭ acestuia întăiŭ:

E un în 8⁰ mare, bine păstrat, de hîrtie, cu legătura contimpurană nepurtînd nicĭ un titlu. Are 5+243 de file.

Pe verso legătureĭ: *γραμματικῆς*.

Pe un fragment de foae liberă (un altul, vîrît în legătură cuprinde cîteva liniĭ slavone), să află o parte dintr-o însemnare. Puținele mele cunoștințĭ de paleografie grecească nu m-aŭ ajutat a ceti maĭ mult de cît ... *σκάλου, καὶ τῆς τὸ χάριστος ὁ Πατρασκῶς* (sic) *τοῦ Πέτρου Βωηβαίδα εὐθιμίσαι ὡς* (sic) *καὶ γνώσεται* (?) *καὶ ὅ* ...

Pe verso, un fel de listă a cuprinsuluĭ.

Foile I—IV daŭ lista capitulelor.

Pe fața 1 v⁰ să cetește: *Γραμματικὴ Πετράσκου Εὐτελοῦ, υἱοῦ δὲ Πέτρου βοιβόδα τοῦ σκουλαρηκὰ* (?) [2]), *πάσης Μεγαλο*

---

1) A luĭ Eustatie Brașoveanul, Xenopol. *Ist. Rom. din Dacia traiană*, V, 641.

2) Așa cetește și catalogul din urmă al manuscriselor bibliotecei: *Kata-*

Βλαχίας, *ὅπερ* (sic) *συναχθεὶ ἐκ πολλῶν καὶ νέων γραμματικῶν καὶ διερμηνευθεὶ διὰ τῶν σπουδέων χαρίν.*

Urmează o gramatică după tiparul obicĭnuit, cuprinzînd încă notiţe asupra istorieĭ fabuloase a acesteĭ ştiinţĭ, istorie în care se pomenesc numele luĭ Palamede, Simonide şi Cadmu. Gramatica să mîntue după întrebărĭ asupra verbelor, cu aceste cuvinte: *Τέλος καὶ τῷ θεῷ δοξά* (sic). (Sfîrşit şi luĭ D-zeŭ laudă).

Cum să vede, scrierea nu poartă nicĭ o dată. Alt-fel stă lucrul cu cele două, care urmează în acelaş manuscris.

De la foaia 172 înainte (foile 167—172 sînt albe) se întinde un tratat asupra monahieĭ: *Βιβλίον σύντομον περὶ μοναχικῆς διαγωγῆς τὸν δὲ συγγραφαία ἔχω ἐν κεφαλαίοις κεφάλαια π'.* Incipit. *Επειδὴ περ θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτε . . .*

La sfîrşit. (fo. 212 V°) se ceteşte: *αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ῥωοποιῷ πινί, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνον ἀμήν: ᾳ χ λ δ. σεπτεβρῶν* (sic) *εἰς τὰς ε.* De o parte şi de alta a cuvintelor *τῶν* pînă la *ἀμήν* să află literile *Π Θ*; de o parte şi de alta a dateĭ *Π Π*
Τ (?) *Κ*

Fila 213 începe cu: *Εκλογαὶ ἐκ διαφόρων βιβλίων συλεχθεῖσαι, καὶ πονηθεῖσαι, παρὰ Εὐτελοῦ Πετράσκου πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι* (?) *ὁ θέος οὐκ εἶπεν, περὶ κρέατος, ἀλλ' ἐκώλυσεν αὐτό.* Să citează înnuntru canoanele Sfîntuluĭ Vasile, epistola luĭ Petru către Corintienĭ, profeţiĭ Isaia, Zaharia, Abacuc. Incipit: *Ὁ θεὸς ὁ ἀγαθὸς, καὶ ὑπεραγαθός . . .* Explicit: *αὐτῷ* (luĭ Crist) *ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν: ᾳ χ λ δ. ὀκτοβρίου ς'.*

Apoĭ, în josul pagineĭ, patru litere aşezate ast-fel:

Π *Τ*
Σ *Κ*

Foĭ albe se întind pînă la sfîrşit: pe una o mică pecete neînţeleasă, apoĭ socotelĭ şi o caricatură aproape ştearsă, care pare a fi făcută de mîna unuĭ copil. Cîteva liniĭ de cuprins moral — să citează Dumitru *Χοματιανὸς* [3]), arhiepiscop al Bulgarieĭ; o temă de gramatică, pe treĭ feţe, mîntue manuscrisul.

---

log des Handschriften der Königl. öffentlichen Bibliothek zu Dresden . . . bearbeitet von Dr. Franz Schnorr von Carolsfeld I, Leipzig, 1892, p. 194.

3) Dimitris Chomatianos, Martophylax apoĭ mitropolit bulgar a scris tra-

Cum să vede, toate cele trei tratate sînt prelucrate saŭ adunate de acelaș autor. Dacă al doilea nu poartă o iscălitură întreagă, cele patru litere de la sfîrșit, care par a fi o copie greșită — în caz cînd aŭ fost bine cetite — a luĭ *Π Τ Σ Κ*, monograma luĭ Petrascu (*Πετράσκος*), ce mîntue antologia morală, cu adevĕrat a luĭ, precum arată titlul, sînt maĭ mult de cît semnificative. Cine era acest Petraskos Eutelos, fiŭ al luĭ Petru Voevod din Marea Valahie, care să ocupa pe vremĭ ca acelea — cînd activitatea celor maĭ mulțĭ din cîrmuitoriĭ noștri era îndreptată într'o direcție cu totul alta cu redactarea de cărțĭ didactice și moralizătoare în limba greacă?

Cum s-a văzut, douĕ din tratate îșĭ aŭ data 5 Septemvre 1634 pentru *Βύβλιον σύντομος*, 6 Octomvre acelaș an pentru Ecloge. Aceste date sînt însă numaĭ acele ale copieriĭ, cu tot fragmentul slavon închis în copertă. Și iată de ce:

Autorul lăsînd la o parte porecla, pe care i-o daŭ douĕ din titlurĭ, era un Petrașcu, fiul luĭ Petru Voevod. De sigur că acest Petru Evtelos nu pote fi fiul luĭ Petru Șchiopul menționat de un document din 8 Octomvrie 1593, ca aflîndu-se cu tatul săŭ în Apus și fiind pe atuncĭ «di tenera eta». Dar acesta chiar nu maĭ putea fi în 1634 un *σκουλαρικά*, dacă acest cuvînt, evident schimonosit, însamnă *școlar*; apoi cum vom dovedi-o cînd vom publica documentele asupra luĭ Petru Șchiopul, descoperite de noĭ în arhivele din Innsbruck, unde acest domn a murit, să va vedea că fiul luĭ Petru Șchiopul să numea *Stefan*. Pe de altă parte, daca n-am avea a face cu o copie, nu s-ar explica literile, de sigur greșite, care înfățișează numele autoruluĭ la sfîrșitul tratatuluĭ al doilea. In sfîrșit ce sens ar putea să aibă *Eutelos*, care întovărășește numele luĭ Petrascu!

Acest *Eutelus* nu e în realitate de cît o nouă greșală de copiare pentru *Κερκ* (=*Ευτ*; saŭ titlul primitiv, fiind poate latin *Cer*celus=*Eut*elus) *έλος*, căcĭ luĭ Petru Cercel trebue să i se atribue adunarea și prelucrarea celor treĭ cărțĭ. Autorul de *concetti* italieneștĭ cunoscătorul de

tate de drept în veacul XII–XIII, V. Fabricius, *Bibliotheca graeca*, ed. II, X, p. 391; III, p. 483.

grecește, care și-a petrecut copilăria de exilat la Trapezunt, Cipru și Rodos, cărturarul, care punea pe Radu Gramaticul — în Rodos încă, pe cînd era tocmai Petrașcu (așa-l numește notița luĭ Radu), fiul luĭ Petru Voevodul Valahieĭ marĭ [4]) — să copie prețiosul Evangeliar din Londra [5]) acelaș Petrașcu și-a ocupat ceasurile goale cu alcătuirea celor treĭ tratate. O știință menită să rădice maĭ mult încă în ochiĭ noștri pe acest inteligent și învĕțat membru al familieĭ bine înzestrate, care ne-a dat pe Mihaĭ Viteazul.

---

4) *Documente Hurmuzachi*, III, 2, 33. *Al* Munteniei adecă și nu al Moldoveĭ, careia i să dădea altă dată acest nume.
5) *Columna lui Traian*, 1882, 48 și urm.

I. Tanoviceanu.

Scoala pozitivistă penală

Cuvîntare rostită la deschiderea cursurilar universitare 1893.

Subiectul pe care am să-l tratez despre școala pozitivistă penală, mi a fost întru cît-va impus de imprejurări.

Atuncĭ cînd o școală abia erĭ născută preocupă intreaga lume științifică; cînd principiile sale sînt puse la ordinea zileĭ și pasionează, jurnale, reviste, cărțĭ, congrese, parlamente, corpurĭ savante pînă și pe recea și imparțiala Temis, toată pătura cultă a societățiĭ în fine, trebuește ca universitatea să să ţină și să ţină publicul în curent cu aceste chestiunĭ, spunîndu-șĭ cuvîntul său. Cu atît maĭ mult trebuia să tratez această chestiune cînd în Bucureștĭ și în Iașĭ, cele două centrurĭ intelectuale ale țărĭĭ, înalțĭ magistrațĭ și chiar un coleg de la universitatea soră, semnalînd pericolele care le prezintă noua școală pentru edificiul social, fac apel la spiritualizm și la vechile principiĭ penale ale scoaleĭ clasice, spre a scăpa societatea de ruina la care o conduce materializmul școaleĭ italiene. Eŭ, care ca profesor de legislațiune criminală am susținut și susțin aceste principiĭ de pe catedră, eram întru cîtva obligat să liniștesc aprehensiunile acelor care nu cunosc saŭ cunosc foarte puțin principiile școaleĭ italiene, arătînd că departe de a fi un pericol social, școala pozitivistă penală reprezintă un progres în știință, și va aduce cele maĭ marĭ serviciĭ societățiĭ.

Nu-mĭ tăinuesc greutatea sarcineĭ pe care mi-am luat-o, de a expune într-un timp foarte scurt principiile scoaleĭ pozitiviste penale și a răspunde în acelașĭ timp la principalele criticĭ care i s-aŭ făcut în străinătate saŭ la noĭ. Sper însă că oricît de puțin aș reuși în încercarea mea, studiul pe care-l fac nu va fi lipsit de utilitate, fiind-că el vă va atrage atențiunea asupra unor chestiunĭ de cea maĭ mare importanță socială, și ceia ce am făcut eŭ rău saŭ incomplect, alțiĭ vor face maĭ bine și maĭ complect.

Şi, maĭ înainte de a expune principiile, fie-mĭ permis a exprima părerea de rău pentru modul cum să face critica scoaleĭ italiene în străinătate şi maĭ ales la noĭ. Persoane cu o cultură superioară, cu un spirit critic destins, nu vor să-şĭ dea osteneala înainte de a face critică, să citească cel puţin 3 saŭ 4 din principalele opere ale şcoaleĭ italiene. In Franţa ca şi la noĭ, sînt persoane, care execută pe dl. Lombroso fără a-l fi cetit decît în dărĭ de samă maĭ mult saŭ maĭ puţin complecte, exacte orĭ pasionate, şi care făcînd abstracţiune de magistri tot atît de importanţĭ ca dl. Lombroso, precum sînt d-niĭ Garofalo, Ferri şi Marro, condamuă întreaga şcoală pentru o exageraţiune saŭ un punct contestat saŭ contestabil al cutăruia saŭ cutăruia din corifeiĭ eĭ. Multe persoane care discută principiile şcoaleĭ italiene, saŭ n-aŭ citit nicĭ una din operile sale, saŭ aŭ citit numaĭ cărţĭ de vulgarisare şi dărĭ de samă, precum este: «l'Anthropologie criminelle» a D-ruluĭ Emile Laurent, l'Anthr. crim. a D-ruluĭ Xavier Francotte, la méthode expérimentale appliquée au droit criminel en Italie de dl. Albert Desjardins, studiul publicat în Revue des deux mondes în 1891 de dl. Arthur Desjardins, studiile penale ale d-luĭ Gabriel Tarde şi maĭ ales eminenta critică a d-luĭ Proal, încoronată de Institut: Le crime et la peine. Negreşit că e maĭ uşor şi maĭ plăcut a citi aceste studiĭ, în general micĭ, superficiale şi unele pline de umor, de cît L'uomo delinquente al d-luĭ Lombroso, Criminalogia d-luĭ Garofalo, Sociologia criminală a d-luĭ Ferri, «I caratteri dei delinquenti» a d-luĭ Marro, cărţĭ voluminoase, pline de fapte şi cugetărĭ, asupra cărora lectorul trebue să să oprească în fie-care moment spre a reflecta. Dar la ce să expune acela care critică fără a fi citit opera ce critică, mă voĭ mărgini a cita două exemple.

Dl. Arthur Desjardins, membru al Instituluĭ Franţieĭ, a încercat în anul 1891 să facă în Revue des deux mondes o expunere critică a şcoaleĭ italiene, sub titlul Crimes et peines. Fără a fi citit «Criminologia», dînsul acuza pe autorul eĭ, d. Garafalo, de a fi preconizat în această carte, ba cita chiar pagina, eviraţiunea deliquenţilor celor maĭ feroci spre a împiedeca transmisiunea instinctelor lor feroce prin sîngeroase La desminţirea acesteĭ invenţiunĭ, şi altora de acelaşĭ gen a criticuluĭ francez, dl. Arthur Desjardins, răspundea cu o naivitate de necrezut. Reproduc textual cuvintele sale: «Je n'étais pas le seul, parmi les écrivains français, à m'être trompé sur les intentions de Mr. Garofalo». [1]) Şi, lucru curios, aceiaşĭ imputare s-a adus la noĭ decurînd penalistuluĭ italian, de şi eroarea d-luĭ Desjardins, s-a rectificat deja în anul trecut.

Un alt exemplu: Dr. Emile Laurent, care cu multă modestie sà prenumeră şi pe dînsul printre corifeiĭ şcoaleĭ noue, în opera sa l'Anthropologie criminelle, spune că scoala italiană «naturellement n'admet pas la peine de mort» [2]), pe cînd dl. Lombroso să

1) Revue des deux mondes T. 103, p. 943.
2) E. Laurent: l'Anthropologie criminelle, Paris 1891, p, 136.

declara partizan înfocat (à outrance) al eĭ, iar dl. Garofalo a scris o broșură întitulată: «Contro la corrente», numaĭ ca să combată abolițiunea eĭ din codul penal italian. Singur Ferri, în Sociologia sa criminală, este în contra pedepseĭ cu moarte.

Iată inconvenientele criticeĭ bazată numaĭ pe dărĭ de samă și nu pe lectura principalelor opere ale școaleĭ pozitive penale. Cineva să expune a combate ideĭ care nu sînt ale școaleĭ, ci ale criticilor acesteĭ școale.

Dl. Lombroso avea drept să zică unora din criticiĭ săĭ aceste cuvinte: «Nu eŭ, de sigur, nicĭ companioniĭ meĭ de arme ne cre-«dem fără de greșală, poate chiar sîntem plinĭ. Dar erorile tre-«buește ca voĭ să le arătațĭ examinîndu-le și controlîndu-le, iar nu «făcîndu-vă inventatorĭ de ideĭ care n-aŭ fost nicĭ-odată ale noa-«stre. Maĭ ales, cum noĭ lucrăm cu fapte și întemeindu-ne pe «fapte, combateți-ne cu alte fapte, nu cu ipoteze, și cu insinua-«țiunĭ, fie chiar pline de dulceață. Și precum eŭ am cedat îna-«intea înțeleptelor critice ale luĭ Ferri, Bodio și Maury; și Ferri «a cedat înaintea acelora a luĭ Garofalo și Puglia, tot așa și noĭ «toțĭ vom pleca armele, umilițĭ și îmblînzițĭ înaintea triumfuluĭ a-«devăruluĭ, pe cît vom rămîne mîndri și neîmblînzițĭ înaintea a-«celuia al intrigeĭ și al calomnieĭ». [3])

Școala italiană are drept să zică criticilor săĭ întocmaĭ ca filozoful antic: lovește dar ascultă.

* * *

Trecînd acum la expunerea principiilor, cred că e necesar a face un mic istoric al școaleĭ pozitiviste penale.

Școala pozitivistă italiană, datează abia de două deceniĭ. In anul 1871, apăru prima edițiune a omuluĭ criminal «L'uomo delinquente» de dl. Lombroso, actualminte profesor de psihiatrie și medecină legală la universitatea din Turin, care să considera cu drept cuvînt ca șeful scoaleĭ penale italiane; acum 4 anĭ celebra operă a d-luĭ Lombroso a ajuns la a 4-a ediție. In 1871 dl. Enrico Ferri, profesor de dreptul penal la univ. din Pisa, (pe atuncĭ la Bolonia), publică sub titulul de «I nuovi orizzonti di diritto e della Procedura penale», o broșură de 150 paginĭ, care în anul trecut a ajuns la a 3-a edițiune, și sub titlul «Sociologia criminale» formează un volum de peste 800 paginĭ.

D. Rafaele Garofalo, profesor de dreptul penal la universitatea din Neapoli și președinte la tribunal, a publicat în 1885 opera sa «Criminologia», care în 1891 a ajuns la a 2-a edițiune.

In fine dl. Marro a publicat în 1887 «I caratteri dei deliquenti».

Iată operile principale ale scoaleĭ italiene, în ordinea aparițiuneĭ lor. Ele aŭ început să fie cunoscute și discutate în Franția și prin urmare în Europa, abia de vre-o 10 anĭ, grație maĭ ales

3) Lombroso, Garofalo, Ferri, Fioretti. Polemica in difesa della Scuola criminale positiva. Bologna 1886 p. 50.

studiilor d-luĭ G. Tarde publicate în «Revue philosophique» [4]) şi în cunoscuta sa operă «La criminalité comparée» (1886). Abia în 1887 s-a tradus primul volum al Omuluĭ criminal în limba franceză şi în 1890 Criminalogia d-luĭ Garofalo. Al doilea volum din Omul criminal şi Caracterele deliquenţilor de dl. Marro, vor a-părea încurînd în traducere franceză. Trecem cu vederea traducerile cu mult maĭ numeroase ale acestor opere în alte limbĭ europene.

Cum s-a născut şcoala pozitivistă penală, şi în ce diferă ia de vechia şcoală clasică? Iată cum să exprimă dl. Ferri în această privinţă:

«Dezvoltarea măreaţă şi roditoare a filozofieĭ experimentale, în a doua jumătate a secoluluĭ nostru, maĭ ales cu studiul biologic şi psihologic al omuluĭ, considerat ca unul din atîtea inele, în marele, variatul lanţ zoologic, şi cu studiul pozitiv al societăţilor omeneştĭ, ca organizme naturale, formase deja un mediŭ intelectual şi determinase un curent general, din care studiile noue asupra fenomenelor criminale nu sînt de cît un aspect particular.

La aceste condiţiunĭ generale ale cugetăriĭ ştiinţifice moderne să adăoga în Italia flagrantul contrast de toate zilele între doctrinele criminale unite cu cel maĭ mare grad de doctrinarizm metafizic şi proporţiunile criminalităţiĭ, destul de grave fie în confruntarea lor cu alte ţărĭ ale Europeĭ, fie în mişcarea lor periodică.

Era dar natural să să nască o şcoală ştiinţifică, care, urmînd metodul experimental, să-şĭ propună, cu studiul patologieĭ sociale în simtomele sale criminale, de a face să dispară acel contrast între teoria delictelor şi pedepselor, şi între realitatea faptelor de toate zilele. De aice scoala pozitivă de drept criminal, a căreia sarcină fundamentală consistă în studiarea genezelor naturale ale delictuluĭ în autorul luĭ şi în mediul în care el trăeşte, pentru a adapta juridic la cauze variate remediĭ diferite» [6])

* * *

In consecinţă, pentru a da o bază serioasă şi ştiinţifică dreptuluĭ penal, dl. C. Lombroso a supus pe omul criminal la un examen minuţios şi conştiincios sub punctul de vedere anatomic, biologic şi psihologic, creînd astfel antropologia criminală, adică studiul omuluĭ criminal, care pînă la dînsul nu forma o ştiinţă. Fără să intru în amănunte şi în partea technică a studiuluĭ, pentru care ne lipseşte şi competinţa, voiŭ căuta să rezumez pe scurt opera celebruluĭ profesor de la Turin.

Dl. Lombroso începe opera sa «L'Uomo delinquente». arătînd aparenţa saŭ urmele delictuluĭ la organizmele inferioare, la plante şi

4) Revue philosophique (Theod. Ribot.) 1885 N le 6, 7 şi 8.
5) E. Ferri, Sociologia criminale, Torino, 1892, p 3 şi 4.

la animale. Ajungînd la om, dînsul susține că selbaticul, care să apropie maĭ mult de animale fizicește, de oare-ce el nu și-a ajuns deplina dezvoltare, să apropie de ele și moralicește. «Crima — zice dl. Lombroso, — la eĭ nu maĭ este o excepțiune, e o regulă aproape generală; de aceia ia nu e considerată ca o crimă de nimene, și la inceput ia să confundă cu celelalte acțiunĭ cele maĭ puțin criminale». [6])

Același lucru-l relevează și despre copil sub titlul *Nebunia morală și delictul la copiĭ*: «E un fapt scăpat din vedere poate la ceĭ maĭ mulțĭ dintre observatorĭ, tocmaĭ din cauza simplicitățiĭ și frequențiĭ sale, și abia pus în lumină acum, cu claritate de Moreau, Perez șiBain, că germeniĭ nebunieĭ morale și aĭ criminalitațiĭ să găsesc nu prin excepțiune, ci normalminte, în primiĭ anĭ aĭ omuluĭ, precum în fetus să găsesc constant oare-care forme care în adult sînt o monstruozitate». [7])

Prin urmare în organizmele inferioare: planta, animalul, sălbaticul, copilul, crima formează regula, în loc de a fi o excepțiune precum este la omul ajuns în deplina sa dezvoltare.

In urmă d. Lombroso trece la studiul omuluĭ criminal, făcînd anatomia patologică; antropometria, biologia și psihologia deliquentuluĭ. Această parte a opereĭ sale, adevărat monument de muncă pacientă, erudițiune și vederĭ ingenioase, e cel maĭ important studiŭ ce s-a publicat vre-odată asupra omuluĭ criminal sub raportul psiho-fiziologic.

Rezultatele și concluziunile, la care ajunge autorul să pot rezuma în următoarele puncte:

1) Există un ***criminal născut***, care are obliterațiunea simțimîntuluĭ moral. Criminalul născut nu să asamînă, ci e absolut identic cu ceia ce psihiatriĭ aŭ numit ***nebunul moral.*** Criminalul născut e un nebun moral; el este incorigibil.

2) Criminalul în general să distinge atît sub punctul de vedere fizic, cît și psihic și biologic, de omul normal: criminalul născut, maĭ mult; alte clase de criminalĭ, maĭ puțin. Sub punctul de vedere anatomic și fiziologic criminalul să distinge de omul normal, prin aceia că prezintă maĭ multe anomaliĭ organice de cît dînsul. D. Lombroso fixază la peste 40 % pe criminaliĭ care prezintă caracterele tipuluĭ criminal, adică una saŭ maĭ multe anomaliĭ somatice ca: prognatizmul, strabizmul, asimitria fețiĭ, gropița occipitală mezie, saŭ anomaliĭ biologice ca analgisia, tatuagiul, daltonizmul. mancinizmul etc. [8])

3) Criminalul prin semnele degenerative și alte anomaliĭ biologice distingîndu-se de omul normal, să asamînă cu omul sălbatic; prin urmare el este un tip atavistic.

«Atavizmul — zice dl. Lombroso — ca concluziune sub titlul

6) C. Lombroso, L'Uomo delinquente ed. IV, 1889, p. 29.
7) C. Lombroso, L'Uomo del. p. 95
8) C. Lombroso: L'uomo del T. I, p. 646

Atavizmul criminaluluĭ, rămîne unul din cele maĭ constante caractere ale criminalilor născuțĭ. Cine a percurs această carte, a putut să să convingă că multe din caracterele ce prezintă oamenĭ selbaticĭ, să întîlnesc chiar foarte des la aceștia». [9]

Dl. E. Ferri exprimă foarte fericit această idee într-o conferință asupra școaleĭ criminale pozitive ținută la universitatea din Neapole: «O continuă evoluțiune, transformă treptat umanitatea fără să sá oprească, dar nu toate rasele omeneștĭ și nu toțĭ indivizii uneĭ rase urmează pașiĭ acesteĭ evoluțiunĭ în mod isometric. Sînt uniĭ care merg înainte; alțiĭ care rămîn în urmă, și omul criminal rămîne în urmă relativ cu rasa civilă căreia-ĭ aparține, și reproduce astfel într-însa formele barbarieĭ primitive». [10]

In urma unor critice, dl. Lombrsso, chiar în I-iul congres de Antropologie criminală, care a avut loc în 1885 la Roma, fără să părăsască teoria origineĭ atavistice a crimeĭ, a modificat-o, susținînd că criminalitatea e o epilepsie larvată. «Nu sînt decît puține zile — zicea dînsul într-o polemică — de cînd am putut descoperi conexiunea între criminal și între epilepsia larvată». [11]

Așa că, după profesorul de la Turin, criminalul născut e un tip atavistic și în acelașĭ timp o ființă patologică, un nebun moral, făcînd parte din grupul epileptic. In ultima edițiune a «Omuluĭ criminal», dl. Lombroso, susține identitatea complectă a nebunuluĭ moral cu deliquentul născut, și în acelașĭ timp fuziunea criminaluluĭ născut cu epilepticul. Dar o serie norocită de circumstanțe — zice dînsul — și ajutorul unor distinșĭ colegĭ, mi-aŭ deschis drumul înainte în această problemă, arătîndu-mĭ in nebunul moral o varietate a deliruluĭ epileptoid. [12]

Ce vom zice despre teoriile d-luĭ Lombroso și despre școala la care aŭ dat naștere? Ele aŭ fost ridicate la cer de uniĭ, combătute cu multă asprime, pot zice cu pasiune de alțiĭ. Un savant de mare valoare, dl. Manouvrier, antropolog distins, nu s'a sfiit chiar de a califica în sinul congresuluĭ din Paris de *arlequin ideal* tipul criminal al d-luĭ Lombroso. Așa că savantul italian, i-a respuns nu fără drept cuvînt cu amărăciune că pentru dînsul n-a fost departe de la Capitoliu la rîpa Tarpeiană. [13] Unul dintre adversariĭ săĭ, căruia-ĭ fac un serviciŭ ne citîndu-ĭ numele, a crezut că face un calambur de bun gust zicînd că dl. Lombroso *pseudo-alienist* este cu adevĕrat alienat. Dl. G. Tarde, unul din ceĭ maĭ distinșĭ criminaliștĭ franceјĭ, prin știința și spiritul săŭ critic, de și maĭ delicat în formă; nu e maĭ puțin aspru și pasionat, în fond: «Meritul d-luĭ Lombroso — zice dînsul — este maĭ ales micșurat în ochiĭ no-

---

9) Lombroso, Ibidem p. 638.

10) E Ferri La scuola criminale positiv. Neapoli 1885 p. 30.

11) Lombroso, Ferri Garofalo și Fioretti Polemica in difesa della scuola criminale positiva. Bologna 1886 p. 12 și Actes du I-er congrès d'anthropologie criminelle. Rome 1886—1887 p. 231 și arm

12) Lombroso, L'Uomo del. T. I, p. 633.

13) Congresul de anthropologie criminală din Paris. Ședința din 13 Aug. 1891. Archives d'Anthrop. criminelle 1889, T. IV p. 541.

ştri prin această absenţă de metodă, prin această insuficienţă de critică, prin această complicaţiune dezordonată de fapte eterogene, prin această aplicare de a lua drept proba uneĭ regule o acumulaţiune de excepţiunĭ, în fine prin această precipitare nervoasă de judecare şi această obsesiune de ideĭ fixe, maĭ bine zis ideĭ filante, care să observă în toate scrierile sale, şi pe care impetuositatea sa răpitoare, bogăţia sa de ideĭ, şi ingeniositatea sa originală, nu ne poate să ne facă să le uităm. [14])

Sînt oare fundate aceste criticĭ? Tipul omuluĭ criminal există în realitate, saŭ numaĭ în închipuirea creatoruluĭ săŭ dl. Lombroso, şi a vre-o cîţĭ-va din discipuliĭ săĭ? Mă voiŭ feri de a intra în discuţiunea acestor chestiunĭ pentru un motiv foarte simplu: Eminentul profesor de la Turin, reprezintă în şcoala penală italiană elementul antropologic, şi opera sa este maĭ mult de domeniul ştiinţelor naturale decît al ştiinţeĭ dreptuluĭ.

Iar dacă nu voim să intrăm în discuţiune asupra anomaliilor psiho-fisiologice ale omuluĭ criminal, trebue însă să spunem că, teoria d-luĭ Lombroso este grav sdruncinată, aşa în cît pentru noĭ juriştiĭ, care nu putem să primim de cît rezultatele cîştigate ale ştiinţeĭ, tipul criminal rămîne încă o simplă ipoteză care are necesitate de nouă studiĭ confirmative. Dl. Brouardel zicea în şedinţa din 13 Aug. 1889 a congresuluĭ de Anthropologie criminală din Paris că consideră căutarea anomaliilor criminale ca iluzorie. [15])

Chiar în congresul de antropologie din Roma, dl. Dr. Benedict, profesor de nevropatologie la univ. din Viena zicea că nu e nicĭ just, nicĭ exact să să pretindă că trebue să să găsască totdeauna ceva anormal în individul criminal «fiind că faptul fiziologic este în parte productul fenomenelor moleculare, şi ştiinţa e încă prea departe de anatomia moleculelor şi de o fisiologie moleculară, maĭ ales asupra oamenilor viĭ». [16])

In congresul din Paris, dînsul mergea maĭ departe şi cu toate că e autorul unuĭ Manual de antropometrie cranio-cefalică [17]), declara că toate metoadele craniometrice arată maĭ mult diletantism decît rigoare ştiinţifică; de aceia ele nu aŭ dat decît rezultate arbitrare. Ce e maĭ mult, aceste semne sînt prea equivoce. Juriştiĭ — zicea dînsul — aŭ foarte mare dreptate să să ferească de prezenturile pe care le faceţĭ; d-voastră nu le aduceţĭ decît presupunerĭ.» [18]) Ilustrul fiziologist Moleschott, de şi amic şi admirator al d-luĭ Lombroso, a aprobat la rîndul săŭ reservele d-luĭ Benedict. [19])

Cînd savanţĭ de talia luĭ Moleschott, Brouardel, Benedict, Manouvrier, Topinard, etc., contestînd realitatea tipuluĭ criminal,

---

14) G. Tarde: La philosphie pénale, 2-ème éd. Lyon 1891 p. 47.
15) Archives d'anthrop. crimin. T. IV p. 544.
16) Actes du I-er Congrès etc. p 102.
17) Dr. M. Benedikt Manuel technique et pratique d'anthropométrie cranio-cephalique, tradujt par Dr. P. Kéraval Paris 1889.
18) Archives d'anthr. crimin. 1889 T. IV, p. 555.
19) Ibidem.

noĭ juriştiĭ nu maĭ putem să considerăm ca cîştigată pentru ştiinţă o asemenea teorie, şi să ne bazăm pe dînsa în concluziunile noastre.

O altă concluziune a d-luĭ Lombroso a fost foarte atacată. Identitatea crimeĭ cu nebunia morală, şi înrudirea lor cu epilepsia larvată a părut prea hazardată d-luĭ Moleschott, care nu s-a putut abţine de a-ĭ zice cînd a dezvoltat-o în congresul de antropol. criminală din Roma că *sboară prea mult* (il a la phrase ailée), şi qu'il a le tort de conclure en généralisant trop. [20])

Dl. Manouvrier la rîndul său a combătut atavizmul crimeĭ cu multă forţă de argumentaţiune şi nu cu puţină ironie. «Cu cît o causă e maĭ misterioasă — zice dînsul vorbind de atavizm — cu atît maĭ mult e cineva ispitit a-ĭ exagera valoarea făcînd să intervină orĭ de cîte orĭ este în încurcătură.... Nu să pot face raţionamente asupra uneĭ cauze de care nu să ştie nimic de cît numele; de aceia combaterea uneĭ interpretărĭ bazată pe atavizm este pe atît de grea pe cît afirmaţiunea este uşoară.» [21])

Dl. Proal de asemenea îşĭ rîde de dl. Lombroso, care caută a explica totul prin atavizm-duelul, juriul, dreptul de graţie, circumciziunea evreilor, pînă chiar şi rezistenţa ce să opune teoriilor sale. [23])

In fine dl. Tarde susţine că explicarea crimeĭ prin atavizm şi nebunia morală este contradictorie: «Nebunia — zice dînsul este un fruct al civilizaţiuneĭ, şi urmează progresul eĭ pînă la oare-care punct; ia e aproape necunoscută în clasele inculte, şi maĭ ales în populaţiile raselor inferioare. Dacă dar criminalul este un selbatic, nu poate să fie un nebun; de asemenea dacă e un nebun nu poate să fie selbatic. Dintre aceste două teze, trebue a alege una». [23])

In cît despre natura morbidă a crimeĭ, epilepsia larvată, criticiĭ aŭ observat d-luĭ Lombroso: 1) că nu toţĭ deliquenţiĭ sînt epilepticĭ saŭ epileptoizĭ —2) Epilepsia şi patologia în genere exclud atavismul, pentru că nu să poate pretinde că epilepsia saŭ o altă stare morbidă, e o întoarcere spre străbuniĭ noştri selbaticĭ saŭ preistoricĭ. Respunzînd la aceste criticĭ, dl. Lombroso, zice că, după dînsul, epilepsia departe de a exclude, include atavizmul, fiind că s-a observat deja de practicienĭ în epilepticĭ obiceiurĭ animalice. In volumul al II-lea al «Omuluĭ criminal» al căruĭ început e consacrat acesteĭ chestiunĭ, dînsul zice: «De sigur că pentru cine nu vede în epilepsie de cît accesul convulsiv saŭ equivalentul psihic, saŭ cel puţin *absenţele* saŭ ameţelele, această identificaţiune va părea cel maĭ absurd lucru din lume; dar lucrul nu maĭ e aşa dacă reuşim să cuprindem cu o singură căutătură de ochiŭ nu numaĭ epifenomenele maĭ vădite ale vieţeĭ acestor indivizĭ, ci şi

---

20) Actes du congrès p. 278.

21) Revue mensuelle de l'École d'anthropologie de Paris. Paris 1891. No. 32.

22) L. Proal. Le crime et la peine. Paris 1892 p. 80 şi 81.

23) C. Tarde. La criminalité comparée Paris 1886 p. 36 –37 — Lombroso. L'uomo deliquente. 1889, T. I p. 635 şi T. II p. 2 şi 108; Confr. Actes du Congrès de Rome p. 232 şi urm.; O apărare în treacăt şi confuză a atavizmuluĭ înrudit cu epilepsia în Ferri, Sociologia criminale, Torino, 1892, p. 127.

celelalte caractere secundare, a căror totalitate constituește ceia ce voĭ numi tipul epileptic. Aci vom găsi reunite toate trăsăturile nebunuluĭ moral și al criminaluluĭ născut.

Așa dar și această a doua conclusiune a d-luĭ Lombroso, departe de a fi un punct cîștigat în știință, e o problemă foarte discutată și foarte discutabilă.

* * *

Ce maĭ rămîne din teoriile d-luĭ Lombroso? Să pare că nimic saŭ maĭ nimic. In adevăr din cele treĭ concluziunĭ care rezultă din «L'Uomo delinquente», numaĭ prima, că există criminalĭ născuţĭ și prin urmare incorigibilĭ, este admisă astăzĭ maĭ de toate persoanele care aŭ făcut studiĭ serioase asupra omuluĭ criminal. Și încă, chiar acest punct este întru cît-va contestat de criticiĭ francejĭ. S'ar părea dar că șeful scoaleĭ penale italiene a adus foarte puţin material la construirea nouluĭ edificiŭ, ba chiar că i-a făcut maĭ mult reŭ decît bine, fiind că l-a construit pe niște baze nesolide, ceia ce-l va face să să dărîme; în orĭ-ce caz ĭĭ vor strica reputaţiunea. Să pare, zic, că scoala pozitivistă penală lovită în capul săŭ autorizat și în principiile sale fundamentale, va cădea cu același zgomot și repeziciune cu care s-a construit, dacă nu este chiar căzută.

Eĭ bine! această credinţă, orĭcît ar fi de răspîndită în mulţimea publiculuĭ și chiar în uniĭ din oameniĭ de știinţă care n-aŭ aprofundat chestiunea, nu e maĭ puţin o eroare, o eroare pe atît de mare, pe cît e de sigură.

In adevăr, dacă concluziunile d-luĭ Lombroso, nu sînt dupre cum am spus un *adevăr cîștigat* pentru știinţă, pe care să să poată cineva baza, nu e însă maĭ puţin adevărat că discuţiunea nu este închisă asupra lor, și nimenĭ nu poate afirma cu siguranţă că ele sînt erorĭ. Știŭ bine că dl. Tarde consideră discuţiunea ca închisă cel puţin în ceia ce privește *tipul criminal*. Vorbind de congresul de antropologie criminală din Paris (1889) în care «une large part a été usurpée par la critique des hypothèses de Lombroso», A. Tarde zice: «dar nu trebue să ne pară răŭ în definitiv, dacă, cum a crezut majoritatea învăţaţilor care aŭ luat parte la aceste ședinţĭ, pretinsul tip criminal a eșit foarte stropșit, saŭ maĭ bine redus în stare de fantomă pe cale de a leșina. O știinţă în naștere încă, trebue să considere ca un cîștig perderea himerelor, care ar fi putut să o rătăcească la începutul săŭ. Ar fi timpul de a înlocui umbrele prin corpurĭ, conjecturile prin certitudinĭ». [24]) Insă critica d-luĭ Tarde e pasionată și nedreaptă. Că e pasionată o arată însușĭ limbajul săŭ, care ar fi maĭ potrivit într-o polemică de cît într-o critică. De la primele sale criticĭ, pe care le-a făcut școaleĭ penale italiene, pînă la cele din urmă dl. Tarde, pe a-

---

24) G. Tharde. Philos. pen. 1891 p. 49—50.

tît de bun francez, pe cît e de eminent critic, n-a scăpat nicĭ o ocaziune de a-şĭ arăta puterea ironieĭ sale, în contra aceşteĭ şcoale. probabil pentru că ia a avut nenorocirea să să nască în Italia, şi nu în Franţia. [25]) Găsesc că eminentul critic fracez e prea şovinist şi face răŭ că amestecă patriotizmul în stiinţă, pînă într-atît în cît vorbind de progresele Germanieĭ, în Filozofia sa penală, exclamă: *l'Allemagne hélas*! [26]) Franţia nu are drept să fie geloasă de nimene; să să consacre geniile sale maĭ mult ştiinţeĭ şi maĭ puţin luptelor politice sterpe, să să decidă această ţară să facă maĭ puţină politică, şi încă ce politică! şi maĭ multă ştiinţă şi gospodărie, şi Franţia va fi totdeauna cea dintîĭ ţară a lumeĭ.

Dar să revin la critica d-luĭ Tarde, care am spus-o că este pasionată şi nedreaptă.

Probă că dînsul să înşală cînd crede că în congresul din Paris a făcut înmormîntarea tipuluĭ criminal, este că acel congres în ultima sa şedinţă, după propunerea d-luĭ Garofalo a însărcinat o comisiune compusă din d-niĭ Brouardel, Manouvrier, Lacassagne, Van Hanel, Benedict, Lombroso, Molesschott şi Jarel, ca să facă o serie de observaţiunĭ comparative între cel puţin 100 de criminalĭ viĭ, din care a 3-a parte asasinĭ, a 3-a parte violenţĭ şi a 3-a parte hoţĭ, şi 100 de oamenĭ oneştĭ, cu antecedente cunoscute. [27])

Aceasta probeză că dacă tipul criminal nu este admis în ştiinţă, falşitatea luĭ nu este încă probată şi discuţiunea e încă deschisă. Ca să mă servesc de o formulă juridică, hotărîrea nu este încă dată, cum are aerul de a pretinde dl. Tarde; ne aflăm încă în perioada instructorie, congresul a făcut un jurnal preparator, nu a dat o sentinţă definitivă. Pe lingă aceasta trebue să mărturisesc că, în urma puterniceĭ apărărĭ a tipuluĭ criminal de dl. E. Ferri în opera sa decurînd apărută «Sociologia criminala», cineva capătă îndoiala, dacă nu convingere de existenţa tipuluĭ criminal. Inainte de a rezuma în scurt apărarea tipuluĭ criminal de dl. Ferri, observ că dînsul de şi este un jurist, însă s-a ocupat singur, a făcut cercetărĭ personale de antropologie criminală. Maĭ întîĭ sub punctul de vedere practic, dînsul arată că a făcut experienţĭ de recunoaşterea diferitelor clase de criminalĭ, împreună cu Dr. Benedict în penitenciaru din Roma. Dl. Ferri arată că pe cînd făcea studiul a 700 de soldaţĭ, în confruntare cu 700 deliquenţĭ, a recunoscut un soldat care avea tipul deliquentuluĭ născut, mandibule enorme, mare dezvoltare a tîmplelor, privirea răce şi feroce, şi că făcîndui-se în urmă cercetări, s-a recunoscut că era un omorîtor «şi după aceasta — zice dînsul—să vină criticiĭ, care nu aŭ studiat nicĭ-odată caracterul unuĭ criminal, să ne spue silogizind că antropologia criminală nu are fundament».

Tipul criminal rezultă, după profesorul de la Pisa, dintr-o totalitate de caractere organice şi maĭ cu samă din liniile şi expre-

---

25) A să vedea între altele: Etudes pénales et sociales. Lyon 1892 p. 273 şi 274.

26) Philosophie pénale 2-ème ed. p. 57.

27) Archives d'anthrop. crimin. IV p. 584.

siunea fizionomieĭ, în care să disting ochiĭ şi mandibulele. S-a obiectat că nu poate să existe un tip criminal de oare-ce el nu să observă, după însuşĭ dl. Lombroso, de cît la 40 % din totalitatea criminalilor. Aci este un equivoc care provine din cauză că s-aŭ examinat şi deliquenţĭ de ocaziune, care nu prezintă tipul criminal, saŭ cel puţin îl prezintă foarte atenuat. Dar dacă s-ar examina 100 de asasinĭ născuţĭ, şi 100 de furĭ, tipul criminal al omiciduluĭ s-ar găsi aproape fără excepţiune în primiĭ şi nicĭ-odată în ceĭ din urmă, afară dacă eĭ ar fi tîlharĭ. Chiar dl. Lombroso a căzut în această eroare, şi încet, încet a făcut distincţiune criminalilor în diferite categoriĭ.

In cele din urmă dînsul are un argument de fapt pe care zice că-l va repeta totdeauna contra tuturor adversarilor antropologieĭ criminale, şi care prin sine singur e răspunsul hotăritor a tuturor acestor critice de biuroŭ. «Faptul e acesta: că noĭ în carcere şi monicomiĭ, cel puţin, ştim din caracterele somatice, maĭ cu samă în cazurile cele maĭ însemnate, să separăm pe omicidiul născut, criminalul sîngeros de restul criminalilor, dupre datele pe care le-am arătat în altă carte, nu silogisînd, ci studiind unul cu unul 1711 indivizĭ sănătoşĭ, nebunĭ şi criminalĭ. Şi, pentru mine, pozitivist, acest fapt singur valorează cît 100 de volume silogistice ale criticilor noştri şi ajunge spre a proba veritatea antropologieĭ criminale şi a tipuluĭ criminal». [28])

In alt loc dînsul zice că dacă într-un singur caz dintr-o mie să poate recunoaşte un omicidiŭ recunoscut, bazindu-se pe caracterele fizionomice şi cranice, e de ajuns acest fapt singur, în contra orĭ-căreĭ arguţiĭ critice făcută la biuroŭ.

«Eĭ bine,—zice dinsul,—repet că aceste experimente eŭ sînt gata a le face de cîte orĭ să va voi, şi aceasta cred că va fi argumentul cel maĭ convingător». [29])

In faţa acestor afirmaţiunĭ atît de categorice, să ne deie voe dl. Tarde, şi alţĭ criticĭ *de tavolino*, ca cel puţin să ne îndoim asupra neexistenţiĭ tipuluĭ criminal.

(Va urma).

---

28) E. Ferri. Sociologia criminală, p. 79.
29) Ibid. p. 109.

Lazăr Şaineanu

Importanța antropologică a basmelor.

De cînd frații Grimm aŭ dat impulsul pentru adunarea poveștilor populare, colecțiunile de basme aŭ sporit continuŭ și astă-zĭ maĭ că nu există popor, care să nu fi dat contigentul săŭ de materiale folklorice. Nu numaĭ popoarele europene, dar Chinejĭ și Japonejĭ, Hotentoțĭ și Eskimoșĭ, Americanĭ și Australienĭ aŭ fost explorațĭ sub raportul tradițional.

Și lucrŭ remarcabil!

Analogiile mistice cele maĭ izbitoare, incidentele miraculoase cele maĭ caracteristice aŭ eșit la iveală în basmele unor popoare, cari n-aŭ venit nicĭodată în contact unele cu altele. In acest mod basme cunoscute antichitățiĭ clasice, ca Amor și Psyche, orĭ mitul luĭ Polifem, s-aŭ putut regăsi la popoare independente în timp și în spațiŭ.

Asemenea coincidențe nu pot proveni decit de la un mod general de a vedea și simți lucrurile, de la natura umană, care, sub toate climele, rămîne esențial aceiașĭ. Identitatea amănuntelor indispensabile să datorește dar uneĭ necesitățĭ psihologice: pretutindenea oameniĭ, pe aceiașĭ treaptă de cultură, văd prin aceiașĭ prismă unele fenomene și ast-fel să esplică și unele credințe, respîndite pe întreaga suprafață a globuluĭ.

Acum un secol unul din ceĭ maĭ adîncĭ cugetătorĭ aĭ Italiceĭ, Giambattista Vico, enunțase acest principiŭ de universalitate a natureĭ umane: «*La mente umana e naturalmente portata a dilettarsi dell' Uniforme. Idee uniformi natte appo intieri popoli tra essi loro*

non consciuti, debbon avere un motivo commune di vero». Și stabilise în acelaș timp legea de progresiune inversă, între imaginațiune și rațiune: «*La fantasia tanto è più robusta, quanto è più debole il raziocinio* [1]).

Rolul preponderent al fantaziei în cugetarea sălbaticului ne explică, cum e plecat a crede toate și cum nimica nu-i pare absurd. El împărtășește cu copilul pornirea de a înzestra lucrurile cu simțiri și pasiuni, în neputința de a înțelege acțiunea și mișcarea fără voință și consciință. Pentru omul primitiv nimica nu există în stare inertă, totul e plin de viață.

Chiar pentru un popor atît de înaintat în cultură ca Grecii antici un prisos de viață circula în toată creațiunea și sub pașii sprintenei lor imaginațiuni totul arăta urma unei divinități: soarele nu era pentru ei — precum nu-i nici pentru poporul nostru — o masă inertă de foc, ci maiestosul Helios ce-și mînă zilnic caii săi focoși pe bolta cerească. «Aceste piscuri le umpleaŭ orcadele, o driadă muria cu fie-care arbore, și din urmele drăgălașelor naiade țîșnea spuma argintie a torentelor. Acel dafin implora odinioară ajutor, fiica lui Tantal tace în această stîncă, jalea Syringei răsună din acea trestie și durerea Philomelei din acea dumbravă» [2]).

Animizmul devine ast-fel factorul creator al mitologiilor și superstițiunilor: el identifică natura umană cu cea animală, admițînd conform metempsicosei, tranzițiunea sufletului omenesc în animale și supraviețuirea-i în plante și această continuitate vitală a individului formează unul din motivele cele mai poetice în cîntece și basme.

Dragostea iubiților nenorociți nu moare odată cu dînșii și din mormintele lor răsar, ca martorul supraviețuitor al nestrămutatei lor afecțiuni, doi arbori, cari își împreună ramurile:

Iar din el, frate, a eșit
Un brad verde cetinat,
Pe biserică plecat.
Și din ia o viișoară,
Inflorită mlădioară,
Ce din zori și pănă-n seară
Pe biserică s'a 'ntins
Și cu bradul s-aŭ cuprins [3]).

1). *Scienza Nova*. Firenze, 1847, p. 48, 53, 55.
2). Schiller „Zeii Greciei".
3). Alexandri, *Poesiĭ populare* p. 20—24: „Inelul și Năframa".

Tot ast-fel în basme, din cadavrele copiilor ucişĭ răsar doĭ mîndri brazĭ, carĭ, ca marturĭ muţĭ aĭ nelegiuiriĭ săvîrşite, umplu de nelinişte şi groază inimele ucigaşilor.

Animalele n-aŭ chipul şi graiul omenesc, dar ele pot căpăta şi unul şi altul, fără a-şĭ perde individualitatea lor. Omul natureĭ convorbeşte cu vitele ca şi cum ar fi oamenĭ, şi Indianul din America de Nord discută cu calul parc-ar fi o ființă. Ursul poate lua figura omenească şi chiar unire sexuală între om şi animalele inferioare nu-ĭ exclusă [4]).

Animizmul nu să mulţumeşte numaĭ a identifica pe om cu animalul, dar el însufleţeşte arboriĭ şi plantele, şi chiar natura moartă înviază şi respiră: munţĭ, izvoare şi pădurĭ sunt toate locuite de spirite, de zeĭ şi zîne.

Lumea cerească nu-ĭ deosebită de cea pămîntească şi tendinţa de personificare universală ne înfăţişează soarele şi luna ca fiinţe omeneştĭ, oare-cum ca flăcăŭ şi fată, ca soră şi frate, cari să iubesc (după cum în mitologia greacă luna să îndrăgeşte de Endymion) şi spre a scăpa de incest, rămîn de a-pururea despărţiţĭ:

Zi şi noapte plinĭ de dor,
Arşĭ de foc nestingător,
Vecînic să vă alungaţĭ,
Cerul să cutreeraţĭ,
Lumile să luminaţĭ [5]).

După un basm muntean, Luceafărul de ziuă a fost odinioară Busuioc fiul împăratuluĭ şi luceafărul de noapte Siminoc, fiul roabeĭ, a căror naştere minunată să făcu în acelaş timp şi cît fură în viaţă, trăiră în cea maĭ strînsă frăţie [6]).

Fenomenele fizice, ca vîntul, viforul şi gerul, duc o viaţă întru toate asemenea omuluĭ: ele vorbesc, mănîncă, să căsătoresc şi aŭ copiĭ. In basmul muntean «Omul de piatră», să face ast-fel portretul vîntuluĭ de primă-vară: «Un flăcăŭ frumos cu părul lung de aur, cu aripĭ de argint şi cu un băţ în mînă împletit cu tot felul de erburĭ şi florĭ. Cum întră în casă, zice măseĭ: «Mamă, mie-mĭ miroase a om de pe tărîmul celă-lalt....»

Şi cînd voinicul să întoarce cu isprava făcută «iată că să

4). Tylor, *Civilisation primitive*. Paris, 1876—78, vol. I, 330, 483 şi 543; vol. II, p. 305.
5). Alexandri *Poesiĭ populare*, p. 27—31. Soarele şi luna.
6). Ispirescu, *Basme*, p. 380—386.

intîlnește cu 3 inșĭ. Pasă-mi-te era Vîntul, Căldura și Gerul. El ișĭ luă căciula din cap și cu multă plecăciune: «Noroc bun să dea D-ḑeŭ nea Vîntule!» «Cale bună, dragul meŭ», iĭ răspunse vîntul.

Un factor mitopeic de prima ordine este și *visul*, care tinde a da proporțiunĭ colosale lucrurilor neînsemnate, ce le țese și împletește în chipurile cele maĭ variate, și produce acele combinațiunĭ fantastice atît de analoage fenomenelor miraculoase din basme.

Poetul roman revarsă tezaure de poezie, cînd descrie palatul *Somnuluĭ*, unde locuește împăratul viselor, într-o peșteră adîncă în coasta unuĭ munte din țara Cimerienilor, înconjurat de ceață și cufundat în adîncă tăcere. In fundul peștereĭ curge cu șoapte somnoroase rîul Lethe; iar la intrare cresc macul și erburile, adormitoare, pe care noaptea le soarbe și le respîndește pe pămînt odată cu umbrele sale. Pe un pat de abanos odihnesc, în puf moale, membrele lîncede ale zeuluĭ și împrejuru-ĭ zac Visele cu forme deșerte tot atît de numeroase ca spicele toamneĭ, ca frunzele pădureĭ saŭ ca nisipul de pe țărmurile măriĭ . . . .

Somnul are o mie de copiĭ și printre eĭ *Morfeŭ* poate lua chipul orĭ-căruĭ muritor. Nimenĭ n-ar ști să imiteze maĭ bine ca dînsul și umbletul și fața și glasul și portul și chiar vorbele cele maĭ obicinuite: dar el nu poate imita de cît pe oamenĭ. Un altul ia chipul de fiară, de pasere, de șarpe cu lungĭ încolăcirĭ. Un al treilea, *Phantasos*, să preface în pămînt, în piatră, în apă, în lemn: el imitează lucrurile neînsuflețite.... [7])

Iată aci unul din elementele fundamentale ale basmelor, *metamorfosele*, atît de dese în mitologia clasică și în poveștile populare și care reprezintă toate domeniile natureĭ într-o continuă mobilitate. Teoria acestor transformărĭ, ale căror aspecte multiple constitue fondul opereĭ luĭ Ovidiu, poetul o expune ast-fel, conform sistemeĭ luĭ Pitagora:

«Totul să schimbă, nimic nu piere; spiritul rătăcește din loc în loc și însuflețește toate corpurile: el întră din om în animal și din animal în om, dar nu moare nicĭ-odată. Intocmaĭ ca ceara moale, ce primește miĭ de forme și sub acele forme variate ră-

7). Ovidiu, *Metam.* XI, 635—645.

mâne totdeauna aceiaşĭ, tot sufletul rămîne acelaş în toate colindările sale sub forme diferite şi în corpurĭ diferite» [8]).

Această credinţă în *metempsicosă*, transmigraţiunea sufletelor, pe care o găsim de o potrivă în India şi în Egipet precum şi la popoarele indigene din Africa şi America [9]), a fost asemenea un factor însemnat în plăzmuirea poveştilor, a căror realitate e ast-fel motivată prin seria de transformărĭ perpetue. Cel maĭ vechiŭ basm egiptean («Ceĭ doĭ fraţĭ») să întemeiază pe această credinţă a metempsicoseĭ, a căreĭ urmă le regăsim chiar într-un fragment din poema filosofică «Despre natură» a luĭ Empedocle (sec. V a. Cr.): «E o lege a Anangheĭ, un decret străvechiŭ al zeilor, decret etern şi întărit cu jurăminte solemne. Dacă vre unul dintre demonĭ, carĭ aŭ primit o vieaţă lungă, a pîngărit, din rătăcire, membrele sale cu sînge saŭ a jurat strîmb, el e alungat departe de zeĭ în timp de 30,000 de anĭ şi el naşte succesiv în corpurĭ de diferite speciĭ, cutreierînd una după alta căile anevoioase ale vieţiĭ. Astfel eu însu-mĭ astăzĭ sînt un fugar rătăcind departe de zeĭ, sclavul Discordieĭ furioase. ***Am fost deja băiat, fată, arbore, pasere şi peşte mut în mare*** [10]).

Tipul clasic al metamorfoselor e ***Proteu***, dumnezeescul fiŭ al luĭ Neptun, care a primit darul de a putea îmbrăca orĭ-ce formă: cînd a unuĭ flăcău, cînd a unuĭ leŭ saŭ mistreţ furios, cînd a unuĭ şarpe saŭ taur; cînd a unuĭ arbore saŭ stîncĭ şi cînd a uneĭ ape saŭ flacărĭ mistuitoare [11]).

Despre dînsul ne povesteşte străvechiul poet: «Umblă pe aicĭ un bătrân de mare, care spune adevărul, nemuritorul Proteŭ Egipteanul, care cunoaşte adîncimile măriĭ întregĭ şi este sluga luĭ Poseidon.... Şi să va încerca să să prefacă în toate lighioaiele, cîte să nasc pe pămînt şi în apă şi în foc cumplit arzător.... Bătrînul nu-şĭ uită vicleanul meşteşug, ci în adevăr întîiŭ şi întîiŭ să făcu leŭ cu frumoasă barbă, iar pe urmă balaur şi pardos şi mare porc sălbatic; să făcea şi apă umedă şi copac cu frunzele în sus....» [12]).

---

8). Ovidiu, *Metam.* XV, 165—172.
9). Tylor, op. cit. vol. II, p. 3—21.
10). Mullach, *Fragmenta philosophorum graecorum* ed. Didof, tom. I, fragmentul *Περὶ φύσεος* (v. 1—12).
11). Ovidiŭ, *Metam.* VIII, 672—677.
12). Odyssea IV, 351—370 (traducerea după Caragiani); cf. şi Virgiliŭ, *Geor-*

Visele joacă un rol însemnat şi-n basmele noastre. In povestea bănăţeană «Roş-Impărat şi Alb-Impărat» împăratul discută cu învăţaţii despre adîncimea viselor şi fie-sa scapă în două rînduri împărăţia de primejdie cu visele eĭ «carĭ negreşit vin de la D-zeŭ». Visul nu-ĭ în poveştĭ decît un antemergător al realităţiĭ viitoare [13].

Ast-fel este interesantul basm muntean, întitulat «Visul», care a fost analisat de d. Hasdeŭ [14]. Prin caracterul săŭ profetic el aduce aminte de un alt vis raportat de Cicerone [15] şi considerat de oratorul roman ca o pură inspiraţiune divină («Quid hoc somnio dici potest divinius!»). Ca tipul unor asemenea vise să poate considera episodul biblic relativ la Iosif, care tălmăceşte diferitele sale vise cu soarele, luna şi cele unsprezece stele saŭ cu vacile grase şi vacile slabe. Iar despre vise în genere să pot repeta cuvintele înţelepteĭ Penelope: «Cît despre vise, ele sînt îndoelnice, şovăitoare şi niciĭ nu să cam împlinesc toate oamenilor; că sînt două felurĭ de porţĭ pentru visele cele fără de fire: unele sînt făcute de corn, iar celealte de fildeş. Cari dar dintre ele vin prin fildeşul cel pilit, acestea înşală aducînd vorbe neîmplinite; iar cari es prin cornul cel cioplit, acestea să împlinesc cu adevărat, cînd le vede vr-unul dintre muritorĭ....» [16].

Şi precum omul din popor crede în vise, tot ast-fel el este dispus a da crezămînt basmelor, cari capătă în închipuirea-ĭ aparenţa realităţiĭ saŭ cel puţin a uneĭ posibilităţĭ dintr-o lume de mult trecută.

Am rugat pe unul dintre buniĭ noştri scriitorĭ de basme să-mĭ descrie starea psihologică a povestitoruluĭ săŭ, interesul şi emoţiunile sale în cursul naraţiuniĭ, participarea sa instinctivă la momentele tragice şi comice ale povestireĭ spre a putea constata ast-fel, pînă la ce grad omul din popor îşĭ asimilează elementul fantastic şi-ĭ dă caracterul realităţiĭ. Şi iată ce-mĭ comunică în această privinţă d. Dum. Stăncescu.

---

gice IV, 387—450. Proteul roman este *Vertumnus*, despre care vezĭ Ovidiŭ *Metam.* XIV, 640—682.

13). Vezĭ Schott, *Wallachische Märchen*, No. 9; Ispirescu, p. 380, şi Fundescu, p. 55, 73.

14). Hasdeŭ, *Etim. magnum Rom.* s. v. basm.

15). Cicero, *De divinatione* I, 27.

16). Odyssea XIX, 560—568.

«Dintre toţĭ ceĭ de la carĭ am cules basme, figura cea maĭ originală e *Ioniţă a luĭ Radu Cojocaru*. Tatăl său fusese pădurar la tatăl mamiĭ, care stăpînea pînă acum cîţĭ-va anĭ moşia Chirculeştĭ din Vlaşca. Acolo m-am împrietenit cu el, de cînd eram mic copil.

«A trecut vreme pînă să încep a scrie basme. Atuncĭ ducîndu-mĕ o dată la ţară, m-am repezit la Ioniţă şi i-am zis să-mĭ spue ce ştie. N-a făcut nazurĭ, mi-a răspuns că ştie şi că-mĭ spune.

«Parcă-l aud începînd:

«A fost o dată, cucoane Mitică,

„Cînd scria musca pe perete
„Maĭ minciunos cine n-o crede....

«A fost un popă şi o preuteasă; preoteasa cică ar fi avut stem de frumoasă ce era, şi fie-sa—c-aveaŭ o fată—era leită poleită mă-sa....

«Şi urma basmul rar spus, frumos, dînd Ioniţă calificative potrivite cu situaţiile, zicînd: «hoţul de popă înjurîndu-l une-orĭ, cînd ĭĭ să părea luĭ, înduioşat parcă cu cîte un «biată», cu cîte «ia săraca, ce era să facă ca o muere slabă ce era?...» De vorbea de vre-un smeŭ orĭ de altă dihanie urîtă, încrunta sprîncenile şi spuma cu vorba, cu figura, cu gesturĭ une orĭ, *trăia* parcă groază personajiile ce să aflaŭ, în poveste, faţă cu spurcăciunea.

«In ce privesce felul luĭ *de a trăi* ce spunea, îmĭ aduc aminte de un basm, ce-mi povestea o dată, în care personajiile eraŭ animale şi pe care nu l-am putut scrie fiind afară din cale trivial. La un loc era o vulpe, pe care o ţinea în puterea luĭ un lup, şi care, ca să scape, îl sperie cu un urs, ce s-ar fi aflat la spatele luĭ. Lupul neputîndu-se întoarce să vază, o luase la fugă, iar vulpea ţipa la el:

— Păzea, păzea, lupule .... ha .... ha .... ha! te-a prins, vaĭ de capul tăŭ ....

«Ioniţă mima scena, făcea un haz de frica lupuluĭ, striga cu vulpea şi sfîrşea basmul rîzînd de păcăleala celuĭ păcălit».

Aci avem a face cu un bărbat şi totuşĭ el trăieşte cu personajiile basmelor sale. Să înţelege că elementul emoţional va fi mult maĭ puternic la femee şi maĭ ales la femeia în vrîstă, la babe şi la bunicĭ. Din nenorocire, acest izvor atăt de fecund al imaginaţiuniĭ populare, din carĭ aŭ sleit cu prisos un Grimm şi un Pitré, a rămas la noĭ aproape neexploatat. De aceia mă voiŭ mărgini a adăuga la profilul băsmaşuluĭ romîn, portretul povestitoareĭ siciliene, a Palermitaneĭ *Agatuzza Messia*, aşa cum a fost creionat de Pitré.

La Messia (aşa să numia povestitoarea) era o femee înain-

tată în vrîstă, care învățase din copilărie de la o bunică a eĭ o sumă de basme, care bunică le știa de la o străbunică și aceasta de la un strămoș. Ia nu știa carte, dar avea o memorie excelentă și povestea într-o limbă atît de nimerită, în cît punea în uimire pe cărturarĭ. In fie-care zi, iarna și vara, după ce să întorcea de la biserică—căcĭ era foarte evlavioasă—să apuca de povestit. «Ia știa miĭ de basme și nu uitase nici unul. Le spunea toate cu grație, vervă, căldură și expresiunea ce avea la 20 de anĭ. Era o mimică uimitoare, o mișcare continuă din ochĭ, din brațe, din picioare, din întreaga-ĭ ființă, o schimbare perpetuă de atitudinĭ o necurmată agitațiune a corpuluĭ, care să pleca, să înălța, colinda prin odaie, s-așternea maĭ maĭ la pămînt saŭ sălta parc-ar fi vrut să zboare. Voacea-ĭ lua toate tonurile, percurgea toate gamele, cînd dulce și gravă, cînd domol și solemn saŭ repede și găfîind; cînd înduioșată și înspăimîntată, cînd vibrătoare și veselă ca un hohot de rîs. Ia să pricepea maĭ ales să împrumute toate accentele, toate întonațiile personajiilor sale [17]).

Basmele, prin coprinsul lor în parte comun întregeĭ omenirĭ, prin fondul lor antropologic, conțin o parte însemnată a credințelor umanitățiĭ primitive. Cercetările antropologice aŭ dovedit, că multe din credințele și obiceiurile sălbaticilor modernĭ să regăsesc în miturĭ și poveștĭ; de asemenea că trăsăturile fantastice și absurde dintr-însele aparțin uneĭ stărĭ mintale ce le consideră ca reale și normale.

Ast-fel să regăsesc în basme urme de antropofagie (Soarele însu-șĭ e un uriaș antropofag); de incest și pruncuciderĭ. Intîlnim în visele și credințele străvechĭ ca niște ecourĭ dintr-o lume de mult dispărută. Ast-fel credința universală despre puterea monștrilor asupra corpurilor cereștĭ, asupra soareluĭ și luneĭ, pe care le pot fura saŭ mînca, producînd eclipse, o conține basmul muntean «Greuceanu», care începe cu aceste cuvinte: «In zilele împăratuluĭ Roș, Zmeiĭ furaseră soarele și luna de pe cer....» și eroul aflînd că monștriĭ le ascunseră într-o culă din Codrul Verde, pătrunde acolo și «luâ în mîna dreaptă soarele și în cea stîngă luna, le aruncă pe cer și să bucură cu bucurie mare» [18]).

---

17). Pitré, *Fiabe, novelle e racconti siciliani*, vol I, prefața și Marc Monnier, *Les contes populaires en Italie*, Paris, 1880 p. 7.
18). Ispirescu, p. 218 și 224; cf. Tylor I, 353 și 376.

Credinţa antropologică în *farmece* şi vrăjĭ, de unde rezultă Doomorfismul fiinţelor umane ca pedeapsă pentru nesupunere saŭ răzbunare (prefacerea femeiĭ în gheonoae şi în scorpie. a omuluĭ în urs; saŭ osîndirea nemeritată de a purta un inveliş animal (de şarpe, porc, bufniţă, etc.), dar aceasta numaĭ pentru un termen hotărît, cînd să sfarmă farmecele şi fiinţa revine la starea-ĭ anterioară.

O adormire provizorie saŭ o *letargie* seculară nu numaĭ a împăratuluĭ şi a curţiĭ sale, dar chiar şi a întregeĭ ţărĭ, să datoreşte maĭ mult fatalităţiĭ; dar în puterea vrăjitoruluĭ stă iarăşĭ de a petrifica fiinţele animale saŭ umane, după care urmează o înviere inevitabilă a eroulŭ, operată obicĭnuit prin apa vie saŭ maĭ rar cu ajutorul sîngeluĭ, care funcţionează în basme ca un fel de remediŭ universal.

Dintre culorĭ cea *roşie*, culoarea sîngeluĭ, joacă în basme un rol demoniac. Diavolul însuşĭ să înfăţişează sub chipul unuĭ *om roş* şi el locueşte în *Dealu-roş*[19]).

De aceia *omul roş* e privit de popor ca o piază rea, ca o mare primejdie. In povestea «Harap-Alb» de Creangă: «Ţine minte sfatul ce-ţĭ daŭ; în călătoria ta o să aĭ trebuinţă şi de răĭ şi de bunĭ, dar să te fereştĭ de *omul roş*, iar maĭ ales de cel spîn cît iĭ putea, să n-aĭ a face cu dînşiĭ, căcĭ sînt foarte şugubeţĭ».

Acelaşĭ lucru într-o superstiţiune din Moldova: «De *om roş* spîn şi însemnat (chior, ciunt etc.) să te ferescĭ, că-ĭ buclucaş[20]).

Impăratul, care poartă în poveştĭ acest epitet demoniac, e caracterizat ca cel maĭ crunt tiran al timpuluĭ săŭ în opoziţiune cu *Alb-Impărat*, reprezentantul popular al blîndeţiĭ şi al dreptăţiĭ. «Uniĭ spuneaŭ—zice Creangă în povestea citată că *Impăratul-Roş* avînd inima haină, nu să maĭ sătura de a vărsa sînge omenesc.. »

In timpul acestuĭ Impărat să petrece lucrurĭ afară din cale: zmeiĭ fură soarele şi luna[21]), Ca şi demonul, Roş-Impărat afecţionează enigmele şi ameninţă cu peire pe protivnicul săŭ, de nu va fi în stare să le deslege[22]). In slujba sa staŭ monştri infernalĭ ca *Jumătate-de-om*, care moare şi inviază în acelaşĭ timp, şi pe dînsul împăratul îl avea cel maĭ puternic în curtea şi în oştirea sa[23]).

19). Ispirescu „Mâzărel Impărat“ şi Sbiera „Dealu-Roş“.
20). *Şezătoarea*, An. II, p. 65.
21). Ispirescu, *Basme*, No. 31.
22). Schott, *Wallachische Märchen*, No. 9.
23). Fundescu, *Basme*, No. 3.

Fata cu *urechia roșă* moartă fiind, să ridică la mezul nopțiĭ din coșciug cu un rît ca de porc și amenință pe paznicul eĭ [24]).

Cu un cuvînt, *roșul* nu-ĭ lucru curat, e un sem răŭ, e o piază rea, și omul cu *părul roș* trebue evitat: «Băiatul auzise încă de maĭ înainte, că oameniĭ ceĭ *însemnațĭ*, precum orbiĭ, chioriĭ, ciunțiĭ, șchiopiĭ, stîngaciĭ, spîniĭ, ceĭ cîte cu un ochiŭ alb și altul negru, cîte cu o musteață albă și una neagră saŭ *roșă*, și ceĭ cu *barbă roșă* ca para foculuĭ iar cu părul capuluĭ negru ca pana corbuluĭ, sunt foarte răĭ la inimă și primejdioșĭ» [25]).

Intr'o poveste ardeleană «Nu știŭ împărat», un om bătrîn sfătuește pe fiul săŭ la ceasul morțiĭ să să ferească a sluji la oamenĭ cu *părul roș*, căcĭ aceia sînt oamenĭ răĭ». Și intr-adevăr, eraŭ zmeĭ cu chip de oamenĭ [26]).

Tot ast-fel în povestea sășească «Ceĭ treĭ inșĭ cu barba roșie», un om îmbrăcat într-o manta cenușie sfătuește pe ceĭ treĭ feciorĭ aĭ unuĭ bătrîn sărman «să să ferească de oamenĭ cu *barba roșă*, că nu-ĭ lucru curat». Și într-adevăr, ceĭ treĭ inșĭ cu barba roșie eraŭ treĭ *dracĭ*, iar omul cu mantaua cenușie era însușĭ Dumnezeŭ [27]).

In poveștile maghiare țiganul trădător e poreclit *cavalerul roș* și dracul poartă în aceleașĭ poveștĭ o tichie *roșie*. O zicătoare ungurească sună: Cîne roș, mînz roș, *om roș*, nicĭ unul nu-ĭ bun» [28]).

Intr-o poveşte sud-slavică figurează *Vîntul-Roș*, ființă îngrozitoare, care mînca oamenĭ și-ĭ chinuia cumplit».... [29])

Lucrul, de alminterea, să explică foarte lesne. Părul roș este o excepțiune și poporul vede în ceĭ roșcațĭ un ce particular și extraordinar, împreunat maĭ ales cu însușirĭ răle.

Proverbul «Om roș și cîne linos maĭ bine mort de cît cunoscut există la Francejĭ și la Italienĭ: *Uomo rosso e cane lanuto più tosto morto che conosciuto*. Intr-o poemă latino-germană de pe la anul 1000, Ruodlieb, figurează deja maxima: «Non tibi sit *rufus* unguam specialis amicus» [30]).

---

24). Stăncescu, *Basme*, No. 23.
25). S. Fl. Marian, *Biblioteca copiilor*, No. 20: „Bărnușca".
26). *Biblioteca Tribuneĭ*, No. 31.
27). Haltrich, *Märchen aus dem Sachsenlande*. Wien, 1885, No. 2.
28). Jones and Kropf, *Magyar Folk-tales*. London, 1886, p. 329.
29). *Archiv für slavische Philologie*, An. II, No. 16.
30). Andree *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*. Neue Folge. Leipzig, 1889 p. 261—273.

Intr'o poveste bască «cele 12 mistere» diavolul poartă numele de *Seigneur-Rouge* şi corespunde ast-fel întocmaĭ *omuluĭ roşcovan* din versiunea munteană maĭ sus citată [31]).

Dar deja la vechiĭ Egipteni, diavolul să numesce *Cel roş*, iar oameniĭ cu părul roş eraŭ consideraţĭ ca aparţinînd luĭ *Typhon* adecă demonuluĭ [32]).

Avem dar aci unul din acele fenomene generale de natură antropologică, ce le putem regăsi la rasele şi la popoarele cele maĭ diferite.

---

31). Vinson, *Le folklore du pays basque*. Paris, 1883, p. 11.
32). Eben, *Uarda*, nota la p. 58.

CALISTRAT HOGAŞ

Amintiri din o călătorie

(Urmare)

Pentru a merge din Borca în Şarul Dorneĭ, ţinta călătorieĭ noastre, puteam ţine saŭ drumul înainte pe la Broştenĭ, şi de aicĭ pe valea Negreĭ, saŭ puteam face baza triunghiuluĭ, tăind de a dreptul peste Cerbul, pe poteca de picior a muntenilor, cel întîĭ maĭ lung şi maĭ uşor, cea a doua maĭ scurtă şi maĭ anevoioasă. Ne oprirăm la umbra uneĭ sălciĭ de lîngă o fîntînă şi ţinurăm un scurt consiliu. Tovarăşul meŭ era pentru drumul pe la Broştenĭ, eŭ pentru cel de peste Cerbul. Ideia mea triumfă, dar cu condiţie să luăm caĭ, deoarece opincele noastre deveniseră ca nişte broaşte strivite; ş-apoĭ, de atîta mers, făcuserăm beşicĭ pe tălpĭ. Peste drum de fîntînă, lîngă care sfătuiam, să afla o casă ţărănească cu o curată înfăţişare pe din afară. Sărirăm un pîrlaz şi intrarăm în ogradă. După primirea obicinuită, ce ne-o făcură doĭ cînĭ puţin bucuroşĭ la oaspeţĭ, ne eşi înainte, de după casă, o femee tînără, dar de o clasică murdarie.

— Bine-am găsit nevastă, ziseĭ eŭ, bucuroşĭ la oaspeţĭ?

— Bine-aţĭ venit; bucuroşĭ, poftim, îmĭ respunse ia, cu un glas mic şi prefăcut.

— Pentru tovarăşul meŭ, cugetaĭ eŭ.

— Poftim, repetă femeia, cu acelaşĭ glas; şi apucă înainte. Ne duse sub o şandrama, în dosul caseĭ; de o parte fumega un foc pe sfîrşite, iar de alta şedea barba-

tul, pe un scaun lung de ţară cu patru picioare, înaintea uneĭ mese rotunde. O mămăligă oacheşă şi o strachină cu borş de fasole şi perje verzĭ alcătuiaŭ ospăţul frugal al acesteĭ părechĭ de oamenĭ.

— Bine-am găsit şi poftă bună, ziseĭ intrînd sub şandrama şi adresîndu-mă Romînuluĭ.

— Foarte mulţumim, şi bine-aţĭ venit, ne respunse el, abia urnindu-se de pe scaun. Poftim de şedeţĭ; şi ne arătă o laviţă.

— Mult n-o să stăm, căcĭ ne grăbim.

— Poftim de odihniţĭ, şi dacă nu viĭ cu supărare, poftim de gustaţĭ ceva cu noĭ: ia maĭ dă două lingurĭ, Axinio, pentru d-lor şi caută ceva de şezut, zise Romînul femeiĭ luĭ.

Nicĭ mămăliga şi nicĭ borşul Romînuluĭ nu mă ispiteaŭ, cu atît maĭ mult, cu cît mi le închipuiam gătite de Axinia. Cu toate acestea luăĭ loc lîngă masă pe un scaun cu treĭ picioare, care servea de mestecat mămăliga; tovarăşul meŭ să puse pe scaunul Axinieĭ, iar Axinia pe o cofă cu apă.

— De nu mi-ar fi sete, cugetaĭ eŭ; noroc că borşul nu prea aduce sete.

Ceĭ de casă începură a mînca cu o poftă, care te făcea să-ţĭ lese gura apă. Totuşĭ eu pişcam abia din mămăliga şi sorbiam fin borşul de pe vîrful linguriĭ. De tovarăşul meŭ nu mă ocupam, deoarece eram destul de încurcat cu mine insumĭ.

— Şi încotro mergeţĭ? mă întreabă Romînul.

— Spre Şarul Dorneĭ, respunseĭ; şi ne-ar trebui nişte caĭ, ca să putem tăia peste munte în valea Negreĭ.

— Voiţĭ să mergeţĭ prin Şeştina?

— Nu cunoaştem locul: dar prin Şeştină saŭ pe altundeva, destul că voim să fim în Şar pe poteca cea maĭ scurtă.

— Atuncĭ peste Cerbul şi prin Şeştina; scoborîţĭ în Neagra la Mîrcu, ş-apoĭ apucaţĭ valea spre Dîrmox, Panacĭ, Păltiniş şi eşiţĭ în Şar.

— Şi caĭ unde-am putea găsi? întrebaĭ eŭ.

— Dacă vă trebue numaĭ de cît, avem şi noĭ.

— Atuncĭ treaba merge de minune; cît o să plătim?

— Cîte 5 francĭ de cal, ca să vă ducă pînă în Neagra Şaruluĭ.

— Plătim 5 francĭ; dar ce facem cu caiĭ acolo?

— Apoĭ merge Axinia cu D-voastră pe jos.

— Atuncĭ ne-am înţeles: cînd putem pleca?

— O să zăboviţĭ, numaĭ păn-om prinde caiĭ de pe deal; păn-atuncĭ iţĭ odihni o ţîră-n casă.

— Ne sculărăm de la masă; Axinia pleacă la deal după caĭ, noĭ întrarăm în casă şi ne culcarăm, Romînul remase afară.

Dormirăm două ceasurĭ bune. Cînd ne sculărăm eraŭ 4 oare după amează. Cînd eşirăm afară, caiĭ eraŭ gata înşeuaţĭ. O tărniţă de lemn acoperită cu o pocladă subţire, strînsă cu o chingă de piele adusă pe sub pîntecele calului şi înodată la o parte, alcătuia ceia ce noĭ am numi o şea. Pînă ce să cercetăm noĭ caiĭ, pînă ce să maĭ punem cîte o pernă peste pocladă şi pînă ce să închingăm caiĭ din noŭ, Axinia să duse sub şandramaua de din dos, intră apoĭ în casă şi, cînd eşi în pragul uşeĭ gata de plecare, aproape n-o cunoscuĭ . . . .

Să spalase, să peptănase şi să îmbrăcase. Era o femee ca de 25 de anĭ cu o figură ovală şi trăsăturĭ foarte regulate: nasul, maĭ cu samă, drept şi proporţionat, salva ochiĭ prea micĭ, dar negri viĭ şi scînteitorĭ; gura mică, părul negru, trupul sprinten...... Pe vîrful capuluĭ, înodat cu oare care neîngrijire şi cochetărie, avea un tulpan undelemniŭ şi noŭ de tot; gîtul îĭ era încarcat cu mărgele de toate culorile şi o cămeşă vrîstată cu burangic îĭ îmbraca jumătatea de sus a corpuluĭ; de la brîŭ în jos, două fote să scoboraŭ pînă de-asupra gleznelor; avea picioarele goale, dar curate, iar cruciş peste umăr, atîrnată la şoldul stîng, purta o geantă de lînă vargată cu negru şi roş; ast-fel, Axinia era gata de drum. Plătirăm 10 leĭ Romînuluĭ, încălecarăm şi plecarăm.

Eraŭ 5 ceasurĭ după amează.

Cît-colea, Axinia ţesea iute din picioare şi sinurile-ĭ tremuraŭ în cadenţă sub cămeşa eĭ subţire.

Muntele Cerbu incepe drept în loc, şi aproape-mĭ strîmbam gîtul, uitîndu-mă spre vîrful luĭ. Suisem atîţia munţĭ calare saŭ pe jos; îmĭ venea totuşĭ greŭ să-mĭ daŭ samă, cum era să urcăm noĭ pe spetele Cerbuluĭ. Caiĭ de

munte, însă, aŭ de sigur ceva din natura pisicelor: cu piciorul subţire şi nervos, unghia fină şi senzibilă, inteligenţĭ din fire, cuminţĭ din împrejurărĭ, caiĭ de munte sînt un dar nepreţuit. Fără să-ĭ orientezĭ din frîŭ, eĭ aleg singurĭ poteca cea maĭ bătută. Totuşĭ n-am înţeles nicĭ o dată cam ce argumente pot avea caiĭ, pentru a merge la marginea despre prapastie, cînd drumul e tăiat în coasta munteluĭ; e adevarat, că oare-care fiorĭ îţĭ răcesc peptul, cînd te uiţĭ în jos; poţĭ însă fi sigur, că nicĭ o dată calul nu va calca greşit.

Cerbul e un munte urît. Prea înclinat, ploile torenţiale i-aŭ sapat coastele, şi mîncăturĭ adîncĭ de lut galben, cu ginginĭ verzĭ şi sărăcăcioase, îl brazdează din creştet spre poale; iar poteca de suit şerpueşte, de regulă, pe fuudul adînc al acestor mîncăturĭ. Lut la dreapta, lut la stînga, tufarĭ de mesteacănĭ nevoeşĭ deasupra capetelor noastre, nicĭ o privelişte pentru ochĭ, nicĭ un orizont pentru suflet.... toate acestea făceaŭ drumul pe cît să poate de nesuferit.

Strîns între tovarăşul meŭ, care mergea înainte pe iapa luĭ roaibă şi mică şi între Axinia, care să atîrnase de coada caluluĭ meŭ, mă simţiam arestat. Opintelele epeĭ amiculuĭ meŭ la deal îmĭ trimeteaŭ, din cînd în cînd, pale de aer cald cu miros tare de grajdiŭ: nu ştiŭ Axinia, cum va fi petrecut sub coada caluluĭ meŭ; fu însă un moment, cînd crezuĭ că mă duc pe spate; poteca suia prea peptiş, şi Axinia, atîrnîndu-se prea greŭ de coada caluluĭ, bietul animal să lăsă pe picioarele de dinapoĭ.

— Bine, Axinio, fată hăĭ, o să cădem şi eŭ şi calul peste tine, ş-o să-ţĭ fie cam greŭ, ziseĭ, cumpănind calul înainte.

— Nu te teme, cucoane, că nu cazĭ; numaĭ ţine-te bine, că e cam cheptiş.

— Dar lasă-te de coada caluluĭ, c-o să mă daĭ de rîpă; dute maĭ bine şi te ţine de coada iepeĭ, că boerul cel tînăr e maĭ uşor.

Acest argument convinse pe Axinia, care, trecînd iute ca o suveică pe lîngă mine, să acăţă de coada epeĭ tovarăşuluĭ meŭ, fără ca el să bage de samă. Remăseĭ puţin în urmă. Tovarăşul meŭ, lung şi supţire, cu picioare lungĭ, să ţinea plecat înainte şi ghebos pe roaiba luĭ mică

și slabă; Axinia silită de natura drumuluĭ și de mijlocul eĭ de ascenziune, mergea plecată înainte, iar trupul eĭ rotund și învălit în fota eĭ strîmtă, sucindu-se cînd la dreapta, cînd la stînga, urma în mișcare și cadențat, mecanizmul picioarelor.

— Iată un grup vrednic de penelul unuĭ pictor realist, cugetăĭ eŭ, bufnind de rîs.

— Bine, fericitule Padișah, strigaĭ din urmă către tovarășul meŭ, pe cît văd, te-aĭ departat cu totul de tradițiunea străluciților tăĭ strămoșĭ, care făceaŭ în călătorie, un lux adevarat oriental. Bine, înțeleg să te urmeze pe un car de aur huriile, cu care te-a dăruit Mohametul tăŭ; dar să le spînzurĭ—sărmanule—de coada iepeĭ tale și să te suĭ cu ele dincolo de nourĭ, aceasta n-o înțeleg.

— Ce Huriĭ?.... A! zise el, uitîndu-se îndărăt și văzînd pe Axinia: de aceia suflă și să opintește așa de greŭ roaiba mea! Bine, eŭ am plătit eapa, tu aĭ să plăteștĭ coada epeĭ, Axinio.

— Aĭ început-o bine ștrengarule; îțĭ permit s-o ducĭ pîn' la sfîrșit.

— Am obiceiŭ de a nu cere nimăruĭ permisiune, pentru regularea afacerilor mele intime și personale.

— O! O! cred că de astă dată afacerile tale intime staŭ atîrnate de coada roaibeĭ tale.

— Așa saŭ alt-mintrelea, aceasta mă privește.

— Serioz?.... Pe cît văd, junele meŭ Scipione, aĭ intențiunea de a te emancipa și a îmbrăca prea de timpuriŭ *toga virilis*, spre a cere consulatul *ante annos*, ca și cum Roma republicană s-ar afla pe vîrful Cerbuluĭ!

— Eĭ, și de ce nu ne-am închipui și aceasta?

— Și de ce nu? tot așa mă întreb și eŭ: oare e nevoe de altă ceva, de cît de un Scipione imberb și de contrabandă, spre a lua cu asalt o Cartagenă încinsă cu două fote în loc de ziduri? Mă tem numaĭ, că, după ce o veĭ fi dărîmat și tras peste ia brazda istorică, să nu te, așezĭ, ca și ilustrul tăŭ strămoș, pe ruinele eĭ și să te boceștĭ ca femeile, sughițînd versurĭ din vr'un Omer....

Roaiba tovarășuluĭ meŭ să opinti la deal....

— Nădăjduesc, zise tovarășul meŭ, ca roaiba mea ți-a răspuns cu maĭ mult duh, de cît ți-aș fi putut respunde eŭ....

Din nefericire, aceasta e foarte adevarat: strînseĭ frîul şi mă lăsaĭ maĭ în urmă.

După un ceas şi jumătate de un mers anevoios, eşirăm deasupra Cerbuluĭ; şi de unde ne aşteptam să dăm de vre-una din acele aşezăturĭ, ce, de regulă, să întîlnesc pe vîrful munţilor, ne trezirăm în faţă cu un dedal de potecĭ înguste şi cotigite, care şerpuiaŭ, să încrucişaŭ şi să perdeaŭ pe sub tufele dese de mesteacănĭ, ce ne împrejmuiaŭ mersul. Axinia, care poate să fi avut în ia ceva din natura stîlpuluĭ de foc, ce călăuzia pe Maghiĭ din resărit, apucă înainte pe una din potecĭ şi dispăru în desimea mestecănişuluĭ pitic din calea noastră; iar ochiĭ noştri nu să deslipeaŭ de capul Axinieĭ, care ne servea de cîrmă în această mare de frunziş numaĭ atît de adîncă pe cît Axinia era de înaltă. Tulpanul eĭ undelemniŭ ne făcea o mulţime de neajunsurĭ; aproape de aceiaşĭ faţă cu frunzele de mesteacăn, de multe orĭ îl perdeam din vedere, şi, luîndu-ne atuncĭ numaĭ după clătinatul frunzelor, care putea fi pricinuit de vînt, apucam cîte o carare greşită; ia însă avea grijă să să uite înapoĭ din cînd în cînd.

— Nu pe-acolo, nu pe-acolo, striga ia, cînd vedea că apucam răŭ; faceţĭ după mine.

Şi cînd noĭ căutăm capul Axinieĭ la dreapta, glasul eĭ resărea la stînga; ciuda noastră şi necazul cailor, care trebuiaŭ să tae de-adreptul prin tufe, nu eraŭ proaste.

— Bine, Axinio, fată hăĭ, ziseĭ, cînd putuĭ fi maĭ aproape de dînsa.

Cine dracu ţi-a şoptit
Cîrpă verde ţi-aĭ croit?

Nu vezĭ că cuconaşu ist tînăr te prăpădeşte din ochĭ prin mestecănişul ist undelemniŭ ca tulpanul tăŭ? Batîr, de te făcea mă-ta maĭ naltă, ca să-ţĭ resară părul şi ochiĭ tăĭ negri deasupra frunzişuluĭ! Dar aşa..... Parcă eştĭ un buratec la cap; el verde, frunzele verzĭ; mesteacăniĭ marunţĭ, tu numaĭ cît dînşiĭ... O să ne rătăcim de la o vreme.

— Las că mă uit eŭ înapoĭ şi vă strig, cînd îţĭ apuca răŭ.

— Ba să strigĭ tu pe naiba; cu strigătul tăŭ ne bagĭ în toate tufele. Ia să facĭ bine să nu te deslipeştĭ de

botul calului, ori te leg la obline ; ce dracu, parcă ești o suveică.

— Haide, haĭ, că înoptăm în pădure, și ne mănîncă *ursu*, zise ia iuțindu-și pasul și fără a să uita îndărăt. Și, după cum terenul era de undulat, tot așa și ia, acuma se cufunda în frunzișul ca o apă, acum numaĭ capul i să arată pe de-asupra.

— Mare lucru, să nu fi dat strechia peste tine, Axinio, ziseĭ eŭ iuțind calul și căutînd a mă ținea cît maĭ aproape de dînsa.

Ia își caută însă de drum, țesînd iute din picioare și lunecînd ca o svîrlugă pe poteca strîmtă și cotigită, ce șerpuia pe sub mestecăniș. Ințeleseĭ că cu Axinia cineva n-o poate scoate la capăt așa de ușor. Mă mulțumiĭ deci, a căuta să mă țin cît maĭ aproape de dînsa. Cît-colea tovarășul meŭ înotă prin desișul verde cu roaiba luĭ mică și slabă. In cele din urmă, ne ajunse și el.

— Uffff!.... făcu Axinia, scoțind din geantă o basma albă cu horbota groasă pe marginĭ și ștergîndu-șĭ fața de sudoare; uffff!.... ce zăpușală ! și să lungi pe earbă sub o tufă de mesteacănĭ.

— Vezĭ, dacă țeșĭ prea iute, suveica draculuĭ, c-aĭ ostenit ? zise tovarășul meŭ, descălecînd.

— Eĭ, și pe nea-ta te-o pălit nila (mila): parc-aĭ să facĭ pînză cu mine.

— Pînza ca pînza ; vi-țĭ înțelege maĭ pe urmă, Axinio, ziseĭ descălecînd și eŭ ; dar, pînă atuncĭ, n-aĭ face răŭ să-mĭ spuĭ, unde o să mînem noĭ în ias' noapte ?

— Unde? La Avrum din Șeștina, respunse ia, cu siguranță.

— Și, mă rog, ce mîncare e Avrum al tăŭ din Șeștina, despre care îmĭ spuĭ ca de un om, pe care toată lumea e datoare să-l cunoască ?

— Da ce? Nea-ta nu știĭ ? Avram din Șeștina, crîșmaru.

— Dar cum să nu-l știŭ ! Mi să pare că sînt chiar o leacă de cimotie cu el.

De alt-mintrele, întrebarea mea era de prisos și respunsul putea fi, de la sine cunoscut. Cine zice, în satele și localitățile noastre de munte, Avram, Ițic, Leiba, Burăh, Șloim, zice crîșmar, adică un fel de paingăn, care-și

ţese pînza luĭ la locul cel maĭ priincios, pentru a-ĭ cădea în mrejă tot felul şi, pe cît să poate, maĭ multe insecte; şi precum paingănul sta la pîndă în mijlocul pînzeĭ sale, tot aşa Avrum saŭ Iţic, ca un alt Orillo, pîndeşte pe trecătorĭ de la umbra crîşmeĭ sale.

— Şi maĭ avem mult păn la Avrum al tăŭ?

— O maĭ hi pe jumătate cît am mers.

După cîte-va minute de odihnă încălecarăm şi plecarăm.

Soarele cumpănise acum după dealurĭ şi nu maĭ poleia, cu ultimele sale raze, decît piscurile munţilor din răsăritul ce să întindea la spatele noastre. Pe nesimţite însă apusul îşĭ stinse lumina sa şi liniştea amurguluĭ cuprinse nemărginitul ocean de munţĭ ce ne încunjura de toate părţile. Axinia îşĭ vîrîse în geantă basmaua sa albă cu horbotă groasă pe marginĭ; tovarăşul meŭ începuse a-şĭ inchee, cu îngrijire, la pept, vengherca luĭ soldăţească; eŭ îmĭ aruncasem mantaua pe umere, sudoarea să uscase de pe caĭ.... Şi deşĭ nu ne aflam tocmaĭ pe podişurile asiatice, unde, în interval de cîte-va oare, poţĭ trece de la o căldură covîrşitoare la o temperatură vecină cu îngheţul [1]), radiarea nocturnă, înlesnită de seninul perfect al nopţiĭ, să făcea, totuşĭ, cu o repejune uimitoare. Cînd părăsirăm mestecănişul, spre a intra pe Sestină, înoptase de tot, şi frigul devenise simţitor. Luna, care, în timpul zileĭ, ascunsă sub razele soareluĭ, făcuse, nevăzută, treĭ părţĭ din drumul săŭ cătră apus, plutea în depărtările umbroase ale spaţiuluĭ deşert, încadrîndu-şĭ chipu-ĭ mort şi palid în o fantastică ramă de întuneric şi lumină. Inaintea noastră, lungă, largă şi pleşuvă să întindea Şeştina ca un luciŭ de apă încremenit sub reţeaua de umbră argintie a luneĭ; iar nagara, cu paiul fin şi lucios, lua, sub aceiaşĭ reţea de umbră argintie, înfăţoşarea unuĭ vast giulgiŭ de brumă, pe care o iarnă prea timpurie l-ar fi aruncat pe umeriĭ pustiĭ aĭ Şeştineĭ. Sub razele piezişe ale luniĭ, umbrele înalte ale erburilor desemnaŭ figurĭ întunecoase şi colosal de lungĭ pe întinderea sură a cîmpiilor, iar vîntul uşor, clă-

---

1). In Suziana, ne spune un călător, să poate trece, în cîte-va oare, de la temperatura de +70° centigrade la +7° centigrade. Aceasta aŭ putut-o constata în 1881, cînd să afla în Suziana la o înălţime de 1200 de metri.

tinînd a lene aceste erburĭ, provocà un joc fantastic de umbre bizare.

După două lungĭ şi friguroase ceasurĭ de cale sub umbra nopţiĭ, descălecarăm dinaintea crîşmeĭ luĭ Avrum din Şeştina. De astă dată însă, luĭ Avrum îĭ venise fantazia, să să culce maĭ de vreme şi, cînd sosirăm noĭ, crîşma saŭ, maĭ bine zis, cocioaba de scîndurĭ a luĭ Avrum dormea dusă, sgribulindu-se de frig şi, par-că, înghemuindu-se de frică în umbra uneia din îndoiturile maĭ aparate de vînturĭ ale Şeştineĭ.

— Eĭ, şi acum, ziseĭ descălecînd, unde e Avrum al tăŭ, Axinio?

— S-o hi culcat lifta cea jidovească, da, las că mă duc eŭ să-l scol.

Şi, în adevăr, pînă ce să legăm noĭ caiĭ de cîte un par al unuĭ gard de răzlogĭ, Axinia să şi duse la uşa crîşmeĭ, fără a să îngriji de cîniĭ, cu care, pe cît înţeleserăm, avea o destul de veche cunoştinţă.

— Domnu Avrum, Domnu Avrum! auzirăm noĭ pe Axinia strigînd şi bătînd cu pumnul în uşa crîşmeĭ;—nicĭ un răspuns. Domnu Avrum, Domnu Avrum!....

Aceiaşĭ tăcere.

— Pîrlite-ar para foculuĭ, perciunatule!.... Domnu Avrum, Domnu Avrum!....

Şi pumnul Axinieĭ mic şi nervos izbia repede şi puternic în uşa hodorogită a crîşmeĭ.

Un glas gros şi somnoros păru că să aude din lăuntru.

— Eŭ, Eŭ, Axinia din gura Borceĭ: deschide.

Acelaşĭ glas din lăuntru ridică diapazonu-ĭ răguşit şi somnoros.

— Da deschide, că-s cu doĭ boerĭ şi n-aŭ unde mînea.

Ne apropiarăm de uşă.

— Hiĭ?... Da ce cată boeriĭ pe vremea asta aicĭ? Du-te, nu deschid, respunse el cu accentul particular jidovilor de Galiţia care abia rup romîneşte.

— Jupîne Avrum, ziseĭ eŭ bătînd în uşă, cu dosul a două degete, deschide, sîntem oamenĭ bunĭ, am înoptat aice şi n-avem unde mînea; deschide, te rog, nu atita să mînem, da să ne daĭ ceva de-ale mîncăriĭ; plătim.

— Eŭ nu zic că nu sînteţĭ oamenĭ bunĭ, respunse el din lăuntru şi cu acelaşĭ accent, da eŭ nu vînd noaptea şi n-am unde să vă primesc; să vă ducețĭ alăturea să mîneţĭ.

— Da ce? este vr-o casă alăturea, Axinio? întrebaĭ eŭ pe femee.

— . . . . . . Cornu luĭ jidovăsc!... I-auzĭ spurcatu draculuĭ, vă trimite alăturea să mîneţĭ cu ţiganiĭ, respunse ia scoborînd glasul.

— Cum cu ţiganiĭ?

— Doar alăturea sınt nişte lăeşĭ, care s-o aşezat cu cortu aicĭ, de potcovesc, vara, caiĭ omeneştĭ.

— Ş-or fi potcovînd şi pe oameniĭ, care le cad la îndămînă?

— D-apoĭ vorbă?

Inţeleseĭ că vorba de «boer» nu prea fermecase auzul luĭ Avrum; şi pînă într-atita nu-l fermecase, încît ne trimetea să mînem cu ţiganiĭ... Cine ştie? Poate că Avrum împărtăşia ideile egalıtare ale timpuluĭ de atuncĭ, saŭ, poate, că, sub numele de «boer» să furişase, oarecînd sub acoperemîntul luĭ Avrum, nişte oaspeţĭ, care-ĭ maĭ scuturase prin casă; toate eraŭ cu putinţă. Amorul meŭ propriŭ, însă, nu putea, nicĭ într'un chip, ierta luĭ Avrum îndrăzneala de a fi cugetat un moment, că eŭ n-aş fi om de treabă la orĭ ce timp al nopţiĭ şi pe orĭ ce punct al globuluĭ! Aş fi trecut însă peste toate principiile luĭ Avrum şi aş fi închis gura chiar amoruluĭ meŭ propriŭ; pîrdalnicul însă de stomac nu mă slăbia.

— Domnule Avum, deschide, te rog, numaĭ să cumpărăm ceva şi ne ducem, ziseĭ, fără a schimba bătaia în uşă şi fără a ridica glasul.

— Nu vînd noaptea, nu deschid, mă rog să vă duceţĭ de-aice.

— De dus ne-am duce, da de deschis trebue să deschizĭ şi de vîndut trebue să vinzĭ; aprinde lumînarea şi deschide, ziseĭ bătînd cu pumnul în uşă.

—Hîi?... Da ce? Parc-am să deschid de frică? Da dumnevoastră sînteţĭ boerĭ, mă rog?

— Frică, nefrică, boerĭ neboerĭ, deschide, orĭ stric uşa.

— Hîi... Sură.

— Vuus? să auzi întrebînd din fundul crîşmeĭ un glas de femee lung şi speriat.

— Bate la uşe, vra să strice uşa, aprinde lumînarea, iaca deschid.

Cînd păşirăm pragul, duhoarea alcătuită din toate miresmele din lume, îmĭ străbatŭ pînă în creerĭ: nu te pricepeaĭ, dacă miroasă a pămînt, a ouă clocite, a grăsime rîncedă, a picioare nespălate, a peşte sarat, a piele nedubită, a brînză iute, a curechiŭ murat.... nu mirosia a nimic din toate acestea, dar mirosia a toate acestea la un loc.... Trebue să recunosc nasuluĭ meŭ gloria de a fi înfruntat cu un adevarat eroizm această duhoare ciumată, fără a vădi cea maĭ mică strîmbătură, macar.

— Buna vremea, Domnule Avrum, ziseĭ păşind pragul: să vede că nu-ţĭ prea plac muştereĭ de noapte, de te culcĭ aşa de vreme?

Şi ar trebui penelul unuĭ artist, ca să zugrăviască chipul luĭ Avrum.... Incadrat pe fundul de lumină roşpalid al lumînăriĭ somnoroase de săŭ, pe care Sura o ţinea la spatele luĭ, Avrum remăsese, sub înfăţişarea şi întrebarea mea, tot aşa de petrificat, ca şi jidovul din Uriel Acosta sub blestemul Rabinuluĭ.... Cu mînele în aer, cu trupul plecat spre dreapta şi răzămat pe picioarele sale desfăcute, Avrum avea aerul unuĭ semn de întrebare; numaĭ într-atît comparaţia ar perde din puterea eĭ, întru cît, pe lîngă forma pe care situaţiunea o întipărise persoaneĭ luĭ Avrum, ni l-am inchipui încă vîrit în neexprimabiliĭ luĭ de america «*couleur Isabelle*» [2], în peptarul săŭ roş nuanţa «*Les Anglais y sont*», în papuciĭ săĭ de teletin şi în aţele care-ĭ spînzuraŭ de toate părţile; iar, ca complectare, înzestrat cu toate podoabele tipice ale raseĭ sale: cu fruntea înaltă şi cu pelea de pe ia fină şi des increţită, cu ochiĭ micĭ şi nestimparaţĭ în dosul pleoapelor pleşuve şi îmbujorate de boala tradiţională pe care Egiptul a lăsat-o moştenire poporuluĭ luĭ D-zeŭ, cu nasul uscat şi coroet, cu faţa lungă şi învălită în o barbă incultă terminată în furculiţă, şi maĭ ales cu nelipsiţiĭ luĭ perciunĭ, care în şu-

---

2). Cu ocazia asediuluĭ Ostandeĭ (1600) de către Albert ginerele luĭ Filip I. şi suveranul independent al Ţărilor de jos, Isabela, soţia acestuia, făcu jurămînt să nu schimbe cămeşa pînă ce nu va capitula Ostanda; şi fiind că această cetate susţinu asediul 3 anĭ şi cîte va lunĭ, cămeşa Isabeleĭ contractă un color care poartă numele de *couleur Isabelle*.

ruburĭ lucitoare, să scoboraŭ, tremurînd, de la înălţimea tîmplelor pînă în josul urechilor.... Perciuniĭ sînt, de sigur, o mare taină! Şi pe cît de ridiculă, pe atît de genială cred că a fost ideea legiuitoruluĭ Jidov, care a inventat perciuniĭ! Adică, inventat, nu tocmaĭ; căcĭ, maĭ la urmă, perciuniĭ nu sunt de cît o urmare neînlăturată a legiuiriĭ pe temeliile căreia Moise a căutat să clădească poporul săŭ. Legea mozaică s-a întrepus, în adevăr, ca un zid nestrăbătut între poporul jidov şi restul popoarelor lumiĭ, şi cu modul acesta, poporul Ahasnerus s-a închinat, a mîncat, a băut, s-a îmbrăcat, a umblat, s-a mişcat, a plîns, a rîs, a iubit saŭ a urît altfel de cît noianul popoarelor, în mijlocul cărora el a plutit ca o corabie bătută de vînturĭ.... Dar numaĭ cu atît, ţinta legislatoruluĭ jidov nu era atinsă, diferenţiarea nu era destul de adînc tăiată, izolarea nu era complectă. Dacă cineva ar fi avut fantazia să desbrace pe un jidov în pielea goală şi l-ar fi înfăţişat la Memfis saŭ Babilon, s-ar fi găsit profanĭ în de-ale origineĭ speciilor, care să-l iee drept Egiptean saŭ babilonean, şi legislatorul evreŭ n-a voit aceasta; legislatorul evreŭ a voit ca jidovul să să cunoască că e jidov orĭ cum şi orĭ unde, şi ideîa de perciunĭ a răsărit în capul luĭ Moise, întocmaĭ ca «marele principiŭ» în capul luĭ Arhimede.... şi nu să ştie precis, care din doĭ aŭ adus maĭ marĭ serviciĭ omeniriĭ.... Arhimede cu principiul luĭ, saŭ Moise cu perciuniĭ luĭ!....

De alt-mintrelea Avrum avea tot dreptul să facă cu mine pe semnul de întrebare; şi nu numaĭ Avrum, dar orĭ-ce muritor ar fi remas nedumerit, cam ce soĭ de om putea să să ascundă sub o manta lungă şi largă, sub o pălărie vastă, cu revolverul la stînga, cu un baston, aproape ciomag, în dreapta, cu raniţa-n spete şi cu opincĭ la picioare? Şi dacă maĭ adaogĭ la toate acestea o faţă boţită, nişte ochĭ micĭ, o barbă mare, un aer posomorît şi, pe deasupra, oara tîrzie la care noĭ băteam în uşa luĭ Avrum, apoĭ trebue să admiţĭ, că toţĭ Avrumiĭ şi toate Surele din lume datorĭ eraŭ să simtă fiorĭ de groază prin oasele lor... Şi cînd te gîndeştĭ că mie nu-mĭ era de cît foame şi că nu jucam, poate, această comedie tragică de cît pentru o gugălă uscată şi treĭ masline sbîrcite saŭ pentru o bucată de pastramă, cu care, la nevoe, mi aş fi putut cîrpi opincele rupte!!....

— Putem găsi la d-ta ceva de-ale mîncăriĭ, domnule Avrum? ziseĭ așezindu-mă pe un scaun de lemn unsuros, ce să află lîngă tejghea, în partea despre ușă.

Jidovul să păru că-și vine în fire.

— Da, mă rog, cine sînteţĭ d-voastră și ce vraţĭ de la mine?

—De o camdată, domnule Avrum, nu sîntem de cît niște oamenĭ flămînzĭ, și voim să cumpărăm ceva de-ale mîncăriĭ: cred că cu parale o să ne daĭ; și puseĭ pe tejghea o piesă de 5 leĭ.

Doar ţi-am spus, domnule Avrum, că d-lor sînt niște boerĭ de la oraș, și d-ta te-ĭ spăriat de geaba, zise Axinia, intervenind.

— Da eŭ nu m-am spăriet, numaĭ n-am știut cine sînt d-lor, respunse desmeticindu-se Avrum, aĭ căruia ochĭ recăpătase privirea lor vicleană și lacomă la sclipirea pe care piesa de 5 leĭ o arunca, sub flacăra lumînăriĭ de săŭ așezată de Sura pe tejghea.

— Domnu Avrum are departe, Axinio; acum însă cînd ne cunoștĭ cine sîntem, domnule Avrum, poţĭ să ne daĭ ceva, cu parale, bine înţeles; sîntem cam flămînzĭ.

— Poftim, mă rog ce vroiţĭ să vă daŭ?

— Maĭ întăĭ cîte-un păhăruţ de rachiŭ și cîte un covrig; da rachiŭ să ne daĭ de cel care beĭ d-ta Sîmbăta.

— Bucuros.... Sură, dă garafa cu rachiŭ din dulap.

— Și altă ceva? întreabă Avrum, răzămîndu-se cu amîndouă mînile pe tejghea și plecîndu-șĭ spre noĭ jumătatea persoaneĭ sale, care resărea de după tejghea întocmaĭ ca un orator de după tribună.

— Apoĭ multe-am vrea noĭ; dar dă-ne și d-ta ce aĭ maĭ bun în crîșma d-tale.

— La mine este tot bun.. Am pastramă bună, am brînză bună, am ghedem tare bun, am masline, am scrumbiĭ la putină, am sardele la cutie tare bune...

— Sardele de cutie pe Șeștină!... Cine știe? poate că să vinează iepurĭ pe Mediterana, cugetăĭ eŭ.

— Aĭ sardele de cutie, domnule Avrum? Ia să vedem ce sardele?

— Sardele proaspete tare bune. Sură, zise el femeiĭ luĭ, care pusese pe tejghea o garafă cu rachiŭ verde, adă cutia cu sardele.

Şi pînă ce să bem cîte un pahar de rachiŭ verde cuşăr şi pînă să muşcăm o dată din cîte un covrig fosil, Sura o femee clorotică cam de 30 de anĭ, cu capul smult, cu o cămeşă pe aĭ căreia pepţĭ toate murdăriile să întîlniseră, cu o fustă lustruită de slim pe la şoldurĭ, cu picioarele goale, iar la închietura buzelor cu nişte zabale albe, ce înotaŭ în scuipatul lucitor, ce i să prelungea din gură, să duse scotoci prin rafturile întunecoase ale crîşmeĭ, găsi, scoase, aduse, şi puse pe tejghea o cutie, în adevăr, cu sardele Nu ştiŭ dacă regiĭ periodului memfit mîncaŭ sardele de cutie; sînt însă sigur că cutia, pe care Sura o pusese pe tejghea, ar fi putut prea bine figura în orĭ ce muzeŭ de antichităţĭ, ca o piesă archeologică din timpurile faraonice; şi de nu mi-ar fi fost prea foame, cine ştie? pe lîngă atîtea frigărĭ luate drept săbiĭ dace saŭ romane, pe lîngă atîtea hîrburĭ de oală rîdicate la gloria de vase grece saŭ troene, pe lîngă atîţia bolovanĭ cioplіţĭ de fantazia întîmplăriĭ şi condemnaţĭ, pe sfînta dreptate, să reprezinte epocele prehistorice, pe lîngă atîte peticĭ de coşniţĭ, cărora li să acordă rarul privilegiŭ de a fi învălit, oare-cînd, coapsele eroice ale vre-unuĭ antic cuceritor de popoare, cine ştie, zic, dacă, printre toate acestea n-aş fi strecurat şi eŭ cutia mea cu sardele? Imĭ era însă prea foame, şi trebui, decĭ, să las toate muzeele văduve de o piesă în adevăr rară şi de o reală valoare, prin necontestata eĭ vechime. De altmintrelea, celebra cutie cu sardele a luĭ Avrum din Şeştina purta pe fruntea eĭ toate semnele caracteristice şi distinctive ale uneĭ adîncĭ bătrîneţĭ. Maĭ mult lungă de cît lată, şoareciĭ saŭ gîndaciĭ, ce locuiaŭ cu drepturĭ de proprietate în crîşma luĭ Avrum, rosese cingătoarea de hîrtie tipărită din jurul ĕĭ, şi remăşiţĭ numaĭ de litere să maĭ puteaŭ distinge din inscripţia aproape dispărută; ar fi trebuit pătrunderea unuĭ ilustru archeolog, ca să reconstruiască, acest document insultat de vremurĭ şi maĭ trunchiat, poate, de cît paleografiile de la Adam-Clisi.... Iar trîntiturile, pe care biata cutie le mîncase, poate în lunga eĭ viaţă, precum şi încercările celor ce căutaseră, în diverse timpurĭ, s-o deschidă şi nu putuseră; atîtea urme lasate pe suprafaţa eĭ, atîtea împunseturĭ, în lung şi în lat, atîtea crestăturĭ pe marginĭ, în cît nu te

pricepeaĭ, dacă această cutie a putut avea, cînd-va o formă. E de prisos să maĭ spunem, că diferitele generațiunĭ de muște și țințarĭ, ce trăiseră și muriseră sub acoperemîntul ospitalier al luĭ Avrum, făcuseră din ia albumul lor !!.. Saŭ, ca să fim maĭ poeticĭ, am putea pretinde că, dacă noaptea are un cer negru cu stele albe, eĭ bine, Avrum avea, și el, în cutia luĭ, un cer alb cu stele negre !.....

(Sfîrșitul în numărul viitor).

Anna Conta-Chernbach

I.

Toamnă.

ngălbinește frunza-n codru
Pe iazurĭ umbra să rărește,
Și plînge vîntu-n crengĭ uscate,
In codru frunza-ngălbinește.

S-aŭ dus și oaspeţiĭ de vară
Privighitorĭ și ciocîrlie,
Și-a poleit codrul cărarea,
E ruginită frunza-n vie.

Iar tremurul încet de sălciĭ
Pîrăul nu-l maĭ oglindește,
De-acum o jale-ĭ firea toată:
In codru frunza-ngălbinește!

II.

De mult.

i ce frumos te alintaĭ
Cu ochiĭ tăĭ din cer senin,
Incetișor, cu jale-n graĭ,
Spunînd de dragoste și chin!

Și ce duios vraĭ să mă-ncercĭ
De te iubesc, de te-am iubit . . . . .

La cîte mreje-a fost s-alergĭ
Ca să-ţĭ zimbesc! — dor negrăit.

Spre vremĭ de mult gîndul mi-e dus
. . . .
Ţi-aducĭ aminte cum plîngeam?
Tu, de-al tăŭ dor zadarnic spus,
Iar eŭ, de-al meŭ, că nu-l spuneam!

III.

Sară.

dihnă lină a cuprins
Pădurea de mestecĭ,
Să-mbracă luna în argint,
In dreptul eĭ cînd trecĭ.

Răsar în iarbă licuricĭ,
Ce de-a florĭ de lumină!
Astfel s-aprind în gîndul meŭ
Durerĭ fără pricină!

S-alungă umbrele pe crengĭ,
Pe frunze argintiĭ,
Şi ţîrie departe-un grier
Un cîntec din pustiĭ.

In cuiburĭ păserile mute
Clipesc de ostenite;
Lăsate-n jos şi crengĭ şi florĭ
De umbră-s doborite.

In zarea neagră, depărtată
Doineşte un pîrăŭ...
. . . .
Ah! mult e firea ostenită!
. . . .
Ca ia e gîndul meŭ!

I. LAUR.

Lîngă foc.

noapte-adîncă neagră, afară viscolește
Furtuna înghețată tot maĭ cumplită crește;
Amarnic geme vîntul sub crudul biciul său
Și-n hoarnă urlînd groznic s-ascunde el mereŭ.

Staŭ pe un jeț molatic, de sobă nu departe
In care pe jaratec lin para să maĭ bate;
Și cînd ia în răstimpurĭ lucește luminos,
In umbră pe părete văd chipul eĭ frumos.

Dar tot maĭ rar sclipește cel fulger prin odae
Și tot maĭ slabă arde a focului văpae;
N-a trece lung timp încă și ia va fi trecut
Și-n umbră-a eĭ icoană ah! va fi dispărut.

Așa să zbate-n mine în contra amorțireĭ,
Ce-a vremeĭ crudă mînă aduce crud simțireĭ,
Cel chip frumos ce-aevea odată am iubit
Ș-acum adînc în umbră trăește-adăpostit.

Veni-va oare vremea cînd raza de lumină
Ce licărește-n suflet, în stîngere deplină
Va adormi? cînd peste mîndră figura ta
Să va întinde noaptea cu neagră umbra sa?

Veni-va! dar atuncĭ să va fi stîns și-n mine
A dulcĭ-amareĭ viețe mult tainice lumine;
Iar vîntul, ce s-aude pe la ferești bătînd,
Va grămădi zăpada pe recele-mĭ mormînt.

Raul Stavri.

In albastru.

uceferiĭ blînd străjuesc
Clipind în pustiul ceresc,
Munţiĭ de nour să par
Codru bătut de brumar;
Iar bolta albastră
Poiană măiastră
Cu săcerea — stea,
Tovarăşa mea.
Şi vulturul — gînd
Să-nalţă vîrstînd
Noroculuĭ cale....
Mă-ndrum fără jale,
Ochiĭ în urmă-mĭ întorc,
Leagîn de visurĭ îmĭ torc
Cu firul pe cerurĭ întins
Din caerul minţeĭ desprins.

Prietenuluĭ.....

Mînat ca de un vifor, o dragoste haină
Te pierde; gîndurĭ negre netihneĭ pun cunună....
Ispită de-ĭ mormîntul văzut în nopţĭ cu lună,
Lumina i-a dat slava, şi-n ţărnă nu-ĭ lumină.
De lacrimĭ arşĭ ţi-s ochiĭ, dar lacrima e crainic:
Jăratec de-ĭ apusul, craĭ-noŭ răsare tainic.

Spiru V. Hasnaş. *)

I.

Unde eștĭ ?

rin grădina vestejită leneș pasul mi te duce
Visătoare, printre arborĭ mi te perzĭ ca o minune;
Focul ochiuluĭ tăŭ galeș mie atît de multe-mĭ spune
Și înalță al meŭ suflet spre o lume de năluce . . .

Mă-nspăimînt de frumuseța-țĭ.... ah! tu poțĭ cu o privire
Potoli sămînța ureĭ ce gîndirea azĭ îmĭ scurmă,
Dar te ducĭ . . . . ca o statue eŭ rămîn pe a ta urmă
Impietrit de-atîta farmec și de-atîta nesimțire.

Să desprinde dintr-un clopot vaet lung de-nmormîntare;
De evlavia aceasta a mea inimă-ĭ rănită,
Ochiĭ îmĭ zbucnesc în lacrimĭ..... Unde eștĭ a mea iubită
Să m-arunc eŭ la genunchi-țĭ și să plîng în desperare?

II.

Sonet.

Mă zvîrcolesc pe patu-mĭ în durere,
Amor îmĭ toarnă-n inimă otravă;
Iar sîngele-mĭ e arzătoare lavă.
Aș vra să strig — dar e așa tăcere.

---

*) Dl Spiru V. Hasnaș, tînăr din Botoșanĭ, care a dat abia bacalaureatul, are un netăgăduit talent poetic. E încă neformat și pentru a deveni ceva trebue să maĭ lucreze. Nu să poate insă pune în îndoială că în inima luĭ fierbe o patimă adevărată și că mintea luĭ nimerește accentele potrivite spre a o reda. Insemnăm maĭ ales o notă personală în primele luĭ încercărĭ, cărora le dăm loc în revista noastră: este nota desperăriĭ.

Morfeu de ce acum are zabavă?
Dușman îmi e cînd sînt hrănit cu fiere;
Din somn la moarte.... încă e-o părere
Ce mă smomește fără vre-o ispravă.

Ca prins în frigurĭ trupu-mĭ e-n iubire;
Aș vra să fug ca un nebun pe lună,
Dar țintuit rămîn în nesimțire.

In mintea mea imaginĭ să adună
Ce luminează numaĭ o clipire,
Apoĭ îngrozitor blăstămu-mĭ sună.

III.

Mormîntul luĭ Werther.

Geniul nopțiĭ trece leneș peste lumea adormită,
Numaĭ luna varsă raze peste recele pămînt,
Stele ard — cum arde ochiul pătimaș după iubită
Și arunc-a lor lumină peste proaspătul mormînt.

Pe cararea nebătută o fecioară trece-n fugă!
Lîngă salcia pletoasă pasul repede-a oprit;
Lotte-nalță spre cer ochiĭ și îngînă blînd o rugă
Ca un șopot de murindă--pentru cel ce a iubit.

IV.

Cînt de nebunie.

Varsațĭ în suflet duhurĭ răle
Balsamul dulce-al veselieĭ,
Ș-apoĭ cu glasul de morminte
Cîntați-mĭ cîntul nebunieĭ....

Venițĭ acum în juru-mĭ roată
Tu ură, moarte, neunire,
Jucațĭ, zbierațĭ, urlațĭ turbate
Și-mĭ potolițĭ a mea iubire.

Tu nerecunoştinţă, care
Aĭ dinţĭ de şarpe, gelozie
Cu ochiĭ tulburĭ, iadurĭ toate :
Jucaţĭ-un danţ de nebunie.

Ş-apoĭ cu torţe-aprinse-n mînă
Şi cu gîndirea in turbare,
Vom blăstăma al eĭ sfînt nume
Ca să găsesc o alinare.

V.

Sonet.

Ah! singur eŭ îmĭ chinuesc simţirea ;
Cînd fac ca chipul tăŭ să-mi vie-n minte,
Iubita mea mi-aparĭ tu înainte
Frumoasă, blîndă ca şi fericirea.

Mă-mbăt maĭ mult de tine, căcĭ mă minte
Şi ochiul meŭ. Tu nu cunoştĭ iubirea,
In lume-mĭ eştĭ numaĭ nenorocirea
Cînd inima îmĭ e aşa fierbinte . . . .

Zădarnic totul! blînda ta icoană
Va străluci în mintea-mĭ pe vecie,
Orĭ cît de crud-ar fi a soarteĭ goană.

Mi-a spus-o uniĭ din prietinie
Ca să te uit, — dar sufletu-mĭ întoană
Aceleaşĭ imnurĭ. Ştiŭ! i-o nebunie!

I. BONIFACE-HÉTRAT

Desfă, vîslașe, pînzele latine.

(Sonet).

Iși tot întinde aripa-ĭ mistralul
Și-al ceruluĭ senin s-alintă-n unde ;
Treptat, treptat din ochĭ să pierde malul
Și fuge barca, fuge nu știŭ unde . . . .

Și în mișcărĭ puternice, afunde,
Voinicul lopătar brăzdează valul,
Și-un ce imens în sufletu-mĭ pătrunde,
Imensul măriĭ resfrîngînd opalul. . .

Desfă, vîslașe, pînzele latine
Ca să ne ducă ca săgeata vîntul,
Ce-mprospătat din largul măriĭ vine!

Uitînd pe *homo lupus* și pămîntul,
Aș vrea, pierdut în sferele senine,
Să-mĭ iaŭ spre mult visata lume-avîntul! . . . .

Marsilia, Iulie 1894.

Sinaia.

(Sonet).

Precum din vis răsare avîntu-naripat,
Aĭ răsărit din sinul fireĭ fără veste
Cu Peleşul cel făurit ca din poveste,
Sinaie, o gînd senin aevea întrupat!

Uimit, de-al codruluĭ lin freamăt fermecat,
Văd munţiĭ ce despică noriĭ cu-a lor creste;
Credeam că Suduluĭ potrivă nu maĭ este
Şi simt că ţara Doineĭ iar m-a înşelat!...

Dar... clocotindu-şĭ cîntul, Prahova bătrînă,
Bătrînă ca şi stîncele pierdute-n ceaţă,
Cu bradiĭ ţine un sfat; şi... să desprinde-ncet,

Din graiul lor, o şoaptă: unde ne-ĭ stăpîna,
Ce din lăcaş de fiare-un raiŭ chiemă la viaţă
Cu dor de pace-al unuĭ suflet de poet?...

21 August 1894.

D. G. Iamandi.

O amintire.

m auzit cîntînd un cîntec
Ce-l auzeam cînd tu eraĭ,
Și cînd cu dulcea ta iubire
Viața mea o legănaĭ.

Am auzit acele tonurĭ
Și mi-a părut că iar te văd
Și că la sinul tăŭ de înger
In visurĭ dulcĭ eŭ iar mă pierd.

Dar vaĭ! fiorul cel din cerurĭ,
Scînteia primuluĭ amor
Ce mi-a aprins în piept odată
Atîta foc ș-atîta dor,

Azĭ, a trecut prin al meŭ suflet,
Cum trece-un fulger pe pămînt
In noaptea neagră, ș-apoĭ lasă
Intunecime de mormînt!

Ah! să iubeștĭ cît poțĭ iubi!

(Trad. din Ferd. Freiligrath).

Ah! să iubeștĭ cît poțĭ iubi,
Cît vremea de iubit va fi;
Căcĭ ceasul va sosi curînd
Cînd la morminte-ĭ sta plîngînd!

D. G. Iamandi

Și cată-n inimă să-ți fie
Scînteia dragosteĭ tot vie,
Atîta cît maĭ este cine
Să simtă-n lume pentru tine!

Iar luĭ ce-țĭ dă iubirea sa,
Fă-ĭ tot ce-ĭ prin putința ta;
Inveselește-ĭ orĭ-ce ceas
Nicĭ un minut nu-ĭ fă necaz.

Și gura ta păzește-o bine:
O vorbă rea ușor ne vine;
Chiar de n-a fost ia răŭ menită,
Rămîne inima jignită!

Ah! să iubeștĭ cît poțĭ iubi,
Cît vremea de iubit va fi;
Căcĭ ceasul va sosi curînd
Cînd la morminte-ĭ sta plîngînd!

Atuncĭ în plîns îngenunchezĭ
La groapă-ĭ, dar pe el nu-l vezĭ;
In vecĭ sub iarbă-n cimitir,
Cea mare, jilavă la fir.

Și-ĭ spuĭ: «ah! uite-te la mine
Ce-s la mormînt aicĭ la tine;
O! iartă că te-am necăjit,
Dar eŭ în suflet n-am gîndit»!

Nu te-a vedea, nicĭ auzi,
Ca să-l cuprinzĭ n-a maĭ veni;
Cel des de tine sărutat
Nu ți-a maĭ spune: «Te-am ertat!»

O! da, de mult el te-a ertat,
Dar pentru tine a varsat,
Vaĭ! multe, multe lacrimĭ el;
Dar tacĭ — el doarme, e la țel!

Ah! să iubeștĭ cît poțĭ iubi,
Cît vremea de iubit va fi;
Căcĭ ceasul va sosi curînd
Cînd la morminte-ĭ sta plîngînd!

Iașĭ, 1894.

Iohanna Minkwitz.

Traduceri din A. Vlahuţă.

I.

Gestern, Heute, Morgen.

Gestern!.... In der Zeiten Gluten deine Funken sprühend stieben!
Doch die Form ist deiner Asche kurze Zeit noch treu geblieben.
Rasch wie Thränen und wie Lächeln wehst' du fort im Schicksalssturme:
Gestern!.... Märchen, reich an Helden, deren Staub verzehrt vom Wurme!

Tag von heute?.... Schwanke Kerze, Stern im Sinken schon begriffen
Traum von Glück, der wohl noch scheitert an des Schichsals rauhen Riffen.
Hoher Gipfel, wo die Sehnsucht jagdgerüstet steht zur Lauer.
Ufer, wo Begegnung feiert die Erinn'rung mit der Trauer!

Morgen?.... Nur ein Achselzucken rätselvollen Schicksalsfragen!
Birgst du Himmel, birgst du Hölle? Wer von Menschen kann es sagen!
Nagelst fest der Hoffnung Schwingen, suchst mit Säuglingsmund zu lallen...
Morgen...... morgen, wer kann sagen, ob dem Tod er nicht verfallen?

II.

Auf dem Hügel.

Hoch im Aether bleiche Wolken vor der Sonnenglut entschweben,
Flocken gleich. Die bleichen Schatten auf dem Erdengrunde beben.
In der tiefe, ird'sche Grüne — in der Höhe, ew'ges Blau:
Unter Bäumen halb verloren ruht das Dorf in schatt'ger Au.

Altersgraue Felsen ragen mächtig über grüne Hügel
Und im Thale rauscht ein Bächlein, rasch bewegt als hätt'es Flügel.
Zu dem Bächlein sprach der Felsen: Sag' mir, kennst du keine Rast?
Tag und Nacht, nicht Mond noch Sonne zügeln jemals deine Hast?
Ihrer Geissel Wucht dich fügend, eilst du mit dem Flug der Zeit?
Sieh doch mich, wie ich ihr spotte, Trotz' ihr biet' in Ewigkeit!
Wenn ihr Flügel schlägt wie Geisseln, die zum Schmerz mit Blei beschwert,
Gott in der Jahrhundert Schoose schenkt mir Ruh', die ewig währt!
Und das Bächlein sprach dagegen: Schlaf ward dir zum Loos gegeben!
Schlummre nur! Wie dürft' ich schlummern: mir im Schoose quillt das Leben!
Sprache klingt aus meinen Wogen: und ich künde stets das Gleiche;
Von der Wiege bis zum Grabe nichts hält Stand im Erdenreiche!
Ird'sche Freude rinnt vorüber, alles Glück, es weicht der Trauer!
Menschenglück kennt keine Dauer!

Din Eminescu.

(Somnoroase păserele).

Schlumertrunkne Waldesvöglein.

Schlummertrunkne Waldesvöglein
Schwirren schon zu Neste sacht,
Bergen sich im dunklen Hain
Gute Nacht!

Nur die Quellen flüsternd kosen,
Wenn der Hochwald sinkt zur Ruh';
Drunten schlummern schon die Rosen—
Schlaf' auch Du!

Auch der Schwan zieht seine Kreise,
Müd' im Schilfe taucht er nieder—
Englein nahen Dir gar leise,
Schliess die Lider!

Auf des Nachtreichs Feenräume
Giesst das Mondlicht Zauberpracht,
Ringsum: Harmonie und Träume—
Gute Nacht!

DARI DE SEAMA

Universitatea de Franția, după **H. Taine. Les Origines de la France Contemporaine;** *Le Régime moderne,* vol. II, livre VI, *L'École* (Paris, L. Hachette, 1894).

«Biserică, școală, familie; descrierea mediuluĭ modern; examinarea înlesnirilor și greutăților ce întimpină o societate, constituită cum e a noastră, a trăi în acest mediŭ»: acesta era planul volumuluĭ apărut. Din nefericire moartea a răpit pe marele cugetător înainte de a-șĭ sfîrși marea sa operă. Era gata numaĭ biserica și scoala și chiar partea sfîrșită să pare că nu era pe deplin desăvîrșită. Așa cum este, ni s-a părut folositor a face o dare de seamă despre ia, mărginindu-ne numaĭ la scoală.

La începutul veaculuĭ, poporul francez întreg doria, maĭ presus de toate, siguranța în afară și liniștea în lăuntru. *Nobilimea emigrată* luptase în contra revoluțiuneĭ, străbătuse toată Europa pentru a rîdica cîțĭ maĭ mulțĭ dușmanĭ în contra aceșteĭ urieșe mișcărĭ, dăduse probe de o abnegațiune și o încordare neașteptată de la aceștĭ epicurienĭ aĭ veaculuĭ al XVIII-lea; dar după opt anĭ de luptă și mizeriĭ de tot felul, ia era dispusă, în marea sa majoritate, a întra în sinul patrieĭ, recunoscînd ordinea de lucrurĭ creată prin revoluțiune. *Clerul,* despoiat de averĭ și persecutat, vedea cu bucurie că marea masă a populațiuneĭ s-a întors cu ardoare cătră vechile credințĭ, și aștepta cu nerăbdare restabilirea cultuluĭ și încetarea persecuțiuneĭ pentru ca să pună mîna, nu pe averile care eraŭ bune luate, ci pe conștiințile poporuluĭ francez. *Burghezia,* mulțumită că

a surpat vechiul regim, aspira numaĭ la linişte, pentru ca să să poată bucura de succesele dobîndite. Iar *ţăraniĭ* cari puseseră mîna pe cea maĭ mare parte din moşiile bisericeĭ şi ale nobilimeĭ, aşteptaŭ numaĭ un lucru: să rămînă proprietarĭ nesupăraţĭ pe bucăţile de pămînt, cumpărate orĭ nu, gata fiind la orĭ-ce sacrificiĭ pentru *proprietăţile lor*. Astfel că putem afirma: întreg poporul aspira numaĭ la linişte. Maĭ eraŭ, ce-ĭ dreptul, cîţiva oamenĭ care puneaŭ *libertatea* maĭ pre sus decît foloasele materiale; dar aceştia eraŭ consideraţĭ ca nişte *ideologĭ* şi visătorĭ puţin practicĭ; maĭ eraŭ, jos foarte, clase care suferiaŭ; dar pentru aceste clase era mîngîerea de a să îmbăta cu cîteva cuvinte ca *glorie militară*, *republică franceză*, mamă a o mulţime de micĭ republice, etc. şi apoĭ aceste clase nu aveaŭ pe acele vremĭ nicĭ însemnătatea la care aŭ să aspire maĭ pe urmă, nicĭ nu eraŭ aşa de numeroase.

In această stare a spiritelor apăru *Napoleon*. Guvernînd în puterea uneĭ constituţiunĭ, pe care el însuşĭ o dictase şi respectînd această constituţiune aşa cum un general puternic prin sprijinul armateĭ şi prin geniul săŭ poate să o respecte, Napoleon a dat Franţieĭ instituţiunile de care este cîrmuită pînă în ziua de astăzĭ, legĭ civile şi penale, organizare administrativă şi financiară, recompense şi decoraţiunĭ, privigherea fiinţeĭ a tot puternice numită *stat*, asupra acestuĭ vecĭnic minor care se chiamă *popor*. Biserică şi instituţiunĭ de binefacere, scoală şi instituţiunĭ de credit, totul este eşit din crierul acestuĭ geniŭ puternic şi din al umililor săĭ colaboratorĭ. El a răspuns pe deplin la aşteptarea poporuluĭ francez. I-a dat în afară gloria militară şi a făcut pe Franţia cea întăĭ putere din lume şi i-a dat ordinea în lăuntru, guvernînd cu o mînă de fier, cu toate că era *suveranitatea populară*. Poporul să guvernează cu formule simple şi sonore. Sub vechiul regim să zicea *dreptul divin*, înaintea căruia să plecaŭ toţĭ; în timpurile noastre poporul să supune fără a murmura, pentru că e încredinţat că *el e suveran*.

Napoleon s-a ocupat foarte mult de şcoală «pentru că e mare lucru şcoala. Dascalul, socotit ca om învăţat, predă cu autoritate, şi scolariĭ, care simt că sînt ignoranţĭ, învaţă cu încredere, astfel că orĭ ce li spune el, adevărat saŭ falş, eĭ cred. In şcoală, copilul să află în o lume

nouă, deosebită, complectă, cu obiceiurile și moravurile eĭ, cu punctul eĭ de onoare și cu vițiile eĭ». «In acest mediŭ, el începe a cugeta prin sine însușĭ, în contact cu semeniĭ și egaliĭ săĭ, în atingere cu ideile lor; aice capătă el cele întăĭ noțiunĭ de drept și nedrept, prin urmare o atitudine anticipată de respect saŭ de revoltă. După cum spiritul grupuluĭ va fi cuminte saŭ fără minte, acest prejudiciŭ va fi sănătos orĭ nesănătos, social saŭ antisocial; în fine disci-. plina școaleĭ ĭșĭ face efectul. Elevul întră într-un cadru fabricat de maĭ înainte. După diversitățile cadruluĭ, el e supus la diferite exercițiĭ, contractează deprinderĭ deosebite, să dezvoltă saŭ să chircește la fizic și la moral, într-un sens saŭ în sensul contrar. Bagațĭ de seamă că această învățare în comun, pe băncĭ, după un regulament și sub autoritatea unuĭ dascal, ține cincĭ, șase, zece, cincĭsprezece anĭ, și une-orĭ douăzecĭ; că în învățămîntul secundar și chiar în învățămîntul superior, roata școlară să întoarce uniform și fără a să oprĭ, zece oare pe zi, dacă elevul este extern, și douăzecĭ și patru oare pe zi, cînd e intern; că la acea vrîstă argilul omenesc e moale, nu a prins o formă rezistentă care să o apere de mîna olaruluĭ, de roata care tot merge, de frecarea celor-alte bucățĭ de argil frămîntate la un loc, de cele treĭ presiunĭ necontenite și prelungite care alcătuesc educația publică». «Cînd statul pune mîna pe toată educația publică; cînd ajunge el regulatorul, directorul, antreprenorul eĭ, peste douăzecĭ de anĭ, el va găsi în aceștĭ minorĭ ajunșĭ majorĭ, felul și numărul de ideĭ cu care el a voit să-ĭ înzestreze; întinderea, limitele și forma de spirit pe care el o aprobă, prejudițiile morale și sociale care-ĭ convin.»

Aceasta voia Napoleon. «Iĭ trebuia, zicea el, o corporație devotată care să inspire tinerimeĭ un spirit și opiniunĭ în conformitate cu nouăle legĭ ale imperiuluĭ, corporație laică, «jesuițĭ» aĭ statuluĭ și nu aĭ bisericeĭ, o miliție civilă de zece miĭ de oamenĭ în mîna guvernuluĭ, miliție organizată, concretă și permanentă, care să va ținea credincioasă prin amor propriŭ, emulație, imaginație, ambiție, speranță de înaintare. Să va institui o ordine de înaintare, o ierarhie de posturĭ; tineriĭ care să vor devota învățămîntuluĭ vor avea perspectiva de a să ridica din grad în grad, pînă la cele maĭ înalte demnitățĭ ale statuluĭ,

piciorele acestuĭ mare corp vor fi pe băncile colegiuluĭ şi capul său în senat. Dar disciplină severă: orĭ ce membru din universitate care va lipsi la datoriile impuse prin statute şi regulament şi nu va da respectul cuvenit superiorilor, va fi supus la reprimandă, cenzură orĭ suspendare din funcţiune. Noul corp universitar întrebuinţază metoda Jesuiţilor; direcţie continuă şi supraveghere uecontenită; pe de altă parte, apel la amorul propriŭ şi surescitaţiunile paradeĭ în public. Elevul învaţă pentru ca să fie cel întăiŭ în clasă; să dezvoltă în el memoria, gustul, talentul literar, cel mult facultatea logică de a orîndui şi a deduce; dar maĭ cu seamă, dorinţa de a întrece pe rivaliĭ săĭ, *a să distinge*, a străluci. Ceĭ de frunte ajung departe.

Şcoala luĭ Napoleon era vestibulul cazarmeĭ.

Invăţămîntul primar e lăsat la o parte. El azvîrle 25,000 francĭ *Fraţilor Ignorantinĭ*. Invăţătorul tocmit de cătră comună, plătit de cătră părinţĭ, ajunge la 600 de francĭ pe an: pentru că *cumulează*. El e şi secretar la primărie, dascal la biserică, trage clopotele şi e sacristan; dar atîrnă de universitate şi e sub privigherea parohuluĭ. «Să nu cumva să treacă maĭ sus de lectură şi aritmetică». E obligat să predea şi catechismul adoptat de imperiŭ. «Şi maĭ cu seamă datorim luĭ Napoleon I, împăratul nostru, dragoste, respect, supunere, credinţă, serviciul militar, dările ordonate pentru conservarea şi apărarea imperiuluĭ şi a tronuluĭ săŭ.... Pentru că el este acela pe care D-zeŭ l-a rîdicat în împrejurărĭ grele pentru a restabili cultul public şi sfînta religiune a părinţilor noştri, şi pentru a fi protectorul eĭ».

In ceia ce priveşte *învăţămîntul secundar*, luptă de moarte în contra instituţiunilor libere, «Invăţămîntul public în tot imperiul este încredinţat *exclusiv* numaĭ universităţiĭ. Nicĭ o şcoală, nicĭ un stabiliment de instrucţie superioară, secundară, primară, specială, generală, colaterală, laică, eclesiastică, nu poate fi formată în afară de universitatea imperială şi fără autorizarea capuluĭ eĭ». «Toate şcoalele vor fi guvernate de cătră universitate; ele vor fi organizate numaĭ de cătră ia; prospecturile şi regulamentele lor vor fi redactate de consiliul universităţeĭ, după propunerea mareluĭ magistru. Numaĭ membriĭ universităţiĭ, care atîrnă de marele magistru vor avea dreptul a preda

în școală». «Aceștĭ profesorĭ vor fi datorĭ a asculta de marele magistru în tot ceia ce li va porunci el pentru serviciul împăratuluĭ și pentru binele învățămîntuluĭ. Eĭ să vor lega a nu părăsi corpul învățătoresc și funcțiunile lor de cât numaĭ după învoirea mareluĭ magistru. Eĭ nu vor putea primi nicĭ o funcțiune publică saŭ particulară și salariată, fara permisiunea autentică a mareluĭ magistru. Eĭ sînt ținuțĭ a încunoștiința pe marele magistru și pe oficieriĭ săĭ de toate ce vor afla eĭ că e contrar cu doctrina și cu principiile corpuluĭ învățătoresc în așezămintele de instrucțiune publică. Toate școalele universitățiĭ vor avea drept bază a învățămîntuluĭ lor credința cătră împăratul, cătră monarhia imperială depozitara fericireĭ popoarelor, cătră dinastia napoleoniană, conservatoarea unitățeĭ Franțieĭ și a tuturor *ideilor liberale* proclamate de cătră constituțiune».

Astfel sînt *regulațĭ* profesoriĭ, iar pentru elevĭ «viața școlară e circumscrisă și definită după un plan rigid, unic, acelașĭ pentru toate colegiile, și liceele imperiuluĭ, după un plan imperativ și circumstanțial care prevede și prescrie totul pînă în cel maĭ mic detaliŭ, muncă și repaos al spirituluĭ și corpuluĭ, materiĭ și metoade de învățămînt, cărțĭ didactice, bucățĭ de tradus și de recitat, lista celor 1,500 de volume pentru fie-care bibliotecă, cu oprire de a în troduce unul maĭ mult fără învoirea mareluĭ magistru, oara, durata, întrebuințarea, ținerea claselor, studiilor, recreațiilor, preumblărilor; adică, la profesorĭ și încă maĭ mult la elevĭ, înădușirea premeditată a curiozitățiĭ înăscută, a cercetăreĭ spontanee, a originalitățeĭ inventivă și personale» ; *regimul internatuluĭ*.

Cît pentru *învățamîntul superior*, în universitatea luĭ Napoleon el nu trebuia să fie nicĭ enciclopedic, nicĭ aprofundat. Preparație *expeditivă* și *sumarie*; pentru că trebuesc oamenĭ ca să umple golurile revoluțiuneĭ, contingentul indispensabil pe care-l reclamă societatea, numărul de tinerĭ culțĭ de care să simția nevoe pe fie-care an. «Și cînd adolescentul sub disciplina limbeĭ latine și a matematicilor, a dobîndit cîteva ideĭ limpezĭ și cu șir, gustul raționamentuluĭ strîns, arta de a face o frază și de a alcătui bine o scrisoare, adese orĭ talentul de a redacta un raport și a compune un memoriŭ; cu ceva noțiunĭ de fizică și cîteva noțiunĭ maĭ scurte de istorie și geografie, un tînăr are cultura generală și prealabilă, informa-

ția cerută ca să pretindă a îmbrățișa o carieră zisă liberală. Societatea nu-i cere să fie erudit și filozof. Cînd vine statul, spre marea comoditate a publicului și *prepară, constata* și *certifică* această capacitate socială; cînd o *verifică* prin un examen și o *declară* prin o diplomă; cînd face din ia un fel de *monedă cu valoare, autentică*; cînd o mai *apără* contra falsificatorilor: iată ce cere interesul social. După acest principiŭ statul institue scoalele sale speciale, și, prin monopolul indirect ce li conferă, li aduce o mulțime de auditori. Ele vor da de acum înainte învățămîntul superior». Dar ce fel de știință să va propune în aceste școli? In știința *Dreptului*, Napoleon își prepară juriști, nu ca să-l critice, ci ca să aducă întru îndeplinire; să aplice legile, nu să le judece. Nu mai este dar nevoe de economie politică, istorie ori drept comparativ; ci coduri seci și grele, ca două aerolite căzute gata din cer, la interval de patrusprezece veacuri: *Institutele dreptului roman* și *Codicele Napoleon*; iar studenții ținuți din scurt. Ce aŭ să facă ei cu dreptul în sine însuși, cu concepția totală și distinctă la care aspiră un spirit comprehensiv și curioz? Puțini sorți ca din astfel de școală să iasă un Montesquieu. La celelalte studii, sînt auditori numai viitorii profesori; din cînd în cînd un licențiat care are nevoe de doctorat, ca să urce ierarhia universitară. Apoi, cîțiva rari amatori, mai toți barbați copți, care vor să-și mai împrospăteze studiile clasice, și cei fără treabă. «De aceia cursul ajunge un fel de conferință, plăcută dar sumară, ca să intereseze pe *gens du monde*». La Collège de France și la Museum sînt vre-o cîțiva streini și vre-o șase Franceji în jurul lui Silvestre de Sacy, Cuvier, Geoffroy Saint-Hilaire: prea destul, «pentru că Franția are nevoe numai de o elită de barbați eminenți și specialiști, cam vr-o sută cincizeci, și în urma lor, la rezervă, succesorii lor posibili, competenți, vr-o două, trei sute. Acești reprezentanți ai studiului și literaturei sînt *decorul* indispensabil într-un stat modern».

Aceștia trebuesc ținuți din scurt; pentru că acum există o autoritate laică, exercitată de către savanți, erudiți, literați și filozofi. Aceștia nu cred, aŭ nevoe de examen critic, raționament și experiență: *filozofie* și *știință*. Noua doctrină își are, și ia, dogmele ei prin care ajunge la con-

cepția totală a lucrurilor, care îmbrățișază de odată natura și omenirea. Și ia își adună pe credincioșii săi în o mare biserică, care de o sută de ani crește, să întărește și progresază. Napoleon vrea să facă parte din ia; și pune titlul de *Membru al Institutului* chiar și pe proclamațiile sale din Egipt. De aceia îi adună cîte-odată, îi poftește pe fotoliuri, dă grupului un statut, o funcțiune, un rang în stat: *Institutul de Franția*. «Statul li dă leafă; aleșii sînt confirmați de primul consul; aleși sînt numai cei agreați de către el; cînd nu mai plac puterei, îi eliminează; îi probozește cînd aŭ greșit chiar ca particulari. Li să permite să facă descoperiri în științi naturale, fizică, mecanică și astronomie; pot face minuni în arheologie și limbistică; aceasta e o onoare pentru guvern. Patron oficial și director responzabil al științeĭ, erudițiuneĭ și talentelor, strălucirea lor să resfrînge și asupra luĭ; de aceia, în propriul luĭ interes, guvernul îi favorizază și-ĭ recompensează. Eĭ ajung consilierĭ de stat, miniștri, senatorĭ, baronĭ, conțĭ, ducĭ și chiar prințĭ. Dar clasa știinților morale și politice din Institut este suprimată; ideologia este proscrisă; istoria e privighiată de aproape; pentru că ia să alcătuește nu din propozițiunĭ generale, înțelese numaĭ de către ceĭ care aŭ obiceiul a cugeta, ci din fapte particulare accesibile și interesante pentru cel întîiu venit» De aceia trebuia alcătuită o istorie a Franțieĭ, inspirată de guvern; atuncĭ nime nu va maĭ avea pacienţa a compune o alta, maĭ ales cînd va vedea că „departe de a fi încurajat de către poliție, va fi, din contra, descurajat de către ia". Astfel guvernul, care a pus mîna pe monopolul învățămîntuluĭ, cînd era vorba de tinerime, acum, față cu oameniĭ maturĭ, pune mîna și pe monopolul istorieĭ.

După căderea luĭ Napoleon, puternica mașină construită de geniul săŭ a continuat a funcționa. Negreșit, nicĭ un guvern n-a maĭ îndrăznit să închidă orĭce drum pentru manifestarea cugetăreĭ; adulțiĭ aŭ scăpat, dar brațul care apăsa asupra copiilor, adolescenților, tinerilor, a ajuns și maĭ strașnic. S-aŭ făcut oare-care modificărĭ; episcopiĭ aŭ căpătat drepturĭ asupra seminariilor; toba a dispărut din școală; regimul scolar nu maĭ e o simplă ucenicie pentru armată; Guizot, Cousin, Villemain, aŭ putut profesa cu strălucire la Sorbona; s-a întrodus în Institut Academia

de ştiinţĭ morale şi politice; învăţămîntul primar s-a creat de către Guizot, dar în lege şi în practică, universitatea din 1808 există. Ia şi-a conservat toate drepturile: percepe taxe, exercită juridicţie, să bucură de monopol. „Restauraţia înţelege îndată că universitatea luĭ Napoleon este un foarte bun instrument de guvern. Sînt o mulţime de salariaţĭ şi de creaturĭ: 22,000 de institutorĭ primarĭ, miĭ de profesorĭ, provizorĭ, cenzorĭ, principalĭ, regenţĭ, repetitorĭ, şi veghetorĭ de ordine în licee, colegiĭ, în institute şi pensionate; pe urmă, o mulţime de oamenĭ importanţĭ, administratoriĭ academiilor, profesoriĭ facultăţilor; adaoge pe savanţiĭ de la Collège de France, Museum, şcoala politechnică; prin eĭ şi prin ceĭ maĭ pre jos de cît eĭ, să poate impune saŭ suggera credinţĭ, opiniunĭ, la 2,000 de studenţĭ în drept, 4,000 în medicină, la 80,000 elevĭ din învăţămîntul secundar, la 700,000 şcolarĭ din cel primar. Numaĭ să manevrăm spre dreapta; să o orientăm din noŭ şi bine; de acum înainte bazele educaţiŭneĭ vor fi „religia, monarchia, legitimitatea, şi charta“ Uzăm de mijloace legale; purificăm personalul; peste şase anĭ maĭ toţĭ rectoriĭ, provizoriĭ şi profesoriĭ de teologie, vor fi preuţĭ. Destituim; desfiinţăm de-odată facultatea de medicină ca să scăpăm de oamenĭ răŭ notaţĭ ca Pinel, Dubois, Jussieu etc.; suprimăm şcoala normală superioară, alt focar de nesalubritate şi lăsăm să să înmulţască seminariile micĭ. Iar în fruntea universităţeĭ punem un episcop, care este mare magistru al universităţiĭ“, cu alt titlu încă: membru în cabinet şi ministru al instrucţiuneĭ publice. Aşa are să fie şi după 1850. După 1875 aŭ să-l facă să lucreze tot aşa de viguros, dar în sensul contrar.“

Şi maşina continuă a lucra maĭ departe, «şi aceasta nu displace *guvernaţilor*. Instituţia funcţionează singură; nu aduce nimăruĭ nicĭ o batae de cap. Admiuistraţia şcoalară le pune la dispoziţie serviciul săŭ complect: personal şi material, clădirĭ şi mobilier, profesorĭ şi programe, examene şi grade, regulamente şi disciplină, cheltuelĭ şi veniturĭ. Ca la uşa uneĭ ospătăriĭ li să zice: „Poftiţĭ, întraţĭ şi luaţĭ loc; are să vi să pună înainte bucatele care vă convin maĭ bine, şi în ordinea cea maĭ potrivită; nu vă preocupaţĭ nicĭ de serviciŭ, nicĭ de bucătărie; o mare companie centrală, o agenţie binefăcătoare şi savantă cu

reședința în Paris, s-a însărcinat cu toate, și d-voastră nu aveți nicĭ o grijă. Tindeți talgerul, mîncați; altă grijă să nu aveți; pe lîngă aceasta, plata e foarte mică». Și cum să nu le placă? Maĭ întiĭ învățămîntul este eftin. Cîteva centime adiționale, pintre multe altele, în budgetul local, si cîteva milioane nebăgate însamă pintre maĭ multe sute de milioane în grămada cea mare a budgetuluĭ general. Nu scoate omul din pungă și direct: pentru instrucția secundară doĭ saŭ treĭ napoleonĭ la colegiŭ, 700 de francĭ în internat, sumă cu totul neînsemnată pentru instrucție și pentru tot ce trebue unuĭ băet pe an, fără a maĭ socoti bursele, ușor de căpătat; la facultățĭ plătește ce e dreptul, pentru inscripțiĭ, examene, grad și diplomă; dar certificatele și pergamentele primite în schimbul acestor banĭ constitue un cîștig pozitiv pentru un tînăr. „Astfel constituită universitatea apare înaintea publiculuĭ ca o instituție liberală, democratică, umanitară și, cu toate acestea, economică, puțin costisitoare. Administratorĭ și profesorĭ aŭ leafă mică, curat cît le trebue să trăiască. Fie-care trăește de azĭ pe mînĭ din leafa ce primește pentru o muncă moderată, așteptînd înaintarea saŭ pensiunea. Nu-ĭ loc pentru invidie: sînt multe locurĭ pentru ambițiile micĭ și pentru meritele mijlociĭ, și maĭ că nu e de fel loc pentru ambițiile marĭ, pentru meritele marĭ. Oameniĭ eminențĭ servesc statul și publicul cu preț redus, pentru o leafă alimentară, un grad maĭ înalt în legiunea de onoare, une-orĭ un fotoliu la Institut, un renume universitar saŭ european, fără altă recompensă decît plăcerea de a lucra după conștiința lor intimă și aprobarea a douăzecĭ saŭ treizecĭ de persoane competente care, în Franția saŭ în străinătate, sînt capabile a aprecia munca lor după adevărata eĭ valoare."

De la 1865 s-aŭ făcut oare-care progrese; dar vițiile interne ale sistemuluĭ primitiv aŭ perzistat, între altele „*internatul*". In internatele franceze „personalul diriguitor saŭ învățătoresc să alcătuește din funcționarĭ. asemenea tuturor celorlalțĭ funcționarĭ. adică mobilĭ, nestabilĭ și preocupațĭ de înaintare, avînd drept principal motiv al uneĭ purtărĭ bune, speranța de a înainta în grad și promovațĭ aiurea; prin urmare, și maĭ dinainte, maĭ fără nicĭ o legătură cu institutul pe lîngă care funcționează, și afară de aceasta conduși, îmboldițĭ și certațĭ de sus, închis fie-care într-un

compartiment special şi avînd ocupaţia luĭ restrînsă" ; iar maşina „nesupunîndu-se cerinţelor publiculuĭ, ci supunînd ia pe public la cerinţile sale, la rigiditatea şi uniformitatea structureĭ sale. Dar fiind că ia lucrează numaĭ mecaniceşte, prin presiunea externă, materia umană, asupra căreia operează ia, trebue să fie pasivă, compusă nu din persoane diverse, ci din unităţĭ toate de o potrivă; pentru că eleviĭ sînt numaĭ niştc numere şi nişte nume". Din acest internat prelungit, eĭ esă cu o provizie suficientă de latineşte şi matematicĭ; dar le lipsesc două cunoştinţĭ indispensabile, în momentul de a întra în lume: adolescentul nu cunoaşte pe cele două personagie principale, pe barbat şi pe femee, aşa cum sînt eĭ şi cum are să-ĭ întîlnească el în lume. De la întrarea în internat pînă în ziua cînd esă, adolescentul n-a putut delibera, alege şi decide cum să întrebuinţeze o zi, o oră din zilele luĭ de şcoală. Maĭ toate actele sale i-aŭ fost ordonate. El a trăit ca un cal înhamat; în fie-care dimineaţă, la aceiaşĭ oară, îĭ puneaŭ hamul şi în fie-care sară, la aceiaşĭ oară, era deshamat; în fie-care zi, la altă oară, i să da porţiunea de ovăs şi de fîn. Tot anul a tras, cîrmuit de hăţurĭ şi îmboldit cu biciul. N-a avut liberul arbitru».

„Şi cu toate acestea să presupune că-l are. Eşit din liceŭ, i să dă drumul. Ne închipuim că e barbat, că e capabil a lua hotărîrĭ şi a le urma, că e deprins a cîntări de maĭ înainte consecinţele apropiete şi depărtate ale actelor sale; şi, astfel îl trimitem la facultate, într-un oraş mare. Emanciparea luĭ e bruscă; pentru că nu-ĭ nicĭ o poliţie universitară care să-l privigheze şi să-l mărginească a casă de prin locurile publice. Şi atuncĭ novicele abia scăpat din liceŭ să găseşte, la vrîsta de 20 anĭ, expus la ispite: uliţa, berăriile, balurile publice, publicaţiile obscene, camaraderiile de ocazie, prieteniile uşoare; în contra tuturor acestor ispite, el e dezarmat. El cedează, urmează curentul, pluteşte la întîmplare, prea fericit dacă s-a stricat numaĭ pe jumătate în timp de cîţiva anĭ de o deplină licenţă."

La eşirea luĭ din liceŭ, în loc de a întra în una din acele universităţĭ enciclopedice, a căror obiect este învăţămîntul liber şi înaintarea liberă a ştiinţeĭ, el întră în şcolĭ de stat, separate unele de altele, fie-care închisă într-un compartiment deosebit, care prin o serie de studiĭ şi probe

conduc pe tînăr pînă la titlul saŭ diploma finală, care-l califică pentru profesiunea sa, diplomă indispensabilă saŭ, în tot cazul, foarte utilă; pentru că prin ia el întră în carieră cu favoare şi credit, într-un bun rang. Aice cultura şi maĭ activă, devine intensă şi continuă. „La întrare, la eşire şi în tot timpul cît stă în şcoală, nu numaĭ la finea anuluĭ, dar la fie-care semestru saŭ trimestru, une orĭ la şase septămînĭ saŭ chiar la cincĭsprezece zile, el e cîntărit după compoziţiĭ, exerciţiĭ, interogaţiĭ, cu atîtea puncte pentru fie-care din valorĭ parţiale, cu atîtea puncte pentru valoarea totală şi, după aceste cifre, e clasat în cutare rang pintre camaraziĭ, rivaliĭ săĭ".

Primejdia e mare maĭ ales de la 1850 încoace. Ştiinţele ş-aŭ lărgit cadrul şi descoperirile lor aŭ întrat în învăţămîntul public. De atuncĭ aceste şcoale aŭ încetat a fi strict speciale şi în adevăr profesionale. Fie-care a voit să predea toate învăţăturile generale, colaterale, accesoriĭ şi ornamentale care, de aproape orĭ de departe, puteaŭ servi elevilor. Catedrele s-aŭ îmulţit şi s-aŭ îngreuiat şi condiţiile de admitere. Astăzĭ trebuie mult timp pentru a sfîrşi studiile. Treĭ anĭ de matematecĭ pregătitoare şi muncă crîncenă conduc pe tînăr pînă la pragul şcoaleĭ polytechnice; pe urmă, după doĭ anĭ de şcoală, viitorul inginer petrece treĭ anĭ, nu maĭ puţin muncit, la şcoala de podurĭ şi şosele saŭ de mine: opt anĭ de pregătire profesională. In tot timpul acesta „tineriĭ aŭ urmat cursurĭ, aŭ rumegat şi răsrumegat manuale, aŭ rezumat rezumate, aŭ învăţat pe de rost memento şi formule, aŭ înmagazinat şi inorînduit în memoria lor o mulţime enormă de generalităţĭ şi detaliĭ. Toate informaţiunile prealabile, toate cunoştinţile teoretice, care, chiar indirect, li pot servi în viitoarea lor profesie saŭ care servesc la profesiunile vecine, sînt gata, clasate în capul lor, gata a eşi la primul apel, şi, cum va dovedi examenul, disponibile la minut: eĭ le posed, dar nimic maĭ mult. «Nicĭ unul înse din aceştĭ savanţĭ nu-şĭ ştie meşteşugul şi fie-care, în această oară tîrzie, e ţinut a fi cum poate, om de practică, în grabă, răpede, trecînd prin multe neplăcerĭ, pe riscul său, pe riscul altora, şi cu grave riscurĭ pentru cele întîĭ opere pe care le conduce».

Cît timp, cîtă muncă şi cîtă energie cheltuită în zadar şi spre marea pagubă a tinerimeĭ: pentru că „de la

cincĭsprezece orĭ şaisprezece anĭ pînă la douăzecĭ şi cincĭ saŭ douăzecĭ şi şase, să întinde perioada cea maĭ fecundă a vieţeĭ omeneştĭ; sînt şapte saŭ opt anĭ de sevă ascendentă şi de producţie continuă, mugurĭ, florĭ şi fructe; atuncĭ tînărul schiţează toate ideile sale originale, dar pentru ca ele să nască în el, pentru ca să încolţască, pentru ca să fie viabile, ele aŭ nevoe, din acest moment, de influinţa escitantă saŭ represivă a aeruluĭ ambiant, în care aŭ să trăiască maĭ tîrziŭ: ele să formează numaĭ aice, în mediul lor natural şi normal; ceia ce face să crească germinele lor, sînt nenumeratele impresiunĭ sensibile, pe care tînărul le primeşte în toate zilele, în atelier, în mină, la tribunal, pe şchele, la spital. De toate aceste contacte preţioase, de toate aceste elemente asimilabile şi indispensabile, tînărul francez e lipsit, şi tocmaĭ în timpul vrîsteĭ fecunde. In timp de şapte saŭ opt anĭ, el e sechestrat în o şcoală, departe de experienţa directă şi personală, care i-ar fi dat noţiunea exactă şi vie a lucrurilor, a oamenilor, şi a deosebitelor chipurĭ de a-ĭ mînui. In tot timpul acesta, facultatea luĭ inventivă e sterilizată, a nume; el nu poate fi de cît un recipient pasiv".

„Alt răŭ maĭ mare. Muncă şi încordare degiaba în şcoala secundară. Nicĭ jumătate nu reuşesc la bacalaureat, dovadă că programa nu e adaptată la tipul ordinar al spiritelor, nicĭ la facultăţile native ale majorităţeĭ omeneştĭ; că învăţămîntul, aşa cum este, cu specia şi mărimea de muncă cerebrală ce o impune, cu felul săŭ abstract şi teoretic, trece peste puterea mijlocie a inteligenţilor şi memoriilor. In particular, în cursul celuĭ de pe urmă an al studiilor clasice, eleviĭ aŭ fost datorĭ să urmeze cursul de filozofie: pe vremea D. Laromiguière, aceasta le putea fi spre folos; pe timpul D. Cousin, cursul încă nu era de tot stricător; astăzĭ, îngreuiat de neo-kantism, el face să între în spiritele de 18, 17 şi chiar de 16 anĭ, un aluat metafizic tot aşa de greŭ ca şi scolastica din veac. XIV, grozav de indigest şi nesănătos pentru aceste stomahurĭ novice: îl înghit, dilatîndu-se foarte, şi, la examen, îl scot aşa cum era, crud, fiind că nu l-aŭ putut mistui".

Republica a treia lucrează ca şi Napoleon. „Fiind că instrucţiunea e bună, zic Iacobiniĭ de astăzĭ, apoĭ va fi cu atît maĭ bună, cu cît va fi maĭ întinsă şi maĭ apro-

fundată. Trebue dar dată la un număr cît maĭ mare de cetățenĭ“. In consecință, de la 1876—1890, statul a cheltuit 99 de milioane numaĭ cu clădirĭ; a creat 221 de catedre nouă. 168 de cursurĭ complimentare, 129 conferințĭ; și pentru ca să le dea și auditorĭ, el întreține, de la 1877, 300 de bursierĭ care să prepară pentru licență, și, de la 1881, 200 de bursierĭ pentru agregație. Tot așa și cu învățămîntul secundar. In loc de 3820 burse în 1876, el distribue 10,528 în 1877. Obligația de maĭ multă știință s-a pogorît și în cursul secundar. In adevăr, de atuncĭ filozofia neo-kantiană din cel maĭ înalt eter metafizic cade ca o grindină și sfarmă creerĭ de 17 anĭ; de atuncĭ să vede în clasa de matematicĭ speciale spinoasa vegetație a teoremelor complicate mișuind și încîlcindu-se pînă în așa grad că astăzĭ candidatul la școala polytecnică, pentru ca să între, trebue să posedă teoriĭ pe care părintele său le învăța numaĭ după ce întra în școală.

„Instrucție *gratuită* și *obligatorie*, pentru că maselor inculte, inteligențelor și imaginațieĭ populare le trebue cuvinte absolute și simple“. De la 1878—1891 statul a cheltuit cu construcțiĭ și instalațiĭ școlare 582 de milioane; 131 milioane pe an salare. Dar acest *dar al statuluĭ* e împlinit cu forța de la contribuabilĭ. „Și în curs de șapte anĭ, de la 6—13 anĭ, școala toarnă în aceste capete micĭ tot ceia ce, în o perioadă așa de lungă, poate turna, tot ce poate încăpea, ba și ceva pe deasupra: ortografie, sintaxă, analiză gramaticală și logică, regule de compoziție și stil, istorie, geografie, calcul și geometrie, desen, noțiunĭ de literatură, de politică, de drept și, finalmente, o întreagă morală, *morala civică*. Pentru ceĭ maĭ mulțĭ, cea maĭ mare parte din aceste noțiunĭ le sînt de prisos; eĭ nu trag nicĭ un folos nicĭ pentru fericirea lor intimă, nicĭ pentru înaintarea în lume; dar sînt datorĭ să le învețe pe toate“. Dar statul s-a întărit. Are 173 școlĭ normale de institutorĭ și institutoare, 736 școale și cursurĭ de învățămîntul primar superior și profesional, 66,784 școlĭ elementare, 3,597 școlĭ maternele, cu aproape 115,000 de funcționarĭ.

Efectul principal al educațiuneĭ date de către stat este că *„pe fie-care zi să dovedește nepotrivirea între educație și viață“*. In toate cele treĭ ramurĭ ale instrucțiuneĭ, pentru

copilărie, adolescență și tinerime, pregătirea teoretică și școlară pe băncĭ, prin cărțĭ, s-a prelungit și încărcat, în vederea examenuluĭ, graduluĭ, diplomeĭ și brevetuluĭ, și numaĭ în vederea acestora și prin cele maĭ răle mijloace, prin aplicarea unuĭ regim antinatural și antisocial, prin întîrzierea escesivă a deprindereĭ practice, prin internat, prin pregătirea artificială și umplutura mecanică, prin muncă peste măsură, fără considerație pentru viitor, fără a să avea în vedere vrîsta adultuluĭ și treaba bărbătească ce va avea de îndeplinit cînd va fi barbat, făcîndu se abstracțiune de lumea reală în care are să intre tînărul, de societatea ambiantă la care trebue el adaptat saŭ resignat maĭ înainte, de conflictul omenesc în care, pentru a să apăra și ținea pe picioare, trebue să fie, maĭ dinainte, echipat, înarmat, exercitat, învîrtoșat. Această pregătire absolut necesară, acest cîștig maĭ important de cît toate celelalte, această soliditate a bunuluĭ simț, a voințeĭ și nervilor, școalele noastre nu i-o daŭ; din contra, departe de a-l califica, ele îl descalifică pentru condițiunea luĭ apropietă și definitivă. De aceia, întrarea luĭ în lume și ceĭ întîĭ pașĭ aĭ luĭ în cîmpul acțiuneĭ practice nu sînt, cele de maĭ multe orĭ, de cît un șir de căderĭ dureroase; el rămîne lovit, și pentru multă vreme, rănit, une-orĭ stîlcit pentru de-a pururea. E o aspră și dureroasă încercare, equilibrul moral și mental să alterează, și e în primejdie a nu să maĭ restabili; desiluzia a venit, prea bruscă și prea complectă; decepțiunile aŭ fost prea marĭ și amărăciunile prea tarĭ: tînărul a suferit prea mult. Une-orĭ cu intimiĭ săĭ amărîțĭ și căzuțĭ ca și el, e ispitit a ne zice: „Prin educația voastră, ne-ațĭ făcut să credem, saŭ ne-ațĭ lăsat să credem că lumea e făcută într-un fel; ne-ațĭ amăgit; e mult maĭ urîtă, maĭ josnică, maĭ murdară, maĭ tristă și maĭ aspră, cel puțin pentru sensibilitatea și pentru imaginația noastră; zicețĭ că ele sînt surescitate și smintite; dar dacă sînt așa, e vina voastră. Pentru aceasta noĭ blăstămăm și ne batem joc de întreaga voastră lume și respingem pretinsele voastre adevărurĭ care, pentru noĭ, sînt minciunĭ, cuprinzindu-se aice și acele adevărurĭ elementare și primordiale pe care voĭ le declarațĭ evidente pentru simțul comun, și pe care voĭ vă întemeiațĭ legile voastre, instituțiunile voastre, so-

cietatea voastră, filozofia voastră, științile și artele voastre."
Și iată ceia ce tinerimea contimpurană, prin gusturile, opiniunile, veleitățile sale în litere, arte și în viață, ne spune cu glas tare de cincisprezece anĭ.

P. Rășcanu.

---

1) **Consideraţiunĭ asupra apelor de domeniŭ public,** *discurs pronunţat cu ocaziunea deschidereĭ anuluĭ judecătoresc 1893—1894 de* **Ciru Economu,** *procuror la înalta curte de casaţie şi justiţie, în o broşură de 42 pag.*

2) **Canalizarea rîurilor şi irigaţiunĭ** *de* **Constantin Chiru** *inginer, Bucureştĭ, 1893 un vol. de XIV şi 319 pag.*

Lumea licvidă saŭ domeniul apelor are o nemăsurată înrîurire asupra vieţeĭ omeneştĭ. Fără apă, traiul e cu neputinţă, şi decĭ adaptarea cît maĭ potrivită a apeĭ la trebuinţele omeneştĭ va contribui tot maĭ mult la propăşirea societăţiĭ. S-ar putea rosti ca o axiomă, că civilizaţia unuĭ popor are drept măsură îngrijirea organizmuluĭ social despre regimul apelor ce udă teritoriul pe care el trăeşte. Popoarele cu cît sînt maĭ civilizate, întrebuinţază maĭ multă apă şi de maĭ bună calitate. Sînt cunoscute urieşele lucrărĭ ale Egiptenilor, Asirienilor, Romanilor, pentru a face ca apele să slujască nevoilor lor. Intre ţările moderne, Sviţera, Olanda, Belgia, Franţia, Anglia, Germania, toate aceste state ale civilizaţieĭ timpurilor noastre, să interesază de apele lor; cu toatele caută să facă din fluviĭ, rîurĭ, lacurĭ, cascade, pîrăe, izvoară, nişte mijloace de a uşura traiul, şi pretutindenea apele sînt silite să slujască omuluĭ de ajutor la nevoile vieţeĭ; iar rălele efecte, ce deslănţuirea altereĭ lor poate să le producă, sînt pre cît să poate înlăturate.

Cînd privim la ţara noastră ce constatăm? Şi aicĭ ca în multe altele am rămas îndărăptul lumeĭ culte. Apele noastre ne fac numaĭ răŭ; bine maĭ de loc. Cînd să aude pomenindu-se de un rîŭ la noĭ în ţară? numaĭ doar cu prilejul uneĭ înnecărĭ, cînd miĭ de nenorocițĭ întind din mijlocul valurilor mînile spre a cere ajutor. Numaĭ aşa este cunoscută în ţara noastră puterea uriaşă a acestuĭ

element. Prin părțile sale cele bune apa ne atinge numaĭ prea puțin; și modul de a întrebuința însușirile apeĭ la noĭ nu este productul ideilor moderne, ci rămășița unor vechĭ apucăturĭ care să urmăresc din secol în secol, rămînînd însă aceleașĭ, în mijlocul uneĭ lumĭ ce propășește cu un mers grabnic și pripit.

A sosit timpul ca să ne ocupăm și de apele noastre, să căutăm a imita și în aceasta pe națiile ce ne-aŭ învățat pînă acuma totul și care sînt gata și aicĭ să ne slujască de învățătoare fără nicĭ o plată, fără nicĭ o despăgubire. N-avem decît să ne plecăm spre a culege roadele sămănate de alțiĭ. Măcar această osteneală putem să ne-o impunem.

Ca și cînd s-ar fi concertat, doĭ barbațĭ distinșĭ, un jurisconsult și un inginer, dl. Ciru Economu procuror la curtea de casațiune, și dl. Constantin Chiru aŭ tratat ambiĭ această materie, fără a ști unul de celalalt, fie-care din punctul săŭ de vedere, dar ajungînd la aproape aceleașĭ concluziunĭ. Pe cînd la 1 Septemvrie 1893 cu prilejul deschidereĭ anuluĭ judecătoresc dl. Ciru Economu rostea cuvîntarea sa: *Consideraținnĭ asupra apelor de domeniŭ pnblic*, dl. Chiru tipărea o lucrare maĭ întinsă: *Canalizarea rîurilor și irigațiunĭ*. Să cercetăm aceste interesante scrierĭ care caută să deschidă ambele o nouă cărare în mersul propășitor al poporuluĭ romîn.

I.

Cuvintarea d-luĭ Ciru Economu, în cadrul eĭ mărginit, atinge totușĭ o sumă de întrebărĭ, îndeletnicindu-se bine înțeles numaĭ cu partea juridică a lucruluĭ. După cîteva considerațiĭ istorice asupra importanțeĭ dată apelor de popoarele cele marĭ ale lumeĭ, dl. Economu analizază în scurt foloasele pe care oameniĭ pot să le tragă din ape. Aceste sînt: 1) înlesnirea comerțuluĭ prin navigația pe ele; 2) exploatarea lor prin păscuit; 3) întrebuințarea lor ca motor industrial; 4) aplicarea lor la sporirea rodireĭ pămîntuluĭ prin udarea luĭ artificială, irigațiĭ; 5) apărarea regiunilor prin care curg de înnecărĭ, și în sfîrșit 6) însănătoșarea țăreĭ prin scurgerea mlaștinilor.

După ce dl. Economu aŭ arătat foloasele ce le putem trage din regularea și reglementarea cursuluĭ apelor, d-sa trece la stu-

diul legislațiilor noastre maĭ vechĭ și pînă la cea actuală, spre a vedea dacă vre-odată în România apele aŭ fost supuse unor dispozițiĭ legiuitoare care să facă din ele un izvor de bogăție pentru țara noastră. Analiză legilor luĭ Mateiŭ Basarab, Vasile Lupu, condiceĭ luĭ Ipsilant, a luĭ Caragea, Calimah, a regulamentuluĭ organic, și în sfîrșit a coduluĭ civil actual și a constituțiĭ din 1866, dă drept rezultat că toate aceste legiuirĭ s-aŭ ocupat maĭ mult de drepturile privaților asupra apelor saŭ maĭ curînd de influența exercitată de ele asupra drepturilor de proprietate teritorială, decît de a regulamenta uzul lor din punctul de vedere al interesuluĭ public.

Intr-adevăr o chestiune foarte gravă și care trebuia să atragă luarea aminte a legiuitoruluĭ să pune, de îndată ce este vorba de rîurĭ. Este vorba de împacat două clase de interese ce să ciocnesc împreună și care ambele aŭ dreptul de a cere ocrotire; cele private ale mălurenilor și acele publice. Bună-oară un rîŭ ar putea fi navigabil; dar proprietariĭ de pe malurile luĭ detrag din el apă pentru irigațiĭ, saŭ construesc morĭ, zăgazurĭ, ferestrăe și împuținează volumul apeĭ; pun prin lucrările lor piedecĭ plutireĭ, saŭ aduc pericole de inundațiĭ. Care interes este maĭ mare? și pînă la ce grad pot privațiĭ să întrebuințeze apele unuĭ rîŭ? Iată o întrebare care la noĭ nu este rezolvită prin nicĭ o lege; și dacă la noĭ nu poate fi încă vorba de slăbirea rîuluĭ prin irigațiunĭ, de sigur că împiedecarea plutireĭ, crearea pericoluluĭ de inundațiĭ prin lucrărĭ de oprire a cursuluĭ, fie pentru facerĭ de iazurĭ, fie pentru a dobîndi apa căzătoare la morĭ, ferestrăe să întîlnesc în toate părțile. Ce materie bogată și cît de aducătoare de folos obștesc pentru legiuitor! E cunoscut apoĭ că navigația e cu neputință dacă plutitorul nu are voe să să oprească la mal, fie pentru a repara vasul, fie pentru a descărca o parte din conținutul luĭ cînd apele aŭ scăzut, fie pentru a tîrî cu boĭ saŭ caĭ vasul nămolit saŭ care tredue să meargă în susul apeĭ. Nicĭ o lege nu regulează acest drept de servitute a plutitorilor asupra malurilor rîurilor ce aparțin proprietarilor. Iată încă o materie ce așteaptă o amărunțită legiferare.

Dl. Ciru Economu trece apoĭ la încercările de legiuirĭ formulate pînă acum de maĭ mulțĭ miniștri, dar care toate s-aŭ îngropat în arhivele corpurilor legiuitoare, nu din alt motiv decît din lipsa de interes și de înțelegere a nevoeĭ celeĭ neapărate a țăreĭ noastre de a regula odată și regimul apelor.

Eminentul magistrat a atins în discursul său, nu precum să face de obiceiŭ, numaĭ o controversă juridică, ci o întrebare a căreia rezolvire atinge în modul cel maĭ serioz interesele economice ale țăreĭ.

II.

Lucrarea d-luĭ Chiru este concepută din punct de vedere technic și economic. D-sa studiază maĭ cu deamăruntul însușirile celor maĭ de căpitenie din apele noastre, ilustrînd studiile sale cu planurĭ și schițe; analizază apoĭ pe larg condițiile navigabilitățiĭ rîurilor, sistemele de irigațiune întrebuințate pe diversele regiunĭ ale pămîntuluĭ, foloasele nemăsurate ce să trag din aceste două mijloace de întrebuințare a apelor. D-sa maĭ ales stăruește asupra unuĭ punct însemnat. Prin despădurirea țăreĭ noastre care nu poate decît deveni maĭ mare pe fie ce an, s-a schimbat condițiile eĭ climaterice și este de netăgăduit că de cîtva timp pericolul cel maĭ mare al recoltelor e săceta. Să impune deci de la sine nevoia de a înlocui udarea firească a ploilor prin acea măestrită a irigațiilor. Dar irigațiile putînd fi întrebuințate de om la timpul oportun pe cînd ploile sînt totdeauna capricioase, pămînturile care datoresc rodirea lor irigațiilor daŭ recoltă mult maĭ îmbelșugată. Numeroase cifre împrumutate de la deosebite izvoare oficiale întăresc această părere. Și este de cea maĭ mare nevoe să sporim producția țăreĭ noastre și anume prin o cultură intensivă, de oare-ce față cu cóncurența pe care ne-o fac regiunile extra-europiene, agricultura noastră este amenințată a fi ucisă. Cum să înlăturăm acest cumplit pericol, săcătuirea singuruluĭ nostru mijloc de producție și de îmbogățire? Alt mijloc nu e decît a spori producția astfel ca să ne despăgubească cîtimea recolteĭ de josimea prețurilor. Pintre agențiĭ ceĭ maĭ puternicĭ aĭ cultureĭ intensive sînt însă tocmaĭ irigațiunile.

Aceste încă nu pot fi întocmite pînă nu să rectifică cursurile rîurilor, pînă nu să asigură malurile lor, pînă nu să cunoaște în chip preciz unde să să poată înființa lucrările de irigare. Intocmirea acestora cere decĭ neapărat lucrărĭ prealabile care însă prin ele însășĭ aduc un mare folos; anume, împiedecă inundațiile și ușurează plutirea, pe lîngă că ar pune la dispoziția cultureĭ toate

întinderele de pămînt subtrase de la încovăeturile și răschirările rîurilor în numeroase paturĭ și brațe; pe lingă că ar împiedeca formarea de băltoage, sediul emanațiilor putrede și al miazmelor îmbolnăvitoare. Din o singură lovitură, ca prin o baghetă magică, s-ar preface rîurile țăreĭ în adevărate arteriĭ de viață, în izvoare de rodire și de îmbelșugare.

Iată efectul cel înbucurător pe care-l lasă în minte cetirea cărțiĭ atît de plină de fapte și de observațiĭ a d-luĭ Chiru. D-sa și dl. Ciru Economu pot să să mîndrească că aŭ atras luarea aminte a Romînilor asupra uneĭ întrebărĭ de la care atîrnă în mare parte viitorul lor.

A. D. Xenopol.

Salomon Reinach. L'origine des Aryens, histoire d'une controverse. Paris 1892: un volum mic în 16 de 121 de paginĭ.

O minunată expunere a chestiuneĭ atît de controversată în ştiinţa de astăzĭ, asupra regiuneĭ unde trebue aşăzat leagănul raseĭ arice. Importanţa desbatereĭ să va putea măsura, cînd vom şti, că maĭ bine de 100 de scriitorĭ, între care să numără numele cele maĭ marĭ ale linguisticeĭ şi antropologieĭ contimpurane, aŭ luat parte la ia. Domnul Reinach expune istoria acesteĭ controverse de la primele ideĭ asupra origineĭ Arilor, expuse de Englezul Jones, în urma aflăreĭ asămănărilor limbeĭ sanscrite cu cele europene, şi pînă la cartea luĭ Hirt *Indogermanische Forschungen* din 1892.

Maĭ multe sisteme s-aŭ propus pe rînd pentru a să afla regiunea primitivă locuită de tulpina comună din care aŭ radiat popoarele arice. Căcĭ este un fapt netăgăduit, dovedit pînă la evidenţă din asemănarea limbelor anume că poporaţiile Indieĭ, ale Persieĭ şi acele ce umplu astăzĭ toată Europa aŭ trebuit să plece din un izvor comun, atît de asămănătoare sînt limbele ce le vorbesc. Unde este însă de aşăzat acea regiúne comună? Iată unde încep divergenţele. Invăţaţiĭ ce să ocupară la început de această întrebare, precum Pictet, de Quatrefages, Hehn şi alţiĭ, susţin teoria uneĭ origine asiatice a Arilor şi decĭ a celor din eĭ ce aŭ imigrat în Europa. Cîtva timp să desemnâ o reacţie contra acesteĭ teoriĭ şi să susţinu din potrivă că Ariĭ ar avea originea lor în Europa şi că de aicĭ s-ar fi împrăştiet cîteva din ramurile lor prin Asia, în India şi Iran. Benfey anume observă cel întîĭ, că în limbele arice europene, lip-

sesc cuvinte asemănătoare pentru desemnarea leuluĭ, tigruluĭ şi a cămileĭ, treĭ animale indigene pe podişurile Asieĭ centrale unde să punea leagănul primitiv al Arilor. Ariĭ Europeĭ n-aŭ putut decĭ să vină din Asia; căcĭ în acest caz eĭ ar fi trebuit să cunoască, *înainte de a să fi despărţit,* leul, tigrul şi cămila şi ar trebui ca limbele lor să redee noţiunile referitoare la aceste animale prin cuvinte asemănătoare.

In Europa deosebiţiĭ scriitorĭ atribuiră diverse regiunĭ ca locuinţă primitivă a trunchiuluĭ comun al Arilor: astfel stepele ruseştĭ, Germania, în timpurile maĭ din urmă de către Penka, învăţat austriac şi Hirt, ţărmurile măreĭ Baltice. In contra ipotezeĭ steplelor ruseştĭ vorbeşte prezenţa unuĭ nume comun pentru urs în toate limbele arice, cînd este cunoscut că acest animal lipseşte din partea plană a Rusieĭ. Dar şi ipoteza d-lor Penka şi Hirt să loveşte de o mare greutate, lipsa aflăreĭ unuĭ nume comun pentru mare, în limbele arice, cînd nişte locuitorĭ aĭ ţărmuluĭ Balticeĭ ar fi trebuit numaĭ decît să o cunoască. Maĭ este apoĭ o mare greutate pentru aşăzarea uneĭ patriĭ comune a Arilor primitivĭ în centrul Europeĭ. Anume este cunoscut că limbile finice şi semitice înfăţoşază analogiĭ cu limbile arice. Dacă însă limbele finice ar fi putut face împrumuturĭ de la popoarele arice chiar în regiunile mareĭ Baltice, cum s-ar putea ca popoarele semitice să fi venit tocmaĭ aicĭ în atingere cu ele?

Chestiuuea origineĭ Arilor este încă în perioada ipotezelor, şi ne temem să nu rămînă ia vecĭnic în aceiaşĭ stare, ca maĭ toate întrebările asupra originelor.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

Suret de pe ispisocul Costeştilor.

Io Evstratie Dabija vvod bojio Milost. gspod zemli Moldavscoi—adecă acesta adivărat credincios boiarinul nostru Patraşcu Logofăt al treile slujind şi altor răposăţĭ domnĭ ce aŭ fost maĭ dinainte şi astăzĭ slujind şi domnieĭ mele şi ţăreĭ cu dreapte slujbe şi cu credinţă, văzind Noĭ a luĭ drepte şi credincioase slujbe, datam şi l-am miluit într-a noastră ţară a Moldoveĭ, satul Costeştiĭ cît aŭ ţinut Stefan vvod Gheorghe ce este în ţinutul Trotuşuluĭ pe acea apă, aproape de Rădana ce aŭ fost dreaptă ocină de moşie a luĭ Gheorghe Stefan vvod şi a luĭ Vasile Hatmanul fratele săŭ, rămas cu toate satele luĭ pe mîna luĭ Stefan Vasile vvod pentru datorie a multă sumă de banĭ douăzecĭ miĭ de talerĭ ce aŭ fost dat Vasile vvod prin mîna luĭ Stefan vvod Gheorghe punîndu-l logofăt mare ca să ţie la sine pentru primejdie, ştiindu-l boer credincios. Iar Gheorghe Stefan vvod cu aceĭ banĭ aŭ cercat mijloace de gînd răŭ şi s-aŭ rîdicat domn cu multe oştĭ străine asupra luĭ Vasile vvod de l-aŭ scos şi din ţară. Pentru acea sumă de banĭ luat-aŭ Stefan Vasile vvod toate satele şi moşiile luĭ Stefan vvod Gheorghe şi dintr-aceste sate de moşiĭ orĭ pre ce boeriŭ aŭ vrut să miluiască miluitu-l-aŭ. Miluit-aŭ şi pe boerul nostru ce scrie maĭ sus Patraşcu al

treile logofăt cu satul Paşcanii la Bacău, şi nicĭ jumătate din aceĭ banĭ nu s-aŭ făcut satele luĭ Stefan vvod Gheorghe şi acest sat Paşcaniĭ cît s-aŭ împărţit cu totul Stefan vvod Gheorghe în boerie cu frate-său Vasile Hatmanul, şi aŭ venit în partea luĭ Vasile Hatmanul; iar acmu cînd aŭ fost în zilele şi în domuia noastră, venit-aŭ şi Vasile Hatmanul fratele luĭ Stefan vvod Gheorghe din pribegie.

Socotit-am cu tot sfatul ţăriĭ nefiind vinovat de i s-aŭ dat toate satele ce i s-aŭ venit la împărţala lor. Luatu-s-aŭ şi acest sat Paşcaniĭ de la boiarinul nostru al treile logofăt Patraşcu şi l-aŭ dat luĭ Vasile Hatmanul şi pentru acest sat am socotit cu tot sfatul domnieĭ mele de i-am dat pentru acest sat pentru Paşcanĭ boiarinuluĭ nostru Patraşcu al treile logofăt satul Costeştiĭ carele sat s-aŭ ştiut cu sfatul că este a luĭ Stefan vvod Gheorghe dintru împărţala lor ce aŭ ţinut Stefan vvod Gheorghe, cu vatra din sat şi cu ţarină şi cu loc de heleşteŭ şi de moară şi cu loc de prisăcĭ şi pometĭ şi cu iazurĭ şi cu tot venitul din tot locul. Pentru aceia ca să-ĭ fie şi de la domnia mea dreaptă ocină şi dare şi miluire satul Costeştiĭ boiarinuluĭ nostru ce scrie maĭ sus Patraşcu al 3-le logofăt şi jupăneseĭ d-sale Alexandreĭ, cuconilor lor şi a toată sămînţia lor uric şi întăritură,

Sam gdin veleal

P i s ŭ I a s leat *зроб*, 7172=1564.

Ion Evstratie Dabija vvod.

Asemene după cel adevarat scris de mine la 1806.
(nedescifrabil)

Comunicat de *A. D. Xenopol.*

Nota I. Este cunoscută nesiguranţa ce există asupra numeluĭ urmaşuluĭ luĭ Vasile Lupu, care nume fiind compus din două nume de persoană, *Ste-*

fan şi *Gheorghe* nu să poate hotărî care din două era numele săŭ de botez şi care numele de familie. Cronicariĭ îl numesc de obiceiŭ Stefan Vodă Gheorghe, cum îl numeşte în maĭ multe rîndurĭ şi documentul nostru; iar într-un loc îĭ interverteşte numele, numindu-l Gheorghe Stefan voevod, Este cunoscut însă din alte documente că acest domnitor avuse de tată pe logofătul Dumitraşcu Stefan, încît ne pare învederat că numele săŭ de botez era Gheorghe şi numele de familie Stefan; cu toate acestea documentul nostru, de şi şovăitor, îl numeşte în deobştie cu numele de Stefan ca nume de botez şi Gheorghe ca nume de familie. Această confuzie în numele luĭ ne-a făcut şi pe noĭ a admite, în Istoria Romînilor, numele de Stefan Gheorghe. Să pare că numele de Ştefan a fost preferat de contimpuranĭ şi de urmaşĭ ca nume ce să repetasă des în istoria Romînilor, pe cînd domnitorĭ cu numele de Gheorghe sînt maĭ rarĭ.

Nota 2. Documentul este important, fiind că secvestrarea moşiilor luĭ Ştefan Gheorghe de cătră Ştefan Vasile, sub care trebue să înţelegem pe Ştefăniţă, fiul luĭ Vasile Lupu, această secvestrare zicem explică sărăcirea treptată a luĭ Stefan Gheorghe şi peirea luĭ în mizerie la Stetin. Să vede că fiul Lupuluĭ, ajungînd domn, şi-a răzbunat contra trădătoruluĭ tatăluĭ săŭ, invocînd, ca motiv juridic al condemnăreĭ, sustragerea din partea luĭ Ştefan Gheorghe a banilor pe care Vasile Lupu îĭ încredinţase pentru a aduna oştirĭ contra luĭ Mateiŭ Basarab. Observăm tot odată că documentul reduce suma încredinţată de Lupu logofătuluĭ săŭ, de la 40,000 leĭ cum o daŭ cronicariĭ, la 20.000 leĭ.

A. D. X.

Extrase din documente

culese din arhivul colegiuluĭ de propaganda fide din Roma.

Domnul G. Cantacuzino, pe cînd să afla ca prim secretar al legaţiuneĭ noastre din Roma, aŭ avut prilejul a dobîndi cîte-va copiĭ de pe documente privitore la istoria Munteniеĭ, aflătoare în colegiul Iezuiţilor. Avînd amabilitatea a ne comunica acele copiĭ, dăm maĭ jos rezumatul lor, cu extracte din ele a părţilor ce ne-aŭ părut maĭ interesante.

1667. Scrisoarea luĭ Grigore Ghica domnul Munteniеĭ, tri-

misă din Viena cătră colegiul de propaganda fide din Roma, prin care arată că ar vroi să să întoarcă la catolicizm (pentru a obținea sprijinul papeĭ la restituirea luĭ în scaun). Scrisoarea a fost publicată în *Documentele privitoare la istoria Romînilor*, V. 2, p. 113 și a fost utilizată de mine la expunerea domnieĭ a doua a luĭ Gr. Ghica în Muntenia (Ist. Romînilor din Dacia traiană IV, p. 245). Data scrisoriĭ pusă de copia d-luĭ Cantacuzino este 26 Octomvrie 1667, pe cînd acea din documente vol. V este 16 Octomvrie 1667. De altfel conținutul lor este identic.

1687. Relația preotuluĭ Giovanni Batista del Monte despre starea Valahieĭ în care aŭ stat 22 de anĭ. Să ocupă însă maĭ ales de starea bisericeĭ catolice; de aceia pentru istoria noastră conține puțin material:

«Principele actual al ziseĭ provinciĭ e Șarban Cantacuzino din familia Cantacuzinească, veche din Constantinopole. Numirea acestuĭ principe s-a făcut de Poartă și numirea să reînnoește din 3 în 3 anĭ, primind Poarta tributul anual. Principele e de rit grecesc scismatic, și are 4 frațĭ, din care doĭ grecĭ unițĭ și să numesc Constantin și Mateiŭ, ambiĭ învățațĭ și bunĭ filozofĭ și plecațĭ cătră ritul latin. Reședința lor e Bucureștiĭ, destul de poporată, reședința mitropolituluĭ de rit grecesc scismatic. Catoliciĭ aveaŭ aicĭ o biserică de zid, dar ia nefiind îngrijită să surpă și fu reconstruită sub domnia luĭ Grigoraș (Ghica), care fiind născut în Pera și mama luĭ Catinca fiind foarte iubitoare de catolicĭ, dete baniĭ trebuitorĭ pentru a o repara. Catoliciĭ ce locuesc în oraș nu întrec numărul de 20 de familiĭ; dar maĭ sînt încă un număr nu mic de garzĭ aĭ principeluĭ, precum și secretariĭ de limba polonă și de cea ungurească—tot catolicĭ. După ce arată numărul familiilor catolice din Tîrgoviștea, Cîmpulung, Buzeŭ, Rîmnic, amintește de Focșanĭ (Zosciano), «citta nelli confinii di Vallahia e Moldovia, situata sopra d'un fiume; la metà e sogetta al principe di Vallahia, l'attra metà al quello di Moldavia.» Del Monte sfîrșește relația luĭ cu speranța că generalul Veterani intrînd în această provincie, și principele eĭ supunîndu-se Majestățeĭ imperiale, catolicizmul va face de acum înainte progrese mult maĭ însemnate în ia. Această de pe urmă frază ne-aŭ daĭ putința de a determina anul documentuluĭ care nu este dat (comp. Istoria Romînilor, IV, p. 266).

1696. O scrisoare a luĭ George Cantacuzino, fiul luĭ Șarban, adresată din Sibiŭ colegiuluĭ de propaganda fide, în care roagă să ordineze de preot, în Chiprovacĭ, în Bulgaria, pe unul Gavril.

1708. Preoțiĭ catolicĭ din provincia «Bulgarieĭ» scriŭ din Tîrgoviștea colegiuluĭ de propaganda fide, că ar fi fost apăsațĭ de un vizitator catolic, Mihail Iavich, și că ar fi avut noroc de Constantin

Cantacuzino, care le-aŭ luat apărarea. Adaog că aceĭ ce dăduse răle informaţiĭ asupra lor, nu ar fi din poporul nostru bulgăresc «benssi delle persone adunate qui al servitio del nostro celsissimo principe da diverse parti, chi en qualita di Medico, chi Cerusico, chi da Pitore e chi da Giardiniere».

Interesant pentru că confirmă plecarea luĭ Constantin Cantacuzino către catolicĭ arătată şi în documentul analizat sub anul 1687; apoĭ fiind că arată luxul şi strălucirea curţeĭ luĭ Brancoveanu, înconjurată de medicĭ, pictorĭ şi grădinarĭ. Muntenia este numită Bulgaria fiind că era sub Diocesul catolic al Bulgarieĭ cu reşedinţa mitropolituluĭ în Sofia.

1717. Maĭ multe scrisorĭ ale luĭ Radu (Rodolf) Cantacuzino şi a mumeĭ sale Păuna, soţia decapitatuluĭ Stefan Cantacuzino, către cavalerul Emanuel, pentru a transmite alte scrisorĭ ale lor către papă, prin care cer intervenirea acestuia către împăratul Austrieĭ pentru a lor proteguire.

1745. Relaţiune asupra întregeĭ Bulgariĭ în deobşte, arată că Bucureştiĭ sînt capitala provincieĭ în care reşede principele grec cu curtea sa cea strălucită şi cu mitropolitul tot grec şi cu doĭ sufraganĭ. Oraşul e frumos, îmbelşugat în toate, compus din 10,000 de case şi aşezat în mijlocul unuĭ şes foarte întins, curgînd prin el un rîŭ, puţin deosebit de Tibru, în lungime. Are minunate zidirĭ şi optzecĭ de bisericĭ cu turnurĭ, clopotniţĭ, servite de vr-o mie de clericĭ grecĭ. Oraşul e împodobit pe din lăuntru şi pe din afară de grădinĭ cu tot soiul de fructe. Sînt 500 de Turcĭ neguţitorĭ, dar eĭ nu pot nicĭ să să aşeze statornic, nicĭ să-şĭ aibă Moscheele saŭ Hogea aĭ lor. Să află numaĭ 12 familiĭ catolice care numeră 50 de suflete; în specie două familiĭ nobile catolice: Rosetti şi Caluochi din Viena; maĭ sînt apoĭ alţĭ catolicĭ din Veneţia, Padova, Corfu şi din Polonia care slujesc ca secretarĭ, medicĭ şi «ugittori» (sic). Principele caută să capete doĭ Iezuiţĭ saŭ doĭ misionarĭ pe socoteala luĭ, spre întemeerea unuĭ colegiŭ, unde tineriĭ să poată învăţa ştiinţele omeneştĭ şi dumnezeeştĭ în limba latină şi în cea vulgară (in ideoma latino e volgare). Episcopul vizitator fu primit la curte sub conducerea luĭ Nicolaĭ Rossetti, vrednic catolic şi om puternic care făcu ca domnul să primească pe episcop maĭ cu mare cinste decît pe mitropolit. Principele (Constantin Mavrocor-

dato) îl reținu două oare vorbind cu el în limba italiană despre Roma, Italia și alte puterĭ europene, arătîndu-se de adevărat catolic, supus marelui pontifice. E cu neputință de povestit toate însușirile acestuĭ principe, pietatea și clemența luĭ, cunoștința luĭ în toate trebile sacre și profane, pe care le știe toate pe degete (ad unguem). Cunoaște toate locurile din sfințiĭ părințĭ și nu face altă ceva, decît cetește și discută cu eleganță în idiomul vulgar și latin (nell' ideoma volgare e latino [1]). Principele spune episcopuluĭ că ar dori să aibă doĭ Iezuițĭ saŭ doĭ misionarĭ ca învățătorĭ pe lîngă doĭ copiĭ aĭ săĭ maĭ micĭ. Imbolnăvindu-se episcopul, principele îĭ trimise îndată pe doĭ doctorĭ aĭ săĭ paduanĭ care-l puseră iar în picioare.

1745. Altă vizitație, a Moldoveĭ, din acelaș an (de și nu pune data, autorul spune că aŭ plecat din Iașĭ în luna Septemvrie 1744) să ocupă maĭ mult cu starea bisericilor catolice. Vorbind de Galațĭ arată că dughenile bisericeĭ catolice de acolo ar fi ars în pojarul tîrguluĭ cînd cu trecerea Ienicerilor turcĭ, cînd să duceaŭ contra Moscoviților (în războiul din 1736—1739); că ducîndu-se la Iașĭ, a găsit pe capul misiuneĭ moldovene, preotul Cardi aruncat în închisoare de către mitropolitul scismatic (ortodox) și că interpunîndu-se pentru a fi eliberat, el însușĭ ar fi fost aruncat în temniță, de unde ar fi fost eliberațĭ de principele țăriĭ; că poporul întreg al principatuluĭ ar fi fost împrăștiet din cauza necontenitei purtărĭ a Turcilor și Tatarilor prin țară în timpul războiuluĭ. «Da questo tempo sino al mese di Novembre 1739 altra non si faceva in Moldavia se non chi fuggire e ritornare a casa per il continuo passo et ripasso de' Turchi e de' Tartari, che se ne andavano ad incontrare li Moscoviti». Cînd Rușiĭ fură nevoițĭ prin pacea de Belgrad să restitue Moldova Turcilor, Rușiĭ o devastară întîĭ cumplit: «e prima di far questo, diedero essi l'universale sacco a tutta la Provincia portando via il tutto, incominciando ab homine usque ad mingentem (sic) ad parietem inclusum»,

1746. Episcopul Antonie Becich scrie din Bucureștĭ în 1 Octomvrie 1746 colegiuluĭ, că a fost primit după optsprezece zile de

1) Să vede de aicĭ că ideoma volgare însamnă limba grecească, și nu cea romînă, în care de sigur că Constantin Mavrocordato nu discuta.

aşteptare, în audienţă de principe, cu care vorbeşte despre înfiinţarea uneĭ şcolĭ în Bucureştĭ.

1749. Grigore Ghica cere din Bucureştĭ voia colegiuluĭ, de a trimite un tînăr spre studiĭ la Roma: «pro quodam juvene expetii locum in collegio ab Eminentiis vestris».

1749. Grigore Ghica arată că numele aceluĭ tînăr ar fi George Milea, fiul unuĭ boeriŭ al săŭ de rit occidental şi laudă în toate modurile pe proteguitul săŭ.

1749. Cererea luĭ G. Mille de a fi primit în colegiul de propagandă fide.

Comunicate de *G. Cantacuzino.*
Adnotate şi rezumate de *A. D. Xenopol.*

Document de la M. Racoviţă 1709

(Curiozitate de stil de cancelarie).

Io Mihaĭ Racoviţă voevod, bojio milostio gospodar zemli Moldavscoĭ, scriem Domnia mea la boiarinul nostru Dumnealuĭ Iordache Toma, biv vel medelniciar, facem ştire dumitale că aice la Domnia mea jălui egumenul de Secul, zicăndu cum că aĭ trimis dumneata acel armaş şi cu cel izvod ce s-aŭ făcut maĭ în trecute zile, de le trag nişte ţiganĭ, zicăndu că snăt ţiganiĭ aĭ nostri. Decĭ de snăt ţiganiĭ aĭ nostri să viĭ şi dumneata împreună cu călugăriĭ aice să se aleagă, iar de nu snăt aĭ noştri, să poronceştĭ dumneata să-ĭ lase la dracul, dacă snătu omeneştĭ, să nu maĭ facă supăr călugărilor, că noĭ aceasta nu primim. Aceasta scriem.

U. Ias. lt. 7217 Apr. 26.
1709

(L. S.)

(M-rea Neamţu, Sacu ţiganilor M-reĭ Secul No. 37).
Comunicat de *I. Tanoviceanu.*

Document din 1700

Jurătorĭ. (Plata deșugubineĭ în pămînt dat vorniculuĭ însărcinat cu cercetarea).

Adecă eu Vasilie hiiastrul lui Ghiorghie Untu-réce din Vrancé din sat din Spinești facem știre cu acesta adevărat zapis al mĭeu, ca să fie de credință pentru o femée ce am ținut în casa noastră caré împingăndu-mă păcatele mele am îmblat cu dănsa și am făcut un copil, și făcănd femeia copilul l-aŭ omorăt și s-aŭ aflat și fată copilul lepădat mort. De care fiind dumnealuĭ Vasilie Costachie marele vornic dator să cérce unile ca acélia, aflatu m-au și pre mine dumuluĭ cu acea deșugubină vinovat, și apucăndu-mă dumuluĭ m'au pus la închisoare și dăndu-mĭ dumuluĭ giudețul țărăĭ ca să-mĭ găsăsc 24 de oamenĭ să giure pentru mine cum nu știu nimic de moarté copiluluĭ, nicĭ oameniĭ mĭeĭ din casa noastră, să fiu un om în o pace; eu neputînd găsî pre nime să giure întracela chip și neavănd cu altă cu ce plăti, am căzut la dumuluĭ cu mare rugăminte și i-am dat dumisal treĭ pogoane de vie pe dialul Tifeștilor din sus la Pucneștĭ în ținutul Putniĭ, care viĭ săntu alăturé cu viile preutuluĭ Solomon de Găgeștĭ. Decĭ ca să-ĭ fie dumisale vorniculuĭ Vasilie de acmu înainte driaptă ocină și moșie în vécĭ stătătoare și giupănésiĭ dumisale și cuconilor dumilorsale și nepoților și strănepoților dumilorsale. Și la acesta adevărat zapis s-aŭ prilejit mulțĭ boiarĭ și neguțătorĭ cariĭ sănt maĭ gios iscălițĭ, a-nume dumuluĭ Lucacĭ staroste de Putna, și dumuluĭ Dima biv părcălab și dumuluĭ Cărsté sulgeriul și dumulor vamășiĭ de Focșanĭ și alțiĭ cariĭ săntu iscălițĭ maĭ gios. Și pentru credință mi-am pus și degetul.

† Vasilie hiiastrul luĭ Untu-réce

U. Focșiani lt. 7208 Iuli 30

Lucacĭ staros. Put. martur .... (iscăl. grec.)

Radul biv. Părcălabul.

.... (iscăl. grec.)

Eu preutul Vasilie din Focșianĭ am scris zapisul cu zisa luĭ Vasilie hiiastrul luĭ Ghiorghie Untu-réce.

(Originalul la dl N. Nanu avocat, Iașĭ).

Com. de *I. Tanoviceanu.*

O scrisoare a luĭ Eudoxie Hurmuzachi cătră hatmanul Nastasachi Başotă 1853.

Prea onorate, prea iubite şi prea dorite Arhon Hatmane, Cucoane Nastasachi,

Aĭ mare noroc Dumneata că nu am şi eŭ oaste numeroasă, gata spre împlinirea poruncilor mele; că atunce aş trimite pe soldaţiĭ meĭ să năvălească fără pardon, ca lăcusta, asupra blagosloviteĭ Pomîrle şi să stee acolo de zapciială, pînă cînd cuconu Năstasachi îmĭ va fi împlinit bunătatea, protecţia şi aplecarea aceea, cu care dumnealuĭ aŭ binevoit purure a mă noroci şi de care şi acum nu pot a mă despărţi, cu toate că Dumnealuĭ voeşte a mi le retrage. In zilele noastre precum ştiĭ dumneta, trebile se fac cu armele în mînă şi drept aceea eŭ aşijderea îmĭ pregătesc Arnăuţiĭ meĭ, spre a mă lupta cu Dumneta, Arhon Hatmane, pentru viderata strîmbătate ce îmĭ facĭ, dîndumă rămas în nefiinţă.

Fratele meŭ Constantin îmĭ scrie adecă, că Dumneta în contra binevoitoareĭ făgăduinţe date mie înainte purcederiĭ mele din Iaşĭ, nu aĭ voit să primeştĭ suma de 650 galb. pe care hotărîsem să o pun la dumneta cu dobînda legiuită şi obicinuită, fiind că te temeaĭ să nu fie galbeniĭ aceştia molipsiţĭ de ciumă. Eŭ pot să te încredinţez pe Dumniata că, nicĭ eŭ, nicĭ galbeniĭ meĭ nu sîntem nicĭ de cum înciumaţĭ; eŭ nu, fiind vara şi iarna în Dunăre, zi pe zi, unde ciuma nicĭ cînd nu înfloreşte şi nicĭ de trup să prinde, şi galbeniĭ meĭ nu, fiind cîştigaţĭ cu bun chip în sudoarea feţeĭ mele şi număraţĭ cu mînĭ curate şi neîntinate. Aşa dară mă mier cum poate să să teamă un bărbat atît de curajios ca Dumneta numaĭ de o boală

închipuită şi ne adevărată. Eŭ precum îţĭ este cunoscut şi nefiind milionariŭ şi trăind în străinătate şi scumpete, totuşĭ am oare-care prisosurĭ băneştĭ pe an, pe care cu vreme voesc să jertfesc pe altariul comuneĭ noastre patrie, precum şi Dumniata însuşĭ mi-aĭ dat o pildă măreaţă şi vrednică de vecĭnica laudă: nu credeam că mica mea stare aş putea-o depune în mîinĭ maĭ respectabile, maĭ sigure şi maĭ prietineştĭ de cît în ale dumitale, adecă a bărbatuluĭ cătră care mă trage inima din copilărie şi cătră carele respectul şi recunoştinţa mea creşte cu anĭĭ, a bărbatuluĭ carele mult m-aŭ îndatorit şi pe care şi eŭ din inimă doresc a-l îndatori, a bărbatuluĭ carele formal mi-aŭ făgăduit că, unde va fi miea Dumisale, acolo va fi siguripsită şi suta mea, şi pe a căruia făgăduinţă răzămîndu-mă am părăsit ţara, neluînd alte mijloace potrivite spre păstrarea miceĭ mele averĭ. Şi acum de odată blagoslovitul acest bărbat, voind a-şĭ rupe legătura între noĭ amîndoĭ, nu maĭ voeşte să primească nimică de la mine, ci maĭ vîrtos să încearcă a să desface cu totul de mine. Judecă acum, Cucoane Năstăsachi, dacă acest foarte respectabil bărbat nu mă strîmbătăţeşte fără vină, dacă nu mă asupreşte fără temeĭ, şi tare te rog să ne împacĭ pe amîndoĭ, că par că mult ne iubim unul pe altul, par că mult ne-am deprins unul cu altul şi parcă ar fi foarte bine să ne împacĭ Dumniata, de aĭ vrea numaĭ cît de puţin. Atita rugăminte am; şi fiind-că numaĭ odată la cîţĭ-va anĭ mă înfăţoşez cu rugăminte, nădăjduesc că veĭ avea bunătatea a o împlini. Tot odată alăturez aice şi adresa me, dacă vre-odată mă veĭ cinsti cu vre-o însărcinare, de care foarte m-aş bucura. Eu lăcuesc în Viena *Stadt No. 245* şi, mă ocup a cerceta, în toate Archivele Vieneĭ, documentele veacurilor trecute despre Romînĭ. Păn acum am aflat documente foarte interesante

despre istoria Moldaviei și a Valahiei, precum și despre unele familii vechi și strelucite, între care figurează și familia Bașoteștilor; de acum înainte cred că oi găsi și mai interesante urice și documente care apoi nu voi lipsi a le înfățoșa Dumitale, încredințat fiind eu, că ori ce sporește binele și slava patriei noastre află la Dumniata binevoitor auz și patriotică încurajare. Heretisăsc pe Dumneata de căștigarea unei nouă nepoate, și doresc ca odată la adînci și binecuvîntate bătrînețe să-ți fie o dulce mîngăere și un sprijin plăcut la slăbăciunea trupului! Cu cît omul să înaintește în vîrstă cu atîta mai mult simte trebuința de a fi iubit de cei ce sînt legați cu el prin legături de sînge și carii cinstesc și vor cinsti pomenirea lui cu un sfînt respect — lucru care nu să poate cere de la streini, pe care mai mult numai interesul lor însuși îi povățuește. Și fiica Dumitale și ginerile doresc să se întoarcă în țară, dacă mijloacele lor vor ajunge. Eu văzîndu-i mă bucur fiind că adese ori am prilej a-mi aduce aminte de Dumneata, căruia adînc închinîndu-mă și recomandîndu-mă rămîn

prea plecat și recunoscător
prietin și
gata slugă
Evdoxie Hurmuzachi.

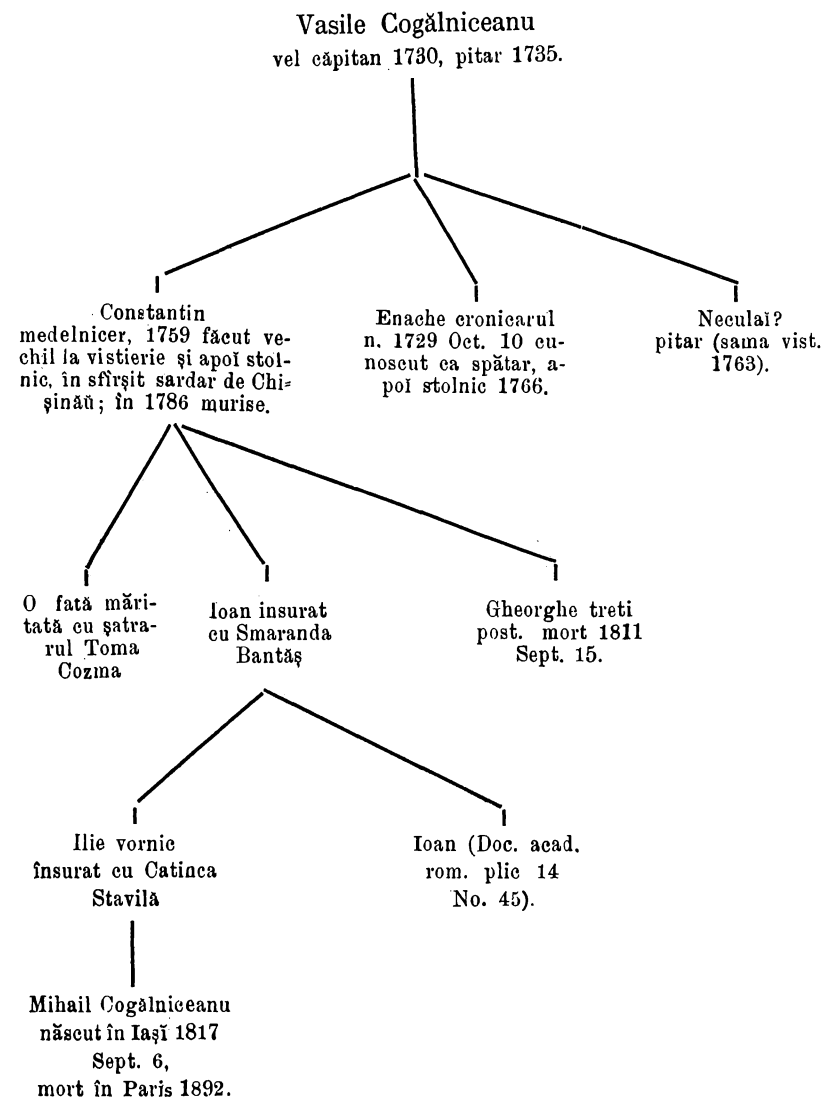
Viena, în $\frac{\text{28 Iunie k. v.}}{\text{10 Iunie k. n.}}$ 1853.

Notiță, Această scrisoare, adresată de E. Hurmuzachi hatmanului (mai tîrziu Logofăt) Anastasie Bașotă face parte din colecțiunea mea de documente. Inainte de a întra în stăpînirea mea ia fusesă a reposatului Dimitrie Gusti, fost Ministru.

I. Tanoviceanu.

NOTIȚE

Spița neamuluĭ luĭ M. Cogălniceanu.

I. Tanoviceanu.

Extrase din decretul original al uniuneĭ bisericilor ortodoxe și catolice din 1439. Florența.

Domnul G. Sion Ghereĭ care posedă interesante notițe bibliografice culese din diverse bibliotecĭ ale Europeĭ, ne comunică niște extracte de pe actul original de unire între biserica ortodoxă și acea catolică, subsemnat de demnitariĭ ambelor bisericĭ, în sinodul de la Florența în 1439. Aceste notițĭ să referă la pretinșiĭ demnitarĭ aĭ biserici moldovene care, denumițĭ prin abuz de patriarhul de Constantinopole, subsemnară chip în numele cleruluĭ moldovenesc actul unireĭ. De și împrejurarea era de mult cunoscută, notițele d-luĭ Sion sînt interesante fiind că conțin reproducerea după original a iscăliturilor respective a pretinșilor reprezentanțĭ aĭ bisericeĭ moldovene:

Biblioteca Laurențiană.

Carta originale del decreto d'Unione della Chiesa Greca con la Latina emanato in Firenze il di 7 Luglio dell' Anno 1439.

Scris jumătate latinește și jumătate grecește, cu două pecețĭ una de plumb, latinească, alta de aur, bizantină. — Pe original să află semnăturile prelaților care eraŭ față la conciliul de la Florența.

Originalul să află încadrat și așăzat în sala de studiŭ.

Toate actele conciliuluĭ din Florența să găsesc transcrise în o condică legată, al căreĭ titlu este următorul (No. 143. Inventar... format în 4⁰... Accquiesti):

Oecumenici concilii || Svb Evgenio IV Pontifice || Florentiae habiti || pro vnione ecclesiae graecae et latinae || Charte || olim in 1439, aedibvs popvli florentini adservatae || nvnc in mediceam regiam bibliotecam || Beneficio || Ferdinand III. A. A. M. D. E || translatae || Studiosis omnibvs patent || Angelvs Maria Bandininvs || Regivs eivsdem Biblioth. Praefectvs || et Columbariae Societatis a secretis || ex avtographis exscripsit || Prolegomenis et notis illustravit || MDCCXCIV.

Cuprinde apoĭ 2 file tabla de materie. Luînd la examinat manuscriptul, găsim că aŭ luat parte și prelațĭ Romînĭ, astel: pag. 3 (după partea Prologomena ad Chartas) este «decretum unionis» în latinește și grecește, locul peceteĭ Papeĭ Eugeniu IIII, urmată de transcrierea semnăturior prelaților, pag. 19.

† Ο‛ *Μολδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τον Σεβαςτίας Δαμιάνος ὑπέγς* (64).

Nota 64. In edit. Ο‛ *ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας, καὶ τον τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστίας, Δαμιανὸς ἀρκετός.*

Pag. 23 în fine: † Ο‛ *πρωτοπαπᾶς Κονσταντινος καὶ τοποτηρητὴς Μολδοβλαχίας ὑπέγς.* (76).

Nota 76. In edit. Ο‛ *πρωτοπαπᾶς Κονσταντῖνος καὶ τοποτηρητὴς Μολδοβλαχίας ὑπέγς.*

Partea I în «Prologomena ad Chartas Flor. Conc. illustrandos (folio 33)»:

. . . . clarisimus in Cristo filius noster Ioannes Paleologus Romaeorum Insperator illustris, et bonae memoriae Joseph Patriarha Constantinopolitanus, et locotenentis Alexandrini, Antiochini et Hierosolymitani Patriarcharum, legatique Trapezunti Imperatoris, Hiberorum, Ruthenorum et *Valachorum* eum Mitropolitis et Ecclesiasticos ac nobilibus plurimis a Multitudine copiosa & &,

. . . .

. . . .

Datum in Florentiae anno Incarnationis, Dominicae MCCCCXXXIX nonis Julie Pontificatus nostri anno IX

A. Politianus.

Buletin istoric asupra Românieĭ.

La *Revue historique din Paris* conține în volumul săŭ pe *Maĭ și Iunie* 1894 buletinul istoric asupra Românieĭ redactat de dl. A. D. Xennpol. Autorul analizază în el următoarele scrierĭ istorice romîne saŭ scrise de străinĭ asupra Romînilor și apărute în decursul anilor 1892 și 1893: 1) Documente privitoare la ist.

Rom. II partea a 3-e și supl. 2-le voi. I; 2) Uricarul lui Th. Codrescu vol. XVI, XVIII, XIX, XX, XXI și XXII; 3) Arhondologia Moldoveĭ, de paharnicul Const. Sion; 4) Acte și documente relative la renașterea Românieĭ de Ghenadie Petrescu. episcop de Argeș, Dim. A. Sturza și Dim. C. Sturza. vol. VII; 5) Analele parlamentare ale Românieĭ tom. VII; 6) Règne de Bibesco, correspondance et documents, I, par le princes Georges Bibesco; 7) Acte istorice privitoare la familiile nobile romîne culese de cav. de Pușcariu: 8) Histoire générale depuis le IV-ème siècle jusqu'a nos jours. vol. III; 9) La Turquie et l'hellénisme par Victor Bérard; 10) Die Frage der siebenbürger Sachsen de Rudolf Bergner: 11) Zur Topographie und Ethnologie Siebenbürgens, de acelaș; 12) La France en Orient au XIV-ème siècle par Delaville le Roulx; 13) Les Mavroyéni, essai d'étude additionelle à l'histoire moderne de la Grèce, de la Turquie et de la Roumanie par Théodore Blancard; 14) Les Phanariotes par B. Rhangabé; 15) Stema Românieĭ de Lt. col. Năsturel; 16) Zur Geschichte der drei moldaueschen Fürsten Cantemir de G. Bogdan; 17) Strat și Substrat de Hasdeŭ; 18) Basarabiĭ de acelaș; 19) Istoria filologieĭ romîne de Lazar Șaineanu; 20) Inceputul Cantacuzineștilor în țările romîne de Ioan Tanoviceanu; 21) Probe noue de falșitatea izvoduluĭ spataruluĭ Clănăŭ de acelașĭ; 22) O călătorie la Romîniĭ din Bithinia de T. T. Burada; 23) Luptele pentru naționalitate ale Romînilor de peste munțĭ de Gh. Adamescu; 24) Părțĭ alese din istoria Transilvanieĭ de Gh. Baritiu; vol. III. Articolul d-luĭ Xenopol ocupă p 125—148 din volumul citat din *Revue historique*.

La Revue de l'Orient latin vol. II 1894 No. 2, conține un articol de domnul Neculaĭ Iorga intitulat: un projet relatif à la conquête de Jérusalem 1609. Studiul, făcut de dl. N. Iorga asupra unuĭ manuscript descoperit de d-sa în arhivele din Münich, este interesant prin aceia că arată că chiar la începutul veaculuĭ al XVII-le proiectele de cruciate, moștenite din veacul de mijloc, nu dispăruse cu totul.

Prefața de la Istoria Romînilor pentru scoalele secundare
Iașĭ, 1894, de A. D. Xenopol.

Manualul ce-l daŭ astăzĭ la lumină este o prelucrare cu totul nouă a celuĭ de maĭ înainte, prelucrare întreprinsă pe baza studiuluĭ maĭ mărunțit cuprins în cele 6 volumurĭ ale mele : *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, din care ultimul a apărut abia în decursul anuluĭ trecut. De aceia maĭ multe din cele susținute în cursul meŭ anterior pentru gimnaziĭ și licee, scris pe cînd nu studiasem pe deplin toată materia istorieĭ noastre, aŭ fost modificate. In afară de aceste schimbărĭ privitoare la fond, forma expunereĭ aŭ fost cu totul prefăcută, după experiența cu propriul meŭ manual care mi-aŭ arătat neajunsurile luĭ, precum și după indicările maĭ multor colegĭ, profesorĭ de aceiașĭ materie. Așa întiĭ am înlăturat aproape cu totul enunțarea, prin fraze incidente, a unor fapte explicative a evenementelor principale, mod de expunere ce am observat că nu poate fi bine pătruns de copiĭ. Am simplificat mult materia, înlăturînd de pretutindene cîrdurile de domnĭ fără nicĭ o însemnătate pentru istoria noastră și, lăsînd la o parte numele lor, am arătat numaĭ cauzele acelor dese schimbărĭ și efectele cele pierzetoare ce le-aŭ avut asupra soarteĭ poporuluĭ romîn.

Am căutat însă să pun faptele și perioadele istorieĭ noastre în o strînsă legătură cauzală, adevăruta esență a uneĭ expunerĭ istorice. La sfîrștt am adaos o listă cronologică a tuturor domnilor țărilor romîne, însemnînd în dreptuĭ lor paragrafele unde s-aŭ vorbit de eĭ. Prin acest mijloc am putul izbuti a da manualuluĭ meŭ preporțiunĭ destul de restrînse, și să nu mi să bănuiască aceastä împrejurare. Eŭ sînt de părere că programele noastre sînt prea încărcate și că dacă fie-ce profesor tinde încă să le maĭ încarce, prin întinderea *cursuluĭ săŭ*, atuncĭ vom ajunge fatalminte, nu la înzestrarea copiilor cu noțiunile ce le lipsesc, ci la supra-obosirea minţeĭ (așa numitul surmenaj intelectual) copiilor, a căror inteligență trebue s-o dezvoltăm, iar nu să o ucidem. Maĭ bine să să învețe puţin, însă temeinic și bine, decit mult și răŭ. *Non multa sed multum* este vechia și înțăleaptă zicătoare. Am împărțit cursul

în un noŭ sistem de paragrafe care să micșureze numărul lor, întinzind materia cuprinsă în ele. Pe cît să poate am căutat ca numărul lecțiilor să poată fi făcut în cursul unuĭ an, *așa ca să ramîe numaĭ decît timp pentru repetiție.* Profesoriĭ noștri par a uita prea mult principiul elementar al psihologieĭ, că revenirea minţeĭ asupra unor noțiunĭ, ce aŭ trecut odată prin ia, le întipărește maĭ adînc în conștiință. Îmĭ aduc aminte, cînd eram copil și învățam primele cunoștințĭ de la neuitatul meŭ părinte, mă punea în fie-care Sîmbătă să fac repetiția celor învățate peste săptămînă, și la fie-care semestru o repetiție generală. Cele ce le-am învățat astfel, așa mi s-aŭ întipărit în memorie, că și astăzĭ le țin minte în toate amărunțimile lor. Repetiția este ceva neapărat, și un profesor ce nu știe să-șĭ împartă cursul așa, ca să-ĭ rămînă timp de repetat cele ce aŭ învățat pe copiĭ în cursul unuĭ an, *nu mă sfiesc a o spune că nu-șĭ face datoria.* Am adaos la sfîrșit o împărțire a paragrafelor pe lecțiunĭ, cîte unul de obiceiŭ, cîte două cînd sînt maĭ micĭ. Câte-va părțĭ le-am tipărit cu litere maĭ micĭ; ele pot fi lăsate la o parte de profesor, dacă va găsi cu cale, adecă dacă va vedea că clasul îĭ este slab.

Manualul a fost alcătuit după programele întocmite decurînd de ministeriul cultelor și anume după acel maĭ întins, pentru seminariĭ. Observ însă că acest program a fost el însușĭ luat integral din cele 6 volumurĭ ale Istorieĭ Romînilor. Să-nțălege că am fost nevoit, pe icĭ pe colea, să mă abat puțin de la ordinea în care materiile aŭ fost înșirate în program saŭ să adaog unele materiĭ omise fără motiv, precum însămnata domnie a luĭ Ioan Vódă cel Cumplit din Moldova.

Am înzăstrat manualul meŭ cu hărțĭ explicative ale evenementelor, precum acea a expedițiilor luĭ Traian în Dacia, a năvălireĭ barbarilor, a ducatelor romîne și bulgare din Dacia de la veacul al IX-lea—al XIII-lea, a răpirilor de teritoriŭ suferite de Romînĭ în decursul istorieĭ lor. Pentru ca copiĭ să priceapă bine aceste hărțĭ, este neapărat ca profesorul să facă pe elevĭ a reproduce eĭ înșușĭ pe tablă drumul călcat de Traian, saŭ acel pus de barbarĭ pentru a înneca Dacia, saŭ limitele voevodatelor romîne. Pentru aceasta va face *înainte de a să începe clasul*, spre a nu pierde timpul, harta Dacieĭ pe tabelă și va pune pe elevĭ, la explicare, să însemne pe ia liniile respective. Va maĭ îndatori pe elevĭ

a reproduce, în maĭ mare, hărțile a casă la eĭ. Numaĭ prin prelucrarea hărților de elevĭ, vor căpăta ele importanță pentru studiŭ și să va clarifica și întipări în mintea lor cele ce sînt menite a le lămuri. Această recomandație este esențială.

In afară de hărțĭ, am reprodus și cîte-va ilustrațiĭ, toate absolut nouă, precum două scene din cele mai frumoase de pe columna luĭ Traian, această columnă însușĭ și bisericele Curtea de Argeș și Treĭ-Erarhĭ. La viitoarele edițiĭ gîndesc să tot adaog numărul ilustrațiilor, așa ca să să ajungă pe cît să va putea a să întipări prin ochĭ cele ce nu pot fi explicate prin graiŭ.

Ortografia e acea a Academieĭ romîne, de și eŭ nu cred că este cea maĭ rațională și că ar trebui să ne alipim fără sfială de fonetizmul curat, spre a scăpa *pe cît să poate* de regule la scris. Pentru ce să ne îngreuem noĭ înșine meșteșugul scrisuluĭ, cînd alte popoare tind a-l simplifica pe al lor? Sîntem în poziția cea maĭ fericită, neavînd încă o ortografie fixată, de a adopta pe cea maĭ simplă, și noĭ, cu orĭ ce preț, voim s-o complicăm! Este bine însă ca copiĭ să învețe a scrie într-un chip uniform, spre a nu să introduce în tînăra lor minte haosul în locul orîndueleĭ.

* * *

Cîte va cuvinte asupra metoadeĭ practice care îmĭ pare cea maĭ bună, spre a preda istoria. Găsesc că trebue absolut părăsită metoada explicăreĭ lecțiuneĭ întregĭ, dintr-o singură întinsoare, în formă de cuvîntare. Este știut ce greŭ e de menținut luarea aminte a copiilor; în timp ce profesorul perorează, adese orĭ face fraze, și să încîntă poate de propriile sale cuvinte, mintea copiilor, chiar a celor ce să fac a asculta, colindă cine știe pe unde și vorba cea frumoasă a profesoruluĭ lovește numaĭ propriile luĭ urechĭ. ***Profesorul nu trebue să lucreze numaĭ el în clas iar copiĭ să rămînă pasivĭ***; datoria luĭ este de a face ca elevĭ să iee o ***parte activă*** la lecție. Iată cum am izbutit eŭ, după maĭ multe încercărĭ, a ajunge la acest rezzultat.

Pun pe un elev, chemat după rîndul cataloguluĭ, (spre a evita reclamațiĭ) să citească un aliniat din lecțiunea ce este să să explice. Dacă este vre-un cuvînt pe care-l bănuesc neînțeles, întreb pe cetitor ce însamnă; dacă nu știe, întreb pe un altul: dacă

nic, acela nu răspunde, provoc pe acel ce știe să rîdice mîna, și desemnez eŭ pe elevul ce trebue să răspundă (altfel să naște gălăgie în clas); îndreptez saŭ explic înțălesul străin. De asemene fac cu înțelesul unor fapte ce pot părea maĭ grele. De cîte orĭ întîlnesc un fapt învățat intr-o lecție anterioară și la care să referă fraza cetită, întreb să mi să repete acel fapt; dacă a fost uitat, pun să să deschidă cartea la pagina respectivă și să să cetească. Atrag la fie-ce pas luarea aminte a claseĭ asupra însemnătățeĭ chestiuneĭ; din cînd în cînd explicarea ie o formă maĭ deplină, maĭ caldă, maĭ elocventă, atuncĭ cînd e vorba de a să fixa în mintea copiilor un evenement mare, înălțător saŭ dureros (luptele luĭ Stefan cel mare saŭ Mihaiŭ Viteazul; răpirea Bucovineĭ saŭ a Basarabieĭ); caut să fixez datele cele importante [1]) elemente foarte însemnate pentru determinarea cauzalitățeĭ istorice — atrăgîndu-le atenția asupra datelor paralele din țara soră. Intr-un cuvînt caut ca *toțĭ elevĭĭ să învețe lecția odată în clas sub conducerea mea*, băgînd de seamă să nu rămînă nimic obscur saŭ neînțeles. Intr-adevăr, să nu uităm că elevul va trebui să învețe lecția *după carte* și nu după cuvîntarea profesoruluĭ, orĭ cît de frumoasă ar fi ia, și că decĭ este de nevoe ca textul cărțeĭ să fie pe deplin înțeles de copiĭ. Folosul cel mare al uneĭ asemene metoade este însă ca *întreaga clasă să interesează de lecțiune prin emulația că dacă unul nu știe, saŭ nu înțălege, să spună celalalt*; *toată clasa lucrează odată cu profesorul. Ia nu rămîne numaĭ pasivă și numaĭ profesorul activ*; *căcĭ scopul uneĭ lecțiĭ nu este doar ca ia să fie spusă de profesor, ci înțeleasă și pătrunsă de elevĭ.*

Metodul cetireĭ însă cere, bine înțeles, o clasă disciplinată și o autoritate morală a profesoruluĭ asupra elevilor săĭ. De altfel degenerează în conversațiĭ sarbede și fără nicĭ un folos, saŭ în o dezordine a întregeĭ clase, ceilalțĭ elevĭ stînd de vorbă saŭ gîndindu-se aiurea, în timp ce unul din eĭ cetește.

Dar să știe că fără autoritate morală nicĭ o metoadă de învățămînt nu conduce la vre un rezultat.

E bine ca profesorul să înceapă tot-deauna prin a explica lecția și după aceia să asculte, căcĭ fie-care lecție trebue numaĭ de-

---

1) Datele ce trebue numaĭ decît reținute de elevĭ sînt tipărite cu caractere compacte.

cît terminată în oara eĭ, pe cînd ascultarea maĭ multor saŭ maĭ puținor elevĭ nu este ceva așa de neapărat. Apoĭ clasele sînt de obiceiŭ maĭ atente și maĭ liniștite la început. Disciplina să slăbește de la sine în timp ce profesorul e nevoit să să ocupe de elevul întrebat.

Aceste observațiunĭ am crezut că trebue să le supun apretuireĭ colegilor meĭ. Iĭ maĭ rog să-mĭ comunice în scris orĭ-ce neajunsurĭ ar descoperi în manualul meŭ, spre a ținea seamă de observațiile lor la viitoarele edițiĭ.

A. D. Xenopol.

ERATA.

Din eroare, numerotația acestuĭ număr începe cu pag. 237 în loc de 485 și urmează pînă la 316 în loc de 524.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul V. Noemv. și Decemv. 1894 No. 11 și 12.

Alexandru G. Mavrocordato.

Din timpul rivalităţiĭ între domnitoriĭ Neculaĭ Mavrocordat şi Dimitrie Cantemir.

Într-un studiŭ apărut în „Arhiva“ [1]) am aratat aspra animozitate ce o nutrea Dimitrie Cantemir în potriva predecesoruluĭ săŭ pe tronul Moldoveĭ, Neculaĭ Mavrocordat, şi pînă la ce falşificare precugetată a genealogieĭ luĭ acea ură l'a împins într-un pasagiu cunoscut al „Istorieĭ Imperiuluĭ Otoman“. Vroind să pătrundem cauza aceleĭ duşmăniĭ şi cercetând cu deamănuntul faptele petrecute în acea vreme, de o însemnătate istorică fără seamăn, am văzut desfăşurîndu-se înaintea noastră o privelişte uimitoare. Acest colţ al ţăriĭ Moldoveneştĭ pe care locuim, aceste ţermurĭ în care scriŭ studiul de faţă, aŭ fost, în scurtul restimp al rivalităţiĭ între ceĭ doĭ competitorĭ la tron, teatrul unor evenimente cu totul extraordinare. Pe această parte a ţăriĭ romîneştĭ, ca şi pe cea vecină, de atuncĭ încoace dezlipită de Moldova şi alipită Rusieĭ, Besarabia, aŭ fost ţintiţĭ ochiĭ lumeĭ întregĭ, la inceputul veacului al XVIII-lea, spre a urma peripeţiile dramatice şi luptele ce aŭ avut loc aice. Pe această scenă, nu prea întinsă, aŭ apărut, aŭ luptat cu o energie neînduplecată prin

1) Anul V. Martie Aprilie No. 3 și 4. pp 171 urm.

vijeliile viforoase ce le-aŭ întimpinat, oamenii cei maĭ de frunte ai epoceĭ aceleia, din care uniĭ sînt chiar de numărat între aparițiunele cele maĭ fenomenale ale istorieĭ universale. Dar! atențiunea întregeĭ Europe trebue să fi urmat cele petrecute în părțile noastre cu mult maĭ multă emoțiune, decît în timpiĭ de față evenimentele ce s-aŭ desfășurat pe vecinele cîmpiĭ ale Bulgarieĭ, căcĭ Osman Pașa și Skobelef de atuncĭ să chemaŭ Carol al XII-le și Petru cel Mare, și pe lîngă dînșiĭ, pe malurile Nistruluĭ, a murit Mazeppa; la Iașĭ aŭ fost poprit regele Stanislau; la Stănileștĭ, în fine, a scapat energia uneĭ femeĭ, soarta unuĭ mare imperiŭ, și acea femee, ce să trăgea din popor, era menită ca, prin acea faptă eroică, să-șĭ deschidă calea spre treptele tronuluĭ împărătesc!

Vom expune acele fapte, precum le-am cules din decursul cercetărilor noastre, împreună cu cugetările ce ele aŭ trezit în noĭ.

I.

„In anul 1709, scrie Hammer [2]), apăru în imperiul Otoman, după bătălia de la Pultava, Carol al XII-lea, ca o bombă care, după o curbă lungă, inflacarată, izbucnește într-un foc de războiŭ.“ Din momentul aparițiuneĭ regeluĭ Suedieĭ pe malurile Nistruluĭ și așezarea sa la Varnița lîngă Bender, toată politica turcească e înriurită de prezența acestuĭ barbat cu totul escepțional. Cea d-întîĭ consecință a aceleĭ prezențĭ, fu mazilirea domnuluĭ Moldoveĭ, Mihaĭ Racoviță (Noemvrie 1709). Anume, vre-o 600 de Suezĭ și 700 de Cazacĭ, din armata înfrîntă la Pultava, fură trimeșĭ la iernat în ținutul Suceveĭ. Rușiĭ, ce ocupaŭ Polonia, trec granița fără de veste, din sus de Cernăuțĭ, lovesc în Suezĭ, „și pre toțĭ ĭ-aŭ luatŭ de grumazĭ de ĭ-aŭ dus la robie“ [3]). Această înprejurare fu foarte resimțită la Divan și considerată ca o violare a teritoruluĭ împărățieĭ [4]). Domnitorul Mihaĭ Racoviță fu bănuit de conivență cu Rușiĭ [5]), prins de Iusuf Aga, pus în fiere împreună cu doamna sa, cu patru fii aĭ săĭ și cu câțiva boerĭ, toțĭ pușĭ în fiere, și astfelĭŭ dus la Constantinopole. Iar mulțĭ boerĭ o rupseră de fugă peste Nistru [6]). Fériol, ambasadorul Franțieĭ,

---

2) Geschichte des Osmanischen Reiches, IV. p. 98.

3) Neculaĭ Costin în Letopis. II. p. 68, 69. Hurmuzaki, Fragmente zur Geschichte der Rumänen IV. p. 45. Hammer, IV. 101: „überfielen dieselben bei Czernowitz.“

4) Hammer loc. ant. cit: „Diese Verletzung osmanischen Gebietes warf Feuer in den Diwan und machte die Pforte so für die Sicherheit ihrer Grenzen als die des Königs von Schweden, für den sie sich mit ihrer Ehre verpfändet hielt, besorgt“. La Motraye, Voyages, I. p 417: „La nouvelle de cette action sur les terres Ottomanes étant venue à Bender, passa de là à la Porte, où on la représenta avec toutes les couleurs nécessaires, pour lui donner tout l'air d'un acte d'hostilité, contraire à la paix jurée“.

5) Neculaĭ Costin, l. c: „După acea întimplare aŭ și eșit cuvîntul de la neprietenĭ, precum și cu știrea luĭ Mihaĭ Vodă să fie fost.“

6) Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Romanilor. Suppl. I. Vol. I. p. 371: Bender 10 Noemvrie 1709: „Superne die aductus est Hospodar Va-

dînd această veste, scrie, că mazilirea luĭ Racoviță ar fi avut loc după cererea regeluĭ Carol, și regretă numaĭ un lucru, că nu s-a procedat tot astfeliŭ și cu domnul Munteniеĭ, Constantin Brăncovanu [7]).

Și aice naște întrebarea: s-aŭ zis și repetat de o mulțime de orĭ cum că prințiĭ Fanarioțĭ ar fi adus țările romîneștĭ la o stare de complectă atîrnare de Turcĭ. Ei bine! aicĭ ne aflăm in anul 1709, in ajunul venireĭ prinților Fanarioțĭ, pe pragul aceleĭ epoce; în Muntenia domnește Brăncovanu, iar în Moldova Racoviță, amîndoĭ domnĭ pămînteni. Ce să întîmplă pe atuncĭ? Carol al XII-lea trecè Nistrul și sosește pe teritoriul, dragă doamne al Moldoveĭ. Turciĭ îl priimesc cu o deosebită falá, îl instalează acolo cu marĭ onorurĭ, și sîngura veste ce o comunică despre acest eveniment extraordinar domnuluĭ moldovan, e ordinul trimes luĭ de a ierna în țară o parte din rămășițele armateì înfrînte la Pultava. Cînd apoĭ aceĭ oștenĭ suedezĭ sînt robițì de Rușĭ, Turciĭ, la cererea regeluĭ și pe simpla bănuială, că Mihaĭ Vodă ar fi știut despre trecerea graniței de către Rușĭ, îl duc, pus în fiere, la scaunul împărățieĭ; iar acea întîmplare o consider ca o violare a teritoriuluĭ turcesc; închid pe ambasadorul Tolstoi la șapte turnurĭ, și sultanul Achmed al III-le, în hatișeriful ce conține manifestul de războiŭ cu Rușiĭ, spune curat că ĭ-aŭ violat teritoriul imperiuluĭ săŭ [8]). Intrebăm: aceste fapte netăgăduite ce le întîlnim în cursul narăriĭ noastre, nu constituesc oare ele o complectă atîrnare, și este drept de a atribui domnilor de la Fanar, ceia ce aŭ găsit eĭ chiar săvîrșit naintea venireĭ lor în țară? Și nu e cîtușĭ de puțin de mirare, că stăteaŭ lucrurile astfeliŭ. In decursul secoluluĭ al 16-lea, Turciĭ întinsese dominațiunea lor peste toată Ungaria; Ofen era o cetate turcească; casa Habsburg, care intimpinase crunta ardoare a Osmanliilor, nu maĭ avea nicĭ pe Carol al V-lea, nicĭ pe eroicul săŭ fiu, Don Juan, de opus torentuluĭ cuceritor al luĭ Islam. Palide umbre, fără viață, fură ultimiĭ Habsburgĭ. Steaua republiceĭ lagunelor, neîmpacata dușmană a Semiluneĭ, asfințise pe la țermu-

---

lahicus inde in Turciam cum uxore et 4 filiis et cum aliquot dominis Valachicis, quibus compedes in pedibus posuerunt..... Non est modo Hospodar in Iassi. Propter hanc fraudem multi domini Valahici fugerunt post Dniestrum, ubi aliquis potuit“

7) Hurmuzaki, Docum. l. c. p. 372 Pera. 22. Noemvrie 1709: „A l'égard du Prince de Moldavie déposé, on l'amêne dans les fers à Constantinople, pour les intelligences que le Roi de Suède a fait voir qu'il avait avec le Czar. Il serait à désirer que S. M. suédoise en fit autant du Prince de Valaquie.„

8) La Motraye, II. p 2 traduce acel hatişerif, și acolo citim: „En envoyant, après les avantages qu'il avait remportés sur le Roi de Suéde (dont Dieu bénisse la dessein et augmente la prosperité!), quelques unes de ses troupes *jusque sur nos territoires*, où elles ont saisi et fait prisonniers 700 Suédoys“. Cfr. Hammer. l. ant. cit. in nota 4 și Hurmuzaki, Fragmente, IV. 45: „durch die von den russischen Heerführern vollzogene *Verletzung osmanischen Gebietes*, indem sie die geschlagenen Schweden weit in 's Land verfolgten und dieselben entweder niedermachten oder gefangen nahmen“. Cfr. Hurmuzaki, Docum. Supl. I. V. I. p. 401. Consid. asupra polit. turceștĭ față cu Rușiĭ.

rile Candieĭ, după o crîncenă luptă de veacurĭ întregĭ. Distanţa ce separa graniţa turcească de Viena, rămase mică, şi cătră finele secoluluĭ al 17-lea, sediul imperiuluĭ fu învestit de o armată teribilă; cît pe ce să fie cucerită urbea cezariană. Era lucru firesc ca sub asemenea imprejurărĭ, să cadă sub jugul lor, să fi ajuns la desăvârşita discreţiune a sultanuluĭ şi ţările romîneştĭ. Maĭ mult e de mirat, că o soartă ferice a oprit ca ele să devie un paşalîc turcesc, primejdie ce a ameninţat foarte de aproape pe Moldova în anul 1711, tocmaĭ în timpul despre care scriem, precum vom vedea maĭ la vale.

II.

După mazilirea luĭ Mihaĭ Vodă, doĭ competitorĭ, la tronul vacant, amândoĭ foştĭ domnĭ, să aflaŭ la Constantinopole: Antioh Cantemir şi Constantin Duca, cel d-intăĭ sprijinit de Brancovanu şi de seraskerul Tighineĭ, Iusuf Paşa [9]). Pe când însă să aştepta cu bună seamă numirea luĭ Antioh Vodă la domnie, deodată sosi vestea cum că caftanul fuse dat, la 6 Noemvrie, luĭ Neculaĭ Alexandru Mavrocordat [10]). Cît de neaşteptată fu boerilor Moldovenĭ această ştire, vedem din următoarele cuvinte ale luĭ Neculaĭ Costin: „Zice un poetic: batjocureşte puterea Dumnezeească lucrurile omeneştĭ. Precum şi aicĭ să cunoaşte cîtă nevoinţă pentru domnia luĭ Antioh Vodă, şi poate fi şi a luĭ Duca Vodă, că umbla pentru domnie; dar din poronca putericiĭ împărăţiĭ a luat domnia Neculaĭ Vodă“.

Însă—şi aceasta am dori să o observăm cu insistenţă,—n-am putut găsi la cronicariĭ romînĭ contimporanĭ, cu toată vestea neaşteptată, nicĭ o animozitate saŭ nemulţămire cu numirea domnuluĭ dintr-un neam Constantinopolitan. Acest simţimînt care era, în urmă, maĭ ales în vremile noastre, să devie atît de puternic, încît să facă din ceĭ mulţĭ istoricĭ romînĭ inamicĭ şi detractorĭ, chiar aĭ unuĭ domn de virtuţile fără seamăn ale luĭ Neculaĭ Mavrocordat, numaĭ şi numaĭ fiind-că să trăgea din obîrşie grecească, nu-l găsim maĭ de feliŭ la scriitoriĭ din acel timp. Neculaĭ Costin, boer care a fost vel logofăt sub Dimitrie Cantemir, ca şi sub Mavrocordat [11]), insistă cu complăcere asupra ilustraţiuneĭ tatăluĭ nouluĭ domn, luĭ Alexandru Exaporitul, „om vestit şi la împărăţiile creştineştĭ pe carele nu-l vor uita de curind veacurile viitoare“ El relatează cu plăcere incuscrirea Exaporituluĭ cu Constantin Brăncovanu, prin căsătoria fiuluĭ săŭ Scarlat cu fata domnuluĭ Munteniei, Ilinca [12]). Cu o vădită bucurie cronica-

9) Nec. Costin în Letop. II. 70.

10) Nec. Costin ibid. ead. pag. Fériol anunţa guvernuluĭ săŭ acéstă veste la 22 Noemvrie 1709, ceea ce corespundea pe atuncĭ la 11 după stilul nostru.

11) Ioan Neculce în Letop. II. 302 şi 341 :

12) „Făcutu-s-au la anul şi nuntă în ţara, Romînească, aflîndu-se şi cîţĭ-va boerĭ pribegĭ din Moldova la nuntă, în Bucurescĭ. Tîmplatu-s-au într-acea vreme şi sfinţia sa Dosoteĭ Patriarhul de Ierusalim, care i-au şi cununat pe acei tinerĭ“. Nec. Costin p. 73.

rul aminteşte tragerea nouluĭ domn din sîngele luĭ Stefan cel Mare, zicînd: „Acest Alexandru Mavrocordat aŭ avut femee, nepoata de fată a luĭ Alexandru Iliaş Vodă, nepot de soră luĭ Iliaş Alexandru Vodă.“ [13]) Apoĭ, trecînd de la neamul, la persoana prinţuluĭ Mavrocordat, spune: „Aice la început s'au aratat înţăleaptă chiverniseală a luĭ Neculaĭ Vodă“, şi, lăudînd cunoscuta sa nelăcomie de banĭ, adaogă „căcĭ luîndu-şĭ Neculaĭ Vodă domnia, n-aŭ avut aice poroncă boeriĭ, *cum era la domniĭ trecuţi*, (e vorba de domnĭ pămînteni) de trimeteaŭ banĭ înainte la Ţarigrad, *ce nicĭ un ban ca să să trimează nu s-aŭ trimes*“ [14]). Cu o falĭ patriotică relatează cronicarul cum de a răspuns invaţatul domn, în limba latină, voevoduluĭ de Kiev, venit la Iaşĭ [15]), şi ne-l depinge ca inamic al pîrelor în contra domnilor prin, trimeterea spre acest scop de boerĭ la Ţarigrad: „Zicea Neculaĭ Vodă că nicĭ un folos dintr-acele pîrĭ nu aduc după sine ţăriĭ.“ [16]). Vom vedea maĭ la vale cu cîtă mărinimie ştiŭ să ierte celor ce întrebuinţaŭ în potriva sa acest mijloc reprobat de el. În sfîrşit cuvintele luĭ Costin:—„simţind iernaticul aice în ţară a Leşilor luĭ Haliţki, cu cheltuiala ţăriĭ, şi *singur îşĭ pohtea mazilie, văzîndu-şĭ ţara slăbită*“ [17]) — conţin cea maĭ mare laudă pentru compătimirea ce o resimţia primul prinţ Fanariot, pentru suferinţile ţăriĭ, pînă a nu pute răbda şi a dori maĭ bine căderea sa din tron. Nu e de mirare dacă, precum adaogă cronicarul, la ducerea unuĭ asemenea domn oameniĭ să strîngeaŭ, strigând că „mare strîmbătate aŭ făcut împărăţia de aŭ mazilit pe Neculaĭ Vodă *care aŭ făcut ţara*“ [18]). Autorul rezuma opinia sa proprie, despre domnul mazilit, în aceste cuvinte: „era cinsteş om; şi în filozofie şi în istorie şi intr-altele ce să cade a şti un domn, era deplin învăţat; şi om dumnezeesc, păzia tare biserica; la mîncare şi la băutură foarte puţin; pre sfintele bisericĭ şi mînăstirile scapate milostenie făcea; spre săracĭ şi spre văduve cu milă era. Dar era grabnic la mînie, *şi maĭ ales asupra acelora ce îĭ cunoştea că mîncase baniĭ visterieĭ şi spre ceĭ ce făceaŭ strîmbătăţĭ şi supărărĭ saracilor*. Măcar că nu era risipitor, dar încaşĭ spre ceĭ ce slujiaŭ cu osîrdie era darnic, că cunoscînd acele ce sînt de folos ţăriĭ din multe pricinĭ împedecîndu-se, nu putu să să facă, şi văzînd pe uniĭ din boerĭ că nu eraŭ mulţămiţĭ, zicea acestea: nu o dată să samănă şi să seceră, şi nu o dată să altoeşte pomul şi să culege dintr-însul roada; aşa şi noĭ *toată a-*

---

13) Ibid. ead. pag.
14) L. c. p. 72. 74. v. şi p. 80: „luînd domnia Neculaĭ Vodă, toate (rămăşiţele lăsate de Mihai Vodă) *din poronca luĭ s'au lasat de nu s-au strîns, să să maĭ supere ţara, fiind acum lipsită şi slăbită de tot*“.
15) V. p. 77.
16) L. c. p. 80. v. şi p. 83: „Aicĭ încă să vede şi să cunoaşte negraba spre pedeapsa a luĭ Neculaĭ Vodă, nicĭ spre vărsare de sînge, *măcar cu pricine aratate.*“
17) L. c. p. 86.
18) Ibid. p. 87.

verea noastră am cheltuit-o în trebile țării și avem răbdare“ [19]). Istorisirea acesteĭ scurte pe cît și slăvite domniĭ o sfîrșește cronicarul romîn cu cuvintele: „numaĭ mîncătoriĭ de banĭ aveaŭ voie rea, că nu puteaŭ mînca *ca în zilele inainte altor domnĭ*; ce în puţină vreme aŭ fost bucuria bieţilor pămînteni Moldovenĭ, că s-aŭ mazilit Neculaĭ Vodă, după ce aŭ domnit un an“ [20]). Mare prin urmare fu bucuria la suirea a doua pe scaun a prinţuluĭ Mavrocordat: „După ce aŭ venit Ioan Vodă (Mavrocordat) în scaun la Iașĭ, atuncĭ *foarte s-aŭ bucurat tîrgoveţiĭ și toată ţara*, trăgînd nădejde pentru domnia luĭ Neculaĭ Vodă, văzînd pe fratesăŭ sosit cu stăpînire la scaunul Moldoveĭ“ [21]).

Acest adevarat panegiric, pe care nu cade nicĭ o umbră de animozitate din partea boeruluĭ pămîntean, în potriva domnuluĭ de origină grecească, este încă întrecut prin entuziasmul nemărginit ce-l resimte Acsinte Uricarul, pentru acela al căruia domnie a doua în Moldova ne-a istorisit-o în extenso. El începe prin a exprima astfeliŭ convingerea sa: „Voiŭ zice că-l ajuta Dumnezeŭ în toate trebele luĭ, că multe bunătăţĭ făcuse în ţară la saracĭ și la sfintele bisericĭ. Pentru aceĭ ce aŭ mers să-l pîrască s-aŭ întors cu rușine; iară Neculaĭ Vodă a luat iarăși domnia Moldoveĭ în scurtă vreme“ [22]). La sosirea vesteĭ despre hainirea luĭ Cantemir, ne spune cronicarul: „huliaŭ toţĭ pe hanul carele aŭ fost pricina de s-aŭ mazilit un domn ce slujia cu dreptate împărăţieĭ *și aŭ tocmit ţara Moldoveĭ.*“ Apoĭ cînd vizirul sfătuește pe sultanul de a-l numi iarăși domn, observă Uricarul: că și împărăţieĭ este credincios *și ţara îl vrea* [23]). Cînd în sfîrșit vine vremea de e mutat Neculaĭ Vodă la scaunul Munteniеĭ, cronicarul scrie: „Foarte puţinteĭ din boerĭ eraŭ cu părere bună, aceia numaĭ cariĭ știeaŭ că rîpiturele și strimbătăţile nu plăceaŭ luĭ Neculaĭ Vodă, *iar ceĭlalţĭ toţĭ eraŭ triștĭ și mîhniţĭ tare*“ [24]). Apreciarea sa, asupra primuluĭ domn Fanariot, o formulează astfel autorul Letopisețuluĭ: „Domnind la a doua domnie în Moldova 4 anĭ și 3 lunĭ, *apărînd ţara de multe rele, făcînd multe bunătăţĭ, și multe obiceiurĭ proaste rîdicînd,* boeriĭ aveaŭ cinste și trecere și-șĭ isprăviaŭ trebile singurĭ de la Neculaĭ Vodă, *iar nu prin alţiĭ saŭ prin mită.* Cinul preuțesc era cinstit, slujitoriĭ își luaŭ merticele și lefile deplin *și pe saracĭ nu-ĭ calcaŭ nimenea, nicĭ îĭ mîncaŭ ca altă dată*; și alte bunătăţĭ multe eraŭ în ţară; cari *temîndu-se pămînteniĭ, că viind mutarea luĭ Neculaĭ Vodă să vor duce și acele obiceiurĭ bune, împreună cu Neculaĭ Vodă aveaŭ toţĭ mare intristare*“ [25]).

---

19) Ib. p. 88. Pe cit domnea Mavrocordat, adaogă Costin „*eraŭ veselĭ toţĭ pămînteniĭ*, mulţămind luĭ Dumnezeŭ că ne-aŭ trimes domn bun și milostivnic.“
20) P. 88. 89.
21) P. 117.
22) A doua domnie a luĭ Neculaĭ Alexandru Mavrocordat Voevod în Moldova de Acsinti Uricarul (1711—16) în Letop. p. 123.
23) L. c. p. 127.
24) P. 171.
25) P. 171. 172.

Ioan Neculcea nu resimte acelaș entuziasm pentru prințul Neculaĭ. Să nu uităm însă că el era devotat luĭ Cantemir care-l numise, îndată la venirea sa, spatar în locul luĭ Ilie Catargiu, și în scurt după aceia hatman în locul luĭ Antioh Jora [26]. Cu toate acestea el ne spune că, la întîia sa numire, Mavrocordat să arata la toate cu blîndeță și cu milă" [27]. El adaogă, după ce aŭ vorbit despre severitatea luĭ Neculaĭ Vodă în potriva boerilor: *„Iară țării, prostimeĭ vrea să le arăte milă și dreptate și vrea să le ție departe.* Iară pe la toate marginile alesese boerĭ de cinste, capete, de le dedese în seama lor ținuturile, părcălăbiele și starostiile; și făcuse mulțime de cărțĭ de slobozii de le dăduse în mîna boerilor ce strigaŭ milă". Tot astfeliŭ recunoaște acest protivnic politic, cu o nepărtinire meritorie, bogata învățătură, cunoștința de oamenĭ, serioaza demnitate, răsplata darnică celor bunĭ slujbașĭ, ca și neobosita stăruință a prințuluĭ, spre a repopula țara, golită răŭ de locuitorĭ: „Și era om învățat, foarte bun cărturar, și desfătărĭ, voroave de glumă, nimică nu să făcea înaintea luĭ; și era foarte cunoscător la oamenĭ, și la ceĭ ce-l slujaŭ bine să arăta darnic.... și făcea sate și începuse a să face multe sate pe margine. *Și s-ar fi fost întemeet țara de oamenĭ, numaĭ n-aŭ ținut mult domnia"* [28].

Cu toate aceste însușirĭ amănunte ce i le recunoaște. Neculce evident că nu poate iubi din inimă pe protivnicul politic și succesorul stăpînuluĭ săŭ. „Numaĭ mînia ce o avea, scrie el, strica cele bune ale luĭ" [29] și ne asigură, pe cînd am văzut maĭ sus, cîtă întristare aŭ domnit în țară la mutarea luĭ în Muntenia, că la venirea luĭ Racoviță „bucuratu-s-aŭ toată țara, fiind el pămîntean" [30]. In gălceava supravenită cu Cantemir, manifest că el dă toată vina luĭ Neculaĭ Vodă, precum vom vedea maĭ la vale. Iar cu ocaziunea suireĭ sale a doua pe scaun, cînd e știut cu cîtă bucurie îl aștepta toată țara, după cumplita pustiere ce o suferise, și anume Iașiĭ, după puterea discreționară a luĭ Kurt-Pașa și a

---

26) Neculce in Letop II 302: „pre mine, Ioan Neculce, vel spatar în locul lui Ilie Catargiu, (spatar la întîia domnie luĭ Mavrocordat, ibid p. 296); p. 305": și m-a pus pe mine, Ioan Neculce spatarul, hatman în locul luĭ Antioh Jora. Cfr. Nec. Costin p. 99: „Și acum mazilise și pe Antioh Jora din hătmănie, de pusese pe Ioan Neculce spatarul". Cît era de influent Neculce lîngă Cantemir, reesă din zisele lui Costin l. si. p. cit.: „aŭ purces Dumitrașcu, Vodă decusară cu Ioan Neculce, hatmanul *sfetnicul săŭ.*" Cînd apoĭ Cantemir, pe care Neculce îl insoțește la Stănileștĭ, părăsește definitiv Iașiĭ, la 16 Iulie; „s-aŭ rădicat cu toată casa lui și cu o samă de boerĭ, sfetnicĭ de aĭ săĭ, anume Neculcea hatmanu și Savin Zmuncilă vel postelnic" Costin, l c. p 110. Neculce a stat în Rusia cu Cantemir, insă neputînd răbda în pribegie, s-a despărțit de stăpînul săŭ la Charkov și s-a intors acasă. V. Neculce l. c. p. 338. La a doua domnie, Mavrocordat puse în locul luĭ Neculce, ca hatman, pe Ioan Buhuș, ib. p. 341.

27) Neculce p. 291).

28) L. c. p. 296. 297.

29) P. 296. Insâ la a doua domnia spune, că își lăsase firea cea sumeață și p. 341.

30) P. 350.

Vorniculuĭ Lupu Costachi [31]), Neculce, după ce laudă pe Ioan Vodă Mavrocordat, venit ca locoţiitor al frateluĭ săŭ la Iaşĭ [32]), nu găseşte nicĭ un cuvînt elogios la adresa nouluĭ domn, a căruia persoană şi vază scăpase Moldova de a deveni un paşalic turcesc.

Aceste sînt simţimintele ce le exprimă treĭ scriitorĭ pămîntenĭ, contimporanĭ evenimentelor. Va judeca cititorul dacă ele denotă o resimţire duşmănească în potriva domnitoruluĭ Ţarigradean.

Maĭ avem încă o observaţiune de făcut. De cîte orĭ nu s-a scris, că suirea celor d-întăĭ domnĭ Fanarioţĭ, a Mavrocordaţilor, pe scaunul domnesc al ţărilor romîneştĭ, fu dobîndită prin influenţa cea mare şi uneltirile bătrînuluĭ Alexandru Mavrocordat Exaporitul; că vestitul om de stat izbuti a dobîndi acea înalţare pentru neamul săŭ, şi prin el, şi pentru celelalte familiĭ domnitoare din Fanar, şi că el închise ochiĭ îndată după ce ajunse la aşa strălucită soartă pentru urmaşiĭ săĭ. Specioasă povestire! însă falşă de tot, de am da sorgintelor contimpurane cea maĭ mică crezanie. Nu numaĭ că moribundul Exaporitul nu luâ nicĭ o parte, la acea înalţare a fiuluĭ săŭ; el o ignora, şi cînd aflâ despre numirea săvîrşită, în loc de a să bucura, fu adînc mîhnit de acea veste. Tronul ţărilor romîneştĭ i să arăta, să vede, atît de încunjurat de prăpăstioase primejdiĭ; jertfele băneştĭ ce le pretindeaŭ putericiĭ de lîngă împărăţie i să păreaŭ atît de zdrobitoare, încît el să temu că acea strălucire va pricinui ruina şi periclitarea iubituluĭ săŭ fiŭ. El cunoştea din experienţă vijeliile ce ameninţaŭ o mare ilustraţiune politică în Turcia şi să văzuse el însuşĭ aruncat din culmea onorurilor la închisoare, scapat ca prin minune de calăŭ. Chiar de curînd vâzuse pe domnul Moldoveĭ adus în fiere la Ţarigrad. Vrîsta îl făcea prudent şi boala pesimist. Fériol, ambasadorul Franţieĭ, inamic înverşunat al Mavrocordaţilor, să bucură de această numire. El scrie: „C'est une disgrâce pour cette famille", şi explică cum va fi în curînd ruinată de tot [33]). Iar Neculcea ne spune: „Atuncĭ tatăsăŭ Alexandru Exaporitul, şăzînd la gazdă, *nimică nu ştiea de fiul săŭ că a luat domnia Moldoveĭ* şi cum a înţeles cum a şi început a plînge şi a-şĭ da palme peste obraz şi a-şĭ smulge părul din cap şi din barbă şi a blăstema pe fiul săŭ, căcĭ a primit domnia, şi a zicere, că din ceasul acesta este casa luĭ stînsă, de vreme ce s-a amestecat fiul luĭ la domnie. Şi fiind şi bătrîn n-au trăit două septămînĭ şi a şi murit" [34]). Nu putu pre-

31). Fotino, Istor. Daiceĭ ed. grecească III 142: „s-aŭ bucurat tot poporul imprăştiat al Moldoveĭ, cu nădejde că va veni ca domn Neculaĭ Vodă."

32) P. 340. „Ioan Vodă, după ce au venit în Iaşĭ, era bun şi blînd tuturor."

33) Hurmuzaki, Docum. Supl. I. Vol. I p. 372.

34) L. c. p. 294. Cfr. Nec. Costin p. 72: „Iar gătindu-se Neculaĭ Vodă, după ce au imbrăcat caftan Noemvrie 29, şi au luat şi cuca, după obiceiu, de la impărăţie, iată a murit şi tată-său Alexandru, marele tainic şi celor de lăuntru al impărăţieĭ, şi aceasta au fost zabavă luĭ Neculaĭ Vodă, pînă au astrucat oasele tătîne-său Au întrat deabea la Iaşi, cu mare pohfală cu alaiu impărătesc şi cu iscusite podoabe, la 25. Genarie 1710". Costin l. c. p. 72. 74

vedea părintele, îngrijit amar de viitor, că fiul săŭ iubit—ce-l poreclea el în glumă, din pricina cunoștințelor sale întinse și memorieĭ fără păreche ce o poseda, „biblioteca sa“ [35])—va parveni a să menținea, cu mici interupțiunĭ, pe tronul îndoit al țărilor surorĭ 21 de anĭ în șir, și că va muri, domnind pe țara Muntenească, unde va fi și îngropat la Văcăreștĭ, lîngă capitală, la 1730, atît de regretat, după o lungă domnie de 15 anĭ în Valahia, în cît boeriĭ să aleagă în unanimitate, drept succesorul săŭ, pe Constantin, fiul săŭ cel maĭ mare, deabea ajuns la vrîsta de 19 anĭ [36])!

III.

Starea relațiunelor cu Rusia să turbura din zi în zi, și Turciĭ începeaŭ a nutri bănuiala, cum că domnul Munteniei nu era tocmaĭ credincios lor și simțiră că el întreținea într-ascuns relațiunĭ cu Rușiĭ. Ei să hotărîră a prinde pe puternicul și bogatul prinț, însă nu direct (căcĭ cunoșteaŭ mijloacele de care el dispunea), ci prin adimenire. Lucru de observat! Cu toată încrederea ce eĭ o aveau în persoana prințuluĭ Mavrocordat, cu toată vaza de care el să bucura la Divan [37]), nicĭ nu gîndiră un moment de a-l însărcina cu această înjositoare misiune. Hanul tatăresc pe atuncĭ sosit la Constantinopole, sfătui pe Turcĭ să depue pe actualul domn al Moldoveĭ și să-l înlocuească prin Dimitrie Cantemir, capabil de a indeplini neplăcuta însărcinare [38]).

---

35). La Motraye care i-a cunoscut personal pe amîndoĭ, scrie, Voyages I. p. 374: „je n'aĭ jamais vu d'homme qui eut une mémoire si vaste et si heureuse que lui: ce qui faisait que son père l'appelait qualquefois sa Bibliothèque. Il assurait même quil pouvait hardiment citer et écrire sur sa parole les passages, les pages et versets dont il avait besoin, sans se donner, ni l'un ni l'autre, la peine de les chercher dans quelque auteur que ce fût, Latin, Italien, Arabe ou Grec“.

36). Dapontes, Ephémérides daces Vol. II. Notice biographique sur Constantin Mavrocordato p. XXXII. Cfr. Fotino II. p 312.

37) Aceasta o recunoște chiar insușĭ Cantemir. „Denn der damalige Regierer desselben (des Landes Moldau), war zwar ein gelehrter Mann *und stand bei dem türkischen Hofe in grossem Ansehn*“. V. Geschichte d. osman. Reiches p. 844. El însă motivează destituirea sa, fără a pomeni evident despre proiectata prindere a luĭ Brăncovanu, zicînd: „er war aber keine tüchtige Person in Kriegeszeiten, weil er weder Herzhaftigkeit noch Erfahrung in Kriegessachen hatte.“ Foate bine!. Dar însușĭ Cantemir, unde capatase oare acele capacitățĭ? Să vede că el să considera ca un al doilea Eugeniu de Savoia, de oare ce asistase la Zenta, la strălucita izbîndă a eroului Austrieĭ (11 Sept. 1696). Aceasta ne o spune Carra p. 62: „il suivit les Tures dans la compagne fameuse par la bataille de Zenta; il marcha en qualité de volontaire sur l'ordre du grand vizir; *mais il ne combattit point, il s'enfuit comne eux*“. După asemenea probă de vitejie, el avea tot dreptul de a bănui adversaruluĭ săŭ lipsa de curaj!.

38) Levesque, Histoire de Rusie, Paris 1792, IV, p. 283: „Il parut dangereux d'employer contre lui (Brancovano) la force; on eut recours á la ruse. Le Chan de Crimée conseilla de confier la conduite de cette affaire au Hospodar de Moldavie; *ou plutôt de le déposer et de donner sa place á Démétrius Cantemir, homme dont* l'*esprit délié semblait répondre du succès.* Le conseil du Chan fut suivi; Akhmet déposa le prince Nicolo Mavro-cordato; Cantemir fut nommé son successeur. *Il devait chercher à surprendre Brancovano et à s'en*

Ioan Neculce, care neapărat, prin poziția sa lîngă Dumitrașcu Vodă, era bine informat, ne spune în lungŭ, cum s-aŭ petrecut lucrurile: „mergînd Hanul la împăratul la sfat, zis-aŭ și acest cuvînt, că Brancovanul Vodă este un domn bogat și puternic; are oaste multă și e de mult prea bun prieten a Muscalilor; nu trebuește la această vreme lăsat să fie domn, că poate să să hăinească și să facă sminteală oștiĭ impărăteștĭ, ci trebuește prins; că el de bună voe n-a veni la Poartă și *nime nu-ĭ harnic, nicĭ poate să-l prindă, fără cît socotesc Beizade, ficiorul luĭ Constantin Cantemir cel maĭ mic; este om maĭ sprinten* de cît frate-săŭ Antioh Vodă; ci să-l puie imparația ca domn în Moldova, că el va chivernisi lucrul în Moldova și-l va prinde; *că Neculaĭ Vodă, care este domn în Moldova, n-a putea să facă această slujbă*". Urmează numirea luĭ Beizade Dumitrașcu: „Atuncĭ Vizirul, la purces, a zis luĭ Dumitrașcu Vodă cu mare taină: după ce veĭ merge în țară în Moldova să-mĭ prinzĭ pe Brancovanu, domnul Munteniei, și să mi-l trimețĭ aicea viŭ, și de la impărăție *veĭ avea mare dar și cinste, și la locul luĭ veĭ remînea acolo, neschimbat. Iar Dumitrașcu Vodă, mulțămind vizirului, s-aŭ apucat că va face acea slujbă și-l va prinde*" [39]). Și aceasta o făgăduia Cantemir pe cînd deabea să încuscrise Brancovanu cu familia sa [40]). El însă nutrea de pe atuncĭ, precum vom arata-o, planul săŭ preconceput, și putea să promită mult și bine: adevarat că era om „sprinten" cum zice Neculce, sau „d'un esprit délié" precum să exprimă Levesque. Cronicarul însă nu să pare a-și da seamă, cît e de măgulitoare narațiunea sa, pentru reputația de care să bucura Neculaĭ Mavrocordat. Mîndra sa fire oprea pe Turcĭ de a-ĭ da această însărcinare, și încă maĭ mult pe el de a o ambiționa, maĭ ales fiind vorba de Constantin Brancovanu, amic personal al tătăluĭ săŭ [41]) și socru al frateluĭ săŭ Scarlat. Poate că chiar sim-

---

rendre maitre. Comme on attendait de lui un grand service, il fut dispensé du présent que sont obligés de faire à la Porte les souverains tributaires." Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie Neufchâtel 1781. p. 65: „la Porte jeta les yeux sur Démétrius, et lui confia cette principauté qüi était alors possedée par Nicolas Mavrocordato, personage fort estimé a la cour Ottomane, mais qui préférait la science et la paix à la gloire de commander en temps de guerre. Dêmétrius brigua cette dignité, par les avis du Chan des Tartares, qui insinua au sultan *qu il n'y avait personne* parmi les Chrétiens plus capable de rendre service en cette occasion" Cfr. Xenopol, Istoria Rom. vol. V. p. 7.

39) L. c. în Letop II. p. 390. 391.

40) Nec. Costin l. c. p 70. 71.: „pentru cuscria ce făcuse și legase (domnul Muntenesc) cu Antioh Vodă, logodind un ficior al săŭ, anume Răducanu cu fata luĭ Antioh Vodă cea maĭ mare, Maria"

41) Intre cele 100 epistole ele Exaporituluĭ, publicate de Livada (Triest 1879) găsim una (a 39-a) adresată domnuluĭ Munteniei, și care arată prietesugul ce unea aceștĭ doĭ barbațĭ. Exaporitul anunța principeluĭ că-ĭ închină cartea sa întitulată Mysica. Traducem acel pasaj al scrisoreĭ in chestiune: „Ție dar închin Mysica carele aĭ să o impodobeștĭ cu strălucire, priimind această închinare, atîta pe cît aĭ impodobit Mysia prin domnia și prin cîrmuirea ta, maĭ mult de cît orĭcine altul. Primește dar cu bună vroință atît munca cît și intențiunea, căcĭ făcînd parte nu neînsemnată din ia, în multe eștĭ lăudat de mine, nu prin laudele cele meștesugite care impovorează, ci prin simpla și

țise dibaciul domn, el care întreținea în totdeauna strînse legături cu Divanul, ceia ce să plămădea la Constantinopole, și poate că și astfeliŭ să explică cuvintele luĭ Neculaĭ Costin [42]. „Și singur îșĭ poftea și aștepta din zi in zi să-ĭ sosească mazilia, după deabea cîteva lunĭ de domnie".

Insă, lucru straniŭ! pe cînd aspirantul la tron, îl rîvnea cu atîtea ardoare, cu cît domnul din scaun dorea depozițiunea, această schimbare în domnie a dat naștere aceleĭ aspre dușmaniĭ ce de acum înainte i-a despărțit. Să vedem dar maĭ de aproape atît însușirele acestor doĭ competitorĭ, care aŭ avut o influență așa de mare asupra destinelor acesteĭ țărĭ, cît și cauzele neîmpăcateĭ lor inimicițiĭ.

IV.

Amîndoĭ eraŭ în florea vîrsteĭ, aproape de o etate [43]. Amîndoĭ crescuse la Constantinopole și neapărat că însemnătatea pozițiuneĭ părinților lor, ca și pasiunea ce o nutreaŭ amîndoĭ de o potrivă pentru învățătură, iĭ adusese la o apropiată cunoștință. Căcĭ eraŭ unul ca și altul de o cultură intelectuală cu totul deosebită, și putem afirma, fără temere de a fi contraziși, că nicĭ o dată pe tronul țărilor romîneștĭ nu s-aŭ ivit domnitorĭ avînd o dezvoltare intelectuală maĭ intinsă. In această privire toate testimoniile concordează pe deplin. Cantemir vorbea și scriea: turcește, persește, arabește, limba modernă grecească, latinește, italienește, rusește și moldovenește: înțelegea limba antică grecească, slavonească și franceză [44]. El era un muzicant perfect, și a introdus cel d-întăĭ notele de muzică la Turcĭ, [45] iar multe cîntice compuse de el „sînt încă acum mult prețuite de cunoscătorĭ între Turcĭ", scrie Carra [46], la finele seculuĭ trecut [47]. Este cunoscut că, după retragerea sa în Rusia, Petru cel Mare prețuind foarte mult capacitatea șĭ luminele acestuĭ barbat învățat, il amestecâ în afacerile statuluĭ, și că el a luat o parte activă la înființarea Academieĭ din Petersburg. Asemenea el fu numit membru onorific al Academieĭ din Berlin. Fiul săŭ Antioh moș-

strălucita narare ale celor săvîrșite de Tine, prin sine însemnate și după măria și după numărul lor." Această operă Exaporituluĭ n-o posedăm Să vede că era o istorie a țăriĭ romîneștĭ, și credem prin urmare că răŭ și fără cale D. Livada scrie „Μυσικὰ" Mysica în loc de „Μοισικὰ" Moesica.

42) In Letop. p. 86.

43) Cantemir s-a născut probabil la Iași, în ziua de Sf. Dimitrie 1673. La vîrsta de 11 anĭ (1684) fu trimes la Constantinopole: era prin urmare la 1710 om de 37 anĭ (Geschichte, p. 841). Mavrocordat să născuse la Constantinopole in anul 1679 (Généalogie des Maurocordato p 2); prin urmare în etate de 31 de anĭ, maĭ tînăr cu 6 anĭ.

44) Kantemir, Geschichte ect. Leben des Fürsten Kantemir p. 852.

45) Fotino, Istoria III p. 101. în notă.

46) L. c. p. 61.

47) După Hoelbius Comment. de studiis Nicolai Maurocordati (în Généalogie des Maurocordato. p. 66) ar fi fost numit de Petru I directorul Academieĭ: „Demetrium Cantemirum directorem Academiae Petropolitanae a Petro I constitum".

teni aptitudinele literare ale părintelui său, și operele sale îĭ asigurară un rang strălucit în literatură rusească.

Nu maĭ puțin să deosebea Neculaĭ Mavrocordat prin bogatele sale cunoștințĭ. Am văzut maĭ sus (nota 35), testimoniul uimitor ce ni l-a lasat La Motraye despre fenomenala sa memorie literară: În traducerea germană a opereĭ sale „De officiis,“[48]) citim în biografia principeluĭ: „Anbeneben nicht nur der griechischen sprache, sondern auch derer fürnehmsten in Europa üblichen Mundarten, als der lateinischen, der französischen und italienischen, dergestalt mächtig, dass einer der diesen Herrn lateinisch sprechen hörte, meinen sollte, er wäre Ciceronis Landmann, und in denen goldnen und besten Zeiten berühmt gewesen; zu dem versteht er die arabische und persische [49]) Sprache, dass man sich wundern muss. Er auch desshalben von deren gelehrtesten Othomanen ungemeinen Lob getragen.“ Despre limba latină, am văzut maĭ sus, cu cîtă admirare vorbește Nec. Costin, de frumoasa cuvîntare ce a rostit-o, ca respuns Voevoduluĭ de Kiew, venit la Iașĭ. Cu Regele Stanislau corespunde asemenea în limba latină [50]), și cînd o dată se apucă de scris în acea limbă părinteluĭ său, Exaporitul tresare de admirațiune pentru frumseța stiluluĭ iubituluĭ său fiu, pe care-lŭ numește „tu idolul, măndria, veselia și serbarea mea“. [51]) În fine Fritsche, traducătorul german al opereĭ sale De officiis în limba latină, e atît de uimit de stilul originaluluĭ, scris în limba antică, în cît exlamă: „Imo uno fatebantur ore non decessisse Musas ex Oriente, nec situm ibi litteras duxisse, verum potius, quam splendide habitent, apparere“ [52]) adecă: Într-adevăr cu toțiĭ într-un glas mărturisiaŭ că muzele n-aŭ părăsit Orientul, niciĭ nu s-aŭ pus acolo mucegaiul pe litere, ci din potrivă s-ar putea cunoaște de aicĭ cît de strălucit locuesc ele pe acolo.

Dealtmintrelea amăndoĭ aceștĭ barbațĭ au fost autorĭ, și operele lor li-au supraviețuit, depunînd — monumenta aere perenniora, după zisa luĭ Horațiu — și azì mărturie, despre deosebita cultură intelectuală a doĭ domnĭ aĭ acesteĭ țărĭ, de acum două sute de anĭ.

---

48) Onolzbach, bei Rönnagel und Keul, 1739.

49) Evident că și turcească, ce o omite autorul, ca neaparat necesară unuĭ interpret mare al Porțeĭ V. Xenopol, Istoria V. p. 9.

50) O scrisoare, foarte prietinească a regeluĭ, cătră prințul Mavrocordat, nea păstrat-o Acsenti Uricarul în Let. II 157. La venirea luĭ La Motraye la Constantinopole, l'a rugat viitorul domn să-ĭ dea lecțiĭ de limba francesă (1704): „c'est une chose presque incompréhensible que le progrés qu'il y faisait, malgré ses autres ocupations et surtout ses études dans l'Arabe et dans le Grec littéral (sic) qu'il posséde maintenant à la perfection. Je remarquais que le latin, qui lui était d'un grand secours en Italien, ne lui servait pas peu dans le francais“. l. c. I. p. 374.

51) V. Epist. luĭ Alex Mavrocordat sus cit. Epist. 16 p 22. Exaporitul era competent în atare materie, și Tournefort ne spune că venind în misiunea sa sciințifică, să facă cunoscința vestituluĭ om de stat, îl vizită, și avu cu dînsul o lungă convorbire ce ne o păstrează. Această conversație cu marele botanist, avu loc în limba latină. Tournefort, Voyage du Levant, Paris 1717. p 519—522.

52) Liber De officiis, Lipsiae T. Fritsch. 1722. Lectori benevolo.

La început toate aŭ mers cît de bine. Dumitrașcu Vodă, îndată după numirea sa, scrisu-aŭ la Caimacanĭ să nu să atingă nimenea de cinstea luĭ Neculaĭ Vodă, sau de oamenii luĭ, ci cu mare cinste ca un domn cu de toate ce i-ar trebui la pornitul luĭ, să-l grijască; nimică să nu-ĭ lipsască" [53]). Domnul mazil, răspunzînd la asemenea curtenie a succesoruluĭ său, să grăbi, ajuns la Galațĭ, unde sosise și noul domn, de aŭ mers să-l vază, „care nu puțin lucru au făcut Neculaĭ Vodă atuncĭ, de au mers la gazda luĭ Dumitrașcu Vodă; că alțĭ domnĭ nu maĭ stau să să impreune, după ce să maziliau; fug unul de altul să-șĭ scoată ochiĭ" [54]). Tot atunce au încredințat unul pe altul, că nu să vor pîrî la Divan.

Însă puțin timp ținu această împăcare între dînșiĭ. Ce s-au întîmplat? De am da crezanie luĭ Neculcea, Neculaĭ Vodă ar fi uitat de făgăduința dată la Galațĭ. Cum a sosit la Țarigrad, ar fi și început el ostilitiățle, arătînd viziruluĭ, că Dumitrașcu Vodă au dat drumul de la închisoare boerilor pe cariĭ el ĭĭ prinsese ca hainĭ la Moscalĭ" [55]). Simțise oare într-adevăr depe atunce perspicaciul barbat planurile succesoruluĭ său, și a crezut de cuviință să deștepte pe ceĭ de la Divan? Poate! Făcînd însă chiar abstracție de părtinirea ce era firesc, lucru ca s-o arate hatmanul Neculce pentru stăpînul său, narațiunea privitoare la acea gîlceavă, ce o găsim la Acsinte Uricarul, e atît de detailată și ne tălmăcește atît de bine cele întîmplate, încît credem că cu drept cuvînt o putem considera de conformă adevăruluĭ.

După întoarcerea domnuluĭ mazil la Țarigrad, ne spune cronicarul [56]), în ziua de 25 Decemvrie 1710, vizirul trimise, cu poronca sultanuluĭ, de-l chemă „și au făcut taină dîndu-ĭ cuvinte de mîngîiere, cum că n-a fost cu voia viziruluĭ, mazilia sa; că ĭĭ este slujba cea cu dreptate cunoscută de împaratul, și că fără de zabavă i să va da domnia. Aflîndu-se despre această tainică și lungă convorbire (neobicinuit lucru este la vizirĭ să facă taina cu domniĭ mazili) „s-aŭ zădărît zavіștia domnilor și celor ce erau mazilĭ în Țarigrad și celor cu domniĭ, și cercaŭ să afle vre-un mijloc cu care să-l poată strica". Acel mijloc l-au aflat Dumitrașcu Vodă. El trimise, în primavara anuluĭ 1711, treĭ boerĭ la divan, anume pe Manolache Roset Vornicul, Ioan Sturza Vornicul și Gheorgi Paharnicul, [57]) spre a pîrî la Poartă pe prințul Mavrocordat, avînd ca armă de pîră un izvod de toate veniturile ce să strinsese sub domnia sa, „în care izvod două lucruri erau făcute din cale afară foarte și afară de domnie: unul, că pusese împrumutul ce au luat Neculaĭ Vodă de la boerĭ de două orĭ, și anume de la fiece carele ce au luat, și toată soma

53) Neculce l. c p. 301.
54) Ibid. p. 302.
55) Neculce l. c p. 303.
56) Uricarul in Letop. II. p 121—3.
57) După Nec. Costin Letop. II. 92 maĭ erau Dabija banul, Vasile Habășescul medelnicerul și alțiĭ maĭ de jos.

deosebĭ; iarăşĭ al doilea, că pusese că aŭ luat Neculaĭ Vodă poclonul bairamlîculuĭ din ţară, şi *tocmise şi izvoadele* ce erau la visteria de baniĭ biruluĭ ce strînsese la Poartă, *şi aŭ stricat unde zicea baniĭ biruluĭ, şi aŭ scris, în loc, baniĭ bairamlîculuĭ;* care izvoade aŭ căzut toate în mînele luĭ Neculaĭ Vodă, când aŭ luat iarăşĭ domnia."

Prin acea dar ce am numi azĭ o falşificare în acte publice, cugeta să zădărnicească primejdia, de care să temea, prinţul Cantemir. Adevărat un mijloc *in extremis* şi dezbracat de orĭce scrupul. Însă toate mijloacele îĭ eraŭ bune, spre a să mănţinea la putere încă cîte-va lunĭ. El să pusese pe lucru; Ruşiĭ s-apropiaŭ [58]); încă două treĭ lunĭ, şi era domn ereditar, el şi neamul săŭ, sub suzeranitatea czaruluĭ. Şi tocmaĭ acum să fie resturnat, în ajunul realizăriĭ visuluĭ săŭ de mărire!

Audaces fortuna juvat! El juca *va banque* şi politiceşte şi, din nenorocire, şi moraliceşte. Dar „altele sînt sfaturile oamenilor, şi altele poronceşte Dumnezeu" exclamă Uricarul. Boeriĭ sosesc la Constantinopole cînd vizirul era să plece la războiŭ; [59]) să prezintă înaintea luĭ şi acolo, şi la Daout-paşa, unde să adunase oştirea, în imprejurimea capitaleĭ. Văzînd însă că nu izbutesc la nimică, eĭ să pun în calea sultanuluĭ ce revenea de la Scutari, aprind rogojine în cap, drept semn că vin cu jalba la padişahul, şi parvin a-ĭ înmîna ruga lor. Achmed al III-lea trimete îndată după Mavrocordat; însă „nicĭ la casele sale din Arnăoutkioĭ lîngă Bogaz, nicĭ la saraiul săŭ de la Fanar, nu să putu da de el, căcĭ simţise cele petrecute şi judecase poziţia sa atît de critică, încît temîndu-se a cădea victima uneĭ pîrĭ atît de nedrepte, aŭ şezut cîte-va zile tăinuit" scrie Uricarul [60]). Evident că cronicarul nu ştiea nicĭ unde, nicĭ cît timp; sîntem maĭ bine informaţĭ decît el în astă privire, căcĭ printr-o depeşă a luĭ Des Alleurs către regele Ludovic al XIV-lea [61]), aflăm că Neculaĭ Vodă: „ayant été accusé d'avoir exigé de grosses sommes pendant qu'il a été dans cette Principauté et craignant d'étre inquiété à ce sujet, m'a demandé un asile que je n'ai pu luĭ refuser. *Il est dans le palais de V. M. depuis un mois.* Je l'assiste

58) Nec. Costin în Letop. II. 92. După ce ne spune cronicarul că Dumitraşcu Vodă, îndată după venirea sa, triimise *încă de cu iarnă* pe Procopie Capitanul cu cărţĭ la ţarul, adaogă: „iar simţind şi despre Neculaĭ Vodă precum nu doarme şi să cearcă la Poartă pentru domnie (evident în privirea conferenţeĭ cu vizirul), au şi orînduit cîţĭ-va boerĭ să meargă la Ţarigrad."

59) „Le Vizir quitta Constantinople le 14 Mai" La Motraye II p. 5.

60) L. c. p. 124.

61) Cu data de 10. Maiu 1711. Hurmuzaki, Documente supl. I. Vol. I p. 395. Ambasadorul Franţeĭ, de Fériol, inamic pasionat al Mavrocordaţilor, înnebunise de curînd şi fusese înlocuit, spre norocul luĭ Neculaĭ Mavrocordat, prin Des Alleurs, cu carele el legase amicie (v. o scrisoare foarte prietenească a principeluĭ către Des Alleurs, Hurmuzaki l. c. p 382), pe cînd în vremea domnieĭ sale, diplomatul francez era să să piardă în munţiĭ Maramureşuluĭ, mergînd la Bender în dricul erneĭ. El fu scapat, prin ordinile şi ajutoarele triimise de principele Mavrocordat şi fusese priimit cu mare cinste la Iaşĭ. V. Hurmuzaki, Docum. Supl. I. Vol. I. pp. 376 următ Acum ambasadorul răsplăti serviciul primit, scăpîndu-ĭ poate viaţa la rîndul săŭ.

même de mes offres dans cette affaire". Domnul mazil să apară prin o rugă, ce doamna, soția sa, o dădu sultanuluĭ, unde arăta că „aceste sînt meșteșugurĭ ale luĭ Dumitrașcu Vodă, *că el are gînd să să facă hain și să să închine Muscalilor*"

Tot odată stăruește prin frate-săŭ la vizirul, carele și intervine prin scrisorĭ în favoarea sa. Și nu mult după aceia, sosind vestea de la oștire cum că prezicerea sa s-aŭ adeverit și domnul Moldoveĭ a trecut în partea Rușilor, Neculaĭ Mavrocordat, e chemat la sultanul și îmbrăcat cu caftanul de domnie, la 25 Septemvrie 1711 [62]). Atît de aproape să afla, pe acele vremurĭ, la Constantinopol, stănca Tarpeiană de Capitol! Dar însă, și aceasta e de admirat,—și ar onora pe orĭ care barbat chiar din ceĭ maĭ marĭ aĭ istorieĭ:—care fu prima faptă a nouluĭ domn? El, care fusese acuzat de furt, fiind omul cel maĭ nelacom [63]), fusese nevoit a să ascunde și fusese ca și arestat prin uneltirele neamicilor săĭ și prin o falșificare fără de sfeală [64]), începu domnia prin un act de marinimoasă iertare, trimețind cărțĭ prin care făcea știut boerilor impricinațĭ, că le dă toate uităriĭ și nu va urmări pe nimenea din eĭ [65]). Credem că merită a fi păstrat memorieĭ acest falnic început al domnieĭ a doua a primuluĭ prinț Fanariot!

---

62) Des Alleurs scrie la 10 Octomvrie (29 Septemvrie) 1711 regeluĭ săŭ: „Maurocordato, qui était ci-devant prince de Moldavie, vient d'être rétabli dans cette dignité. *Il y a été établi, lorsqu'il était aus arrêts, pour des prétentions que les Moldaves disaient avoir sur lui.* Il a eu un Caftan doublé de marthe, zibelines et le bonnet de prince; et on a distribué 24 Caftans aux gens de sa suite" Hurmuzaki, Docum. I. l. p 404. Să vede însă că se vorbea de mult despre numirea sa, deoarece cetim într-un raport al ambasadoruluĭ către afacerile străine, cu data 16 Iulie, tot această veste, ca sosită din armata viziruluĭ. Hurmuzaki, Docum. l. c. p. 335. Asemenea și La Motraye o pomenește înainte de a descrie lupta și tratatul de la Prut. V. Voyages II p. 15. Tot așa și Hammer, Geschichte, IV. p 43.

63) Xenopol Istoria IV. p. 491. „o eminentă însușire a luĭ, era nelăcomia de banĭ" Cfr. V. 13. n. 11.

64) Xenopol istoria IV. p. 505, „să să tinguească pentru jafurile făcute de Mavrocordat în Moldova, *de și tocmaĭ în această privință administrația luĭ nu putea fi invinuită*" și maĭ la vale: „dacă însă denunțarea luĭ Cantemir asupra luĭ Mavrocordat *că ar fi jăfuit țara, nu era adevarată*, nu stătea tot așa cu pîra domnuluĭ mazil contra celuĭ din scaun"

65) Uricarul în Letop. II. 129: „Scris-aŭ și la boeriĭ care ar fi pribegit, știindu-se vinovațĭ, căcĭ au mers de l-aŭ pîrît la Țarigrad, *ca să nu să teamă, că i-aŭ iertat pe toțĭ*, și să nu aibă nicĭ o grijă, și să mearгă pe la casele lor, *și cum că îĭ va avea la dragoste, zicîndu-le că acele trecute le-aŭ dat uităriĭ*" Corneille a cîntat clemența luĭ August; iar despre Neculaĭ Mavrocordat nicĭ unul din scriitoriĭ modernĭ n-aŭ pomenit măcar această faptă măreață a marinimieĭ sale; ba încă mulțĭ din istoriciĭ romînĭ l-aŭ numit tiran, inamic al Romînilor, flagelul luĭ Dumnezeu! Așa să scrie istoria, cînd să substitue, cultuluĭ adăvăruluĭ, un șovinizmu orb. După plecarea sa spre țară, întîlnind pe vizir lîngă Adrianopole, cea dîntăia rugăminte ce i-o face, este liberarea luĭ Lupu Costachi, Antioh Jora și Macsut, închișĭ la Varna din poronca sa (Uricarul l. c. p. 128, 130, 131), și această cerere i să încuviințază (Fotino III. 142). Apoĭ, cum sosește în Moldova, cea dîntăi grijă a sa, fu de a scoate din robie victimele pustiereĭ: „și să scoteaŭ, scrie Uricarul, sute de oamenĭ și muerĭ și fete și copiĭ micĭ și îĭ duceaŭ înaintea luĭ Neculaĭ Vodă și poroncea de li făceaŭ îmbrăcăminte, că îĭ aduceaŭ goĭ și ca vaĭ de dînșiĭ, și li da banĭ de cheltuеală; celor căsătorițĭ le făcea cărțĭ de scuteala, ca să n-aibă nicĭ o suparare, i așa îĭ trimiteaŭ pe la casele lor". l. c. p. 132. Astfeliŭ fu pornirea domnieĭ cestuĭ inamic alŭ Romînilor!

V.

Pe cînd prințul Mavrocordat era expus la atîtea neajunsurĭ, să să lupte cu inamiciĭ carĭ țintеaŭ *per fas et nefas* la nimicirea sa, domnul din scaun nu-șĭ pierdea timpul. El sosise la Iașĭ, în ziua de 10 Decemvrie 1711[66]), șĭ îndată de cu iarnă [67]), trimisese pe Procopie Capitanul la Petru, ca să între în negociare. Apoĭ spre a nu fi bănuit de Turcĭ, el le făcu ştiut că să va preface ca şi cînd s-ar apropia de Muscalĭ, spre a putea transmite Porțeĭ toate ce le va afla. Vizirul ĭĭ dă toată crezarea, şi „maĭ fără sfieală au început a să ajunge cu Muscaliĭ", ne spune hatmanul şi sfetnicul săŭ Neculce [68]). Astfeliu izbuti la acel tratat cunoscut şi subsemnat la 13 Aprilie 1711, la Lusk, ne spune Carra, la Iaroslav, Neculce [69]), prin care prințul Cantemir îşĭ stipulează cele maĭ marĭ avantaje pentru sine şi neamul săŭ, atît în cazul de izbîndă a Ruşilor cît şi în acel de neizbîndă. Apoĭ la 1 Iunie, după ce să întorsese Ştefan Luca, cumnatul luĭ Ioan Neculce, din Rusia, aducînd prezenturĭ împărăteştĭ domnitoruluĭ, „un left de aur cu diamanturĭ cu chipul împăratuluĭ", el asvărle masca, esă înaintea Ruşilor la Prut, la Zagarancea, şi să proclamă, basînduse pe tractatul încheiet care ĭĭ asigura domnia ereditară a Moldoveĭ, de „domn vecinic țărilor Moldoveĭ" [70]). Apoĭ la 5 Iunie sosesc Şeremetef şi Dolgoruki la Prut. În sfîrşit czarul proclamă misiunea luĭ creştină la 24, la Țuțora, şi la apusul soareluĭ, întră Petru cel Mare în Iaşĭ.

Cantemir izbutise în planul săŭ, de a adormi pe Turcĭ şi a trece, fără nicĭ o primejduire, în partea Ruşilor. Şase lunĭ de domnie ĭĭ ajunsese spre a aduce acea negociare ce o începuse deabea sosit la Iaşĭ, la un bun sfîrşit. Însă naşte întrebarea: cum de a ajuns de o dată credinciosul Turcilor, care l-aŭ ales pe el ca să prinză pe Brancovanul, să devie cel maĭ înverşunat conspirator în contra imperiuluĭ lor? Nu ne vom da osteneala a răspinge motivele purtăreĭ sale, ce le-a dat însuşĭ el, în istoria sa, ca şi cele zise de credinciosul săŭ Neculce. Aceasta a făcuto cu succes d-l Xenopol [71]). Repegiunea hotărîreĭ şi punerea eĭ în lucrare,

66) Nec. Costin în Letop. II. 89.

67) ibid. p. 92.

68) In letop. II. p. 304. 5

69) Carra l. c. p. 67. Neculce l. c. p. 306.

70) N. Costin Letop. II. p. 100—102. Cfr Hurmuzaki. Docum. Vol. VI. p. 79 (o scrisoare din Valahia 29 Iunie): „es wird bekräftiget dass die Ordre von dem Moldauischen Fürsten an alle seine Unterthanen ergangen, zwar dieses Tenors: Wir Demetrius Cantemir ewiger Fürst der Moldau etc.. Textul latinesc al acestuĭ manifest, ce să găseşte la Hurmuzaki, Docum. Supl. I V. II p 396. e atit de stricat, în cit nu se poate aproape înțelege. Pe p. 398 găsim o traducere franceză. El începe prin expunerea nedreptăților săvîrşite de Turcĭ din vremea luĭ Stefan; că i-aŭ luat Bugeagul şi cetățile Triginius (evident că prin acest cuvînt el desemnează Bender pe care Cazaciĭ îl numesc Tagin, (Reclus, Geogr. Universelle, V. 555, iar cronicariĭ romînĭ Tighina) Iulia, Bialograd, Galați, şi îndeamnă pe supuşiĭ săĭ sâ alerge la arme, promițîndu-le recompense.

71) Istoria IV. p .507.

dovedește într-un mod manifest un plan matur preconceput și executat fără șovăire saŭ zabavă, și cauza acesteĭ purtărĭ a aratat-o menționatul istoric, explicînd acea preschimbare astfeliŭ: Cantemir capatase convingerea, prin studiile sale asupra istorieĭ Osmaniilor, că sunase ceasul descreștereĭ și peireĭ împeriuluĭ lor. Intr-un mod foarte ingenios, d-l Xenopol invoacă spre dovadă, nu numaĭ însușĭ titlul chiar al opereĭ istorice a luĭ Cantemir, dar încă un pasaj din acea istorie, ce conține cugetarea autoruluĭ [72]). Această convingere să impusęse spirituluĭ săŭ, așa ni să vede nouă, cu acea absolută certitudine ce o arată de obiceiŭ opiniunile și ideile oamenilor învățațĭ, ca rezultatul indeletnicireĭ lor cu știința. Puternicul suveran nordic ĭĭ apare prin urmare ca investit cu o misiune de un rezultat ineluctabil, acea de a fi îngerul exterminator al putereĭ sultanilor: astfeliŭ ajunsese la un optimizm care nu primea macar susținerea hypoteseĭ adverse [73]). Cît a fost de fatale conducereĭ campanieĭ, sfaturile luĭ Cantemir, răzămate pe acel optimizm și pe desăvîrșita desprețuire a adversaruluĭ, vom vedea maĭ la vale. Cît l-ar fi uimit însă pe domnitorul, om de litere, cel ce i-ar fi putut prezice viitorul, și i-ar fi putut arata, că tot în luna iunie, însă după 101 anĭ, singurul rezultat a repețitelor războae între cele două puterĭ rivale, va fi mutarea hotaruluĭ de la Nistru tocmaĭ la Prut, unde a văzut el întunecat visul săŭ lucitor de slavă și mărire; că chiar acest rezultat va fi dobîndit numaĭ în urma unuĭ tractat încheiet ca prin minune, tocmaĭ în momentul cînd cel maĭ extaordinar cuceritor al Europeĭ moderne trecea Niemenul, spre a nimici puterea Rușilor! Și maĭ mult încă l-ar fi uimit, cel ce i-ar fi arătat acea luptă crîncenă, prelungindu-se aproape de două veacurĭ, între Turciĭ ceĭ desprețuițĭ și imensul imperiŭ din Nord, pînă în zilele noastre; că un eroŭ muzulman va zdrobi în repețite rîndurĭ oștirile ruseștĭ pe cîmpiile vecine trans-dunărene, amenințîndu-le cu cumplită nimicire, din care le va scapa numaĭ ajutorul Romînilor, alergînd la timp oportun! Atît sînt de falacioase convingerile capatate pe calea literară, cînd ele devin calăuzele politiceĭ!

VI.

Visul de mărire al domnitoruluĭ Moldoveĭ să stînse într-o clipeală; infailibilitatea sa de om de stat, altuit pe un barbat de litere, fu crud desmințită; vecĭnicia suveranitățiĭ sale fu redusă la 20 de zile. Și cînd puse ultima mîna, trăind pe moșiele date luĭ de Petru, la scrierea Istorieĭ Imperiuluĭ otoman [74]) și să re-

72) V. Xenopol, Istoria IV. p. 508.—9.

73) Cît e de adevărată aceasta, să vede chiar din cuvintele luĭ Neculce, care exprima în feliul săŭ acea oarbă convingere a stăpînuluĭ ce slujea, zicînd: „ține pe Turciĭ istovițĭ de tot de Muscalĭ. Ca cum ar lua oare cine cîrpa uneĭ femeĭ din cap, așa ținea el că ar lua și ar bate puterea împărățieĭ turceștĭ.“ l. c. p. 320.

74) V. Biogr. luĭ Kantemir în Geschichte ect. p. 847. „Damals (1715—16), brachte er seine Geschichte des osmanischen Staates, die er zu Constantinopel angefangen hatte, vollends zu Ende“.

purta prin minte la acele vremurĭ de ambiţioasa nălucire, din ceĭ doĭ rivalĭ aĭ săĭ, amăndoĭ barbaţĭ de o vază deosebită, unul, Constantin Brancovanu dispăruse într-o jalnică catastrofă pe malurile Bosforuluĭ, în luna luĭ august 1714, luîndu-şĭ osînda pentru dibacea sa strecurare prin acele vremurĭ furtunoase[75]); iar steaua luĭ Neculaĭ Mavrocordat,—care prin o purtare atăt de prudentă şi de corectă, pe cit acea luĭ Cantemir fu temerară şi hazardoasă, îl înlocui pe tron,—după ce lucise senin pe ţara Moldoveĭ, tămăduind rănele adîncĭ ce domnul hain le adusese poporuluĭ săŭ, răsărea şi maĭ scînteietoare pe scaunul domnesc al Munteniei. Ce mirare, dacă pribeagul domn a revărsat veninul inimeĭ sale, ridiculizînd neamul rivaluluĭ norocos, prin invenţiunĭ gratuite, într-un pasaj al istorieĭ sale, a căruia combatere a făcut obiectul studiuluĭ nostru, despre care am vorbit la începutul acestor rîndurĭ?

Consecinţele defecţiuneĭ luĭ Cantemir a fost groaznice pentru Moldova de jos, şi anume Galaţiĭ fură maĭ de istov nimiciţĭ [76]). Nu vom insista asupra tablouluĭ intristător ce ne-l desfăşură logofătul Neculaĭ Costin, în accente adînc mişcate de durere, pentru patria sa, şi care sfîrşeşte cu cuvintele: „Acest bine ţăreĭ l-aŭ agonisit Dumitraşcu Vodă, cu socoteala luĭ cea grabnică, de nu să va maĭ îndrepta în vecĭ“ [77]).

Însă acea pustiere, putem zice, nu era nimică, pe lîngă primejdia ce a ameninţat Moldova foarte de aproape, de a perde orĭ ce umbră de existenţă politică deosebită şi a fi cuprinsă pururea şi întrupată în imperiuluĭ Otoman, ca noŭ paşalîc turcesc. Astfeliŭ fluctuase soarta ţăriĭ în cîteva săptămînĭ, încît de la visul prematur şi pripit al unuĭ principat ereditar, aproape independent, să văzu pe rîndul prapastios al uneĭ atare contopirĭ!! Impresiunea produsă prin hainirea tocmaĭ a luĭ Cantemir, în care Turciĭ pusese o oarbă încredere, fu zdrobitoare, şi nespusă pornirea lor spre răzbunare. Vizirul aflînd acea veste şi văzîndu-se tras pe şfoară, el care iĭ dăduse voie a întra în raport cu Ruşiĭ, că să-ĭ spioneze, fu cuprins de o temere şi indignaţiune atît de mare, încît, ne spune cronicarul „nevoitu-s-aŭ în tot chipul ca să nu meargă această veste la împărăţie, cum că s-aŭ hăinit Dumitraşcu Vodă, ca să nu să întristeze, dar neputînd fi tăinuit lucrul, s-a aflat de imparatul“ [78]). Este cunoscut că prima condiţiune ce Turciĭ puneaŭ la Stănileştĭ, spre a acorda pacea cerută, era extradiţiunea domnitoruluĭ. Petru să refuză absolut la aceasta, şi Voltaire afirmă că a scris luĭ Şafirof, negociatorul păceĭ măndrile cuvinte: „J'abandonnerai plutôt aux Turcs tout le territoi-

75) Vezĭ descrierea acesteĭ tragediĭ adînc mişcătoare in La Motraye II. 212—213, care a asistat la execuţiunea prin calăŭ a nenorocituluĭ prinţ, împreună cu fiĭ şi ginerele săŭ.

76) Fotino, Istoria p. 141: „În acest timp în aşa grad aŭ pustiet Tatariĭ şi aŭ pradat ţara, încît ia ajunse la ultimul punct al peireĭ.“

77) L. c. p. 110.

78) Acsinti Uricarul, în Letop. II. p. 125.

re quí s'étend jusqu'a Cursk; il me restera l'espérance de le recouvrer; mais la perte de ma foi est irréparable, je ne peux la violer. Nous n'avons de propre que l'honneur; y renoncer est cesser d'être monarque“ [79]). Răspuns cu atît maĭ mărinimos, cu cît extremitatea fără vre-o lucire de speranță, în care să afla czarul pe cînd îl rostea, era datorită sfaturilor temerare și indicațiunilor greșite ce le dăduse domnul, generalilor rusești, precum vom vedea maĭ la vale. Însă Mehemet Baltagi insista aprig. Atuncĭ czarul ascunse pe Cantemir în trăsura împărăteseĭ, fără a ști despre aceasta alt cineva decît numaĭ sluga ce-ĭ aducea de mîncare, și trimese viziruluĭ răspuns că el nu să maĭ află în lagărul săŭ [80]). Prin acest *pium mendacium*, să păstrară neatinșĭ și cinstea împaratuluĭ și capul prințuluĭ! Însă în tractatul de la Prut, nu să stipulase nimic despre soarta ulterioară a Moldoveĭ [81]). Turciĭ prin urmare rămîneaŭ, în privirea eĭ, stăpînĭ absoluțĭ, și să vede că, în furia lor, eraŭ chiar hotărîțĭ s-o prefacă în pașalîc turcesc: „că venisă lucrul la cumpănă, scrie Uricarul, să să facă pașalîc Moldova și să nu maĭ trimeată domni“ [82]). Asemenea ne spune Neculaĭ Costin: „îndată s-aŭ mâhnit orășeniĭ (din Iașĭ)..... Socoteaŭ să nu cadă cu acele amestecăturĭ vre-un pașalîc turcesc, de care prea sfîntul Dumnezeŭ să ne ferească de acea socoteală, precum ne-aŭ ferit și pînă azĭ“ [83]). Iar ultimul autor asupra aceleĭ epoce, ne spune asemenea: „Turciĭ chiar stătură cît-va timp la gîndurĭ, dacă nu ar face maĭ bine să prefacă cel puțin Moldova în pașalîc“ [84]).

Și cine scăpâ țara atît de încercată, în acel timp neferice, de această extremă umilință, ce ar fi nimicit, saŭ cel puțin răŭ compromis, întregul săŭ viitor? Putem răspunde fără sfială: Moldova fu scapată de acea sortă strivitoare, prin persoana prințuluĭ Neculaĭ Mavrocordat! Turciĭ aveaŭ oarecum mustrare de cuget, că-l depusese pe el, fără nicĭ o pricină, spre a-l înlocui cu trădătorul imperiuluĭ: „Și i-a părut răŭ împăratuluĭ, căcĭ a mazilit pe Neculaĭ Vodă (scrie Uricarul relatînd impresia vesteĭ

79) Histoire de Russie sous Pierre le Grand. Oeuv. compl. Gotha 1785. T. XXV, p. 215.

80) Biogr. des Demetrius Kantemir in Geschichte d. osm. Reiches p. 845. Cfr. Hurmuzaki Docum. Supl. I. V. I. p. 400. Des Alleurs către regele: „que le grand Vizir avait demandé encor le traitre Cantémir, Prince de Moldavie; que le Czar avait répondu qu'il ne l'avait pas vu depuis 3 jours, que, si on le trouvait, il serait remis à ce premier ministre“. Ibid. p. 405: „Pour l'Hospodar de Moldavie, qu'ils ne le pouvaient rendre, car il n'était plus entre leurs mains, et qu il y avait déja troy jours qu il s'était sauvé d'auprès d'eux.“

81) Vizirul ceruse ca Rusia să inapoiască Porțeĭ venitul ce ea îl trăsese din Moldova pentru anul resboiului; la aceasta se refuzâ plenipotențiarul rus, intimpinînd: „pour ce qui est du revenu de la Moldavie, qu 'ils n'y avaient fait aucun dommage, parce qu 'ils vivaient pour leur argent, de sorte qu 'il n'était pas juste de les obliger à des conditions pareilles“. Des Alleurs c. regele, în Hurmuzaki, Docum. Supl. I. Vol. I. p. 405. Atîta s-aŭ vorbit de Moldova în acea negoțiare. V. textul tractatuluĭ încheiet la Prut, în Hurmuzaki, Docum. Vol. VI p. 81.

82) L. c. p. 126.

83) L. c. p. 117.

84) Xenopol, Istoria V. p. 8.

despre defecțiune, la Țarigrad) și ajungînd vestea aceasta, huliaŭ toțĭ pe hanul carele aŭ făcut de s-aŭ mazilit un domn ce slujea cu dreptate împărăției și aŭ tocmit țara Moldoveĭ și aŭ făcut pe un hain. Și puneaŭ la socoteală cum că de va rămînea Moldova pe mîna împărățieĭ, nu este altul de trimis domn, fără numaĭ iarășĭ Neculaĭ Vodă" [85]). Și așa de puternic era acest curent în favoarea sa, încît purcede cronicarul: „pentru acea a îndemnat prietenii săĭ, să nu maĭ șază tăinuit, ci să șază la casa luĭ... Și aŭ eșit de unde era tăinuit și-a mers de ședea la seraiul său" [86]). Pe de altă parte șĭ-aŭ adus aminte Turciĭ și de prezicerea ce el o făcuse, în ruga sa către sultanul, căreia pe atuncĭ eĭ nu dăduse nicĭ o crezanie [87]). Să maĭ adaogăm și aceasta că, dacă boeriĭ inamicĭ luĭ Mavrocordat ar fi izbutit să facă ca el să cază victima pîreĭ lor, nu s-ar fi ivit nicĭ un candidat creștin pe care Turciĭ ar fi vroit să-l numiască; căcĭ cum observa foarte cu drept Uricarul: „adevărat, nu era altul de trimis domn la Moldova; că ceilalțĭ domnĭ ce eraŭ mazilĭ la Țarigrad aveaŭ toțĭ cîte o pricină mare: Antioh Vodă era frate luĭ Dumitrașcu Vodă; Mihaĭ Vodă cu nume că era să fugă la Muscaliĭ și aŭ adus oștĭ moschiceștĭ în țară de aŭ luat o samă de Svedĭ de la Cernăuțĭ; Constantin Duca Vodă aŭ avut nume că aŭ adus pe Leșĭ de aŭ omorît un Capigi-bașa împărătesc [88]). „Un domn noŭ și necunoscut, evident că nu l-ar fi numit Poarta, în așa critice împrejurărĭ; prin urmare, dacă ar fi lipsit acest candidat ce împreuna atîtea însușirĭ, evident că s-ar fi oprit Turciĭ la planul de a trimete în Moldova un pașă de aĭ lor. Aceasta o recunoaște și d-l Xenopol, cu o nepărtinire demnă de toată lauda: „marea vază și incredere de care să bucura Neculaĭ Mavrocordat la Poartă, scrie el [89]), fu spre norocul Moldoveĭ." Luăm act de această declarațiune a distinsuluĭ istoric, și constatăm, la rîndul nostru, că prințul Mavrocordat, primul domn Fanariot, a intrat în Iașĭ în opt zile a luĭ Noemvrie „cu alaĭ și cu pompă domnească" [90]) aducînd ca poclon țăriĭ sale de adopțiune, pe care nu maĭ era s-o părăsească și în care era să moară, existența politică deosebită a Moldoveĭ, a căreia pastrare după toate probabilitățile, era datorită numaĭ persoaneĭ luĭ!

VII.

Iată-ne dar reveniți la Iașiĭ noștri, cu noul domn, unde lasasem, în narațiunea noastră, pe Petru cel Mare, întrînd către sară.

---

85) L. c. p. 125.

86) V. și p. 127: „așa să purta cuvîntul la toțĭ că *de este să să maĭ trimeată domn creștin la Moldova*, nu să va triimete altul decît Neculaĭ Vodă"

87) Uricarul ibid. p. 125: și șĭ-aŭ adus aminte de cuvintele luĭ Neculaĭ Vodă, ce-i scrisese în rugă, precum s-aŭ pomenit, că are gînd Dumitrașcu Vodă să să facă hain".

88) L. c. p 127.

89) Istoria Romînilor V p. 8.

90) Axinte Uricarul l. c. p. 131.

Invingătorul de la Pultava, cel maĭ ilustru oaspe care vreodată intrâ în incinta capitaleĭ Moldoveĭ, sosi în zioa de 24 Iunie, Sîmbătă, la apusul soareluĭ, și la un ceas de noapte și soția sa Ecaterina. A doua zi, domnul dădea o masă mare czaruluĭ, iar Ecaterina prînzi la doamna [91]). Lunĭ Petru a vizitat bisericele Treisfetitele, Mitropolia, Golia și Sfîntul Neculaĭ. Apoĭ mercurĭ la 28 el ospătâ la rîndul săŭ pe domnitor, la conacul de lîngă Prut, și cu această ocazie boeriĭ recunoscură prin punerea iscălitureĭ „pe Dimitrașcu Vodă" și pe sămînția luĭ de domnĭ vecĭnicĭ țăriĭ Moldoveĭ [92]). Cantemir inota în fericire; nu numaĭ că-șĭ asigurase domnia ereditară; nu numaĭ că împăratul îl cinstea cu onorurĭ deosebite, punîndu-l să șadă în capul meseĭ și „tinzînd amîndouă mînele, cuprinzîndu-l de grumajĭ, sărutîndu-l pe față, pe cap și pe ochĭ, ca un părinte pe un fiŭ al săŭ" [93]); dar chiar venirea puterniculuĭ czar în capitală și pornirea cu oastea pe malul drept al Prutuluĭ eraŭ datorite numaĭ înfluențeĭ sale, care dădu prilej domnitoruluĭ de a dezvolta acel talent strategic ce-l dobîndise, combătînd la Zenta pe gloriosul Eugeniŭ de Savoia. Intr-adevăr să vede că generaliĭ rușĭ, cărora Petru incredințase comandamentul armateĭ, ar fi fost de părere a opera pe valea Nistruluĭ, luînd Benderul și izgonind din adăpostul săŭ pe inamicul lor Carol al XII-lea. Aceasta ne-o spune Neculaĭ Costin. „Iară o samă spun cum era să meargă pe de ceia parte de Nistru și tot asupra Tighineĭ și asupra Bugiaguluĭ" [94]). Și acest plan ar fi fost nimerit, după la Motraye [95]). Insă și cronicarul romîn și călătorul francez atribuesc părăsirea aceluĭ plan numaĭ influențeĭ și asigurărilor domnuluĭ Moldoveĭ: „Iarășĭ să zicem, scrie Costin [96]), că norocul cel răŭ al țăriĭ noastre a curs așa, ca să nu scape de pradă și urgie, precum s-aŭ și tîmplat. S-aŭ premenit sfatul lor într-alt chip, *că Dumitrașcu Vodă nicĭ cum nu să părăsia; și așa i-aŭ ademenit și pe împăratul și pe Șeremet, de aŭ lăsat calea spre Tighina, și aŭ socotit să treacă Nistrul, să vie spre Prut la Iașĭ*". Iar la Motraye: „Cantemir se joignit avec 6 ou 7000 hommes au Czar *qu'il attira*

91) Numită Casandra din neamul Cantacuzinesc, fată luĭ Șerban Cantacuzino, domnul Munteniei. Ia muri la Moskwa în 11 mai 1713 și fu ingropată „la Stonlița Moskului în biserica cea grecească". Costin în Letop. II. 110. La 1718, Cantemir să însură de al doilea, cu fiica Feldmareșaluluĭ Kneaz Trubețkoi. V. Biogr. luĭ Kantemir sus cit. p. 843, 6, 7.

92) Nec. Costin l. c. p. 102, 103 Neculce l. c. p. 316. 17 ne spune că uniĭ din boerĭ, în capul cărora vornicul Iordachi Ruset, eraŭ protivnicĭ domnieĭ ereditare, pentru care a fost și rîdicat vornicul de dragonĭ ruseștĭ și închis în cetatea Soroca. Cfr. și Costin p. 103—4.

93) Neculce l. c. p. 315—16.

94) L. c. p 98.

95) P. 14. „Cependant ceux, qui se piquaient d'entendre la guerre, disaient que S. M. Czarienne avait beau jeu si elle prenait bien ses mesures, qui étaient d'aller droit à Bender, ville peu forte et mal gardée, de s'en saisir et de marcher avec ses troupes toutes fraiches au bord du Danube, pour en disputer le passage."

96) L. c. p. 99.

dans le païs, avec une armée de 60 ou 70.000 hommes, aprés le luĭ avoir représenté comme un magazin abondant en vivres et autres provisions nécessaires à la subsistance d'une armée nombreuse, *et les Moldaves prêts à se soulever* etc. S. M. Czarienne fut charmée de ces beaux commencements" [97]). Chiar după intrarea în Iașĭ, să vede că generaliĭ rușĭ stătură la gândurĭ, de a stabili acolo magaziile trebuitoare armateĭ, înainte de a pășĭ maĭ departe. Însă și această ultimă rezoluțiune ințăleaptă fu zădărnicită prin avîntul strategistuluĭ improvizat [98]), care în oarba sa încredere „număra cu Rușiĭ conacele cîte sînt pînă la Dunăre", ceia ce aduce pe Costin să exclame: „că poate fi că le-a părut că Turciĭ dorm!" [99]). Nu e prin urmare nicĭ de cum exagerată zisa luĭ Voltaire: „Cantémir fit présisément avec Pierre ce que Mazeppa avait fait avec Charles" [100]).

VIII.

Alea jacta fuit! Petru plecă în jos cu oștirile sale, pe malul drept al Prutuluĭ. Un moment de o însemnătate imensă în istoria modernă; căcĭ aceasta primă campanie a Rușilor, pe teritoriul Moldoveĭ, începu lungul șir al luptelor înverșunate între imperiul Nordic și Osmanliĭ, lupte ce s-aŭ reînoit în repețite rîndurĭ, în tot decursul secoluluĭ trecut și celuĭ al nostru. Petru cel Mare nu maĭ declără războiŭ Turcieĭ, păstrînd via amintire a acesteĭ nefaste campaniĭ și executînd cu mare credință condițiile păceĭ de la Prut, cît de dureroase aŭ și fost ele. Însă sub Anna Ivanowna, Caterina a II-a, Alexandru I, Neculaĭ I și pînă în timpul nostru, sub Alexandru al II-lea, această luptă, una din cele maĭ lungĭ ale

97) L. c. ead. pag. Cfr. Hurmuzaki, docum. Sup. I. V. I. p. 402, extras dintr-un memoriu din 10. Septemvrie 1711: „Les Moscovites étaient entrés en Moldavie sur ce que le Hospodar de cette province leur avait persuadé, que les Turcs ne pourraient mettre en campagne que 60,000 combattants et 30 ou 40.000 Tartares, tout nouvellement levés et sans aucuns géneraux ni officiers qui eussent vu la guerre, *et qu' ils n'auraient pas la hardiesse de passer le Danube*".

98) Hurmuzaki, docum. Sup. I. V. I. p. 411. Istoricul celor petrecute de la 30 Maĭ st. v 1711 pînă la 23 Iulie același an: „nous tinmes un conseil de guerre, *où il fut résolu de rester à Jassy* et y faire de bons magasins, avant de pousser plus outre, dans des pays ruinés et déserts; mais .... *aux fortes instances de l'Hospodar de Valachie* et des principaux de cette province, nous quittâmes notre premier dessein qui était de rester à Jassy et résolûmes de devancer l'ennemi et de marcher droit sur le Danube". În acest istoric, scris evident de un ofițer superior rus, lectorul vede că „Valachie" este întrebuințat pentru „Moldavie" (maĭ la vale vice-versa), ceia ce aduce aminte zisa luĭ Voltaire: „il est bien étrange que tant d'auteurs confondent la Valachie et la Moldavie" Oeuvr. Compl. Gotha 1785. XXIV p. 208.

99) L. c. p. 105.

100) L. c. p. 211. Voltaire revine asupra acesteĭ comparațiunĭ p. 218: Cantémir se trouvait précisément dans le même cas, où avait été Mazeppa. V. și Hist. de Charles XII, Vol. XXIII. Oeuvr. Compl. p. 225: „Le Czar éprouvait sur le Pruth, *pour s'être livré á Cantémir*, ce que Charles XII avait éprouvé à Pultava, pour avoir trop compté sur Mazeppa".

istorieĭ, să continuă, și teatrul eĭ este, în tot decursul viaculuĭ trecut, teritoriul Romînieĭ. Pe el aŭ avut loc bătăliile de la Larga, Cahul, Focșanĭ, Martineștĭ, Rîmnic. În aceste războae, să formează și să disting ceĭ maĭ însemnațĭ barbațĭ din istoria militară a Rusieĭ: Münnich, Rumianțof, Potemkin, Suvorof care apoĭ a desfășurat, pentru prima și ultima oară, aquilele ruseștĭ pe peninsula italică, și învățase lîngă Rîmnic arta de a birui, ce i-a asigurat izbînda pe malurile Trebieĭ [101]). Kutusof în fine, căruia era menit a scapa patria sa de invaziunea celuĭ maĭ înfricoșat dușman ce l-a avut, cuceritorul corsican. În aceste repețite războae, în parte declarate de Rușĭ ca aliațĭ aĭ imperatoruluĭ german, aŭ curs șiroae de sînge și s-a frînt ultima încordare a putereĭ Islamizmuluĭ. Visul împăraților ruseștĭ, ce l-aŭ urmărit prin acest crîncen duel bisecular, de a întinde stăpînirea lor pînă la malurile Bosforuluĭ, nu s-aŭ îndeplinit. Însă lupta cea înverșunată avu de rezultat indirect,—aceasta trebue s-o recunoască orĭcine judecă cu nepărtenire evoluțiunea istorică,—liberarea Orientuluĭ creștinesc; și dacă există azĭ, ca state neatîrnate, Grecia, Serbia, Rominia și Bulgaria, cauza eficientă fu strivirea putereĭ turceștĭ prin avîntoasa ciocnire a Vulturuluĭ mosvocit cu asfințînda Semilună, de la Stănileștĭ pînă la Plevna!

Împăratul urmînd cu oștirea sa valea Prutuluĭ și trecînd de movila Răbăeĭ [102]), trimise înainte pe generalul Rönne „avec ordre de ramasser le plus de vivres qu'il serait possible et se rejoindre ensuite à Galatz avec la grande armée" [103]). Apoĭ împărți armata în treĭ, dînd avangarda generaluluĭ Ianuș, urmînd el cu Șeremetef și Cantemir și vre-o 15.000 de oamenĭ, și lăsînd în urmă grosul oștireĭ sub comanda luĭ Repnin; fiecare din aceste corpurĭ în departare de două ceasurĭ de drum [104]). Astfeliŭ ajunse la gura Jijieĭ, unde găsi locul, pînă la gura Sărățeĭ, mîncat de lacuste; grosul armateĭ rămase mult în urmă și pe cînd Petru ajunse la gura Prutețuluĭ, Repnin cu corpul săŭ, să afla încă „la satul Stănileștĭ într-un cot despre Prut" [105]). Evident că întregul plan rusesc era răzemat pe convingerea că Turciĭ, precum asigurase Cantemir, nu vor avea cutezanța de a trece Dunărea, dacă Rușiĭ înaintaŭ spre marele fluviu [106]). Care nu fu prin urmare uimirea czaruluĭ, cînd iĭ sosi vestea, la gura Prutețuluĭ, trimeasă de generalul Ianuș, cu o zi înainte, la 6 iulie, cum că el sosind la gura Sărățeĭ, a dat de armată turcească care făcuse treĭ podurĭ peste Prut, la Vi-

101) Suvorof impreuna chiar în numele săŭ riul muntenesc cu Italia, fiind creat Graf Rymniski și Kneaz Italiiski.
102) N. Costin l. c. p. 105.
103) Istoricul cit. Hurmuzachi docum. l. c. p. 411.
104) V. p detailurĭ Neculce, care a luat parte la expedițiune Let II. p. 320 urm.
105) N. Costin l. c. p. 107.
106) V. supra nota 97.

trișoaea [107]); că nu i-a putut opri de a-l trece și că cere urgent ajutoare de la împăratul.

Oastea turcească, a căreia apariținne pe malul stîng prutean a surprins atît pe comandanții ruși, ca un ce neașteptat, părăsise imprejurimea capitalei, în număr de 150.000 de oameni, cu aproape două luni în urmă. La Motraye ne spune, că vizirul a părăsit capitala la 14 Maĭ, că a stat 3 zile lîngă Daut-pașa, în mijlocul armateĭ sale, și apoĭ a plecat spre Dunărea [108]). Apoĭ însușĭ La Motraye, părăsind capitala 8 zile în urmă, ca să meargă la Bender (ca un feliŭ de interviewer de acum 200 anĭ), trece prin Burgas și întîlnește oastea la Kirk-Egli. Călătorul francez să mira, cît de încet înaintează vizirul. Apoĭ La Motraye apucă spre dreapta, la Tulcea, pe cînd oștirea cîrnește spre stînga și trece Dunărea, spune autorul francez, la „Saccia" în ziua de 2 iulie, pe un pod de luntri [109]). Mohamed Baltagi a inaintat prin urmare dealungul și nu departe de litoralul măreĭ Negre; apoĭ trecînd Dunărea la Isaccea, în jos dar nu departe de gura Prutuluĭ, a ajuns pe malul stîng al acesteĭ ape, pînă în fața de Vitrișoaeĭ, unde a și trecut-o, în zioa de 6 iulie, pe treĭ podurĭ [110]). Și despre toate aceste, petrecute în, timp 7 septămînĭ, comandanțiĭ armateĭ rusești nu primise nicĭ o știre! Căcĭ militarul rus, pe care l-am citat maĭ sus, ne spune: *nous fûmes bien surpris* lorsque nous apprîmes le $^7/_{18}$ Juillet, par des lettres du Général Ianus, qui devançait de deux heures notre infanterie avec sa cavalerie, que les ennemis avaient passé le Pruth et qu'il était obligé de se retirer" [111]).

Czarul văzînd că comunicația între el și generalul Rönne era întreruptă, că întîlnirea ce-ĭ dăduse la Galațĭ nu maĭ era posibilă, ordonă generaluluĭ Ianuș să să retragă spre el, nutrind speranța, că va putea părăsi valea Prutuluĭ și ajunge în acea a Siretuluĭ. Însă aceasta nu să putu efectua, din pricina drumurilor muntoase și a lipseĭ de apă [112]). Petru judecâ îndată pozițiunea luĭ cumplit de critică, de trebue să dăm crezanie luĭ Neculce care ne spune [113]) că, czarul a gîndit să părăsască armata sa, l-a chemat și l-a întrebat, dacă să bizuește că-l va putea scoate pe el cu împărăteasa, mergînd călare, însoțit de 200 de dragonĭ și 100 de Moldovenĭ în țara ungurească. Hatmanul însă, a căruia cunoștință a locurilor și a țăriĭ sale dăduse czaruluĭ această speranță în extremis, arătîndu-ĭ puțina probabilitate de reușită a

107) N. Costin l. c. p. 104. vezĭ și Neculce l. c.

108) Voyages II pp. 5, 7. Tot astfeliŭ scrie Voltaire, Histoire de Charles XII. p. 221: „le vizir, pour prévenir le Czar, ne laissa reposer l'armée que trois jours et marcha vers la Danube et de là vers la Bessarabie.

109) II. p. 14. 8. 15. Voltaire, Charles XII. p. 224.

110) Hammer, Geschichte IV. 112. „So war das Heer vom Isaktschi nach der Ebene von Kartal übergesetzt und war in die Moldan bis gegen Faltschi gekommen".

111) Istoricul maĭ departe in Hurmuzaki, doc. p. 411. cit. maĭ sus.

112) Ibid. p. 411—12.

113) Letop. II. p. 322.

acestuĭ plan, împaratul părăsi gura Prutețuluĭ, retrăgîndu-se spre grosul armateĭ, și umblînd toată noaptea cu oastea sa, să împreună lunĭ 8 iulie, la revarsatul zorilor, cu corpul luĭ Repnin, ce să afla tot la Stănileștĭ, urmărit de aproape de oastea turcească care nu mult în urmă și apăru, încunjurînd lagărul rusesc și pornind spre atac, al căruia prime victime aŭ fost Moldoveniĭ răsculațĭ de Cantemir [114]). Optimizmul orb al domnuluĭ să preschimbâ deodată într-o desăvîrșită desperare. El lăsase pe soția sa la Iașĭ, și la sfatul boerilor, de a o îndrepta spre Hotin saŭ spre Camenița, răspunse mînios luĭ Neculce; „să-șĭ ia el muierea, de să teme; iar el pe doamna n-a clăti-o nicăirĭ". Acum însă plîngea, făgăduind 100 de galbenĭ saŭ două, cuĭ s-ar furișa spre a da știre doamneĭ ca să fugă. Neivindu-se însă nimenea, vroi să să îmbrace turcește, spre a străbate prin oaste la Iașĭ și a scapa pe doamna. Petru însă refuzînd a-ĭ da ucaz de eșire din opuz, Dumitrașcu vodă să apucâ a-ĭ da sfaturĭ tactice, „el care fusese cu Turciĭ la Vorodin și văzuse cu ochiĭ ce e de făcut spre a-ĭ bate". Să vede că Petru perdu rabdarea și-șĭ aduse aminte că sfaturile strategice ale luĭ Cantemir l-aŭ adus la extremitatea de față, dacă, precum ne spune insușĭ hatmanul luĭ, l-aŭ întimpinat numindu-l „ticăloase ome" și arătîndu-ĭ nepotrivirea propunerilor luĭ [115]).

La 9 iunie un atac crîncen al ienicerilor, susținuțĭ de o numeroasă artilerie, fu răspins cu mare vitejie de Rușĭ. Armata czaruluĭ îĭ resplăti, în acea zi, neobosita sa muncă și neîncetata sa îngrijire pentru formarea și dezvoltarea eĭ. Poziția luĭ Petru era însă desnădăjduită. Czarul s-a retras sub cortul săŭ, care să afla chiar în apropierea Prutului [116]), suferind el de o boală convulzivă, de care era afectat și înterzicînd tuturor să între la el. Dar ce era suferința fizică, pe lăngă torturile morale ce a trebuit să le resimță mîndra fire a autocratuluĭ! „Le Czar a depuis avoué, plus d'une fois, scrie Voltaire [117]), qu'il n'avaît jamais rien senti de si cruel, que les inquiétudes qui l'agitèrent cette nuit". Pentru norocul săŭ, o singură persoană să crezu în drept de a nu ține samă de ordinul dat. Ecaterina, pe care Hammer o numește bunul geniŭ al Rusieĭ și al luĭ Petru [118]), întrâ în cort și, alinînd prin cuvinte de mîngîere, cruda durere a soțuluĭ eĭ, obținu de la el voia de a negocia pacea. Curajoasa femee insărcinâ pe Șasirof să meargă la vizirul, cu prezenturĭ, constînd în juvaerurile sale, cîte le avea acolo și a încerca împăciuirea. Încercarea izbuti pe deplin, în cîteva ceasurĭ, ne zice La Motraye [119]),

114) Neculce l. c. p. 323.
115) Neculce p. 325.
116) V. planul bătălieĭ în La Motraye, care alergase din adins de la Bender, spre a vedea de aproape cele ce să petrecea. II. p. 19.
117) Hist. de Charles XII. p. 226
118) Vol. IV. p. 112: „Es blieb kein Mittel der Rettung wider den Hunger, oder gegen die umzingelnde Heeresmacht; da sammelte Katharina, Peters und Russlands guter Genius, das zerstörte Gemüth des Gemahls und Schmuck und Gold, um daraus die Brücke zur Rettung zu bauen." V. Voltaire, Hist. de Charles XII, p. 229. 230 și Schlosser, Geschichte des 18-ten Iahrhunderts I. 157.
119) „La paix fut conclue en moins de 7 heures". II. 20.

martur ocular acestor evenimente, şi Petru, încîntat, i-a promis că o va încorona impărăteasă, şi îndeplinind această promisiune, îĭ manifestă recunoştinţa sa pentru salvarea armateĭ sale [120]).

Prin tractatul de la Prut, subsemnat la 11 (22) iulie 1711 „cel maĭ vătămător şi neglorios pentru Rusia, scrie Hammer [121]), însă, în privirea situaţieĭ în care fu acordat, încă maĭ vătămător şi maĭ neglorios pentru Poartă", scăpă Petru cel mare de o catastrofă fără samăn, de nimicirea armateĭ şi de robie! La 12, începu retragerea mult reduseĭ oştirĭ [122]), şi chiar în aceiaşĭ zi sosi la Prut, după spartul iarmarocului, şi Carol al XII-lea care pînă atuncĭ nu să mişcase din Bender, aşteptînd ca vizirul să-ĭ facă prima vizită! [123]). Acum alergase calare de la Nistru, şi, aflînd cele petrecute, întră la vizir înfocat: „Aĭ fi putut prinde pe czarul cu întreaga sa oştire". Nu e bine „respunse Mehmed Baltagi, cu o fineţă crudă, ca toţĭ regiĭ să fie deţinuţĭ afară din ţările lor". La această maliţioasă aluziune ce-l ţintea pe însuşĭ el, care de doĭ anĭ să aşezase la Varniţa pe conta Turcilor, uitînd de ţara sa, Carol nu găsi alt răspuns decît lungind piciorul să acaţe pintenele de îmbrăcămintea Vizirului şi s-o rupă bucăţĭ [124]). Apoĭ eşind şi încălecînd spre a să întoarce la Nistru, putu vede armata czaruluĭ, cu duşmanul săŭ neîmpacat în fruntea eĭ, retrăgîndu-se la sunetul fanfarelor şĭ cu drapelurile desfăşurate [125]).

IX.

Astfeliŭ văzu malul drept al Prutuluĭ, într-unul şi acelaş moment aceştĭ doĭ barbaţĭ pe care Voltaire îĭ numeşte „les personnages les plus singuliers qui eussent paru depuis plus de vingt siècles" [126]). Şi nu e tocmaĭ exagerată această vorbă a celuĭ maĭ de căpetenie autor francez din secolul al 18-lea. Czarul reformator, creatorul, putem zice, al Rusieĭ moderne a fost într-o privire într-adevăr un tip unic în istoria universală. Amorul săŭ pentru cultură, ştiinţă şi arta Occidentuluĭ, ardoarea sa spre a le deschide calea în imensul săŭ teritoriŭ, îl făc de apare ca o stea răspînditoare lucireĭ civilizaţiuneĭ apusene; pe cînd plămădeala

---

120) La Motraye l c. II. 19 Voltaire, Histoire de Russie sour Pierre le Grand p. 219: „Lorsqu'en couronnant l'impératrice il lui témoigna sa reconnaissance d'avoir sauvé son armée".

121) IV. 113.

122) La Motraye II. 23: „L'armée Moscovite était presque diminuée de moitié, tant par les escarmouches des Tartares, que par les fatigues et la disette des provisions depuis son entrée en Moldavie jusqu 'à ce qu'elle en sortit aussi heureusement que nous venons de le voir "

123) Voltaire, Hist. de Pierre le Grand p. 212.

124) Voltaire, Charles XII p. 233. Hammer IV. 115.

125) Hammer l. pag. cit: „Karl welcher in dem Augenblicke in 's türkische Lager gekommen, als der Czar mit klingendem Spiele und fliegenden Fahnen abzog". La Motraye II. 23. „Le Roi de Suède arriva au camp le même jour et assez à temps, pour voir encore la queue de l'armée czarienne qui se retirait comme en triomphe".

126) Discours sur l'Histoire de Charles XII p. 6.

aprigă a fireĭ sale aminteşte prin cruzimea şi sălbătăcia eĭ, cele maĭ aziatice figurĭ ale despoţilor Azieĭ. Stranie mixtură a două continente, acelaş suveran, care depune purpura spre a lua barda în mînă şi a învaţa în Olanda, ca simplu lucrător, Mikhailow, construirea vaselor, cu scop de a crea marina sa, auzind despre răscoala Streliţilor, să întoarce a casă, supune pe culpabil la torturĭ ne maĭ pomenite, decide execuţiunea sumară a tuturor, şi neputînd, nicĭ cu atîta, stînge focul răzbunăreĭ ce-l consuma, să substitue el însuşĭ calăuluĭ, şi Moskwa vede, lucru neînchipuit! la finele viaculuĭ al 17-lea, pe czarul, tăind cincĭ capete de Streliţĭ într-o zi şi şase într-alta [127]). Acelaş om care să încunjura cu streinĭ învăţaţĭ şi capabilĭ, care crea Academia Petersburguluĭ, închidea cu deasila pe viaţă la monastire pe sora sa Sofia, pe soţia sa Eudoxia, şi nu putu fi oprit nicĭ chiar, prin glasul sîngeluĭ, de a nimici viaţa singuruluĭ săŭ fiŭ şi moştenitor Alexiu, care reproba reformele sale şi ţinea la obiceiurĭ strămoşeştĭ. Straniŭ lucru! acest autocrat conştiu de misiunea sa, ale căruia toate silinţĭ neobosite şi gîndirĭ neadormite eraŭ îndreptate numaĭ spre binele obştesc, a creat, prin acest paricidiŭ, nesiguranţa în succesiunea tronuluĭ ce a bîntuit Rusia în tot decursul seculuĭ trecut! Însă însuşirile luĭ, ca suveran, eraŭ cu totul eminente: o vroinţă de fier, o activitate ferbinte, o energie neînduplecată, şi toată ardoarea acestuĭ suflet oţelit pusă în serviciul uneĭ ideĭ: propăşireĭ statelor sale pe calea înaintăriĭ culturale. Exteriorul corespundea pe deplin aceşteĭ naturĭ vulcanice, de o tărie elementară. Petru cînd veni la Iaşĭ era în floarea vărsteĭ, deabea ajuns la etatea de 39 de anĭ, şi cronicarul ne spune că pentru prima oară cînd să întîlni cu domnul „în curte la scărĭ", Cantemir sărutîndu-i mîna, el îl sărută pe cap „luîndu-l în braţe şi ridicîndu-l sus cu o mînă, fiind Dumitraşcu Vodă om scund şi imperatul om de fire întru tot şifaeşĭ" [128]). Straniŭ destin al imperiuluĭ nordic ce azĭ cuprinde a şaptea parte din pămînturile planeteĭ noastre! Cel d-întăiŭ iniţiator al săŭ pe calea cultureĭ apusene, a fost, la inceputul seculuĭ trecut, un om de geniŭ, însă semibarbar, şi continuatoarea măreţă a opereĭ sale, pe la finele aceluiaş viac, a fost o femee extraordinară, însă cea maĭ desfrînată ce aŭ urcat treptele tronuluĭ, din timpiĭ Mesalineĭ!

Cu totul deosebit de Petru, era aprigul săŭ adversar, care petrecea viaţa de doĭ anĭ pe teritoriul Moldoveĭ, şi nu era să-l părăsească decît după aproape un an, la fevruarie 1712. Viaţa acestuĭ suveran, pe care l-am văzut apărînd, post festum, la Stănileştĭ, fu o singură pasiune: de a să bate spre a să

---

127) După împaratul toţĭ aceĭ ce judecase pe sediţioşiĭ, fură siliţĭ a face oficiul de calăŭ, şi Menşikof să laudă în urmă că din toţĭ confraţiĭ săĭ, el ar fi tăet maĭ mulţĭ Streliţĭ. Levesque Hist. de Russie Vol. IV p. 143—5. Acest autor francez, care prin recomandaţia luĭ Diderot, fuse mult protejat de Ecaterina al II-a, justifică pînă şi aceasta, zicînd că puterea gladiuluĭ ce suveranul francez o pune în lucrare prin mîna altora, în alte ţărĭ o exercită însuşĭ el.

128) Nec. Costin în Letop. II. 102.

bate, fără nicĭ un scop de urmărit, fără nicĭ o concepţiune politică de realizat. Epopea luptelor sale e un donquişotizm fără ideal; acel al eroului luĭ Cervantes era urmărirea unuĭ ideal fals, şi tocmaĭ această împrejurare că avea unul, deşi greşit, şi să jertfea cu trup şi suflet, pentru el, il face lectoruluĭ, maĭ simpatic, decît grotesc. Carol al XII-lea n-avea alt ideal decît lupta, spre a arata vitejia sa, şi pentru această cauză, legendara sa intrepiditate nu lăsă nicĭ o urmă, ci să împrăştia ca fumul unuĭ tun tras în aer [129]). Purtarea sa către Turcĭ în aceştĭ 3 anĭ aproape, ce ĭ-a petrecut la Varniţa, şi apoĭ încă peste doĭ la Demotica lîngă Adrianopol, este un şir de necuviinţe ne maĭ auzite, de îngîmfare fără păreche. La începutul sosireĭ sale, Turciĭ fură mult măgulițĭ de a ospeţi un rege creştinesc, de o vitejie vestită, şi muma sultanuluĭ Ahmed nu înceta de a insista pe lîngă fiul săŭ ca să dea ajutor „leuluĭ săŭ" în potriva czaruluĭ. Sultanul nu-ĭ refuză nimic, nicĭ o influenţă precumpenitoare lîngă divan, nicĭ proviziunĭ abundente şi acordate cu o munificenţă adevărat orientală, nicĭ darurĭ, nicĭ banĭ: şi cerea mulţĭ banĭ viteazul, cu toate că-i considera drept pleavă fără valoare! Înriurirea sa asupra politiceĭ fu puternică: el resturnă pe Racoviţă, cum am văzut; el aţiţă războiul cu Ruşiĭ; el fu cauza cădereĭ luĭ Mehemed Baltagi, prin încriminaţiunile în contra luĭ pentru încheierea păceĭ de la Prut; el în fine urmări din răsputerĭ, însă de astă dată în zadar, pornirea unuĭ noŭ războiŭ cu czarul. În fine Turciĭ văzînd că numaĭ scapă de paladinul încoronat, ĭĭ făcuse ştiut prin ordinul padişahuluĭ, trimes hanuluĭ tătăresc şi paşeĭ din Bender, că aŭ stipulat toate cele privitoare la întoarcerea sa, conform ranguluĭ săŭ regal, şi că-l poftesc să plece; că sînt gata 1200 pungĭ ca să-ĭ fie înmînate la ceasul pornireĭ. Reprezentanţiĭ regeluĭ ademenesc pe Turcĭ a le da baniĭ, făgăduind în numele săŭ plecarea imediată. Însă, după numărarea lor, eroul uită de promisiune şi cere de la hanul şi de la paşa încă 1000 de pungĭ, nefiind el încă gata pentru pornire. Aceştia, îndignaţĭ, ĭĭ fac ştiut că vor întrebuinţa forţa. „Veţĭ găsi cuĭ vorbi", le fu respunsul. El să arătă neînduplicat, chiar la suplicaţiunile însuşĭ veteranilor luĭ, şi astfeliŭ lîngă malurile Nistruluĭ avu loc, în luna luĭ fevruarie 1712, acea poznaşă bătălie, în care o armată întreagă pusă mîna pe desnădăjduitul luptător, care în mijlocul foculuĭ, cu vre-o două-zecĭ de ostaşĭ rămaşĭ lîngă el, apara casa sa, ce ardea, plin de sînge, cu sprincenele arse şi rînit pe obraz [130]). Şi chiar în această stare, îngîmfarea sa oarbă nu l-a părăsit. Pe cînd Turciĭ ĭ-l porneaŭ într-un car acoperit de pînză spre Bulgaria, soseşte un emisar al regeluĭ Stanislau al Polonieĭ. Acest protejat al regeluĭ Carol, văzînd că orĭce speranţă era pierdută, fă-

---

129) Foarte frumos, zice despre el Paul de Saint Victor: Hommes et dieux p. 130: „Sa flamboyante épée n'avait pas de tranchant: nulle part elle n'a laissé son entaille".

130) V. descrierea acesteĭ adevarate nebuniĭ in La Motraye, care a asistat la luptă. II p III—151.

cuse pace cu rivalul săŭ, regele August al Saxonieĭ, lăsîndu-se de orĭ-ce pretenție pe tron; crezu însă de cuviință a supune tractatul ratificăreĭ patronuluĭ săŭ. Spre aceasta, porni spre Bender, fu însă oprit la Iașĭ, precum vom vedea. Neputînd dar veni în persoană, trimes-aŭ un credincios al luĭ, spre a relata cele petrecute. Polonul întîlnește pe regéle care, la auzul celor ce-ĭ comunică, să aprinde de o cruntă mînie, și din carul unde să afla robit și ca vaĭ de el, răspunde emisaruluĭ, ca și cînd s-ar afla în fruntea oasteĭ sale victorioase, la Narva: „Spune stăpînuluĭ tăŭ, că de nu vroește să fie rege, *voiŭ numi un altul în locul săŭ*, însă nu voiŭ suferi ca să domnească August. „Această scenă, demnă de o farsă, să petrecu lăngă „Cauchan", scrie La Motraye, evident Căușenĭ, în Bessarabia, la 5 fevruarie 1712 [131]).

Carol încoronâ acest șir de aventurĭ fantaziste, cînd, luînd în fine hotărîrea de a părăsi Orientul, spre nespusa bucurie a Porțiĭ, trecu, însoțit de o suită numeroasă, prin țara Muntenească, și aflînd despre pregătirele de primire ce i le făcea împaratul Germanieĭ, să travesti, ajuns la Tîrgoviștea, punînd o perucă pe cap, o pălărie țesută cu fir de aur și o manta albă, și încălecînd cu un sîngur tovarăș, aŭ sosit, călărind nebunește 16 zile, zì și noapte, prin toată lățimea Europeĭ, de la Tîrgoviștea pînă la Stralsund în Pomerania—în puterea nopțiĭ. Cu mare greutate a parvenit să fie întrodus la generalul săŭ Ducker, a căruia uimire, cînd recunoscu pe regele săŭ, cu lesne putem să ne-o închipuim [132]).

X.

Cu totul extraordinare fură destinele aceleĭ femeĭ ce s-a acoperit cu glorie strălucită pe malul Prutuluĭ, la Stănileștĭ, scăpînd pe czarul și ajungînd prin această faptă măreață la încoronare ca împărăteasă, și după moartea luĭ Petru (1725), chiar la imperiŭ. Cunoscută în istorie sub numele de Ecaterina I, ea să chema Marta și era fiică de părințĭ din popor, născută în Lituania. Crescută în religiunea protestantă, în casa pastoruluĭ Glück din Marienburg, ia s-a măritat cu un dragon suedez din armata regeluĭ Carol, care întrase în Litvania: nu mult timp după nuntă, barbatul săŭ a dispărut. Remasă vàduvă și robită de Rușĭ, cînd aŭ luat Marienburgul (1702), Generalul lor Menșikof o păstrâ pentru el. In casa acestuia, la un prînz, împaratul observâ frumoasa slujnică și o luâ. Devenită amanta czaruluĭ, ia fu botezată în religiunea noastră, preschimbîndu-șĭ numele în acel de Ecaterina Alexiewna, și în urmă, în secret, el o luâ de soție [133]). Ecaterina însoțea pe Petru peste tot locul, luînd parte

131) La Motraye II 145—6.

132) Voltaire. Hist. de Charles XII. p. 292 urm.

133) După Voltaire. Hist. de Pierre le Grand p 209. Această căsătorie secretă pînă atuncĭ „fut déclarée le jour même que le Czar partit avec elle pour aller éprouver sa fortune contre l'empire ottoman. (17 Marte 1711)". Iar încoronarea eĭ avu loc în anul 1723 (p. 218), cînd czarul declară: „Elle nous a été d'un grand secours dans tous les dangers et particulièrement à la bataille du Pruth."

la viforoasa viață ce o ducea, și astfeliŭ îĭ fu dat să îndeplinească fapta salvăreĭ luĭ. Cinsă cu diadema imperială drept recunoștință, Ecaterina, la încetarea din viață a luĭ Petru, a parvenit prin uneltirea fostuluĭ săŭ stăpîn Menșicof, a să suĭ pe tron ca împărăteasă domnitoare și a ținut sceptru în mînă doĭ anĭ numaĭ, murind în maĭ 1727, deabea ajunsă la vîrsta de 28 anĭ. Din cele două flice ce le-a avut cu Petru: Elisaveta Petrowna a domnit 21 anĭ (1741—62); iar cealaltă Ana, măritată cu Ducele de Holstein, a fost mama nenorocituluĭ Petru al III-lea, nepot și desemnat de mătușa sa Elisaveta ca moștenitorul tronuluĭ, în persoana căruia s-a suit pe tronul czarilor dinastia Holstein și azĭ domnitoare. Putem zice prin urmare că succesiunea pe tronul împărătesc fu decisă prin glorioasa faptă săvîrșită de Ecaterina, pe teritoriul Moldoveĭ, în luna luĭ iulie 1711.

XI.

Încă un nume, vestit în istorie, și maĭ mult încă, în legendă, poezie și artă, l-am întîlnit pe neașteptate, o mărturisim, în cronicele romîne ale epoceĭ despre care tratăm: acel al luĭ Mazeppa. Voltaire ne-a istorisit, în proza sa limpede, groznicul epizod din tinereța hatmanuluĭ [134]). Ceĭ maĭ marĭ din poețiĭ secoluluĭ nostru Byron și Puskin l-aŭ imortalizat prin versurile lor. Horace Vernet i-aŭ perpetuat memoria prin farmecul peneluluĭ săŭ. Cine nu cunoaște epica narațiune a poetuluĭ-lord? El ni-l arată, în sara bătălieĭ de la Pultava, fugind spre Nistru cu rînitul rege. La amurg să adăpostesc sub un stejar „aspru și bătrîn ca însușĭ el, hatmanul Ukraineĭ". Apoĭ Carol îl roagă să-ĭ istorisască din timpul tinereţeĭ luĭ, aspra răzbunare a barbatuluĭ înșălat. Și în versurĭ celebre, Byron ne descrie îngrozitoarea aventură, cum Mazeppa, fiind paj al regeluĭ Ioan Cazimir al Poloniei, e surprins cu femeia unuĭ meghistan Polon și prin cruda răzbunare a vrăjmașuluĭ soț, legat de spate de un harmasar salbatic al Ukraineĭ, strabate prin stepul sîngerînd, maĭ mort pînă cînd cade calul fără viață, și el să vede scapat, ca prin minune, de niște țeranĭ ce-l găsesc, din întîmplare, fără simțire și maĭ fără suflare. Apoĭ e cunoscută urcarea sa la hatmanatul Cazacilor, visul săŭ al uneĭ domniĭ independente ce-l făcu să tradeze pe Petru, și partea decizivă ce a luat-o la războiŭ, atît de fatală regeluĭ Suedieĭ. Însă soarta rezervată rămășițelor acestuĭ barbat trecut prin asemenea vijeliĭ, am aflat-o prin Neculaĭ Costin care scrie [135]): „Intr-acest an 1710, la luna luĭ martie 18 zile, aŭ murit și Mazeppa, hatmanul căzăcesc, în Tighinea, și l-aŭ astrucat în biserică, la un sat, anume Varnița, ce este lîngă cetatea Tighina. *De acolo i-aŭ mutat trupul la Galațĭ de l-aŭ îngropat la monăstire la Sfîntu George*, și nicĭ acolo n-a avut odihnă. Spun precum l-aŭ

134) Hist. de Charles XII p. 169.
135) L. c. Letop. II p. 69—70.

desgropat Turciĭ în vremea răscoaleĭ, la domnia luĭ Dumitrașcu Vodă, cînd aŭ robit oameniĭ din Galațĭ, de i-aŭ ajuns oasele la țermurile Dunăreĭ, și, adaogă cronicarul, făcînd aluzie la furtunoasa viață a hatmanuluĭ legendar: „pe care nicĭ după moartea luĭ, nu l-a răbdat nicĭ pămîntul".

XII.

Un oaspe de mare vază și de rang regal care chiar jucase un rol însemnat, ce-ĭ era rezervat de soartă să-l continue pe o altă scenă, apare de o dată în Moldova, tot în acea vreme, atît de bogată în evenimente importante petrecute în scurt răstimp, și este oprit cu voe cu nevoe la Iașĭ. Tocmaĭ pe cînd Turciĭ pierdeaŭ orĭ-ce nădejde de a scăpa cu binele de regele Carol și să vedeaŭ constrînșĭ cu regret a recurge la forță în potriva luĭ, le ajunge vestea că un alt rege creștin, Stanislaŭ Leszynski al Polonieĭ, îĭ amenință cu venirea. Cu cîtă teroare aŭ auzit eĭ aceasta, după cele ce le trăsese cu leul nordic, ne putem închipui cu lesne. Îndată hanul tătăresc comunică turburătoarea știre prințuluĭ Mavrocordato, prin un aga trimes din tot adinsul, și care recomandă numaĭ decît domnuluĭ Moldoveĭ, să pîndească trecerea acestuĭ noŭ rege prin țara sa, și să-ĭ fie aminte să-l prindă și să-l popreascā acolo [136]). Cu toate că principele primise și el vestea despre pornirea regeluĭ, totușĭ nu credea că Stanislaŭ „să facă una ca aceia" [137]), cînd deodată vornicul Manolaki Ruset îĭ trimete veste, că pe la Bacăŭ aŭ prins treĭ ofițerĭ în serviciul Suedieĭ, împreună cu patru slugĭ; că unul din eĭ pretinde a fi Francez și poartă numele de Laurențius Burs. Vornicul bănuindu-ĭ, i aduce chiar la monastirea Galata, și domnitorul, pregătind pentru găzduirea lor odăile egumeneștĭ a bisericeĭ Treĭsfetitele, chiamă la curtea domnească pe pretinsul Francez și-l recunoaște după asămănarea luĭ cu părintele săŭ, pe care Neculaĭ Vodă îl văzuse la Țarigrad, unde venise ca sol. Apoĭ regele, văzîndu-se recunoscut, trimete pe secretarul săŭ la domn, care arată cine e pretinsul colonel. Regele e primit la palat cu onorurile cuvenite, și i să trimete de domnitor un preot franciscan, ca să-ĭ facă liturgie. Impreunîndu-se de maĭ multe orĭ Stanislau cu Mavrocordato și stînd amîndoĭ la sfat ceasurĭ întregĭ, apoĭ hanul și cu pașa trimețînd doĭ oamenĭ proștĭ, spre a rîdica pe regele, prințul refuză de a-l da. Astfeliŭ a devenit de a stat Stanislaŭ la Iașĭ pînă la 18 februarie, cînd apoĭ a sosit din partea pașeĭ de la Tighina un agă cu escortă, spre a duce pe rege la Bender. Atuncĭ domnitorul să văzu silit a-l preda: „și cînd era să purceadă, a mers și Neculaĭ Vodă la Treisfetitele și aŭ stat jos pînă a intrat craiul în rădvanul pe care i-l daduse Neculaĭ Vodă, și a învățat să-l grijască și pe drum de cîte i-ar trebuĭ."

Regele Stanislaŭ a păstrat o vie amintire principeluĭ Necu-

136) V. toate detailurĭ în Acsinte Uricarul Letop. II p. 145.
137) Uricarul l. c. p. 146.

laĭ, pentru purtarea sa demnă și plină de respectuoasa curtenire, precum ne-o arată o scrisoare a luĭ, în limba latină, scrisă de la Bender, unde a stat pînă la plecarea din Bulgaria a regeluĭ Carol, scrisoare plină de o afectuoase prietenie ce ne-a pastrat-o Uricarul. Cînd apoĭ a ajuns, prin o nouă schimbare, în mult încercata sa viață, să devie socrul regeluĭ Franțieĭ și duce domnitor al Loreneĭ, ocupînd senina sa bătrînețǎ cu protecțiunna artelor și cu știința și împodobind cu monumente rezidența sa, Nancy [138]), de cîte orĭ repurtind memoria sa la acele timpurĭ, unde, trecînd tiptil prin Moldova, fusese oprit, îșĭ va fi adus el aminte, că conferea ceasurĭ întregĭ, latinește, cu principele Mavrocordato, în capitala sa Iașĭ, în odăele egumeneștĭ de la biserica Treisfetitele!

Aceste sînt evenimentele, de o însemnătate cu totul deosebită, ce s-aŭ petrecut pe acest colț răsăritean al Moldoveĭ, în scurtul restimp de doĭ anĭ și jumatate, de la iulie 1709 pînă la fevruarie 1712. Suferințele ele le-aŭ adus țăriĭ, primejdia ce o amenințase, fură atît de marĭ, în cît chiar Neculce să vede nevoit să exclame: „Norocul țăriĭ a fost atuncea că s-aŭ întîmplat de aŭ venit Neculaĭ Vodă; iar de ar fi venit alt domn maĭ prost, ar fi fost prea răŭ de Moldova [139]). Aceste cuvinte onorează atît pe protivnicul politic ce le-a scris, pe cît constituesc cel maĭ mare panegiric pentru domnul ce a știut să le inspire!

Expunînd cele întîmplate, în tot amănunul lor, am tras nădejde că vom avea poate fericirea de a trezi în spiritul cititorilor macar o mică parte al viuluĭ interes ce ele aŭ deșteptat în noĭ, în decursul acestor cercetărĭ. În cît privește obiectul principalul acestuĭ studiu, rivalitatea dintre ceĭ doĭ compețitorĭ la tronul Moldoveĭ, am căutat să ne ferim de a afirma ceva ce să nu fie sprijinit de testimoniile, maĭ ales ale contimporanilor, atît de bogate pentru epoca despre care am tratat. Aceasta ne o impunea ca datorie, convingerea ce o nutrim, că în investigațiunele istorice trebuește urmat unuĭ adagiŭ juridic, puțin numaĭ modificat: „honeste scribere, neminem laedere, suum cuique tribuere“. Cînd însă în scrierĭ didactice, menite a învața adevărul tinerimeĭ, găsim pe Neculaĭ Mavrocordat caracterizat ca: om crunt, *avar (!)* și inamic mare al Romînilor, apoĭ ca tiran crud, inimic personal al luĭ Brancovanu, și în fine flagelul luĭ Dumnezeŭ pen-

138) Regele Stanislaŭ s-a încercat și ca autor într-o ocaziune ce a păstrat-o istoria literatureĭ. La 1750 Academia din Dijon a propus ca chestiunc această întrebare: Dacă restabilirea științelor și a artelor a contribuit la curățirea moravurilor? I. I. Rousseau căruia i-aŭ plăcut totdeauna susținerea paradoxelor, a răspuns prin negativă și a obținut premiul. Această primă sa operă fu porneala mult zgomotoaseĭ sale carierĭ literare, prin care a ajuns să devie, ca publicist, cel maĭ puternic promotor al revoluțiuneĭ franceze. Discursul săŭ premiat fu objectul maĭ multor răspunsurĭ, între care și unul emanat din condeiul regeluĭ Stanislaŭ. Rousseau nu cruța de feliŭ pe ceĭlalțĭ adversarĭ; luĭ Stanislau însă, foarte măgulit de a avea de contrazicător pe un rege, Rousseau răspunsă într-un mod foarte cuviincios. V. Discursul care a obținut premiul în Rousseau, Oeuv. compl. Bâle 1794. Vol. 13. p. 25. urm. Răspunsul regeluĭ ib. Vol. 28. p. 194 urm. și întimpinarea luĭ Rousseau ibid. Vol. 13. p. 95. următ.

139) In Letop. II. 341.

tru principatele romîne [140]), sîntem în drept de a întreba, la rîndul nostru, dacă înainte de a asvîrli asemenea inculpărĭ și a îngrămădi, ca Pelion pe Ossa, atîtea invective, autorul a deschis măcar unul din cronicarĭ romînĭ aĭ aceleĭ epoce?

Lectorul care a putut aprecia mărturisirele și arătările sorgintelor contimpurare, va respunde cu noĭ: evident că nu! Atuncĭ însă ne va fi dat dreptul și nouă, ce ne simțim lovițĭ în memoria acelor ce nu ne pot fi indiferențĭ, a ne constitui apărătorĭ, cu piesele justificative în mînă, aĭ dreptățeĭ, și a aminti, prin faptă, unor contemptorĭ aĭ adevăruluĭ istoric, un vers virgilian, celebru între celebre:

„Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor".

---

140) Elemente de Istoria Romanilor pentru clasele primare de A. Treb. Laurian pp. 122—5. 131. Tot cu aceiașĭ cunoștință adîncă a evenimentelor despre care scrie, Laurian invăța elevilor, că Carol al XII-le perdu bătălia de la Pultava la *27 Ianuarie* (p. 122), pe cînd cel dintăiŭ dicționar istorĭc i-ar fi arătat că acea luptă vestită avu loc la 27 Iunie și că, imediat după înfrângerea sa, regele trecu Nistrul și sosi la Bender.

Dr. N. LEON.

Stațiunea zoologică din Neapoli

Atît prin situațiunea cît și prin organizațiunea sa, stațiunea zoologică din Neapoli este unu laborator de zoologie experimentală fără rival pînă astăzi. Ia este fondată de A. Dohrn, german, doctor în zoologie de la Iena; el a fundat-o cu averea luĭ personală; în urma unuĭ contract cu guvernul italian, a convenit ca după 90 de anĭ să devină proprietatea statuluĭ, cu condițiune însă ca direcțiunea să fie în totdeauna încredințată familieĭ Dohrn.

Scopul stațiuneĭ este de a ușura studiile biologice în general, maĭ cu seamă cele relative la animalele marine, precum și studiul aprofundat al fauneĭ și floreĭ golfuluĭ de Neapoli. In feliul eĭ stațiunea zoologică din Neapoli este o academie internațională de științĭ naturale, unde patruzecĭ de naturaliștĭ din diferite țărĭ aŭ ocaziunea de a dezbate și discuta înpreună diferitele chestiunĭ și metode științifice; întrunirea permanentă internațională a naturaliștilor în Neapoli s-ar putea numi un congres permanent.

Stațiunea e cunoscută în Neapoli sub numele de Aquariu, fiind că în localul eĭ să află și basenele cu animale care pot fi vizitate de public. Ia constă din două clădirĭ vaste, rectangulare, unite prin un feliŭ de podurĭ

de fier, și e situată în mijlocul unuĭ frumos parc de palmierĭ, cactușĭ, olendri și florĭ, numit „Villa“ saŭ „Villa Nazionale“, cel maĭ frumos loc de plimbare din Neapoli. Una din fațadele stațiuneĭ privește în spre marea albăstrie și este încunjurată ca și cele două fațade laterale cu diferite tufișurĭ de plante alese și de florĭ frumoase. Intrarea principală să află în fața clădireĭ dinspre răsărit. Imediat din antret dăm în aquariul propriŭ zis; o sală colosal de mare și spațioasă, în care să află basenurile în număr de 24, parte dispuse în jurul săliĭ, iar parte dispuse în mijlocul eĭ, pe două rîndurĭ. Iluminarea basenurilor din mijlocul saleĭ, este obținută prin ajutorul uneĭ dispozițiunĭ ingenioase; dușamelele etajuluĭ superior cîte vin deasupra basenurilor din mijlocul săliĭ de jos, sînt scoase și înlocuite prin un feliŭ de punțĭ de fier; bine înțeles că nu toată dușameaua scoasă e înlocuită prin punte, ci numaĭ partea mijlocie, iar prin ambele părțĭ laterale pătrunde lumina ceruluĭ la aquariĭ. Spațiul, în care circulă publicul în sală, este luminat prin 19 ferestruicĭ rotunde de steclă roșie; iar adevăratele ferestĭ marĭ ale etajuluĭ de jos iluminează basenele, astfeliŭ că ele (basenele) sînt maĭ luminate decît sala în care circulă publicul.

Este un adevarat spectacol de a privi lumea de animale marine, care, prin culorile lor viĭ și formele lor bizare alcătuiesc un adevărat peisaj pitoresc. In un basen staŭ raciĭ luĭ Bernard (Pagurus) care fug cu scoicele de culbeci în spate, purtînd deasupra cîte o roză de mare (actinie). Colo, în alt basen orizontal deschis, staŭ în fund niște peștĭ lațĭ, care imediat ce-ĭ atingem, simțim o comoțiune electrică ca de la o butilie de Leida. In alt basen mulțime de peștĭ care rîdică în gură cîte o frunză verde (algă), iar alțiĭ care să îngrămădesc de rup din ia cîte o bucățică. In altul să tirîie stelele de mare, ariciĭ și crastavețiĭ de mare. Basenul cu

anelidele tubicole atrage de asemenea curiozitatea vizitatorilor, o mulţime de viermĭ, care trăesc în tuburĭ şi numaĭ tentaculele lor (nişte fire lungĭ) staŭ afară ca nişte canafurĭ, şi cînd gardianul trece mîna repede în aquariu pe dinaintea lor, eĭ să sparie şi să retrag toţĭ imediat în tuburĭ. Curioaze sunt de văzut cracatiţele, cum daŭ navală asupra scoicelor şi crabilor care li să daŭ ca hrană, şi gardianul nu să teme de a li-o da din mîna luĭ, pe care ele uneorĭ o apucă cu braţele lor acoperite cu ventuze.

Oare întregĭ trec pe nesimţite plimbîndu-ne în faţa basenurilor, pe care diferitele animale le înpodobesc şi le fac să fie maĭ frumoase decît grotele artificiale: astfeliu putem observa forme noue din cele maĭ interesante şi fenomene necunoscute din viaţa animalelor.

In subsol să află instalată locomobila, pompele şi cisternele, în care să aduce apa din mare şi din care apoĭ să distribue în basenurĭ. Modul cum sînt construite canalele, prin care să aduce apa din mare în basenurĭ, este un cap de operă (descripţia să poate ceti în raportul luĭ Dohrn [1]). In fiecare oară să aduce în diferitele basenurĭ, prin ajutorul uneĭ pompe sistem, California, construită în Germania, un volum de apă de 10 metri cubicĭ.

Din aquariu, ne întoarcem în antret şi suim scările vis-a-vis de casa de bilete. O tăbliţă pe care stă scris, că intrarea sus e oprită, să nu ne sperie, căcĭ aceasta este pentru marea mulţime a publiculuĭ ce vizitează aquariile. D-rul Giercke, într-o broşură a luĭ asupra staţiuneĭ spune, cu drept cuvînt, că e de regretat că nu există o condică pentru streinĭ, căcĭ o asemenea ar fi foarte interesantă; în ia am găsi numele celor maĭ însemnaţĭ barbaţĭ aĭ tuturor naţiunilor. Imparatul Germanieĭ ar fi în capul uneĭ liste lungĭ

1) Anton Dohrn. Bericht über die Zoologische Station während des Iahres 1876—77. Mittheilungen aus der Zool. Station in Neapel. Band I, 1, p. 137.

de persoane princiare, care aŭ vizitat stațiunea pînă astăzĭ. Colosal de lungă însă, ar fi lista oamenilor de știintă celebri. Ceĭ maĭ renumițĭ naturaliștĭ aĭ tuturor țărilor aŭ studiat cu foarte mare interes organizațiunea eĭ. De asemenea o mulțime de oamenĭ de stat și politicĭ aĭ tuturor națiunilor; toțĭ aceștia ar umplea un asemenea registru pentru streinĭ.

Urcînd scările, dăm într-un fel de terasă-galerie, dealungul fațadeĭ răsăritene, din care să poate privi o parte a golfuluĭ și o parte frumoasă a orașuluĭ, cu castelul *dell'Oco* intrînd în mare. De aici dăm în interior, și anume în un coridor care am spus deja, că vine deasupra basenurilor din mijlocul aquariuluĭ. Acest coridor împarte etajul întăĭ în două jumătățĭ egale, în una care cuprinde camera bibliotecaruluĭ, biblioteca, biuroul profesoruluĭ Dohrn și camera în care să lucrează reactivĭ, și altă jumătate care cuprinde biuroul secretaruluĭ, camera subdirectoruluĭ, Eisig, și laboratorul cel mare, cea maĭ mare sală din stațiune; înaltă de 25 picioare; un rînd de mese de lucru să află jos, iar al doilea rînd sînt așezate sus. De jur înprejur sala e despărțită încă în un etaj-galerie, ca să să cîștige loc. In aceste galeriĭ să află colecțiunile de animale și plante din golf, celebre prin procedeurile cu care aŭ fost conservate în starea naturală, păstrîndu-șĭ specimenele, frumuseța și frăgezimea lor naturală. In pavilioanele din cele patru colțurĭ ale clădiriĭ vechĭ, să află laboratorul de fiziologie, laboratorul de chimie și cabinetele de lucru anexate acestor două secțiunĭ. Fiecare masă de lucru formează un laborator complect; către fiecare să află anexat un basen mare și altele maĭ micĭ, destinate la conservarea animalelor pe care naturaliștiĭ le aŭ la îndămînă și cu care pot experimenta.

Sala de bibliotecă este ornată cu frescuri reprezentînd,

scene maritime, iar la o parte să află bustul luĭ K. E. von Baer şi al luĭ Charles Darwin. Numărul volumelor şi maĭ cu seamă al arhivelor şi revistelor diferitelor laboratoriĭ, societăţĭ şi muzee, modul cum sînt catalogate, uşurînd întrebuinţarea lor, fac să fie una din cele maĭ însemnate bibliotecĭ de Zoologie din Europa.

Din bibliotecă dăm într-o terasă-galerie, din care avem una din cele maĭ frumoase panorame a golfuluĭ, cu Posilipi, insula Capri, Sorento, Ischia, etc. In această galerie să discută cele maĭ însemnate chestiunĭ ştiinţifice, şi să fac şi glume.

In parter, în clădirea nouă, să află laboratorul veseluluĭ conservator Salvatoare Lo Bianca, şi sălile în care pascariĭ îşĭ aduc în fiecare zi păscuitul lor, din care să distribue în laboratoriĭ, în basenurĭ şi să conservă pentru colecţiunile ce să vînd diferitelor universităţĭ şi muzee. In etajele superioare să află numeroase cabinete de lucru şi laboratorul de botanică.

Staţiunea are două vapoare şi numeroase luntre, destinate pentru expediţiunĭ şi păscuit. Să maĭ află şi un scafandru, cu ajutorul căruia naturaliştiĭ să pot scoborî să cerceteze fundul măriĭ ; el e format din cauciuc cu greutăţĭ de plumb la picioare şi ferestuicĭ deasupra capuluĭ. Scafandruluĭ, cu persoana în lăuntru, i să dă drumul în mare, iar aerul necesar i să trimete prin ajutorul uneĭ pompe. Prin o sfoară pe care persoana afundată o ţine în mînă, să transmit în afară semnele convenţionale. Bulbucĭ de aer ce esă la suprafaţa apeĭ indică direcţia ce a apucat persoana din momentul cînd nu maĭ poate fi zărită. Un ciocan, un căuş, un răzuş şi un sac cu diferite vase de sticlă îĭ servesc ca să-şĭ adune animalele. Odată acufundat în apă, să mişcă cu mare uşurinţă, pe cînd în aer, cu greutăţile de care-ĭ atîrnat de abia s-ar putea mişca. Prin ferestuicĭ vedem în fundul măriĭ tot atît de bine ca şi cum vedem animalele

din aquariu; le putem observa chiar și cu lupa. Personalul din luntre care lasă scafandrul să să afunde în mare, e foarte atent ca la cel maĭ mic semn să-l poată trage afară; apoĭ maĭ aŭ grijă ca nu cumva să să întrerupă comunicația aeruluĭ din pompă. Maĭ mult de două oare e foarte greŭ de stat, și maĭ adînc de 30 de metri iar nu poate nimeni sta, fiind că, la adîncimĭ maĭ marĭ, presiunea nu maĭ poate fi suportabilă, și inelele de cauciuc care țin pantaloniĭ și mînicele lipite de picioare și mînĭ strîng prea tare

Dacă pentru alte stațiunĭ maĭ micĭ, ca cea din Roscov, Banilos, Triest, etc., e suficient un director cu unul saŭ doĭ asistențĭ, nu e tot astfeliŭ și pentru stabilimentul din Neapoli. Aicea sînt în totul 46 de funcționarĭ, pascarĭ, matrojĭ, mașiniștĭ, servitorĭ de laboratoriĭ, păzitorĭ, curierĭ, etc. Uniĭ din eĭ sînt specialiștĭ fără seamăn în feliul lor; așa este pascarul *Giovani*, care cunoaște toate adîncimele golfuluĭ ca buzunările luĭ și știe toate unghierile unde trebue să să ducă pentru ca să păscuiască cutare, saŭ cutare animal. Este apoĭ *Pepino*, pentru care combinațiunile diferiților reactivĭ și colorantĭ histologicĭ nu aŭ secret.

Afară de funcționariĭ inferiorĭ care sînt Italienĭ, ceĭ superiorĭ sînt toțĭ Germanĭ: director profesorul dr. *A. Dohrn*. Subdirector, șef al laboratoruluĭ, care reprezintă și pe director, cînd e absent, e profesorul dr. *Eisig*, cunoscut prin lucrările sale importante asupra Anelidelor. Directorul raportuluĭ stațiuneĭ (Zoologischer Iahresbericht) e profesorul dr. *Paul Mayer*, cel maĭ competent tehnic și cunoscător al Arthropodarilor. Bibliotecar simpaticul dr. *Schiemenz*. Șeful laboratoruluĭ de fiziologie, profesorul dr. *Schönlein*. Apoĭ maĭ sînt încă doĭ asistențĭ profesorĭ, dr. *Giesbresht* și d-rul *Schöbel*. Secretarul stațiuneĭ, D-l *Linden* și conservatorul *Lo Bianca*.

Stațiunea, cu un asemenea personal inteligent și spe-

cialist, oferă un avantaj din cele maĭ marĭ tinerilor naturaliștĭ, făcîndu-ĭ să găsască, în persoana lor, nu numaĭ colegĭ devotațĭ, dar încă maiștri savanțĭ și amabilĭ.

Treĭ seriĭ de publicațiunĭ sînt date la lumină de către stațiunea zoologică:

1) „Mittheilungen aus der Zoologischen station von Neapel“, revistă care apare în fiecare an, într-un volum, conținînd comunicate și notițĭ elaborate de naturaliștiĭ stațiuneĭ și alțiĭ streinĭ.

2) „Fauna und Flora des Golfes von Neapel“. Sub acest titlu să publică o serie de monografiĭ în 4⁰, relative la diferitele grupe de organizme din golful de Neapoli, cu numeroase planșe, lucrărĭ de valoare din cele maĭ frumoase, care aŭ putut exista vre-odată; astfeliŭ sînt planșele din monografia luĭ *A. Lang*, Policladele, al căreia tipărit a costat 50,000 de francĭ.

Monografiile apărute pînă astăzĭ sînt următoarele:

Ctenofori de Chun
Pantopodele de Dohrn
Caprellidele de P. Mayer
Policladele de A. Lang
Chätognatele de Grassi
Carollinele de Graf Solms
Fierasfer de Emery
Bangiaceele de Berthold
Cystosiri de Baron La Valiante
Actiniile de Andres
Speciile genuluĭ Doliolum de Ulganin
Radulariĭ de Brandt
Poligordius de Fraipont
Capitelidele de Eisig
Gorgoni de Koch
Enteropnensti de Spengel
Copepodele de Giesbrecht
Gamarinele Della Valle
Ostracodele de G. W Müller

3) „Zoologische Iahresberichte“, o dare de seamă anuală a tuturor lucrărilor și memoriilor de zoologie, publicate în timpul anuluĭ.

De la înființarea acestuĭ institut pînă astăzĭ, opt sute de naturaliștĭ aŭ lucrat în el. Dintre ceĭ maĭ eminențĭ putem cita: Oscar Schmidt, Claus, Carl-Vogt, Ray-Lankester, Carpenter, His, Victor Carus, frațiĭ Hertwig, Kleinenberg, Metschaskoff, etc. Pentru ca o asemene instituțiune, al căruĭ buget anual să ridică la 170,000 de francĭ, să să poată

susţinea, direcţia a intrat în legăturĭ cu diferitele guverne, academiĭ şi societăţĭ savante, de la care primeşte cîte 2000 mărcĭ pe an pentru o masă de lucru, la care aŭ drept să trimită naturalişti în misiune la stabiliment. Numărul meselor abonate variază între 28—30 pe an. Italia are 7, Prusia 4, Olanda 1, Austria 2, Ungaria 1, Sviţera 1, Saxonia 1, Belgia 1, Baden 1, Bavaria 1, America 2, Anglia 3, Hessa 1, Würtemberg 1, Rusia 2.

Anul acesta şi guverul nostru a închiriat o masă, dîndu-ne ocaziunea şi nouă Romînilor, să putem ocupa un loc printre rîndurile zoologilor din Occident.

Neapoli 25 Octomvrie 1894.

I. TANOVICEANU.

Școala pozitivistă penală.

(Urmare).

Dar să las această chestiune precum și apararea d-lor Lombroso și Ferri a origineĭ atavistice și epileptoide a omuluĭ criminal. Să presupunem pentru un moment că tipul criminal este a fantomă, o iluziune acum dispărută, și că explicațiunea origineĭ crimeĭ ar fi o pură ipoteză fantastică a d-luĭ Lombroso. Mă întreb dacă făcînd aceste concesiunĭ, ilustrul profesor maĭ merită să fie capul uneĭ școale noue penale, și dacă acea școală maĭ are viață în urma loviturilor ce i s-a dat, saŭ este și ia o simplă fantomă pe cale de a dispărea? Precum nu staŭ la gîndurĭ a răspunde negativ la ambele chestiunĭ, tot așa nu-mĭ e greŭ a proba ceia ce afirm.

In adevăr, cine poate nega meritele d-luĭ Lombroso în știința penală? De sigur numaĭ aceia care nu cunosc întreaga sa doctrină, și nu știŭ serviciile pe care dînsul le-a adus stiințeĭ penale. In reforma pe care a adus-o d-l Lombroso în studiul dreptuluĭ penal, ca să mă exprim cu cunoscuta frază a luĭ Bastiat, *il y'a ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas.* Mare-parte a învățaților și a publiculuĭ știe, din dărĭ de samă saŭ din auzite, concluziunile d-luĭ Lombroso, anume existența criminaluluĭ născut și a tipuluĭ criminal, și că criminalul este un tip atavistic. Dar oare numaĭ aci să limitéză serviciile aduse de d-l Lombroso științeĭ penale?

Evident că nu.

D-l Lombroso a creat antropologia criminală, adunînd, sistematizînd şi făcînd şi cercetărĭ personale asupra omuluĭ criminal, sub punctul de vedere fizic, psihic, biologic, etc. Chiar dacă s-ar înşăla asupra amănuntelor, merg maĭ departe şi zic, chiar dacă concluziunile sale ar fi greşite, alţiĭ le vor îndrepta, iar ştiinţa penală tot trebue să-ĭ fie veşnic recunoscătoare, fiind-că a pus-o pe adevărata cale ştiinţifică, arătîndu-ĭ metodul cu care trebue să fie studiată.

D-l Lombroso, ca să usez de o comparaţiune, a putut să să servească răŭ de instrumentul de observaţiune pe care nimenea pînă la dînsul nu-l îndreptase într-o certă direcţie, şi de aceia să obţie rezultate greşite, inexacte: însă este necontestabil că a găsit *adevăratul* instrument cu care oamenĭ maĭ competinţĭ decît dînsul, care vor lucra fără precipitaţiune nervoasă, şi nu vor fi cuprinşĭ de ideĭ fixe saŭ filante, cum va voi să le numească d-l Tarde, vor putea să aducă adevărate serviciĭ ştiinţiĭ şi societăţiĭ.

D-l Lombroso a dat metoda, şi în ştiinţă, metoda joacă un rol însemnat, căcĭ ia e factorul principal al succesuluĭ. Dînsul este cel dintîĭ care a supus pe criminal la un examen amănunţit sub puntul de vedere fiziologic, psihologic şi biologic, creind astfel antropologia criminală, după cum Broca a creat antropologia generală. Că antropologia criminală există astăzĭ, şi că nu este tot

---

Lucru curios! Acum 37 de anĭ, un obscur autor romîn de drept penal, cu mult maĭ înainte de a să naşte şcoala pozitivistă italiană, susţinea că dreptul penal trebue să să bazeze pe studiul fizic, moral şi social al omuluĭ. Obiectul dreptuluĭ penal— zice V. Petroni, în 1857, sub titlul: ştiinţele obligatoriĭ ale dreptuluĭ penal—este omul, compus din spirit şi corp; aşa toate ştiinţele ce să raportează la studiul luĭ fizic şi moral, ne vor fi de ajutor la dreptul penal. Dar fiind-că dreptul să ocupă de om ca membru al societăţiĭ, el nu să concepe fără ideia de societate; prin urmare, trebue a maĭ adaoga şi ştiinţele atingătoare de sociabilitatea omuluĭ [1]). Cu o intuitiune de necrezut Petroni, arăta în 1857 importanţa antropologieĭ şi a sociologieĭ criminale în studiul dreptuluĭ penal.

1) V. Petroni. Comentariile dreptuluĭ penal. Bucureştĭ 1857 p 48.

o nălucire a visătoruluĭ profesor de la Turin, o mărturisește însușĭ criticul săŭ, d-l Tarde, care de sigur că nu păcătuește prin amenităţĭ, și nu poate să fie presupus de parţialitate pentru d-l Lombroso și școala sa; numaĭ că criticul francez e de părere că trebue să tratăm antropologia criminală ca o psichologie criminală, și maĭ înainte de toate, și ca o sociologie criminală. [2]).

Vom reveni maĭ la urmă asupra sociologieĭ criminale, de care vorbește d-l Tarde. Pînă atuncĭ trebue să relevăm că chiar dacă am admite ideile criticuluĭ francez, totușĭ d-l Lombroso are nu numaĭ meritul de a fi déschis o nouă cale, dar maĭ mult de cît atîta, toată lumea, chiar adversariĭ ceĭ maĭ aprigĭ aĭ școleĭ italiene, recunosc că „l'Uomo delinquente" e cel maĭ important studiŭ de psihologie criminală care s-a publicat pînă astăzĭ. Așa că d-l Lombroso nu are numaĭ meritul metodeĭ, pe acela adică de a fi aplicat metoda pozitivă a observaţiuneĭ la știinţa penală, dar maĭ mult de cît atît, aplicînd această metodă, dînsul are o parte, psihologia criminaluluĭ, în care toată lumea recunoaște că pînă astăzĭ este neîntrecut. Dacă n-a reușit și în partea anatomică sau fiziologică orĭ pathologică, lucrul nu e de mirat; d-l Lombroso nu e nicĭ anatomist, nicĭ fiziolog, orĭ patolog; ci psihiatru, și prin urmare era natural ca studiul săŭ asupra psihologieĭ criminaluluĭ să fie cu mult superior celorlalte. Vor veni însă alţiĭ, anatomiștĭ, patologĭ și fiziologĭ de valoare, și vor complecta studiul antropologic al criminaluluĭ, tratînd partea anatomică patologică și fiziologică cu aceiașĭ competenţă, cu care ilustrul psihiatru de la Turin a tratat psihologia criminaluluĭ. Și în urmă să va putea face sinteza acestor lucrărĭ cu maĭ mult succes de cît a făcut-o d-l Lombroso, care poate că are păcatul de a să fi prea grăbit să o facă, dar are totușĭ și va avea totdeauna meritul de a fi arătat o cale nouă.

Să vedem însă rezultatele la care a ajuns școala penală italiană, și atuncĭ vom înţelege cît de fecunde sînt aceste teoriĭ, care par pur doctrinale, și cît folos sînt menite ele să aducă, cînd vor fi aplicate în practică.

Am spus că d-l Lombroso studiind pe omul criminal, a recunoscut că sînt criminalĭ, în care crima e congenitală, crimi-

---

2) G. Tarde. Philosophie penale p. 50.

nalii născuţi. Deci o diviziune primordială a criminalilor, în criminali născuţi saŭ incorigibili şi în alţi criminali. Maĭ tîrziŭ şcoala a admis o altă clasificaţiune care reprezintă un progres, o desvoltare maĭ mare: criminalul este născut, de profesiune şi de ocaziune. Dl. Garofalo a propus o altă clasificare: 1) asasini, 2) violenţi saŭ energici şi 3) furi saŭ nevrastenici. In fine, pentru a nu maĭ vorbi de alte clasificări, d-l Ferri divide pe criminali în 5 clase: 1) criminalul nebun, 2) criminalul născut, 3) de profesiune, 4) de ocaziune, 5) prin impulsul pasiuneĭ [3]).

Clasificările joacă un mare rol în aplicaţiunile practice ale ştiinţeĭ penale. Juriştiĭ ştiŭ marea importanţă a diviziuneĭ tripartite a infracţiunilor, în crime, delicte şi contravenţiunĭ, admisă în maĭ toate legislaţiunile europeneşti, după codicele penal francez.

Aceiaşi importanţă o are clasificarea şi în şcoala pozitivistă penală, aşa că ceia ce caracterizează maĭ ales această şcoală şi o distinge de vechia şcoală penală, este 1) că ia studiază pe criminal, iar nu crima, ca o entitate abstractă, de sine stătătoare, şi 2) că ea admite clasificarea criminalilor, iar nu pe acea a infracţiunilor în crime, delicte şi contravenţiunĭ. Intr-adevăr nimic maĭ arbitrar decît vechia clasificaţiune, în crime, delicte şi contravenţiĭ, care formează baza ştiinţeĭ penale clasice. Pelegrino Rossi, nu un adept al şcoaleĭ noue penale, ci unul din corifeiĭ şcoaleĭ penale clasice, o numeşte *insolentă de arbitrar*, şi zice că ia arată atît de mare despreţ de genul omenesc, încît să poate judeca după ia, spiritul întreguluĭ codice penal [4]). Să poate zice că această critică e prea vehementă şi prea aspră; însă niciĭ un partizan al şcoaleĭ clasice penale nu poate tăgădui, că divizia e arbitrară şi lipsită de orice bază ştiinţifică. Crimele sînt infracţiunile reputate cele maĭ grave, contravenţiunile cele maĭ micĭ, şi delictele cele mijlociĭ; Dar care e criteriul ştiinţific pentru a distinge caracterul gravităţiĭ uneĭ infracţiunĭ? Toţĭ partizaniĭ şcoaleĭ clasice recunosc că nu există nicĭ unul, şi probă că este aşa, e că cri-

3) Ferri Conferenza sulla scuola positiva, Neapoli 1885 p. 45 şi Sociologia criminale

4) P. Rossi Traité de droit pénal 4-ère éd. Paris 1872, p. 42 Chap. II. § 2 şi p. 55 Chap. II § 21.

ma de erĭ, devine delict astăzĭ, grație uneĭ jurisprudențĭ pretoriane a judecătorilor saŭ a tot puterniciei legiuitoruluĭ. Din contra, clasificațiunile școaleĭ pozitiviste penale, bazate pe observațiunea criminaluluĭ, sînt clasificațiunĭ științifice și care nu depind de bunul plac al legiuitoruluĭ.

Prin urmare școala clasică penală e bazată pe studiul crimeĭ și diviziunea în crime, delicte și contravențiunĭ; din contra școala pozitivistă penală, să bazază pe studiul criminaluluĭ pe diviziunea în maĭ multe categoriĭ de criminalĭ.

Iată caracteristica celor două școale penale, și de aci să poate vedea cît de puțin cunosc chestiunea aceia care cred că d-l Lombroso și școala sa vor fi înmormîntațĭ, dacă se va reuși să să probeze, că nu există tipul criminal nicĭ originea atavistică saŭ epileptoidă a crimeĭ. In adevăr, să poate contesta tipul criminal, să pot face orĭ cîte ironiĭ asupra natureĭ epileptice saŭ atavistice a crimeĭ; însă niminea nu poate contesta existența criminaluluĭ de obiceiŭ, aceluĭ de ocazie, și maĭ nimenea, din ceĭ care aŭ făcut studiĭ serioaze asupra crimeĭ, nu contestă că există criminalĭ născuțĭ.

Dar care este importanța, și care sînt consecințele practice ale acestuĭ noŭ mod de a privi criminalitatea?

Școala veche penală examinează crima în sine, și caută să dea pedeapsa proporționată; din contra școala cea nouă să servește de crimă ca de un element, care împreună cu alte elemente psiho-fiziologice constituesc pe criminal, spre a determina categoria, clasa din care el face parte. Dacă în urma acestuĭ examen, să află că individul care a comis infracțiunea e un criminal născut, orĭ un criminal de obiceiŭ, să vor lua măsurĭ, spre a protegui pentru totdeauna societatea în contra luĭ, chiar dacâ infracțiunea ar fi maĭ mică. Din contra dacă individul să constată că nu e decît un criminal de ocaziune, orĭ prin impulsul pasiuneĭ, chiar dacă infracțiunea e gravă, societatea are să să teamă maĭ puțin, și prin urmare măsurile pe care le va lua vor fi în consecință.

Să cităm un exemplu.

In anul 1876 curtea cu jurațĭ din Botoșanĭ a condamnat la 10 anĭ de recluziune pe un individ, Toader Movileanu, pentru tâlhărie. Liberat din închisoare în 1886, după 2 anĭ și $^1/_2$, el ultra-

giază pe fata unuĭ vecin şi apoĭ o omoară. Descoperindu-se faptul el fuge, şi într-o pădure între R-Vîlceĭ şi Piteştĭ întîlneşte două fete, ultragiează pe una şi apoĭ o omoară; a fost în urmă condamnat la munca silnică pe viaţă.

Din această scurtă expunere să vede, că Toader Movileanu, stupratore şi asasin, este ceia ce numeşte şcoala italiană un criminal născut. Un astfeliŭ de individ, chiar dacă nu am admite existenţa tipuluĭ criminal, şcoala pozitivistă penală ar fi putut să-l recunoască prin caracterele sale fizice şi biologice, şi în consecinţă, de la prima tălhărie, ar fi prezervat societatea de un astfeliŭ de individ periculos. Graţie principiilor şcoaleĭ clasice penale, care consideră şi cîntăreşte numaĭ crima, ca un ce de sine stătător, tălhăria luĭ Movileanu a fost pedepsită cu 10 anĭ, iar două fete inocente cu ultragiul şi cu moartea!

Eĭ bine, şcoala pozitivistă penală voeşte ca prin studiĭ psihologice şi biologice şi dacă să poate şi fiziologice, să prevină ast-feliŭ de nenorocirĭ, pe cît e cu putinţă, punînd în imposibilitate pe aceste elemente antisociale să-şi exercite înspăimîntătoarea lor activitate. Şi, chiar dacă ia nu va fi în stare să facă acest lucru de pe acum, cel puţin este îndrumată pe o bună cale, şi de sigur că va aduce foarte marĭ serviciĭ societaţiĭ.

Ceia ce am zis de criminalul născut, să aplică şi la criminalul de profesie saŭ de obiceiŭ, cu această diferenţă, că aci criteriul săŭ de recunoaştere e cu mult maĭ uşor, anume numărul infracţiunilor comise, şi circumstanţele în care ele s-aŭ petrecut.

Pe aceştĭ criminalĭ, de asemenea, şcoala pozitivistă penală voeşte să-ĭ pună în imposibilitate, de a-şĭ exercita meseria lor.

Şcoala veche penală ţine seamă de infracţiunea comisă, şi dacă ia e mică, chiar dacă ar fi individul, care a comis-o, recidivist pentru a 50-a oară, pedeapsa este închisoarea corecţională, care departe de a speria pe aceştĭ indivizĭ, e considerată de eĭ ca o casă de odihnă, un adevĕrat azil de lenevie.

Citească cine-va pe d-l Reinach, pe d-l Macé, fostul cap al siguranţeĭ publice din Paris, şi alţĭ scriitorĭ care s-aŭ ocupat de criminaliĭ de profesiune, şi va vedea ce proporţiĭ spăimîntătoare ia recidiva şi cît de ineficace este sistemul represiv actual în contra acestor indivizĭ.

Arborul să judecă dupe fructele sale; rezultatele la care a

ajuns recidiva, care în mediŭ trece de 50 % în Europa, e condemnarea cea maĭ eloquentă, condamnarea faptelor, în contra vechiĭ scoale penale clasice. D-l Holtzendorff, unul din ceĭ maĭ iluștri reprezentanțĭ aĭ școaleĭ clasice, recunoștea cu sinceritate *„că sistemele penale actuale* aŭ făcut bancrută“ [5]). Și era natural să facă bancrută, fiind-că să bazază pe o diviziune artificială și arbitrară, și pe un examen abstract al crimeĭ, în loc de a să baza pe studiul concret, deși maĭ greŭ, al deliquentuluĭ.

Dar înainte de a ne coborî pe terenul faptelor, unde lupta e foarte avantajoasă școaleĭ pozitiviste penale, voĭ maĭ releva încă vre-o cîte-va diferențĭ între această școală și școala clasică penală.

* * *

Pînă acum noĭ ne-am ocupat maĭ mult de criminal, și am omis în mod aproape constant pedeapsa. E timpul că să ne întrebăm: ce rol joacă pedeapsa în sistemul pozitivist?

După concepțiunea spiritualistă a vechiĭ școale, pedeapsa este equivalentul, resplătirea infracțiuneĭ comise. Omul e liber să nu comită infracțiunĭ; prin urmare dacă uzază răŭ de această libertate și comite o infracțiune, el este răspunzător de faptul săŭ și să face pasibil de pedeapsă.

Școala pozitivistă neagă liberul arbitru al omuluĭ, și prin urmare ideia de responzabilitate și de pedeapsă cad, pe cale de consecință. „Principiul esențial al ordineĭ morale, zice d. Ferri— așa cum e stabilit prin doctrinele nouă—e negarea, liberuluĭ arbitru. [6]) S-a criticat cu multă asprime școala pozitivistă penală, pentru această negare a liberuluĭ arbitru; pot să zic că admiterea determinismuluĭ este cauza principală a repulziuneĭ, pe care o inspiră noua școală penală multor persoane animate de cele maĭ bune intențiunĭ. „Facețĭ oare legĭ maĭ bune—zicea cu amărăciune un eminent critic al doctrinelor noue, zguduind fundamentele moraleĭ și ale dreptuluĭ, fără să putețĭ să le înlocuițĭ? Ce utilă descoperire este negațiunea libertățiĭ morale! Cît de mult va ridica inimile, va înlesni educațiunea și îndreptarea deținuților, această doctrină a fatalitățiĭ! Cît de bine va învăța pe oamenĭ să

5) După Ferri, Sociol, crim. p. 677.
6) Ferri, Teoria de l'imputabilità, p. 1.

reziste pasiunilor lor, spunîndu-le că sînt irezistibile! Cît de mult ne va face ca să iubim omenirea, făcînd-o de despreţuit, suprimînd admiraţiunea pentru geniŭ, eroizm şi sanctitate“ ! [7]).

Şcoala italiană ar putea să aibă un mijloc de neprimire, pentru a nu discuta chestiunea liberuluĭ arbitru. Ia se întemeiază anume pe toate constatările ştiinţelor biologice şi naturale. Ca orĭ-şi care altă ştiinţă, sociologia criminală are presupuse ştiinţifice, pe care ia nu le maĭ discută, ci le consideră drept cîştigate pentru ştiinţă şi ca material utilizabil. După cum observă d-l Ferri, noua ştiinţă, penală a luat complexul inducţiunelor celor maĭ generale şi maĭ puţin contestate ale ştiinţelor pozitive şi le-a utilizat, fără excluziunĭ artificiale. Prin urmare adversariĭ şcoaleĭ nu pot să pretindă discuţiunea acestor presupuse ştiinţifice, în sociologia criminală, ci trebue să le discute cu aceĭ care le-aŭ dat fiinţă, saŭ să probeze că majoritatea oamenilor de ştiinţă nu le admit. De aceia d-l Moleschott a avut drept să zică, în congresul de la Roma, că această chestiune pentru dînsul e rezolvată şi că formează baza lucrărilor congresuluĭ.

„Dacă voiţĭ să o discutăm din noŭ—zicea dînsul, ca concluziune a unuĭ discurs în care combătea liberul arbitru—vom intra în metafizică, fără voia noastră, şi nu vom putea face nicĭ un pas“ [8]). Procesul verbal al şedinţeĭ arată că maĭ *toţĭ membriĭ* congresuluĭ aŭ felicitat pe d-l Moleschott pentru discursul săŭ, ceia ce arată că maĭ toţĭ oameniĭ de ştiinţă, chiar adversariĭ d-luĭ Lombroso şi aĭ şcoaleĭ sale, sînt în contra liberuluĭ arbitru.

Aceia care fac apel la somităţĭ ca d-niĭ Moleschott, Brouardel, Benedikt, Manouvrier, Topinard, spre a combate şcoala italiană şi tipul criminal, de ce nu binevoesc să ţină samă de opiniunea acestor savanţĭ şi atuncĭ cînd să discută chestiunea liberuluĭ arbitru? Pe lîngă aceasta, voiŭ observa că unul din capiĭ şcoaleĭ pozitiviste penale a tratat această chestiune într-o monografie: „Teoria de l'imputabilità“, şi combaterea sa a liberuluĭ arbitru îmĭ pare peremtorie. Să ni să dea însă voe ca să citătm în treacăt un fragment din opera luĭ Ferri:

„Liber insemnează ceia ce este cu totul sustras de influenţa necesitantă a cauzelor, şi omul, necunoscînd saŭ neobservînd

7) L. Proal, Le crime et la peine. Paris 1892 p. 533.
8) Actes du congrès de Rome p. 320 şi 321.

toate motivele, toate cauzele care-l determină la cutare act voluntar, maĭ bine decît la altul, este condus să creadă, că în consecință, volițiunea sa scapă de acțiunea cauzelor, este liberă, este ia însășĭ propria sa cauză. Iată pentru ce omul crede în liberul săŭ arbitru. Pentru a dobori iluziunea, ar trebui să lăsăm la o parte abstracțiunile voințeĭ și ale libertățiĭ, și să punem ast-feliŭ chestiunea : un act de volițiune este, da saŭ nu, efectul cauzelor care-l determină ?“ [9])

Această discuțiune asupra liberuluĭ arbitru, nu este pur teoretică ; ia are consecințe practice însemnate.

Maĭ întăĭ, dacă să admite că nu există liberul arbitru, nu există nicĭ responsabilitate, și prin urmare nicĭ pedeapsa nu maĭ are nicĭ un sens ; întreagă scoala clasică penală cade, ca un edificiŭ căruia i s-a luat baza pe care să razimă.

Lucru curioz ! Partizaniĭ liberuluĭ arbitru, care combat școala, cred că această consecință e condemnarea școaleĭ pozitiviste penale. „Deschidețĭ dar închisorile și dațĭ drumul asasinilor ; căcĭ ce strică eĭ, dacă aŭ comis crime pe care nu puteaŭ să nu le comită ? “ Negreșit, dacă școala pozitivă penală ar admite că închiderea asasinilor să bazază pe ideia liberuluĭ arbitru, o dată negat liberul arbitru, ia nu ar maĭ putea susținea închiderea asasinilor, ci punerea lor în libertate. Insă școala penală pozitivistă, saŭ maĭ bine zis filozofia pozitivistă, nu poate sa admită închisoarea pentru un motiv a căruia existență o neaga, și o dată ce ia reușește să probeze că liberul arbitru e o iluziune, o fantomă, gata să leșine, cel puțin tot atît cît tipul criminal al d-luĭ Lombroso, dificultatea cade asupra școaleĭ clasice penale, nu asupra celeĭ pozitive. De sigur dacă reușesc să dobor baza caseĭ vrăjmașuluĭ meŭ, va cădea casa luĭ, iar nu a mea. Prin urmare pozitivismul care a reușit să probeze că nu există liberul arbitru, poate să întrebe pe adversariĭ săĭ : luîndu-vă liberul arbitru, ce maĭ rămîne din teoriile voastre penale ? Bine-voițĭ a da drumul asasinilor, care nu sînt responzabilĭ, căcĭ nu sînt liberĭ. Și aceasta e atît de adevărat, în cît un inamic declarat al școleĭ italiene, d-l Tarde, recunoaște că

9) Teoria de l'imputabilità după citațiunea d-luĭ Alb-Desjardins. La méthode expérimentale appliquée au droit criminel en Italie. Paris 1892. p. 66.

responzabilitatea bazată pe liberul arbitru e ruinată în însăşi baza sa, prin progresele determinizmuluĭ, şi de aceia consiliază pe spiritualiştĭ să-ĭ dea altă bază. „Chiar cînd liberul arbitru, zice dînsul, ar fi un adevăr şi nu o ipoteză, singurul fapt că el e tăgăduit în timpul nostru de aproape universalitatea învăţaţilor şi de o proporţiune din ce în ce maĭ mare de oamenĭ instruiţĭ, ar trebui să facă să să simtă urgenţa de a căuta într-altă parte baza responzabilităţiĭ“ [10]).

D-l Tarde îşĭ face chiar iluziunea că a găsit această bază în *identitatea personală*, care după cum cu drept cuvînt a arătat-o d-l Proal, un alt spiritualist, este o condiţiune, iar nu o bază a responzabilităţiĭ [11]).

Aşa dar, vechia şcoală penală care a făcut bancrută prin rezultatele sale practice, face bancrută şi în teoriile sale; căcĭ este lovită în chiar bazele sale de filozofia pozitivistă contimporană care nu admite liberul arbitru, pîrghia pe care să razimă întregul edificiŭ al acesteĭ şcoale. Trebueşte dar ca o nouă şcoală penală să înlocuiască pe cea veche, şi această şcoală evident că trebue să ţină samă de concluziunile filozofieĭ pozitiviste.

Dar înlăturînd liberul arbitru, şi prin cale de consecinţă ideile de responzabilitate şi de pedeapsă, pe ce bază vom aşeza sociologia criminală; în virtutea căruĭ principiŭ saŭ teoriĭ vom pune la închisoare pe indiviziĭ periculoşĭ?

Şcoala pozitivistă penală nu a avut nicĭ o greutate ca să răspundă la această chestiune. Măsurile pe care vom vedea că le preconizează această şcoală ca să evite infracţiunile, nu sînt bazate pe ideia de a pedepsi pe criminal, ci pe aceia că trebue a apăra societatea.

Nu numaĭ omul, dar orĭ-ce animal are, şi-şĭ exercită, dreptul de apărare. Societatea, care e şi ia un organizmu, are acelaşĭ drept ca şi omul, ca şi animalul, dreptul de a veghea la conservarea sa, apărîndu-se de elementele vătămătoare. Funcţiunea socială defensivă e răŭ numită *dreptul de a pedepsi*, căcĭ după cum observă d-l Ferri, pedeapsa implică o concepţiune medievală de expiare, şi apoĭ ia nu să ocupă numaĭ de mijloace represive, ci şi de cele preventive. De asemenea cuvîntul *delict*, care exprimă in-

10) G. Tarde, Philosophie pénale. 1891. p 83, şi 84.
11) L. Proal, Le crime et la peine. Paris 1892, p. 427.

tenţiunea, e impropriŭ, şi ar fi maĭ bine să să zică, cu Carmigniani, în loc de delict şi pedeapsă: *ofensă şi defensă* [12]).

„O societate, zice d-l Ferri, fiind un organizmu, îşĭ are legile sale analoage organizmelor. Precum organizmul animal trăeşte printr-un proces continuu şi natural de asimilaţiune şi desasimilaţiune necesar existenţeĭ sale, tot aşa şi societatea umană nu poate trăi şi prospera, fără un proces identic de asimilaţiune naturală (naşterĭ) saŭ artificială (imigraţiunĭ), şi de desasimilaţiune naturală (moarte) saŭ artificială [emigraţiunĭ, şi închiderea indivizilor antisocialĭ, neasimilabilĭ, prin boale contagioase, nebunie, crimă] [13]).

Prin urmare, nu există nicĭ cea maĭ mică dificultate de a construi o nouă şcoală penală, în afară de concepţiunea spiritualistă: liberul arbitru, responsabilitatea şi pedeapsa. Admiţînd teoria transformizmuluĭ darvinian, şcoala italiană înlocueşte această trinitate mistică, prin ideile maĭ simple de ofensă şi defensă.

„Este de sigur cu putinţă, zicea in 1885 procurorul general Le Gal, intr-un discurs de deschidere la Curtea de apel din Lyon, este cu putinţă, de a avea despre justiţia represivă, un concept maĭ înalt; dar trebue să mărturisim, pe de altă parte, că nu există unul maĭ solid în principiile sale, nicĭ maĭ fecund în rezultate“ [14]).

Această idee atît de simplă şi naturală, şi care poate că tocmaĭ din cauză că e atît de simplă şi naturală, nu este în stare de a scoate nişte credinţĭ aşa de înrădăcinate în mintea omenească, precum sînt liberul arbitru, pedeapsa şi responsabilitatea, această idee, zic, să razimă pe analogiĭ care o fac incontestabilă, pentru orĭ-cine nu-şĭ astupă urechile ca să nu audă adevărul.

In realitate, cînd un animal turbat ne muşcă, noĭ cătăm să ne apărăm pe noĭ şi pe alţiĭ, omorîndu-l, fără ca să ne întrebăm dacă este responsabil, saŭ dacă el însuşĭ nu e o biată făptură suferind de o grea boală, şi victima uneĭ forţe irezistibile. Hirurgul taie un membru cangrenat, nu pentru ca să-l pedepsască, ci pentru ca să apere restul corpuluĭ. Dacă un nebun ne atacă şi sîntem în pericol, nimenea nu va contesta că avem drept să ne apărăm de dînsul, lovindu-l, şi la nevoe chiar omorîndu-l, cu toate

12) Ferri, Sociologia criminale, p, 459
13) Idem p. 457.
14) Le Gall, Le droit de punir d'après la science positive. Lyon 1885 p. 19 (după cit. d-luĭ Ferri).

că e nebun. Şcoala penală clasică merge chiar maĭ departe şi admite pedepsirea omoruluĭ şi a loviturilor prin imprudenţă.

In toate aceste cazurĭ nu e necesitate de ideia de libertate, nicĭ de acea de responsabilitate, saŭ pedeapsă ; omul să apără şi nimic maĭ mult; tot aşa face şi societatea.

Şi apoĭ dacă nu s-ar admite această idee a defensiĭ sociale, e greŭ a maĭ apăra societatea, bazîndu-ne pe vechile concepţiunĭ spiritualiste. In adevăr, orĭcît de spiritualist ar fi cine-va şi orĭ-cît de multă credinţă ar avea în idea liberuluĭ arbitru, nu poate să tăgăduiască influenţa climeĭ, a raseĭ, a temperatureĭ, a producţiuneĭ agricole, a aglomeraţiuneĭ populaţiuneĭ, asupra criminalităţiĭ. Judecătorul, care e dator să gradueze pedeapsa după măsura libertăţiĭ morale a deliquentuluĭ, va trebui dar, cum zice d-l Ferri, să ţină samă de gradul de latitudine şi de gradul pe care il arăta termometrul în momentul comitereĭ crimeĭ, de condiţiunile tîrguluĭ agricol şi industrial, să măsure metriĭ cubĭ de aer respirabil ce-ĭ eraŭ la dispoziţiune, să vadă ce plecare spre crimă a primit de la familie saŭ de la societate ; va trebui în scurt să să aventureze într-o întreprindere himerică de valutaţiune fizică, fiziologică, psihică, şi socială, absolut superioară forţelor omeneştĭ [15]).

Şi dacă va ţine samă de toate acestea, zice acelaşĭ autor, care criminal nu-şĭ va găsi apărarea ? Iată consecinţele bazeĭ înşelătoare pe care să întemeia vechia şcoală penală. Aşa că pe cînd opiniunea publică crede că inovaţiunile şcoaleĭ pozitiviste sînt un pericol social, fiind-că aduc impunitatea rău-făcătorilor, în realitate şcoala clasică conduce la acest rezultat, îndată ce judecătoriĭ să vor decide a ţine seamă de rezultatele cele maĭ neîndoioase ale ştiinţelor fizio-psihologice [16]).

Dar, să obiectează că şcoala pozitivistă penală, asimilînd pe criminal nebunuluĭ, îl face neresponsabil, şi că această doctrină ar fi periculoasă. E adevărat că asimilarea există, însă contestăm pericolul.

De sigur că criminalul să asamănă cu nebunul, în acest sens, că ambiĭ sînt nişte fiinţĭ anormale; unul sufere de morbi-

---

15) Ferri op. cit p. 391 şi Fouillée, La science sociale contemporaine 1880 p 305

16) Ferri, op. cit p. 392 şi 397.

ditate morală, și celalalt de morbiditate intelectuală; este încă adevărat că școala pozitivistă penală declară pe criminal iresponsabil, fiind-că, precum nu e responsabil cine-va de boala sa fizică saŭ intelectuală, tot așa nu e responsabil de crimă, adică de boala sa morală.

Ne întrebăm însă unde e pericolul acesteĭ teoriĭ?

Dacă școala penală pozitivistă ar susținea, că nebunul periculos să rămînă liber, de sigur că ia s-ar contrazice, cînd ar închide pe criminal, precum să contrazic penaliștiĭ clasicĭ, cînd pedepsesc omorul prin imprudență. Insă această școală susține închiderea nebunilor periculoșĭ saŭ criminalĭ, în niște stabilimente speciale numite manicomicĭ criminale; prin urmare aceaștă școală nu numaĭ că e logică, dar în acelașĭ timp și merită numele săŭ de școala defenseĭ sociale.

In secolele trecute să credea chiar în responsabilitatea nebunuluĭ criminal, și în consecință el să pedepsea; apoĭ s-a ajuns la ideia că nebunul criminal e nerespunzător. Secolul nostru asimilează din noŭ pe criminalul nebun cu nebunul propriŭ zis; însă, contrariŭ secolelor trecute, î-ĭ declară pe ambiĭ neresponsabilĭ, luînd însă măsurĭ de apărare în contra lor. „Delictul și nebunia—zice d-l Ferri—sînt două nenorocirĭ; să le tratăm pe amîndouă fără ură, dar apărîndu-ne de amîndouă [17]).

Această doctrină nu numaĭ că nu e periculoasă, precum să spune, ci e chiar utilă societățiĭ, precum observă d-l Garofalo [18]), și iată pentru ce.

Din ce în ce maĭ mult mediciĭ alieniștĭ întind marginile nebunieĭ, sub nume de monomanie; de aicea un adevărat pericol social, cu teoriile vecheĭ școale penale, pe care-l relevă chiar d-l Tarde, acela că: „avocatul găsește în alienist un ajutor din ce în ce maĭ întins și maĭ solid, și cum el demonstrează că acuzatul *n-a putut* să nu voiască crima sa, el asigură acestuĭ criminal nepedepsirea“ [19]). Cu școala penală pozitivistă, acest pericol nu există, find că nebun saŭ nu, omul periculos este pus în imposibilitate de a maĭ face răŭ societățiĭ. De asemenea, grație principiilor scoaleĭ pozitiviste penale, simulațiunea de nebunie nu-șĭ va maĭ ajunge scopul [20]).

17) Ferri, op. cit. p. 718.
18) Garofalo, Criminologia p. 395.
19) Tarde, Phil. pen. p. 55.
20) Garofalo, Criminologia.

Avea dar dreptate procurorul general Le Gall, să afirme că cu greŭ să poate găsi o concepţiune maĭ solidă şi maĭ fecundă în consecinţe, decît acea a şcoaleĭ italiene.

O altă consecinţă practică foarte importantă a acestĭ şcoale, este că, pentru ca societatea să să poată apăra cu succes, trebue ca răul care să inflige criminaluluĭ să fie aşa, încît să inspire criminalilor temere şi să adapteze pe criminal mediuluĭ social.

Capiĭ şcoaleĭ criminale şi maĭ ales d-niĭ Lombroso şi Garofalo, sînt pentru mijloace maĭ energice de represiune, saŭ ca să mă exprim cu termenĭ vechĭ, pentru pedepsĭ severe. Eĭ observă că de maĭ bine de un secol, şcoala clasică, născută cu Beccaria, fiind o reacţiune în contra barbarieĭ pedepselor de odinioară, a luptat, pentru îmblînzirea pedepselor şi-a mers maĭ departe de cît trebuia. „Una din principalele cauze ale creştereĭ crimeĭ în Italia, zice d-l Lombroso, este blîndeţa pedepselor“ [21]). D-l Garofalo consacră un capitol de 70 de paginĭ, ca să arăte cum delictul e încurajat astăzĭ şi de legiuitorĭ şi de judecătorĭ [22]).

Şcoala clasică penală a avut drept program micşurarea pedepselor, aşa încît un scriitor a zis; istoria pedepselor este istoria aboliţiuneĭ lor; din contra, şcoala cea nouă îşĭ propune micşurarea criminalităţiĭ prin studiul criminaluluĭ.

„Codicele, procedura şi pînă şi puterea judecătorească, zice d-l Garofalo, proteg maĭ mult pe rău-făcătorĭ în contra societăţiĭ, decît pe societate în contra rău-făcătorilor. E datoria oamenilor de stat—adauge el—de a interverti acestĭ termenĭ“ [23]).

Toată lumea recunoaşte că şcoala italiană are dreptate în această privinţă! Chiar d-l Arthur Desjardins să întreabă dacă pentru amorul de umanitate, acestĭ făcătorĭ de legĭ n-aŭ sacrificat primele interese ale umanităţiĭ, dacă nu ne-am dezarmat prea mult? [24]) Iar d-l G. Vidal, un alt adversar declarat a-l noueĭ şcoale, recunoaşte că ceia ce să poate imputa legilor actuale şi celor însărcinaţĭ să le aplice, e un exces de indulgenţă şi chiar de slăbiciune [25]).

21) Lombrosso, Incremento del delitto
22) L. c. p. 387—457.
23) Garofalo, Criminologia, Prefazione p. XXIII.
24) Revue des deux mondes 1891 Tom. 103, p. 191.
25) G. Vidal, Principes fondamentaux de la pénalité. Paris 1890 p. 270 (onvrage couronné par l'Institut).

Creșterea criminalității în Europa e înspăimîntătoare; nicăiri însă maĭ mult decît în țara noastră. La noĭ de exemplu în scurtul timp de 20 anĭ, de la 1867—1886 numărul preveniților, precum rezultă din statistica judiciară, a crescut de la 19.642 la 144.202, iar al condamnaților, de la 13.659 în 1867 la 75.464 în 1886. Este adevărat că aceasta nu e creșterea reală, din cauză că parte din aceștĭ criminalĭ sînt pușĭ de două orĭ; la judecătoriile de pace, și la tribunale; însă chiar de am reduce cifrele anuluĭ 1886 la jumătate, încă avem o creștere înspăimîntătoare a criminalitățiĭ romîneștĭ.

Și era natural să ajungem la acest rezultat.

Nicăirĭ doctrinarizmul școaleĭ clasice nu s-a arătat maĭ cu putere ca în țara noastră, cum voĭ arăta într-un studiŭ, pe care il voĭ publica asupra criminalitățiĭ romîne.

In treacăt, și spre a nu maĭ vorbi de alte cauze, mă mărginesc să spun, că codicele penal francez, care s-a adoptat la noĭ, a fost enervat, transformîndu-se 24 de crime în delicte, în același timp, cînd maximul pedepseĭ pentru delicte să reducea de la 5 anĭ de închisoare, cum e în codicele francez, la 2 anĭ. In 17 februarie 1874 alte 12 crime să transformaŭ în delicte! Dacă în fața acestor modificărĭ, pe cari le pot numi criminale, nu am devenit cu toțiĭ hoțĭ și asasinĭ, saŭ victimile hoților și asasinilor, trebue să recunoaștem că blîndeța și virtuțile poporuluĭ nostru sînt maĭ marĭ decît ignoranța și sărăcia duhuluĭ dătătorilor noștri de legĭ!

Dar să revin la școala italiană.

Nu voĭ cerceta modul cum propun d-niĭ Garofalo și Ferri, să să trateze criminaliĭ, spre a-ĭ adapta mediuluĭ social. Mă mărginesc numaĭ să spun că mijloacele lor sînt închiderea în manicomiile criminale, deportațiunea, reparațiunea daunelor cauzate prin muncă, lucrarea în coloniĭ agricole, etc. Pedeapsa diferă după categoria deliquentuluĭ (născut, de obiceiŭ, de ocaziune). Notez că d-l Ferri arată puțină confiență în mijloacele represive severe; dînsul combate pedeapsa cu moarte, și consideră sistemul celular, ca una din aberațiunile secoluluĭ al XIX-lea [26]). In schimb, propune o serie de mijloace preventive pe care le numește înlocuitorĭ aĭ pedepsiĭ: *sostitutivi penali*: de ex.:

---

26) Ferri. Sociol. crim. p. 746.

libertatea schimbului, a emigrațiuneĭ, micșurarea taxelor vamale, restricțiunĭ asupra fabricăriĭ spirtoaselor, etc.

Școala criminală pozitivistă nu diferă dar numaĭ în metodă și în principiĭ de școala clasică, dar și în o mulțime de consecințe de aplicațiune. Mă mulțumesc a releva două.

După școala clasică, pedeapsa e cu atît maĭ mică, cu cît forța impulsivă e maĭ mare și viceversa, din cauză că ia să bazază pe ideia libertățiĭ morale. Aceasta însă, după cum observă d-l Garofalo, contrazice în mod vădit interesele apărăriĭ sociale; căcĭ tocmaĭ acolo unde e forța impulsivă maĭ mare, trebue o forță avulsivă maĭ puternică [27]).

Criminalul născut saŭ acela care din cauza mediuluĭ social defavorabil, a devenit criminal de obiceiŭ, trebuește pedepsit maĭ puțin aspru, după școala clasică, decît acela care nu s-a aflat în aceste circumstanțe; din contra, după școala pozitivistă penală, să vor lua măsurĭ maĭ energice în contra criminaluĭ născut și de obiceiŭ, fiind-că eĭ prezintă maĭ multă rezistență a să adapta mediuluĭ social.

Cu alte cuvinte circumstanțele atenuante ale școaleĭ clasice, devin circumstanțe agravante după școala pozitivistă penală.

O a doua deosebire practică între cele două școale, este că după școala pozitivistă, crima cercată dar, neizbutită, atrage aceleașĭ consecințe pentru criminal, ca și cea izbutită, fiind-că el a făcut tot ce sta prin putința sa, ca să o îndeplinească; și un ast-feliŭ de individ prezintă aceiașĭ greutate ca să să adapteze mediuluĭ social, ca și un criminal care a izbutit.

In procedura penală, școala italiană propune maĭ multe reforme. Mă voĭ mărgini a cita una singură, și acea relativă la organizațiunea judecătorească. După d-niĭ Lombroso, Garofalo, Ferri, etc., juriul trebue desființat, cel puțin în materia de drept comun, fiind-că el, care nu poate să fie un judecător apt; cu atît maĭ mult va deveni incapabil, atuncĭ cînd judecătorul va trebui, după cum propune noua școală, să cunoască principiile antropologieĭ criminale.

Această ideie care va face să să zbîrlească părul vre-unuĭ liberal din școala veche, care consideră juriul ca paladiul liber-

27) Garofalo, Criminologia p. 363.

tăţiĭ, este, după cum maĭ toată lumea convine, o idee foarte raţională. După cum s-a zis, juriul trebue să dispară, precum a dispărut şi garda naţională, o altă instituţiune pretinsă liberală; însă tot atît de ridicolă ca şi juriul. Persoanele, care nu sînt la curentul mişcăriĭ ştiinţifice, să vor mira poate de cutezarea mea, căcĭ primul în ţară am susţinut suprimarea juriuluĭ. Dar ascultaţĭ ce zice d-l Arthur Desjardins, acest critic pasionat al nouĕĭ şcoale: „poate în momentul cînd scrim aceste liniĭ (1891) trebue maĭ multă independenţă spre a apăra instituţiunea juriuluĭ de cît spre a o ataca“ [28]).

După d-l Garofalo, chiar judecătoriĭ actualĭ nu sînt în stare să judece, după principiile ştiinţifice, afacerile penale. Pentru aceia dînsul propune două reforme: 1) între cursurile universitare, să să înfiinţeze şi un curs de antropologie criminală; 2) judecătorul penal să fie separat de judecătorul civil, în acest sens că, acelaşĭ judecător să judece în viaţa sa numaĭ un gen de afacerĭ, civile orĭ penale. De sigur că aceasta e foarte raţional; ştiinţa penală e destul de vastă, spre a-ĭ consacra cine-va întreaga viaţă, maĭ ales astăzĭ, cînd ia voeşte a să întemeia pe ştiinţele biologico-sociale.

Cadrul acestuĭ studiŭ, m-a făcut să evit de a intra în combaterea diferitelor criticĭ şi obiecţiunĭ, făcute şcoaleĭ italiene în general, şi d-luĭ Lombroso în special. Nu pot însă să nu relevez una din aceste criticĭ, din cauza generalităţiĭ sale şi a persoanelor care aŭ făcut-o.

S-a zis de mulţĭ criticĭ, şi maĭ ales de aceĭ francejĭ care aŭ chiar pretenţiunea de a rîdica o altă şcoală faţă cu şcoala italiană, că d. Lombroso şi cu discipuliĭ săĭ daŭ o prea mare importanţă elementuluĭ individual în studiul criminaluluĭ, şi neglijă elementul social, care după dînşiĭ e cel maĭ important. Dl. dr. Lacassagne, profesor de medicină legală la facultatea de medicină din Lyon, a făcut în congresul de antropologie din Roma o comparaţiune:

„Mediul social este bulionul de cultură al criminalităţiĭ, microbul e criminalul, un element care n-are importanţă, decît din momentul în care găseşte bulionul care-l face să fermen-

28) Revue des deux mondes. T. 103 p. 191.

teze" [29]). Această comparațiune a avut succes, și din 1885, după cum zicea glumind d. Lombroso, d. Lacassagne și criticiĭ francejĭ n-aŭ încetat de a ne nutri cu faimosul bulion al d-luĭ Lacassagne.

Critica însă ce să face școaleĭ italiene în această privință, este ia întemeiată ?

Nu ezit a răspunde negativ.

Maĭ întăĭ, după cum a replicat d. Lombroso, nu e adevărat, că școala pozitivistă penală contestă saŭ a neglijat importanța mediuluĭ ambiant.

„N-am scris eŭ—zice dînsul un mare volum—întitulat: „*Cugetărĭ și meteorĭ*", în carĭ m-am ocupat numaĭ de influențele fizice? „Pentru ceia ce privește mediul moral, primesc imputarea, însă justificarea mea e ușoară: tocmaĭ din cauză că adversariĭ noștri să ocupă prea mult de aceste chestiunĭ, și pentru că vechiĭ scriitorĭ le-aŭ dat prea mare importanță, și le-aŭ luminat de toate părțile, noĭ credem că nu trebue să ne maĭ încărcăm cu ele: nu scrie cine-va cărțĭ, spre a demonstra ca soarele ne luminează" [30]).

De altmintrelea critica, ce să face in această privință d-luĭ Lombroso, mi să pare neîntemeiată și sub alt punct de vedere. Partea importantă a operiĭ sale „L'Uomo delinquente", un volum întreg, să ocupă de criminalul născut, și cînd e vorba de criminalul născut, elementul individual joacă un rol principal, iar elementul social un rol cu totul secundar. Prin urmare era natural ca d. Lombroso, care face în celebra sa operă studiul criminaluluĭ născut, să examineze maĭ de aproape elementul individual, care e cel maĭ important și cel maĭ puțin studiat. Același lucru l-a făcut și cînd s-a ocupat de cele-l-alte categoriĭ de criminalĭ. Dar ce probează cu aceasta? Că a tăgăduit importanța mediuluĭ ambiant, saŭ a bulionuluĭ d-luĭ Lacassagne, cînd e vorba de criminaliĭ de ocaziune și chiar de criminaliĭ născuțĭ? Ar fi absurd să să pretindă acest lucru. D. Lombroso a făcut pur și simplu ceia ce să numește în economia politică *diviziunea ocupațiunilor*. Oare psihologul contestă importanța fiziologieĭ, fiind-că să ocupă numaĭ de psihologie ? „Eŭ sînt un psiholog a-

29) Actes du congrès de Rome p. 166.

30) C. Lombroso, L'Anthrop. criminelle et ses récents progrès. Paris 1890 p. 19; confr. actele congresuluĭ de Paris in „Archives d'Anthrop. crim." IV. p. 542.

lienist—zicea d. Lombroso în congresul de antrop. crimin. din Paris—și am studiat antropologia criminală în mod accidental. Factorul anatomic mi s-a părut mai puțin cunoscut, și pentru aceia i-am consacrat mai mult timp. Este încă mult de făcut în această privință" [31]).

De altmințrelea importanța microbuluĭ, ca să mă serv de comparațiunea d-luĭ Lacassagne, nu este atît de mică precum pretinde școala franceză; după cum zicea d. Fioretti în congresul din Roma, răspunzînd d-luĭ Lacassagne: „Dacă nu să admite factorul individual al crimeĭ, factorul social singur, e cu totul insuficient, spre a explica producțiunea delictuluĭ. Noĭ trăim toțĭ în acelașĭ mediŭ social, oamenĭ oneștĭ și criminalĭ. Cum să întîmplă dar că criminalul răspunde singur solicitațiunilor mediuluĭ ambiant prin o reacțiune criminală, pe cînd omul onest răspunde prin o reacțiune onestă, prin munca săvîrșită cu sudoarea frunțiĭ sale" [32]) ?

Prin urmare e cu totul neîntemeiată imputarea ce să face școaleĭ italiene, că să ocupă maĭ mult de elementul individual, decît de cel social, că face numaĭ antropologie criminală și nu și sociologie criminală.

Exagerațiunea însă a factorilor socialĭ și imputarea ce să face școaleĭ italiene că-i neglijă, își are o explicațiune dată de d. Ferri, care, deși să va parea unora ironică, cred că este adevărata explicațiune a faptuluĭ: „Cînd îmĭ reprezint înlesnirea maĭ mare pe care fie-cine o are, fără cercetărĭ experimentale de a vorbi de ambientul social, mult maĭ vizibil și evident decît anomaliile organice și psihice, apoĭ cînd aceste întîmpinărĭ nu reprezintă un *parti pris*, din tendința politică de a nu vedea nimic în afară de anomaliile organizmuluĭ social, atuncĭ ele reprezintă o specie de spiritualizm larvat, care nu știe să să hotărască a primi datele asupra ereditățiĭ organice și psihice și consequenta negațiune a liberuluĭ arbitru" [33]).

Prin urmare, critica ce să face școaleĭ italiene în general, că neglija elementul social, este pe atît de neîntemeiată, pe cît de ușor este a ne explica motivul din care pornește.

---

31) Archives d'anthrop crim. V. p. 542
32) Actes du I congrès d'anthrop, criminelle p. 169,
33) E. Ferri, Sociologia. p. 236.

E timpul să conchidem.

Şcoala pozitivistă penală reprezintă o evoluţiune şi un progres însemnat în ştiinţa criminală. Metodul săŭ e singurul ştiinţific, căcĭ să bazază pe observaţie. Bazele şcoaleĭ sînt solide, fiind-că ia să întemeiază pe descoperirile şi concluziunile ştiinţelor biologico-sociale, iar rezultatele sale vor fi bine-făcătoare pentru societate, de oare ce programul săŭ, după cum am văzut, nu este ca al şcoaleĭ penale clasice, protectiunea hoţilor şi asasinilor, ci apărarea eficace a societăţiĭ.

Şcoala veche să înduioşa pentru tîlharĭ, pungaşĭ, omorîtorĭ; şcoala italiană şi-a întors gîndirea spre victimele lor, care merită cel puţin tot atîta milă ca şi elementele anti-sociale.

Prin urmare această şcoală nu să mulţumeşte să dărîme un edificiŭ vechiŭ şi putred, care este în contradicţie cu toate ştiinţele pozitive contimporane, ci-l înlocueşte cu un altul în care să ţine samă de toate observaţiunile şi reflecţiunile de pînă astăzĭ.

In cît despre rezistenţa vechiĭ şcoale penale, lupta eĭ desperată, şi acuzările ce le aruncă şcoaleĭ pozitiviste penale, nu ne miră, căcĭ sînt ceva foarte natural. Orĭ-ce doctrină veche să opune doctrineĭ noue care voeşte să-ĭ iee locul; avem şi aicĭ încă un caz de luptă pentru existenţă. Tot asemenea şi şcoala penală clasică a fost combătută cu aceiaşĭ energie, la începutul săŭ, de către partizaniĭ penalităţilor medievale. Acum la rîndul săŭ ia e inamica şcoaleĭ pozitiviste, prin simpla forţă a inerţieĭ şi a misoneizmuluĭ. Cu drept cuvînt Herbert Spencer zicea, că orĭ-ce progres realizat e inamicul unuĭ progres viitor, fiind-că orĭ-cine şi-a consacrat viaţa uneĭ ideĭ şi perfecţionăreĭ sale, o crede nec plus ultra, aşa că revoluţionarul de ierĭ devine astăzĭ conservator [34]).

Insă şcoala penală clasică, şcoală de reacţiune în contra asprimeĭ pedepselor şi-a împlinit misiunea sa; d. Arthur Desjardins, un apărător al eĭ, recunoaşte chiar că a mers prea departe pe această cale. Dacă de pe terenul practic trecem pe cel teoretic, această şcoală a produs tot ce să putea produce. „Programa“ luĭ Carrara e punctul culminant al eĭ; de aicĭ înainte clasicismul penal nu poate decît să lumineze teoriile tradiţio-

---

34) Ferri, Sociologia. p 19 (inceput).

nale; nicĭ un progres serioz nu maĭ este posibil; de aci provine acea sicitate vădită de producţiunĭ ştiinţifice ale vechiĭ şcoale penale[35]). Incă din 1873 Carrara zicea că pe terenul dreptuluĭ penal puţin rămîne de adaogat la ceia ce aŭ zis părinţiĭ noştri. De sigur că chiar pe terenul teoretic, acea şcoală a făcut serviciĭ ştiinţeĭ, de care să va folosi şcoala pozitivistă penală; studiul juridic al crimeĭ va rămîne chiar cînd vechia şcoală va dispărea[36]).

Odată împlinită misiunea şcoaleĭ clasice, odată ce arborul a dat toate fructele pe care le putea da, e timpul ca el să fie înlocuit cu un alt arbore fructifer.

Şi, în aceste chestiunĭ de ştiinţă, îmi va fi oare permis a zice un cuvînt despre ţara noastră? In aniĭ 1885—1886 rugam pe d. Eug. Stătescu, ministrul de justiţie de pe atuncĭ, care-mĭ făcuse onoarea de a-mĭ cere părerea asupra modificărilor de întrodus în noua legislaţiune comercială, ca să nu adopte codicele de comerciŭ italian din 1883, tale quale, căcĭ prezintă multe neajunsurĭ, maĭ ales în materia falimentelor, deşi el este productul a 15 anĭ de muncă.

Nu am fost ascultat; însă aplicaţiunea codiceluĭ mi-a dat dreptate maĭ mult de cît credeam.

Acum e vorba să înceapă modificarea legilor penale; de 5 anĭ acum Senatul să ocupă cu modificarea procedureĭ penale, copiind reforma proiectată în Franţa. Mă aştept ca în curînd, vre-un ministru, deputat saŭ senator să propună modificarea codiceluĭ penal, traducîndu-se noul codice penal italian din 1890, căcĭ noĭ vecĭnic am avut parte tot de legĭ traduse.

Eĭ bine, nu mă sfiesc de a spune, că adoptarea modificărilor procedureĭ penale ce să propun senatuluĭ, saŭ adoptarea codiceluĭ penal italian din 1890, ar fi o adevarată nenorocire, căcĭ departe de a fi inspirate de principiile noueĭ şcoale, ele sînt inspirate de principiile reacţionare ale şcoaleĭ clasice penale, şi rezultatele triste ale acesteĭ şcoale, pretutindenea şi maĭ ales la noĭ, le arată statistica penală[37]).

Credinţa mea este că poporul romînesc, care ne-a conservat limba şi naţionalitatea şi care ne-a încredinţat conducerea luĭ, are

35) Ibiden p. 7.
36) Ibiden p
37) In curînd să va publica în această „Arhiva“ lucrarea noastră asupra „Statisticeĭ penale romîne“.

drept la niște legĭ maĭ bune, decît acelea cu care-l înzestrează guvernanțiĭ săĭ de toate nuanțele politice. Cînd el muncește, plecat pe pămîntul acela, pe care-l udă cu sudoarea frunțiĭ sale, precum și părințiĭ săĭ l-aŭ udat cu sîngele lor, poporul nostru are drept să ne pretindă nouă, pătura cultă, care sîntem în capul săŭ, ca să ne aplecăm fruntea pe masa de studiŭ, și apoĭ să ne dăm puțin munca de a observa și de a reflecta, iar nu să lăsăm confecțiunea legilor pe sama traducătorilor poligloțĭ orĭ a stîrpiturilor intelectuale de tot feliul.

Principele Gh. Bibescu.

Intimpinare la critica d-lui Xenopol

Scumpul meŭ domn,

Am lucrat fie-care din noĭ în mod prea conștiincios spre a îndrepta rătăcirile și a nimici calomniile, care,—pînă azĭ,—aŭ format temelia perioadeĭ istorieĭ romîne de la 1842 la 1848, pentru ca să nu privesc ca o datorie, de a răspunde criticiĭ d-voastre, în ce privește răzvrătirea din 1848, de care am vorbit în t. al II-lea al lucrăriĭ mele: Domnia luĭ Bibescu.

A vă arăta o nedumirire în critica d-voastră, pe care o însemn, a mă sili să vă aduc la părerea mea, care, de altmintrele nu-ĭ întemeiată decît pe documente doveditoare, și să feresc pe cititoriĭ ArhiveĭArhiveĭ a să înșela asupra caracteruluĭ răzvrătiriĭ din 1848, ca și asupra adevărateĭ ținte a capilor eĭ, și asupra urmărilor mișcăriĭ de la 11 iunie—iată ambițiunea mea.

Cred că legenda, care, în chestiunea aceasta, n-are nimic comun cu istoria, și-a trăit viacul, și că a păstra tăcerea, în fața observațiunilor, fără îndoială curtenitoare ce vă însuflă lucrarea mea, asupra răzvrătiriĭ din 1848 în țara romînească, ar fi a nu sluji bine istoria, nicĭ țara mea.

Prin urmare, vin să vă cer, pentru răspunsul meŭ, ospitalitatea în revista atît de bună pe care o dirijațĭ cu atîta talent, autoritate și îzbîndă.

Mulțumindu-vă dinainte, scumpe domn, vă rog să credețĭ în expresiunea celor maĭ bune simțiminte ale mele.

Gh. Bibescu.

„A doua parte a scrieriĭ principeluĭ G. Bibescu, spune d. Xenopol, este o expunere pe bază documentară a revoluțieĭ din 1848. Autorul pornește de la o idee, că aceĭ ce aŭ calomniat pe reposatul săŭ părinte sînt revoluționariĭ din 1848. El vra decĭ să dovedească, din spusele însușĭ ale revoluționarilor, lipsa de miez a aceleĭ mișcărĭ, care aŭ avut de efect a arunca țările romîne sub Turcĭ și sub Rușĭ, maĭ adînc de cum fusese maĭ înainte, și consideră această revoluție ca o lucrare improvizată, întreprinsă numaĭ pentru a pune în lumină pe revoluționarĭ, dar expunînd țara la urmările cele maĭ pierzătoare“ [1]).

Vom răspunde d-luĭ Xenopol că părerea noastră nu-ĭ întemeiată decît pe declarațiunile repetate ale capilor mișcăriĭ de la 11 Iunie, și-ĭ vom aminti că guvernul răsvrătiriĭ,—în scrisoarea-ĭ către domnitor, trĭmisă de la Islaz în 9 Iunie 1848,—chiar în ziua în care să făcea în Bucureștĭ o încercare de a-l omorî,—declară că răsvrătirea este o *întreprindere improvizată, spontanee* [2]). Orĭ-ce comentar este de prisos.

Am dovedit că mișcarea de la 11 Iunie, săvîrșită în condițiunile știute [3]), și care în sfîrșit s-a năruit la Balta-Liman, după 95 de zile de anarhie, avusese cele maĭ jalnice urmărĭ.

Pentru dl. Xenopol,— cu toate că onorabilul academician recunoaște că revoluțiunea din 1848 a fost o greșală însemnată, din punctul de vedere, că interesul cerea să nu fie făcută în acel moment,— ținta îndrituește fapta, fiind că răzvrătirea ar fi avut drept punct de plecare *o idee*

1) Arhiva, No. 7 și 8, p. 460.
2) Domnia luĭ Bibescu, t. II, p. 417.
3) Idem, t. II, p. 388—414

mare: *protestarea* în contra protectoratuluĭ Rusieĭ, „care ne încătușa, de mult ce dorea să ne ocrotească".

Întăiŭ, ne pare greŭ de primit, să fie îngăduit, ca în numele *uneĭ marĭ ideĭ*, să turburăm o țară, să-ĭ înavuțim istoria cu nenorocirĭ și crime, și să credem că ținta cată să îndrituiască faptele în ochiĭ istorieĭ. La ce primejdiĭ ar expune lumea această teorie, de ar fi privită ca lege?

Ș-apoĭ, de ce să dăm membrilor răzvrătiriĭ monopolul acesteĭ marĭ ideĭ? Istoria este aci pentru a răspunde, că această idee trăia înainte ca să fi venit în mintea autorilor răzvrătiriĭ din 1848, să se învălească în cutele-ĭ patriotice;—că ia fusese busola secretă, nemișcată, a domnieĭ luĭ Bibescu; că ia fusese îmboldirea opunereĭ sale, adesea învingătoare [4]), la politica Rusieĭ; că ia-ĭ fusese stîlpul de sprijin în tot timpul domnieĭ sale, în hotărîrea-ĭ de a mîntui, treptat, țara de ocrotirea excluzivă a Rusieĭ, fără a supăra această putere mare, și totdeodată, de-a lărgi brazda trasă de regulamentul organic.

Autorul *Istorieĭ Romînilor*, a știut foarte bine să pue în deplină lumină caracterul aceseĭ lupte, în vol. al VI-lea al opereĭ sale.

De este decĭ invederat că răzvrătirea, dintr-o *idee mare* care nu era a eĭ,—care, de la 1843, își făcuse calea și era plină de viață dar și de cuminție,— a făcut o provocare către puternica Rusie; de este învederat că, trecînd în faptă într'un asemenea *moment* [5]), această idee a devenit *o gravă greșală* [6]): de este învederat că așa s-a deschis era anarhieĭ [7]), a răsbunărilor [8]), a concesiunilor pe ascuns [9]): de este învederat că oameniĭ care aŭ făptuit-o și condus-o, aŭ dat dovadă de cea maĭ vinovată nepăsare, expunîndu-șĭ țara la nenorocirĭ sigure [10]), nu vedem de rămîne ceva care să îndritueească răzvrătirea.

„O revoluție poate să fie zugrumată; *ca protestare a uneĭ ideĭ ia rămîne totdeauna un fapt istoric însemnat,*

4) Domnia luĭ Bibescu t. I, p. 59—139.
5) Domnia luĭ Bibescu, p 291 și 292.
6) Arhiva, No. 7 și 8, p. 462.
7) Domnia luĭ Bibescu, p. 379—383
8) Idem idem p 10.
9) Idem p. 381—448.
10) Idem.—Circulara rusască, p. 392.

scrie d. Xenopol, și apoĭ adaogă: *Orĭ ce revoluție, chiar zdrobită, învață pe ceĭ ce o înăbușă a respecta ideia în virtutea căreia ia a fost intreprinsă*".

Ne pare răŭ că nu putem să împărtășim această părere; credem, din contra, că în cele maĭ multe cazurĭ, tocmaĭ, după urmările lor, cată să judecăm faptele istorice, nu după ideea ce le-a dat naștere.

In ce privește partea a doua a teorieĭ onorabiluluĭ nostru contrazicător, recunoaștem a eĭ mărime și dreptate, dar nu găsim că e aplicabilă, în ce privește răzvrătirea din 1848. Rațiunea faptuluĭ acestuia este, că *ideea cea mare*, —care să și făptuea,—și pentru care această rezvrătire a fost *improvizată*, nu-ĭ, pentru noĭ, acea pe care d. Xenopol i-o dă gratuit; că adevăratul mobil, a fost pentru diferitele grupurĭ care aŭ fost amestecate în răsvrătire,— în afară de cîțĭ-va oamenĭ convinșĭ, și de cîțĭ-va înșalațĭ,—numaĭ ambițiunea. Pentru uniĭ, ambițiunea de a juca, cu orĭ ce preț și fără întîrziere, cel întăĭ rol; pentru ceĭ-l-alțĭ, acea de a-șĭ pregăti viitorul, aruncînd mulțimiĭ numele lor, și înfățoșîndu-se lor ca un Mesiah; pentru toțĭ, ambițiunea *euluĭ*, care i-a făcut să să-ncaere, și i-a oprit de a auzi pasul oștilor streine, grămădite pe hotarele noastre, și năvălind peste dînsele.

D-l Xenopol va recunoaște de sigur, împreună cu noĭ, că omul pe care siguranța [11]) uneĭ nenorocirĭ atît de marĭ ca a năvăliriĭ dușmanuluĭ în țara sa, nu-l oprește în nebunia luĭ, ține maĭ mult la dînsa decît la țara sa; himeră saŭ realitate, numaĭ la ia să gîndește,— nu la patrie.

Așa s-a petrecut faptul pentru răzvrătițiĭ din 1848; *ideea cea mare* n-a fost pentru dînșiĭ decît o formă, un mijloc de a-șĭ lăsa numele neamurilor viitoare; [12]) nu sînt vrednicĭ de-a fi apărațĭ.

Nu vom putea să o repetăm prea mult: în 1848, în Romînia, n-a fost o mișcare națională. Rațiunile faptuluĭ le-am dat [13]). Unul din membriĭ răzvrătiriĭ, N. Bălcescu, mărturisește că comitetul revoluționar dădea o leafă lunară la

---

11) Domnia luĭ Bibescu t. II, p. 392.
12) Idem idem t. II, 368—435.
13) Idem idem t. II, p. 409—412.

sute de comisarĭ, trimișĭ în provincii, pentru a răscula poporul“[14]).

Poporul, adevăratul popor, cel cîmpenesc, în numele căruia guvernul răzvrătirii făcuse mișcarea de la 11 Iunie, vrăjmășea într-atît această mișcare, încît, cînd membrii guvernuluĭ fugiră din capitală, aflînd că Rușiĭ pășiseră pe pămîntul romînesc, ţaranii începură să gonească pe pretinșiĭ apărătorĭ aĭ libertăţiĭ, pe membrii guvernuluĭ provizoriŭ“[15]).

Insușĭ *Pruncul romîn*, al căruĭ director politic era d-l C. Rosetti, face această declaraţiune, indignîndu-se,—mărturisire preţioasă pentru istorie—în număru-ĭ de la 8 Iulie 1848.

Știm că pentru a micșora caracterul uricios al mișcării de la 11 Iunie, săvîrșită, sub o domnie de progres, săvîrșită în mod improvizat, fără nicĭ un sprijin înăuntru, cu dușmanul amenințător în afară, guvernul răsvrătirii proclamase pe Rusia de dușmană; Heliade scrise că răsvrătirea nu voia să destroneze pe Bibescu; că mișcarea fusese îndreptată în contra Rusieĭ. D-l Xenopol care primește această versiune, crede că găsește dovada aceșteĭ afirmaţiunĭ în faptul, că revoluţia luase pe Bibescu de *confident al mișcăriĭ*. Acest argument păcătuește prin aceia, că nu-ĭ întemeiat pe nicĭ un document și că să naște dintr-o confuziune.

Într-adevăr, alt ceva este *de a nu fi vrut a răsturna pe Bibescu*, și alt ceva de a fi îndreptat în fapt zisa întreprindere în contra luĭ, tot deodată ca și în contra Rusieĭ. Tot astfeliŭ nu trebue să luăm *fierberea* ce domnea în București, pe care domnul o cunoștea, pe care el căutase să o potolească, — drept complotul *pe care nimenea nu-l descoperise*. Cată să ne explicăm: Unul din membrii răzvrătiriĭ, Zosima, ne zice, că *poporul nu vroia să lese pe Bibescu să plece, și maĭ puţin încă să-l omoare*. Iată adevărul, și să recunoaștem că acest simţimînt era și acel al unor membri aĭ răzvrătiriĭ; dar, această parte făcută [16]) patriotizmuluĭ acestor din urmă și poporuluĭ, faptele și scrierile ne dovedesc în ceia ce privește pe ceilalţĭ, că ţinta lor, cînd vroiaŭ

14) Domnia luĭ Bibescu, p 427.
15) Idem. p. 410.
16) Idem. p. 489.

să ţie pe domnul în capul puterei, era de a să sluji de el ca de un paratoner, saŭ de a-şĭ face dintr-însul un mijloc de a să sui, ca vulpea din fabulă, după ce calomniaseră, şi încercaseră să înjosească în ochiĭ naţiunii [17]), pe alesul din 1842. Încît despre grupul de la *Pruncul*, să ştie că el a pus toate în mişcare, pentru ca domnul să abdice şi să plece [18]). Cată să nu uităm, că în urma încercăriĭ de omor în contra domnuluĭ, Eliade a scris: că membriĭ guvernuluĭ să hotărîră a privi pe Bibescu ca un duşman şi al trata că atare [19]) — că, două zile maĭ tîrziŭ, la 11 Iunie, răsvrătirea, triumfătoare, în Bucureştĭ, silea pe domn, *pe duşman*, să rămîe în capul eĭ, şi că-ĭ impunea un minister [20]). Aceste fapte învederează îndestul, ni să pare, de ce nu să poate zice că n-a fost, pe sub mînă, îndreptată mişcarea în contra luĭ Bibescu.

Să trecem la mărturisirile *pe care le-ar fi făcut* membriĭ răzvrătiriĭ, suveranuluĭ, *despre proiectele lor*. Iată la ce să reduc. Cunoscînd fierberea ce domnea în oraş, încunoştiinţat că Eliade era unul din autoriĭ eĭ de căpitenie, temîndu-se că o nesocotinţă să nu deie Rusieĭ prilejul de a făptui ameninţarea ce să afla scrisă în circulara-ĭ din urmă, hotărît totuşĭ să nu deie pe Eliade generaluluĭ Duhamel care cerea surgunirea poetuluĭ, Vodă Bibescu chiamă pe Eliade şi pe uniĭ profesorĭ, le dă sfaturĭ, îĭ pofteşte să-şĭ pue toate năzuinţele *pentru ca liniştea pe care oarecare spirite să frămîntă a o turbura* [21]) *să fie nevătămată* şi, adresîndu-se luĭ Eliade, *îl îndeamnă să să retragă pentru oare care timp în Italia, pentru cercetărĭ filologice*.

Heliade face cererea în scris şi pleacă [22]). Domnul crede că şi-a ajuns scopul, că a potolit fierberea.—Dar să întîmplă că în loc de a merge în Italia, Eliade merge la tabăra din Islaz, cu proclamaţiunea în buzunar; că acolo să întrunіră şi maiorul Tell, care-şĭ părăsise comanda din Giurgiŭ, comandantul Magheru, ocîrmuitorul judeţuluĭ Roma-

17) Domnia luĭ Bibescu t. II p. 373 şi 374.
18) Idem p. 378.
19) Idem p. 423.
20) Idem p. 377.
21) Idem p. 392.
22) Idem p. 256. Vezĭ Ruso-Lăcusteanu: Scrisorĭ din Exil ale luĭ Heliade, p. 730 în apendiciul intitulat: „Errare humanum est". Vezĭ acolo memoriile inedite ale luĭ Gr. Grădişteanu, unul din oameniĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ şi ceĭ maĭ onorabilĭ aĭ mişcăriĭ din 1848.

națĭ, compania comandantuluĭ Pleșoianu; și la Islaz conjurațiĭ proclamară răzvrătirea [23]).

E oare cu putință, după cele de maĭ sus, de a crede că Bibescu primise destăinuirea proiectelor răzvrătitorilor, ceia ce l-ar fi făcut complicele lor? Dar atuncĭ de ce conjurațiĭ să ascund de dînsul? De ce domnul, aflînd complotul, *poruncește luĭ Magheru să pue mîna pe Stefan Golescu și pe Eliade și să-ĭ trimită în dărăt în București, sub pază bună, dar cu tot respectul datorit?* [24]).

De ce Magherul, în loc de a îndeplinĭ aceste poruncĭ, *arată colegilor săĭ circulările luĭ Bibescu* [25])?

De ce încercarea de omor? Răspunsul e lesne. E că domnul nu primise destăinuirile răzvrătiților.

Punctul de vedere al d-luĭ Xenopol, care nu vrea să vadă în răzvrătire decît marea idee a libertățiĭ și a neatîrnăriĭ, îl aduce să afirme că ia a aruncat sămînța viitoruluĭ Romînieĭ; că protestarea ei în contra Rusieĭ *a făcut pe oameniĭ politicĭ aĭ Franțieĭ să susțină cu atîta căldură unirea principatelor.*

Să fi avut răsvrîtirea din 1848 în realitate această consecință, și încă nu vedem de ce s-ar folosi ia de dînsa, cu atît maĭ mult cu cît de sigur nu ținte a la acest scop Istoria e de față pentru a ne aminti că nimenea,—precum am scris-o [26]),—nu putea, la $^{11}/_{23}$ Iunie, să prevază că prințul Ludovic-Napoleon era să să facă împărăt, și că luĭ i va datori Romînia existența sa ca stat liber. Maĭ mult, Russo-Lăcusteanu reamintește un fapt care ar fi putut să îndeparteze de la Romînĭ simpatiile luĭ Napoleon al III-ea, în loc de a le asigura protecția sa, și acest fapt nu este de natură de a onora pe membrul rĕzvrătirei care s-a făcut vinovat de el: „Impăratul, scrie el la p. 674 a scrisorilor sale din surgun, să pregătea atunci a face războiŭ Rusieĭ pentru a o alunga din țara noastră, pe care ia o ocupase în 30 Iunie, cu vrointa de a nu o maĭ părăsi; și cînd viața unuĭ potentat, care venea să scape viața și naționalitatea noastră, trebuia să ne fie scumpă, să găsiaŭ Romînĭ,

23) Domnia luĭ Bibescu, T. II. p. 366.
24) Idem p. 368.
25) Idem p. 368.
26) Idem p 451.

care să atenteze la zilele aceluia, de la care atîrna existența noastră că națiune liberă, făcînd astfeliŭ afacerile colosului de la nord! Eraŭ aceia-și oamenĭ care în 1848. etc".

De altă parte, de ce să căutăm a explica un fapt așa de simplu? De a ținut atîta împăratul la liberarea Romînilor, e că *interesul* Franțieĭ îl îmboldea să creeze o Romînie neatîrnată; tot astfeliŭ, el luase apărarea Turciĭ; dar nu o făcuse din simpatie pentru Mohamet, ci fiind că crezuse că astfeliŭ cerea politica țăreĭ sale.

În scurt, răzvratirea 1848, în afară de nenorocirile[27]), de rușinile noastre, ne-a costat Balta-Liman, adică o dare înapoĭ cu maĭ mult de 25 anĭ.

Autorul *Istoriei* atît de bune *a Romînilor*, ne spune că țara în fapt s-a bucurat sub acest *regim restrictiv*, de maĭ multă libertate decît sub acel al regulamentuluĭ organic, și că, sub domniĭ Știrbeĭ și Gr. Ghica, învățămîntul național a făcut marĭ progrese. Nu ne-înălțăm în contra, dar cuĭ revine meritul faptuluĭ? Domnitorilor Știrbeĭ și Ghica. Ce maĭ învederește încă acest fapt? Ingăduirea Rusieĭ. Dar aceasta nu ne mîngîe de ocupațiunea străină, nici nu ne face să uităm că răzvratirea din 1848 este una din cele maĭ jalnice pagine ale istorieĭ Romînilor.

---

27) Idem t. II p. 473—47.

Dr. Leon C. Cosmovici.

O încercare asupra clasificărei regnului animal

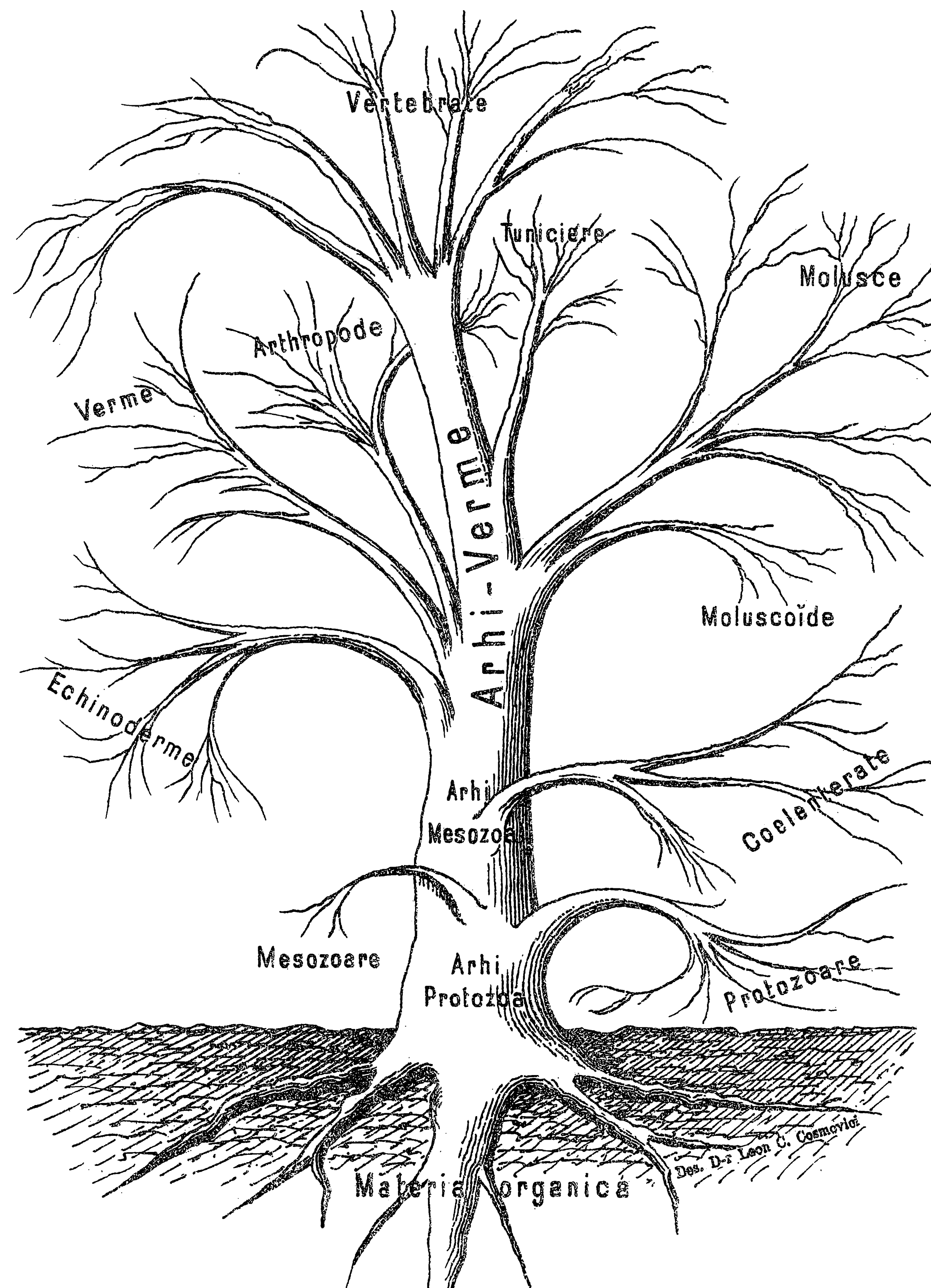
Sîntem la finele secolului al XIX-lea și încă, noi zoologiĭ, nu avem o clasificare definită a regnuluĭ animal.

Cum, în urma numeroaselor cercetărĭ embriologice, s-a dovedit pînă la evidență, feliŭ de feliŭ de legăturĭ de înrudire între grupe de animale, ce de altmintrelea nu să asamănă de loc, prin exteriorul lor, de sigur că cele maĭ nimerite clasificărĭ ce să vor stabili, vor fi acele ce vor avea ca razăm, criteriĭ scoase din evoluțiunea grupurilor (*din ontogenie* și *filogenie*, după cum spunea Häckel).

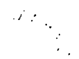
De aseminea clasificărĭ, așa numite *genealogic*e și exprimate sub forma de arbore, avem destule. Nu concord însă între dînsele, din cauza unuĭ prea mare număr de considerațiunĭ, și pe care nu le pot aminti pe toate, în o așa scurtă încercare. Și chiar nu sînt de nicĭ un folos, încît le putem trece cu vederea.

Modul meŭ de-a vedea filiațiunea animală, este reprezentat prin alăturatul *arbore genealogic*, în care grupările diferă de tot ce s-a făcut pînă acuma, în această direcțiune. Cu toate acestea, o mulțime de *desiderate*, ca să zic așa, sînt satisfăcute prin acest arbore genealogic.

Sînt zoologĭ, cu Häckel în frunte, care susțin că **vertebratele** s-aŭ scoborit din o formă archaică, care a dat naștere, pe de oparte **tunicierelor** și pe de alta **vertebratelor**.

Vertebrate
Tuniciere
Molusce
Arthropode
Verme
Arhi-Verme
Moluscoïde
Echinoderme
Coelenterate
Arhi
Mesozoa
Mesozoare
Arhi
Protozoa
Protozoare
Materia organica
Des. D-r Leon C. Cosmovici

Acea formă archaică, **chordonia**, după cum o numeşte el [1]), s-a diferenţiat din ţipul verme.

Alţĭ zoologĭ, în frunte cu Semper, susţin că vertebratele s-aŭ scoborît direct din vermĭ.

In alăturatul tabloŭ (arbore genealogic) să vede că forma **arhi-verme** şi nu tipul verme, la un moment dat, aŭ luat un aşa caracter, încît aŭ început a da naştere la animale ce nu eraŭ nicĭ vertebrate, nicĭ tuniciere (ceia-ce arăt prin îngemănarea ramurilor ce-n urmă aŭ ajuns vertebrate şi tuniciere) şi numaĭ apoĭ s-aŭ diferenciat pe deplin.

Prin urmare, după cum s-a spus maĭ sus, prin acest mod de a vedea lucrurile, să împacă şi dorinţa unora şi a celor-alţĭ—ambele grupurĭ de zoologĭ—avînd în favoarea lor şi fapte embriologice şi de acele ce să capăt din studiul morfologieĭ.

După noĭ dară, nicĭ vermele direct, nicĭ tunicierul nu a dat naştere la vertebrate, ci forma *primitivă de verme* care se tot modifica, şi acuma dînd naştere la ramul **echinoderm**, acuma la cel **molusc**, acuma la cel adevărat **verme**, la un moment dat, a produs phylum **vertebrat** şi pe cel **tunicat**.

Tot din acest arbore să maĭ vede, că typul **molusc** a pornit cu-n altul ce-l numesc **moluscoid** (de şi mulţĭ pun pe aceste animale direct printre vermĭ), tot din typul primitĭv: arhi-verme.

Arthropodele, care aŭ aşa strînse legăturĭ cu vermiĭ, iarăşĭ aŭ pornit de o-dată din tipul arhi-verme şi maĭ în urmă s-aŭ diferenţiat.

Tot acest arbore, maĭ desleagă o discuţie destul de vie dintre zoologĭ, dacă echinodermele sunt vermĭ saŭ nu.

Şi dînsele aŭ eşit, tot din *arhi-verme*, şi încă din cele

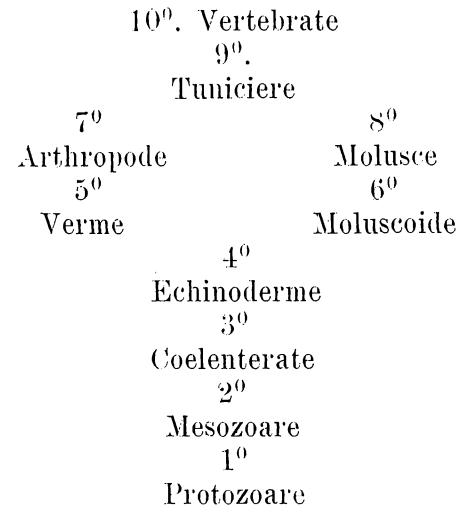
1) Vezĭ Histoire de la création naturelle de E. Häckel. Paris 1878 p. 447 et. 509.

întăĭ momente a la organizăreĭ acestuĭ tip primitiv, şi de loc nu sunt un grup diferenţiat din adevăratul *verme*.

In fine—după cum să maĭ vede—după noĭ, regnul animal actual ar fi organizat după 10 typurĭ. decĭ avem—vroind a-l clasifica—10 încrîngăturĭ saŭ phylum şi nu 5, 7, 8 saŭ 9, după cum fac uniĭ saŭ alţĭ zoologĭ.

In ordinea ierarhică, începînd de la tipul cel maĭ inferior, şi pornind spre cel maĭ superior, ar fi: 1⁰. *Protozoarele*, 2⁰. *Mesozoarele*, 3⁰. *Coelenteratele*, 4⁰. *Echinodermele*, 5⁰. *Vermii*, 6⁰. *Moluscoidele*, 7⁰. *Arthropodele*, 8⁰. *Moluscele*, 9⁰. *Tunicierele* şi al 10⁰. *Vertebratele*.

Ear în formă de tabloŭ, ar trebui să le aşezăm în modul următor

Această clasificare îmĭ propun a o supune şi discuţiuneĭ societăţeĭ zoologice din Franţa, şi macar că nu mă pot aştepta să mulţămesc pe toţĭ zoologiĭ, totuşĭ să poate ca să dee loc la discuţiĭ de oare-care însemnătate.

Voĭ ţinea dară în curent, pe cetitoriĭ arhiveĭ, de rezultatul ce voĭ dobîndi.

24 Noembrie 1894 Iaşĭ.

Anna Conta-Chernbach.

Luĭ

Cu gînd, cu dor la tine-s,
Cînd păserĭ blînd s-alintă,
Pe creanga mlădioasă,
Cătînd la soare ţintă.

Cu dor, cu gînd la tine,
Cînd vîntul, să pătrunză
Prin crengĭ, îşĭ face drumul,
Păşind încet prin frunză.

De glas de păsărele
Văzduhul cînd răsună,
Te-aud spunînd în versurĭ
De-o dragoste nebună;

Iar frunza ce să-ndoae
Ş-al crengeĭ clatin blînd.....
Ce farmec în natură
Cînd ne primblăm visînd!

Gînd de toamnă

Vîntul spulberă din teĭ,
Florĭ şi frunze, tot ca una,
Toate galbene — scînteĭ,—
Iar pe cer să sue luna

Norilor de rupe pînza.
Doamne, cine-o să priceapă
De ce codru-şi pierde frunza
Altă viaţă ca să-nceapă?

De ce lumi nehodinite
Să să mişte în zadar?
De ce dorurĭ amorţite
Să s-aprindă-n suflet iar!

Gîndireĭ

Gîndire, facla vremeĭ, eternă călătoare,
Ce legĭ un veac de veacurĭ, tu, forţă creatoare,
Tu plăsmuit'aĭ lumea! . . . . . .
Substanţe 'n vecĭ informe
Le-aĭ ţărmurit cu număr, le-aĭ îngrădit cu forme,
Şi plămădind icoane, din ele zeĭ aĭ scos
Să 'ţĭ înfrîneze mersul . . . .
Azĭ frînele ţi-aĭ ros;
Din lanţurĭ de robie, scapat, nou Prometeu
Intregeĭ vremĭ ce vine, rămîĭ tu, singur zeu.

Şi tu care creat-aĭ puterĭ ce ne 'nspăimîntă,
Eternitatea oarbă şi negrul infinit,
Făptuitor de-apururĭ al vremilor de-apururĭ,
Intre-un mormînt şi-un leagăn eştĭ totuşĭ ţărmurit!

I. BONIFACE HÉTRAT.

Excelsior!

Fresco-Rime

Carmen Sylvei

Ca printr-o fereastră cu negre zăbrele
Străbate prin bolta de plumb cenuşie
O sarbădă rază;
Şi firea cuprinsă de gemete grele,
Sub vîntul tomnatic ce urlă-a pustie,
E plină de groază.

Şi vêntul tot creşte, treptat vijelie,
Incît, ca tulpina de iarbă-aromită,
Copacul să zbate;
Maĭ vezĭ cîte-o frunză răzleaţă, tîrzie,—
Şi.... iat-o desprinsă: s-a dus istovită—
Să duc ele toate!...

Să duc, precum visul de aur să duce,
Cînd dezamăgirea incepe să-ngîne
Un cîntec de jale;
Cînd viaţa striveşte sub greaua sa cruce
Pe-acel ce pierzindu-şĭ increderea-n „mîne",
S-opreşte în cale....

Să duc... şi pădurea, de tot răvăşită,
Doineşte — bocindu-şĭ podoaba sa vie.
Din crengile-ĭ dese

Şi pînza de neauă, sub bolta cernită—
Trist giulgiŭ, ce-l urzeşte cumplita urgie,
Cu incetul să ţese....

. . . .

Iar bradul, el singur, stă verde. Ce-ĭ pasă
De furia toamneĭ, de iarna geroasă!
Îl cearcă zădarnic al vremilor val!....

Ca dînsul şi omul îşĭ poart-a sa frunte
Senin, pururĭ gata durerea să-nfrunte,
De-l mînă-înainte un sfînt ideal!

26 Octombre 1894.

I. LAUR

I

Urzirea doruluĭ

Îmĭ cerĭ tu, dulce zină, să-ţĭ spun cum s-a urzit
In al meŭ suflet dorul, să-ţĭ spun cum te-am iubit?
De ce nu-ntrebĭ tu oare cum să incheagă-izvorul
In sinul celuĭ munte;
Cum să rîdică norul
Din marea nesfîrşită, cu undele cărunte?

II

Roua

Roua dulce de pe floare,
Cînd sorbită e de soare,
Să pierde-ntr-un nour sus
Şi, zburînd cu el, s-a dus
Către marea cea amară,
Unde picătura clară
Să cufundă şi să pierde
În noianul apeĭ verde;
Iar dulceaţa eĭ de floare
O-nghite adînca mare!

Tot aşa e şi în viaţă
Cu a inimeĭ dulceaţă,
Ce din cuibu-ĭ a zburat
Şi groznic s-a cufundat
In mocirla mareĭ lumĭ;
Dispare curînd sub spumĭ
Şi să pĭerde, să cufundă
În a eĭ amară undă.
Unde-i inima?—S-a dus
Ca roua, în nour sus!

III

Sărutarea

De și ca o statue cu buza ta cea rece,
Atins-aĭ fruntea mea
Ca de-un fier roș brazdată, făcut-aĭ să să plece
Sub o gîndire grea;

Gîndirea cea duioasă, că buza de femeie,
Ce-n păru-mĭ s-a oprit,
Trimisă este dulce de-a focului scînteie
Ce-n sin stă mistuit.

S-a cobori odată din părul meŭ pe buze
Sărutul de amor;
Ș-atuncea al meŭ suflet să va preface in spuze
Sub focul arzător!

IV

Teiul

În teiul cu frunziș lat,
Lîngă riul ce lin geme,
Tu în coajă aĭ săpat
Ale numeluĭ meŭ semne.

Dar pe cînd în coaja prinsă
Tu tăiaĭ numele meŭ,
Eŭ în inima-mĭ neatinsă
Tainic îl gravam pe-al tăŭ.

Seva teiuluĭ puternic
Săpăturile-aŭ umplut,
Și din gîndul tăŭ nemernic
Numele-mi a dispărut;

Dar în sufletu-mĭ rănit,
Ce nu-ĭ ca al tăŭ de stîncă,
Simt tăiușul ascuțit
Cum tăia.... și taie încă!

V

Planetul

Eŭ te-am iubit odată o! tînără femeie;
In vremea fericită şi tu ah! m-aĭ iubit;
Era atuncĭ în ochi-ţĭ lumină şi scînteie
Ce-acum s-aŭ mistuit.

Te văd acuma iarăşĭ, după atîta vreme,
Şi tot privesc la tine c-un dor adînc nespus;
Dar dulcea ta privire nu vra ca să recheme
Lucirea ce s-a dus.

S-a stîns ah! mîndrul soare ce-mĭ lumina în viaţă,
Şi eu planet nemernic—rămas-am ca pierdut
Prin spaţiurile-ntinse, şi învălit în ceaţă....
Fantomă din trecut!

VI

Cîntec

Din amor ce poţĭ cînta?
Începutul şi sfîrşitul:
Unul dulce, fericitul,
Celalt crudul, amărîtul;

Traiul săŭ însă deplin
Şi păharul cînd e plin,
Nu-ncape acolo cîntare,
Ci nebuna sărutare.

I. PINTEA

Unuĭ prietin

Eŭ nicĭ nu mă mir, mult iubite, că-n viață
Tu farmecul nu poțĭ găsi:
Eĭ, cum vraĭ să aibă ia rost și dulceață
Cînd n-aĭ pentru *cine* trăi?

În vin vraĭ să afli a ta mîngîiere?!..
Degeaba te maĭ amăgeștĭ:
Căcĭ, cum vraĭ să-țĭ treacă adînca durere,
Cînd n-aĭ pentru *ce* să trăieștĭ?

Amice, ridică-a ta frunte senină!
Cu viața împacă-te iarășĭ!
Și-o cupă-oĭ goli la *trezirea-țĭ* deplină,
Cu tine ciocnind, bun tovarăș!

Lăsînd grija zileĭ în urmă-ne baltă,
Adesea cu foc ne-om întrece,
Dar nu la băute, cinstind la olaltă,
Ci-n versurĭ voioase cît zece!

Eĭ, ducă-se naibeĭ tristeța urîtă!
Cu dînsa tu gloata nu-îndreptĭ!
În loc decĭ să-ĭ plîngem vroita ursîtă,
Să rîdem ca niște-ințelepțĭ!..

De ce să ne vie într-una a plînge
De tot ce pe lume-ĭ hain?
Nu-s vrednicĭ mișeiĭ de milă, — decĭ stînge
În rîset neghiobul suspin!..

Să rîdem de ura lor, de-a lor micime,
De sufletul lor cel îngust,
De rîvna scîrboasă, — să rîdem în rime
Ce-or ferbe ca sprintenul must.

Iubirea de muncă să-ţi fie stăpînă,
De nu, — ca un vis ești perdut;
Te uită în juru-ţĭ; în Ţara Romînă
Maĭ este-încă mult de făcut!..

Eștĭ singur de vină că-n trudnica-ţĭ viaţă
Tu farmecul nu poţĭ găsi;
De vrai ia să-ţĭ fie cu rost și dulceaţă,
Să aibĭ pentru *cine* trăi!

Noĭ numaĭ în luptă aflăm mîngîiere;
Dealmintrelea n-o maĭ găseștĭ!
De vraĭ să-ţĭ alini sufleteasca durere,
Să aibĭ pentru *ce* să trăeștĭ!

I. PĂUN.

Păreri de rău

Visurile ce-așa dulce m-aŭ durut, de mult s-aŭ stins,
Cum să stinge-o tînguire în amurgul unuĭ plîns;
Iar pe pajiștea lor mîndră acum harnic înflorește,
Doar pustiul uneĭ toamne care nu să maĭ sfîrșește....
Și ce searbăd mi-ĭ cuvîntul, de cînd sufletul meŭ poartă
Straiŭ țesut la umbra grijeĭ,— plîns urzit de-o viață moartă!
. . . .
Ah, de s-ar întoarce vremea și de-ar fi să viĭ tu, tată,
Cu blîndeța sărutăriĭ, să mă maĭ dezmerzĭ odată;
Să-șĭ maĭ tremure nădejdea zarea-ĭ dulce; iar lumina
Ieĭ să soarbă cuta umbreĭ, așternută pe ruina
Bieteĭ mele viețĭ... și iarășĭ gîndurile să mă doară
Cŭ-a lor tristă tînguire, și blajină și amară....
Să suspin, să plîng în tihnă, ca în vremurile cele
Cînd iera inima-mĭ plină de iubire și de jele.

IOHANNA MINCKWITZ.

Traducere din Konaki

Liebe aus Freundschaft.

Oh! Wer liebt, sucht stets mit Milde, ja mit
Langmut sich zu trösten,
Uebersieht, verzeiht, beschönigt selbst der
Fehler allergrössten!

Willst Du, dass den festen Glauben
Deiner Liebe nichts soll rauben:
Knüpf' an traute Freundeshand,
Schwacher Mensch, der Liebe Band.

Auch ich liebte! Hört's ihr Seelen! Dieses Wort strömt euch zu Herzen!
Weckt die Schlummernden Gefühle, stimmt euch fügsam allen Schmerzen,
Fesselt euch mit starken Banden, ohne Zwang, nach eurem Willen,
Und verleiht euch Kraft hienieden höh'rer Sehnsucht Durst zu stillen.
Auch ich liebte! Kenn' die Liebe recht aus tiefem Herzensgrunde.
Hört, was Amor selbst euch kündet alsobald aus meinem Munde:
Dieser stolze Weltenherrscher, der gebeut der höchsten Freude,
Als Tyrann die Trotz'gen knechtet, sich erbarmt der matten Beute,
Er begehrt von euch nicht Liebe, die vom Augenblick geboren,
Nur an Dauer gleicht dem Traume, den ein Blendwerk sich erkoren,
Die bald überdrüssig flüchtet aus stets schwankendem Gemüte,
Flatterhaft wie Schmetterlinge schwebt von Blüte nur zu Blüte,
Immer naschend, streift den Duft nur von den Wesen, die sie lockten,
Keinen Dank zum Abschied spendend aus dem Herzen, dem verstockten;
Nein!—Er fordert, wünscht, ersehnet von euch solcher Liebe Flammen,
Die zwei Wesen schmilzt auf ewig, unauflöslich fest zusammen,
Sie erfasst mit heissem Schauer, ja sie sengt mit Wonnegluten,
Ihren Dank noch mehr erregend durch der tiefen Wunden Bluten.
Doch ein Gut von solchem Werte, solcher Wonne sonder Gleichen
Könnt ihr schwanken Menschenseelen wahrlich nicht so leicht erreichen.
Glaubt es mir! Lang müsst ihr hoffen, harren, dulden, bang euch
schmiegen,
Bis im Kampfe mit dem Schicksal treuer Sinn vermag zu siegen;

Standhaft muss die Seele trotzen jeder Prüfung; bittres Sehnen,
Bange Nächte, Seufzer, Klagen, treues Werben, heisse Thränen,
Kummer, schwarzes Gift des Argwohns mengt sich bunt zu grausem Spiele,
Dunkles Tappen ohne Hoffnung, ohne Mass nach schwankem Ziele.
—Ja noch mehr wird Amor heischen: wollt ihr solchen Lohn estreben,
Fordert Freundschaft er zum Voraus, die sich treu bewährt' im Leben.
Freundschaft! Edle Himmelsgabe! Die uns Gott zum Heil verleihet,
Die ein Blick ins Dasein zaubert, die durch Zutrau'n dann gedeihet,
Was für mächt'ge Liebesgluten fachst Du an, wenn gut Dir's scheinet,
In zwei Herzen, deren Sinnen, Wünschen, Denken Du geeinet,
Die Du süss in Einklang stimmtest allgemach im Lauf der Tage,
Bis sie tauschten gleiche Milde, Sanftmut, Treu' und Mitleidsklage,
Um dann plötzlich zu verscheuchen allen Frieden aus der Brust,
Jäh' die süsse Freundschaft wandelnd in der Liebe Feuerlust!
Glaubt mir, glaubt mir, teure Seelen, dieser Flug auf hoher Brücke
Von gar winzig-niedrem Glücke auf zu solchem Riesenglücke,
Trägt den Menschen zu den Engeln, ja zu Gottes Angesichte,
Und vergönnt ihm schon hienieden sich zu freu'n in Edens Lichte!
Doch bevor ihr je erklimmen könnt die hohe Glückesstufe,
O wie manche Qual' und Trübsal, o wie viele Schmerzensrufe
Wird das Schicksal euch bestimmen, das ihr mannhaft sollt ertragen.
Doch vergönnt Zulnien jetzo, selbst euch all' ihr Leid zu klagen
Der Zulnie, deren Wangen sich in Rosenstrahlen tauchen,
Unter Blumen schlanke Lilie, mit den schwarzen Brombeeraugen.
„Weh' mir! sprach sie unter Thränen, aufgelöst in herben Schmerzen,
„Was für unerhörte Mächte drohen Einsturz meinem Herzen,
„Rauben Frieden mir und Ruhe, wurzeln fest in meinem Sinne,
„Sengen Tag und Nacht so grausam, dass ich Leiden nur gewinne?
„Mir vor Augen gähnt der Abgrund, klar seh'ich des Herzens Schuld,
„Doch ich seh's mit tausend Freuden, trag' die Schmerzen mit Geduld!
„Ist es möglich, dass dies Inn're, sonst von Freundschaft sanft beweget,
„Jetzt in wildem Aufruhr tobet, froh zu heisser Glut erreget?
„Oh ich Aermste hielt von Freundschaft nur bis heute mich gebunden
„—Rein und treu in keuscher Seele—an den Mann, den ich gefunden
„Von gar redlichem Gemüte, der mein Bestes wünscht und will....
„Aber weh' mir! Denn im Busen schweigt der Aufruhr nimmer still:
„Nicht umschwebt mich friedlich-süsse Freude mehr in sanftem Masse,
„Nein, ein Blitzstrahl traf mein Inn'res, dass in Feuerglut es rase.
„Tag' und Nächte weil'ich sinnend, mich in süssen Träumen wiegend,
„Die mich fort und fort umgaukeln, Blendwerk mir vor Augen spiegelnd.
„Meine Seele sucht vergebens Ausflucht vor der neuen Kunde,
„Denn sie fühlt: das Liebesleiden, das mich quält zu jeder Stunde,
„Wächst und fördert herrisch waltend jähen Umschwung der Gefühle,
„Hindert, dass ein sanftes Trostwort je die heisse Stirne kühle!
„Einem Meere gleicht mein Leben, heftig brauset seine Flut,
„Schiffbruch droht der armen Freundschaft, Amor peitscht der Stürme Wut!
„Sterben möcht'ich auch so gerne, doch im Tode dürft'ich hoffen,

„Noch im Jenseits mich zu laben an dem Leid, das mich betroffen.
„Aber weh' mir! Auszuharren wird die Kraft mir bald wohl fehlen?"
—So von bittrem Schmerz verzehret, muss Zulnie herb sich quälen
Ohne Trost; der Sehnsucht Gluten drücken sie wie schwüles Wetter,
Dass sie schmachtend gleicht der Blume, die entfaltet ihre Blätter
Zwar im Frührot, doch zu bald nur steht beraubt des Taues Wonne
Und ihr Köpfchen schmachtend hangen lässt im Brand der Mittagssonne.
Doch sie ahnt nicht, dass vereinsamt, ja vom gleichen Gram versehret,
Irrt umher mit bittren Seufzern, da er jedes Trosts entbehret,
Ikanok, den sie erkoren zum Berater und Genossen,
Denn der Freund aus Scheu vor Amors sieggewohnten Pfeilgeschossen,
Suchte Heil in weiter Ferne, ja dem Schützen zu entrinnen.
Doch vergeblich hofft der Flüchtling dauernd Rettung zu gewinnen:
Rechte Minne spinnt die Fäden über tausende von Meilen
Und es kann im Zeitensturme kein Verhängniss sie ereilen.
Denn die Liebe trotzt dem Wechsel, fliegt in stolzem Siegeszuge
Und durchmisst die fernsten Lande, ja das Meer in kühnem Fluge!—
—„Hehl'ich's länger, o ich Aermster!—klagt'er mit umflorten Blicken,
„Dass Zulniens Zauberreize allgewaltig mich umstricken;
„Kann ich's hehlen, wenn die Liebe sengend schmiltzt den Widerstand,
„Wenn sich Leib und Seele krümmen, arg versehrt vom Glutenbrand,
„Und die Qual, die Zunge lösend, spottet jeglicher Geduld?
„Wie der Mensch in letzter Stunde zahlt des flücht'gen Lebens Schuld,
„Wenn der Tod mit grauser Tücke prägt sein Siegel auf die Züge
„Armer Kranken, die sein Flügel rascher gern in's Jenseits trüge:
„Solche Qual, ja mehr erduld'ich, denn der Mensch am Lebensende
„Darf doch beichten alle Schmerzen, die ihm schuf des Schicksals Wunde;
„Ich jedoch darf nimmer hoffen solchen Trost mir zu erwerben,
„Schweigen siegelt meine Lippen unverbrüchlich noch im Sterben!
„Hehre Freundschaft! Hochgepriesen in der Welt vor allen Gütern,
„Trotz der Jagd voll Hast und Eifer seltner Fund in den Gemütern,
„Ach! Für mich bist Du nur Trübsal, steter Vorwurf, stetes Bangen,
„Stürzest mich in tausend Zweifel, Schwanken, ungewisses Hangen!
„Soll ich, treu den Freundespflichten, auf Zulnien ganz entsagen,
„Oder Amors Macht mich fügend, ihr von dem Tyrannen klagen,
„Wie er mich bedrängt, belastet, mir die Brust beengt im Krampfe?
„—Wie ein Henker liegt die Freundschaft mit der Liebe hart im Kampfe!
„Freundschaft! Herrin! Die den Menschen führt zum reinen Seelenbunde,
„Rechte Kraft aus Thaten schöpfend, nicht aus wortereichem Munde,
„Zürnst Du, wenn für Liebeständeln Deine Gaben ich vergeude?
„Denn, o Himmel! Was beginnen, wenn das Herz als Flammenbeute
„Amors grimmen Glutgeschossen preisgegeben, muss auf immer
„Liebe fühlen oder sterbend opfern jeden Hoffnungsschimmer?"
—So verflossen ihre Tage, ganz erfüllt von bittrem Leide;

Gleiche Klagen, gleiche Seufzer auf den Lippen, schwiegen Beide.
Jeder mied des Andern Nähe, sann auf Mittel zu bekämpfen
Amors Glut, durch lange Trennung sie zu lindern und zu dämpfen.
Nicht bedenkend, dass ein frohes unverhofftes Wiedersehen
Strenger nur entfacht die Gluten, stärkt der Liebe zartes Flehen.
„Flieh' Zulnie! Flieh' Zulnie! rief Ikanok voller Trauer,
„Denn Dich, Teure, nicht zu lieben, fehlt die Kraft mir auf die Dauer."
Und Zulnie bat dagegen: „Oh entzieh Dich meinen Blicken,
„Fühl'ich doch der Liebe Fesseln jeden Tag mich mehr umstricken!"—
So verschob sich die Entscheidung länger als sie selbst gedachten,
Ihrer Glieder Kraft verdorrte herbe Sehnsucht, heisses Schmachten;
Endlich aber schlug die Stunde, da sich Amor günstig zeigte,
Den Getreuen huldereich, willig seine Hand zur Hilfe reichte,
Ihnen unverhofft ein süsses Wiedersehen zu bereiten!
Denn sein heil'ger Wille sieget, triumphiert in Ewigkeiten!
—An verschwiegen-öder Stätte, die wer sucht bald aufgefunden,
Wohin kranke Seelen flüchten, in der Stille zu gesunden,
Wo Natur in düstrer Ruhe, sonnenlos sich tief verschleiert,
Voller Schwermut und Entsagung wie in matter Trauer feiert:
Berge zu den Wolken ragen, im Gestein die Bäche brausen,
Bäume dicht an Felsenblöcken wölben himmelhohe Klausen,
Abgrund über Abgrund gähnet, und in dunkel-tiefen Grüften
Himbeer 'neben Erdbeer' reifet, Brombeerranken in den Klüften
Schweben ausser dem Bereiche jeder Hand, und nur zur Seite
Sich der schmale Bergpfad schlängelt für die Kranken hoch in's Weite.
—Dort fand Ikanok Zulnien nach der Trennung bittren Qualen.....
Wer vermöchte wohl den Jubel der Vereinten auszumalen!
Mag sich jeder Griffel mühen, jede Stimme mag erklingen,
Niemals regt zu solchem Fluge Phantasie die kühnen Schwingen!
Stürmisch wogt die Brust von Thränen, Seufzern, Klagen mannigfaltig,
Wilder Taumel fasst die Sinne, hemmt die Lebensflut gewaltig;
Freundschaft leiht nur noch die Maske, wenn sie zärtlich sich umschlingen,
Mit verstohl'nen Liebesblicken, die erst recht zu Herzen dringen,
Tag und Nacht angstvolles Spähen, melancholische Gedanken,
Selbstvergess'ne Träumereien, bis des Lebens Pulse kranken:
Dieser bangen Tage Spannung ungeduldig abzukürzen,
Treibt's Ikanok vor Zulniens Füsse atemlos zu stürzen:
„Oh wie lieb' ich Dich, Zulnie! rief er. (Scham farbt seine Wangen).
„Was beginnen, da ich fühle, nach Dir sterb'ich vor Verlangen?
„Dass ich's länger nicht ertrage...... dass ich nicht vermag zu handeln,
„Weil sich Alles mir im Busen droht in bittre Qual zu wandeln?
„Freundschaft sollte mich bewahren vor dem Wunsch, der mich verführet,
„Doch die Freundschaft hat ja vielmehr höher noch die Glut geschüret!
„Engsten Bund schloss sie mit Amor! Weh' mir, dass man mich erkoren
„Zu der Folter tiefster Sehnsucht, gegen mich zwiefach verschworen!
„Ruh' und Frieden kenn'ich nicht mehr, Seufzer nur den Busen schwellen,

„Auf den Schoos Dir meine Thränen gleichwie Bächlein niederquellen.
„Hab' Erbarmen! Lass' mich länger nicht mit solchen Qualen ringen!
„Sieh, voll Mitleid, was ich dulde: Du kannst einzig Rettung bringen!
„Du bist Morgenstern der Freude! Du bist Göttin aller Gnaden!
„Oh gewähr' mir Heil, Erlösung, schirme mich vor allem Schaden.
„Einzig wert mir schien das Dasein, Deine Liebe zu erstreben".
Und bei diesen Worten sank er in den Schoos ihr ohne Leben.....
Selbst im Sinken einzig trachtend, ihr zu bieten Abschiedsgrüsse,
Mit den Lippen zu berühren voller Demut ihre Füsse.
Zitternd schaut auf ihn Zulnie; sie erschrickt, sie wankt und schaudert,
Ihn zu stützen fehlt die Kraft ihr, ratlos steht sie, bebt und zaudert.
„Oh ich Aermste! Was beginnen? Ist es so weit nun gekommen?
Klagt ihr Mund in Schmerzenstönen, wie sie wohl der Seele frommen,
Wenn von Amors Glutgeschossen sie durchbohrt noch Worte findet,
Ihre Qual beredt zu schildern, bis im Tod die Kraft ihr schwindet.
„Oh ich Aermste! Ich verschulde ja allein, was hier geschehen,
„Ikanok wird meinetwegen schuldlos hier zu Grunde gehen!
„Herz von Stein! Er stirbt gewisslich! Trägst Du noch des Kummers Wucht"?
Nacht des Wahnsinns in der Seele, irrt sie durch die Felsenschlucht,
Netzt mit Wasser seine Stirne, eilet Kräuter auch zu pflücken,
Doch mit stärkern Mitteln kämpfen Amors Ränke, Amors Tücken!
„Was beginnen? Weh' mir! weh' mir! steigt empor ihr heisses Klagen,
„Herr mein Gott! Gewähr' ihm Hilfe, da die Kräfte mir versagen!
Schweissgebadet, ganz in Thränen, wirr, mit aufgelöstem Haar,
Dreht sie sinnlos sich im Kreis' nur um den Schauplatz der Gefahr!
Wie im Wahnwitz blickt ihr Auge bald gen Himmel, bald zu Thale,
Rufen will sie, doch der Stimme stockt die Kraft mit einem Male,
Und sie sinkt in tiefer Ohnmacht neben dem Geliebten nieder,
Von der Wucht des gleichen Kummers wie gelähmt die zarten Glieder.
Nach der Art der Turteltaube, die verschmäht den Flug ins Weite,
Treulich harrend weilt dem Gatten selbst im Tode noch zur Seite,
Bis der ruchlos-freche Jäger auch auf sie den Bogen wendet,
Und ihr Leben, wie sie sehnet, neben dem Geliebten endet.
Welch' ein jammervolles Schauspiel allen Herzen, welche beben,
Diesen zarten Leib im Staube, hingestreckt ohn' alles Leben,
Diese schwarzen Brombeeraugen, Lippen wie Rubinen flimmernd,
Diesen rosenfarb'nen Busen, diesen Hals wie Lilien schimmernd,
Diese schneeig-weissen Hände, diese duftig-zarten Arme,
In Secundenfrist zu sehen regungslos nach bittrem Harme!
Oh ihr mitleidsreichen Seelen! Oh ihr Herzen! Könnt ihr sehen
Dass die Opfer treuer Liebe grausam hier zu Grunde gehen?
Könnt ihr trock 'nen Auges schauen ihre jammervolle Lage,
Wird ihr Leid euch nicht entloken wehmutsvolle Mitleidsklage?
Doch fasst Mut, denn Amor wendet seinen Sinn gar rasch zur Güte,
Ihm, dem strengen Herrscher, wechselt Zorn und Nachsicht im Gemüte.--
Und alsbald mit frohem Eifer regt er Seine munt'ren Schwingen,
Naht dem Paare frischen Odem, neue Lebenskraft zu bringen,

Weckt sie heil zu neuem Dasein, füllt ihr Herz mit höchster Wonne,
Und ergiesst auf ihre Häupter Strahlen ew'ger Liebessonne . . .
Sprach sodann: Genug der Drangsal, abgekühlt ist meine Wut,
Eurem Widerstand zum Trotze facht'ich höher nur die Glut!
Wisst ihr noch nicht, Menschenkinder, dass ich stets als Herrscher throne,
Hoch im Himmel, in den Lüften, in des Erdballs fernster Zone?

Und Zulniens Lebensgeister kehrten wie aus Todesschlummer
Jetzt zurück, (Auf Frauen wuchtet allzeit schwerer ja der Kummer),
Da sie fühlt durch Amors Zauber neu ihr Dasein sich verklären,
Und auf ihre Rosenwangen lockt die Wonne Freudezähren,
Als mit Ikanok vereinet unter einem hohen Baume
Ew'ge Treue sie gelobet, Lieb' ohn' End' im Weltenraume . . . .
Und sie schnitten in die Rinde einen Spruch, der dieser Stunde
Angedenken unauslöschlich pflanzen soll von Mund zu Munde:
„Hemm', oh Wand'rer, hier die Schritte, lies die Worte, lass' Dir künden,
Dass sich felsenfeste Liebe nur auf Freundschaft kann begründen!

DARI DE SAMĂ

Despre concepţia actuală a istorieĭ şi geneza eĭ. *Lecţie de deschidere ţinută la universitatea din Bucureştĭ, la 1 Noemvrie de* ***N. Iorga.*** *Bucureştĭ, o broşură de 32 pag.*

Chiar din lecţia sa introductivă, reiesă calităţile pe care totdeauna le-am preţuit în iubitul meŭ fost elev: cunoştinţa complectă a materieĭ ce atinge, şi deplina eĭ stăpînire intelectuală. Orĭcine va deschide broşura d-luĭ Iorga, să va convinge că ambele aceste însuşirĭ ale genialuluĭ tînăr să regăsăsc în lecţia sa de deschidere a cursuluĭ universitar, unde a fost numit profesor, de un ministru inteligent, în urma unuĭ concurs, în care puţin a lipsit *ca Neculaĭ Iorga să cadă!!*

In această lecţie introductivă, d-l Iorga face oare-cum o istorie a istorieĭ, adecă o expunere a moduluĭ cum ştiinţa, pe care are să o predeie, a fost considerată din vremile cele maĭ vechĭ, de la Lukian, şi pînă în zilele noastre. D-sa arată cum la ceĭ vechĭ era maĭ mult un gen literar, şi cum scopul de a întroduce adevărul să infiltră cu încetul în această disciplină; cum apoĭ de la o vreme să născu ideia filozofieĭ şi în fine aceia a ştiinţeĭ istorice. Iorga răspinge cu drept cuvînt ideea de legĭ în istorie şi

citează minunata cugetare a luĭ Ranke: „Ce e omenesc e tot-deauna vrednic de a fi ştiut. Nu e un biet material nesemnificativ acesta, *menit să dispară din amintire, după aflarea printr-însul a legeĭ;* e viaţa omeniriĭ moartă care trăeşte în mintea noastră, precum şi noĭ vom trăi în mintea umanităţiĭ, care va veni; e istoria faptelor şi suferinţelor acesteĭ fiinţĭ sălbatece, violente, brutale, bune, nobile, liniştite, a acesteĭ fiinţe pătate şi pure care e noĭ înşine". Iorga să ridică deci, împreună cu toate spiritele cumpenite, contra nemaĭ pomeniteĭ îndrăznelĭ a luĭ Buckle care trata de ignoranţĭ, necapabilĭ şi de spirite inferioare pe toţĭ istoricii de pînă acuma, şi avea pretenţia *de a rîdica, el cel întăĭ, istoria la rangul de ştiinţă*, şi cum? *ştergînd de pe fapte tocmaĭ partea osebitoare, istorică*, şi generalizîndu-le în legĭ, asemenea celor ale ştiinţelor naturale. În expunerea încercărilor de a lega istoria în ideĭ generale — cu totul alt-ceva decît pretinsele legĭ — d-l Iorga dovedeşte o erudiţie tot atît de bogată pe cît şi de bine aleasă. El recunoaşte că Bossuet este cel întăĭ ce a pus istoria pe această temelie a privirilor generale; că după el a venit Vico şi apoĭ toţĭ ceĭ-lalţĭ — o observaţie ce are meritul eĭ, de-oarece, maĭ tot-deauna cînd e vorba de crearea filozofieĭ istorice, să pună înainte pe italianul Vico, şi nu pe marele orator bisericesc francez.

Trecînd apoĭ la partea maĭ mult tehnică a istoriografieĭ, d-l Iorga dovedeşte aceleaşĭ cunoştinţĭ temeinice şi bogate in amănunte, pe care întemeiază apoĭ părerile generale, care caracterizază sistemul săŭ de concepere a studiuluĭ.

Nu ne îndoim, după această lecţiune, despre folosul cel mare ce-l vor trage studenţiĭ din învăţămîntul tînăruluĭ nostru erudit. Un singur sfat i-am da: să-şĭ maĭ îngrijiască stilul, care uneorĭ pare a cădea sub obosală, prin înghezuiala de ideĭ ce voieşte a îngrămădi în o singură frază. Acesta e de-

fectul neapărat al prea mareĭ bogățiĭ; dar un spirit atît de distins, prin cuprinsul cunoștințelor sale, trebuie să tindă ca și în formă să ajungă la aceiașĭ perfecție; cum spune el însușĭ, că „Împăcarea între aceste concepțiĭ și cea modernă, e de sigur *unirea adevăruluĭ cu frumuseța formeĭ*, a căreia putință a fost dovedită de operile unuĭ Gibbon, Michelet, Augustin Thierry și maĭ ales Ranke care a sprijinit-o și realizat-o totdeauna".

A. D. Xenopol

———————

Noțiunĭ de Istoria Literaturiĭ Elene, *pentru uzul elevilor din clasa a șesa și a șeptea liceală de* ***I. R. Nisipeanu.*** *Ploeștĭ 1894. Librăria Neculau.*

Cartea este destinată a aduce serviciĭ elevilor din clasa a șesea și a șeptea. Ar fi de ajuns dacă-ĭ va putea servi pe ceĭ de a șeptea, și din cetirea cărțiĭ rezultă că, da, are să-ĭ poată servi, și încă cu îmbelșugare.

Printre aceĭ cărora le este dat a să ocupa cu limba și literatura greacă, adică printre eleviĭ școalelor secundare, să știe că nicĭ un obiect n-are maĭ puținĭ partizanĭ decît acesta. Această lipsă de simpatie lovește de altfeliŭ pe multe dintre obiectele din programele școalelor secundare, și motivul principal este, după cît să știe, abondența de materiĭ ce daŭ aceste programe. Cred că greaca este unul dintre cele maĭ obijduite obiecte. Dacă ia merită saŭ nu soarta ce are, e o chestiune diferită de cele ce aŭ a să atinge aicĭ. Principalul lucru e că, pînă să va decide, într-un mod saŭ într-altul, chestiunea limbelor clasice, să căutăm a face, ca studiul lor să fie cît să poate maĭ puțin detestabil pentru elevĭ.

Una din cauzele care a contribuit maĭ mult la desgustul elevilor, a fost și împrejurarea, că li s-a dat materia aceasta cu toptanul, pentru a să putea urma cu studiul lor, după cărțĭ întocmite pentru programele din străinătate, unde acest obiect ocupă în programele săptămînale un număr de oare cel puțin îndoit. S-a căutat apoĭ a preveni acest răŭ și mijlocul cel maĭ natural și maĭ la îndămînă, a fost reducerea bucăților de tradus, din autoriĭ fixațĭ de program. Rezultatul este, că traducerile ce să fac din aceștĭ autorĭ, nu aduc alt folos decît, că să fac cîte-

va aplicaţiĭ de gramatică, fără sa să atingă cît de puţin scopul, de a da elevuluĭ cîte-va cunoştinţĭ asupra autoruluĭ ce a luat în mînă. Elevul, după ce ţine cartea în mînă vre-o jumătate de an, nu ştie nicĭ ce să spune, nicĭ cum să spune într-însa.

Programa claseĭ a şeptea remediază întru cîtva acest răŭ, prin aceia că prevede cîte-va lecţiĭ de istoria literaturiĭ greceştĭ. Cu această ocazie, elevul poate să-şĭ facă un mic sumar asupra celor traduse şi să-şĭ clasifice unele dintre cunoştinţele cele disparate ce a primit în clasele precedente, văzînd măcar acuma despre ce a tradus el în clasele inferioare. Aceste puţine noţiunĭ de literatură sînt poate partea cea maĭ însemnată din obiectul despre care vorbim, pentru eleviĭ din cursul secundar. Şi tocmaĭ această parte este maĭ neglijată, lipsind cu desăvîrşire nişte manuale potrivite cu numărul cel maĭ mic de oare, pus de programă. Maĭ ales în romîneşte n-avem nicĭ pe larg, nicĭ pe scurt, astfeliŭ de cărţĭ. Cartea d-luĭ Nisipeanu este dar bine venită.

Asupra cunoştinţelor autoruluĭ, nu este de zis nimic. Lucrarea d-luĭ Nisipeanu îţĭ face impresia uneĭ lucrărĭ conştiincioase şi făcute cu multă bunăvoinţă, pe cînd să ştie că foloase materiale nu sînt tocmaĭ multe de aşteptat de la astfeliŭ de lucrărĭ.

Autorul împarte, pentru uşurinţa studiuluĭ, îndelungata viaţă a literaturiĭ greceştĭ, în şepte perioade: a imnelor, a poezieĭ epice, a poezieĭ lirice, a înfloritreĭ aticizmuluĭ, perioada alexandrină, perioada greco-romană şi în fine cea bizantină. Perioadă greco-romană şi cea bizantină nu prezintă pentru noĭ vre-un interes, din punctul de vedere al clasicităţiĭ. Autorul spune dar cu drept cuvînt, că nu să va ocupa de ele. Asupra celeĭ alexandrine să va ocupa pe scurt. Nu ştim cît de pe scurt, fiind că sfîrşitul cărţiĭ n-a eşit încă de sub tipar. Asupra celor dintăiŭ patru perioade, autorul insistă cu multă competinţă, după părerea noastră, şi să sileşte a ne da o analiză cît să poate de preciză.

Ceva ar fi de zis asupra formeĭ sub care d-sa prezintă lucrurile, şi în această privinţă autorul a căutat, pe cît e posibil, să înlăture defectele pe care le prezintă alte manuale cu scop analog. Să ştie că cele maĭ multe cărţĭ

de literatură înţeleg a da elevilor cunoştinţele literare astfeliŭ: biografia autoruluĭ, titlurile operelor sale şi de ordinar o bună doză de laude asupra stiluluĭ, că e conciz, că e înflorit, orĭ că autorul ne rîpeşte şi ne transportă cu dînsul peste ţărĭ şi mărĭ şi samînă cu uraganul care tună şi fulgeră etc. etc. Să înţelege că şi pentru adunarea acestor cunoştinţe să cere osteneală, dară folosul nu să prea vede. Metodul ales de d-l Nisipeanu constă, în a face o privire asupra vieţiĭ autoruluĭ, pentru a ne face cunoscut pe cît e posibil omul şi societatea care aŭ dat naştere operelor, ce voim a analiza şi a explica; apoĭ de a trece şi a să ocupa maĭ mult cu conţinutul opereĭ şi cu ideia nouă ce o dă autorul la lumină; această metodă ni să pare cu mult maĭ nemerită şi maĭ fructuoasă.

Fiind însă că este vorba de formă, credem de cuviinţă a insista ceva maĭ mult. Să ştie că partea cea maĭ importantă, la operele didactice, este forma. Atîrnă foarte mult de la dînsa, ca cunoştinţele ce voim a împărtăşi elevilor să prinză în mintea lor. Să poate adesa ca rezultatul ostenelelor noastre să rămîe nul, numaĭ din cauza greşeleĭ de formă.

Trebue înainte de toate a potrivi dezvoltarea materieĭ cu numărul de oare lăsate de programă. Este o idee cam greşită, după noĭ, că trebue să-ĭ daĭ elevuluĭ de citit mult, ca să-ĭ rămînă în minte puţin. Aceasta însemnează a face cărţĭ de citit saŭ de consultat, nu de învăţat. Elevuluĭ, care are atîte obiecte pe capul luĭ, îĭ trebue ceva scurt şi preciz, dacă voim să ne dee atenţie; dacă nu, atuncĭ el îşĭ întoarce repede capul în altă parte, preferind maĭ bine să-şĭ păstreze mintea luĭ limpede, decît să-şĭ culeagă ceasurĭ întregĭ o lecţie, din care poate nicĭ nu va fi examinat a doua zi.

De aceia ne-am mirat, cînd am văzut extinderea ce a dat lucrăriĭ sale d-l Nisipeanu, cu atît maĭ mult că sînt părţĭ cari puteaŭ fi lăsate uşor, fără să sufere întregul ceva. Aşa înţălegem pînă la un punct să să fi extins autorul, cum a făcut, asupra poeziilor omerice, care aŭ avut o mare înrîurire asupra lumiĭ greceştĭ; înţălegem să fi insistat asupra epoceĭ numită perioada atică, în care sînt înscrise nume ca ale luĭ Tuchidide, Eshile, Sofocle, Aristofane, Demostene, peste cari dăm pretutindenea şi le găsim

amintite. Dar nu înțelegem de ce atîta insistență asupra perioadeĭ lirice înainte de Pindar și chiar de pe timpul luĭ Pindar. Nu înțelegem de ce să să enumere numaĭ decît, cîte pitice, cîte olimpice și cîte istmice saŭ nemeice ne-aŭ rămas de la el. Asupra construiriĭ teatruluĭ grecesc, cunoștințele ce să daŭ puteaŭ fi cu mult reduse. Cînd am văzut analiza amănunțită a primeĭ piese a luĭ Eshile, ne-am închipuit că aceasta este numaĭ spre a da o idee asupra economieĭ uneia din dramele marilor tragicĭ grecĭ; dar maĭ pe urmă am văzut că autorul face tuturor pieselor aceiașĭ cinste. Aceasta face să ajungem la pagina 192, și să nu fim gata nicĭ cu Sofocle. Dar dacă s-ar fi întîmplat să ni să păstreze toate cele optzecĭ de piese ale luĭ Eshile, cele o sută ale luĭ Sofocle, să pune întrebarea, unde ar maĭ fi loc pentru Euripide, Aristofane, Menandru, Herodot, Tuchidide, Xenofonte, ceĭ zece oratorĭ marĭ, Platon, etc, etc? Dar dacă maĭ adăugim că autorul, care a consacrat două paginĭ luĭ Simonide din Cheos, va trebui să ocupe cam tot atîta, spre a ne vorbi despre Demade, despre Focion, Dinarc, saŭ alțiĭ, cu carĭ n-avem mare trebuință să familiarizăm pe eleviĭ din liceŭ, atuncĭ greșala e evidentă.

Nu știm cum va fi dezvoltat autorul partea din urmă a epoceĭ atice și epoca alexandrină, căcĭ avem sub ochĭ numaĭ partea întăĭ, compusă din 192 de pagine. Pe lîngă acestea autorul ne maĭ promite vre-o 180. O carte de patru sute de pagine e cam greŭ de adoptat la un curs, pentru care avem abia 30 de oare maximum, și numaĭ prin valoare de carte didactică nu poate excela.

Să vede chiar de la început că autorul avea să ajungă la acest rezultat, din definițiunea ce o dă obiectuluĭ cu care voește a să ocupa. D-sa zice că „literatura elenă este partea istorieĭ poporuluĭ elen, care să ocupă cu producțiunile spirituluĭ acestuĭ popor, care aŭ caractere estetice. Cuvîntul „estetice", părînd a strîmta definițiunea, autorul caută să o facă maĭ lată, afirmînd că tot ce a produs poporul genial al Grecilor, în timp de zece secule, a fost estetic.

Dacă autorul voia să-șĭ potrivească obiectul cu definițiunea, putea maĭ degrabă să zică, că în vremea Grecilor, nexistînd acele mijloace de răspîndire a operelor, pe care le avem noĭ azĭ, tot ce a fost geniŭ necunoscut, a

rămas geniŭ necunoscut și, cu ajutorul binefăcător al timpuluĭ, s-a făcut o selecţiune care ne-a lăsat nouă numaĭ operele cele maĭ bune. Aceasta nu ne îndreptăţește să credem că Greciĭ nu vor fi avut și eĭ spanacul lor, și că vor fi fost așa de modeștĭ, încît numaĭ ceĭ ce să vor fi recunoscut adevarate geniĭ, să fi pus mîna pe condeiŭ.

Entuziasmul pare ca e maĭ bine să ni-l maĭ stăpînim, cînd e vorba de timpurĭ așa de îndepartate, și maĭ ales în faţa oamenilor, pentru carĭ scrie d-l Nisipeanu noţiunĭ de literatură elenă.

Această simpatie deosebită pentru tot ce e Grec, și-o maĭ dă la iveală autorul și cu alte ocaziĭ. Așa de pildă, la pagina 102, cînd vorbește despre Eshile, zice că „originea sa aristocratică dete sufletuluĭ săŭ un feliŭ de mîndrie *și o seriozitate care fac pe cetitor să aibă un feliŭ de veneraţiune pentru un trecut măreţ*". Ni să pare că și mîndria și seriozitatea putea să le aibă Eshile, și cînd nu s-ar fi nàscut din aristocraţĭ.

Tot simpatie deosebită și necompatibilă cu scopul ce-șĭ propune, ni să pare și predilecţia pentru unele cuvinte ca: *dujman, togmaĭ, a obijnui, carii,* ca pronume feminin plural.

Cu toate aceste neajunsurĭ, cartea ni să pare a umplea o lacună simţită, și prin urmare e recomendabilă. De altfeliŭ experienţa poate singură pune în relief maĭ bine calităţile și defectele, de care cu siguranţă autorul va ţinea samă la o altă ediţie

N. Andriescu, Galaţĭ, 14 Septembre 1894.

Cultura vermeluĭ de matasă *de* ***Zulnia C. Isăcescu***, *directoara școalei No. 1 de fete din Piatra N.*

Iată o scriere prea meritorie. Ia tinde a deștepta în public înteresul pentru cultura vermeluĭ prețios, care în alte țărĭ aduce însămnate bogățiĭ locuitorilor, iar în țara noastră, deși ar putea reuși cultura luĭ în chipul cel maĭ strălucit, nimenea nu-ĭ maĭ dă atențiune. Lucrarea este făcută cu competință, după cercetările cele maĭ noue; posedă cîte-va figurĭ și un tabloŭ final, pentru cîtimea mîncăriĭ și impărțirea eĭ pe zile, la o cultură de 25 de grame de sămînță. Nu putem maĭ bine recomanda cartea, decît reproducînd frumoasa incheiere, scrisă cu o inimă de gospodină și de Romîncă:

„A să ocupa cine-va în special de cultura vermeluĭ de matasă, este cel maĭ frumos și maĭ productiv lucru; însă aceasta cere un oare-care capital, cunoștințĭ speciale etc. și de aceia o asemenea cultură n-o poate face orĭcine. O mică cultură însă, poate să să facă de orĭcine, cu deosebire în gospodăriile de la țară. Țaranca, în mica eĭ locuință, poate să aibă cîte-va lăițĭ cu vermĭ de matasă, după cum are cîte-va găinĭ saŭ alte paserĭ în poiată, și aceștĭ vermĭ, orĭcît de primitiv ar fi cultivațĭ, bine însă îngrijițĭ, ar aduce în fie-care an un oarecare venit, fără să coste ceva, fie ca banĭ, fie ca timp; căcĭ procurarea frunzeĭ și schimbarea și hrana vermilor să poate face și de copiĭ.

Matasa recoltată, s-ar putea foarte bine țese de țarancele noastre, după cum să țesă bumbacul, pe care-l cumpără din tîrg, și pînza, fie în starea primitivă, fie curățită—cînd ia devine albă, moale și fină—s-ar vinde cu bun preț, cum să vînd pînzeturile de asemenea natură, care să aduc la noĭ în țară de Turcĭ, Sîrbĭ și Bulgarĭ. Acea pînză ar produce mult țarancelor noastre, atuncĭ cînd ia ar fi obiectul industrieĭ casnice.

Pentru aceasta însă să cere ca cultura vermeluĭ de matasă și fie cunoscută și răspîndită în popor; rezultat, la care nu să

poate ajunge, de cît numai atuncĭ, cînd şcoala şi cu deosebire şcoala rurală, va deveni apostolul industrieĭ naţionale. Sericicultura, pentru buna stare materială a poporuluĭ, să impune cu putere în şcoalele rurale, alăturea, şi maĭ mult chiar, cu deosebire în şcoalele de fete şi în cele mixte, de cît lucrul de mînă.

E timpul să ne gîndim la drumul greşit, pe care mergem, în ceia ce priveşte gospodăria şi economia casnică, maĭ cu samă la ţară. Fie-care observăm, cînd ocazia ni să prezintă, că pînzăturile, frumoasele pînzeturĭ de in şi de cînepă, ce am apucat pe la părinţiĭ noştri, azĭ să întîlnesc foarte rar, şi în unele locurĭ, pe unde din întîmplare să maĭ zăreşte pînză de casă, ia e numaĭ de bumbac. Maĭ înainte nu era femeie la ţară, care să nu ştie cultiva şi lucra inul şi cînepa; azĭ însă găsim multe femeĭ cari nu aŭ nicĭ o ideie de aceasta; ba unele din ele nicĭ nu ştiŭ să-ţĭ spună cum să cheamă diferitele părţĭ ale *uneĭ stative* (războiŭ).

Inainte, înbrăcămintea poporuluĭ nu să compunea decît din produsul munceĭ gospodineĭ, produs cultivat, tors şi ţesut de mîna eĭ. Azĭ fusul s-a sălbătăcit, furca şi stativele aŭ dispărut din casa femeiĭ de ţară, care roşeşte de catrinţă şi îmbracă maĭ cu gust cămeşa de hasa saŭ chiar de americă, decît frumoasa cămeşă naţioală, admirată de streinĭ, dar părăsită şi despreţuită de noĭ.

Moda, tirana modă şi tendinţa spre lux, a străbătut şi în poporul de jos, a lenevit şi pe femeia de la ţară, graţie curentuluĭ deşertăciunilor tîrguluĭ, care a ajuns pînă în colibă şi bordeiŭ.

A cuĭ e vina? De ce femeia pe la ţară nu-şĭ maĭ iubeşte, şi-şĭ lasă în părăsire meşteşugul, cîştigul şi podoaba caseĭ şi a îmbrăcăminteĭ eĭ? Pentru ce în trecut femeia de la ţară lucra, şi azĭ nu maĭ lucrează?

Respunsul e uşor şi sigur:

In trecut, fie-care gospodină (cucoană), care sta la ţară să ocupa cu cultura inuluĭ şi a cînepeĭ, cu vermiĭ de matasă, cu ţesutul şi cu tot ce compune obiectul gospodărieĭ active. Era un feliŭ de emulaţie între cucoane, de a face, care maĭ de care pînzăturĭ şi scorţurĭ maĭ frumoase. Femeia de la ţară lucra la stăpîna sa, să instruia prin aceasta, cîştiga şi îndrăgea munca, fiind că era frumoasă, fiind că-ĭ producea şi fiind că bunul exemplu o cultiva şi o întărea în acest sens. Exemplul bun pleca de la curte, profitînd femeilor şi aducîndu-le cîştig. Tot de la curte vine azĭ exemplul răŭ; căcĭ la curte totul să aduce şi să cumpără din tîrg, şi numaĭ unde şi unde, în bucătărie, să maĭ găseşte cîte o petecă de casă. Ţeseturile de casă zgîrie azĭ obrazele prea fine, sperie nerviĭ moleşiţĭ de trîndăvie şi petrecerĭ tîmpitoare pentru minte şi otrăvitoare pentru suflet. Veşnic femeia din societate, pretinsă nobilă, va fi exemplul răŭ a femeiĭ din popor, care nefiind în stare a-şĭ crea viciĭ, le împrumută pe

ale tîrgoveţilor, al căror contact, în mare parte, le e foarte primejdios.

Iată de ce zic, că e timpul a să forma un noŭ curent, plecînd însă de la şcoală; căcĭ numaĭ în ia maĭ rămîne speranţa îndreptăriĭ răuluĭ. Iată pentru ce dascalul, şi cu deosebire dascalul primar, atît urban cît şi rural, trebue să rîdice steagul cultureĭ sentimentuluĭ demnităţiĭ, al munceĭ şi al naţionalizmuluĭ; cultivînd şi răspîndind în popor dragostea munceĭ casnice şi a industrieĭ naţionale; iar tot individul, cu buna voinţă pentru popor, tot acel cu o dragoste de ţară, să deie concursul săŭ, pe cît îĭ stă prin putinţă, spre a să rîdica industria naţională la locul unde merită să fie pusă, în o ţară inteligentă şi cultă."

Pe cînd D-na Zulnia Isăcescu să ocupă cu teoria în o localitate, unde practica acesteĭ culturĭ este maĭ anevoioasă, d-na Vitlimescu şi d-na Mironeanu, cunoscute eminente cultivatoare de vermĭ de matasă, aŭ luat iniţiativă de-a înfiinţa în Iaşĭ, la Galata, un institut pentru învăţarea acestuĭ meşteşug la copiiĭ de ţaranĭ. Ministeriul agricultureĭ le-a venit în ajutor cu o mică subvenţie, pentru a începe.

Să sperăm că cultura aceasta, care ar putea regenera starea economică a ţăriĭ, va începe a-şi îndruma calea. Noĭ o dorim, cu atîta maĭ mult cu cît am recomandat-o încă de mult atenţieĭ publiculuĭ, în *Studiile economice* publicate acuma 16 anĭ; maĭ mult încă; am întreprins chiar o cultură de vermĭ, la Socola, lîngă Iaşĭ, care cultură, de şi aŭ reuşit pe deplin, nu a gasit imitatorĭ, după cum sperasem, iar eŭ, ocupat în alte direcţiunĭ, nu-ĭ am maĭ putut da urmare.

A. D. Xenopol

DOCUMENTE

Extrate din Botero, Relazioni universali, Venezia 1599, p. 94

Transilvania

Provincia, numită de ceĭ vechĭ Dacia, cuprinde astăzĭ Transilvania, Valahia și Moldova. — Transilvania să desparte de Ungaria printr-o culme de munțĭ care, plecînd din Carpațĭ, să întind pînă la Severin, și o încing ca un amfiteatru. Intinderea eĭ, în lungime și lărgime, este cît ar merge cineva patru zile.

Ia este plină de aur, argint, sare gemă; posedă caĭ foarte bunĭ, vite și grîne. Vinurile eĭ nu sînt de aceiașĭ calitate ca cele ungureștĭ. Rîurile conțin adese fire de aur; ba în ele să găsesc cîte o-dată și bucățĭ de mărimea unuĭ deget. Cu toate aceste nu să pune indestulă hărnicie în culegerea luĭ. In pădurĭ să găsesc zimbri (bourĭ), boĭ și caĭ salbaticĭ. Apele sînt nesănătoase, pentru că conțin prea multă aluviune, precum și argint viŭ, ceea-ce cauzază colicĭ și altele; de asemene vinurile daŭ loc la boala pietreĭ.

Din cauza mulțimeĭ minelor și a mercuriuluĭ, țara nu prea este sănătoasă

Popoarele maĭ cu samă trăesc răŭ, și pestilența face adese pustierĭ. Pe malurile riuluĭ Mureș locuesc Secuiĭ, popor mîndru și crud care nu cunosc deosebirea de sînge. Secuiĭ par a fi demniĭ descendențĭ aĭ Hunilor. Transilvăneniĭ vorbesc aproape ungurește, însă fiind-că atît în Ungaria cît și în Transilvania, în orașe trăesc mulțĭ Germanĭ, maĭ cu samă Sașĭ, urmează a să vorbi diferite lîmbĭ. To-

tuşĭ rezultă, că sînt treĭ felurĭ de locuitorĭ: Secuĭ, Romînĭ şi Saşĭ, aduşĭ după cum pretind uniĭ, de Carol cel Mare. Principele Transilvanieĭ poate dispune de zece miĭ de infanteriştĭ şi 40 de miĭ de călăreţĭ; veniturile să pot rîdica la 300 miĭ de scuzĭ. Oraşele cele maĭ renumite sînt: Alba-Iulia, Cluj, Bistriţa, Săbiul; peste Olt, Fagaraşul şi Ştefanopole. Săbiul şi Bistriţa sînt cele maĭ frumoase, Clujul cel maĭ populat.

Rascia

Intre Tisa şi Dunărea locuesc Rascianiĭ, popor rustic şi muncitor, bogat în grîne şi animale, dar de puţină încredere; locuesc maĭ mult în sate. Locurile cele maĭ renumite sînt: Smederovia nu departe de Belgrad, Zarnovia, Crusneccea, Coccino, Novobard, Severino, Calambes, Colombosta, Bodon. Să întind spre Drava, începînd de la Semendria pînă la confinile Posegeĭ. Le maĭ aparţine şi o insulă mare, făcută de Dunăre, numîtă Cossin. Eĭ avură un domnitor propriŭ care fu în totul jăfuit de domeniile sale de Amurat, sultanul Turcilor.

Valachia Transalpină şi Moldova

Eşind noĭ din Transilvania, pe la confiniile ţinutuluĭ Severinuluĭ, (unde să văd remăşiţile poduluĭ luĭ Traian) trecem în Valahia, numită de Turcĭ Carabogdana, pentru că produce grîŭ negru. Ia să întinde pînă la Nistru şi marea Neagră. Să împarte în două, anume: mică şi mare. Cea mică să numeşte Transalpina, cea maĭ mare Moldavia din care face parte Basarabia, deasupra măreĭ, unde este Moncastrul. Cea dintăĭ să mărgineşte de Dunărea, cea de-a doua de marea Neagră şi ocupă tot ţermul dela gura Dunăreĭ pînă la acel a Nistruluĭ; cea dintăĭ este muntoasă, cea de a doua maĭ mult şesă şi fertilă, dar răŭ îngrijită. Aicĭ fie-care cultivă cît voeşte, atît de mult pămînt este, în raport cu populaţiunea. In aceste locurĭ lipsa de arborĭ este simţită; de aicĭ obiceiul de a să face foc cu stuh şi baligă de boŭ. Stuhul este foarte mult şi să transportă şi în împrejnrimĭ. Sînt rîurĭ cu fire de aur, iar minele de aur şi argint nu lipsesc; dar de frica Turcilor eĭ nu le ating.

Moldova își trage numele de la un rîŭ care să varsă în Siretiŭ. In această parte locuesc Sașĭ și Ungurĭ; dar maĭ mulțĭ din ceĭ dintăĭ. Princípele scoate o sută de miĭ de scuzĭ, din dijma de pe ceară și din miere, ceia ce să poate urca și la două milioane (?) pe an. Transalpina nu are alt oraș decît Tîrgoviștea, unde locuește voevodul, și Brăila și Trescort (poate Chilia); restul sînt sate și vile. Domni o-dată în Transalpina Vlad Dracul, om escelent în arme care sa disputâ cu Amurat, regele Turcilor. In aceste războaie să perdu atîta lume, încît să deșărtâ țara. Lîngă Trescort este un izvor de bitum negru care, conținînd ceară, poate permite a să fabrica lumînarĭ foarte bune. Moldova are diferite orașe: Varna (?), Moncastru, Ocazoina (?) și în mijlocul eĭ, Barladia, Cotnariĭ, Cocima (?) și Zuccavia, unde reșede voevodul săŭ. In Valahia este o mineră de sare ca marmura, de o coloare cenușie; pisată mărunt devine destul de albă. Popoarele sînt nestatornice; casele lor sînt de lemn și de paie cu lut și acoperite cu stuf. Mărfurile sînt negociate (maĭ cu samă în Moldova) de Armenĭ, Jidanĭ, Saxonĭ, Ungurĭ, Ragujĭ și anume în Rusia și Polonia, peĭ de vacĭ, ceară, miere, lemnărie, maĭ cu samă teiŭ, cărnurĭ uscate de boŭ (pastramă), legume, unt pentru Constantinopole. Pe aicĭ de asemenea maĭ trec mărfurĭ din Caudia pentru Podolia și Alemania, de unde principele trage profiturĭ marĭ. Exercițiul cel maĭ principal al naturalilor este trasul cu arcul.

Par a-fi de origine romană, după vorbă, maĭ coruptă însă decît a noastră a Italienilor: numesc *il cavallo* cal, *l'acqua* apă; *il pane*, pîne. In cultul d-zeesc sa servesc de limba serviană care să asamănă cu cea toscană între Slavonĭ. Turciĭ daŭ Transalpinilor voevodul, guvernatorul, care de ordinar nu durează mult, fiindcă din cauza intrigilor turceștĭ, maĭ în totdeauna este izgonit, după stăruința aceluia care dă maĭ mulțĭ banĭ, saŭ ucis de popoare, din cauza marelor dărĭ. Plătește Turcilor șapte zecĭ de miĭ de galbenĭ pe an; dar pentru a capata puterea, uniĭ aŭ plătit treĭ sute miĭ, afară de ceia ce maĭ plătesc pașalelor și altor miniștri turceștĭ care le suge sîngele. Voevodul Moldoveĭ nu e tocmaĭ supus Turcilor; dar le plătește tribut și le dă ajutor în timp de războiŭ, cu caĭ, de care abundă toată Valahia, puternicĭ și infatigabilĭ. Moldova poate da treĭ

miĭ de arcașĭ și 25 de miĭ de caĭ. Valahia o mie de infanterie și 10 miĭ de caiĭ.

Macedonia

Intre muntele Argentat, Ceccaro și Strat să află Macedonia care să întinde din marea Ionică, unde posede politia Durazzo, pînă la marea Egee, unde are politia Salonicul. Altă dată conținea una sută cincĭ zecĭ de popoare; acum este supusă juguluĭ turcesc și redusă la așa mizerie, în cît abia maĭ are încă cîte-va vestigiĭ din strălucirea antică. In zadar să laudă de valoarea luĭ Filip și de mărirea luĭ Alexandru, regiĭ săĭ. Este în adevăr tare prin localitate, pentru că e încinsă de jur imprejur, de mîna natureĭ, cu un zid de munțĭ, între care conține multe lacurĭ, fluviĭ, șesurĭ frumoase; totul însă este pustiŭ. Poporul este atît de muncit și răŭ tratat de Turcĭ care ieŭ tot ce are, încît părăsește posesiunile și arta cîmpuluĭ, pentru a să deda de ordinar meserieĭ de hangiĭ, prin care caut a să despăgubi de la Turcĭ. Casele Macedonienilor sînt de lemn și lut, cum este obiceiul în maĭ toată țara turcească. Strabone scrie că, de la Durazzo pînă la fluviul Hebru, era o cale lungă de 535 mile, cu miĭ de coloane, lucru demn de notat și de propus principilor noștri pentru a fi imitat.

(Urmează Sclavonia, Dalmația, Albania etc. etc).

MEMUAR

de

Stegari și Cocardiștĭ

I

Cine-s Domniĭ cu cocardă
Și cu steagul tricolor
Ardă-ĭ focul să mi-ĭ ardă
Toțĭ nu fac un puișor ;
Unu-ĭ Grec venit în țară
Cu nădragiĭ unsuroșĭ
Și la noĭ unirea zbeară
Parcă strigă la cocoșĭ ;
Altu-ĭ Sîrb fără de grădină
Mîncătorul de piperiŭ
Ce-aŭ scos luna din fîntînă
Cînd aŭ fost picat din ceriŭ,
Și mulțĭ coconașĭ de ghindă
Cite cu doisprece tațĭ
Toțĭ de ceĭ fătațĭ în tindă
Și-n pridvoare lepădațĭ.
Și mata chir cofetare
Ce miroșĭ a vișĭnap
Cu bomboane-n buzunare
Fă-te-n Păcurar cu cap;
Ș-apoĭ tu, chir bărbiere
Cu șăpcuța cu canaf,
Nu știĭ că la bariere
Jandarmu-țĭ va da perdaf
Stă maĭ bine la tarabă
Așteptînd pe muștereĭ
Că vezĭ nime nu te întreabă:
Vreĭ unire saŭ nu vreĭ?
Nu întrațĭ cu proletariĭ
C-a să fițĭ de mascara
Ci lăsați-ĭ ca măgariĭ
In tîrg singurĭ a zbera.

II

Iar mata Monsio Bacale
Făr de șapcă ș-în papucĭ
Mestecînd pe drum migdale
Tot la Păcurarĭ te ducĭ;
Aferim Archierime
Nu-ĭ rușine pentru dar
Să chemațĭ și pe popime
Cu cocarde în Păcurar?

Legea vouă poronceşte
Pentru noĭ să vă rugaţĭ,
Insă scris nu să găsăşte
Şi cocarde să purtaţĭ.
Lumea aŭ crezut de-o dată
Cu icoane c-aţĭ eşit
Ca Hristos să ne trimeaţă
Ploae-în cîmpul vestejit;
Insă popiĭ şi vlădiciĭ
La rohatc-aŭ alergat
Şi uniţĭ cu veneticiĭ
Vivat, ura, aŭ strigat.
Iată cler de modă nouă
Care trebuĭ să-l cinstim
Că nu-ĭ ninge nicĭ nu-ĭ plouă
Haĭ! Hana sini sictim!
Şi tu chiar Mitropolite
Draga Doamne Archipăstor
Stăĭ în casă preosfinţite
Cu P.... ea în amoriŭ
Şi vreĭ încă biata ţară
Cu Munteanul s'o uneştĭ
Precum tu în orĭ-ce sară
Cu P.... ea te lipeştĭ.
Tu eştĭ în Mitropolie
Cel întiĭ Mitropolit
Iubitor de avuţie
Şi cu duh la despărţit
Că la noĭ cine doreşte
Soţul săŭ de-a lepăda
El dreptate şi-o găsăşte
Numaĭ galbenĭ de-ţĭ va da.
Pentru banĭ doreştĭ unire
Şi de ia ne tot vorbeştĭ,
Căcĭ la banĭ a ta mărire
Salt şi nume datoreştĭ,
Pentru banĭ la răstignire
Au dat Iuda pe Isus
Pentru banĭ şi tu unire
Şi vînzare facĭ pe ascuns;
Insă Iuda cu a luĭ mînă
Singur el s-aŭ spînzurat
Ş-apoĭ tu, javră bătrînă,
Nu eştĭ bun de zugrumat?

Amin.

MAVROENE

Ţinete măĭ Moldovene
Şi ia sama binişor,
Că Petrache Mavroene
Vrea să-ţĭ fie domnitor.
Dacă-n ţară din păcate
La visternic s-aŭ urcat,
Astăzĭ cată de să poate
Ca să fie şef de stat,
Cînd Moldova întreagă zice
Cum au fost de iconom
In sărmana Vistirie,
Ca o capră pe un pomŭ.
Unuĭ Grec destul o dată
Ca să-agiungă maĭ mărel,
C'apoĭ nicĭ cu ţara toată
Nu te poţĭ plăti de el.
Rîia, lepra cea maĭ mare
Tot să poate vindeca,
Dar de Grec, nu e scăpare
Păn ce capu-ţĭ va mînca.
Cine-n ţară intrigĭ, lene
Şi minciunile-aŭ adus?
Uniĭ de-al de Mavroene
Care poartă nasu-n sus.
Tatul săŭ încă trăeşte
Docoment de grecoteĭ,
Şi Petrache cheltueşte
Ca s'agiungă Bogdan-Beĭ.
Cheltueşte Petrăchiţă!
Să-ţĭ agiute Dumnezăŭ!
C'a să agiungĭ iar la alviţă
In Fanar, la neamul tăŭ.
Dar maĭ roagă pe Cherama
Să-ţĭ maĭ facă partizanĭ
Pentru ceĭ ce nu să chiamă
In partidă pentru banĭ,

Dumnezeŭ din cer păzască
Pe tot neamul Moldovan
De domnia cea grecească
Şi de Grecul pămîntean.
Ştie numaĭ unul sfîntul
Cu cît chin şi cît amar
Măntueau [1]) noĭ pămîntul
De stăpîn de la Fanar.
Moldovene ştii tu cine
Vrea iar Grec domn Moldovan?
Cel ce strică al ţăriĭ bine:
Mihail Gogălnicean.

El pe Grec îl sprijineşte
Că ar fi singurul om
Care încă vredniceşte
Dintre noĭ să fie domnŭ.
Socotind domnia-n ţară
Căcĭ divanul de apelat
Unde cauţia zboară
Cînd o puĭ prin advocat,
Cît va sta Moldova încă
Şi-n trînsa Moldovenĭ
Vor fi domnĭ pui de Romînĭ
Iar nu Grecĭ şi Pelivenĭ!

(Com. de I. Tanoviceanu).

---

1) Cred că e eroare de copie în loc de: mintuit-am.

NOTIȚE

O chestiune de sintaxă

(*răspuns d-lui H. Tiktin*).

In n-rele 5 și 6 din anul al V-lea al „Arhiveĭ“, găsesc, sub titlul „O chestiune de Sintaxă“, un răspuns a distinsuluĭ filolog Dr. H. Tiktin, uneĭ scrisorĭ adresate d-sale, prin care i să cere următoarea lămurire: „In fraza *Copilul este bine*, *bine* ce parte de cuvînt este?“

Inainte de a răspunde la întrebare, d-l Tiktin—pentru lămurirea chestiuniĭ, face o mică întroducere, relativ la împărțirea verbelor în *predicative* și *copulative*, făcută în gramaticile maĭ noue, neexceptînd nicĭ pe a d-sale, și arată această diviziune ca greșită și că ne avînd nicĭ o rațiune de-a exista, de vreme ce *orĭ-ce verb este verb predicativ, întru cît reprezintă partea cea maĭ esențială a predicatuluĭ, oare-cum nucleul împrejurul căruia să grupează celelalte părțĭ secundare ale predicatuluĭ.*

Mi să pare că trebue să menținem numirea de *copulă* și prin urmare și aceia de *verbe copulative* pentru, motivele pe care le voiŭ arăta maĭ jos.

Să cercetăm maĭ întăĭ ce funcțiune gramaticală îndeplinește predicatul?—Nu voiŭ căuta să fac teoriĭ și să daŭ definițiĭ, ci mă mărginesc aicĭ a cita definiția predicatuluĭ, dată de D-l Tiktin; iat-o: „Predicatul este de două feliurĭ; *predicatul acțiuneĭ*, numește acțiunea (lucrarea) subiectuluĭ și răspunde la întrebarea *ce face* saŭ *ce sufere subiectul?* și *predicatul însușiriĭ*, atribue subiectuluĭ o însușire și răspunde la întrebarea *cum* saŭ *ce este subiectul?* (Sintaxa, pag 20). Maĭ clar nicĭ nu sa poate. Să luăm un

exemplu pentru cazul acesta din urmă; fie propoziţia *copilul este neascultător*. Care din cuvintele *este* şi *neascultător* îndeplineşte funcţiunea de predicat? Evident că neascultător; nicĭ nu-ĭ nevoe să maĭ demonstrăm aceasta; fie-care din cititoriĭ atenţĭ va fi conchis aceasta, chiar înaintea mea. Apoĭ chiar funcţiunea luĭ de adjectiv corespunde cu cerinţele unuĭ predicat al însuşiriĭ. Cum rămîne cu *este?* Ce rol are el în propoziţia de maĭ sus? Maĭ putem oare afirma că arată însuşirea, orĭ acţiunea subiectuluĭ, orĭ cel puţin că împreună cu adjectivul serveşte a atribui subiectuluĭ o însuşire? Oare *neascultător* singur nu poate îndeplini această funcţiune? Putem să zicem foarte bine: *ce copil neascultător* (este cutare)! — Omiterea verbuluĭ *este* din exemplul de faţă nu-ĭ perfect de analoagă cu omiterea conjuncţieĭ *şi* dintre vocative, ca în versurile de maĭ jos?

„Vizirul zice iară: Solacĭ, spaţiĭ, Neferĭ,
Voĭ toţĭ vultanĭ de pradă, voĭ aprigĭ ienicerĭ“ (Alexandri, Hodja-Murad-paşa.)

De-aicĭ putem vedea că verbul *este* rămîne pur şi simplu o *copulă* care serveşte a uni subiectul cu adevăratul predicat *neascultător*; din exemple să vede clar, că adjectivul formează simburele predicatuluĭ, iar nu verbul copulativ, după cum zice Dl. Tiktin. — Sînt cazurĭ cînd predicatul este un adverb, o loc. adverbială, nu infinitiv, orĭ un adj. verbal (supin) ca în propoziţiile: copilul este *sus*; Cezar este în *Galia*; armata este *pe picior de războiŭ*; aceste sînt *de mîncat*; scopul este *de a lucra ceva*. etc Deoarece adv. *sus*, loc. *în Golia*, *pe picior*, inf. *de a lucra*, sup. *de mîncat* nu arată vre-o însuşire a subiectuluĭ, ar urma, după definiţia de maĭ sus a predicatuluĭ, să nu poată îndeplini funcţiunea de predicat; dar dacă nu arată o însuşire, o calitate, arată o stare, infinitivul şi supinul chiar un scop, prin urmare presupune o acţiune, şi atîta e destul pentru a îndeplini funcţiunea de predicat; înţelesul logic al propoziţieĭ ne conduce să admitem aceasta. De altfeliŭ chiar gramatica d-luĭ Tiktin ne spune, că predicatul poate fi şi un adverb, infinitiv saŭ supin. — Ca să lămurim chestiunea, să luăm două exemple, o propoziţie cu predicatul acţiuniĭ d. ex.: *agricultorul* **ară** *voios pămîntul săŭ*, şi alta cu predicatul însuşiriĭ: *agricultorul este* **mulţămit** *de munca sa*. In exemplul întîĭ verbul singur *ară* îţĭ dă o

idee complectă de acţiunea subiectuluĭ, *voios* serveşte numaĭ a arăta o modalitate a acţiuneĭ, acţiunea principală rămîind aceiaş; decĭ e o complinire, pe cînd în fraza a doua, singur verbul *este* nu-ţĭ lămureşte nimic; o idee despre subiect o căpătăm de la adj. *mulţămit* cu care să leagă prin copula *este*. Iată de-oparte rolul verbelor predicative şi de altă parte acel al verbelor copulative.

Să vede că există o deosebire în rolurile lor, pe care gramaticiĭ aŭ făcut-o, impărţind verbele în *predicative* şi *ajutătoare*, orĭ după d-l Tiktin în *verbe ale acţiunii* şi *verbe copulative*, care împărţire e şi cea maĭ logică, şi pe care mă văd silit astă-zĭ să o susţin în contra .... părinteluĭ eĭ. — Sînt cazurĭ, cînd şi verbul *este* poate fi predicativ, aşa cînd arată existenţa, d. ex: *este o răsplată pe ceia lume*.

In sfîrşit maĭ am de relevat încă o chestiune. E vorba tocmaĭ de răspunsul direct, pe care-l solicitează d-l Constantinescu în scrisoarea d-sale, anume în propoziţia *copilul este bine*, *bine* ce parte de cuvînt este?

Fie-care din noĭ, dacă socotim pe *bine* aparte, îl cunoaştem ca un adverb de mod. Deacea îmĭ vine a crede că şi d-l Tiktin, condus numaĭ de forma cuvîntuluĭ, s-a grăbit să-l declare în exemplul de maĭ sus *că-ĭ adverb*. D-l Tiktin în explicaţia d-sale zice: *cauza pentru care în cutare caz determinativul este un adj. acordat* (copila este *voiosă*) *şi în cutare alt caz un adverb* (copila este *bine*) *nu e greŭ de aflat. Acolo unde ie vorba de o stare a subiectuluĭ —stare care să arată ca insoţind—să aplică adjectivul. Acolo unde să vorbeşte de-o modalitate a acţiunii însăşĭ, să aplică adverbul (saŭ locuţiunea adverbială).*

Apoĭ tocmaĭ definiţia d-sale ne vine în ajutor, şi vom arăta că *bine* îĭ *adjectiv*, iar nicĭ de cum adverb. Să lămurim înţălesul propoziţieĭ, cînd zicem *copila este bine*, eŭ cred, că-ĭ întrebuinţat *bine* pentru a arăta adică că *copila este sănătoasă* şi nicĭ de cum nu-ĭ vorba de-o *modalitate a acţiunii însăşi* (de ce acţiune poate fi vorba aicĭ?). Pentru ce atuncĭ n-ar fi un adverb şi *voioasă* din prop. *copila este voioasă*, deoarece perfect aceleaşĭ funcţiunĭ îndeplinesc? Poate cine-va tăgădui aceasta? — Dar vă veţĭ oprĭ nedumeriţĭ asupra formeĭ acestuĭ *noŭ adjectiv* (îndrăznesc să-l numesc noŭ, căcĭ nicĭ într-o gramatică, orĭ altă scrîere literară, nu-l

găsesc menţionat ca atare [1]) care are o formă identică cu a adverbuluĭ *bine*. Mă veţĭ întreba poate: de ce nu-ĭ supus flexiuniĭ ca cele-lalte adjective? Maĭ cunoaştem în romîneşte asemenea adj. şi asta tot mulţămită d-luĭ Tiktin; aşa găsim la d-sa exemplele: *Hainele sînt* **gata**; *vrîsta mea este* **asemenea** *cu a ta*; *casele sînt* **jos** (de şi la drept vorbind **jos** nu maĭ e adj. ci adverb; ca adj. e variabil; să zice *casa este* **joasă**, *casele sînt* **joase**); *sîntem* **chit**, şi la care, cred, că d-l Tiktin va socoti de-acum înainte şi pe *bine*.

In sfîrşit, cred că chestiunile aceste sînt lămurite; maĭ trebue să adaog ceva. Scopul meŭ a fost, nu ca să arăt, în articolul d-luĭ Tiktin, contraziceri cu gramatica d-sale, ci, după cum cred că s'a convins cetitorul, am susţinut contra celor scrise în articolul d-sale, relativ la *copulă* şi *ce parte de cuvînt este bine*, că nu are dreptate, şi nevoea m-a silit să mă servesc de gramatica d-luĭ Tiktin, deoarece acolo am găsit argumentele necesare, fiind după mine cea maĭ bună gramatică romînă scrisă pînă acum.

D. Munteanul

Chestiunea Romînilor in o teză de doctorat franceză

D-l *E. Haumant* în teza sa de doctor în litere de la universitatea din Paris, scrisă în limba latină, şi anume sub titlul: *Quid detrimenti ex invasione Ungarorum Slavi ceperint*, (Paris 1894, broşură de 103 pag.) este adus a să ocupa şi de chestiunea Romînilor. Traducem partea privitoare la ia:

„Nu este aice locul de a cerceta argumentele luĭ Roesler asupra origineĭ Romînilor; totuşĭ trebuie să arătăm că ele în totdeauna ni s-a părut a nu merita nicĭ cea maĭ mică crezare. Acuma, după cărţile de curînd apărute ale luĭ Iung (Römer în den Alpenländern), Lad. Pič (der nationale Kampf

1) Pentru întâiaşĭ dată mi-a fost relevat *bine* ca adj. de către d-l V. M. Burlă, prof. de limba şi lit. Greacă la Liceul Naţional din Iaşĭ.

gegen das ungarische Staatsrecht) şi Xenopol (Les Roumains au Moyen-âge), aceste argumente aŭ fost pe deplin răsturnate, maĭ ales dacă considerăm totalitatea lucrurilor; nouă ni să pare invederat că Romîniĭ să trag din coloniile trimise de Traian în Dacia, căcĭ nu rămîne îndoială că Romîniĭ apar ca locuind în Transilvania cu mult timp înainte de veacul al XIII-lea cînd Roesler îĭ arată că viind în acea ţară, lucru probat prin mărturiile maĭ multor scriitorĭ ungurĭ (chiar în afară de anonimul Notar) şi maĭ ales prin acea a călugăruluĭ Nestor, cronicarul rusesc. Nestor povesteşte anume că, pe cînd Unguriĭ năvălise în regiunea care acuma să numeşte Ungaria, Romîniĭ locuiaŭ în Transilvania, în mijlocul unor triburĭ slavone care să aşazase maĭ de mult în acea regiune. Aceştĭ Romînĭ amintiţĭ de Nestor, sînt înţăleşĭ de scriitorĭ maĭ noĭ aĭ istorieĭ ungureştĭ că Francĭ trimişĭ acolo de Carol al Mare, saŭ de urmaşiĭ săĭ. Dar nu să poate admite, că Nestor să fi confundat pe Francĭ, care sînt de viţă germană, cu Romaniĭ saŭ Romîniĭ.

Notarul anonim, pe cît şi vechiĭ cronicarĭ ungureştĭ, nu aŭ corupt istoria prin ştirĭ născocite, ci aŭ aratat adevărul, spunînd că Unguriĭ aŭ întîlnit domniĭ slave şi romîne, care domniĭ, de şi nu eraŭ unite între ele prin nicĭ o legătură, ci trăiaŭ despărţite, totuşĭ aŭ lăsat din limbile lor atît de multe urme în denumirea locurilor, încît şi astăzĭ posedăm o dovadă, că dacă eĭ nu aŭ strălucit prin aşăzămintele şi prin unirea lor, de sigur însă prin numărul lor şi cu care decĭ Unguriĭ aŭ trebuit să ducă o crîncenă luptă. După cum prea bine aŭ observat-o Xenopol, numele locurilor aşezate în munţiĭ Transilvanieĭ, maĭ toate poartă un caracter latin; în şes să află şi Germanĭ; dar în partea mijlocie să cunosc urmele Slavilor într-un chip neîndoelnic. Şi să nu să creadă că numărul cel mare al Slavilor, dovedit prin bogata terminologie geografică, ar fi dispărut prin o năvălire furtunoasă. Este de admis cu siguranţă că elementul slav a dispărut în massa Romînilor ce să coboraŭ necontenit din munţĭ."

Maĭ urmează încă vr-o treĭ paginĭ asupra aceleiaşĭ chestiunĭ.

Şi această nouă scriere dovedeşte decĭ progresul pe care-l face teoria istorică, sprijinită de Romînĭ, asupra con-

tinuităţeĭ lor în Dacia, printre scriitoriĭ franceji, cari pînă maĭ dăunăzĭ să plecaŭ maĭ toţĭ pe partea luĭ Roesler.

Nu puţin aŭ contribuit la această întoarcere spre adevăr, scrierea d-luĭ Xenopol, *Les Roumains au Moyen-âge.*

V. B.

INFORMAŢIUNI ŞTIINŢIFICE

I Analiza elementară pe calea electrotermică

Principiul acesteĭ metode propusă de I. Oser—Viena, consistă în acea că tubul cu oxid de cupru să înfierbîntă în interior prin curente electrice. Curentul să întroduce prin sirma de argint de 2—6 m. m. cari trece în interiorul tubuluĭ prin dopurĭ de cauciuc ermetice şi dezvolt acolo în sirmile de platina de 1 m. m. izolate prin tuburĭ de porţelan acea căldură care este suficientă la încălzirea coloneĭ de oxid de cupru şi arderea complectă a substanţeĭ.

Afară de aceasta să poate încălzi şi descompune substanţa aflătoare într-un basinaş de porţelan, la un punct anumit, prin conducerea curentuluĭ, prin o dublă spirală de sirmă de platina, care învăleşte tubul pe din afară. Regularea încălziriĭ aice e foarte exactă, neplăcerile analizeĭ elementare obicinuite ca: căldură, miros neplăcut prin incomplecta ardere a gazuluĭ aeriform saŭ a cărbunilor, necesitatea adeseĭ schimbărĭ a tubuluĭ de sticlă etc.—să înlătură.

S. K

II Să poate transmite tuberculoza prin ţigări?

Fiind că transmiterea materiilor infecţioase prin lucrătorĭ de la fabricile de ţigărĭ este posibilă, Kerez a interprins cercetărĭ cuvenite în această privinţă, din cari rezultă că pericolul uneĭ transmiterĭ a tuberculozeĭ prin ţigărĭ de la lucrător la fumător este exclus, fiind că fabricile nu pot pune ţigările în consumaţie decît 4 septămînĭ, după

ce aŭ fost fabricate, din cauză că sînt încă umede. In acest interval înse baccilele tuberculozeĭ pe tutiun, pier.

Deutsch. med. Ztg.

S. K.

III Descoperire paleontologică

Lîngă Iaşĭ, dincolo de bariera Păcurarĭ, în lutul exploatat de d-l Osias Marcovicĭ, pentru fabricarea cărămidelor, s-a găsit maĭ multe fragmente destul de insemnate din scheletul unuĭ Mamut. Societatea ştiinţifică şi literară a trimis o delegaţie la faţa loculuĭ, spre a lua măsurile trebuitoare pentru cercetărĭ sistematice.

In numărul viitor al Arhiveĭ, să va publica un studiŭ asupra acelor rămăşiţĭ, întovărăşit de desemnele necesare.

In timpurile vechĭ îmĭ maĭ spuse, că *pastirii* cîntaŭ şi din bucium şi din *gaidă* (cimpoiŭ), dar că acuma de

fig. 5.

multă vreme, sunetul acestor instrumente nu să maĭ aude răsunînd în munte. După aceea i-am cumparat fluerul, pe

care cu greŭ s-a hotărît a mi-l vinde (fig. 6). In calea mea maĭ întîlnind și pe alțĭ ciobanĭ, am maĭ cumparat și de la Petru Petcan un alt soiŭ de fluer legat cu coajă de cireș și fără gaure, întocmaĭ ca și cavalul ciobanilor noștri după cum să vede în figura aicĭ alăturată. (fig. 7) [1].

De acolo ne-am dus la satele Bistrița, Tilovița, Hagiovița, Utisco, Solan și la locul numit «na certak» (la cerdac).

Aicĭ am poposit puțin, apoĭ ne-am întors iarăș în Hagiovița la hanul luĭ Cenek Mizera. Și-n aceste sate am fost surprins de construcția caselor locuitorilor care toate sînt făcute din bîrne de lemn și cu *lavițe* (prispe): pe dinăuntru unele sînt văruite, pe dinafară multe sînt lipite cu lut, altele nu; pentru a fi aparate de frig, între bîrne să pune mușchiŭ de copacĭ.

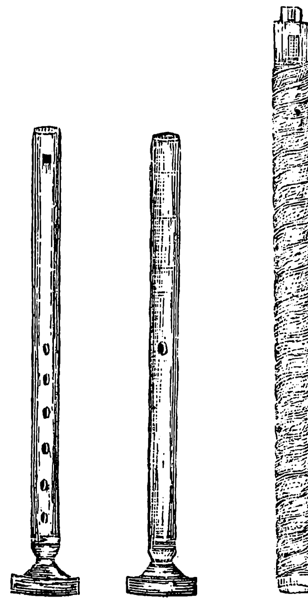

fig. 6. fig. 7.

Intrînd prin casele locuitorilor, am găsit pe femeĭ lucrînd la războiŭ pînză de casă· barbațiĭ, uniĭ eraŭ dușĭ la munca cîmpuluĭ, iar alțiĭ pregăteaŭ pentru iarnă mere, pere, prune, punîndu-le la uscat în cuptoare anume pentru aceasta, cu care fructe uscate Valahiĭ fac mare comerț.

In spre sară s-a adunat la han multă lume, parte din locuitorĭ stăteaŭ la vorbă, iar parte închinaŭ paharele, bînd după obiceiŭ *adalmaș*, fiind că în acea zi să făcuse maĭ multe vînzărĭ de vite. Intrebînd pe stăpînul hanuluĭ, că ce oamenĭ sînt aciia, și cum îĭ chiamă, el mi-a spus că toțĭ sînt *Valahi*, venițĭ de prin satele din înprejurime, și că să numesc: *Pavel Petcan, Iacob Vician, Chirilă Pricină, Anton Iurcea, Ioan Miciula, Andrei Holceag, Mihale Divin, Petru Pleandor, Matei Dobeci, Constantin Hudei, Ilie Foraita, Anastasie Novac*, etc. Pe lîngă acestea, el mi-a maĭ

1). Aceste *fueare* le-am oferit muzeuluĭ de antichitățĭ din Bucureștĭ, spre a să complecta colecțiunea mea de instrumente muzicale, adunate în alte țărĭ locuite de Romînĭ, și dăruite maĭ înainte de mine muzeuluĭ.